Hermann Schreiber

MOŘEPLAVCI CESTOVATELÉ OBJEVITELÉ

OLYMPIA

4000 let objevných cest

CHRISTOFEL COLONUS.

MOŘEPLAVCI

CESTOVATELÉ

OBJEVITELÉ

416081

HERMANN SCHREIBER

MOŘEPLAVCI — CESTOVATELÉ — OBJEVITELÉ

4000 let objevných cest

OLYMPIA PRAHA

PŘEDMLUVA

Ohlédneme-li se dnes, kdy toho o zemském povrchu už tolik víme, na dlouho řadu více či méně slavných cestovatelů — objevitelů, připomene nám to bezděčně hodné a neúnavné mravenečky, kteří se v terénu nebo v naší zelinářské zahradě šplhají z hroudy na hroudu, překonávají rokle a jsou ohrožováni miniaturními skalisky, aby se nakonec kdesi vyčerpáni vzdali svého vysilujícího snažení.

Nikdo nebyl ušetřen tohoto tápání a hledání, tohoto namáhavého útočení. Nikdo se nedokázal odpoutat od zemské kůry, kterou se snažil prozkoumat. Dostal-li se někdo na vrcholek hory, spatřil sice před sebou větší plochu země, většinou ale jen koruny stromů, pralesy, zamlžená údolí. Vyšplhal-li se někdo na stožár lodi, rozprostíralo se kolem něho jen nekonečné moře, i když třeba hledaná země čekala na své objevení ve vzdálenosti jediného dne plavby, při níž by loď nepatrně změnila kurs severním směrem.

Konec mravenčí perspektivy

Tuto skutečnost změnilo letadlo, a teprve kosmická loď nás s konečnou platností odpoutává od oné mravenčí perspektivy. Objevitelé ve dvacátém století se už nemusí plahočit od pohoří k pohoří. Létají kolem planety, na níž chtějí přistát. Vidí její pevninu i moře, začínají celkovým pohledem a z něho pak vycházejí k prozkoumání jednotlivostí. Tak je tomu už delší dobu; v dlouhém dni lidského vědomí, v onom půl miliónu let mravenčí existence je to pouhý zlomek vteřiny . . .

Neříkejme však, že před půl miliónem let nebylo objevitelů. Právě naopak. Jenže ještě nepodnikali objevné cesty. Byli spokojeni s tím, že ve zcela neznámém světě pronikli na tu či onu stranu jako jednotlivci nebo ve skupinách a zřejmě

neobjevovali ani tak očima jako spíše čichem či chutí. A když nastal takzvaný věk objevů, byla už prakticky celá Země objevena, osídlena, zužitkována nebo využita.

Ano, ale Kolumbus přece jako první...

Na toto tiché zvolání zmateného čtenáře lze dát jen tuto odpověď: Ne, Kolumbus neobjevil Ameriku, ale — jak už mezitím bylo několikrát prokázáno — byli to Vikingové z Islandu a Grónska; a pravděpodobně už existovalo na americké půdě dokonce biskupské sídlo nebo alespoň pevně organizovaná norská církev, a to v době, kdy Kolumbus ještě ani nebyl na světě.

Tato odpověď nás ale uspokojí stejně málo jako připomínka, že někdy mezi XXIV. a XVI. tisíciletím před naším letopočtem se dostali Mongolové ze severovýchodní Asie přes Aljašku do leduprostých oblastí Ameriky. Oni byli vlastními objeviteli, oni vstoupili na skutečně panenskou půdu a zmocnili se velkého světadílu, aniž jej komu museli vzít.

Co je objevitel?

Museli bychom odpovědět tím, že bychom především stanovili pojem objevitele a objevných cest. Museli bychom říci toto: objevitelem je člověk, který podniká cestu s úmyslem najít neznámé území Země (a který je také skutečně najde). V tom případě ovšem vyloučíme Mongoly a pak už nám zbývají jen Vikingové a Kolumbus, ptáme-li se například na objevitele Ameriky.

Řekneme-li však: „Nikoliv pozorování — byť bylo reprodukované sebenázorněji — nýbrž jeho začlenění do uceleného obrazu světa obohacuje naše vědění o Zemi... Objev začíná mapou“ (Ernst Samhaber) — pak vyloučíme také ještě Vikingy, jejichž prostřednictvím se nám sice dostalo informací o Grónsku a různých krajích na pobřeží severovýchodní části Severní Ameriky, kteří ale neprováděli žádná měření, nenakreslili ani jedinou mapu.

I Kolumba samotného můžeme připravit o jeho vavříny, vyslovíme-li požadavek, že objevitel Ameriky sám musí

vstoupit na americkou pevninu (v tom ho, jak známo, předešel Giovanni Caboto, neboť pobřeží Labradoru, u něhož Caboto 24. června 1497 přistál, je nesporně pevninou, kdežto Kolumbus se až do té doby pohyboval jen na ostrovech...). Vidíme tedy, kam vedou definice na první pohled sebepřesnější. Objevné cesty jsou součástí dějin lidstva a objevování a hledání, ona velká zvídavost a nezkrotná touha po odhalování dálek jsou součástí člověka, ba snad dokonce něčím z toho, co jej teprve člověkem činí. A proto — jelikož dějiny jsou nekonečné a člověk též — nelze knihu o světových objevech omezovat jakoukoliv formulí. Mnohé z toho, co se považuje za velký objev, bylo náhodné, například Cabralovo přistání v Brazílii na cestě do Afriky nebo Kolumbova změna v západním kursu, která ho přivedla do Střední Ameriky, neboť jinak by byl přistál u floridských bažin. Mnohé z toho, co zůstalo téměř zcela neznámým a nikdy ani nenabylo důležitosti, je přesto výsledkem zoufalého úsilí, výsledkem nezlomné odvahy a krajní tvrdosti vůči svému vlastnímu já — jako bylo hledání říše Čibčů v dnešní Kolumbii Nikolausem Federmannem nebo — ze zcela jiné doby — Čang-Čchienova průzkumná cesta územím Hunů, kterou (v 2. století n. l.) podnikl proto, aby mohl svému císaři podat zprávu o zemích, sousedících s říší Středu na západě.

Kdo objevil koho?

A tak jsme se dostali k poslední záhadě: Objevili Evropané Čínu či objevili Číňané nás? Pokládala se indická poselství, která navštívila římskou říši, za objevitele, nebo objevil Alexandr Veliký se svým velitelem loďstva Indii?

Ne vždy lze otázku zodpovědět tak, že rozhodující byl směr, kterým se šířila kultura, jako snad v případě Kimbrů a Teutonů, jež sotva označíme za objevitele Itálie. Čína a Mezopotámie udržovaly už před dvěma tisíciletími vzájemné styky. Čínské lodi dávno před Portugalci přistávaly ve východní Africe a jistý staroperuánský druh bavlny se odvozuje z cílevědomého křížení s asijským bavlníkem, takže lze

dokonce předpokládat návštěvy čínského loďstva v Jižní Americe.

Z toho můžeme vyvodit i to, že by neobstála ani poslední výhrada, že je totiž třeba omezit dějiny objevů „z našeho hlediska na objevy mužů bílé rasy, a to v historickém období" (Ørjan Olsen). Přiznejme raději, že hlavní výzkumná práce již byla vykonána dávno předtím, než Kolumbus nastoupil na Marii Galantu a dal povel k vyplutí.

Hlavní práce už byla vykonána

Zprvu jako malě vojsko neúnavných objevitelů nastoupilo lidstvo cestu do všech světových pásem. Našlo ty nejosamělejší ostrovy, osídlilo nejvýše položená údolí, prošlo ledovými tundrami a nekonečnými písečnými pouštěmi. Když připlul James Cook na Tahiti, předal mu ministr královny Oberey mapu, na níž byla zaznamenána spousta tichomořských ostrovů. To neznamenalo o nic méně, ale také o nic více, než že mu byl předán kolík v nekonečné štafetě. Teď je řada na vás, mínil tímto gestem ministr (ať už ve skutečnosti řekl cokoliv); bílý člověk a jeho dějiny jsou součástí celku a tento celek je nekonečný.

V Mnichově, na jaře 1966 Dr. HERMANN SCHREIBER

STAROVĚK

PLAVBY STARÝCH EGYPŤANŮ, FÉNIČANŮ A KARTAGIŇANŮ

Středozemní moře není vždycky tak příjemné, jak se nám jeví v letních měsících naší dovolené. Zná prudké bouře, jež náhle nebezpečně přikvačí, zná obávané krátké vlny, jež snadno a jistě rozbijí loď lehčí konstrukce. Mělo však odjakživa mnohé z toho, co lákalo aspoň poněkud odvážného muže k plavbě do neznáma.

Jeho hlavní předností bylo mírné, po mnoho měsíců stálé počasí bez mlh, ledových ker a smrští. Nebyly tu ani nebezpečné proudy, ani silné vlnobití, ani zvlášť výrazné dmutí. Nebyly tu větší mělčiny a hloubky, rozeklané břehy, ostrůvky a nejasné pobřežní linie, jako tomu bylo v mělkém Severním moři. A za letního počasí při dobré viditelnosti spatřil námořník vyhlížející pevninu vždy malé ostrovy, které se brzy staly dobře známými opěrnými body mořeplavby ve Středozemním moři a prvními nadějnými stupínky pro další cesty do neznámých dálek.

Tři moře Starého světa

V zorném poli Starého světa jsou tři moře, po nichž se pravděpodobně uskutečňovaly první objevné plavby, a to Středozemní moře (především jeho východní část), Rudé moře (jeho jižní polovina) a Perský záliv. V nilském údolí, v Mezopotámii mezi Eufratem a Tigridem a při Indu vznikly snad současné kultury, jež byly podle svého celkového charakteru schopné vystrojit lodi a uložit mořeplavcům objevitelské úkoly.

Kultura při Indu je pro nás zatím zahalena v temnotu. Srovnáme-li stará sumerská a stará egyptská svědectví, tušíme nepatrný náskok Egypta ve stavbě lodí. V nejstarších nám známých letopisech — na tak zvaném palermském kameni —

najdeme údaje o lodích postavených za vlády faraóna Snofrua (kolem roku 2800 př. n. l.). Šedesát z těchto lodí měřilo pouhých šestnáct loktů a v hieroglyfech dioritové desky z Palerma jsou tyto lodi označeny jako královské bárky. Lze mít za to, že byly určeny k plavbě po Nilu. Jedna z těchto lodí je však výslovně označena jako sto loktů dlouhá a anály dokonce udávají její název: Uctívání obou zemí. Podle rozměrů by to mohla být námořní loď, a uvědomíme-li si, že Sýrie a Egypt byly mnoho let sjednocené, můžeme si název lodi vyložit snad jako předzvěst pozdější přechodné etapy Sjednocené arabské republiky o pět tisíc let později. Ale „oběma zeměmi" Snofruovými byly bezpochyby Dolní Egypt a Horní Egypt, které teprve několik generací před Snofruem splynuly v jednotnou říši. Byla tedy asi i tato velká loď určena k plavbám po Nilu.

Lodstvo faraóna Snfrua

Někdy mezi lety 2900 a 2800 př. n. l. objevili egyptští mořeplavci při svých plavbách podél pobřeží ve východním Středomoří lesnatý Libanon. Zprvu snad pluli na západ. Tam ale dřevo nemohli získat, neboť celá Sahara, severní Afrika a přímo Egypt byly pod vlivem klimatické změny, jež přeměnila Saharu v poušť a vyhnala odtud staré kmeny lovců do nilského údolí, kde se usídlily. U Nilu existovala samozřejmě vegetace a stromy, jejichž dřevo bylo použitelné k výrobě nejrůznějších nástrojů. Z kmenů palem bylo možno vyrobit jednoduché trámy na stavbu domků, ze dřeva sykomor a akátů nábytek, rakve a různé drobné předměty. Na stavbu veřejných budov, stožáry a především pro vybudování větších lodí však bylo zapotřebí dlouhých, štíhlých cedrů z Libanonu. První egyptský výzkumný cestovatel tedy hledal něco, co nám dnes nepřipadá vůbec tak cenným. Nehledal zlato či stříbro, chtěl prostě dřevo. Tomu se ovšem nelze divit; vždyť ještě o čtyři tisíce let později veslovali Vikingové dlouhé týdny přes severní Atlantik, poněvadž v Grónsku se stromům nedařilo a na stavbu příbytků potřebovali vysoké, rovné kmeny z lesů východní Ameriky . . .

Stavba lodí u Egypťanů

Nález vynikajícího zdroje dřeva podpořil v Egyptě rozvoj stavby lodí. Zatímco na vlastním Nilu ještě převládaly lehké papyrové čluny pravěkého typu, po moři se Egypťané plavili na velkých veslicích, opatřených silným stožárem a řiditelnou čtvercovou plachtou. Zobrazení takové lodi bylo nalezeno ve vznešeném soukromém hrobě v Gíze. Na něm lze zřetelně rozeznat veslaře uprostřed lodi, dva muže na zádi, držící dlouhá kormidla, a za nimi stojícího třetího, zaměstnávajícího se lany, jimiž se pohybovala velká plachta. Loď měla kajutu a dvě ochranné střechy proti slunci a bylo na ní zřejmě možno absolvovat i delší plavby.

Po dlouhou dobu stáli Egypťané ve stínu mořeplavecké slávy Féničanů. Dnes se výzkum silně přiklání k domněnce, že se Féničané naučili stavbě lodí a mořeplavbě od Egypťanů. Koneckonců žili přece Féničané tam, kde egyptští plavci hledající dřevo často přistávali; brzy se zjistilo, že je praktičtější neodvážet cedrové kmeny do Egypta, nýbrž vyrábět z nich lodi v libanonských přístavech a jich pak použít k plavbě zpět.

Dnes je jisté, že Egypťané objevili Kypr a Krétu a že egyptští mořeplavci po staletí udržovali obchodní styky s těmito ostrovy a zřejmě také s jinými ve východní části Středomoří.

Plavba královny Hačepsut do Puntu

První jednoznačně prokazatelná objevná plavba staroegyptské lodi směřovala však jinam. Byla to výprava královny Hačepsut (Hatšepsowet) do Puntu. Jejím cílem nebyla ona dávno známá země dřeva. Byly to naopak břehy, z nichž se do země při Nilu dopravovalo kadidlo — vonná pryskyřice, která se ve velkém množství spalovala v chrámech.

Na úpatí skalního polokruhu uprostřed thébského města

mrtvých (ve Wésetu), na levém břehu Nilu, tyčí se chrám Dér el-Bahíri. Je to zádušní chrám královny Hačepsut a pochází z poloviny druhého tisíciletí před naším letopočtem. Jeho autorem je královnin milenec Senenmut. Nádhernější pozadí pro hrobku si nelze ani představit: příkře se zvedající skály obklopují vážně a majestátně strohé obrysy vlastní stavby a ještě dnes po třech a půl tisíciletích na nás působí velká bolest ve velké kráse nesmírným dojmem.

První výzkumná výprava v dějinách

Ve sloupových chodbách tohoto chrámu byly nalezeny zachovalé barevné reliéfy, věnované především zrození faraónka Hačepsut a její výpravě do puntské říše. Reliéfy tuto plavbu velmi proslavily a dodnes je pokládána za první objevnou cestu, za první výzkumnou výpravu ve světových dějinách; vrhá přirozeně kus slávy i na ženy: nikoliv prométeovský mužský prvek, nýbrž panovnice dala příkaz k plavbě do Puntu.

S Puntem to však bylo podobné jako s Amerikou. Objev královny Hačepsut byl totiž pouhým opakovaným objevem. Už tisíc let před ní získávali Egypťané kadidlo, levhartí kůže a ebenové dřevo z dnešní Eritreje. Zda se do těchto končin dostávali po souši či po vodě, se už asi nikdy nedovíme.

Země, známá pod jménem Punt, ležela mezi Amharskými horami v Etiopii, Rudým mořem a Adenským zálivem. Ve starých egyptských povídkách se často hovoří o „dobrodruzích" hledajících nové doly na drahokamy a ozdobné kameny. Nebyli přesně vzato nikým jiným než prospektory nebo trapery, kteří asi často měli pádné důvody pro útěk z policejního egyptského státu. Objevili pro faraóna smaragdy v Sinaji, tyrkysy a ametysty v horách východní Afriky, zlato při Modrém Nilu a jiné nerostné bohatství. Snad byli prvními, kteří přišli do styku s kadidlem a mohli poměrně bezpečně říci, kde tato území byla.

Nejpozději roku 2480 pak došlo za války faraóna Sahura k velké námořní výpravě do Puntu. Palermský kámen oplývá

výčtem všeho zboží, dovezeného Sahuroovými loďmi: myrha a ebenové dřevo, zlato a stříbro byly ve výčtu na prvních místech. Jistý kapitán jménem Hwj a jeho kormidelník Chnemhotep byli v dalších letech v této bohaté zemi jedenáctkrát — pak však vtrhli do Egypta jezdecké oddíly Hyksů a za vlády nové dynastie upadla země Punt do zapomnění, podobně jako tomu bylo v pozdějších staletích s mnoha jinými objevy.

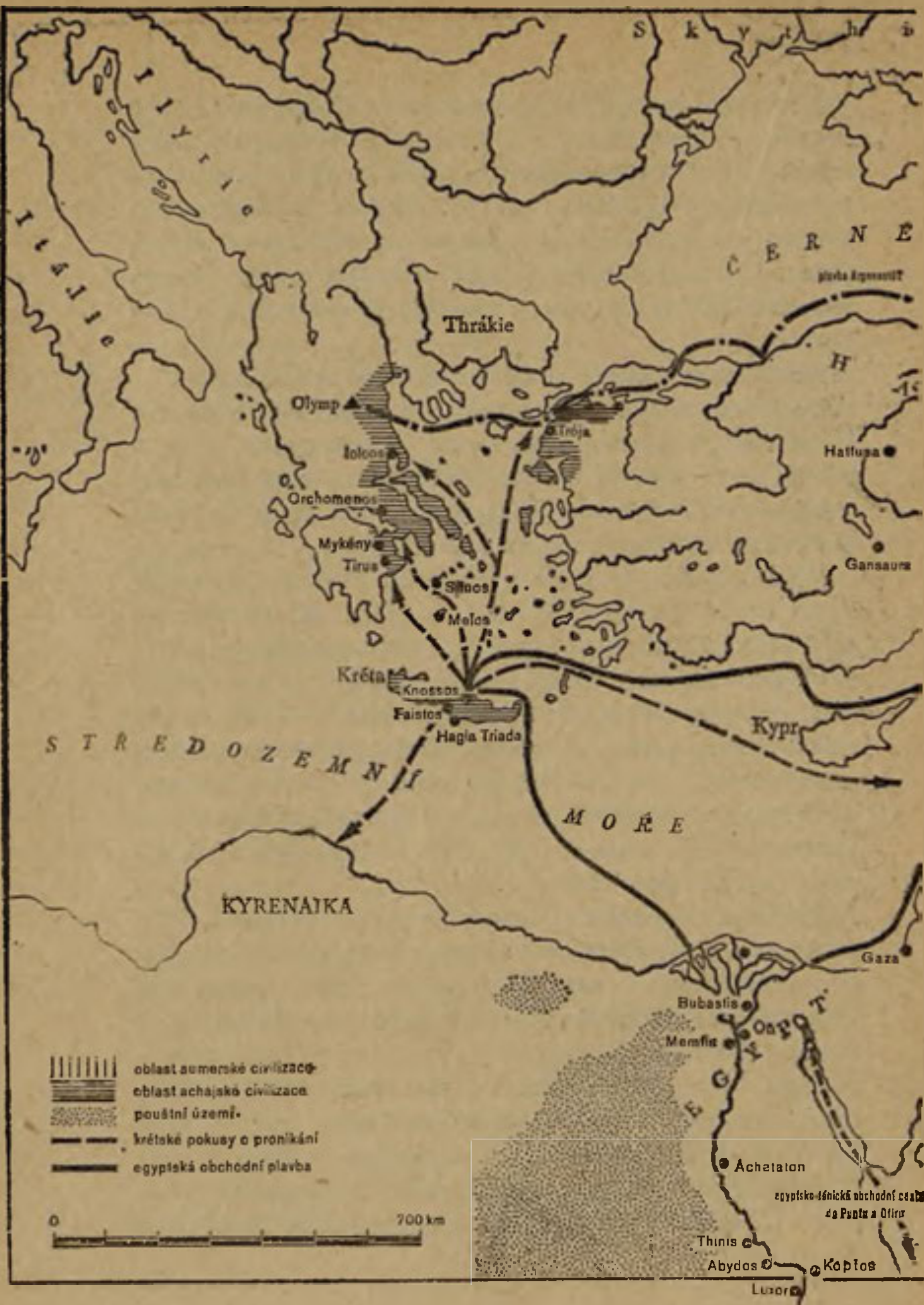
Zapomenutá země Punt

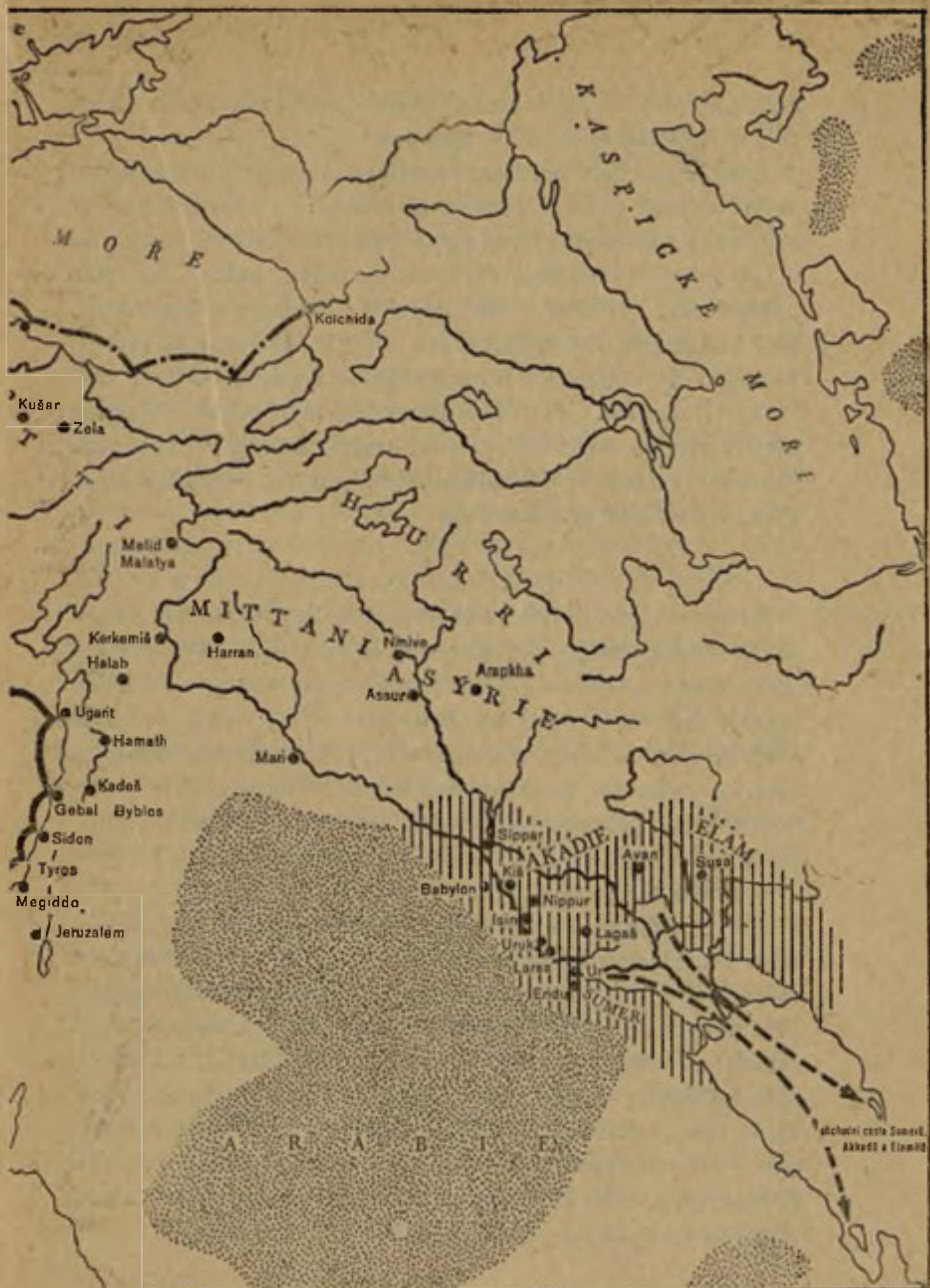
Hačepsutina zásluha spočívá v tom, že si vzpomněla na tisíce let staré zkazky. Nadvláda Hyksósů byla zlomena, Stará říše se navracela ke svým zvyklostem a k nim patřily také vonné pryskyřice. Královniny úvahy však byly ekonomičtější než úvahy jejích předchůdců. Nechtěla pouze pryskyřici, ale také stromy, z nichž prýštila.

„Budu se na věky stkvít před vašimi tvářemi podle vůle svého otce," pravila královna v projevu na uvítanou po úspěšném návratu výpravy. „To, čeho nedosáhli mí předkové, provedu já . . . Dokážu, že se v budoucnu bude říkat: ‚Jak nádherná zajisté byla ta, za jejíž vlády se něco takového stalo.' Oznamuji vám, co jsem rozkázala, jak jsem to od svého otce slyšela: Že mi poručil vybudovat Punt v jeho domově, vysázet stromy božské země po obou stranách chrámu v jeho zahradě. A já jsem mu vytvořila Punt v jeho zahradě tak, jak mi to rozkázal pro Théby . . ."

To právě bylo účelem: stromy — převést výrobu kadidla do Egypta, aby nebylo nutno každou libru posvátné pryskyřice zdaleka vozit a draze platit. Výprava přivezla však ještě něco jiného: chrámové nápisy samolibě vypočítávají obsah lodního nákladu:

„Lodi byly naloženy zázraky země Puntu: všemi výbornými vonnými dřevinami, velkým množstvím myrhy a pryskyřice, zelenými myrhovými stromy, ebenovým dřevem a čistou slonovinou, dosud nezpracovaným zlatem země Amu, očním líčidlem a paviány, opicemi, loveckými psy, levhardími

Skythie
Illyrie
Itálie
ČERNÉ
Thrákie
Olymp
Trója
Iolcos
Hattusa
Orchomenos
Mykény
Tirus
Ganzaura
Mélos
Kréta
Knossos
Faistos
Hagia Triada
Kypr
STŘEDOZEMNÍ
MOŘE
KYRENAJKA
Gaza
Bubastis
Memfis
EGYPT
oblast sumerské civilizace
oblast achajské civilizace
pouštní území
krétské pokusy o pronikání
egyptská obchodní plavba
0
700 km
Achetaton
Thinis
Abydos
Koptos
Luxor

Rané kultury Blízkého východu

kůžemi, lidmi a jejich dětmi. Nikdy nebylo nic podobného přivezeno králi, jenž žil v minulosti."

Země Punt byla tedy znovu nalezena a toto nové objevení mělo — jako často v pozdějších dobách — větší důsledky, než měl první objev. Celý Egypt byl sjednocen v jeden státní útvar a ve své vnitřní organizaci značně pevný. Co bylo „přivezeno" faraónovi, to znamená, co Egypt importoval, nebyl náhodný dar bohů, nýbrž s tím se už počítalo, to bylo včleněno do celkového hospodářského systému. Úvahy královny Hačepsut, jež dala přednost myrhovým stromům před myrhou, dokládají už onu změnu v myšlení; pozdější vládcové si tento nový význam objevných cest a průzkumných výprav stále víc uvědomovali.

Velká zeleň

Po výpravě do Puntu za Hačepsut se Egypťané opět častěji odvažovali na moře, jež nazývali *Velká zeleň*, i když to bylo moře Rudé. U města Koptos *(dnešní Guft)* na sever od Théb opisuje Nil malé ohbí směrem na východ. Tam se cesta rozdvojuje, a to k Rudému moři a k přístavu Koséir *(dnešnímu Guseru)*, nejsevernějšímu bodu lodní dopravy. V nejsevernějším cípu Rudého moře vládne totiž téměř úplně bezvětří, takže cestovatelé do Puntu vykládali zboží v Koséiru a k Nilu je dopravovali po souši.

Mezi Koséirem a somálským pobřežím, kde můžeme hledat zemi Punt, je vzdálenost asi dvou tisíc kilometrů a tu bylo možno tehdy při příznivém větru urazit za dva až tři měsíce. Při návratu asi už Egypťané využívali větrů vanoucích mezi říjnem a prosincem pravidelně z jihovýchodu, takže lze předpokládat, že celá cesta trvala asi šest až osm měsíců. Rudé moře už tedy bylo dávno známou vodní cestou v době, kdy — o půl tisíciletí po Hačepsut — vypravili v přístavu Ezjongeberu králové Chiram a Šalomoun lodi pro velkou výpravu směrem na jih.

„I loďstvo zbudoval král Šelomo *(tj. Šalamoun)* v Ezjongeberu,“ praví se v bibli (1. kniha králů, 9. kapitola), „který leží u Elathu *(Ejlat)* na břehu Rákosového moře *(Rudého moře)* v zemi Edom. A Chiram poslal loďstvo na své lidi — plavce, kteří se vyznali na moři s lidmi Šelomovými. Dopluli *(až)* do Ofiru a nabrali odtamtud čtyři sta dvacet hřiven *(tj. asi dvě tuny)* zlata a přivezli králi Šelomovi.“ V další kapitole knihy se pak praví: „Také všechny nádoby, z nichž král Šelomo pil, byly ze zlata . . . neboť král měl loďstvo na moři u loďstva Chiramova. Jednou za tři roky připlouvalo loďstvo s nákladem zlata, stříbra a slonoviny, opic a pávů.“ *Lodi krále Šalamouna*

Ačkoliv i na jiných místech Starého zákona najdeme narážky na tuto cestu (či více cest) do Ofiru, nenajdeme nikde poznámku, že to byly cesty objevné či jen průzkumné. Ano, zmínka o Chiramových zkušených námořnících by dokonce činila pravděpodobnou domněnku, že přesně věděli, kam výprava směřuje. Tyrský král Chiram zaplatil Šalomounovi už před uvedenou společnou výpravou sto dvacet centů zlata (1. kniha králů, kapitoly 9. a 14.); zdá se tedy, že zdroj zlata dobře znal. Byl si vědom toho, na jak výnosném podniku umožnil králi Šalomounovi účast.

Je tu stejná situace, jaká byla u výpravy královny Hačepsut do Puntu: je známo, pro co se jede a kde to nalézt; je to ale dost daleko a patrně nikoliv bez nebezpečí. Bible tuto loupežnou či obchodní cestu proslavila, a protože poloha zlatonosné země Ofiru nebyla blíže určena, dala Šalomounova cesta podnět k nesčetným, více či méně rozumným výzkumům. Punt a Ofir se staly bájnými zeměmi, cílem prvních objevných cest a král Šalomoun s královnou Hačepsut prvními objeviteli ve světových dějinách. Dnes lze považovat otázku zeměpisné polohy „země zlata“ za vyřešenou. Tolik zlata, kolik ho Chiram naložil na své lodě, nemohlo být z několika mála dolů či dokonce jen z jediné zlatonosné řeky. „Země zlata“ musela být zemí s mnoha doly; tato země s prastarým

hornictvím byla mezitím jednoznačně nalezena. Leží mezi řekou Limpopo (tvořící místy severní hranici Jihoafrické republiky) a dolním tokem řeky Zambezi a rozprostírá se na sever dost daleko do vnitrozemí, až do dosud výnosné hornické oblasti Katangy v dnešní republice Zaire.

Prehistorické hornictví

Uprostřed této oblasti leží početné památky země Mašonů, z nichž nejslavnější je akropolis v Zimbabwe. Hornictví celé této velké oblasti je však bezpochyby mnohem starší než ony impozantní kamenné stavby. To potvrdila po staletích tápání tak zvaná metoda C 14 zcela jednoznačně. Princip této datovací metody je známý. Spočívá, stručně řečeno, na skutečnosti, že uhlík přítomný v různých rostlinných tkáních je radioaktivní, nebo — přesněji — že kromě obyčejného uhlíku je vždy také přítomen radioaktivní uhlík zvaný C 14. Tato radioaktivita, dnes dost přesně určitelná, se časem zmenšuje v důsledku rozpadového procesu, jehož rychlost je rovněž známa. Z hruba za 5600 let se rozpadne z uhlíku C 14 takové množství, že zbývá jen polovina atomů.

Výsledek tohoto poznatku byl zprvu strašidelný. Dřevěné uhlí z chýše vykopané nedaleko Káhiry začalo náhle mluvit; říkalo jasně: jsem 5250 let staré. Několik indiánských sandálů z jeskyně v Oregonu v USA prokázalo své stáří okolo devíti tisíc let. Měření předmětů, jejichž stáří je nám známé (z egyptských nálezů z hrobek, rukopisů bible aj.), metodou C 14 prokázalo její spolehlivost v mezích 120—250 let; jsou to meze nepřesnosti, jež u prehistorických období není příliš významná.

Nové záhady kolem Ofiru

Tato metoda vyřešila sice některé z mnoha záhad kolem Ofiru, současně však zplodila nové. Potvrdila domněnky, které vyslovil Leo Frobenius: označil Jižní Rhodesii za jedinou bronzovou oblast v Africe a poukázal na podobnost slitiny s poměrem směsi bronzu ve východním Středomoří. A dala za pravdu odvážným závěrům profesora R. A. Darta, který napsal o jedné jeskyni se skalními obrazy v severorhodeské měděné oblasti:

„Na základě nálezů ... mám zato, že tento lid naučil domorodé Křováky technice kamenných staveb, a že to byl starý hornický lid, který přišel do Rhodesie před čtyřmi tisíci lety či ještě dříve. Skalní rytiny jsou podle mého názoru výsledkem prastarého spojení několika cizích národů staré kultury s Rhodesií."

To bylo zveřejněno roku 1934. O čtvrt století později prokázal velmi pečlivě provedený test metodou C 14 stáří hornické kultury, odpovídající předpokladům profesora Darta; jeho maximum bylo 4650, minimum 4150 let.

Pro nás z toho vyplývá, že se Chiramovy lodi plavily o notný kus dál než lodi egyptských cestovatelů do Puntu. Neboť chtěly-li se dostat do Ofiru, musely obeplout mys Guardafui, probít se zákeřným Mosambickým proudem dále k jihu a přistát asi na 20° j. š. Tam leželo přístavní město Sofala, v jehož názvu někteří ještě vidí stopy jména Ofir. Ze Sofaly či jiného místa přistání bylo v každém případě ještě nutno absolvovat obtížný pochod do vnitrozemí, a to pět set až šest set kilometrů podél řeky Sabi *(Zambezi)*. Je tedy naprosto pochopitelné, že lodi potřebovaly na cestu tam a zpět tři roky. Fascinující otázka, na které kmeny tam Šalomounovi vyslanci narazili, je ovšem dodnes nezodpovězena. Jisté je, že šachty byly stavěny pro lidi malého tělesného vzrůstu. Jsou to křováčtí obyvatelé, o nichž hovoří profesor Dart a kteří pravděpodobně vykonávali hlavní práci v dolech celé oblasti, starých přes sedm tisíc let. Odkud však byli jejich učitelé? Odkud přišli tvůrci skalních kreseb, kteří do jeskynních stěn vyryli žebříky a lodi, kteří ve svých obrazech zdůraznili, že měli dlouhé vlasy a nosili přikrývky na hlavě? Afričané to asi nebyli, Egypťané také ne. Zůstávají pro nás nadále neznámými; víme o nich jen, že oni Ofir objevili, ano, že jej vytvořili. Prozkoumali zemi neklamným smyslem pro výskyt kovů. Nenalezl se ani jediný zbytečný a neúspěšný zkušební výkop, ani jedinému modernímu hornickému pod-

Odkud přišli učitelé?

Nová hádanka Ofiru

niku se nepodařilo najít ložisko, jež by bylo zůstalo skryto tomuto dlouhovlasému hornickému národu. Každý pozdější důl, každá středověká či novověká šachta je ražena na místě některé z těchto starých šachet, které padly za oběť spodní vodě, jejíž hladina asi tehdy byla vyšší.

První ohrožení pro těžaře nastalo za dob středověkého stěhování kmenů Bantu. Křováci se naučili stavět opevnění. Vznikly hluboko navrstvené opevňovací systémy, mohutná zařízení, o nichž nám podávají svědectví stovky dosud jen částečně rozpadlých zdí a teras. Ale za lidem Bantu přicházely další. Proudily sem v tak velkém počtu, že trpasličí hornický nárůdek nakonec této přesile podlehl.

Tisíc let po plavbě královny Hačepsut do Puntu přinesla fénicko-egyptská spolupráce znovu své plody. Vypadá to tak, jako by Féničané byli pro své velké podniky vždy potřebovali někoho, kdo by je úkolem pověřil: Šalomouna nebo Egypťana. Ale tak docela to nesouhlasí. Mezitím rozšířili síť svých nových měst po celém prostoru Středomoří a byli, pokud máme na mysli moc, sotva slabší než Egypťané. Myšlenka a povel k novému odvážnému činu však opět nepocházely od Féničana, ale od faraóna Necha, vládnoucího od roku 609 do 593 př. n. l. Necho se pokusil navázat znovu na staroegyptskou slávu, zvítězil u Megidda nad Židy a připojil ke své říši Sýrii. A už za několik let podlehl mladému Nebukadnezarovi, a jelikož zřejmě další rozšiřování říše bylo nemožné, hledal k ukojení svých činorodých tužeb jiné možnosti.

Stavba kanálu za faraóna Necha

Necho zahájil proslavenou stavbu kanálu, vedoucího od Nilu řečištěm Wádí Tumajlát k Rudému moři. Stavbu později

dokončil perský král Dareios. Zpočátku král práci přerušil, když v rákosových bažinách přišlo o život asi sto dvacet tisíc lidí. Stavbu přerušil pravděpodobně jen proto, že dostal jiný nápad: Nebyla-li Afrika světadílem, nýbrž velkým ostrovem, pak snad bylo možno obejít se bez kanálu mezi Nilem a Rudým mořem. Nebylo-li to příliš daleko, pak mohly plout egyptské lodi Rudým mořem směrem na jih kolem Afriky, takže by se vracely Herkulovými sloupy *(úžinou Gibraltarskou)* opět do Středomoří.

Když Necha napadla tato myšlenka, pak bezpochyby věděl o námořních plavbách, vedoucích kolem mysu Guardafui. Pobřeží východní Afriky totiž vede až k tomuto mysu zprvu jihovýchodním směrem, pak přímo na východ. Podle zpráv, získaných při dřívějších výpravách do Puntu, bylo možno se domnívat, že se Afrika táhne daleko na východ, že snad dokonce souvisí s Indií a Indický oceán je jen vnitrozemským mořem. Mezitím ale pluli Féničané z příkazu Chirama a Šalomouna a snad i jiných do Ofiru, do jihovýchodní Afriky. Poznali, že na jih od mysu Guardafui se africké pobřeží obrací ostře na západ, a že se tudíž Afrika zúžuje. Jen za tohoto předpokladu si lze vysvětlit Nechův plán, který opatrný a vždy poněkud skeptický řecký historik Hérodot popisuje takto:

„Divím se, jaké představy panují o velikosti a tvaru tří světadílů ... Libye *(Afrika)*, pokud nesouvisí s Asií, je zřejmě obklopena mořem. Pokud vím, prvním, komu se to podařilo zjistit, byl egyptský král Nekos *(Necho)*, jenž po zastavení prací na kanálu, vedoucím od Nilu k Rudému moři, vyslal Féničany s příkazem objet ji *(Afriku)* a navrátit se Herkulovými sloupy *(Gibraltarskou úžinou)* zase do severního *(Středozemního)* moře a tím do Egypta.

První obeplutí Afriky

Féničané také vypluli z Rudého moře do jižního moře. Když nastal podzim, přistáli v Libyi *(Africe)*, oseli zemi, k níž na své plavbě přišli, a vyčkali žní. Když úrodu sklidili, znovu se nalodili, a tak se po dvou letech, ve třetím roce

dostali Herkulovými sloupy zpět do Egypta. Říkali také (ať tomu věří kdo chce; já tomu nevěřím), že na cestě kolem Libye měli slunce po své pravé straně. Tak byla objevena Libye *(obrys Afriky)*.“

Hérodot je i dnes pro dlouhá údobí starověkých dějin nepostradatelným pramenem. I v moderní představě o starých egyptských dějinách, jakou podávají Bruckmannovy *Světové dějiny v jednotlivých údajích*, praví profesor Alexander Scharff v hodnocení literatury k údobí šestadvacáté dynastie lakonicky: „Vše podstatné, týkající se této doby, je zřejmě podle Hérodota.“ Věrohodnost Hérodotovu prostě popřít tedy nepřicházelo v úvahu. Bylo by se tím příliš mnoho hodilo přes palubu. Proto i největší skeptikové se museli zabývat touto zprávou o prvním obeplutí Afriky. Přitom se záhy ukázalo, že by Hérodot pro svou věrohodnost nebyl mohl udělat nic lepšího, než co udělal vyjádřením svých pochybností. Právě to, čemu on sám nemohl uvěřit, se stalo neklamným důkazem pro zdar této neslýchané plavby.

Problém je tu se sluncem. Kdo se vypraví na cestu z Egypta a vrátí se Gibraltarskou úžinou, plul od východu k západu. Pluje-li Středomořím, které již Hérodot dobře znal, pak má přitom slunce po levé straně. Proto se mu také zdálo zcela nemožným a vymyšleným, když Nechova výprava tvrdila, že při své cestě od východu k západu měla slunce po pravé straně. Ale jako člověk, který se setkal už s mnoha neuvěřitelnými skutečnostmi, zaznamenal i tento domnělý nesmysl, byť s pochybnostmi, a tím předal pozdějším generacím své pochybnosti jen v závorce, aby nikdo jej, moudrého Hérodota, nepokládal za schopna takovému nesmyslu uvěřit.

Féničané vyslaní Nechem museli přirozeně přejet rovník a větší část jejich plavby probíhala po jižní zemské polokouli. Měli tedy opravdu — zvláště v části plavby kolem Afriky, vedoucí od východu k západu — slunce po pravé straně. Ať už o tom Hérodotovi vyprávěl kdokoli, podkladem

mu musela být autentická zpráva. Jen ten, kdo skutečně plul jižně od rovníku z východu na západ, mohl vědět, kde tehdy stávalo slunce.

Mezitím se názory starých autorit, jako Alexandra von Humboldta a Carla Rittera, ztotožnily s názorem významných vědců — německého historika Carla Schuchhardta a švédského vědce H. H. von Schwerina. I oni věří v tuto cestu z doby faraóna Necha. Nadto — nehledě k této naprosto věrohodné zprávě — je jisté, že už Periplus Maris Erythraei *(tj. Plavební návod pro Indický oceán)* z roku 89 hovoří s naprostou jistotou o tom, že Indický a Atlantský oceán spolu souvisí jižně od Afriky. Jak ale mohl autor plavebního návodu vědět o těchto zeměpisných poměrech jeden a půl tisíciletí před Vascem da Gamou, neměl-li k dispozici podobnou objevitelskou zprávu?

Féničané v každém případě pokládali obeplutí Afriky, jež by trvalo tak dlouho, za krajní čin, jehož byl člověk schopen, nepovažovali to však za nemožné. Vyslechněme si k tomu ještě jednou Hérodota:

Sataspův trest

„Později byl, jak tvrdí Kartagiňané, Achaimenovec Sataspés, syn Teaspidův, znovu vyslán k témuž *(k obeplutí Afriky)*. Nedostal se však kolem Libye. Protože se bál daleké plavby a vodní pouště, opět obrátil, aniž provedl odvážný čin, přikázaný mu matkou. Znásilnil totiž pannu, dceru Zopyra, a když jej za to chtěl Xerxes dát ukřižovat, poprosila jeho matka pro něj o milost a pravila, že mu za to uloží sama ještě větší trest. Musí obeplout Libyi *(Afriku)* a vrátit se opět do Rudého moře. Jelikož mu Xerxes pod touto podmínkou trest prominul, odebral se Sataspés do Egypta, vybavil si tam loď potřebným mužstvem a jel ke sloupům Herkulovým. Propluv jimi, dostal se kolem mysu Soloeis *(jihozápadně od Casablanky)*, plul pak po mnoho měsíců po širém moři jižním směrem, což však nebralo konce, a proto obrátil a jel zpět do Egypta.“

Podobně jako přítel v Goethově baladě Rukojmí se Sataspés skutečně odebral ke králi Xerxovi, vyprávěl mu o svých zážitcích (o černoších se zástěrkami z palmových listů, o krádežích dobytka a jiném) a zřejmě doufal ve velkomyslnost vladařovu. Xerxes však prokázal méně ušlechtilosti než tyran Dionýsos a dal nebohého Sataspa přibít na kříž, jak zněl původní rozsudek.

Skutečnost, že chtěl Sataspés začít svou zoufalou plavbu na severozápadě Afriky, a nikoliv v Rudém moři, jak tomu bylo u Nechovy výpravy, může být důkazem toho, že alespoň Féničané byli přesvědčeni o ostrovním charakteru afrického kontinentu. Za dob Sataspových byla jistě vzpomínka na hrdinský čin prvního obeplutí Afriky mnohem živější než za časů Hérodotových, který mohl zaznamenat jen to, co lidé ještě dvě stě let po této události vyprávěli.

Století Féničanů

Ano, Hérodot přišel bohužel trochu pozdě. Velké století fénických objevných cest bylo už dávno pryč. Bylo to šesté století před změnou našeho letopočtu, v němž Féničané už dávno znali břehy Středomoří a místy je osídlili už tak hustě, že se začali ohlížet po nových oblastech, kde by se usadili. Na počátku tohoto století se ještě uskutečnila plavba kolem Afriky, podniknutá z příkazu egyptského. Kdo byl jejím kapitánem nevíme, a Řek Hérodot je jediným dějepiscem, který ji zaznamenal. Pro svůj vlastní obchod byli ale Féničané tak neúnavně činorodí, že by mohli v každém desetiletí šestého století posloužit objevnými činy — kdyby se nám celý poklad antické historiografie byl beze zbytků zachoval.

Průjezd do ničeho?

Dnes už nelze pochybovat o tom, že Féničané neviděli v Herkulových sloupech konec světa, jak je tomu v řecké pověsti, nýbrž viděli v nich bránu do nového světa, který považovali výhradně za své vlastnictví. Severně a jižně od Gibraltarské úžiny ležely fénické kolonie tak hustě jako

sotva kde jinde a všechny pokusy jiných kmenů uchytit se v této oblasti byly Féničany, kteří jinak nevynikali bojovností, odraženy bezohledným nasazením všech mocenských prostředků.

Což se tak tvrdě brání průjezd vedoucí v nic? Což by byli Féničané vybudovali sedm mocných přístavních měst u západní brány ze Středomoří, kdyby byli sami věřili v báchorky o mlžném moři, o černé ruce, o sraženém moři, ve všechny ty námořnické výmysly antiky, tvrdící, že plavba v Atlantiku je nemožná?

Naopak! Už Féničané dovedli odhadnout cenu šeptané propagandy, a proto rozšiřovali ve všech přístavech kolem Středomoří ony strašidelné historky, jež měly jim jediným zajistit vládu nad Atlantským oceánem. Z toho zcela bezpečně vyplývá, že Féničané znali jeho hodnotu, že se nejen plachtili na jeho hladinách, ale že tam nalezli i cíle, k nimž vždy znovu směřovali; jakmile propluli úžinou Gibraltarskou, ležely tyto cíle na severu, na západě či na jihu.

Severním cílem byly země při severozápadním okraji Evropy, tedy Britské ostrovy a pobřeží Norska. Zásluhu o jejich objevení ovšem nemají Féničané, ale pravděpodobně Tartéssiané, kupci a mořeplavci onoho kdysi slavného města při ústí Guadalquiviru, o nichž dodnes není jisto, zda byli původem Kréťané, Etruskové či Iberové. Jisté je jen to, že už dovedli tavit cín z Bretaně a Britských ostrovů se španělskou mědí v bronz.

Dosud se bohužel nedala jednoznačně zjistit poloha města Tartéssu při ústí Guadalquiviru, jehož podoba se mezitím velmi změnila. Bylo to zřejmě ostrovní město, podobně jako Gadeir *(Cádiz)* a Tyrus *(Sur)*, jehož rodáci založili nejvýznamnější fénické kolonie. I písemné prameny o tomto městě a jeho historii se nám zachovaly jen zčásti. Významný *Periplus* evropských atlantských břehů, pocházející snad z Massilie *(Marseille)*, známe jen z náznaků v mnohem

pozdější básni; také zřejmě velmi podrobný popis Španělska v díle Hekataia Milétského je znám jen z citátů. Můžeme proto jen předpokládat, že první plavby k Cínovým *(Britským)* ostrovům podnikali Tartéssiané a že tedy jsou objeviteli západoevropského pobřeží.

Tajemství slitiny

Pozdější fénické průzkumné plavby v těchto vodách jsou nám už blíže známy. Bylo to uvědomělé pronikání do pečlivě skrývaného tajemství, neboť Španělsko, země bronzu, metodu výroby slitiny střežilo jako cenný monopol. Ve východní oblasti Středomoří cínová ruda nebyla. Obchodní partneři iberských výrobců bronzu dostávali vždy jen bronz, nikoliv cín, aby je snad nenapadlo vyrábět bronz na vlastní pěst. Cín pocházel zprvu nejen z vlastního Španělska, ale také z malých ložisek v okolí Limoges a v Bretani. Když tato ložiska byla vyčerpána, odvážili se bretaňští či tartésští kupci skoku do Anglie. Tento pokus se dal uskutečnit také proto, že průliv tehdy byl místy mělčinou a nebyl ještě širokým mořským ramenem.

Himilkova cesta k Cínovým ostrovům

Francouzský cín se dobýval už asi od roku 2100, cínová ruda v Cornwallu od roku 1700 př. n. l. Kartagiňan Himilko se tedy dostal jako objevitel na Britské ostrovy značně pozdě, když se kolem 525 př. n. l. vypravil k Cínovým ostrovům. Féničané — k nim lze počítat i Kartagiňany — však neměli jiné volby. Dobyli právě mocného města Tartéssa, rozbořili hradby města a zničili jeho obchod. Pravý užitek z tohoto vítězství však spočíval v tom, že se nyní sami dostali do zemí cínu a převzali dědictví po Tartésských.

Cestou na Ouessant

Příkaz dostal Himilko od svého rodného města Kartága. Jeho cesta sloužila určitému cíli a je také známo, že po svém návratu podal o výpravě obšírnou zprávu. Někteří

antičtí autoři, jako Plinius starší a básník Avienus, tuto zprávu znali. Hérodot věděl o Cínových ostrovech a umístil je do sousedství Jantarového pobřeží; zprávu Himilkovu však zřejmě neznal. Avienus píše o Himilkově cestě, že trvala čtyři měsíce a dodává:

„Široko daleko není větrů, jež by loď poháněly kupředu. Nepohyblivé vodstvo klidného moře je úděsné. Himilko říká také toto: ‚Je tu velmi mnoho mořských řas a tyto drží silou pletiva loď v zajetí.‘ Dále praví, že mořské dno nemá hluboký sklon a je pokryto jen nehlubokou vodou.“

Tento postřeh odpovídá charakteru moře mezi Anglií a Francií před velkými přívaly vod z let 395 a 441 n. l. V tak nejistých vodách, v nichž je nezbytné znát koryta, kudy lze proplout, se však mohou pohybovat do jisté míry bez nebezpečí jen domorodci. Výzkumná cesta Himilkova vedla proto se vší pravděpodobností k tomu, že Kartagiňané a jiní féničtí kupci už nemířili k Britským ostrovům, nýbrž k výhodněji položenému překladišti na ostrově Ouessant *(asi padesát kilometrů na západ od Brestu, před bretaňským pobřežím)*. Na Ouessantu sice nejsou cínová ložiska, ale spolu s jinými malými sousedními ostrovy se stal v antice ostrovem cínu, protože se tam cínová ruda nakládala na kartaginské lodi. Aby bylo možno počítat také vlastní Británii k Cínovým ostrovům, to by bylo předpokládalo obecnou znalost jejího ostrovního charakteru. Británie byla také příliš velká a měla příliš rozsáhlé pobřeží, než aby odpovídala tehdejším představám ostrova. Féničané přece neznali větší ostrovy než Krétu, Sicílii a Sardinii.

Expedice Kartagiňana Hannona

Přibližně ve stejnou dobu s tímto průzkumem podnikli Kartagiňané útok jižním směrem a o tomto podniku nám

Africké plavby Féničanů podle Jeroma Carcopina

konečně, na konci šestého století př. n. l. podává informace objevitel sám. Jak dlouho už tehdy lidé brázdili moře, kolik toho už věděli o světě, na němž žili, a jak málo z těchto poznatků se zachránilo před bouřemi dějin! Na stěně Baalova chrámu v Kartágu objevil v roce 146 řecký historik Polybios zprávu mořeplavce Hanna, jehož vyslalo jeho město s šedesáti loďmi o padesáti veslařích a třiceti tisíci muži a ženami hledat nová koloniální území na pobřeží západní Afriky.

Hannonova senzační zpráva

„Poté, co jsme vypluli," píše Hanno, „a překonali Sloupy *(Herkulovy sloupy, tj. Gibraltarskou úžinu)*, založili jsme první město, jež jsme nazvali Thymiaterna. Pod ním ležela velká rovina. Odtud jsme jeli na západ a dostali se k Soloeis, což je mys v Libyi *(Africe)*, oplývající stromovím. Tam jsme postavili oltář Poseidonovi a plavili se půl dne dál . . . až jsme se dostali k bažině, nepříliš vzdálené od moře, jež byla pokryta hustým, vysokým rákosím. Zde žili sloni a mnoho jiného pasoucího se zvířectva. Když jsme se po jednom dni cesty dostali přes bažinu, osídlili jsme novými obyvateli přímořská místa, jež jsme nazvali Karikon Teichos, Akra, Malitte a Arambys. Odtud jsme pokračovali v cestě a dosáhli velké řeky Lixus, odvodňující Libyi. Na jejích březích pásli dobytek lixičtí nomádi. U nich jsme pobyli několik dní, jako bychom byli s nimi spřáteleni. Na druhé straně od nich bydlí divocí Aithiopové *(tj. černoši)*, obývající zemi plnou divé zvěře. Země je rozdělena vysokými horami, v nichž prý řeka Lixus pramení. V horských průsmycích však prý bydlí lidé odlišné podoby, troglodyti, o nichž lixičtí obyvatelé říkali, že dovedou utíkat rychleji než koně.

Vzali jsme si tlumočníky od Lixických a pluli pak po dva dny k jihu kolem pusté země, pak opět jeden den k východu. Tam, ve zbytku mořského zálivu, jsme nalezli ostrůvek o velikosti pěti stadií. Osídlili jsme jej kolonisty a místo nazvali Kerné. Z naší plavby jsme usoudili, že leží přímo

naproti Kartágu, neboť cesta z Kartága ke Sloupům byla stejně dlouhá jako cesta od nich do Kerné (též Cerné). Odtud jsme kolem velké řeky, zvané Chretes, připluli k jezeru. V tomto jezeře jsou tři ostrovy, větší než Kerné. Ve vzdálenosti jednoho dne plavby jsme se dostali na konec jezera, nad nímž se tyčily značně vysoké hory. Byly osídleny lesními obyvateli, oblečenými ve zvířecích kůžích. Házením kamenů nám bránili v tom, abychom opustili hlubokou vodu. Plujíce odtud dále, dostali jsme se k velké, široké řece, plné krokodýlů a hrochů. Pak jsme obrátili a vrátili se zpět do Kerné.

První setkání s Gorillami

Opět jsme jeli dvanáct dní jižním směrem a sledovali pobřeží. Všude je obývali Aithiopové, kteří však vždy uprchli a nepočkali na nás. Ani Lixičtí, kteří nás doprovázeli, jejich řeči nerozuměli. Poslední den jsme narazili na vysoké lesnaté hory. Dřevo stromů bylo vonné a rozličného druhu. Dva dny jsme pluli kolem těchto hor a dostali se pak k ohromnému mořskému zálivu, jehož druhou stranu na západě zaujímá rovina. V noci jsme viděli čas od času zářící ohně, tu větší, tu menší. Nabrali jsme si vody a pluli podél pobřeží pět dní dále, až jsme připluli do velkého zálivu, jenž se podle výpovědi našich tlumočníků jmenoval Západní roh. V něm byl velký ostrov a na ostrově solné jezero, ve kterém ležel další ostrov. K němu jsme se odebrali a přes den neviděli nic jiného než lesy, v noci ale mnoho hořících ohňů. Slyšeli jsme tóny flěten a zvonků, rachot bubnů a nesmírný křik. Tu nás zachvátila hrůza a věštci nám přikázali, abychom opustili ostrov. Plujíce rychle dále, míjeli jsme teplou, vůní prosycenou krajinu, z níž se vlévaly do moře široké ohnivé potoky. Pro vedro nebylo možno vstoupit na pevninu. Také odtud jsme se jati strachem rychle vzdálili. Za plavby trvající čtyři dny jsme za noci viděli zemi plnou plamenů. Uprostřed ní byl vysoký oheň, větší než ostatní, jenž zřejmě sahal až ke hvězdám. Byla to — jak se ukázalo za dne — mohutná hora, zvaná Vůz bohů. Odtud jsme pluli čtyři dny kolem

ohnivých potoků a dostali se k zálivu, jenž se nazývá Jižní roh. Na zadní straně zálivu byl ostrov podobný předešlému. Neboť na něm bylo jezero a v něm jiný ostrov, obývaný lesními muži. Bylo tam však ještě mnohem více žen s chlupatými těly. Naši tlumočníci je nazývali Gorillami. Pronásledovali jsme muže, ale nechytili jsme žádného, neboť všichni uprchli; šplhali po srázných svazích a bránili se kameny. Tři ženy jsme chytili, ale kousaly, drápaly a nechtěly následovat průvodce. Zabili jsme je a jejich stažené kůže jsme přivezli do Kartága. A dále jsme nepluli, jelikož se nám nedostávalo zásob.“

Kam se Hanno ve skutečnosti dostal?

Tento ojedinělý dokument zavdal podnět k tak mnohým výkladům, že by argumenty pro a proti bylo možno snadno vyplnit celou knihu. Už nejvýznamnější antické autority vyzvedaly závažnost plavby a v novověku, kdy máme přesnější znalosti o afrických západních březích, se přirozeně bádání soustředilo na to, uvést v souvislost puntská a řecká jména této senzační zprávy s místy dnes známými. Přes všechnu snahu učenců bychom však ani dnes neměli jistoty o tom, jak daleko se Hanno vlastně dostal, kdyby tu nebyla podala pomocnou ruku náhoda — totiž ta, že Hanno zřejmě zažil výbuch sopky a ve své zprávě jasně popsal erupce a proudy lávy. Také výška oheň chrlící hory, čnící až k nebesům, byla vzhledem ke všeobecně nízkým pobřežním horám v západní Africe velmi dobrým vodítkem. Je tedy jisté, že se Hanno dostal až ke Kamerunské hoře v Guinejském zálivu, vypínající se do výše čtyř tisíc metrů, kde ještě v našem století byly zaznamenávány opětovné erupce.

Současně nám Hannonova výprava umožňuje nahlédnout do kolonizačních metod Féničanů. Jaká to nepopsatelná odvaha (či jaký neuvěřitelně vysoký stupeň znalosti moře) hovoří ze skutečnosti, že tato cesta do neznáma nebyla podniknuta

snad se dvěma či třemi loďmi, ale s celou flotilou, na níž bylo prostě exportováno třicet tisíc lidí, potom vyloděno na ostrovech a usídleno v nejpříznivějších pobřežních krajích! Tento skutek má v historii jen jedinou paralelu, a to odvážný podnik Vikingů, kteří se v otevřených člunech s rodinami a domácím zvířectvem vydali s bezpříkladným odhodláním z Islandu do Grónska a pak z Grónska do Ameriky, jako by to byl pouhý výlet.

Hannonova výprava je vyvrcholením tisícileté fénické mořeplavby a na této skutečnosti nemění nic ani výprava Nechova, z níž ovšem Féničané nic neměli. Hanno představuje okamžik, kdy se Féničané mohli odvážit čehokoliv, kdy vyslali do dálek celý kmen a pokusili se „naproti Kartágu", tedy vlastně u protinožců, založit kolonie. Nechtěli tyto lidi prostě zanechat jejich osudu, vždyť to koneckonců bylo třicet tisíc jejich vlastních příslušníků. Byli si jisti, že s vystěhovalci udrží spojení cestou kolem poloviny Afriky, neboť oni byli pány oceánu.

Himera — začátek konce

Že to dopadlo docela jinak, to bylo důsledkem nešťastných bitev, z nichž první byl masakr u Himery na Sicílii. Tam v roce 480 př. n. l. ztratilo život asi čtvrt miliónu Kartagiňanů. Taková rána musela být při počtu obyvatel v tehdejší době smrtelná. Zhroucení a konečně úplné zničení armádou Scipionovou zpečetilo také osud kartaginských kolonií v západní Africe. A tak mandát na objevování světa přešel nyní na národy, jež společně nebo po sobě zlomily fénickou nadvládu ve Středomoří — na Etrusky, Řeky a Římany; ti nakonec dokázali, že Středozemní moře se stalo jejich doménou.

VELKÁ ŘECKÁ KOLONIZACE

Několik let před výpravami Hanna a Himilka došlo nedaleko západního pobřeží Korsiky k velké námořní bitvě. Spojená loďstva Kartagiňanů a Etrusků na hlavu porazila Řeky a přerušila tak právě navázané spojení mezi mladou řeckou koloniální říší a iberským obchodním městem Tartéssem. I když tato námořní bitva znamenala pro Řeky velkou ránu, přece nám skutečnost tohoto měření sil dokazuje, jak silné už bylo Řecko na moři v tomto raném údobí, tedy asi sto let před vládou Perikla. Kartagiňané neviděli své nejnebezpečnější konkurenty v Etruscích, nýbrž v Řecích, i když Etruskové byli obávanými námořními lupiči. Etruské obchodní zájmy se ale spíše upínaly na pevninu. Pronikali Alpami hluboko na evropskou pevninu a zisk hledali spíše než v obchodování na dálku v obratných výměnných operacích s barbarskými národy, poskytujícími výměnou za umělecké výrobky etruských dílen jantar, kůže a kovy.

Rečtí kupci ve východní a severní Evropě

Řekové a Tartéssos

Řekové naproti tomu zakládali od devátého století před naším letopočtem jednu kolonii za druhou. Zprvu to bylo ještě v opatrné vzdálenosti od osad Féničanů, později však na místech, kde se kolonie mohly pro Tyrus a jeho bratrská města stát velmi nepříjemnými, jako například při ústí Rhôny, kde nejdůležitější vnitroevropská obchodní cesta dosahovala až ke Středomoří a kde Rýn stejně jako Rhôna umožňovaly dopravu bez použití Gibraltarské úžiny. Pře-

devším však objevili Řekové svou lásku k Tartéssu, mocnému konkurentu Kartága, jež se Féničané dlouho neodvažovali napadnout, a k velkému starému muži, který měl v rukou obchod s kovy, ke králi Arganthoniovi. Ten prý se dožil sto dvaceti let, což je velmi nepravděpodobné, a vládl prý osmdesát let, což by se snad spíše mohlo blížit pravdě. Pro všechny antické spisovatele zabývající se Španělskem byl zosobněním zázračně dlouhého života, moudrosti a dobroty. Přesto ale jeho život nebyl pro Řeky dost dlouhý. Je sice možné, že je ještě pozval, aby se usídlili v jeho tartesské říši; když však uposlechli jeho výzvy a počali se ve větším počtu stěhovat do jeho říše, zemřel. Jeho smrt spadá přibližně do doby řecké porážky u Alalie a po třiceti nebo čtyřiceti letech podlehl Tartéssos útoku fénických bitevních beranů.

Navázat spojení s tartésským králem však nebylo tak jednoduché, neboť Kartagiňané byli usazeni na západním okraji Středozemního moře. A přece se Řekům podařil průlom ze střeženého moře, podařila se jim cesta do Atlantiku a nakonec i první dotyk s bájně bohatým stříbrným městem při Guadalquiviru. Řek, jemuž se to podařilo, se jmenoval Kolaios a za svou úspěšnou cestu vděčí — podobně jako tomu bylo u mnoha jiných velkých činů v historii — spíše náhodám mořských proudů a větrů než své uvědomělé objevitelské odvaze.

Kólaiovo bloudění

Podle Hérodotových záznamů se původně Kólaios se svými druhy vůbec nechtěl dostat do Tartéssu. Směřovali zprvu k ostrovu Platea před pobřežím Kyrenaiky a odtud se chtěli plavit do Egypta, „byli však zahnáni východním větrem, a když vítr neustával, pluli sloupy Herkulovým *(Gibraltarskou úžinou)* do Tartéssu. To bylo tehdy ještě *(myšleno Řeky)* málo navštěvované město, takže udělali pak ve vlasti se zbožím lepší obchody než všichni ostatní Řekové.“ Toto zdařilé obchodování, které zahájil Kólaios s pomocí východního větru, trvalo více než sto let, díky období slabosti Féničanů,

jimž Nabukadnezar zasadil těžkou ránu. Kólaios sice objevil Tartéssos jen pro Řeky, zároveň však byl i autorem divuplné historie, která ještě tisíc let později lákala mořeplavce na západ. Touto historií bylo Kólaiovo vyprávění o bohatém stříbrném městě Tartéssu a o řeckém obchodě s Arganthoniem, pánem stříbra. Tady je také podle všeho nutno hledat kořen platónské báje o Atlantidě. Když už dávno Tartéssos zanikl a jeho zbytky pokryl náplavový písek ústí řeky, žil a vzkvétal ve fantasii dál, stal se potopeným kontinentem . . .

Je nápadné, jak neurčitě a pohádkově zní každá zpráva řeckých autorů, jakmile se mluví o západě a severozápadě. Ačkoliv Řekové a Tartéssiané byli prokazatelně po dlouhou dobu v bezprostředním styku, město Tartéssos zaniklo a místo něho se vynořila Atlantida; západ se stal mlžným mořem, rozprostírajícím se do nekonečna za sloupy Herkulovými.

Loupežnický hrad Trója

Těžiště řecké kolonizace se brzy přesunulo ze západního Středomoří na východ a nejpozději v osmém století propluli první Řekové Bosporskou úžinou a dostali se do Černého moře. Tomu, kdo se dívá jen na mapu, se to snad zdá dost pozdě: bylo to čtyři sta let po rudném obchodu ve Středomoří, doloženém biblí, a dva tisíce let po plavbách Egypťanů do Libanonu. Bospor ale nebylo možno snadno překonat. První obtíž představovaly loupežné hrady nad úžinou, z nichž nejslavnějším byl hrad Trója. Druhá potíž spočívala v silném protiproudu, který v devíti z dvanácti měsíců v roce hnal každou veslici rychlostí čtyř až pěti mořských mil proti černým skalám úzkých soutěsek.

Ve dvanáctém století byla zdolána mocná pevnost Trója, ale teprve v devátém nebo osmém století se dostali první zvědové na řeckých lodích do Černého moře. Báj oslavuje Jasona a mužstvo lodi Argó jako objevitele břehů, které později pro Řecko nabyly takové důležitosti. Appolonios Rhodský, který napsal ve třetím století svůj epos Argonauté, měl bezpochyby za předlohu mnohem starší báseň. Látka sama je

těsně spjata s postavou poloboha Hérakla a je to prokazatelně prastará báj, která vznikla zcela určitě už před Homérem; z toho lze usuzovat, že Řekové projeli Dardanelami v devátém nebo osmém století.

„Začínaje Tebou, ó Foibe, chci opěvovat
slavné muže starých časů, kteří ústím Pontu
a kyanskými úskalími, poslušni vládce Pelia,
za zlatým rounem vesla Arga zamířili,“

píše Appolonios Rhodský na počátku své velké básně. Mezitím

Zlaté rouno

jsme se o zlatém rounu dověděli mnohem více. Zdá se, že u některých kavkazských národů bylo skutečně zvykem nořit do proudu zlatonosných řek ovčí kůže a potom je opět vytahovat obtěžkané zlatým prachem a zrníčky; této metody prý ještě dodnes někdy používají cikáni. Zda však jsou vůbec Jason a Řekové objeviteli Černého moře, je velmi sporné, vzhledem ke skutečnosti, že karijští námořní lupiči byli usídleni mnohem blíže u mořských úžin.

Karie je kraj v Malé Asii, kterým protéká řeka Maiandros. Jeho bojovné obyvatelstvo bylo v nepřístupných horách tohoto kraje téměř nepřemožitelné. Odrazili útok Chetitů a Řekům vydali ze své země jen pobřežní pás. I Římané se stali pány tohoto kraje teprve po dlouhotrvajících bojích. Kariové, znalí dobře moře, byli dlouho pokládáni za Semity. Dnes ovšem vyvozujeme z jazykově historických úvah spíše jejich souvislost s Krétou. Kariové rozšířili své loupežné výpravy na jih až do Egypta, na sever až k Lesbu. Lesbos leží však blízko vjezdu do Dardanel. Je tedy možno věřit řeckým zprávám, připisujícím hlavní zásluhu o objevení Černého moře a založení důležitých kolonií Kallatis a Tanais Kariům (čímž se ovšem nemyslí původní obyvatelstvo zatlačené do vnitrozemí, nýbrž karijsko-řečtí obyvatelé v pobřežních koloniích; ale i u nich se asi zachovalo mnoho

ze zkušeností a statečnosti starého lidu námořních lupičů).

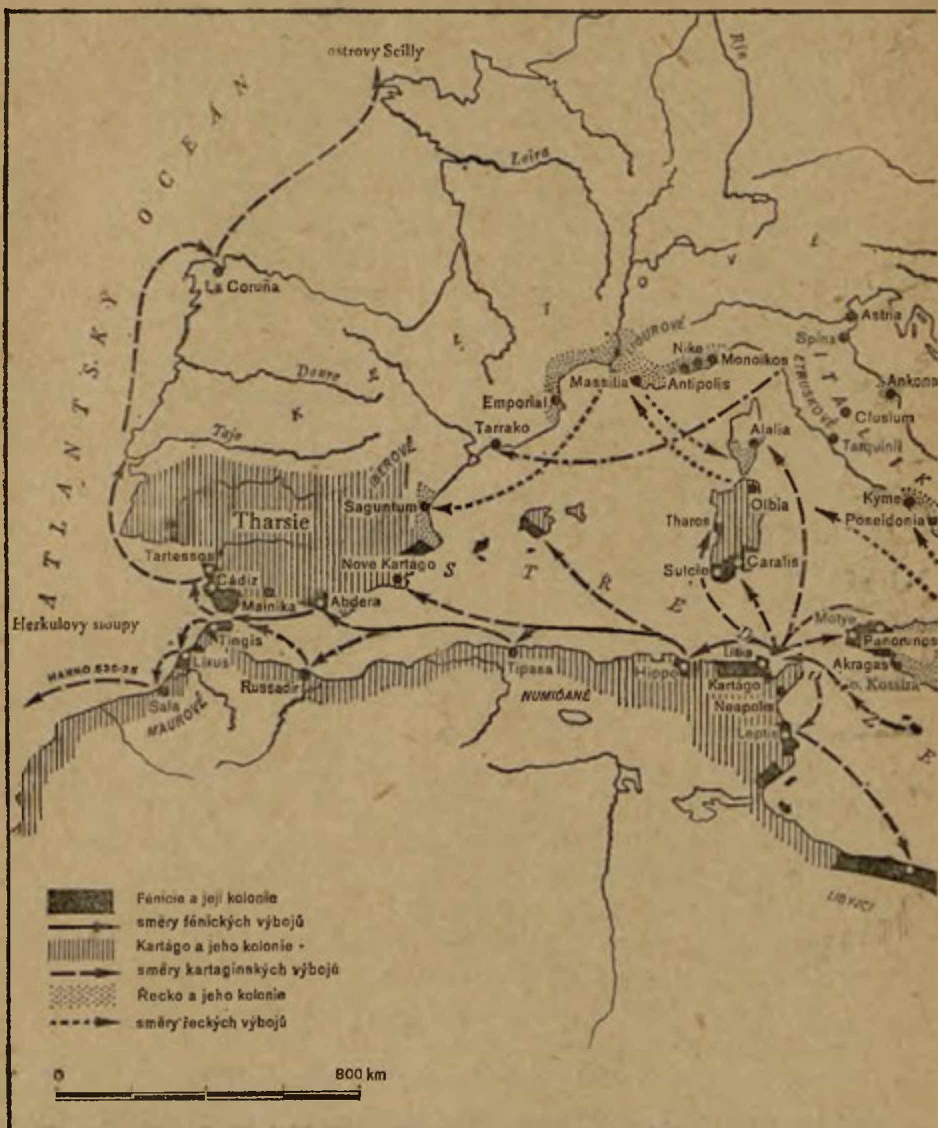
Kolonie Kallatis ležela na západním pobřeží Černého moře, v dnešní Dobrudži, Tanais na nejzazším konci Azovského moře, kde je ústí Donu *(Rostov na Donu)*. Je příznačné, že se tomuto koutu řečtí mořeplavci dost dlouho vyhýbali, poněvadž byl pokládán za baštu pirátů v Černém moři. Faktem, že to podle všeho nebyl zářivý hrdina, ale skupina pirátů, kdo objevili Černé moře, nemusíme být nikterak zklamáni. Pirátství sice ve starověku nebylo zrovna pokládáno za sport či prohřešek kavalíra, bylo však obecně tak rozšířeno, že historikové zaznamenávali jako výjimky ona vzácná města, která pirátství neprovozovala; proto také byla vysoce vážena, jako tomu bylo u etruského města Caere.

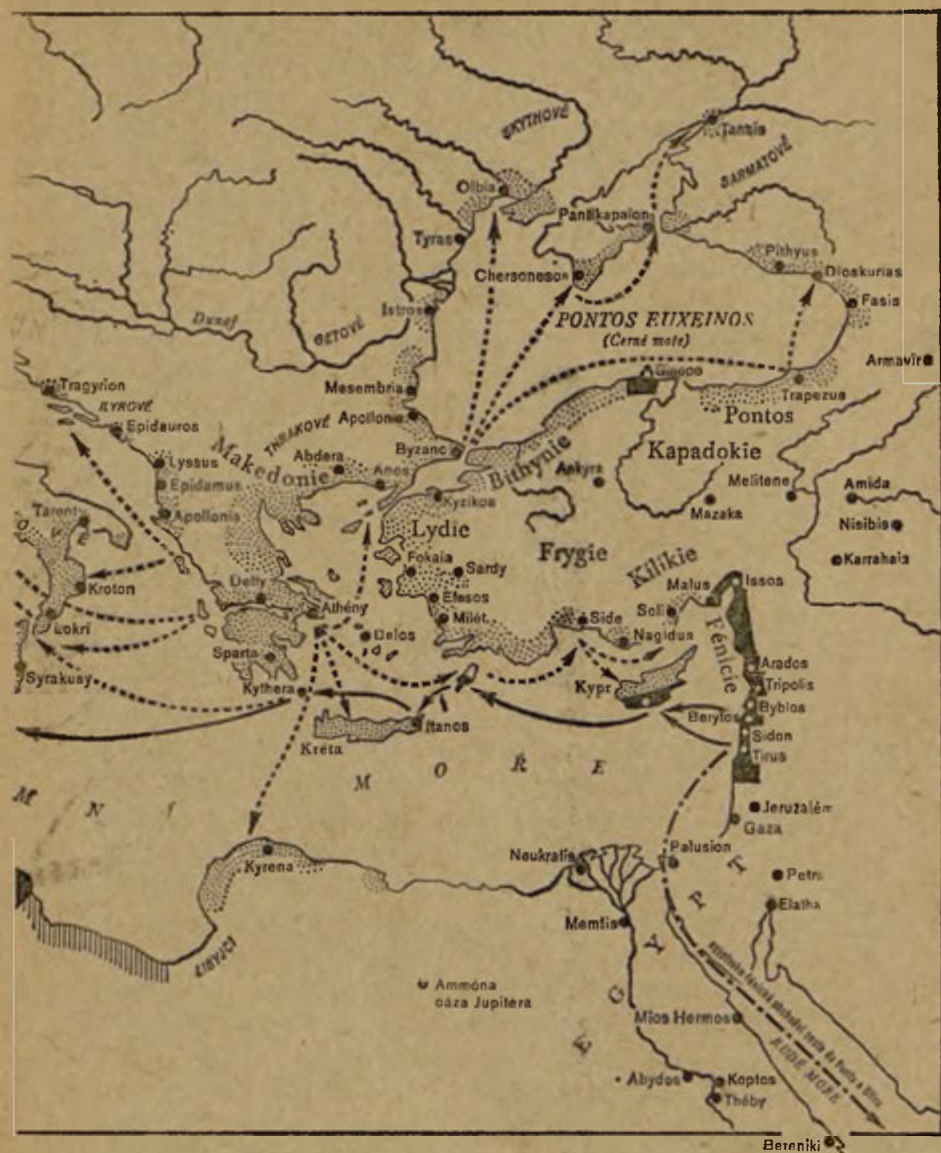
Přesto však i Řekové měli v sobě něco pravé objevitelské krve, neboť když prozkoumali Středozemní moře od Tartéssu po Tanais, to znamená od krajního atlantského Západu až po krajní černomořský Východ, nesložili ruce v klín, ale začali pronikat na sever. To vedlo ke třem výzkumným výpravám, jež se bezesporu uskutečnily zásluhou Řeků a zaslouží si zvláštního místa v dějinách našeho kontinentu.

Řecký obchod na střední Volze

První z nich se zpola ztrácí v mlhavých bájích a ještě před několika desetiletími nebyla sice popírána, ale byla také sotva prokazatelná. Byl to postup řeckého dobrodruha a kupce z prostoru černomořských kolonií na severovýchod a dále až k Uralu; zprávu o něm podává sám objevitel nebo jeden z jeho přátel v dlouhé básni, nazvané *Arimaspeia.* Podobně jako mnoho antických básní se nám i tento veršovaný cestopis zachoval jen částečně a v podrobnostech jej známe jen z citátů či náznaků u jiných autorů.

Z nich a četných vykopávek na dnešním sovětském území pro nás vyplývá fakt, že v prvním tisíciletí před naším letopočtem existovalo obchodní spojení mezi řeckými koloniemi

ostrovy Scilly
ATLANTSKÝ OCEÁN
La Coruña
Loira
Douro
Tajo
Tharsie
Tartessos
Cádiz
Mainika
Abdera
Herkulovy sloupy
Tingis
Lixus
Sala
MAUROVÉ
HANNO 530-25
Russadir
Nove Kartago
Saguntum
IBEROVÉ
Tarrako
Emporiai
Massilia
Antipolis
Nike
Monoikos
LIGUROVÉ
Alalia
Olbia
Tharos
Sulcis
Caralis
Spina
Astria
Ankona
Clusium
Tarquinii
ETRUSKOVÉ
Kyme
Poseidonia
Motye
Panormos
Akragas
o. Kossira
Utika
Kartágo
Neapolis
Leptis
Hippo
Tipasa
NUMIĎANÉ
LIBYJCI
Fénicie a její kolonie
směry fénických výbojů
Kartágo a jeho kolonie
směry kartaginských výbojů
Řecko a jeho kolonie
směry řeckých výbojů
0
800 km

Koloniální výboje ve Středomoří

v Černém moři *(Pontos Euxeinos)* a překladištěm, které alespoň od roku 1000 př. n. l. leželo na soutoku Volhy a Kamy *(jižně od dnešního města Kazaně)*. Podle Hérodotovy zprávy o tomto básníku-objeviteli nepronikl sám až k Uralu, ale setkal se pouze s lidmi *(kupci)* odtud přicházejícími. To je tím pravděpodobnější, že od Volhy k Donu je to, jak známo, pouhý skok, úzký pruh země, po němž se již v předhistorické době tahaly čluny, aby se zboží nemuselo překládat. Zhruba v těch místech, kde je dnešní Volgograd, se dostávaly lodi, dopravované po dřevěných válcích, opět na splavnou vodu, totiž na Volhu. Pak ani pro tohoto Řeka ani pro pozdější kupce z jeho lidu nebylo příliš obtížné pronikat k obchodnímu centru při soutoku Kamy a Volhy. Kama protéká nedaleko uralských přechodů a byla přirozenou a velmi záhy používanou cestou pro dodavatele kůží a rebarbory, určených pro Řeky. Rha byl přece jedním ze starých názvů Volhy, a protože rebarbora *(rhabarborum)*, kterou Řekové potřebovali na výrobu různých léčiv, se dopravovala po Volze, byla nazývána řeka Rha — barbarum. Nebyla ovšem místem, kde rebarboru nalézali, nýbrž jen dopravní cestou (jako Odra pro jantar, ostrov Ouessant pro cínovou rudu apod.).

Skytské hroby ve věčném ledu

Před několika desetiletími nabyla báseň o cestě na severozápad zvláštního významu, a to od doby senzačních nálezů v hluboko promrzlé půdě v altajské oblasti, od objevu v Kurganské pánvi. Ve skytských hrobech tu byly totiž nalezeny — konzervovány v tisíciletém ledu — kromě čínského hedvábí také vlněné látky z šestého století před naším letopočtem, původu předasijského a maloasijského .Čínská zrcadla a obrazové výzdoby podle perských vzorů opravňují jejich datování na dobu krátce po první řecké kolonizaci na černomořských březích. Jsou důkazem, že neznámý muž, nazvaný Hérodotem podle bájného cestovatele Aristeadem, ve svých verších nelhal. I kdyby se snad Řekové sami nedostali až k Altajskému pohoří, jistě se alespoň pokusili o proniknutí do předhůří

Uralu. Cesta, kterou při tom objevili, byla ještě přibližně po další dvě tisíciletí nejdůležitější obchodní tepnou mezi Evropou a Střední Asií.

Poklad v Tuchelském vřesovišti

Přesnější orientaci máme o druhé plavbě Řeků do severní Evropy, i když není doložena žádným písemným svědectvím. Naším pramenem je devětatřicet nenápadných mincí, které jakýsi polský sedlák vyoral na svém poli v Tuchelském vřesovišti. Stalo se to roku 1832, tedy v době, kdy ještě archeologie nebyla tak známa jako dnes; prostý venkovan prodal poklad ze svého pole za několik tolarů. Kupec, který jej získal, nebyl ale také přesvědčen o tom, že udělal dobrý obchod. Přesto však přinesl mince jakémusi berlínskému obchodníku se starožitnostmi, a tak se konečně dostal poklad z pole u Bydhoště *(Bydgoszcz, tehdy Bromberg)* do světelného kužele vědy.

Ukázalo se, že jsou to mince z černomořského řeckého města Olbia. Byly tam jednak raženy, jednak přijímány za zboží dodávané do jiných řeckých měst. A jedna z těchto malých mincí byla opatřena znakem města Aiginy, ležícího na stejnojmenném dórském ostrově, kde chrám bohyně Athény je ještě dodnes pamětihodností. Životnost mincí nebyla však tak věčná jako umění slavného města. Byly v oběhu jen do roku 431 př. n. l. Pak totiž došlo k vyhnání obyvatel Aiginy a ke zničení samostatné obchodní pozice města.

Řekové, kteří v Tuchelském vřesovišti svými mincemi platili nebo tam byli o ně oloupeni, nastoupili zřejmě svou cestu před rokem 431. Účel cesty byl jasný: chtěli sami poznat zemi jantaru, neboť takové bezprostřední spojení slibovalo největší obchodní zisk. Najít cestu k baltskému pobřeží nebylo zvlášť obtížné; stačilo jen sledovat Dněstr *(který nazývali Tyras)*, nebo Jižní Bug *(Hypanis)*, při jehož ústí leželo město Olbia. Obě řeky protékaly nedaleko vodního předělu, u něhož dnes leží Lvov. Odtud pak vedla cesta po toku Sanu, dále po Visle, a teprve u jejího prudkého ohbí *(dnes zhruba u Toruně)* nastaly pro Řeky potíže, neboť teď ležely mezi nimi a pomořanským

pobřežím s jantarem bažinné pustiny Tuchelského vřesoviště. Výprava však zřejmě měla zdatného a obeznalého vůdce, neboť mince byly nalezeny blízko Šubinu (*Szubin*) a tam byl za všech dob jediný suchý přechod ve změti bažin; v místech, kde dnes leží Bydhošť, fungoval prastarý převoz přes řeku Brdu.

Překladiště a sklady jantaru

Cesty nebyly silnicemi v dnešním slova smyslu. Bylo by je možno nazvat spíše vyježděnými stezkami, existujícími jaksi na základě dohody. Ale obchodování s jantarem asi přispělo k tomu, že v určitém ročním období byly sjízdné, především pro obchodníky, kteří se tu vyznali. Nelze si to také představovat tak, že by si pak kupec hodil na ramena pytel s jantarem a putoval s ním z Pomořan do Athén. Žádoucí pryskyřice z baltského pobřeží procházela mnohýma rukama, byla tu překladiště s velkými zásobami jantaru a každý kupec urazil vždy jen jednu etapu z dlouhé cesty.

Není nám známo, zdali se Řekům vyplatilo vyloučení některé z těchto etap. Jejich mince asi v Tuchelském vřesovišti neměly takovou cenu jako výměnné zboží, jež s sebou vozili. Přesto však kdosi poklad zakopal na poli, a tak jej uchoval pro naše doby.

Přes pomocnou funkci řek byly cesty k Uralu a Baltskému moři výpravami po pevnině. Řekům z koloniálních měst při Černém moři byl tento způsob dopravy bližší než nekonečná plavba Dardanelami nebo Gibraltarskou úžinou. A tak byl celý ruský a pobaltský prostor až do doby Petra Velikého orientován ve všech dopravních spojích výrazně jižním směrem.

Pytheas z Massilie v Thule

Řekům v Massilii při ústí Rhôny (Rhodanos) se jevila Evropa zcela jinak. Před nimi se rozprostíralo moře, ovládané Kartagiňany, jehož západní konec byl takřka neprůchodný.

Ale v jejich tyle, směrem do vnitrozemí, se otvíraly roviny a řeky, které — přerušeny krátkými úseky pevniny — vedly znovu k pobřeží, k plochým východním břehům Biskajského zálivu.

Kam se člověk dostane po Rhôně, to bylo už dávno známo; že v oblasti ústí Rhôny Etruskové a Helvétové žárlivě střežili své dílny a překladiště, věděli Massilané až příliš dobře. Prostor při Biskajském zálivu byl naopak jako stvořený k tomu, aby poskytl Massilii *(Marseille)* druhý přístav, nezávislý na Kartágu.

Keltové, s nimiž Řekové z Massilie udržovali přátelské vztahy, ukázali asi blokovaným Massilanům cestu po Garonně, nešli-li Řekové po Loiře až do Nantes uskutečnit svůj velký plán. Spočíval v dobře připraveném pokusu vyrvat monopol na obchod s cínem z rukou Kartagiňanů; současně to byl také pokus o nezávislost na Etruscích, kteří jen příležitostně pouštěli transporty s cínem od Rýna přes Aaru ke Rhôně.

Pytheas a kupci

Massilští kupci si pro tento účel zajistili pomoc muže, jemuž se možná dříve posmívali: bláznivého Pythea, jenž vyslechl každého mořeplavce, který přišel do přístavu a dával si vyprávět sáhodlouhé námořnické báchorky. Nikdo nemohl říci, zda byl tak vychytralý či pouhý blázen. Pytheas jejich nabídku přijal, neboť byl chudý a nemohl doufat, že by kdy sám byl schopen vypravit vlastní loď a rozšířit své vědomosti z vlastní zkušenosti. A jako věrný služebník vědy sepsal o své dlouhé cestě také přesnou zprávu, kterou četlo alespoň tucet antických autorů a která byla v dalších staletích často citována. Nám se bohužel nedochovala. Z devatenáctého století, kdy ještě gymnasijní vzdělání mělo svou váhu, pochází dojemná historka o německém profesorovi, jemuž dobrotivá víla slíbila splnit libovolné přání a jemuž nabízela poklady zlata a drahokamů. On si ale přál mít ony nesčetné svitky, jež se staly kořistí plamenů při požáru knihovny

v Alexandrii; toto přání mu ovšem nemohla splnit ani dobrá víla.

Ztracená zpráva

Jak už bylo řečeno, Pytheův cestopis se ztratil. Dodnes nám chybí do té míry, že ještě nedávno byl učiněn pokus o rekonstrukci rukopisu, opírající se o různé citáty a narážky v literatuře. A z tohoto pokusu lze v řadě odvážných závěrů vycítit zoufalství nad velkou ztrátou. Při vší dobré vůli se taková práce nemohla stát průkazným dokumentem.

První spisovatel, který vyslovil své pochybnosti nad Pytheovými cestopisy, byl Dikearchos z Messany, o němž je známo, že žil kolem roku 310 př. n. l. Z jeho údajů a dalších vědci téměř shodně usuzují, že Pytheas nastoupil svou cestu asi kolem roku 340 př. n. l.

Tři dny potřeboval k ostrovu Ouessantu, známému překladišti cínu. Tato krátká doba plavby vylučuje jako výchozí bod některý přístav v dnešním Španělsku a ani ústí Garonny nebylo pravděpodobně místem, kde byla loď vybavena. Výchozím bodem Pytheovy cesty bylo asi spíše staré obchodní město Corbillo. Leželo při ústí Loiry, někde mezi Nantes a Saint-Nazaire.

Z Ouessantu pak zahájil Pytheas vlastní průzkumnou plavbu, při níž od počátku nebylo nic ponecháno náhodě. Zamířil k Britským ostrovům a plul kolem nich velmi obezřetně, prováděje neustálá měření a pozorování, až je zcela obeplul. Potřeboval k tomu čtyřicet dní a ty se mu asi v tomto nehostinném moři zdály notně dlouhé.

Kdyby se byl omezil jen na to, byl by zavdal vědcům zabývajícím se jeho osobou, mnohem méně příležitosti k přemýšlení a psaní. Ale Pytheas byl také jen člověk. Když mu jakýsi domorodec — bylo to snad na východním pobřeží Skotska — naznačil, že kolem existují ještě jiné země než Cínové ostrovy, tu si musel Pytheas, byl-li pravým objevitelem, položit otázku: „Jak je to daleko a kterým směrem musím plout?“

Odpověď byla asi přesvědčivá, neboť Pytheas přerušil plavbu podél pobřeží a vyplul na širé moře, plavil se šest dní, aniž spatřil pevninu, a dostal se konečně do dnešního Norska, jež nazval Thule. K této zemi se vztahuje jediná nám doslovně dochovaná věty z Pytheova cestopisu. Je uvedena jako citát v šesté knize Úvodu do nebeských jevů od geografa a astronoma Gemina (asi 70 př. n. l.): Pytheas a Thule

„Zdá se, že v těchto končinách byl též Pytheas z Massilie. V každém případě ve svém díle O světovém moři praví: Barbaři nám ukázali, že v těchto krajinách je noc jen krátká, dvě nebo tři hodiny, takže zapadnuvší slunce po krátké době hned zase vyjde."

Že měl Pytheas v této souvislosti dost jasné představy o polární noci a o dlouhém dni polárního léta, dokazuje Plinius, který píše ve svém Přírodopise:

„Přiblíží-li se v době letního slunovratu slunce k pólu, má země ležící pod krátkou oběžnou dráhou světla po šest měsíců nepřetržitě den, a naopak, vzdálilo-li se při zimním slunovratu, právě tak dlouhou noc. Tak je tomu prý, jak o tom podává zprávu Pytheas z Massilie, na ostrově Thule, vzdáleném šest dní plavby na sever od Británie."

Že Plinius a asi také Pytheas hovoří o ostrově Thule, nás nemusí mýlit. Jak mohli předpokládat, že po šesti dnech plavby na sever či spíše na severozápad od Skotska znovu narazí na evropskou pevninu? Ještě dlouho ve středověku byla Skandinávie pokládána za ostrov, a to z prostého důvodu, že souvisí s Finskem jen v nepřístupné severovýchodní části Švédska.

Podle údajů o krátkém trvání noci se dnes za pravděpodobné místo Pytheova přistání považuje střední Norsko s Trondheimským fjordem. Je vyloučeno, že by mohlo jít o Island, který by ležel asi ve stejné vzdálenosti. Tam by totiž nebyl nikdo, kdo by mohl ukázat Pytheovi, kam slunce chodí spát. Island byl prokazatelně až do osmého století zcela neobydlen. Mimoto víme ze Strabona, že Pytheovi

byl na Thule předložen med a na Islandu se až dodnes včely neudrží naživu. Pytheas také vylíčil přípravu nápojů z obilí a medu právě tak, jako hovořil o stodolách na mlácení obilí, což je zařízení ve středomořské oblasti neznámé a zbytečné.

Posvátné Jantarové ostrovy

Kam se však dostal Pytheas na své zpáteční cestě, lze zjistit mnohem obtížněji. Jak vyplývá z citátů, mluví Pytheas o posvátných Jantarových ostrovech a je pochopitelné, že zvláště němečtí badatelé by rádi věděli, které ostrovy to byly. Neboť jantar bylo to jediné, co mlhavý evropský sever mohl kromě cínu nabídnout bohatým zemím antické kultury a cesta jantaru na jih je právě tak skutečností, jako transporty cínu.

Všechny bližší údaje o Jantarových ostrovech, pocházející od antických autorů (a tedy také od Pythea), jsou tak neurčité, že nelze s jistotou říci, zda jimi mysleli Helgoland či jiné ostrovy mezi ústím Rýna a Labe, popřípadě Rujánu. Ve starověku byl totiž vyplavován jantar také na Východofríských ostrovech a zmínka o „pevném" (tj. wattovém) moři činí v této souvislosti pravděpodobnějším Helgoland. Složitý průjezd Kattegatem by byl zajisté zanechal stopy v geografické literatuře, vydané po Pytheovi.

Nejistota, zda to byly břehy Severního či Baltského moře, nás také zbavuje možnosti blíže vyhodnotit velmi zajímavá sdělení o různých severských ostrovních a přímořských kultech, jež zřejmě byla ve zprávě Pytheově obsažena. Že jantar byl spalován na oltářích, že se u některých ostrovů — jinak liduprázdných — přistávalo jen za kultovním účelem a že tato posvátná místa byla vyhledávána cizími mořeplavci, nikoliv však obyvateli pobřeží — to vše jistě fascinuje národopisce a badatele v mytologii. Ale údaje o tom jsou pravděpodobně především pro neinformovanost zapisovatelů a opisovatelů v pozdějších staletích tak zkreslené, že už nelze zjistit, kterým kmenům, ostrovům a pobřežím Pytheas za své vědomosti vděčí.

Dalším důvodem nejistoty je skutečnost, že dnešní německé pobřeží Severního moře se neobyčejně změnilo. Proto se například Richard Hennig ve svém významném díle Terrae Incognitae domnívá, že ostrov Avalus, o němž mluví Pytheas, ležel sice před západním pobřežím Šlesvicka, později však zmizel v četných bouřlivých přívalech vod Severního moře.

A tak Pytheas, jedna z největších objevitelských postav Starého světa, asi spatřil země, které jsme my sami už ani nepoznali, a proto je třeba tím více litovat toho, že zpráva, kterou o nich podal, je ztracena.

Cesta Kartagiňanů k Azorským ostrovům

Z mnoha zpráv, jež o Pytheovi z Massilie podali pozdější římští spisovatelé, vysvítá zřejmá antipatie vůči Řekům, kteří už dávno ztratili svou moc, avšak v duchovních oblastech zůstali pány. Ještě silněji se tato antipatie projevovala pochopitelně vůči Kartagiňanům, právě poraženým odpůrcům. Tím snad lze vysvětlit, že o jedné z nejodvážnějších objevných cest starověku nemáme ani sebemenšího písemného svědectví; o cestě Kartagiňanů k Azorským ostrovům, ležícím daleko ve vlnách v Atlantiku, v místech, kde loď plavící se z Maroka do Newfoundlandu urazila už téměř poloviční cestu z Afriky do Severní Ameriky.

Možná, že ani my bychom dosud nic nevěděli o této odvážné plavbě Atlantikem, kdyby silná západní vichřice zuřící mnoho dní nebyla v listopadu 1749 zničila vlnobitím jakési základy starého domu na nejmenším z Azorských ostrovů, na Corvo. Ve zbořeništi na pobřeží se našla rozbitá černá hliněná nádoba s větším počtem zřejmě velmi starých mincí. Nález donesli do kláštera na ostrově, na němž bydlelo jen asi tisíc lidí; chtěli už podělit malými a tuctovými mincemi několik sběratelů, když tu jednoho z mnichů naštěstí napadlo jméno Florenz. Enrique Florenz (1701—73) byl nejen slavný

španělský církevní historik, ale i nejuznávanější numismatik své doby, ačkoliv se věnoval mincím spíše ze záliby a v numismatice spatřoval jen pomocnou vědu historie. Jeden z příslušníků kláštera asi věděl o této zálibě pátera Florenze a vzal z nálezu devět různých mincí. Ostatní, údajně jen dublety těchto devíti, byly rozdány.

Nález mincí na Corvu

Byly to dvě zlaté mince kartaginské, pět měděných kartaginských mincí a měděné mince z řecké kolonie Kyréné v severní Africe, s níž Kartágo udržovalo rozsáhlé, i když ne vždy mírové vztahy. Florenz zásilku skutečně obdržel a za několik let dal malý výběr darem jednomu švédskému badateli. Numismaticky nebyly mince zvlášť zajímavé, jejich naleziště však bylo senzací.

Autorita pátera Florenze zaručuje pravost nálezu a vylučuje záměnu mincí. Nález sám je však nejpádnějším důkazem pro kartaginskou objevnou plavbu k Azorám, neboť všechny mince pocházejí z malého časového rozmezí mezi lety 320 až 330 př. n. l. a žádný padělatel (ba stěží i zkušený numismatik) v osmnáctém století by byl nemohl sestavit výběr mincí tak odborně. Lze však také sotva předpokládat, že se mince na Azory dostaly náhodou, neboť který plavec zahnaný východním větrem zakope na dalekém ostrově své mince? Odmítneme-li předpoklad plánovité objevné plavby a následujícího pravidelného lodního spojení mezi Kartágem a Azorami, pak zbývá jen výklad, že maličký ostrůvek Corvo, měřící pouhých osmnáct čtverečních kilometrů, byl shledán antickým pirátem za vhodný úkryt pro jeho poklady. Pak by byl ostrůvek Corvo nejstarším z mnoha existujících a vymyšlených ostrovů pokladů, z nichž dodnes žije dobrodružná literatura.

Směrovka pro Kolumba?

Zdá se, že pověsti vzniklé v souvislosti s nálezem mincí byly podkladem pro historku, která se dosud vypravuje na Corvu, a to o bronzové soše, ukazující k západu, tedy do Ameriky. Sochu prý jako pohanskou zničili Portugalci roku

1431. Na Corvu také můžete slyšet, že podstavec sochy zdobil nápis, který neuměl nikdo přečíst, a že napřažená paže staré sochy přiměla Kryštofa Kolumba, plavícího se kolem Azor, k tomu, že namířil kurs plavby správně do Střední, a nikoli do Severní Ameriky.

Jakkoli se to pěkně poslouchá, přece je to nesmysl. Zaprvé se Kolumbus na své cestě nepřiblížil k Azorám tak, že by byl mohl rozeznat sochu nebo dokonce její napřaženou paži; za druhé přišli Portugalci na Azory až roku 1431, a byla-li tam vůbec nějako socha, pak ji zničili už dávno před tím, než Kolumbus na své první plavbě míjel ostrovy, ležící daleko severněji, než byl jeho kurs.

Je tedy sice možné pokládat za zcela jisté, že Féničané a snad i arabští mořeplavci Azory znali, jakékoliv bližší podrobnosti o těchto objevech však asi zůstanou po všechny věky zahaleny do temna.

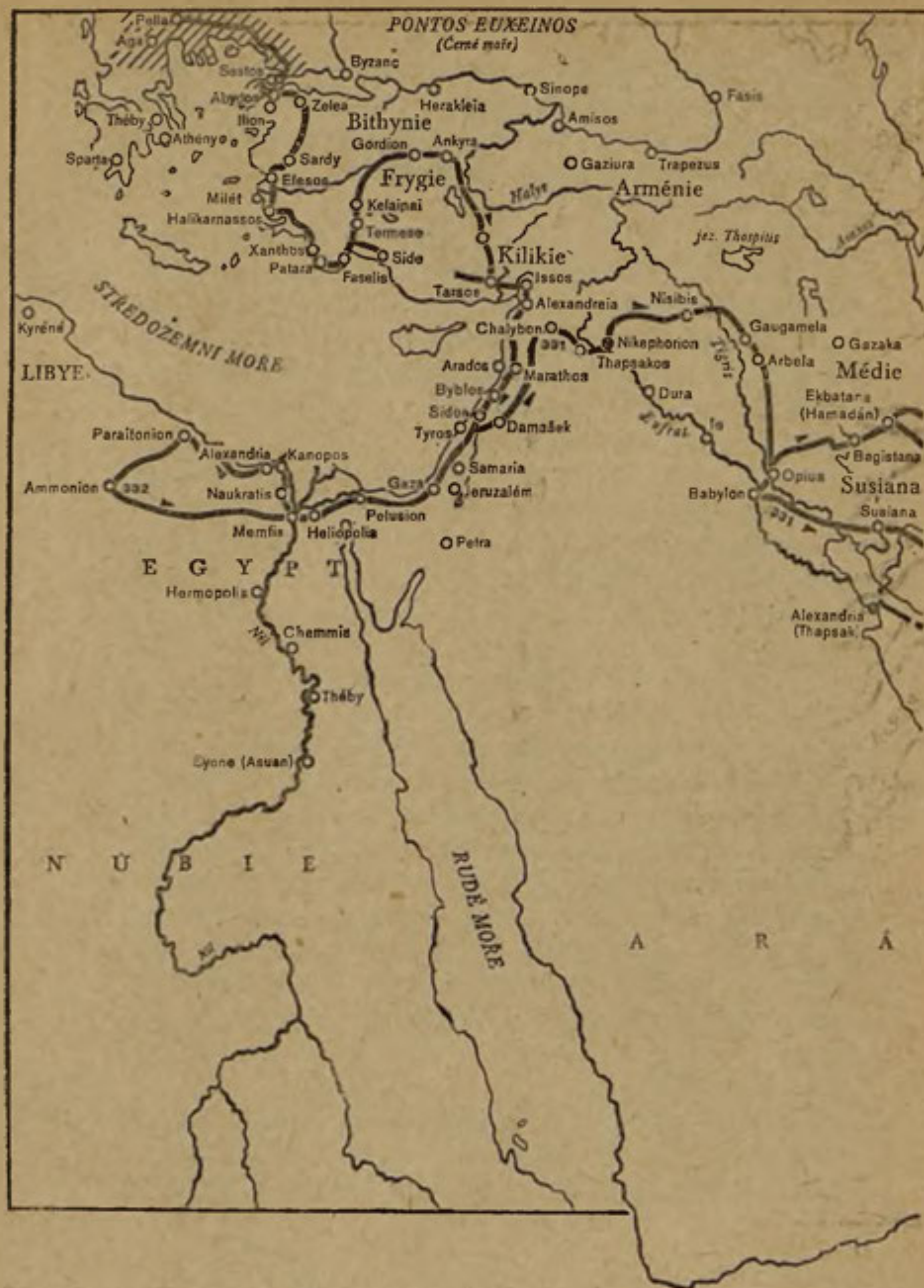
Válečné tažení Alexandra Velikého

Neznámý kartaginský objevitel Azorských ostrovů nezanechal stopy v povědomí Starého světa. Od dob Pytheových a jeho spisu O světovém moři ale už Herkulovy sloupy neplatily za západní hranici lidského životního prostoru; bájné dálky, ostrovy legend a dohadů se staly pevnou součástí geografické vědy. Totéž století, ba skoro totéž desetiletí spatřilo také nejvelkolepější ze všech objevných cest, totiž tažení Alexandra Velikého, které nebylo pouhou dobyvatelskou výpravou, ale zcela vědomě a od počátku také vědeckou expedicí, se záměrem přesunout hranice lidského bádání na východ.

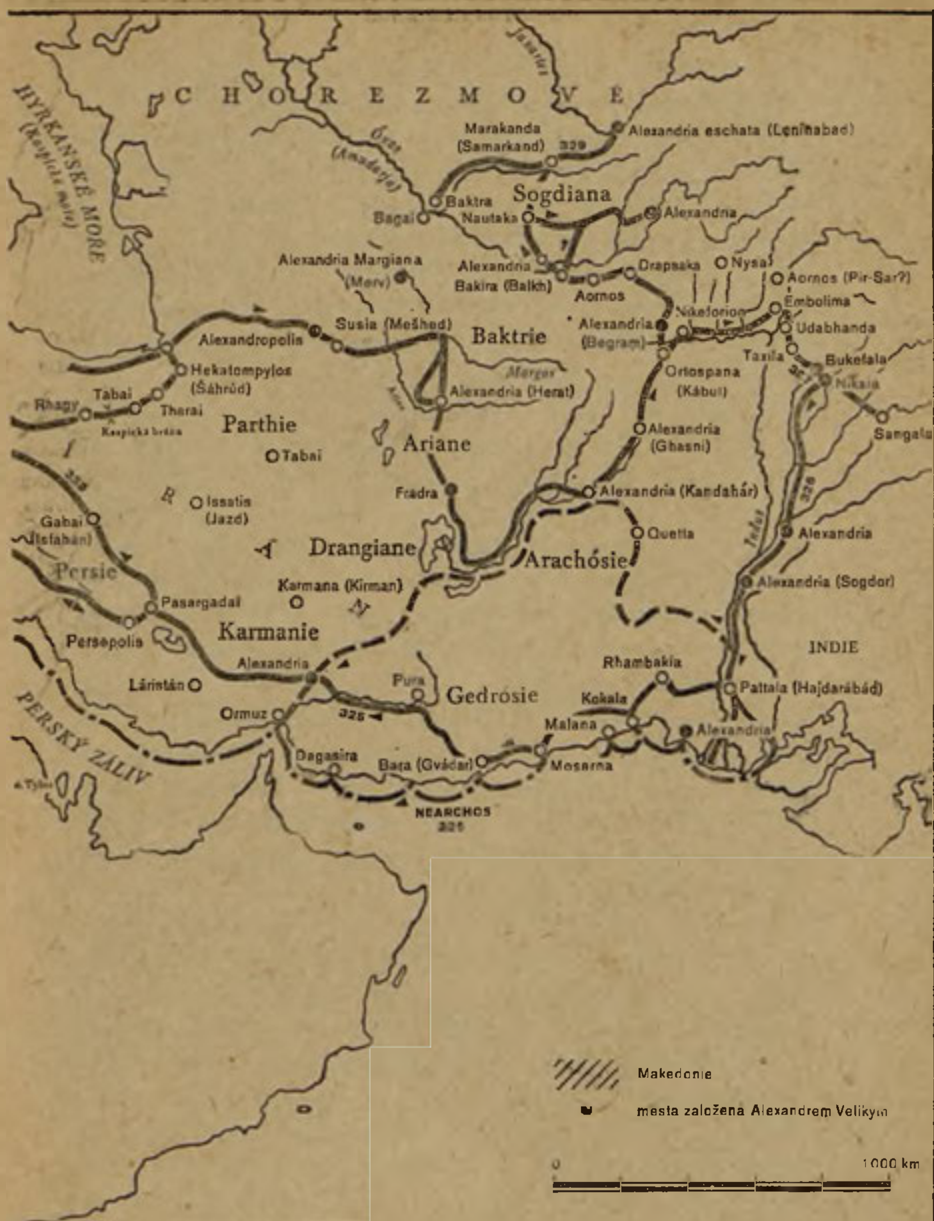
Alexandr rozšiřuje svět

Díváme-li se při dnešních znalostech světa zpět na minulá století, dojdeme k přesvědčení, že ze čtyř světových stran — pokládáme-li prostor Středomoří za střed — byly daleko lépe

PONTOS EUXEINOS
(Černé moře)
Pella
Aga
Sestos
Abydos
Byzanc
Zelea
Herakleia
Sinope
Fasis
Théby
Ilion
Bithynie
Amisos
Athény
Sparta
Sardy
Gordion
Ankyra
Gaziura
Trapezus
Efesos
Frygie
Milét
Halys
Arménie
Kelainai
Halikarnassos
Termese
jez. Thospitis
Xanthos
Side
Kilikie
Patara
Faselis
Issos
Tarsos
Alexandreia
Nisibis
STŘEDOZEMNÍ MOŘE
Kyréné
Chalybon
Gaugamela
Gazaka
331
Nikephorion
Tigris
LIBYE
Aradoa
Thapsakos
Arbela
Médie
Marathos
Byblos
Dura
Ekbatana
(Hamadán)
Sidon
Eufrat
Is
Paraitonion
Tyros
Damašek
Bagistana
Alexandria
Kanopos
Samaria
Opius
Susiana
Ammonion
332
Naukratis
Gaza
Jeruzalém
Babylon
Pelusion
Susiana
Memfis
Heliopolis
331
Petra
E G Y P T
Hermopolis
Alexandria
(Thapsak)
Nil
Chemmis
Théby
Syene (Asuan)
RUDÉ MOŘE
N Ú B I E
Nil
A R Á

Dobyvatelská a objevná tažení Alexandra Velikého

známy západní a východní části než na ně navazující severní a jižní oblasti. To má svůj přirozený důvod ve tvaru Středomoří, vytvářejícího spojení mezi západem a východem, ale nezasahujícího nijak významně na jih nebo na sever. Jako sondy pronikala do neznáma pouze údolí, jimiž tekoucí řeky směřovaly od severu (jako systém Rhôna-Saôna) nebo z teplého jihu směrem ke Středomoří (jako Nil). Ani Pád, ani Dunaj nemohly rozšířit ve větší míře vědomosti starověkých geografů. Proto vládla o středoevropských a severoevropských poměrech dlouho nejistota, odstraněná teprve Římany.

Zatímco Španělsko před Římany zaujímala v podstatě mírumilovná a nedobyvačná tartesská říše, narazili Řekové a Římané na východě Středozemního moře na rozličné více či méně mocné říše, ucházející se o nadvládu v prastarých kulturních oblastech Mezopotámie, Malé Asie a Sýrie. Kontakty vždy znamenají přírůstek vědomostí. Proto už Hérodot, který o Španělsku a Francii dokázal říci jen málo, toho o Přední Asii a černomořské oblasti věděl velmi mnoho. Jeho historicko-geografické dílo obsahuje ještě dodnes nepostradatelný materiál o Skytech a jiných národnostech v jižním Rusku, o Persii a Egyptě. Dostat se dál než Hérodot proto znamenalo skutečné rozbití hranic pevně zakotveného obrazu světa, a tak měla Alexandrova objevitelská ctižádost, kterou je třeba chápat v naprosto duchovním smyslu, právě tento ohromný význam.

Počínaje rokem 334 př. n. l. táhl Alexandr Makedonský po dobu jedenácti let oblastmi, které ani dnes nelze považovat za zcela prozkoumané, ačkoliv už tehdy byly vesměs obydleny a z největší části již státně organizovány. Jsou to oblasti, v nichž ještě Hérodot spatřoval bájné tvory, v nichž je nahromaděna převážná část orientálního pohádkového pokladu a v nichž dosud jsou domovem pohádkové postavy maloměšťácké fantazie — naftařští šejchové a rodina íránského šacha.

Alexandrovo tažení nelze v rámci této knihy hodnotit po stránce technické, vojenské a organizační. Z hlediska geografického hromadil za sebou objevy, z nichž každý by stačil sám k tomu, aby založil slávu objevitele. Roku 330 opustil Starý svět čtrnáct kilometrů dlouhou propustí Kaspické brány východním směrem a roku 324 se vrátil do středomořského světa od východu takzvanými Branami Persie v hornaté krajině na západ od města Persepole. Starověk označoval hranice velmi zřetelně, a to počátek neznáma sloupy a branami, a věřil v neklamné znaky všeho nového. S takovou zázračnou důvěrou vytáhl mladý panovník a vítěz Alexandr na východ, hledaje konec světa. Byl naplněn sny, jaké snili všichni objevitelé, a to spíše objevitelé než dobyvatelé.

Kaspickou bránou

Chceme-li sledovat jeho výpravu na mapě, musíme především najít Teherán, hlavní město Íránu. Leží zhruba tam, kde Alexandr narazil na město Rhagy, onu starou metropoli Médie, rozbořenou teprve v patnáctém století našeho letopočtu poté, co přežila chalífy a Mongoly. Z Rhag vedlo tažení Kaspickou bránou východním směrem, kolem jižních svahů Elborzu, vypínajícího se do výše pěti tisíc šesti set sedmdesáti metrů. Alexandr horský masív obešel, u jižního pobřeží Kaspického moře se opět obrátil na západ a tam, kde končí úzká pobřežní rovina, se dal zase na východ. Odtud by cesta do Baktrie už nebyla obtížná: na úpatí hor bezpochyby existovaly karavanní cesty. Ale Alexandr, který právě potlačil povstání domorodců, nechtěl mít ani na jihu svého pochodu nepřítele, a proto se obrátil do vnitra mezihorského pásma k Hilmendskému jezeru *(dnes na hranici mezi Íránem a Afghánistánem)*, jehož břehy tehdy ještě nebyly pokryty pískem, nýbrž byly úrodné. Zde pod ochranou vysokých hor a velkých pouští žil lid Ariaspů; řídil se starými dobrými zákony a zřejmě po staletí nerušeně sedlačil. Zdá se, že tato pracovitá idyla skromného lidu na Alexandra

zapůsobila tak mocně, že za pohostinství, jehož se mu zde dostalo, upustil od všech vojenských akcí a přiznal Ariaspům malé rozšíření jejich území, jehož si odedávna přáli, načež se s nimi s politováním rozloučil.

Založení Kandaháru

Vojenská výprava se pak pohybovala po proudu řeky Hilmendu směrem k pohoří. Tam, kde horská údolí vybíhají v rovinu, založil Alexandr město a na jeho ochranu tu zanechal silné oddíly. Tehdejší Alexandria se dnes jmenuje Kandahár a je důkazem bezpečného odhadu velkého Makedonce pro výhodné geopolitické polohy. Město se přes několikeré dobytí a zničení vždy zase vzmohlo a je se svými asi osmdesáti tisíci obyvateli dodnes důležitým dopravním uzlem.

Zimní období a velehory si tu vynutily delší zastávku. Teprve, když horské stezky byly opět schůdné a nejchladnější období pominulo, pokračoval Alexandr ve svém pochodu přes pohoří. Zdá se, že sledoval dosti přesně trasu, kterou dnes vede silnice z Kandaháru do Kábulu, a na úpatí Hindúkuše v centrální poloze mezi půltuctem horských průsmyků založil město Alexandria Kaukasia, na pokraji náhorní roviny, na níž i dnes leží afghánské hlavní město Kábul, ve výšce 1800 metrů. Nové město však oproti starému Kábulu nenabylo takového významu a v pozdějších dobách už nehrálo důležitější roli.

Zde a při dalším pochodu do Bakiry absolvoval Alexandr „první příkladný přechod přes pohoří . . . s jehož úžasnou odvážností snesou srovnání jen podobně úžasné výpravy Hannibalovy a Napoleonovy . . . Pohoří bylo ještě pokryto sněhem, vzduch byl ledový, cesty obtížné. Našel tu sice četné vesnice a obyvatele mírumilovné a ochotné dát, co měli; ale neměli nic, jen svá stáda. Hory nezalesněné a jen tu a tam porostlé terpentýnovými keři neposkytovaly paliva. Maso se jedlo nevařené a bez chleba, okořeněné pouze sylphionem *(druh česneku)*, který roste v horách“. (Droysen)

Pak to však bylo ještě horší, neboť Alexandr se přiblížil

k oblasti, do níž se stáhl jeho protivník Bessus. Po dvoutýdenním pochodu po horských cestách tohoto národnostního a vodního předělu se Makedonci a jejich pomocné oddíly setkali už jen se zpustošenými vesnicemi, z nichž byl odehnán všechen dobytek. Domy byly vypáleny, aby postupující nepřítel nenašel v zimní horské přírodě možnost přístřeší, a Alexandr ztratil většinu svých koní a velbloudů.

Zde budiž na okraj poznamenáno, že hory skýtají i modernímu vojsku ještě stále značné obtíže. I ruský maršál Suvorov ztratil na pochodu přes Svatogotthardský průsmyk téměř všechna zavazadla, třetinu koní a asi deset tisíc mužů, kteří zemřeli vyčerpáním nebo zmrzli, a to bylo uprostřed Evropy a přes dva tisíce let po Alexandrovi Velikém!

Prastarý Balkh

Přes obchodní město Bakiru *(později nazvané Balkh)*, existující za dob Alexandrových už jeden a půl tisíciletí (!), dorazil Alexandr k řece Óxu *(Amudarja)* a pronikl dále až k řece Jaxartu *(Syrdarja)*. Na tomto nejsevernějším bodě pochodu založil město Alexandreia Eschata *(Leninabad)* a zdržoval se asi dva roky jednak v Samarkandu (tehdy *Marakanda*), jednak v Bakiře a jiných městech oblasti.

Alexandr pochodoval po cestách, jež ovšem neodpovídaly dnešním představám, nebyly však o nic lepší ani o nic horší než to, co se tehdy označovalo v Evropě jako cesty. A na své trase se neustále setkával s městy, po staletí vzkvétajícími, jež byly uzlovými body pravidelného karavanního obchodu a středisky již dávno existujících říší. V čem tedy spočíval jeho objev?

Nezapomeňme, že i Hernando Cortés a Pizarro pochodovali po cestách, že i oni se dostali do měst, jež bylo možno velikostí, nádherou a polohou vesměs srovnat s městy evropskými; a přece byli objeviteli těchto kultur. Rozhodující bylo, že se prostřednictvím Alexandra, i když na něj silně zapůsobil také Orient, oblast helénské kultury rozšířila až na hranice Indie, do srdce Asie, o jehož získání usilovala od západu

stará, pevná čínská kultura. Historikové často litovali, že čínské průzkumné expedice nebyly vyslány do oblasti mezi řekami Óxem a Jaxartem o sto let dříve. Potom by si v Samarkandu a v Balkhu nebyly podávaly ruce jen Západ a Východ, ale do bezprostředního styku by se byly dostaly vlastní kulturní národy středomořské oblasti a Dálného východu.

Hérodot a mravenci

Představy, které až do tohoto okamžiku měli o Turkestánu a Střední Asii Evropané, nebyly o nic jasnější než představy panující na čínském císařském dvoře. Hérodot píše o obyvatelích Baktrie: „Jsou tím nejbojovnějším lidem v Indii a oni to také jsou, kdo si dovedou opatřit zlato. U nich totiž začíná písek a poušť. V písku na poušti však žijí mravenci, menší než psi a větší než lišky . . . Mravenci si budují obydlí pod zemí a přitom vyhrabávají písek na povrch. Vyhrabaný písek je však zlatonosný. . . Na východě je Indie nejzazší obydlenou zemí . . . Za prvé jsou zde čtvernožci a ptáci mnohem větší než v jiných zemích, jen koně nikoliv . . . pak je tam spousta zlata, které jednak vykopávají, jednak plaví z řek do údolí nebo . . . je získávají od mravenců. Divoké stromy tam však plodí vlnu, jež krásou a jakostí ještě předstihuje ovčí vlnu, a z ní si Indové zhotovují šaty.“

V čínských zprávách, opírajících se o slavnou výzkumnou cestu Čang-Čchiena, se hovoří o koních potících krev a pocházejících z nebeského hřebce, dále o ptačích vejcích, která prý jsou tak velká, že jejich skořápek lze používat jako váz, a o vojevůdci jménem Kwen-Mo, kterého prý odkojila vlčice.

Tažení Alexandra Velikého bylo základnou pro západní orientaci Íránu a Afghánistánu, trvající až dodnes. Tato orientace se přes všechny politické výkyvy projevovala v duchovním spojení, překonávajícím dokonce náboženské zábrany. Bez Alexandra by nebyla myslitelná ani cesta Nearchova, jíž se ještě budeme zabývat, ani spis Indica od Me-

gasthena, nejúžasnější to svědectví antických znalostí o Indii.

Kdyby bylo Alexandrovo tažení pouhým výbojem, nebylo by mohlo mít takové důsledky. Jak dlouho byly všechny tyto země, počínaje třináctým stoletím, pod mongolskou nadvládou, pod dobře organizovanou vládou panovníků, jimž se však nedostávalo pravé kulturní báze, a výsledkem bylo zničení a zkáza. Alexandr měl nejen vysoké vojenské a vůdcovské kvality, ale byl vyzbrojen vlastnostmi, jež vždy nalézáme u velkých objevitelů. Byl nejvýše neohrožený a neustále hotov realizovat jakoukoliv odvážnou myšlenku; bez těchto vlastností by nebyly myslitelné nesčetné improvizace, jež zaručily jeho výpravě úspěch. Osvobodil se také od představ, že cestuje do barbarských zemí. Byl prost oné povýšenosti, jež vnitřně odděluje dobyvatele od poražených. Vzal na sebe nesmírnou námahu a nebezpečí, chtěl-li pomstít smrt podlehnuvšího protivníka. Sbratřil se po bitvě s indickým králem Porem, oženil se s Roxanou, dcerou domorodého knížete Oxyarta, a syna z tohoto spojení ustanovil jedním ze svých dědiců.

Alexandrův objevitelský temperament

Neméně odvážný jako výboj k řece Jaxartu byl i přechod do severoindické oblasti Paňdžábu. A ať už při rozhodování, zda pokračovat v cestě a vpadnout do Indie, spolurozhodovala nespokojenost vojáků či nikoliv, přece v něm nad panovníkem jasně zvítězil objevitel. Vždyť teď se před Alexandrovými armádami otevíraly nekonečné dálky indických rovin, v jejichž dobytí již nedoufal. Známá byla jen první část cesty, totiž překročení pohoří *(Indický Kavkaz)* mezi Baktrií a jím založeným městem Alexandria Kaukasia *(Alexandria Kavkazská)*. Z Kábulu se nabízel další pochod bránou, kterou velehorami razí řeka Kábul. Dostavila se indická knížata, aby se podrobila a vyžádala si mír pro své země, rozrušené zmatky.

Část makedonského vojska volila cestu podél břehu řeky, druhá pohořím. „Proud proráží skalním valem, který měl od-

dělovat Indii od západního světa," píše Droysen ve svém klasickém popisu indického tažení. „Marně se na severu a jihu řeky tyčily nejdivočejší skalní masy. Otvírají vlnám řeky širokou bránu a brána Lamghanatu vede dolů k plodnému tropickému podnebí Indie. A přece to ještě není ta pravá Indie, jež se zde otevírá. Pět řek v Paňdžábu . . . vytváří ze západní Indie druhou obrannou oblast posvátné země při řece Ganze a vypadá to tak, jako by příroda se přece jen pokoušela ochránit miláčka před nebezpečím, jemuž sama uvolnila cestu." V případě Alexandrově se jí to rozhodně podařilo. Zemdleni dlouhými horskými pochody, přechody řek, o něž museli vždy znovu svádět boje, a vedrem ve vlhkém paňdžábském létě se dožadovali Alexandrovi vojáci návratu domů. Vést je zpátky pohořím by bylo pokoušením osudu. Čekaly tu ale řeky — jejich vlny měly zemdlené dopravit k moři.

Piráti jako zachránci

Záchranu přinesli Kariově, piráti z Malé Asie, obeznámení se všemi vodami. Jejich neohrožení kormidelníci zdolali peřeje neznámých řek. Jen s nepatrnými ztrátami se dostalo Alexandrovo vojsko, naloděné asi na dva tisíce menších i větších člunů, v poměrně krátké době k ústí Indu.

Rozhodnutí k návratu vycházelo nutně z podmínek, v nichž Alexandr byl. Od průchodu Kaspickou bránou uplynulo pět let. Už jeden a půl roku byli Makedonci a jejich pomocné kmeny v bohaté Indii, ale přes všechna vítězství zbyly z jejich šatů už jen hadry. Zbraně a koně byli v ubohém stavu a nadto ještě prakticky nepřetržitě sedmdesát dní pršelo. Déšť přicházel s nebe; jen málokdo z mužů ze suchého Řecka pokládal takové přívaly vody z mraků za bezvýznamné. Většina v tom spatřovala hlas bohů, napomenutí k návratu, nehledě k nakažlivým horečkám vyvolaným u mužstva vlhkým a horkým podnebím. Zdá se jisté, že Alexander chtěl táhnout až ke Ganze. Jistě se mu také dostalo ve starém paňdžábském městě učenců Taxile dosti informací o vlastní boha-

té Indii k tomu, aby proniknutí ke Ganze považoval za vrchol svého ohromného podniku. Stav jeho vojska jej ale zřejmě přesvědčil o tom, že dobytí této velké země by bylo nad jeho síly; to jistě asi sám stejně jasně cítil. Proto také pravděpodobně považoval Indus za jakousi hranici; s knížaty vládnoucími na druhé straně řeky nejednal jako s vasaly, nýbrž jako s přáteli, jejich říše si nemínil přisvojit a snažil se je získat za spojence.

Záhada zpáteční cesty

Motivace návratu je tedy vcelku jasná. Poněkud nesnadnější je najít motivaci cesty, kterou volil Alexandr s větší částí svého vojska, cesty pouštěmi a pustinami Gedrósie (*dnes Balúčistán*), jejíž krajinný charakter byl Alexandrovi bezesporu znám z historie perského krále Kyra. Že svou situaci znal, o tom svědčí rozdělení vojska. Vojevůdce Krateros vedl část zdecimované armády průsmykem Bolan a přes Kandahár na území pohostinných Ariaspů a odtud Karmanií do Láristánu, ležícího severně od silnice z Ormuzu. Krateros při svém pochodu použil téměř výlučně karavanních cest (Bolanským průsmykem nyní dokonce vede železniční trať a poslední úsek jeho cesty odpovídal zhruba dnešní silniční trase Kirman — Bandar Abbás), a proto také jeho vojsko bylo ve výborném stavu, když se nakonec setkal po spěšných pochodech s Alexandrovými zpola vysílenými oddíly. Důvodem toho, proč Alexandr podstoupil nesmírné útrapy šedesátidenního pochodu pouští přes Gedrósii, bylo loďstvo. Mělo totiž za úkol najít pod vedením Nearcha námořní cestu od ústí Indu do Perského zálivu, cestu, na níž bylo trvalé ovládnutí právě dobytých území velmi závislé. Loďstvo však dopravovalo část vojska, vojáky neschopné pochodu a část přítěže žen a dětí, a nebylo tudíž schopné se na tak dlouhé plavbě samo vyživovat.

Arrianos a jiní historikové nás informovali o tom, jak Alexandrovo hladovějící vojsko posílalo jednu velbloudí karavanu s potravinami za druhou, jak zemdlení vojáci kopali

neustále studně, aby Nearchovy lodi mohly být zásobeny.

Spojení v Karmanii

Spojení tří částí vojska v kvetoucí Karmanii by bylo námětem pro výbornou filmovou scénu. Čerstvé oddíly Kraterovy, otrhaní poutníci pouští, z nichž zůstal naživu jen každý čtvrtý, a vojáci z lodí, kteří se po dlouhé týdny plavili podél pustých břehů a o svém panovníku vůbec nic nevěděli — a mezi nimi sám Alexandr a Nearchos, odevzdávající mu loďstvo, o němž se myslelo, že už je ztracené, armádu, kterou přivezlo, a posléze i námořní cestu, kterou měl Nearchos podle příkazu najít.

Náhle se zdálo, že všechna spása spočívá v moři. Po dlouho trvajícím žíznění v gédroské poušti snoval teď Alexandr plány nekonečných plaveb, jež pro dnešního čtenáře znějí zcela pohádkově a jež přece nejsou ničím jiným než radostnou myšlenkovou reakcí, ničím jiným, než štěstím muže, jemuž přátelé přinesli záchranu.

„Když Alexandr vyslechl Nearchovu zprávu o plavbě, rozhodl se, že se nalodí při Eufratu a že s velkým loďstvem pak popluje kolem Arábie a Libye (*Afriky*) a dostane s Herkulovými sloupy do Středomoří. Dal proto postavit v oblasti Thapsaku plavidla všeho druhu a shromáždil zdaleka námořníky a kormidelníky.“ (Plutarchos)

Nearchova plavba

Přitom byla Nearchova plavba v podstatě velkým odvážným činem, neboť lodi oné doby bylo sotva možno pokládat za vhodné dopravní prostředky pro větší množství lidí či dokonce pro celou armádu. První potíž, totiž Řekům neznámý příliv a odliv, byla u ústí Indu po několika krušných dnech zdolána. Ale loďstvo plulo téměř neustále v dohledu pevniny, což bylo u pustých břehů a v neznámých vodách neobyčejně nebezpečné. Dostali se do silné bouře, za níž se potopily tři lodě, a cesta šla rychleji kupředu, až když v jedné z chudých vesniček na pobřeží získali lodivoda. Teď bylo možno vyplout na širé moře a ve vodách bez úskalí namířit k cíli, k průlivu Ormuzskému.

Všechny tyto potíže vzal Nearchos na sebe jen proto, že lidstvo v průběhu tisíciletí opět zapomnělo na jednu z nejstarších lodních cest, na starou obchodní cestu mezi Mezopotámií a oblastí indické kultury, po níž se v druhém tisíciletí před naším letopočtem tak často jezdívalo. Do přístavů při Eufratu dojížděly lodi i z jižní Arábie a východní Afriky; o tom jednoznačně svědčí řada listin psaných klínovým písmem. Přesto se ale zdá, že Alexandr byl ještě na Indu na pochybách, zda Indický oceán a Perský záliv (jenž přece mohl být i vnitrozemským mořem) spolu souvisí.

Fakt, že získané zkušenosti a dosažené výsledky často upadají v zapomnění, učinil z Nearchovy cesty cestu objevnou. Řek se plavil z východu k západu, aby objevil cestu domů, jež snad jednou později mohla být cestou nové výpravy.

Teprve velké Alexandrovo tažení a pochybná, bouřemi ohrožovaná zpáteční cesta po prastaré námořní trase doplnily vědomosti oněch pilných Římanů, Řeků a Židů, kteří kolem Středomoří sbírali zprávy, shromažďovali záznamy a potom napsali knihy, jejichž sporé zbytky jsou dnes pro nás jen náznakem toho, jak rozsáhlé byly znalosti v antice. Země bájných bytostí se staly zeměmi trpkých vzpomínek. Makedonci a Řekové, Kariové, Kréťané a jiní strádali v zasněžených pustinách Hindúkuše, v pouštích Gedrósie, v horečnatých nížinách Indu a na březích neznámého moře, bojovali tu a trpěli rány. To se těmto dvaceti či třiceti tisícům lidí vtisklo v paměť a tato vzpomínka nadále spojovala prostor Středomoří s Arabským mořem, spojovala Evropu s Asií.

Alexandrův konec

Po smrti Alexandrově se jeho velká říše rozpadla pouze politicky. Duchovní spojení, utužené v dlouhých polních taženích, se ukázalo únosným i v příštích staletích. Druhé století před naším letopočtem spatřovalo v Baktrii mocnou řeckou říši, k níž náležely také ještě Fergana a Kábul. Demetrios I. tuto říši rozšířil až do severní Indie, do jižního Afghánistánu a Balúčistánu, dobyl též nížiny kolem Indu, pronikl až ke

Ganze a dal se nazývat králem Indie. Mince z oné doby ukazují Demetriovu hlavu na jedné straně s řeckým nápisem, na druhé s písmem karáčí ze severozápadní Indie. Teprve mezi lety 130—80 př. n. l. zanikají v Baktrii řecké říše pod útoky Skytů, převalivších se přes řecké obranné hranice na řece Jaxartě *(Syrdarji)*. Na náhorní planině Kábulu se však ještě několik desetiletí po vpádech Skytů, tři sta let po smrti Alexandra Velikého udržují malé řecké říše. To zhruba odpovídá délce trvání španělské koloniální nadvlády v Jižní Americe.

Loď královny Hačepsut (1505—1483 př. n. l.) na cestě do Puntu; přibližné údaje: délka 31,5 m, šířka 6,3 m, ponor 1,2 m, nosnost 80 t

Egyptská královna Hačepsut

Vyobrazení veslice na staroegyptském náhrobku

Sarkofág Nešutefnuta s vyobrazeními lodí a s motivy ze staroegyptské kolonizační činnosti

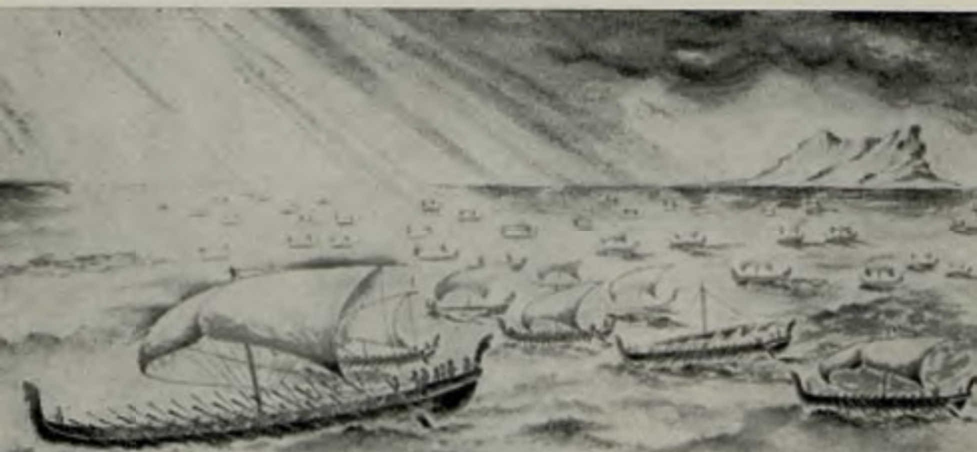
Chrámová brána v Kusu, zvaná v egyptských pramenech Věčné mlčení, objevný a dobyvatelský cíl prvních egyptských dynastií

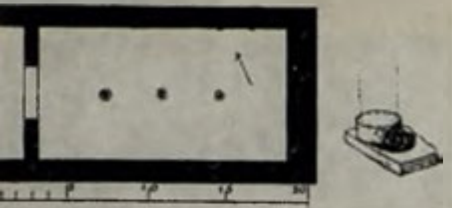

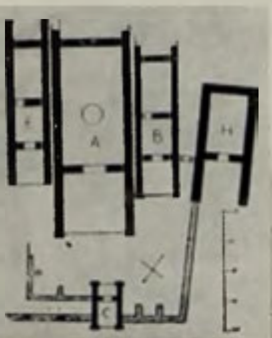
Bůh smrti Anubis na sarkofágu Nešutefnuta; řečtí plavci spojili jeho kult s řeckým bohem Hermem a zvali ho Hermanubis

Maják před přístavem v Alexandrii byl považován za jeden z divů světa antiky

Hanno dosáhl na své kolonizační plavbě kolem roku 450 př. n. l. s šedesáti dvojveslicemi Herkulových sloupů a vplul do Atlantiku; údaje o dvojveslici: délka 27 m, šířka 3,5 m, ponor 1,2 m, nosnost 80 t

Trója: půdorys skupiny domů z druhé vrstvy a dvojlodního sálu

Tři dobré sudičky: Hektor z Tróje, Alexandr Veliký a G. J. Caesar (dřevoryt Hanse Burkmaira staršího, 1473—1531)

Reliéfový pás na Trajánově sloupu v Římě je jedním z nejdůležitějších obrazových pramenů pro dějiny objevů. Na této části je znázorněn přechod Římanů přes Dunaj

Arabská loď thau v bezvětří; v Orientu je tento druh lodí zván „bum“

Čínská džunka pro širé moře v monzunu; plachetní vybavení je umístěno na stěžních ovinutých lýkem. Tyto džunky používali Číňané již ve 12. století; přibližné údaje: délka 55 m, šířka 9 m

První pokus o založení kolonie v Americe byl uskutečněn Vikingem z Grónska — Thorfinnem Karlsefnim (kolem roku 1010); přibližné údaje o lodi: délka 23 m, šířka 5,1m, ponor 1,1 m, nosnost 28,5 t

Marko Polo

Portugalský infant Jindřich Plavec

Vasco da Gama. Obchodní město Kalikat, v jeho době hlavní překladiště pro obchod s kořením

Magalhãesova vlajková loď Victoria

Kryštof Kolumbus podle současného portrétu

Columbus verspottet seine Verächter sittlich und glimpfflich. VII.

COlumbus / demnach er die newe Welt erfunden und geoffenbaret / als er auff ein Zeit in einer herrliche Malzeit war / bey vielen Spanischen Edelleuthen / und unter jhnen von dem newen India sich ein Rede erhube / hat sich einer gegen Columbum gewendt / unnd jhn also angeredt: Wenn du schon Indiam nicht erfunden hettest / weren doch etliche in unserm Königreich Hispanien gefunden worden / die solchs eben so wol als du sich unterwunden hetten / dann Hispania wol so viel hohe und sinnreiche Männer hat: Darauff hat Columbus gar kein Antwort gegeben / sondern jhm ein Ey eher [illegible] bringen heissen / und zu jhnen allen gesprochen / sie solten versuchen / ob einer unter jhnen diß Ey frey auff den Tisch stellen könde / daß es niergendt von gehalten und von jm selbs auff dem Spitz möge gestehen / [illegible] als keiner auß jhnen / ob sie es schon versuchten / hat treffen mögen / hat er ein Weise gezeiget / wie solches möge zu wegen gebracht werden / wie im 5. Cap. dieses 1. Buchs zulesen.

Columbi

Anekdotická scéna o „Kolumbově vejci“

Columbus als er in India erstlich ankommen / wirdt von den Einwohnern mit grossem Geschenck verehret und begabet auffgenommen. IX.

DA Columbus in seiner ersten Schiffahrt zu Land gefahren / hat er an dem Gestaden deß Meers ein hültzin Creutz lassen auffrichten / darnach ist er in die Insel Haytin / welche er Hispaniolam nennet / kommen / und [illegible] er von dem Cacico (also nennen sie die Könige auff jhre Sprach) [illegible] mit Namen hieß / gantz freundlich unnd herrlich auffgenommen / und als sie [illegible] haben sie ein [illegible] gemacht und bestättiget: Es verehret unnd begabet Co[illegible] den König mit Hembdern / Hüten / Messern / Spiegeln und dergleichen / Hergegen [illegible] dem Columbo der Cacicus ein grossen und schweren gülden Goldts [illegible]

C ii Columbus

Přistání karavel Kolumbových na ostrově Guanahaní

Král malabarského města Cochinu se svým průvcdem

Smrt Fernãa Magalhãese na jednom z filipínských ostrovů

Magalhães, který byl později nazýván také Magellan

Spojení tří španělských conquistadorů, o něž se opíral Pizarro při dobytí říše Inků

Wie sie jre äcker bauwen vnd beseen. XXI.

Indiáni při polní práci (z lidového díla v 16. století)

IL CVSCHO CITTA PRINCIPALE DELLA PROVINCIA DEL PERV

Cusco, hlavní město říše Inků, je dnes v Peru nejbohatším městem na památníky z dobyvatelské doby

Die Indianer greiffen die Spanier an/schlagen jhren Obersten zu tod/endlich werden sie doch verjagt. Aber es kommen andere frische Indianer/die vberfallen vnd vberwinden die Spanier widerumb/ in dem bekommen die Spanier ein hinderhalt/vnd welche noch vnverletzt waren auß der Schlacht kommen/dieselbe ziehen darvon. XVI

Als die Spanier auß hungers not/durch die Wildnuß fort rückten/werden sie von den Indianern auß einem Waldt vberfallen/der Gubernator wirdt erschlagen/sampt etlichen Spaniern. Als d… Streit schier auff ein vortheil stundt wehret/auch viel Indianer auff dem Platz blieben/musten die Wilden endlich die Flucht geben. Demnach aber den Indianern frisch vnd geruhet Volck entgegen kam/kehreten sie sich vmb/vnd griffen die Spanier von allen Orten auff ein newes an/ab… die Spanier/als die müde vnd krafftloß von der Schlacht waren/wurden zum theil erschlagē/zum theil musten sie lauffen so sehr sie jmmer kundten/wolten sie anders das Leben fristen/biß jhnen ohngefehr der oberste Leutenant Alphonsus Pizarus mit 24. Spaniern auffstieß/welche dem Landvogt nach ziehen vnd jhn suchen wolten. Da sie nun zu samen kamen/hielten sie beyeinander/vñ zogen das Wasser lang immer fort/damit sie sich … en auß solcher Not vnd Gefahr der Feinden entrinnen möchten: In dem sie also passirten/sihe da kam ein grosse Schar der Feind mit Schwerdtern/Tartschen/vnd Bogen/welche sie den erschlagenen Spaniern genommen hatten/sehr wol staffirt/sprungen vnnd tantzten vmb sie herumb. Deßgleichen waren etliche die schrien in Spanischer Sprach zu jhnen/denn jhrer etliche verstunden spannisch/vnd sagten/kom Christ kom/nimb Gelt/nimb Gelt von vns: Jedoch wie sie vermerckten/daß der Christen ein kleine Anzahl war/wichen sie widerumb

Potření indiánskeho povstání v severním Mexiku

Španělské loďstvo u břehů Chile

Domorodci na Ladronách (dnešních Marianách) v Tichém oceáně

DIARIVM NAVTICVM

Itineris Batavorum in Indiam Orientalem, cursuum, tractuum, variorumque eventuum, qui ipsis contigerunt, diligenter descriptum. His accedunt, narratio Historica nationum, regionum, & civitatum, quas adnavigarunt: negotiationes, monetæ species, lucri accipiendi ratio, Aromatum natale solum, eorumque pretium. Lectu periucunda & utilissima. Describuntur & certa signa littoralia, regionumque situs & apparentiæ, nautis scitu commodissima: quibus adiungitur explicatio præcipuarum dictionum Iavanicarum. Omnia [illegible] tabulis & figuris illustra[illegible]

Titulní stránka staré zprávy o cestě W. Cornelia Schoutena

Malajští veslaři v javanských vodách

A

B

C

Hoornſe Eijlandt
Iſle de Hoorn

Mys Hoorn na stejnojmenném ostrově před jižním výběžkem Ohňové země. W. C. Schouten objevil ostrov roku 1616 a pojmenoval jej podle svého rodiště

Maoriové ve své kanoi

Kultovní místo v Peru, v němž španělští vojáci umístili malou pevnost, znázorňuje často podivnou směs inckého stavitelství se stylem conquistadorů

Astrachaň při ústí Volhy byla již v raném středověku hlavním opěrným střediskem pro orientální obchod

Tetovaný domorodec, jak se postavil Adamovi Johannovi Krusensternovi při jeho obeplutí Země

Al[…] kam Astrachan uns auff der Wolg' entgegen/
Die im Nagajer Land am selben Strom gelegen.
Die Hauptstadt/ die zuvor der wilden Tartern war/
Sich aber itzund bückt für ihrem grossen Zaar.
Du bist nicht übrig groß/ doch groß von grossem Handel/
Der in dir wird geführt/ und vieler Völcker Wandel.
Von aussen prangestu/gleich wie Jerusalem/
Von innen am Gebäw doch kaum gleich Bethlehem.
Der Welt zweybeste Theil sihet man allhier sich scheiden/
Wer steht bey dieser Stadt/ der stehet zwischen beyden.
Kan reichen wie er wil Europa dir die Hand/
Und grüssen Asien/ wenn er sich umbgewand.
Ihr Nymfen an der Rha/ die ihr umb Wolgo spielet/
Seyd wissend/wie auff uns das falsche Glück gezielet
Mit dem Verhängnis Pfeil/durch einen bösen Rath/
Den Gott umb unser Heil Euch(a) übergeben hat.
(a) Nam consilium illud [...] dissturbat.

Lovci tuleňů v studených antarktických mořích

Busta aztécké kněžky

Domorodý tanečník na jednom ze Sandwichových ostrovů

Tanna, jeden z ostrovů v Nových Hebridech, v idylickém zobrazení, jaké měli rádi Cookovi současníci

Mungo Park

Zabití Jamese Cooka

Nachtigal v Africe

Gustav Nachtigal

Stará pevnost v oázach Kufra

U jezera Ngami

Henry Morton Stanley
se svým nosičem zbraní

Přepadení Stanleyovy výpravy na řece Kongu

Vojsko domorodého panovníka v Senegalu

V pramenné oblasti řeky Senegal

Vnitřek domu na Radaku, atolu v Marshallově souostroví

Adolf Erik Nordenskjöld

Fridtjof Nansen

Mys Tirol na Zemi Františka Josefa

Robert Edwin Peary

Roald Amundsen

ŘÍMŠTÍ ŠPEHOVÉ

Zatímco Alexandr s Makedonci a Řeky vedl válku v Přední Asii a Indii, ve středním a západním středomořském prostoru už vrcholil nebo alespoň začal vývoj, vedoucí nakonec k prozkoumání evropských vnitrozemských oblastí a k jejich spojení se středomořskou kulturou.

Střední a západní Evropa — nebo přesněji řečeno prostor mezi řekami Veserou a Garonnou — obýval v šestém, pátém a čtvrtém století před naším letopočtem inteligentní lid keltský mající smysl pro umění a vzdělání. Tak měli Řekové z koloniálních měst na jihu dnešní Francie vnitrozemské partnery, s nimiž se vyplatilo navázat spojení.

Dědictví Řeků na Azurovém pobřeží

Řekové byli usazeni v místech, jejichž jména jsou dnes známa po celém světě. Z řeckých odnoží byla nejslavnější Massilia *(Marseille)*. Menší přístavy představovala města Kitharista *(La Ciotat)*, Taureois *(Bandol)*, Athenopolis *(Saint-Tropez)*, Antipolis *(Antibes)* a Nike *(Nice)*. V jiných přímořských obcích se střetával řecký vliv s vlivem etruským, zatímco domorodé obyvatelstvo patřilo k lidu ligurskému. Tak existovalo etruské sídliště na nádherně položeném kopci Cimiez nad řeckým městem Nike; dnes je tam klášter, slavný svými nádhernými zahradami. Na západě sahal řecký kulturní a obchodní vliv až k Roussillonu nedaleko pyrenejských hranic, na východě až k Janovu. K severu vedlo ovšem jen málo obchodních cest, z nichž nejdůležitější tvořilo údolí Rhôny. Etruskové pronikli se svým zbožím až do dnešního Švýcarska. Tím se stali prvními objeviteli tak důležitých alpských přechodů, jakou jsou Velký svatý Bernard a Simplonský průsmyk, avšak také dnes již zapomenutý Septimer.

Pro objevné cesty řeckých kupců severním směrem je jen několik málo bezpečných důkazů. V roce 1940, kdy vše „nordické" bylo vysoko v kursu, napsal jakýsi porýnský nadšenec pro historii tyto řádky: „Před několika lety vykopali v Marseille řeckou pevnost. Odtud *(míní se tím odtamtud)* se vypravili řečtí kupci na sever a založili v Duisburgu řeckou faktorii. Přinesli na jih nejen jantar, ale také světodějné kulturní podněty!" Ať už v pátem nebo čtvrtém století před naším letopočtem obýval dolní Porýní kdokoliv, na jih mohl odtamtud přinést pouze geografické a etnografické poznatky. Že údolí Rýna nebylo obchodní cestou teprve od dob Caesarových, lze považovat za jisté. Ba naopak! Když se Caesar dostal k Rýnu, stáli proti němu na východním břehu řeky Suévové, kteří byli mnohem méně přístupni kulturním vlivům a obchodním stykům než jimi vyhnaní Keltové. Mezi porýnskými Kelty a řeckými městy na Rhôně existovaly určitě alespoň takové těsné obchodní vztahy, při nichž se zboží a jeho protihodnota vyměňují z ruky do ruky.

Řecký stavitel na Dunaji

Pádný důkaz o tom, že alespoň nějaký Řek byl přítomen v dnešní německé oblasti, máme však jen na jednom místě, a to v Heuneburgu, mohutné keltské pevnosti, těsně na sever od Dunaje, u Hundersingenu. Zde byly nalezeny četné po Rhôně dovezené ozdobné a užitné předměty, pocházející jednoznačně z řeckých dílen. Mimoto byla při vykopávkách na severní straně pevnosti objevena cihlová zeď s pravoúhlými obrannými věžemi, prozrazující řeckého stavitele. Cihly této zdi jsou vyrobeny nápadně pravidelně a jsou z hlíny, řezanky a písku, podobně jako na mnoha místech v Egyptě a ve východním středomořském prostoru.

Stopy po požárech a jiné náznaky nám prozrazují, že Heuneburg byl zničen asi kolem 350 př. n. l. Protože Skytové, velcí dobyvatelé hradů té doby, sotva pronikli na západ přes Labe, byla mohutná stavba asi rozbořena při místních rozmíškách. Pro nás je to ale důkazem toho, že to nebyli Římané,

kteří prozkoumali germánský prostor, ale že se sem na sever dostali už Řekové z Massilie, buď z vlastní iniciativy nebo v doprovodu keltských velmožů.

V průzkumných cestách, které přinesly geografické objevy, měli Řekové i na jihu středomořského prostoru v tomto smyslu primát až daleko do římské doby. Cesty ovšem začínaly v egyptských přístavech na Rudém moři a lze předpokládat, že stará egyptsko-fénická znalost moře a mořeplavby zde měla značný význam. Tím však nechceme nikterak jejich zásluhy zlehčovat. Řekové navázali okolo Středozemního moře mnohá užitečná spojení, počínaje Tartessem, kde byli přijati přátelsky (kdežto Féničané tu narazili na odpor), přes právě zmíněné řecko-ligursko-etruské styky až k egyptské říši Ptolemajovců, se silnými řeckými kulturními prvky a řeckým vlivem dokonce i ve vzdálené černomořské oblasti, kde skytští velmožové, jakmile jednou pobyli jistou dobu v Řecku, se odcizovali svým vlastním lidem . . .

V této souvislosti je třeba se zmínit o dvou mužích. Jeden z nich je objevitelem z vášně, druhý ze zájmu pramenícího z jeho povolání. Jeden byl tak říkajíc amatér a věnoval na svou zálibu své celé jmění a pravděpodobně i život. Druhý získal svými objevy jmění a trvalou slávu.

Eudoxos z Kyziku

Amatérem byl kupec Eudoxos z Kyziku, řeckého města na jednom z ostrovů při pobřeží Marmarského moře (*tehdy Propontidy*), jehož doba rozkvětu v době, kdy se Eudoxos narodil, už končila. Byl to asi velmi významný muž, neboť jeho město jej vyslalo s obětními dary k bojovým hrám do Korintu. Jedna z cest jej zavedla do Egypta, kde tehdy panoval Euergetes II. (Tlustý); bylo to tedy asi mezi rokem 145 a 117 př. n. l. Eudoxos se s tlustým králem bavil o plavbě po Nilu a zdá se, že tu působil dojmem zkušeného muže, neboť Euergetes si na něj vzpomněl, když brzy nato na lagidském dvoře vzbudil jeho zájem jakýsi ztroskotavší Ind. Podobně jako jiní

trosečníci nebo zajatci nebyl Ind prodán do otroctví, nýbrž vzbudil zájem několika ministrů, a to ze zcela určitého důvodu. Slabá vláda Ptolemajovců nebo Lagidů totiž přivodila Egyptu značné územní ztráty, takže hospodářsky slibná spojení s Persií a Indií už byla pro nebezpečnost suchozemských cest stěží udržována. Ind v Rudém moři, trosečník, jehož měli v moci, skýtal vítanou příležitost k tomu, jak se dostat k pečlivě skrývaným tajemstvím arabské lodní plavby a jak konečně vyřešit otázku, proč Egypťané při opatrné pobřežní plavbě potřebovali dva roky k tomu, aby se dostali do Indie a zpátky, zatímco lodi Sabeiů urazily stejnou cestu za poloviční dobu.

Napříč Indickým oceánem

Dříve, než tento muž mohl něco vypovědět, musel se naučit řecky. To asi trvalo delší dobu, a protože o něj bylo dobře postaráno, odvděčil se Ind tím, že projevil ochotu vést výpravu Ptolemajovců do Indie. To znamenalo ukázat cestu po širém moři, tehdy v Egyptě dosud neznámou.

Eudoxos si to dovedl zařídit tak, že se zúčastnil expedice, ba že dokonce měl v jejím vedení jistý význam, neboť hospodářský úspěch (náklad koření a surových drahokamů) je antickými historiky připisován jemu. Eudoxos však z toho příliš mnoho zisku neměl, neboť lakotný korpulentní panovník ho připravil o většinu zboží ve prospěch své soukromé pokladnice.

Že se Eudoxos po takovém nezdaru nevzdal, mluví ve prospěch jeho pravého objevitelského temperamentu, ale i ve prospěch doznívající intenzity jeho dojmů z první cesty. Když tlustý král odešel na věčnost a vládu nastoupila vdova Kleopatra (jež má se svou slavnější potomkyní, milenkou Antoniovou, společné pouze jméno), zajistil si Eudoxos pro nový expediční plán podporu vládkyně a vypravil se na novou cestu.

Tentokrát však chyběl indický lodivod. Eudoxos jím pravděpodobně ještě nebyl zcela zasvěcen do tajemství monsunů,

neboť na zpáteční cestě z Indie se dostal, zahnán protivětrem, k africkému pobřeží, jižně od mysu Guardafui *(v dnešním Somálsku)*. Zboží, které měl na palubě, se domorodcům tak zalíbilo, že mu ukázali podivnou věc, jež prý pocházela ze ztroskotané lodi. Byla to figurka z přídě či lodní zobec, snad charakteristická ozdoba námořní lodi, na níž bylo lze rozeznat podobu koně. S tímto nálezem a vyměněným zbožím se Eudoxos vrátil. Naneštěstí však byl tak dlouho pryč, že mezitím v Egyptě došlo opět ke změně vlády. Teď tam vládl Kleopatřin syn Ptolemaios VIII. Larythos, který nebyl své matce příliš nakloněn, protože se ho pokusila několikrát otrávit. Tak ztratil Eudoxos, chráněnec Kleopatřin, znovu zisk z obchodu a nedostal nic než onoho záhadného koně z přídě ztroskotané lodi.

Kůň z Gadesu

Několik námořníků z Alexandrie, jimž se nešťastný Řek svěřil, si koně prohlédlo a došlo k závěru, že musí pocházet z města Gades *(dnes Cádiz ve Španělsku)*. V tamním přístavu totiž bývala malá, ale velmi výkonná rybářská plavidla, nazývaná koně, jež při rybolovu byla často několik týdnů na moři a dostala se přitom podél pobřeží Maroka až k ústí řeky Lixu *(dnes vyschlé)*. Tato informace se stala neúnavnému Eudoxovi osudnou. Zachvácen novou objevitelskou horečkou navrátil se domů, prodal v Kyziku všechen majetek a z výtěžku si vystrojil loď. S ní plul podél severního středomořského pobřeží do Massilie a získal i od námořníků tam kotvících lodí další informace. A když vše potvrzovalo jeho dohady, zamířil do Gadesu, odkud snad pocházela jeho figurka koně. Zde asi nabyl definitivní jistoty, že jeho dřevěná ozdoba skutečně odtud pochází a že tedy loď asi z tohoto města obeplula celou Afriku. Ke své velké lodi přikoupil ještě dvě malé stejného druhu, jako byly ony výkonné rybářské čluny, jimž se už kdysi podařil odvážný pokus, a zajistil si také účast lékařů, umělců a jiných bystrých hlav, snad také proto, aby plavbu trvající několik měsíců, kterou

měl před sebou, lépe snášel, nebo ale také proto, aby měl při vědeckém průzkumu cizích zemí k dispozici jejich pomoc.

Ale právě tato skupina umělců ztratila nervy jako první. Přestože vanul příznivý vítr, neustále požadovali, aby je vysadil na pevninu, a tím zavinili ztroskotání jednoho plavidla výpravy. Poškozenou loď se podařilo opravit či z jeho trosek vyrobit pomocné plavidlo a na něm se vzbouřenci vrátili domů. Antické zprávy jsou na tomto místě poněkud nejasné. Pomponius Mela se dokonce mýlí, pokud píše o směru plavby a klade počátek plavby Eudoxovy do Rudého moře a její konec do Gadesu. Obšírnější a vcelku logicky působící zpráva Strabona naznačuje, že Eudoxos po této havárii pokračoval v cestě na jih, nakonec však obrátil, protože jazyk domorodců, s nimiž se tam setkal, mu připomínal řeč černochů, kteří mu přenechali figurku koně. Snad myslil, že už dosáhl cíle, a vrátil se, protože se nechtěl dostat do rukou nepřátelsky zaujatého krále egyptského.

Eudoxos u krále Baga

Další Eudoxův osud je od okamžiku, kdy nastoupil zpáteční cestu, zahalen v temnotu a rozpory. Dostal se prý do Mauretánie, tam vyhledal krále Baga a vyžádal si jeho podporu pro další objevné cesty. Aby se ho král zbavil, vyhověl prý jeho přání, ale dal (podle Strabona) mužstvu příkaz vysadit tvrdošíjného Řeka na prvním neobydleném ostrově. Eudoxos se to prý dověděl a uprchl do Gadesu, výchozího bodu své nešťastné plavby. A tam znovu vypravil loď, tentokrát padesátiveslici; vzal však na palubu i pramici na průzkum pobřežních vod a řek, spolu se zemědělským nářadím a semeny, a nadto ještě stavitele.

To všechno ukazuje nejen na jeho zkušenosti s Afrikou, ale také na to, že znal Hérodota. Eudoxos to chtěl zřejmě udělat stejně tak jako Féničané, kteří z příkazu faraóna Necha jako první obepluli Afriku. Ode dne jeho vyplutí už nikdo o Eudoxovi neuslyšel.

Přes prokazatelný neúspěch jsme se jím tak obšírně zabývali proto, že je tento Řek v našem líčení snad dokonalým ztělesněním objevitelské touhy. Je Ahasverem mezi objeviteli, snaží se získat pro své plány jednoho panovníka za druhým, zpeněží celý svůj majetek, ba pravděpodobně i podíl své rodiny, jen aby mohl krýt náklady na vybavení lodí; po každém neúspěchu se vydává vždy znovu na cestu a při pohledu na každý kousek lodního břevna propadá snění, jen když ten kus dřeva ležel dost dlouho v moři.

Eudoxos z Kyziku připomíná pozdějšího fanatického objevitele, plavícího se tak dlouho sem a tam mezi Portugalskem a Španělskem, mezi kláštery a rezidencemi, který si na každém kousku dřeva, vyplaveném vodou, vytváří fantastické světy; připomíná Kryštofa Kolumba, který sklidil podobný nevděk jako on.

Hippalus, objevitel monzunů

Víc štěstí než kupec z Kyziku měl námořník Hippalus, o němž se leydenský profesor Richard Hennig domnívá, že byl kormidelníkem na Eudoxově první úspěšné cestě do Indie. Rozhodně je Hippalus mužem, který jako námořník a učitel seznámil lodníky středomořského světa s pravidelně vanoucími monsunovými větry. Není důležité, zda se to dověděl od uvedeného ztroskotavšího Inda ze dvora Ptolemajovců či od některého Sabeiana, či zda to znal z vlastní zkušenosti. Rozhodně rozšířil znalost nesmírně důležitého faktu, že při využití pravidelného proudění vzduchu se lze dostat bezpečně a rychle krátkou cestou po širém moři do Indie a že je opět možno se vrátit do egyptských přístavů při Rudém moři.

Od dubna do října vane monsun od jihozápadu, protože se v té době Asie a její poloostrov Přední Indie oteplují mnohem silněji než plocha Indického oceánu; vzduch stoupá vzhůru a do oblasti řidšího vzduchu proudí vítr od moře. V říjnu se za silných bouří a vichřic směr větru mění; je pak vhodný pro zpáteční plavbu — z Indie do Rudého moře.

Vítr poháněјící lodi do Indie je starými spisovateli shodně

nazýván jménem hippalus podle jeho objevitele pro Evropany. Je to pocta, které se, pokud víme, nedostalo žádnému jinému člověku, neboť Frédéric Mistral nedal své jméno větru mistralu, ale zvolil si tento libozvučný pseudonym sám.

Kupci jako objevitelé

Úloha Řeků v římském impériu představuje jeden z nejzajímavějších vnitřních problémů antiky. Zde jen konstatujme, že i poté, co bylo Řecko a řecká města zbavena své nadvlády, zůstal východní prostor Středomoří prakticky stále řeckou kulturní oblastí. Řekové i nadále provozovali obchod a plavili se se svými loďmi Rudým mořem k jihu, jen s tím rozdílem, že teď za nimi stála mocná římská říše se svým velkým uzavřeným hospodářským prostorem.

Řekové ve východní Africe

Dnes lze považovat za jisté, že v prvním století před naším letopočtem a v prvních třech stoletích po jeho změně prozkoumala řecká obchodní plavidla východní pobřeží Afriky i prostor jižně od rovníku a že tam vždy znovu směřovala. Není tedy nutno připomínat tranzitní obchod mořeplavců z jihovýchodní Afriky (jenž bezpochyby existoval), aby bylo možno vysvětlit četné nálezy římských mincí v jihovýchodní a střední Africe, i když tento tranzit a další putování mincí v Africe byly přirozeně též významné. Dokumentem zvláštního významu pro tyto objevné a obchodní cesty je učebnice pobřežní plavby, známá pod názvem Periplus maris Erythraei. Je to jakási bilance značného počtu plaveb a jejím účelem je předat poučení z těchto cest jiným mořeplavcům a kupcům. Předpokladem pro ni jsou ovšem četné cesty před jejím sepsáním a učebnice mohla vzniknout jen proto, že její autor chtěl zřejmě pomoci naléhavé potřebě. Periplus tedy v každém směru potvrzuje existenci římské, řecké a egyptské lodní dopravy k africkým, arabským, indickým a malajským pří-

stavům, je tedy korunou Hippalových snah o průzkum povětrnostních poměrů, příznivých pro tuto dopravu.

Senzační plavební návod

Senzací, jež v sobě toto dílo skrývá, je tvrzení, vyslovené s největší určitostí a bez jakékoliv výhrady: „Tyto *(Rhapta a jiné přístavy na pobřeží Tanganjiky)* jsou asi posledními obývanými místy na africké pevnině, která leží po pravé straně toho, kdo vyplouvá z Bereniki *(přístav na Rudém moři)*. Neboť na opačné straně od těchto bodů se obrací až dosud neprozkoumaný oceán rozprostírající se podél jižních břehů Etiopie, Libye a Afriky směrem na západ, a spojuje se nakonec se západním mořem."

Odkaz na historicky známého vládce říše Aksumu, který dílo obsahuje, nám dovoluje předpokládat, že vznik Periplu lze klást do osmého století. Říše Aksum se rozprostírala daleko za etiopskou centrální oblast až k pobřeží Rudého moře, po jistou dobu dokonce až do Arábie. Jazyk dvora a kněží byl řecký. Zmínka o Zopirovi (zemřel 79 n. l.) tedy není překvapivá a je spolehlivým vodítkem. Prostorově sahaly vlastní obchodní zkušenosti neznámého autora k jihu pravděpodobně až k Zanzibaru *(Azanie)*, na východě k indickým přístavům, zatímco o vzdálenějších východních oblastech mohl snadno získat informace v indických přístavech. Vlastí autora Periplu bylo asi jedno z řeckých měst ve východním Středomoří. Usadil se v Bereniki, přístavu na Rudém moři, ležícím zhruba na obratníku Raka, jižně od mysu Ras Benas. Přístav vděčil za svůj význam jednak okolnosti, že nejsevernější část Rudého moře byla pro plachetnice jen těžko splavná, protože zde jen zřídka vanuly silnější větry, jednak obchodní cestě, kterou mezi Bereniki a městem Koptos při Nilu dal zbudovat Ptolemaios II. Philadelphos. Od té doby se skutečně v Bereniki sbíhala většina afrického a indického obchodu.

I když je Periplus důležitým pro dějiny mořeplavby, jako dokument pro historii objevů je zcela bezcenný tím, že neuvádí žádná jména. Nedovíme se tu, kteří kormidelníci

doprovázeli autora Periplu na jeho výzkumných cestách. Nedovíme se ani, kterým odvážným plavcům se poprvé zdařilo proniknutí do malajských vod. Periplus podává zprávu o existujících poměrech a jeho ctižádost spočívá spíše na poli národopisném než historickém.

Vypráví například o čínských zvycích a o zadoindických národnostech, o zboží a rudách, nezmiňuje se však, odkud všechny tyto informace pocházejí. Údaje důležité pro dějiny objevů však vyplývají ze srovnání údajů Periplu a vědomostí astronoma a geografa Klaudia Ptolemaia, který vytvořil své hlavní geografické dílo asi půl století po vzniku Periplu. Co Řek z Bereniki ještě neznal, i když přece byl u pramene informací, zřejmě za jeho doby ještě nebylo objeveno, což zde znamená, že to bylo kulturním národům středomořského prostoru neznámo. Zdá se tedy, že mezi lety 80 a 150 n. l., mezi Periplem a Ptolemaiem byly objeveny některé důležité země, o nichž se Klaudios Ptolemaios zmiňuje.

Měsíční pohoří v Africe

Jedním z objevů jsou v Africe tak zvané Sněžné hory či Měsíční pohoří a Nilská jezera, to jest masív Ruwenzori a skupina jezer mezi Viktoriiným jezerem a Ruandou a Burundim. Za tento objev zřejmě vděčíme obchodníkům se slonovinou, pronikajícím do vnitrozemí od pobřeží Zanzibaru. Tato oblast kolem Ruwenzori, oplývající i dnes stády slonů, se svými zčásti po celý rok zasněženými nejvyššími vrcholky jistě na tyto muže velmi silně zapůsobila, takže o ní hovořili ještě v egyptských přístavech. Skupinu jezer nazývají antičtí autoři Nilskými jezery, protože (jako už u Hérodota) tání sněhu na bájných horách, a tím způsobené stoupání hladiny jezer bylo uváděno v souvislosti s pravidelným vzdutím Nilu. Stejného názoru byli ostatně geografové až do devatenáctého století. Teprve moderní výpravy do oblastí nilských pramenů přinesly pádný důkaz toho, že takzvané nilské vzdutí je závislé na době dešťů, a nikoliv na tání sněhu.

Po stopách obchodníků se slonovinou, kteří asi byli sotva Řeky — spíše Egypťany nebo Araby, pronikl však k Nilským jezerům také Řek. Ptolemaios nám udává jeho jméno: Diogenes — zvaný stejně jako známý muž se sudem. Víc o něm ovšem není známo. Podobně jako kdysi Eudoxos, byl i Diogenes při zpáteční cestě z Indie zahnán bouří a přistál zřejmě na pustém východoafrickém pobřeží. Hledaje lidi a pomoc neputoval však podél břehů, nýbrž se obrátil směle do vnitrozemí a tak se za pětadvacet dní dostal k jezerům. Protože Ptolemaios naznačuje, že přistání a pochod se odehrály severně od Rhapt, lze předpokládat, že pravděpodobné místo přistání bylo na nejjižnějším pobřeží Somálska, až dodnes do značné míry neobydleném a pustém, asi na 2° j. š. Kdyby byl totiž Diogenes přistál dále na jihu, byl by se dostal ke Kilimandžáru a tuto horu lze jen stěží přehlédnout či se o ní nezmínit.

Diogenes se dostává k Nilským jezerům

Druhým objevem této doby je Čína. Pouhá zmínka u Ptolemaia by nám ještě nedovolovala hovořit s určitostí o objevu před smrtí velkého alexandrijského geografa. Kritika textu Ptolemaiova Návodu ke geografii je totiž stále ještě tak neurčitá, že lze jen o některých jejích částech bezpečně prohlásit, že nebyly zařazeny teprve ve třináctém století, nýbrž že je obsahovalo už původní dílo Řeka. Tato jistota existuje jen u údajů, za něž Ptolemaios vděčí ztracenému dílu geografa Marina z Tiru, tedy řeckému učenci v původním starém fénickém městě, v metropoli starých obchodních a dopravních vztahů. Proto nás ani neudiví, že právě v tomto městě vznikl spis Oprava geografické mapy, jemuž Marinos vděčí za svou slávu a Ptolemaios za cenné kapitoly svého geografického díla.

Marinos se zmiňuje hned o dvou cestách do země Thinae *(dnešní Čína)*, která se objevuje už ve spise Periplus maris

Země hedváb

Erythraei, a to o cestě po souši a cestě po moři. Cestu po souši zná Marinos od muže jménem Maös Titianos, makedonského kupce, který asi po této cestě dostával hedvábí. Je to Hedvábná cesta přes Přední Asii do Fergany a odtud přes ťanšanské průsmyky do Kašgaru, kde se pak cesta dělí na Severní, oázami bohatou, a na Jižní, s dlouhými úseky vedoucími pouští. Čínské prameny nám potvrzují, že informace Maöse Titiana, a tím také zprávy Marinovy a Ptolemaiovy souhlasí. Čínský generál Pan-Čchao, považovaný za jednoho z největších vojevůdců v historii, potlačil v dlouholetých bojích Huny, kteří až dosud svými loupežnými přepady znemožňovali každou možnost obchodních cest v Turkestánu. Při bojích trvajících dvě desetiletí byly čínské hranice posunuty daleko na západ a ležely zhruba na řece Jaxartu *(Syrdarji)*. Obchodní spoje byly tak bezpečné, jako tomu bylo teprve zase za mongolské vlády, o tisíc let později, a v živém karavanním spojení docházely spolehlivé zprávy ze „země hedvábí" přes Merv, Rhagy a Palmyru až do Sýrie. Jeden ze starých ukazatelů cesty si ostatně zachoval své pojmenování až dodnes: nedaleko pohoří ležící karavanní zastávka s daleko viditelnou kamennou věží asi byla zárodkem města Taškentu; středověcí arabští kupci alespoň tvrdili, že kamenná věž v Taškentu je totožná s věží, která už jejich předkům obchodujícím s hedvábím sloužila za ukazatele cesty; nakonec Taškent skutečně znamená doslova kamennou věž.

Ale nejen Marinos a jeho Oprava (a oprava to skutečně byla) dokazují, že se tehdy středomořský svět a Čína k sobě velmi přiblížily. Velký generál Pan-Čchao poslal dokonce Kan-Jinga s opravdovým poselstvím do západních zemí a poselství se dostalo až k řece Eufratu. Že se odtud už dál nedostalo, nebylo vinou dopravních možností. Mezi Eufratem a Sýrií už dávno (lze klidně říci už po tisíciletí) existoval karavanní styk a v těchto zemích, přístupných všem obchodním spojům, by byl panu Kan-Jingovi nikdo nezkřivil ani

vlásek. Měl však smůlu. Město u „západního moře", kam došel, bylo podle jeho přesného popisu přístav Hira, ležící na poloostrově jižně od Babylónu, kde přistávaly lodi námořní i říční, plavící se po Eufratu. Kan-Jing však viděl před sebou moře, informoval se, jak daleko je to do Ta-t'sinu *(čínsky Řím)* a dostal odpověď: „Moře je širé a velké. Při příznivém větru se dostaneš do Ta-t'sinu za tři měsíce. Budou-li však větry nepříznivé, může cesta trvat dva roky. Své lodi proto zásobujeme na tři roky. Pak *(kromě toho)* je na moři něco, co způsobuje, že se člověk chce dostat zpět do vlasti. Ten, kdo se vydá na moře, je zachvácen melancholickými pocity. Nechť tedy jen vyslanec jde, jsou-li mu rodiče a žena s dětmi lhostejní." (Chu-šanšu, kapitola 88, citováno podle Gutschmida).

Štvavá propaganda ve starověku

Při těchto slovech bychom rádi pozvedli prst, což by udělal tak mnohý fejetonista v devatenáctém století, a zeptali se: „Pozoruješ něco, milý čtenáři?" Čínský citát reprodukuje naprosto jasně jeden ze zcela obvyklých starověkých případů štvavé propagandy. Černá ruka, vyčnívající z oceánu a stahující lodi ke dnu, měla chránit kartaginský obchod před cizí konkurencí stejně jako vyprávění o hustém nebo sraženém moři, zadržujícím lodi; útočné včely na druhém břehu Dunaje neměly jinou funkci, než aby odradily jiné než řecké kupce od cesty po Dněpru. Dobrý, ale nepříliš statečný Kan-Jing podlehl propagandě několika Parthů, kteří přesně věděli, že hedvábí pochází z Číny a že na něm lze velmi dobře vydělat — dokud Číňané nenajdou přímou cestu do Říma, ale musí zařadit do tranzitního obchodu Parthy.

Kan-Jing se vrací

Dnes už není nic platné, zlobit se nad tím, co významný geograf Richthofen nazval krátce „zbabělostí" čínského vyslance. Kan-Jing se vrátil, když už měl v podstatě všechny obtíže za sebou a Ta-t'sin *(Řím)* a říše Středu *(Čína)*, dvě největší říše tehdejšího světa, zůstaly odděleny ohniskem neklidu v Přední Asii. A proto byla druhá obchodní cesta, o níž

se zmínil Marinos, po desetiletí, ba po staletí mnohem významnější než staré Hedvábné cesty. Byla to námořní cesta kolem Indie a Sundským průlivem do Jihočínského moře, až k velkému obchodnímu městu Kattigary, jež bylo bezpochyby nejzazším, tedy nejvýchodnějším bodem, k němuž se bezprostředně či přes prostředníky středomořský obchod se svým zbožím dostal.

Že by se byl do Kattigary dostal Řek nebo Říman s lodí sám, lze sotva předpokládat. Podle názoru většiny badatelů, zabývajících se touto speciální otázkou, leželo město Kattigary zhruba na místě velkého obchodního města Quinsay, o němž o tisíc let později vyprávěl Marko Polo ty nejpodivuhodnější historky, tedy v zálivu Chang-čou. V úvahu by popřípadě ještě přicházelo ústí řeky Jang-c'-ťiang, tedy prostor kolem Hongkongu, který byl pro indické a arabské námořníky zajisté snadněji dosažitelný. Indie však určitě byla mezistanicí. To vyplývá z toho, že Marinos a jeho zpravodajové neznali nejdůležitější dopravní poměry v indočínské pobřežní oblasti, jako například cestu do Malakky. Také autor díla Periplus maris Erythraei zná ještě do jisté míry záliv Bengálský, stejně jako tvar Indie jako poloostrova. Sumatru a Jávu (či Malajský poloostrov) nazývá však jinak dobře informovaný kupec z Bereniki „nejzazší částí obydlené země, ležící při východu slunce". Čínu umístil poměrně správně na sever od tohoto ostrova. Kdyby však byl znal cestu po moři, nebyl by ovšem mohl mluvit o „nejzazší" části obydlené země, jež se při cestě do Číny musí ještě objíždět.

Mezi lety 80—120 n. l. pronikla tedy zpráva o Jihočínském moři do Sýrie. Zůstalo však jen při ní, slýchalo se o něm pouze; jeho znalosti byly neúplné, a nadto se zpráva dostala jen k úzkému okruhu zájemců, kteří o ni jevili zvláštní zájem. Východ a Západ ještě dlouho zůstaly od sebe odděleny.

Za klidných dob byly karavanní cesty mezi Nilem a Rudým mořem, Eufratem a Středomořím, Indem a Kaspickým mořem zaplněny tisíci velbloudy. *Svéhlavý obr*

„Podél nejdůležitějších cest se zřizovaly krčmy a poštovní stanice s výměnou koní," praví se v análech z období vlády císaře Cho-ti (kolem 100 n. l.). „Kurýři a sem a tam cestující tlumočníci tu měli po celý rok co dělat a cizinci přející si s námi obchodovat denně klepali na závory s žádostí, aby jim bylo otevřeno."

Mezi Rudým mořem a Indií existovala námořní doprava, odhadovaná na sto až dvě stě lodí ročně oběma směry. Z jižní Číny k Sundským ostrovům, do Indie a východní Afriky jezdily flotily džunek, přivážející zboží a odvážející do Číny suroviny a vzácné kovy.

Ale veliká západní světová říše, říše Římanů v Evropě, v Přední Asii a severní Africe, se uprostřed tohoto značného ruchu vyjímá jako tvrdohlavý obr, který nechce hrát s sebou. Římané ovšem provozovali obchod. Po přestávce dvou set až tří set let používali v Evropě starých obchodních cest Etrusků a Řeků a byli velkými odběrateli zboží z Orientu, čímž teprve umožnili mohutný dopravní a hospodářský rozvoj a udržovali jej po staletí. Ale jen zřídka narazíme na stopy římské obchodní lodi ve vodách mimo Středozemní moře. Jen náhodou se dostává tu a tam některý z římských propuštěných otroků (o němž není nikterak jisté, zda byl Římanem) na Cejlon.

Obchodnické antické národy

Velkolepí vojáci, organizátoři, správní technici říše, existující už sedm století, byli ve všem, pokud jde o obchod, styk s cizími zeměmi a objevitelský vtip, daleko za Židy a Řeky, Araby, Indy, Parthy a Číňany, Armény a Syřany. Kdyby tomu bylo jinak, byl by Řím využil vší své síly k soustavnému a neúnavně prováděnému průzkumu světa a Portugalcům a Španělům by asi bylo zbylo málo práce. Protože nebyli zastánci názoru, že všem cizím národům musí přinést jed-

notné náboženství, protože byli obohaceni o zkušenosti z vlastních provincií, které vesměs nadále uctívaly své bohy, a protože si dychtivě přáli rozluštit hádanky a zvláštnosti cizích kultur, byli by Římané navázali spojení s asijskými, africkými a snad i americkými říšemi, aniž je oloupili o jejich duchovní tradice. Svět by byl poznal římské právo a římskou správu, ale byl by si směl ponechat svou vlastní víru; alespoň na dvou kontinentech by se byl vývoj lidstva obešel bez krutého ničení kultur, jako to činili conquistadoři, byl by se obešel bez hořících hranic upalujících kacíře, bez systematického rušení práv barevných, bez oněch omylů, za něž ještě dnes musí platit malá oslabená Evropa.

Kdyby bylo možno se dějinám omluvit, pak by Římané asi uvedli, že jejich říše byla i tak dost velká pro každého, kdo si přál poznat svět. A protože říše měla nadto kolem osmdesáti tisíc kilometrů dobrých silnic s krčmami, městy, jednotnou měnou a zkušenými průvodci, podlehli Římané pohodlnému blahobytu jimi samými vytvořenému a neměli zájem o výboje do neznáma, jež by z jejich kontinentální mise byly učinily misi světovou. Kdyby tomu tak nebylo, byli by Římané vyvrátili jeden ze zákonů, který lze odvodit z pozorování mnoha životopisů objevitelů, a to zákon o nuzákovi vydávajícím se na cestu, aby hledal štěstí — neboť kolik objevitelů, alespoň těch největších, bylo chudých, opovrhovaných, znevažovaných, zneuznaných a zbytečných; ti v letech závistného a vzdorovitého hloubání živili žár, který je pak vyhnal na světové moře: vraha Erika, nazývaného Rudým, vyhnaného důstojníka Magalhãese, pasáka vepřů Pizzara, Kolumba prchajícího před pronásledováním Židů . . . Zatímco kmeny ve východním Středomoří a arabském světě dále objevovaly, vynalezli Římané cestování v onom zvláštním smyslu, který si zachovalo až dodnes: jako nejpříjemnější, ovšem i nejnákladnější formu, jak získat vzdělání. Pro vojsko a kurýry byly postaveny silnice. Ale co všechno se na nich

kupilo za dob republiky, a což teprve ve staletích císařství! Uvědomíme-li si, v jaké míře docházelo na římských silnicích ke kontaktům mezi příslušníky různých kmenů, porozumíme, že Říman chtějící poznat svět nepotřeboval překračovat hranice své říše.

Síť římských silnic

Silnice začínaly u Hadriánovy zdi na řece Tyne, na jižním okraji Skotska, a končily v Bereniki u Rudého moře; od Trapeza (*Trapezunt*) při arménské hranici se táhly napříč Anatolií a Balkánem, podél středomořského pobřeží do Gadesu, starého fénického přímořského města; zpřístupňovaly severní Afriku stejně jako severozápadní Evropu. A uprostřed této říše sedělo jako pavouk v síti město Řím, kde bylo možno získat moc a vážnost a současně nárok na bohatství; zbohatnout však se mohlo jen v provinciích. A když už byl člověk bohatý, pak přece k tomu, jak získaných peněz využít, nebylo jiného vhodnějšího místa než opět Řím, věčné, prastaré a nikdy nestárnoucí město.

Doprovod Římanů tvořili otroci a otrokyně, lidé všech národností ze středomořského prostoru a známé části Afriky. Ti stavěli mocnému pánu večer stan, aby jej v krčmách nekousaly štěnice, neobtěžovaly děvky či nerušili hospodští svým vyptáváním. Vybalovali a balili tisíce velkých věcí i drobností, které vznešené Římanky s sebou vláčely, aby byly v každé době žádoucí. Nosili svými neúnavnými ebenově černými pažemi nosítka, na nichž si hověly bílé družky mocného muže, čerstvě vykoupané, vonné a vábné, a rozháněli nespočetný potulný proletariát říše mnoha národností, když onen muž chtěl se kdesi v dobytých dálavách dostat k penězům nebo po úpadku v Římě znovu začít.

První cestovatelé z potěšení

Co tedy měli Římané objevovat? Rozšiřovat si vědomosti, to bylo záležitostí Řeků; proto je osvobodili od Makedonců, dovezli do Říma jako otroky, pak propustili a jako nevinné učené blázny pověřili vším tím, co nic nevynášelo. Tam, kde Římané objevovali, činili tak mečem, v čele ko-

hort nebo loďstva a museli alespoň přibližně předem vědět, jaký zisk bylo možno při každém podniku očekávat. Tak tomu bylo u všech podniků, které Římané brali vážně. A místa starých kultur navštěvovali jen pro potěšení. Po smrti Drusilly navštívil Caligula pro své rozptýlení ctihodná řecká města na Sicílii a bavil se jejich pamětihodnostmi tak dlouho, až Etna varovně zahučela. Julius Caesar sice znovu vybudoval Korint, ale přístav v Isthmu se brzy stal sběrnou chátry z celého středomořského prostoru, kam pronikl římský nemrav a kde došlo poprvé na řecké půdě ke štvanicím zvěře a gladiátorským hrám ve velkém stylu. Do Egypta cestovali Římané neustále a sotva která linka středomořské plavby byla tak silně frekventovaná jako mezi Puteoli *(dnešní Pozzuoli u Neapole)* a Alexandrií. Kormidelníky však byli Egypťané a kupecké krámy i v Puteoli měli v rukou Syřané, Židé a Řekové.

A přišli-li Římané koneckonců do Egypta, pak je spíše vábila moderní řecko-orientální Alexandrie, než to, co ještě zbývalo ze starého Egypta. Z Alexandrie vedla do Kanóbosu nádherná, dvacet metrů široká silnice a po celé téměř šestikilometrové délce byla lemována sloupovím, které ji rozšiřovalo na šestatřicet metrů a skýtalo příjemnou procházku ve stínu. Kanóbos bylo nejslavnějším zábavním střediskem miliónového města; hostinec tu byl vedle hostince a na dlouhém průplavu mohlo hýření pokračovat zcela nerušeně v krytých bárkách. Pokud jde o pyramidy, které za římské doby nebyly ještě stupňovité, nýbrž měly dosud svá obložení, tam je zajímaly především umělecké výkony domorodých chlapců a děvčat, šplhajících před cizinci po hladkých plochách, a podobně tomu bylo u nilských kataraktů, kde egyptští lodníci předváděli Římanům svou obratnost a klouzali po peřejích, poskytujíce vítězům neobvyklou podívanou.

Nebezpečí na cestách

Bylo pak divu, že se senátorům zakazovalo jezdit do Egypta? Že filosofové varovali před promarňováním tohoto nejistého

života na cestách? Že mnozí vydávali na cestování tolik peněz, že se pak u cíle mohli jen ještě sami prodat do otroctví a že krčmy u dálkových silnic se rovnaly bordelům, a to nejen v lidové mluvě, ale i před zákonem?

Nebuďme však nespravedliví. Vzhledem k mocné říši měl římský lid do jisté míry právem dojem, že všech zisků musí být také správně využito. Místo aby se vydali do dalších zemí, místo aby ještě dále posunovali své hranice a přetěžovali vojenský potenciál, spokojovali se s tím, že se vzdělávali a bavili. V tom byli naprosto velkorysí. Vesnici, kterou považovali za zbytek Tróje, odpustili daně na všechny časy. Před řeckými a egyptskými oltáři pokládali zdvořile obětní dary, na nesčetných pamětihodných místech dokazovali v nápisech, že nemají vůbec nic proti bohům a hrdinům, uctívaným národnostmi provincií. Byli tolerantní, osvícení, snaživí, což jsou vlastnosti, jež ve všech dobách mají jen ti nejlepší ze zbohatlíků. Na víc to však stačilo jen tam, kde sledovali své vlastní cíle: při objevování s mečem v ruce a průzkumu možností, jak získat majetek.

Caesar se přeplavuje přes Lamanšský průliv

Pomineme-li krátký výlet u římského místodržitele Licinia Crassa po Atlantiku, který neměl žádných geografických výsledků, pak je prvním římským objevným činem Caesarův přechod přes Lamanšský průliv ve čtvrtém roce jeho války s Galy (55—54 př. n. l.). Caesar sám si asi svůj velký čin ani neuvědomoval, neboť o něm mluví v tom smyslu, že „ještě rychle navštíví Británii", ačkoliv se už léto chýlilo ke konci. Tak by to řekl i turista naší doby, který si ještě nevybral celou dovolenou; a přece byla v oné době Anglie opravdu ještě jednou z málo známých zemí Evropy. Znalosti galských kupců se omezovaly na pobřežní pás a s ním zřejmě existoval

čilý styk, neboť Caesar ještě ani nedokončil vybavení svých lodí a už se k němu dostavili vyslanci od britských kmenů, nabízejíce mu poddanství a mír.

Mlčenliví Galové

Čteme-li dnes, kdy přece už o historii obchodu toho víme mnohem víc než před sto lety, známé Caesarovy Zápisky, pak nás bezděčně napadne, že galští kupci, kterých se Caesar vyptával, jej oklamali stejně jako Parthové čínského vyslance na břehu Eufratu. Říká-li Caesar: „Proto jsem nemohl zjistit od kupců, které jsem k sobě povolal, jak velký je ostrov, které a jak velké národnosti jej obývají . . . jaké přístavy tam jsou vhodné pro přistání většího množství lodí," pak je z toho zřejmé, že to Galové říci nechtěli. Museli přece znát alespoň přístavy při průlivu a mohli popsat národnosti při jižním pobřeží. Tvářili se hloupými, aby si nadále zachovali ve svých rukou monopol výnosného obchodu s cínem. Caesar však nebyl mandarinem, nýbrž vojákem. Vynutil si u pobřežních kmenů vydání osmdesáti lodí a přeplavil se s dvěma legiemi na druhou stranu. Přístavy, odkud vyplul, ani místa přistání nebyla dosud bezpečně identifikována. Celý prostor, v němž se operace uskutečnila, je však tak malý, že tu není třeba přikládat zvláštní význam otázce, zda Caesar vyplul z Boulogne nebo Wissantu.

Při prvním pokusu byli Římané krvavě odraženi. Caesarovo názorné líčení nám ukazuje typické obtíže přistávací operace a přispělo snad k tomu, že odradilo pozdější vládce, kteří si podrobili kontinent, a byli proto srovnáváni s Caesarem, od podobného dobrodružství.

Obtížná obojživelná operace

„Když barbaři poznali náš úmysl, vyslali dopředu jezdectvo, pak následovali bojovníci s vozy . . . a ostatní oddíly, a bránili nám v přistání. Přitom spočívala největší potíž v tom, že lodi mohly pro svou rozměrnost kotvit jen na širém moři a vojáci museli v neznámém prostředí, s rukama obtíženýma těžkým nákladem zbraní současně vyskakovat z lodí, hledat ve vlnách pevnou půdu pod nohama a bojovat s ne-

přítelem. Ten však vrhal buď z pevniny nebo pokročiv jen málo do vody, s volnýma rukama, v prostředí jemu naprosto známém odvážně své střely a vjížděl do vody na koních, kteří tomu byli zvyklí.“

Teprve když nasadil Caesar k bočnímu útoku válečné lodi, podařilo se prvním Římanům dostihnout pevné půdy a situaci zvrátit do té míry, že Britové nabídli rukojmí a slíbili dodržet mír. To, co přinesly další dny, pouze potvrdilo, jak oprávněná byla nedůvěra Římanů k moři. Příboj pro Římany neznámý je oloupil o loďstvo a už jako pouhý přírodní úkaz naplňoval pověrčivě vojáky, neznající Severní moře, úděsem. Počasí se zhoršilo, Britové vycítili svou šanci a znovu zaútočili — zkrátka byla to situace, kterou bylo možno řešit jen krajní statečností a proměnit v ústup, který bylo možno ještě nazvat spořádaným. Nato pak následovalo ještě povstání galských Morinů, kteří se zřejmě domnívali, že na druhé straně průlivu budou moci poraženému protivníkovi zasadit smrtelnou ránu.

S dvěma legiemi, tedy asi s deseti tisíci muži, měl sice Caesar k dispozici mnohem víc vojáků než například conquistadoři, stál ale proti celé zemi, jejíž vlastnosti ani on, ani jeho lidé neznali. Měl několikrát smůlu, že jízda přistála na zcela jiném místě než jeho hlavní voj, a ještě další nejrozmanitější nehody na moři. „Rychlá přeplavba do Británie“ se ukázala být nebezpečným klamem. Celou zimu trvaly přípravy, budovaly se zvláštní přistávací lodi a loďstvo určené pro invazi, mající původně jen osmdesát jednotek, bylo zesíleno na celkem osm set jednotek. Také nasazené vojsko jasně ukazuje, jak sláb se Caesar cítil: ze dvou legií a malého oddílu jízdy vzrostlo na pět legií a čtyři tisíce jezdců, a když Britové ze svých pozorovacích stanovišť viděli blížit se na tehdejší dobu ohromné loďstvo, ani se zpočátku nepokusili klást odpor.

Caesar ztrácí čtyricet lodí

Podobně jako Alexandru Velikému při ústí Indu způsobilo i Caesarovi nejtěžší ztráty moře. Příliv a odliv byl neustálým

překvapením pro muže ze Středomoří a už první noc druhé invaze ztratil Caesar čtyřicet lodí, stovky jiných pak byly poškozeny, ačkoliv celé loďstvo bylo lany připoutáno ke břehu! Jediný zkušený vůdce, jediný bezpečný přístav (jichž je ovšem při Lamanšském průlivu poskrovnu) by byl postačil zabránit těmto ztrátám.

Všechno, co líčí Caesar o bojích při druhé invazi, nejen dokazuje, že měl v Cassivelaunovi zdatného protivníka, ale také to, že on sám si mohl podrobit zemi jen proto, že po prvních těžkých porážkách se kmeny rozutekly a odpůrci Cassivelaunovi se připojili v Caesarovi — fakt, který se ještě tak často opakoval ve prospěch conquistadorů. Země byla hustě obydlena, ale zřejmě špatně organizována. V Caesarův úspěch, v trvalý účinek dohod jím uzavřených nevěřili ani Britové, ani Římané. Momsen uvádí v pochybnost, že podrobené kmeny dohodnutý tribut vůbec platily. Teprve devadesát sedm let po Caesarovi opakovali Římané invazi s ještě větším počtem vojáků, než kolik jich nasadil Caesar při své druhé akci.

Kolonizace Británie

Nato následovala kolonizace Británie, bohatá na zvraty. Činy Paulina a Agricoly z římské strany, Carataka z britské strany měly s objevováním nebo průzkumem jen málo společného. Ostrov byl ve svém obrysu znám, nejzazší sever a západ zůstaly neobsazeny, vcelku se však Britské ostrovy staly součástí známého světa. Jednou z vlastností, jež z Caesara udělala tak velkého vojevůdce, byla schopnost poznat vlastní meze a meze vlastní moci... Že to ve svém dějepisném líčení otevřeně nepřiznává, má vnitropolitické důvody. Chce se přirozeně i tam, kde musí ustoupit, jevit v nejlepším světle a pro své příležitostné neúspěchy neudává vždy pravdivý důvod, ačkoliv mu důvod slouží jen ke cti: poznání, že síly Říma nestačí na to, aby na tom či jiném bodě země dosáhl výrazných úspěchů.

Podobně jako v Británii se vedlo Caesarovi i při jeho

pokusech o proniknutí na území Germánů na pravém břehu Rýna. Že neměl v úmyslu pouhý ozbrojený průzkum, nýbrž dobytí, to dokazují jeho uvážené a velmi stabilní stavby mostů. Ale dobrý vojevůdce dovede čerpat poučení i ze svého vítězství, nejen z porážek, a proto dal Caesar často přednost opětnému stržení nového mostu. Že to byla jen obava z nedostatku obilí, jež ho přiměla k ústupu, je málo pravděpodobně. Velká zalesněná pohoří, jež hlásili Caesarovi zvědové, a početné kmeny Suévů byly spíše důvodem toho, že se mu další postup jevil jako málo nadějný.

Proto Caesarova výzkumná výprava nepředstavuje zvláštní zisk pro geografickou znalost oblasti na pravém břehu Rýna, nepovažujeme-li za zisk tvrzení, že tam je „dobytek vzhledu jelena s jediným rohem vyčnívajícím mu uprostřed čela", nebo tvrzení, že losi se vzhledem podobají kozám. Je z toho patrno, jak málo toho věděl o dnešních německých krajích i takový Říman, jinak vědomostmi bohatý a obvykle dobře informovaný.

Proniknutí Římanů k Německému zálivu

Šest let po Caesarově smrti se narodil muž, jehož odvážné pochody hluboko do krajiny kolem Vesery konečně učinily celé německé pobřeží Severního moře známou zemí. Byl to Nero Claudius Drusus, syn Livie a — jak tvrdí pověsti z Říma — Oktaviána, později nazývaného Augustem. Ve věku šestadvaceti let dostal Drusus za úkol potlačit germánské povstání a pak přešel do ofenzívy. Za podpory pobřežních kmenů Batavů a Frísů *(při ústí Rýna)* se zmocnil oblasti kolem ústí Emže a Vesery a obsadil ostrov Borkum, který tehdy byl značně větší než dnes a ležel napříč před ústím Emže (byl rozdroben ve dvanáctém století mořským příbojem).

Římané ve wattovém moři

Podobně jako Caesar využil i Drusus bohaté podpory svého loďstva. Zdá se dokonce, že dal provést některé umělé stavby, aby přepravil své lodi do vlastních bojových oblastí přes rovinu, protkanou mnoha vodními toky. Je dokázáno, že by byl také skoro podlehl přílivu a odlivu. Po námořním vítězství, dobytém v ústí Emže nad čluny Brukterů, najelo římské loďstvo v mělkém moři u Západofríských ostrovů náhle na dno, protože nastal odliv. Věrní Frísové zabránili porážce a Drusus mohl rok nato proniknout ještě dále, totiž až k Labi.

„Přes tuto řeku, pramenící ve Vandalském pohoří *(tj. Sudety)* a vlévající se širokým ústím do Severního moře, se chtěl přeplavit," píše historik Cassius Dio a pokračuje: „Protože se mu to však nepodařilo, vztyčil znamení vítězství a nastoupil zpáteční pochod. Proti němu totiž vystoupila žena nadliské velikosti, která pravila: ‚Kam proboha spěcháš, nenasytný? Tobě není osudem souzeno shlédnout tyto země! Obrať, opusť tuto zemi a pospěš, neboť cíl tvých dnů a skutků není již daleko!' "

Drusova smrt, jež následovala brzy nato v nepřátelské zemi, tuto věštbu proslavila. Je zcela možné, že jedna z germánských kněžek nebo věštkyň, která byla možná o dvě hlavy větší než většina Římanek, vyšla z polabských lesů Drusovi vstříc, aby zachránila svůj lid. Vzpomeňme jen na roli, kterou v britských povstáních hrála keltská královna Boadicea. Ale i pro germánské kraje, v nichž se domnělá věštba odehrála, máme svědectví, podporující možnost podobného setkání. Tacitus píše ve svém díle Historie o věštkyni jménem Veleda z bojovného kmene Brukterů, s nímž Římané několikrát zkřížili své zbraně:

Věštkyně Veleda

„Podle starého mravu Germánů měla dalekosáhlý mocenský vliv, který velmi mnohým ženám připisoval věštecký dar a který dokonce, jak se víra stupňovala, je pokládal za bohyně. Tak se i vážnost Veledy stále zvětšovala, neboť

předpověděla Germánům úspěch a zničení Varových legií."

Pověra římských vojáků, Caesarem často zdůrazňovaná, nalezla v lesnaté pahorkatině před Vestfálskou bránou živnou půdu a tajuplný germánský lid, bydlící v lesích se svými vysokými muži a ženami, s kněžími a věštkyněmi, neustále zaměstnával fantasii Římanů, často dlouho nečinně dlících ve svých tvrzích. Je proto možno ve zprávě Cassia Dia hledat zrnko pravdy.

Drusus měl dceru a dva syny. Nejstarší syn zdědil čestný titul Germanicus a bojoval stejně statečně jako jeho otec v kraji veserském, tak neblahém pro římské legie. Ale ani jemu se nepodařilo oblasti dobýt. Několik malých římských opěrných bodů, které vznikly mezi pohořími Taunus a Lippe, nestačilo k tomu, aby země byla opravdu prozkoumána nebo aby bylo dokonce jejího bohatství využito. Na moři se dařilo Germanicovi — možno říci — ještě hůře než jeho otci. Při krátké pobřežní plavbě od ústí Emže k Zuiderskému moři ztratil v bouři orientaci a jeho zahnané loďstvo objevilo podruhé ostrov Helgoland, ačkoliv to Římané neměli vůbec v úmyslu. Nebyl-li však Abalus Pythea z Massilie skutečně Helgolandem, pak můžeme zapsat Germanica a jeho plavbu v roce 16 n. l. jako důležité datum do objevitelských dějin dnešního Německa.

Cornelius Tacitus líčí památnou událost ve svých Análech slovy:

Římané před Helgolandem

„Protože už léto vrcholilo, bylo několik legií posláno po pevnině do svých zimních táborů. Většina vojska se však na Germanicův rozkaz nalodila a loďstvo plulo po Emži až na širé moře. Zpočátku moře klidně šplouchalo pod údery vesel tisíci lodí . . . pak však se vynořily temné mraky. Nastalo krupobití a současně se setmělo, že lodníci ztratili výhled a zuřící vlny pohazovaly jejich loďmi sem a tam. Vojáci pozbyli odvahy a ve své bázni překáželi lodníkům v práci. Pak se otočil vítr na jih . . . uchvátil plavidla a zanesl je na

širé moře k ostrovům s příkrými skalami a skrytými mělčinami. Sotva se jim jen stěží vyhnuli, změnil příliv a odliv mořský proud. Lodi, poháněny větrem, nemohly ani spustit kotvy, ani se zbavit vniklé vody. Hodili přes palubu soumary, zavazadla, dokonce i část výzbroje, aby se lodi nadzvedly z vody a aby děrami na boční straně neproudila voda.

Jelikož oceán se od všech ostatních moří liší obzvláštní divokostí, podobně jako Germania od ostatních zemí nepřívětivým podnebím, tak i toto neštěstí svým způsobem a rozsahem předčilo všechny představy.Kolkolem byly nehostinné břehy nebo tak bezmezné a hluboké moře, že je bylo nutno pokládat za zcela bezbřehé. Část lodí se v něm potopila, jiné najely na útesy vzdálených ostrovů, kde se mužstvo udržovalo při životě jen tím, že se živilo mrtvolami koní, protože od obyvatel ostrovů nedostali nic k jídlu.

Jediná loď ze všech přistála s Germanicem v pořádku na pobřeží Chauků (pravděpodobně mezi Veserou a Emží). Sám vojevůdce stál ve dne v noci na výběžcích břehů, hleděl na moře a nahlas se obviňoval z viny na tomto neštěstí, takže jeho přátelé mu jen stěží zabránili v tom, aby se nevrhl do vln. Teprve když nastal příliv a vál opět mírnější vítr, vrátilo se několik lodí pokládaných za ztracené. Byly poháněny jen několika málo vesly nebo pluly pomocí napjatých částí oděvů. Lodi schopné plavby vlekly za sebou jiné, jejichž vesla byla zlámaná. Germanicus dal rozkaz co nejrychleji opravit všechny lodi a vyslal je hned zase na moře, aby pátraly na všech ostrovech a březích po trosečnících.

Tak zachránil větší část svých vojáků. Mnoho jich bylo zajato kmeny bydlícími ve vnitrozemí, byli však vykoupeni Ampsivary, teprve nedávno podrobenými. Jiné zahnala bouře až do Británie. Všichni, kteří se navrátili, vyprávěli neuvěřitelné věci o smrštích, podivných ptácích, mořských nestvůrách a zrůdách . . .“

Protože ostrovy Halligy mohly sotva připadat Římanům

jako útesy, je nutno mít za to, že byli zahnáni do blízkosti ostrova Helgolandu, nápadného svým srázným pobřežím. Byl to tedy jeden z mnoha nechtěných objevů.

Proniknutí k mysu Skagenu

Z rozmanitých cest před ústími řek je však možno mluvit o jedné jako o opravdovém objevu, a to o neočekávaně odvážném proniknutí loďstva k mysu Skagenu, které Římané podnikli na rozkaz pozdějšího císaře Tiberia, když byl ještě vojevůdcem a vedl válku s germánskými kmeny mezi Emží a Veserou. Po všem, co jsme dosud o Římanech slyšeli, je překvapující, že bez zřejmého důvodu podnikli výpravu do oblastí od jejich bojových cílů velmi vzdálených a nadto dosažitelných jen po nehostinném a nebezpečném Severním moři. Je však pochopitelné, že se vojevůdce chce dovědět, jak velké zázemí vlastně jeho protivník má, a tuto nasnadě ležící otázku si položil tehdy už sedmačtyřicetiletý Tiberius, zvyklý systematickému uvažování.

Tiberius a Frísové

Ve srovnání s žalostnými námořními činy v Kanálu a ve wattovém moři byla plavba k mysu Skagenu a snad dokonce k jižnímu norskému pobřeží v roce 5 neočekávaně odvážným výkonem a překvapujícím úspěchem. Šlo bezesporu jen o malé průzkumné loďstvo, nemající žádný příkaz k výboji. To poskytlo Římanům možnost vybrat nejlepší lodi, posádku sestavit ze zkušených námořníků a opatřit pro ně pravděpodobně i fríské lodivody. Vždyť největšími panikáři na moři byli vždy vojáci neznalí moře. Bez nich, jako v tomto případě, byl už poloviční úspěch zaručen. Přesto krátký latinský text, podávající nám zprávu o této průzkumné plavbě, postavil výzkum před mnohou záhadu. Text byl nalezen na podezdívce nádherného chrámu, který vybudovali obyvatelé bohatého karavanního města Ankyry *(Ankary)* z vděčnosti k římskému císaři. Sám Augustus prý složil text nápisu vypočítávajícího a oslavujícího jeho činy, a tak tedy je tato zpráva, i když poněkud strohá, snad zcela autentická. Čteme v ní: „Mé loďstvo plulo po Oceánu od ústí Rýna východním

směrem až k hranicím Kimbrů, kam předtím nedospěl žádný Říman ani po souši, ani po moři. Kimbrové, Harudové, Semnoni a jiné germánské kmeny požádaly prostřednictvím svých poselstev o přátelství mé i o přátelství římského lidu."

Z dalších údajů římských historiků vyplývá, že cesta vedla ke Kimberskému mysu *(k mysu Skagenu)* na nejzazším konci Jutského *(Kimberského)* poloostrova. Je vzdálen asi sto padesát kilometrů od norského pobřeží, od švédského dokonce jen sedmdesát pět. Protože se Římané na radu domorodců drželi v uctivé vzdálenosti od nebezpečného dánského pobřeží, mohli za dobrého počasí (bez něhož by plavba nebyla vůbec možná) spatřit skandinávskou pevninu a snad k ní zamířit.

Dále ke Skytskému pobřeží

Vyprávění o ostrově Scantinavia, jež lze najít u různých římských spisovatelů, o nesmírné vlhkosti krajin a o germánsky vypadajících obyvatelích jeho pobřeží zřejmě pochází vesměs z této plavby a zprávu o ní by bylo možno uzavřít, kdyby Augustus nebyl řekl zcela jasně, že jeho lodi se plavily „ad solis orientis regionem", tedy směrem východním (kdežto mys Skagen leží od rýnského ústí severoseverovýchodně), ale od římského přístavu na Zuiderském moři, spojeného s Rýnem Drusovým průplavem, téměř severním směrem. Aby byl zmatek dovršen, píše ještě Plinius ve svém Přírodopise, že loďstvo „božského Augusta . . . obeplulo Germanii až k mysu Kimberskému, kde spatřili nesmírné moře jednak sami, jednak se s ním seznámili z doslechu, pak plulo dále ke Skytskému pobřeží a dostalo se do krajů oplývajících nadměrnou vlhkostí."

I když údaje o Kimberském mysu jsou jednoznačné, naznačuje obrat v další plavbě, že Římané vpluli do Baltského moře. Baltské pobřeží je však často u starých spisovatelů označováno Skytským pobřežím. Pak by také souhlasil onen východní směr. Ovšem právě tak dobře je možné, že cesta končila u pobřeží v oblasti Halland *(v jihozápadním Švédsku)*, ležícího natolik východně, aby je bylo možno považovat za

skytské, a vzláště bohatého na řeky a jezera. Tato okolnost snad přiměla Plinia k tomu, že hovořil o „nadmérné vlhkosti.“.

Ať je tomu jakkoliv, Tiberiova plavba kolem Skagenu si zaslouží naší pozornosti jako snad nejodvážnější námořní podnik Římanů vůbec. Zdalipak věděli, jak nebezpečné je jutské pobřeží, které se od té doby stalo smutně proslulým hřbitovem lodí? Nevěděli-li to, pak to přesto nikterak nesnižuje významnost činu. I objevitelé mají právo na štěstí a to bezpochyby velmi přálo Tiberiovým plavcům Skagerrakem.

Jantar pro císaře Nerona

I v tom případě, že se tehdy Římané nedostali k dnešnímu německému pobřeží Baltu, náleží zásluha o objev Baltského moře Římanovi. Za císaře Nerona se dostal jakýsi římský urozený muž neznámého jména k Prusům u ústí řeky Visly a do samské země a přivezl odtud do Říma nemalé množství jantaru. Jelikož o Řecích z Olbie víme jen prostřednictvím nálezu mincí v Tucholském vřesovišti, je cesta římského urozeného muže prvním osobním kontaktem mezi prostorem baltským a středomořským, pro nějž máme jednoznačný důkaz a zůstane jím po čtyři staletí, neboť teprve za Theodoricha Velikého se uskutečnila prokazatelná návštěva pruských vyslanců v Ravenně.

Císař Nero, milující nádheru, si přál pro jednu z gladiátorských her mít jantarové ozdoby nebo jeho maître de plaisir chtěl překvapit císaře jantarovou výzdobou v „sítích a ochranných ohradách podia proti divoké zvěři“ (Plinius); proto se pídil po nových, zvláště vydatných zdrojích jantaru, neboť dodavatelé jantaru z Fríských ostrovů byli bezpochyby už mnoho let na Rýně a Rhôně s Římany ve styku.

Plinius praví, že onen římský urozený muž procestoval pruské „obchodní stanice a břehy“, a tím potvrzuje už dlouho

dobře organizované získávání jantaru v zeměpisném prostoru, obývaném odštěpným pruským lidem asi od roku 1500 př. n. l. až do doby dobyvatelských válek Německého řádu ve třináctém století. Pro koho lovili jantar z moře, jestliže Římané o něm nic nevěděli? Přece nikoliv pro sebe. Pro koho byla zbudována obrovská skladiště jantaru, na něž se přišlo ve středním Německu? Bezesporu pro obchod s jihem, a nikoliv pro výměnu s Germány. Neboť každé ze skladišť lze snadno uvést ve spojitost s některou Jantarovou cestou.

Je tu jen jedno vysvětlení: obchod s jantarem mezi nejdůležitějšími a nejvýnosnějšími nalezišti a Středomořím probíhal z velké části bez vědomí Římanů. Řekové zřejmě ještě nezapomněli na svá stará spojení. Pro ně byly Visla a spoj Odra—Morava—Dunaj stále ještě význačnými obchodními cestami a jantar z obchodních stanic samského pobřeží putoval právě oklikou přes Řeky do Říma, podobně jako mnohé jiné zboží z východních zemí.

Jakmile se však objevila zvláštní potřeba jantaru, zdála se být cesta příliš zdlouhavou nebo příliš drahou. Možná, že také některý z řeckých otroků v Římě poskytl svému pánovi informaci. V každém případě uskutečnil urozený muž z doby Nerona bezprostřední spojení s lovci a obchodníky s jantarem po snadno schůdné cestě přes Carnuntum *(Hainburg)*, Moravskou bránou a Kališ *(Kalisz)*, a tím se zbavil nutnosti získávat velmi žádanou pryskyřici od řeckých či dalmatských kupců.

Římský objevitel Baltského moře byl bohužel na slovo skoupý muž. Jediná věc, na kterou byl pyšný, byl kus jantaru, těžký třináct liber, rovnající se svou váhou největším kusům jež najdeme v muzeích. Jak k nádhernému kusu přišel, o tom neřekl nic; jinak by se v klevetivém Římě byl o tom jistě dověděl některý spisovatel a byl by pro nás historku napsal. Měla by dnes zvláštní, téměř aktuální půvab, neboť by z ní

nutně vyplývylo, zda ústí Visly, o něž se později vedly tak urputné boje, bylo tehdy obýváno Germány nebo Prusy. jejichž jazyk vykazuje vzdálenou příbuznost s jazykem Praslovanů. Avšak kus jantaru, byť sebevětší, nám o tom neříká vůbec nic.

Průzkum Alp

Ještě dříve než objevitelé ze Středomoří prozkoumali Alpy, byla západní Evropa poměrně dobře známa i v severních oblastech, a to z obchodních cest při západních březích, jakož i po staré obchodní cestě vedoucí vzhůru proti Rhôně až k Lamanšskému průlivu. Alpský oblouk probíhá spolu se sudetskou horskou soustavou a Karpatami naším malým kontinentem jako svorka, před níž se rozprostírají nížinné oblasti. Rhôna a Seina vytvářely bránu, vedoucí kolem Alp k Severnímu moři a umožňující průchod Evropou, kdežto Dunaj s přítoky Sávou a Prutem poskytovaly druhou možnost, jak obejít horské masívy.

Nemůže být pochyb o tom, že se přes pohoří dostali lidé na různých vhodných místech už v předhistorické době, aniž s tím byl spojen kulturní rozvoj či dokonce geografické zachycení nebo uvědomělé objevení těchto oblastí. Na tom nic podstatného nezměnil ani kulturní lid Etrusků. Jen v pověsti se vypráví o jakémsi Etruskovi jménem Retus, který vedl severoitalské kmeny Etrusků ohrožované Kelty do Grisonských Alp a sloučením pravděpodobně předoasijských Etrusků s indogermánským horským národem založil vývoje schopnou a dodnes svébytnou národnostní skupinu Rétů (dnes *Rétorománů*). Hrad Réta ležel prý u Thusis při Zadním Rýně *(v dnešním východním Švýcarsku)*. Z toho by bylo možné usuzovat, že Etruskové, vyhýbající se Keltům, dosáhli Alp přes Comské jezero a překročili je Splužským sedlem.

Ženeva byla nazývána Genua

Bezpečnější jsou naše poznatky o pronikání prvních řeckých vlivů do oblasti Alp. Byla tu obchodní cesta, vedoucí mezi

Jurským pohořím s Alpami k Ženevskému jezeru, známá už alespoň od šestého století před naším letopočtem. Ve francouzském pojmenování Ženevského jezera (Lac Léman) se zachovalo ligurské slovo Lemanus, právě tak jako se Ženeva nazývala původně Genua; měla tedy rovněž ligurské jméno, jež jí dal národ bydlící při pobřeží Středozemního moře. Ligurové a Řekové, kteří — jak víme — bydlili a hospodařili společně v prostoru Massilie, objevili tedy a pojmenovali okraj Západních Alp. Také latinský název řeky Rhodanus, z nějž vznikl název Rhôna a snad i slovo Alpy, jež původně neznamenalo nic jiného než „vysoké hory", náleží původem k ligurskému jazyku (tento názor například zastává Felix Staehelin ve své knize o Švýcarsku v římské době).

Poseidonios a keltské vousy

První vetřelci do alpských zemí narazili tu na Kelty. Řek Poseidonios nám je v sytých barvách líčí jako velké, světlovlasé a hřmotné lidi, což přivedlo některé badatele na myšlenku, že mezi Kelty a Germány nebylo vlastně rozdílu. Keltové prý byli pouze prvními Germány, proniknuvšími jižním směrem. To však nesouhlasí. Na své vlasy používali Keltové mýdla, aby dobře přiléhaly na hlavě. Zato rostl jejich vous tím divočeji a byl převislý přes ústa, takže jej Poseidonios poněkud znechuceně srovnával s nádobou, kterou se dostávaly nápoje do úst, zatímco se při jídle nutně do potravy mísily vousy. V oblékání dávali přednost látkám se silně kostkovaným vzorem, podobně jako je tomu ještě dnes u zbytků Keltů v Irsku a Skotsku. Také jejich pláště byly pestře kostkované. Tak sedávali při svých hostinách před kulatými chýšemi, velice hlasitě řečnili a vjížděli si často navzájem do vlasů. Shodně však jsou líčeni jako inteligentní a stateční lidé a lze skutečně zjistit, že už dávno před příchodem Římanů měli svá vlastní razidla a podle oblíbeného zlatého tolaru Filipa II. Makedonského razili mince na rubu s hlavou Apollónovou, na líci s vítězným dvojspřežím. Recká písmena se ovšem během času změnila v nic neříkající čáry.

Avšak asi od roku 100 př. n. l. se objevují mince nesoucí jména domácích knížat, psaná řeckým písmem. Nejčastěji to jsou stříbrné mince, nalezené v západním Švýcarsku, které byly raženy za vlády keltského panovníka jménem Kaletedos. Ještě v době, kdy Helvétové podnikli své nešťastné tažení do Francie (58 př. n. l.), vezli s sebou seznamy rodin sepsané řeckým písmem! Důkazem toho, že Rhôna netvořila pro Řeky jedinou cestu přes Alpy, jsou nálezy mincí pocházejících z Massilie; byly nalezeny ve Velkém Svatobernardském a Julierském průsmyku v Grisonsku. První, kdo prozkoumal přinejmenším Západní Alpy a národům tam bydlícím přinesl písmo, byli tedy Řekové z Massilie.

Nezůstalo ovšem jen při kulturních statcích. Podobně jako se keltský velmož na hradě Heunen obklopil řeckým luxusem, tak chtěli i ostatní Keltové dostat do svých hradů pohodlí středomořského světa; obzvláštní obliby u nich nalezlo jemné víno. Pocházelo z Itálie, čehož důkazem jsou nalezené amfóry; nedostávalo se sem však přímo (neboť Římané, jak už bylo řečeno, nebyli právě nejvynalézavějšími obchodníky): přiváželi je nejdříve po moři do Massilie, pak putovalo proti toku Rhôny až do Genuy *(Ženevy)* a Leussona *(Lausanne)*, dále k Neuchâtelskému jezeru a přes velkou, silně opevněnou celní a skladištní stanici La Tène k Rýnu, Bodamskému jezeru a Dunaji. Po něm dovezené zboží ze Středomoří, jak dokazují jednoznačně četné nálezy, dostávalo se až k onomu keltskému velmožovi, který sídlil na hradišti u Stradonic, jihozápadně od Prahy; měl o jižní víno takový zájem, že za plnou amfóru nabízel otroka.

Italské víno oklikami

Pohled na mapu ukazuje, jakou oklikou se obchod ubíral. Příčinou byly Alpy a Římané. Cesta obcházela obě překážky. Už dávno dosahovala až k nejvzdálenějším keltským kmenům, k Bójům v Čechách, když se konečně Římané odhodlali převzít jim náležející podíl při objevování střední Evropy, a když v sobě potlačili odpor k horám. A teď teprve začala

přes všechen řecký vliv v minulosti alpských zemí fáze, kterou lze skutečně nazvat historickou, totiž využití těchto zemí pro masovou dopravu, a tím také jejich geografický průzkum.

To, co bylo před Římany, je pověst, přibližná, jen v některých podrobnostech správná představa o geografických podmínkách, jejichž znalost je pro nás dnes samozřejmá. Tak vypráví Kniha o přístavech — řeckého spisovatele jménem Timagetos, žijícího ve čtvrtém století před naším letopočtem — o keltském jezeře, kterým protéká Ister *(Dunaj)*. Míní se tím Bodamské jezero, od něhož vedly už velmi brzy obchodní cesty k hornímu toku Dunaje, takže v představách středomořských národů splývalo Bodamské jezero a prameny Dunaje (pravděpodobně pravlast Keltů) v jedno. Ještě dokonaleji se toto splynutí jeví u básníka Apollónia Rodského. Ve čtvrtém zpěvu jeho eposu o Argonautech čteme:

Nyní však vpluli do hlubokých vod Rhodanu,
který přece ústí do vln Eridanu; vody zkalené
se tu mísí s hukotem, a z konců země,
kde leží brány noci a její obydlí,
sem proudí onen proud a omývá zčásti
břeh Oceánu a zčásti se řítí do slaného Jónského moře,
zčásti také do Sardinského moře; v nekonečném zálivu
mísí svou vodu sedmerým ústím. Odtud však byli hnáni
hrdinové do zimou zmítaných vod, které bez konce,
bez hranic protékají keltskými zeměmi . . .

Jantarový proud Eridanos

Eridanos je jantarový proud Starého světa, po němž přicházel jantar ze severu, řeka, v níž ještě Hérodot nevěřil: „Nevěřím v řeku, kterou barbaři nazývají Eridanos, jenž prý se na severu vlévá do moře a po němž prý k nám přichází jantar. Nevím také, zda tam existují Cínové ostrovy, z nichž k nám přichází cín. Už jméno Eridanos dokazuje, že není barbarské, nýbrž řecké a že *(tudíž)* bylo vymyšleno nějakým

básníkem." Tato řeka, tekoucí na sever, je jistě Rýn a důkazem může být jeho spojování s Cínovými (*Britskými*) ostrovy. Tuto souvislost vytvořil Hérodot jistě nikoliv náhodně, ale rovněž podle jakési nejasné zprávy. Rýn, Rhôna a Bodamské jezero jsou tedy u Apollónia Rodského uváděny v souvislost podobně jako Bodamské jezero a Dunaj u Timageta. To znamená, že se na jihu o těchto vodách vědělo, neboť to byly obchodní cesty pro předhistorické kmeny. Nikdo však nedovedl říci, kde začínají a kde končí, zda je oddělovala pohoří, či zda jádro Evropy mělo jedinou gigantickou síť řek, „protékající bez hranic keltskými zeměmi".

Nejstarší alpské přechody

Ještě kolem roku 150 př. n. l. znal historik Polybios pouze čtyři přechody přes Alpy:

1. Starou ligurskou obchodní cestu po středomořském pobřeží, která se u dnešní obce La Turbie zvedá čtyři sta padesát metrů nad mořskou hladinu. Od nádherně položeného vyhlídkového restaurantu Le Vistaero (mezi La Turbie a Roquebrune) vede dlouhé schodiště dolů do jeskyně. Tato jeskyně je asi třiadvacet metrů hluboká a dvanáct metrů široká; je v ní malý pramen a je zbytkem ligurské obranné pevnosti na tomto důležitém alpském přechodu.

2. „Cestu oblastí Taurinů u Dory Riparie, které použil Hannibal", čímž Polybios pravděpodobně myslil průsmyk u Mont Cenis; může to ale také být průsmyk Clapier, sotva však průsmyk Mont Ginevro, který byl znám a upraven teprve za římské doby a kudy se později také víc jezdívalo.

3. „Cestu oblastí Salassů", tj. Velký Svatobernardský průsmyk, na němž už v předřímské době byl chrám boha Pennina.

4. „Cestu oblastí Rétů", v níž spatřuje Richard Heuberger, nejvýznačnější badatel v této problematice, průsmyky Julierský a Septimerský, ležící blízko sebe.

Proniknutí k Bodamskému jezeru

Teprve v roce 15 př. n. l. pronikla římská vojska — pravděpodobně přes západní Švýcarsko a údolím řeky Adiže — soustředěnou silou proti kmenům v oblasti Bodamského jezera, s úmyslem zmocnit se tohoto centra alpského dopravního a hospodářského ruchu. Tiberius a jeho bratr Drusus nepochybně znali starší římské zprávy o bohatství zlata u keltských kmenů v alpské oblasti. Stejně bezpečně se lze domnívat, že Římané chtěli své severní hranici odlehčit tím, že pronikli do hospodářsky a dopravně nejdůležitější oblasti Alp, aby tam vybudovali strážní věž. Nedaleko jednoho z ostrůvků na Bodamském jezeře — podle všeho Mainau, dnes známého jako „ostrov květin", se zámkem švédského hraběte Bernardotta — došlo k bitvě. Byli tu poraženi Vindelikové, když už předtím Římané rozprášili vojska Rétů. Oba kmeny zřejmě nepokládaly za nutné vytvořit si společný válečný plán nebo dokonce společné vrchní velení nebo to nemohly včas uskutečnit a římská bratrská dvojice tu zřejmě dobyla poměrně snadného vítězství. Je to překvapující, už vzhledem ke krutostem a neustálým kořistnickým výpravám, jež Římané těmto alpským kmenům před jejich porobením připisovali. „Všechny tyto kmeny vždy táhly do sousedních částí Itálie a do oblastí obývaných Helvéty, Sekvany, Bóji a Germány," píše Strabon. „Když se zmocní města nebo vesnice, zabíjejí nejen bojeschopné muže, nýbrž dopouštějí se i vyvražďování malých chlapců; ani to jim nestačí, zabíjejí i těhotné ženy, které by podle předpovědi věštců přivedly na svět chlapce . . . Vzhledem k nedostatku potravin a jiného však tu a tam ušetřili obyvatele větších údolí, aby od nich získali, co potřebovali. Za to dávali výměnou pryskyřici, smůlu, borové dříví, vosk, med a sýr; toho totiž měli víc než dost."

Pochybnosti kolem Strabona

Musíme tu poukázat na některé rozpory v Strabonově líčení. Je nepravděpodobné, že by takto kruté kmeny, zabývající se nepřetržitě loupeživými výpravami, kladly tak malý

odpor, octly-li se před skutečným protivníkem. A nelze se také domnívat, že by loupeživý lid udržoval výměnný obchod právě s nejbohatšími kmeny v údolí. Nabízí se tu spíše domněnka, že Římané výbojnou výpravu plánovali zcela uvědoměle. Proč by také měly být při velké expanzi za Augusta vyňaty právě ty oblasti, které ležely těsně na sever od hranic Itálie, i když byly od vlastní kmenové země římského lidu odděleny vysokými horami? Zprávy o těchto (bezpochyby pravdivých) loupeživých výpravách alpských kmenů se všemi ukrutnými detaily by v tomto případě nebyly ničím jiným než součástí politické propagandy. I velké říše rády zahalují dobyvatelské činy do pláštíku obšťastňování lidstva. To nám od Drusových a Tiberiových dob dokázaly mnohé země, které sice ve svých koloniích odstranily obětování lidí, zavedly ale obchod s otroky; rozšiřovaly sice křesťanské náboženství, ale domorodce, kteří neupustili od svých starých bohů, posílaly se zcela nekřesťanskou krutostí na hranici.

Tiberius a Drusus si tedy podrobili alpské kmeny v dnešním švýcarském Grisonu, kolem Bodamského jezera, ve Vorarlbersku a Tyrolsku. Na Noricum — dříve království Noreia, kdysi spřátelené a spojenecké s Římem a později porobené — navazovala od té doby na západě provincie Rhaetia pod císařskou správou a poražení Vindelikové dali své jméno římskému městu Augusta Vindelicorum, pozdějšímu Augsburku.

Claudius, budovatel silnic

Po dobytí následovala stavba silnic za současného hospodářského využití nově získaných území. Stavba silnic byla v podstatě dílem Drusova mladšího syna, jenž se roku 41 stal císařem Claudiem a je mnohem méně známý než jeho zhýralá manželka Messalina. Claudius se zdál být ve svém dětství tak omezený, že byl Augustem a Tiberiem stále odstrkován; zabýval se však něčím, co bychom dnes sotva očekávali u duševně zaostalého chlapce: vzdělával se totiž v jazycích, stal se skutečným filologem, obohatil římskou abecedu o tři

písmena (jež ovšem později zase vymizela) a římskou světovou říši o tři velkolepé stavby: přístav Ostii, Claudiův vodovod a o silnice Claudia Augusta, vzájemně se doplňující v dokonalý systém, který spojoval dobyté předhůří Alp přes Alpy s mateřskou zemí. Východní silnice začínala u dnešních Benátek (tehdy ještě neexistujících), vedla údolím Rienzy a Isarka přes Brennerský průsmyk a pokračovala severně přes Seefeldské sedlo k Lechu. Tam se spojovala se západní silnicí, jež od Pádu přes Merano a průsmyky Reschen-Scheideck a severněji Fernský vedla rovněž k Lechu. Jako velká silnice, spojující se ještě s vojenskou silnicí od Kemptenu *(ve Švábsku)*, vedla Via Claudia Augusta přes Augsburk k obranné linii na Dunaji. Mezi Dunajem a pozdějším limes, vlastním obranným valem, existovaly sice početné pevnosti, ale už žádné vybudované silnice.

Průchozí země Tyrolsko

S vojenskou silnicí přes Splužské sedlo (a dále přes Chur, Bregenz a Kempten) zůstaly obě silnice Claudia Augusta nejdůležitějšími dopravními a životními tepnami v alpské oblasti. Kudy probíhaly, proměnil se i pro Římany tak nezvyklý horský svět v průběhu desetiletí a staletí v prozkoumanou zemi, avšak pouze při silnicích. Teprve roku 250 vzniklo příčné spojení od Wiltenu (u Innsbrucku) přes Seefeld a Lermoos do Bregenze, a tak se kulturní oblast opět rozšířila. Až do té doby nedošlo k žádné důležitější imigraci z jihu a illyrské kmeny tam usazené ani nepřijaly písmo, jako to učinili učenliví Keltové v sousedních západních — rétských — územích, ani nezačaly budovat města. Hory a tvrdý život v horských údolích byly ještě dlouho brzdou kulturního rozvoje. Tyrolsko zůstalo průchodní zemí do rovinatějších, bohatších krajů severně od Alp, jež pro Římany velmi brzy nabyly větší důležitosti než vlastní Alpy.

OBJEVY S MEČEM

Kdokoliv se zabývá historií Římanů, nesmí zapomenout, že i nejslabší císařové si vždy byli vědomi zvláštního charakteru své světové říše a to je snad nejpodivuhodnějším základním rysem římské politiky. Při pohledu na mapu římského impéria snadno poznáme, že objevné cesty Římanů byly méně výpady jako spíše pokusy o zaokrouhlení říše, o zkrácení hranic. Římané neměli zájem o neznámo a vábné dálky, nýbrž podobně jako rolníci o stmelený, zaokrouhlený majetek, který by se rozkládal sevřeně kolem Říma jako středu a který by se dal dobře předávat dědicům. Proto také Řím nezplodil žádného Alexandra, pro něhož i nejvzdálenější země nebyla ještě dost vzdálená. Řím však měl spoustu statečných a cílevědomých vojáků, kteří výpravami proměňovali bílá místa na mapě římské říše v provincie; tak se přesto stávali objeviteli.

Mocnost, která na severu pronikla až k mysu Skagenu a ke skotským nivám, zastavila se na západě teprve u světového moře a bojovala na výchově o Arménii, se na jihu středomořského prostoru nemohla spokojit s pouhým úzkým pruhem země na severním pobřeží Afriky; tento pruh poskytoval až dosud dostatečně velký životní prostor pro Egypťany, Kartagiňany a Řeky.

První proniknutí do Afriky

Po obou stranách řeky Nilu sahala římská sféra vlivu nejdále na jih. V Kyrenaice a Tripolsku byly pobřežní pruhy široké asi dvě stě až tři sta kilometrů, v Mauretánii, na předhůří divokého pohoří Atlasu, se římská kolonie omezovala na šířku sta až stopadesáti kilometrů. Díváme-li se na nesmírný africký kontinent, je to vcelku málo. Je to ale

mnoho na dobu, jež měla poměrně malé možnosti využití tropických krajin. Proti africkým národům měli sice Římané výhodu v lepší vojenské organizaci, měli vojevůdce, důstojníky, jednotnou výzbroj, tuhou kázeň a zkušenosti, jejich vojenské možnosti však byly v podstatě totožné s možnostmi protivníků: luk a šíp, jízda, oštěpy, boj muže proti muži. Neměli děla, ani taková, která v rané době sice ještě nenadělala mnoho škody, ale produkovala hlasitý výbuch a značný kouř; neměli ani jeden z oněch technických zázraků, jako jsou gramofóny, chladničky, auta, rádia, letadla a podobně, čímž ještě před několika desetiletími bylo možno výrazně demonstrovat převahu bílého muže.

Především však neměli Římané možnost rychlého přísunu zásob, který dnešním expedicím garantuje tak daleký akční rádius. Kamkoliv římští vojáci pochodovali, všude museli stavět silnice. Narazili-li na národy, které se nezabývaly zemědělstvím, dostávali se Římané do krajní tísně a přitom nemohli ani telegrafovat o pomoc, ani rychle ustoupit. Nebyli na tom o nic lépe než kdysi perský král Kambyses, který zahynul v Libyjské poušti s padesáti tisíci muži, a vzhledem k rozsahu své říše by byli sotva mohli dát k dispozici pro africkou expedici tolik vojáků.

Malé přepadové oddíly jako lepší řešení

Ukázalo se však, že poměrně malý, dobře vedený oddíl narážel na menší potíže než ohromné armády (jaké vedli perští králové a ještě Alexandr Veliký po neschůdných a horských pouštích při obratníku Raka), oddíl, jenž počtem nebýval větší než dobrodružná banda conquistadorů. Monumentum Ancyranum — nápisy na chrámové podezdívce u dnešní Ankary, o nichž už byla zmínka — a římští spisovatelé a geografové podávají zprávu o půl tuctu podobných podniků mířících k jihu, o nichž je možno vzhledem k malé početnosti oddílů hovořit jako o objevných expedicích. Jejich největší zájem se bezpochyby upínal k Nilu, oné mohutné řece, kterou Egypťané pokládali za boha a která učarovala i Říma-

nům, sotva vstoupili na egyptskou půdu. Pověst tvrdí, že prý se o problém nilských pramenů zajímal už Caesar. Bylo to prý i tématem jeho rozhovorů s Kleopatrou, mladou pretendentkou egyptského trůnu, jež byla dopravena do paláce k velkému Římanovi zabalena v koberci. Zdá se však, že ani Caesar, ani Antonius se nedostali po Nilu dále než k prvnímu kataraktu, tedy zhruba tam, kde se dnes zrodila velká přehrada na Nilu.

Etiopie a prameny Nilu

Povstání Nubijců

Asi dvacet let po Caesarově zavraždění tam byly římské oddíly ubytované ve tvrzi u Syene (dnes Asuán), napadeny „Etiopy", tedy zřejmě nubijskými bojovníky, kteří chtěli využít oslabení garnizóny. Krátce předtím byl totiž do Arábie odsunut silný oddíl pod velením Aelia Galla. Tento věrohodný motiv a nesporný fakt arabského tažení připouští domněnku, že to byli skutečně Nubijci, kteří začali válku, a žě se nebránili jen proti dalšímu pronikání Římanů — jako tomu bylo u alpských kmenů. Výsledkem bylo africké polní tažení, jež se neomezovalo na obranu, ale pronikalo hluboko do nepřátelského území. Římský místodržitel Petronius sebral asi deset tisíc pěšáků a tři tisíce jezdců a zatlačil zprvu Etiopy zpět do města Pselchidy. Pselchis bylo město, a nikoliv pouhá opevněná osada, neboť Etiopie tehdy byla kulturním státem a v ničem nezaostávala za jinými říšemi své doby. Přes města Nabatu a Meroe přijala staroegyptské kulturní prvky, přes Rudé moře arabskou podnikavost a město Aksum, její metropole, se proslavilo jako nejjižněji ležící místo řecké vzdělanosti.

V té době vládla v Etiopii jednooká královna Kandake, sídlící v Nabatu. O tomto městě na Nilu jsou zmínky už z druhého tisíciletí před naším letopočtem. Etiopové a Nu-

bijci odtud vládli celému Egyptu více než padesát let (715 až 663 př. n. l.). Z bible víme, že energické královně bylo poplatných neméně než čtyřicet pět černošských knížat, tedy nubijských náčelníků. Byla proto pro Římany cennou válečnou kořistí a jen její osoba by byla stála za polní tažení. Avšak Petronius se Habešanky nezmocnil ani v Pselchidě či v Premnidě, a proto Nabat (jehož stavby byly zčásti zmenšené, ale věrné napodobeniny nejkrásnějších thébských staveb) zničil a vrátil se, „poněvadž pokládal širou zemi za neschůdnou“ (Strabo

Město Premnis se pro svou výhodnou polohu Římanovi jevilo jako vhodné místo pro pevnost. Zanechal ve městě čtyři sta mužů se zásobami na dva roky (!) a vrátil se po Nilu do Alexandrie.

Královna Kandake táhne proti Římanům

Kandake však nezůstala nečinná. Sebrala vojsko a vytáhla proti Premnidě. Potřebovala k tomu tolik času, že Petronius (který o tom zřejmě dostal rychle zprávu po vodě) byl s osvobozovací armádou na místě rychleji než obléhatelé. Došlo k uzavření míru a zdá se, že Etiopové jej pod dojmem úžasné rychlosti římského zásahu dlouho dodržovali. O římské posádce v městě Premnis — či Premis *(dnes nedaleko města Ed-Dir, asi dvě stě kilometrů na jih od Asuánu)* — najdeme zmínky i v pozdějších pramenech. Město bylo po staletí nejjižnějším římským pohraničním bodem, ale území mezi Premnidou a Asuánem zůstávalo prakticky zemí nikoho. V důsledku nesčetných válek mezi Etiopijci a Egypťany se přeměnilo v poušť i tam, kde Nil poskytoval život, a stav tam byl tak bezútěšný, že to Plinia přimělo ke konstatování, že „nikoliv římské zbraně vytvořily tamější pustinu, nýbrž války s Egypťany zničily Etiopii . . .“

Vzhledem k jasnému konstatování a s ohledem na objevnou cestu pod zorným úhlem hospodářského využití je třeba se divit tomu, že už o osmdesát let později táhla nová římská expedice na pustý jih Egypta, ba dokonce ještě mnohem dále.

Za císaře Nerona dostali dva centurioni příkaz nastoupit s malým vybraným oddílem průzkumnou cestu proti toku Nilu. Měli hledat nilské prameny, vyřešit problém, který se ve Starém světě rovnal zhruba problému kvadratury kruhu či perpetua mobile. Autorem plánu nebyl přirozeně ani chladný počtář Augustus, ani moudrý Claudius, nýbrž právě Nero, který si zřejmě chtěl za každou cenu vynutit pro své pomníky zvučné nápisy.

Expedice k nilským pramenům

„Přišli jsme," tak vyprávěli oba důstojníci podle Quaestiones naturales od Seneky mladšího, „k obrovským bažinám, jejichž původ neznali ani domorodci a v jehož zjištění ani nikdo nemůže doufat. Rostliny jsou ve vodě spletené a ani po souši, ani na lodi nelze vodní plochy překonat. I kdyby *(loď)* byla malá a v ní jen jeden jediný muž, neunesla by ji kalná a tuhý odpor kladoucí bažina. Viděli jsme tam dvě skály, z nichž vyvěrala ohromná spousta vody Nilu. Ale ať už je to pramen, či jen přítok Nilu, ať už je tam jeho začátek, či ať se dřívější tok ztratil v zemi a znovu objevil — nemyslíš, že ať je tomu jakkoliv, vyvěrá z velkého jezera pod zemí? Neboť je přece nutno věřit, že takové jezero obsahuje na mnoha místech nashromážděné a v největších hlubinách spojené spousty vody, může-li být s takovou silou chrlena."

Plinius potvrdil skutečnost výzkumné cesty, podkládá jí však jiné motivy:

„Pretoriánští vojáci, které císař Nero vyslal s několika tribuny na výzvědy, pomýšleje mimo jiné také na polní tažení proti Etiopii, přinesli nedávno zprávu, že je tam nejen pustá země . . . Od . . . Nabatu . . . k ostrovu Meroe je to prý tři sta šedesát tisíc kroků *(vzdušnou čarou dvě stě padesát kilometrů)*. Tráva prý kolem Meroe roste opět bujněji. Bylo tu dokonce možno spatřit les a četné stopy hrochů a slonů . . . V bažinaté krajině při Nilu prý viděli špehové lidi z trpasličího kmene." Plinius a Seneka přinášejí různé podrobnosti k této události. Buď tedy měli společný obšírnější pramen,

z něhož vybrali jen některé detaily, nebo měli přesně informovaného zpravodaje. Že expedice centurionů vzbudila v Římě značnou pozornost, lze po těchto úvahách mít za jisté.

Jak daleko se dostali centurioni?

Posuzujeme-li však výkon této římské výzvědné skupiny z dnešního hlediska, zaslouží si uznání. Že by pronikli skutečně až k Džubě, kde Nil vstupuje z hor do nížiny, je dost pochybné. Někteří badatelé vyvodili tento odvážný závěr z vyprávění o skalách, z nichž tryská Nil. Pak by ovšem Římané byli museli překonat skutečně onen celý asi šest set kilometrů dlouhý úsek bažinou, o jejíž neschůdnosti se tak výmluvně hovoří. Neboť bažina začíná už při ústí řeky Bahrel -Ghazal *(na zeměpisné šířce Addis Abeby)*. Ještě dnes je tento úsek na cestě mezi Malakalem a Mongallou jedním z nejhorších úseků celého spojení ze severu na jih. Lze se spíše domnívat, že si Římané dali vylíčit charakter dalšího nilského toku od obyvatel nilských bažin nebo od kupců, přicházejících z jihu do Fašody.

Přesto je tato objevná cesta pro první století našeho letopočtu jedinečná a zůstala až do devatenáctého století jakýmsi traťovým rekordem v této části Afriky. Teprve roku 1838 přišel do krajiny výzkumný cestovatel z Evropy, geolog Josef von Russegger ze Salzburku, kterého egyptský místokrál pověřil geognostickým průzkumem krajiny při horním Nilu.

Aelius Gallus ve šťastné Arábii

Neinformovaný vojevůdce

Méně šťastní byli Římané v nedaleké Arábii, ačkoliv i tam se jim nabízela cesta, která — stejně jako Nil — byla už dlouho známá, totiž Kadidlová cesta, po níž kdysi jela královna ze Sáby na sever navštívit krále Šalomouna. Římskému vojevůdci Aeliovi Gallovi nelze vyčítat neznalost Starého zákona. Avšak kdesi na Sinaji nebo ve starém obchodním městě a karavanní pevnosti Petře by se byl mohl informovat o směru

karavanní trasy, použité onou královnou (a po ní mnoha jinými). Druhým neméně osudným omylem byl falešný odhad nepřítele. Kdyby byl Aelius Gallus Araby přeceňoval, byl by býval opatrnější, byl by se lépe informoval a byl by dosáhl svého cíle. Kdyby je byl naopak podcenil, byl by jim snad podlehl v první bitvě, kdežto pozdější střetnutí by byl rozhodl ve svůj prospěch. On však svého protivníka neznal vůbec, nevěděl, že synové pouště se nikdy nepostaví k otevřenému boji, a neznal prostředky, kterými nakonec přece dobyli vítězství, totiž lest a podvod.

Polní tažení bylo od počátku postiženo nepřízní osudu jako všechna objevná a dobyvatelská tažení, při nichž jejich vůdcům netane na mysli nic jiného, než domnělé či skutečné bohatství zemí, které chtěli objevit. Šťastná Arábie — Arabia felix — byla eldorádem zadlužených římských patricijských synků. Viděli, jak jejich přítelkyně (a oni sami) utráceli zlaťák po zlaťáku za zboží, jež vesměs pocházelo z Arábie, hedvábím, perlami, voňavkami a líčidly počínaje a drahokamy, výrobky ze slonoviny, vonnými dřevy a ostatními drahocennostmi konče. Nadto císař, jehož pohled sahal dále, viděl, že za všechny tyto věci Arabové neodebírali z Říma takřka nic. Dávali si dodávky platit zlatem a stříbrem a pro svůj kočovný způsob života nekupovali nic z toho, co produkovali řemeslníci v Římě.

Nic tudíž neleželo víc nasnadě než myšlenka na to, dojít si pro všechno dobré zlato a stříbro s hlavami caesarů. „Arabové jsou totiž kramáři a kupci a nejsou zdatní ani na souši ani na moři," napsal Strabo a Římané si mysleli totéž.

Další chyba už nebyla morální, nýbrž praktická. Římané se sice nalodili v Egyptě na dopravní lodi, pokusili se však přeplout Rudé moře daleko na severu, kde plachtovím nepohne takřka ani vánek. Když se dostali do Arábie, museli další cestu na několik měsíců přerušit, aby si odpočinuli a vyléčili četná onemocnění kurdějemi. Hlavně však přistáli příliš da-

leko na severu. Při využití větru z pevniny by loďstvo bylo mohlo plout až k městu Masavě a tam přeplout moře. Tak by se byli Římané dostali přímo do země Sabeů, do kraje, který je ještě dnes na některých mapách označován jako Arabia felix.

Záhuba v poušti

Tak tomu však nebylo. Když po bloudění bezvodými pustinami trvajícím dlouhé měsíce se konečně Aelius Gallus dostal do kultivované země Sabeů, nebylo na nějaké rozhodující operace už ani pomyšlení. Při rozhodujícím útoku by tu byli mohli Arabové velký římský expediční útvar zcela rozdrtit. Všeho všudy však zabili sedm Římanů, jako by byli věděli, že toto arabské tažení bude tažením posledním.

„Celou zpáteční cestu," píše Strabo, „zvládl Aelius Gallus za šedesát dní, kdežto na cestu tam potřeboval šest měsíců. Z Nery přeplavil vojsko za jedenáct dní do Mios Hermos, *(egyptského přístavu)* odtud táhl do města Koptos *(na Nilu)* a s přeživšími vojáky došel do Alexandrie. Mužstvo ztratil nikoliv v boji s nepřáteli, ale nemocí, útrapami, hladem a špatnými cestami." Strabo končí resignovaně konstatováním, že k poznání země toto tažení příliš mnoho nepřispělo. Jak mnoho by však byl mohl Řím přispět k poznání předislámské Arábie, kdyby Římané nebyli vytáhli pouze na lup arabského bohatství, nýbrž kdyby byli hledali mírové dorozumění!

Kadidlová cesta

O cestě, kterou Aelius Gallus minul, není jen zmínka v bibli, ale je popsána už ve starominejských nápisech. Už v době, kdy Židé ještě úpěli v Egyptě, měly jihoarabské země plodící kadidlo na severním konci Rudého moře kolonie a odtud se podílely na obchodu ve Středomoří. Bohatství, jež do země produkující kadidlo proudilo, využil vysoký kněz Jit-i-amara Bajin ke stavbě oné slavné přehrady, jež zachycovala vody z hor a zadržovala je v přehradním jezeře, ležícím ve výšce jedenácti set metrů. Voda umožňovala pravidelné zavodňování velkých ploch krajiny, měnící zemi v kvetoucí zahradu. Několikeré poškození přehrady v době po údajném Kristově

narození, především však také snížení arabského obchodu s Indií a exportu kadidla způsobily dlouhotrvající úpadek země, který ustoupil v podstatě novému rozkvětu teprve v našem století. Ale všechno, co jsme se o tom mohli a můžeme dovědět, jsou znalosti, pocházející ze země, která prošla velkými změnami. Jedinými Evropany, kteří spatřili jižní Arabii před velkou změnou způsobenou islámem, byli Aelius Gallus a jeho vojáci.

Západoafrické expedice

Dědictví Kartága

Méně než nubijská země zlata a šťastná Arábie lákala Římany západní Afrika. Nebyla to pro ně neznámá země. Zde si už dávno před Caesarem, Kleopatrou a Kandake vybojovali své velmocenské postavení, zničili Kartágo a zmocnili se celého pobřeží. Avšak nastoupili tím opravdu dědictví Kartága na africkém kontinentě?

Než Kartágo podlehlo náporu římského vojáka, vytvářeli Féničané asi jeden a půl tisíciletí velmi významnou roli prostředníka. Už jejich první kolonie sloužily za výchozí body pro daleké plavby při pobřeží a jak Atika, tak i pozdější Kartágo a menší koloniální města Sabrata *(u dnešního Tripolisu)* a Leptis *(u nedalekého dnešního přístavu Homsu)* ležely na koncových stanicích karavanních cest z Fezzánu a nabyly hospodářského významu do značné míry jako překladiště mezi vnitroafrickým a středomořským obchodem.

Cornelius Balbus objevuje Fezzán

Fezzán, hornatá země v severovýchodní oblasti Sahary, byla obývána mnoha národnostmi; pro Řím ji objevil a prozkoumal Cornelius Balbus v roce 20 př. n. l. Hlavní město mu za to přichystalo nádherný triumfální pochod, ačkoliv Balbus pocházel z bývalé fénické kolonie Gades na západním okraji Evropy. Z toho lze usuzovat, že Římané jeho čin pokládali za skutečný objev — a že se v oněch dvou stech

letech od počátku svého severoafrického panství jen málo starali o oblasti ve vnitrozemí a o cesty tam vedoucí. Skutečný objev těchto zemí pro kulturní národy Středomoří se však udál mnohem dříve.

Od roku 1847, kdy francouzští důstojníci při jedné trestné výpravě proti kmenu Ksurů objevili první saharské skalní kresby, byly objevovány v této oblasti další. Heinrich Barth je popsal po svých cestách z let 1849—55. Graziosi je vydal v bezvadných přepisech a Leo Frobenius se jako první zabýval náročným úkolem začlenit tyto zřejmě umělecké výtvory, patřící do různých epoch, kultur a kmenů, do celkového obrazu africké minulosti.

Francouz Henri Lhôte systematickým sbíráním fondů v pohoří Tasili mezi lednem 1956 a červencem 1957 obohatil existující materiál tak, že se přikročilo k prvnímu spolehlivému a kritickému uspořádání nálezů. Je zevrubným dokladem, vyžadujícím už jen menší korektury, pro velmi rané egyptské vztahy k negroidním kmenům na Sahaře a pro pozdější fénický vliv prostřednictvím obchodu, který Saharou procházel a dosahoval středomořského pobřeží.

Válečníci s vozy v severní Africe

Avšak objevem, který vyvolal nejživější diskuse, bylo množství maleb, představujících válečné vozy. Bylo jich tolik a patřily tak jasně do určité epochy, že už se nedalo tvrdit, že jednotliví cestovatelé, kteří spatřili někde ve středomořském prostoru cirkusové hry s vozy, se později stali v saharské oblasti umělci a namalovali tyto vozy na skalní stěny zpaměti. (Takto komplikované vysvětlení platilo dlouho za takzvaný „převládající názor vědy", protože si nikdo nedovedl představit na Sahaře vozy.) Tři sta různých nákresů válečných a loveckých vozů, nalezených Lhôtem a jinými, rozptýlilo však všechny pochybnosti a také typ vozů byl zdrojem dalších informací. Odpovídal s překvapivou přesností krétskému stylu a i stáří skalních nákresů dobře zapadalo do vysvětlení, jež podal Henri Lhôte pro přítomnost vozů:

dostaly se do Afriky zřejmě ve dvanáctém století před naším letopočtem, kdy námořní kmeny ze severu přistály v Kyrenaice, spojily se s Libyjci a nastoupily k útoku na egyptskou říši. Z nápisů a nástěnných maleb devatenácté a dvacáté egyptské dynastie lze tuto invazi zařadit mezi leta 1230—1170 př. n. l. Také jména zúčastněných kmenů jsou známa. Po porážce od Egypťanů se roztrousily po Středomoří a zčásti zůstaly také u svých druhů v Libyi:

Stěhování národů kolem r. 1200 př. n. l.

Širdanové odpluli na Sardinii, Šakalsové na Sicílii, Turšové do střední a severní Itálie (kde se s nimi setkáváme o něco později než s Etrusky), Pelesetové se rozdělili na dvě větve; jedna zůstala v Africe a druhá došla do Přední Asie — později se nazývala Filištíny a dala jméno Palestině. Než se přeplavili do Libye, byli však Palasetové přinejmenším na Krétě a přicházejí v úvahu jako válečníci na vozech, které se tím dostaly do této části severní Afriky.

Ohromný význam raného stěhování národů vyplývá už ze jmen zúčastněných kmenů a z pozoruhodné historické role, jež na ně v nových sídlištích čekala. Všechny kmeny neměly však zřejmě spojení s Libyjci, a proto se Evropa tak pozdě dověděla o tomto objevu ve Fezzánu.

V Africe vývoj pokračoval. Národnosti, které vznikly ze splynutí Libyjců se zbytky námořních kmenů a jež používaly jízdy a válečných vozů, se ukázaly velmi podnikavými a pronikaly v nové vlasti jihozápadním směrem dál. Podle nálezů z okolí starého města Tademekky, vzdáleného šest dní cesty od Nigeru, se podařilo Henri Lhôtovi po průzkumu, trvajícím jeden a půl desetiletí, rekonstruovat ze skalních nákresů starou transsaharskou cestu. Vedla od obou zálivů Syrt pohořími Tasili a Hoggar k severnímu ohbí řeky Nigeru. „Silnice byla vedena neobyčejně umně a účelně a držela se přesně území, jež byla sjízdná pro vozy. Obcházela nebo překonávala horské masívy na nejvýhodnějších místech, vyhýbala se velkým spoustám nakupeného písku a dotýkala se nej-

důležitějších zdrojů vody, to je těch, jež čas od času nevysýchaly.“ (Lhôte)

Prastará obchodní cesta k ohbí Nigeru

Že by tato obchodní cesta, po staletí silně frekventovaná, byla opravdu antickým geografům zcela neznámá? Tomu lze těžko věřit, a proto bychom chtěli s touto starou dopravní cestou uvést v souvislost poněkud pohádkové vyprávění Hérodotovo o saharské expedici Nasomonů. Ve městě Kyréné, kde byly školy, knihovny a veškerá zařízení řecké vzdělanosti, pro Hérodota bezpochyby nebylo obtížné získat bezpečné zprávy o možnostech proniknout do vnitra severní Afriky. Dostalo se mu tam asi mezi jiným informací o jistě nikoliv ojedinělých cestách k věštírně Ammonově v oáze Síwa, jakož i o expedici, kterou je třeba považovat podle všech průvodních jevů za jeden z nejodvážnějších výzkumných podniků starověku: historii o pěti bujných synech náčelníka Nasomonů, bydlících u Syrtského zálivu, kteří byli losem vyvoleni k tomu, „aby táhli do Libyjské pouště a pokusili se o to, zda by se nedostali dál, než ti, kdo před nimi tam cestu podnikli.“

Expedice náčelnických synu

Jak vypráví Hérodot, cestovali mládenci bohatě zásobeni vodou a potravinami zprvu obydlenými zeměmi, směrem od pobřeží, a odtud se dostali do pouště, jdouce stále západním směrem. Mnoho dní cestovali jen a jen písečnou pouští a najednou před sebou spatřili opět stromy. Zamířili k nim, aby si natrhali plody na nich visící. Ale zatímco trhali, přišli na ně mužíci menší než prostřední velikosti, přepadli je a odvlékli. Jejich řeči rozuměli Nasomoni právě tak málo jako malí lidé jejich řeči. Vedli je dlouho bažinami, pak však přišli do města, kde všichni lidé byli černí a stejně malí jako jejich vůdcové. A kolem města tekla velká řeka od západu k východu a v ní se ukázali krokodýli.

Řeka vyskytující se ve vyprávění může být pouze Niger, na jehož severním oblouku končí transsaharská obchodní cesta. Zda se Nasomoni dostali až k Timbuktu (tomu nasvědčují bažiny) či k jinému podobně ležícímu městu, tehdy

stejně významnému, je pro naše líčení podružné. Protože se i Hérodot zmiňuje o šťastném návratu pěti bujných synků, je málo důvodů k pochybnostem o pravdivosti vyprávění, vyšperkovaného průkaznými a výmluvnými detaily. V každém případě je pravděpodobnější předpoklad, že několik lidí bez vyhlídky na úspěch cestovalo po skutečně existující karavanní cestě, a nebudeme si namlouvat, že pět Nasomonů spatřilo v několika loužích koryta Wádí Mihero krokodýly, či že dokonce pokládali Wádí Šergi za mohutnou řeku tekoucí od západu k východu.

Niger nebo Nil?

U Hérodota ovšem tyto zprávy způsobily úplný zmatek, což jen dokazuje, jak sporé byly obecně geografické znalosti v pátém století před naším letopočtem. Učený Řek pokládal řeku spatřenou Nasomony za Nil (což by bylo ještě pochopitelné), ale tento závěr zdůvodňuje tak, že prý i Dunaj teče od západu k východu. „Myslím tedy, že Nil tekoucí středem Libye to činí právě tak jako Istros *(tj. Dunaj)*."

Severojižní cesta obchodu s kovy

Expedice Nasomonů spadá do počátku období, jež by bylo možno do jisté míry oprávněně nazvat západoafrickou dobou železnou. Neboť zatímco bronz začal být v západní Africe znám už kolem roku 1000 př. n. l. a západoafrické zlato se neustále vyměňovalo za severoafrickou měď, pronikalo železo a kovářské umění do západní Afriky jen pomalu. Jak Tuaregové ve Fezzánu, tak i velmožové z Kuše *(jižně od Egypta)* chránili tajemství zpracování železa a ještě německý badatel Heinrich Barth zjistil na jižní Sahaře, že kovář je tu zvlášť váženou osobností. To by mluvilo ve prospěch toho, že vnitroafrické spojení od východu k západu, tedy kulturní obohacení západní Afriky, přicházející z nilského údolí, přece jen nefungovalo tak dobře a rychle, jak se dosud předpokládalo. Cesty, odedávna známé a používané nesčetnými otrokářskými karavanami mezi oblastí Čadského jezera a Nilem,

nebyly zřejmě pro západní Afriku tak důležité jako trasy severojižní, po nichž se ubíral obchod s kovy a po nichž se do oblasti Nigeru dostávaly středomořské vlivy, jak neustále zdůrazňuje Frobenius.

Dnes se už asi nedá zjistit, zda Římané měli ponětí o těchto starých vztazích a zda je chtěli znovu probudit k životu v době, kdy vypravili první ze tří západoafrických expedicí. Mezi kmeny a obcemi, k nimž se Cornelius Balbus se svým oddílem dostal v roce 20 před naším letopočtem, objevil Henri Lhôte mnohé, jež mu byly dobře známé z jeho vlastní práce: obec Alasi *(dnes Ilezy)*, přesně na jih od Ghadamesu na obchodní cestě od Syrty k Nigeru a obec Balsa *(dnešní Abelassa)* v Ahaggaru, ležící rovněž na vozové cestě. „Nadto," praví Lhôte, „je tam též zřícenina malě pevnosti, ve které byly nalezeny otisky římských mincí s podobiznou císaře Konstantina, dále skleněná váza a římské svítilny."

Řeka Da

Poslední hádanka, totiž která řeka se skrývá pod jménem Dasibari, o níž hovoří Plinius, byla pro Lhôta největším hlavolamem. „Hledal a listoval jsem stránku za stránkou ve starém slovníku jazyka sonrhai, který jsem si kdysi sám sestavil, když jsem pobýval v krajině Timbuktu a Gao u nigerských rybářů. Má paměť mě podpořila a detail ze sonrhaiského folklóru mě uvedl na stopu. Podle pověstí rozšířených u poříčních národů nazývají své „pány" — říční duchy — Da a ještě dnes nazývají Niger často jménem Da Isa Bari — řeku Da. Slovo Dasibari bylo tedy jen lehkou kontrakcí a ve zprávě Pliniově bylo psáno nepochybně o Nigeru. Tak se proti všemu očekávání ukázalo, že Římané v prvních dvou desetiletích před naším letopočtem prošli Saharou od severu k jihu a skutečně se dostali až k velké řece Nigeru.

Teprve Lhôtovy výzkumy nám vysvětlují mimořádné pocty, jichž se dostalo Corneliovi Balbovi — vyznamenání triumfálním pochodem. Současníci i později žijící takovéto vyznamenání soukromníka kromě Římana pokládají za zcela

výjimečný případ. Kdyby se byl Balbus dostal jen málo za Ghadames (kde Římané později umístili posádku v síle celé legie), pak by to bylo sotva mohlo být podnětem pro zvláštní triumf.

Tajuplný Ghadames

Město Cydamus nebo Ghadames skýtá se svými zastřešenými uličkami a trhem žen na střechách bizarní pohled. Také zeď, chránící město proti posouvajícímu se písku, je asi velmi stará. Toto hlavní město země Garamantů hrálo v prvním století našeho letopočtu při průzkumu Afriky Římany zvláštní úlohu. Posádky v Asuánu na Nilu sice ležely jižněji, ale kolem Ghadamesu se rozprostíral téměř nekonečný neznámý kontinent, lákající objevitele, a legie Augustova — třetí římská legie — měla asi v Ghadamesu často dlouhou chvíli.

Výprava Julia Materna

Z mnoha hlídek, které si pochody pouští krátily čas, pronikly alespoň dvě do vzdálenosti asi 15° s. š. a tím je také téze Henri Lhôta o expedici k Nigeru pravděpodobnější. Máme na mysli výpravy římského místodržitele v Numidii Julia Materna a výpravu Septima Flacca, která se uskutečnila asi o několik let později, nedlouho po roce 100. Julius Maternus se vydal na cestu z Leptis Magna, tedy od pobřeží Malé Syrty, pochodoval za doprovodu domorodých pomocných kmenů a náčelníků, bažících po kořisti, jižním směrem a obrátil se teprve nedaleko hor, dnes známých pod hromadným názvem hornatina Bauči, jižně od města Kano. Tam se ještě dověděl, že teď narazí na jihu na oceán, obklopený pevninou — tedy zřejmě na záliv Guinejský či jeho část — Biaferský. Maternus bohužel nevybudoval podobně jako Cornelius Balbus pevnost, která by byla stejně jako pevnost Abelessa ojedinělou římskou a architektonickou stavbou na Sahaře. Zmínky o nosorožcích se vykládaly tak, že se Julius Maternus dostal do oblasti Čadského jezera, což bylo možné. Leží přesně na jih od Malé Syrty a je s ní spojena karavanní cestou, používanou nepochybně už v předarabské době — jak dokazují zříceniny u Murzúku.

O výpravě Septimia Flacca toho víme ještě méně, jelikož stará označení (například Etiopie) připouštějí různé výklady. Po obou výpravách však Řím nepodnikl další průzkum země, i když by byl na počátku druhého století našeho letopočtu měl ještě dost sil k rozšíření své koloniální říše. To nás svádí k domněnce, že tyto tak obdivované a teprve v devatenáctém století překonané pochody do vnitra Afriky byly pouhými loupežnými výpravami, podobné těm, které byly podnikány i v Arábii, i když s menším štěstím. Možná, že nebyly ani organizovány z císařské iniciativy, nýbrž z pochopitelné touhy místodržitele, který chtěl sebe a své podřízené zaměstnat a přitom získat tolik slonoviny, otroků a zlata, kolik jen by bylo možno, aniž Řím o tom věděl nebo aniž se přímo podílel na zisku.

Vážné důsledky nezájmu o Afriku

Je tento nezájem vysvětlitelný překvapující lakoničností římských pramenů o nepochybně odvážných průzkumných výpravách? Neodvažujeme se o tom rozhodovat. Spisovatelé mlčeli o Africe, o kterou se ještě Hérodot tak horlivě zajímal. Důstojníci putovali za kořistí, a nikoliv za poznáním, a císařové unaveně odmítali vše, co se týkalo afrických podniků. Tak došlo k tomu, že kontinent, ležící se svými národy obnažený a bezbranný před branami Evropy, byl pro Evropany na tisíc pět set let ztracen, připadl Arabům a ještě dnes jej počítáme spíše k islámskému světu než ke křesťanskému Západu.

STŘEDOVĚK

VIKINGOVÉ NA VELKÉ CESTĚ

Když se v pátém století našeho letopočtu skvělé období starých vyspělých kultur chýlilo ke konci, zahrnoval geografický obraz světa zhruba kontinenty, které ještě dnes nazýváme Starým světem. Výzkumné výpravy, obchodní cesty a náhodné nálezy poskytly učencům řecko-římské středomořské kultury nakonec představu o tvaru světadílů — Asie, Afriky a Evropy. I když světadíly nebyly ještě zdaleka probádány, vládly o prostorových poměrech mezi pevninou a mořem naší polokoule přece jen už určité představy, vyžadující opravy jen v podrobnostech.

K dědictví těchto poznatků se družil mohutný poklad vědění v oblasti práva, lékařství, umění a přírodních věd, za nějž antika vděčila velkému množství více či méně nevzdělaných mnichů a malé skupině vzdělaných církevních učitelů. Po celé tisíciletí byl tento poklad zastíněn mladým náboženstvím, až se v renesanci opět mocně prodral na světlo denní a přivodil druhý velký výzkumný věk.

Kytice pověstí a bájí

Mezi pátým a patnáctým stoletím se pokroky lidského ducha v Evropě podobají jiskření bludiček, pohasínajících dříve, než se k nim někdo přiblíží. Opar, z něhož vždy znovu probleskují, vznikl zatemněním ducha vírou. Stará látka povídek z duchovního dědictví antiky, nepřehledné bohatství pověstí, bájí, podivuhodných historek a fantazií se v nové víře zachránilo ze starého světa, protože lid zůstal koneckonců nakloněn všemu zázračnému a pro svou pověru potřeboval živnou půdu. Nemálo historek se zabývalo vzdálenými zeměmi, tajuplnými ostrovy a velkými neobjevenými kontinenty, plnými podivných bytostí. Věřilo se jim po tisíci-

letém formování — s přídavky a doplňky — dokonce ještě na předělu středověku a novověku, kdy vlastní zeměpisné znalosti Řeků a Římanů už byly do značné míry zapomenuty.

Ztroskotání na Dračím ostrově

Nejstarší z historek bude asi pověst o ztroskotání na Dračím ostrově. Byla nalezena na papyru roku 1115 v bývalé carské Ermitáži a pochází z dvacátého století před naším letopočtem. Za svůj vznik vděčí zřejmě faktu, že jeden z oblastních knížat v jižním Egyptě podnikl sice výzkumnou výpravu daleko na jih, že se mu ale nedostávalo onoho řečnického nadání (nebo byl příliš nesmělý) k tomu, aby zásluhy dovedl u faraóna patřičně uplatnit. Výřečný kapitán z jeho doprovodu mu na to vypráví historii muže, který chtěl přeplout Rudé moře, byl ale přitom zahnán bouří (asi k jihu) a dostal se do blízkosti Puntu, jak lze usoudit z plodin těchto dalekých končin. Historka obsahuje už řadu motivů, nám známých z nesmrtelného Robinsona Crusoa od Daniela Defoa: „Když jsme byli na Rudém moři, nastala bouře, než jsme se mohli dostat na pevninu. Vichřice nás vyzvedla a zdvojnásobila vlnu vysokou osm loktů. Zachytil jsem se trámu — tu loď zahynula a z těch, kteří na ní byli, nezbyl jediný. Byl jsem vyvržen na pevninu vlnou. Tři dny jsem strávil zcela sám a druhem mi bylo jen mé srdce. V noci jsem spal v houští.

Pak jsem vyšel, abych našel něco, co bych mohl dát do úst. Našel jsem fíky, hrozny a rozličné nádherné cibulky. Byly tam jahody a ořechy a melouny všeho druhu. Také ryby a drůbež jsem našel. Nebylo zkrátka nic, co by bylo na ostrově chybělo. Tu jsem se nasytil a zahodil ještě mnohé, co přesahovalo mou potřebu. Křesadlem jsem zapálil oheň a přinesl bohům zápalnou oběť."

Egyptský Robinson tedy byl skromný a zbožný, pilný a vděčný stejně jako jeho následovník v osmnáctém století. Jen na místě dobrého Pátka se u egyptského vypravěče objevuje Dračí bůh. Ukáže se však, že je dobrotivý a velkomyslný, a když je v dohledu loď z Egypta a záchrana blízko, daruje

Dračí bůh trosečníkovi myrhu, vonnou pryskyřici, slonovinu, oční líčidlo a jiné exportní artikly jižních pásem.

Tato zábavná pohádka plná lží, jež měla rozvázat jazyk na slovo skoupému objeviteli, byla pouze první, vpravdě však nikoliv poslední bájí svého druhu. Hrdinové a králové, královny a zcela malí, bezvýznamní lidé jsou většinou neznámými skladateli historek a písní vysíláni do dálek, přes pouště a k mořským břehům. Bývají zaháněni na ostrovy a prožívají dobrodružství, jimž by ve vlasti nikdo neuvěřil. Avšak místo děje se zpravidla přesouvá, a to nejen proto, aby historka byla věrohodnější, ale především proto, že lidé zkrátka mají fantazii, jež se pak nejrychleji probudí a rozletí, jakmile padnou těsné hranice všední skutečnosti. To však neplatí pouze pro vypravěče a jeho hrdiny, ale především pro čtenáře, pro něhož nakonec všechna tato díla vznikla.

Hrdina Gilgameš putuje světem

Gilgameš procházel pouštěmi a dostal se k dalekým mořím. Setkal se s lidmi — štíry a dověděl se od nich, že se prý před ním tyčí pohoří až k nebesům a za ním že teprve leží na světovém moři zahrada bohů. Kdo by tu nepomyslil na velmi ranou sumerskou zprávu o Himálaji, Indii, Indickém oceáně? A Odysseus, pravzor objevitele proti své vůli, je zmítán bohy mezi ostrovy a pobřežími, ohraničujícími achájský obraz světa, mezi jižní Itálií, Řeckem, Egejským mořem a Malou Asií. „Před Gilgamešem se otevřela zahrada bohů," praví se v sumerském eposu, „a vykročil směrem k ní. Stromy měly místo plodů drahokamy. Bujně rostly keře a houštiny, hustě jako kopřivy se skvěly rubíny a lapislazuly. Gilgameš kráčel zahradou až k bráně. Tam seděla na trůně bohyně moře Siduri Sabitu, bohyně moudrosti a ochránkyně života. Měla na sobě dlouhý oděv, opásaný širokým pásem. ‚Kdo je ten cizinec, jenž přichází?' pravila bohyně. ‚Je oděn kožešinami, jeho líčka jsou vyhublá a smutek naplňuje jeho tvář.' "

A Homér zpívá o Odysseovi:

„. . . *tak kráčel Odysseus ven do kruhu kučeravých dívek, ačkoliv*

byl nahý; jej hnala však nouze a útrapy. Hrozným se jim zdál být, znetvořen bahnem moře.“

Potom jej však bohyně Athéna promění, je pojednou krásný a žádoucí a hoden královské dcery země Faiaků.

Je to věčně stejný pohádkový motiv o štěstí v cizině, záchraně trosečníka, obdarování nahého a ubohého, jehož se mu dostane od dračích bohů, bohyň, víl. Štěstí v dosud neznámé cizině tak nabývá určitosti jako neštěstí a bída ve známém prostředí všedního života. V tisíciletém otroctví, za něhož byly milióny lidí bez jakýchkoli práv, se musely rodit sny o vzdálených zemích, v nichž bylo všechno zcela jiné: vládci dobrotiví (nebo vůbec žádní), ženy krásné, dívky líbezné, potrava více než bohatá, poklady na dosah ruky.

Semiramidiny cesty

Proslulost známé královny Semiramidy nebyla o nic menší než sláva královny ze Sáby, kterou si vydobyla dalekými cestami do Baktrie, Egypta a Etiopie. Kdyby byla zůstala jen ve své říši, hovořilo by se o ní právě tak málo jako o nesčetných jiných panovnicích oné rané doby. Na dvoře gruzínské královny Tamary (1184—1213) vznikl epos o Tarielovi, hrdinovi v tygří kůži, který vede válku s Kathají *(střední Čínou)*: „Veliká byla říše Kathaj a bezpočetný její lid,“ praví se v eposu, který vznikl dávno před Markem Polem. „Velké vojsko vypravil Farsadan a vrchní velitel Tariel vedl muže z Kavkazu přes hory severovýchodním směrem proti vládci Kathaje, *(mongolskému)* chánovi Ramazovi. Černě a rudě vlály jejich prapory a hrady chánovy padaly jeden za druhým pod mocným náporem.“

Hrdina v tygří kůži

Šota Rustaveli, autor této velké epické básně, měl tedy zřejmě vědomosti, jakých lze získat jen při výzkumech. Podobně jako latinský básník Avienus, jehož báseň o mořských pobřežích nám uchovala mnoho poznatků Pythea z Massilie, tak najdeme i v gruzínském eposu a v mnoha jiných přizdobené a zkreslené prvky geografických výzkumů. Ukazují nám

neustálé vzájemné působení mezi básnickou fantazií a podnikatelským duchem, mezi vylhanými a fantastickými historkami a vyprávěními cestovatelů a námořníků. Dávají nám tušit, jak se v průběhu staletí a tisíciletí zážitky a výmysly vzájemně splétaly.

Jinak opatrný Hérodot sloučil krále Sethose I. a jeho syna Ramsese II. v jedinou zázračnou panovnickou postavu a ihned jí přibásnil nejvzdálenější cesty: „Plul — tak pravili kněží — nejprve s dlouhými loďmi z Arabského zálivu a podrobil si kmeny u Rudého moře, musel se pak však vrátit, protože najel na mělčinu. Když se odtud navrátil do Egypta, procestoval ... s velkým vojskem pevninu ... až přišel z Asie do Evropy, kde si podrobil Skyty a Thráky.“ Podle Hérodota se pak faraón ještě dostane ke kavkazské řece Phasis, zvané dnes Rioni; byla dlouho pokládána za hranici mezi Evropou a Asií.

Dobyvatel Tabarka

Ale podobný osud, jaký měli velcí faraóni, jako Sethos I. a Ramses II., byl přisouzen i zcela bezvýznamnému etiopskému vládci Tabarkovi (690—664 př. n. l.), jenž je zobrazen na slavném vítězném sloupu dobyvatele Assarhaddona ze Sendžirly v severní Sýrii v menší velikosti než stejně porobený fénický král z Tyru. Přesto pověst právě Tabarkovi připisuje výbojné výpravy, v nichž si podrobil všechny kmeny až k řece Indu, a naproti tomu zlehčila tažení krále Alexandra, který se skutečně dostal přes Hindúkuš a překročil Kavkaz ...

Tyto příklady jsou jen dokladem zmatku, který navzdory všem novým poznatkům byl napáchán v mozcích lidí; jim prostě pohádky a pověsti byly bližší než rozum a pochopení. Ze starověku jsou nám známa jen svědectví velkých duchů; masa lidu patřícího k už miliónovým národnostem tu svobodným, tam porobeným, však setrvávala ve stavu víry a pověry, vzdálena vší vzdělanosti. Snad právě proto se stala kořistí předoasijských afrických kultů, v nichž duch antiky nakonec zanikl.

Skutečnost a pověst

Všechno, co objevil Pytheas a Himilko, Nearchos a Megasthenes, Drusus a Cornelius Balbus, se propadlo v této mlze, ve které se vše stalo nejasným a podivuhodným. Když psal Pytheas o Thule, byla pro něho tato země geografickým pojmem a její název právě tak dobrý jako každý jiný — od té doby se však toto jméno stalo hromadným pohádkovým pojmem pro severské země, dodnes obklopené poetickou svatozáří. Jak pilně a střízlivě se pídil Marinus z Tyru po průběhu Hedvábné cesty — a jak tajuplnými se od té doby staly Kathaj, země Sérů, Hedvábné cesty a samo hedvábí až do dob Sven Hedina! Jak věcně nám líčí Caesar francouzské pobřeží Kanálu, přes jeho mlhy, útesy a blízkost nekonečného Atlantiku — a básník Claudian (zemřel kolem roku 408), jeden z posledních básníků starého světa, vytváří z tohoto západního konce Evropy říši bohů smrti, z níž výkřiky mučených pronikají až do Evropy. Není pak divu, že i té nejskvělejší ze všech utopií, Platónově báji o Atlantidě, bylo uvěřeno a ještě stále se v ní věří.

Loupeživí válečníci ze severu

Muži, kteří do pestré změti středověkých interpretů a komentátorů uvedli nové skutečnosti, nevěděli nic o antice a jen o málo více o křesťanství. Přicházeli jako bájní tvorové z mlžin severního moře, bleskurychle udeřili a loupeží, vražděním, ranami a hořícími domy dokazovali, že jsou vpravdě pozemskými jevy. Na nejvzdálenějším severozápadě Evropy pokračovali v dějinách výzkumu našeho světa právě tak energicky, jako to činili na nejvzdálenějším jihovýchodě Arabové a Židé, a brzy také si podali ruce s obchodníky na jihovýchodě a vytvořili ucelený kruh obchodních a bojovných mořeplaveckých akcí, kterým sevřeli Evropu. Křesťanský střed našeho kontinentu však ponechávali v jeho klášterní uzavřenosti.

Skandinávské země se stále ještě počítají k řídce obydleným oblastem Evropy, mají ale dnes bezpochyby podstatně víc obyvatel než v raném středověku, aniž ovšem těch čtrnáct či

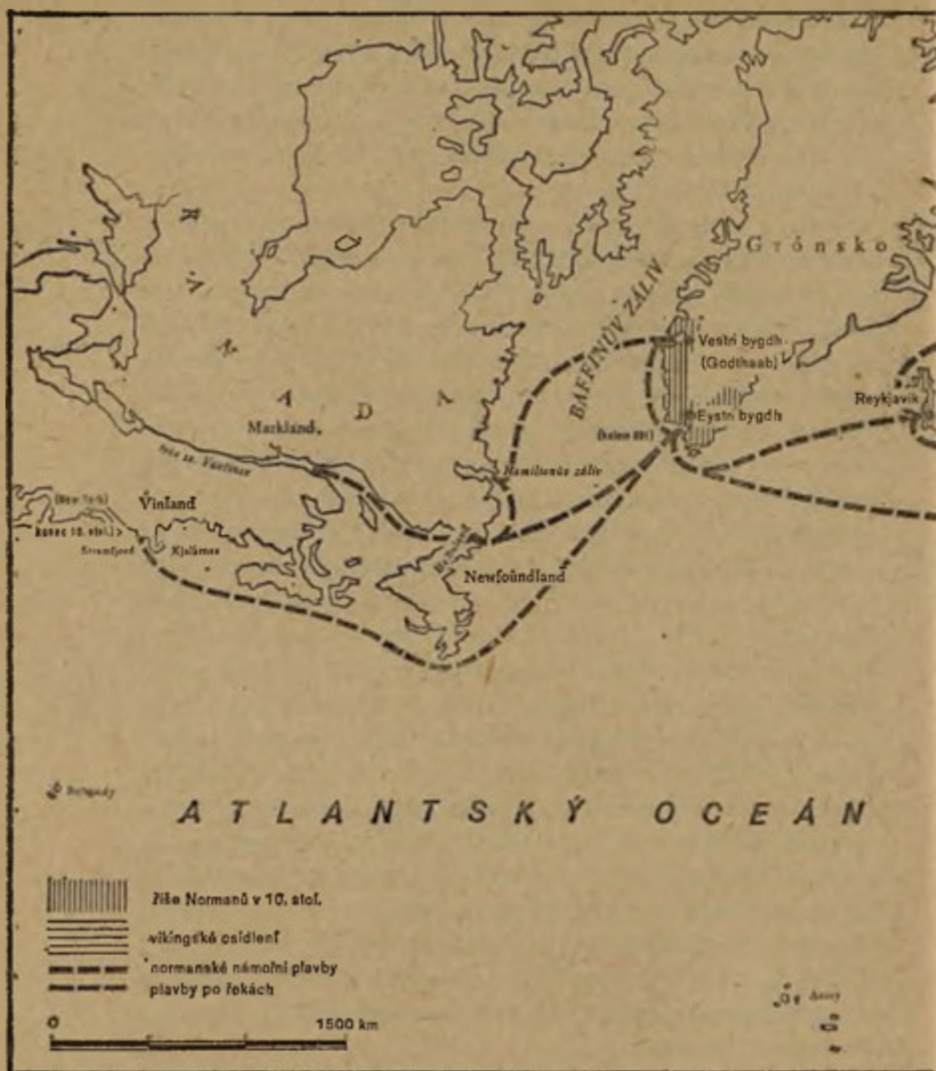
patnáct miliónů Skandinávců je nuceno, podobně jako jejich předkové, vyjíždět na lodích na vodu, pustošit cizí břehy a zmocňovat se cizí země ve všech koutech Evropy. Vysvětlení, že Vikingové měli ve své vlasti málo obživy, a proto se stali námořními lupiči a postrachem pobřežních krajů, nemůže být proto zcela přesvědčivé.

Jediný objevitelský lid

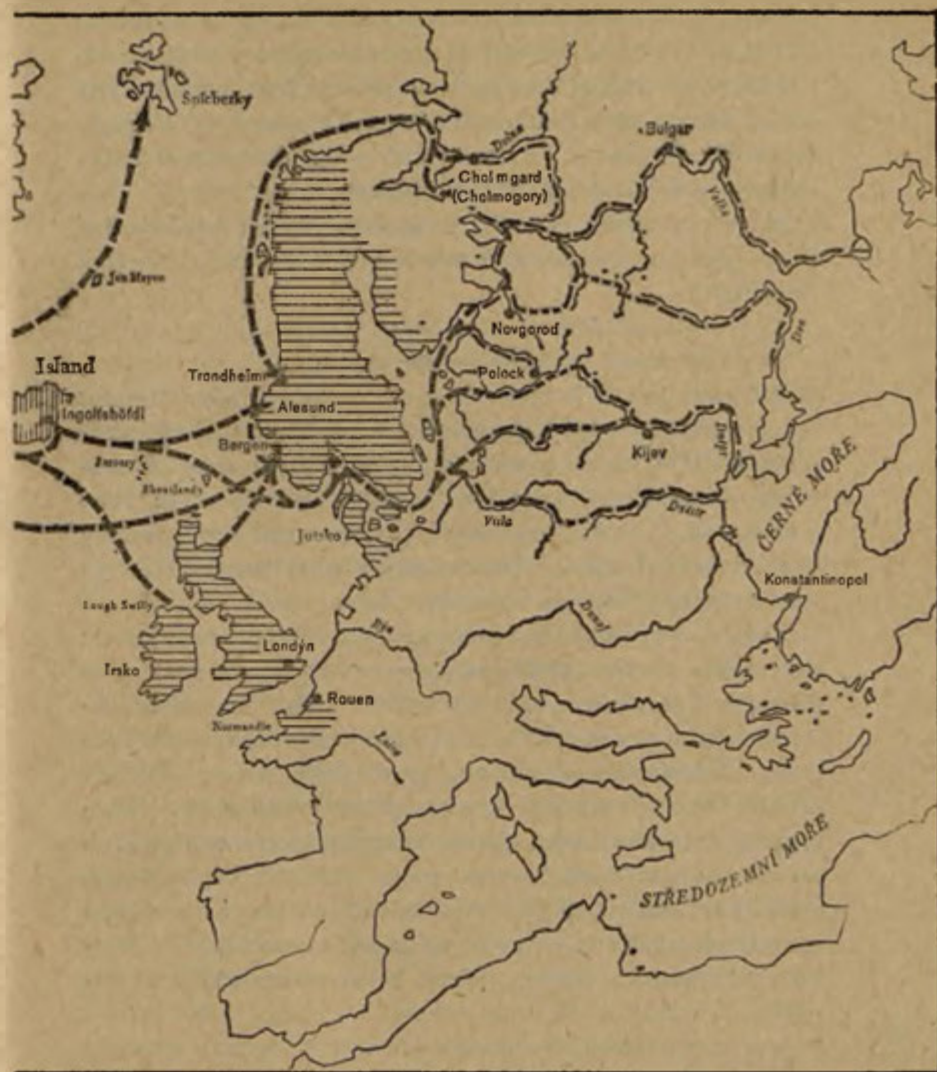
Faktem je, že nejpozději v osmém století byl všechen lid zachvácen velkým neklidem a přešel k formám života, které z něho učinily jediný objevitelský lid známý v historii. Lze předpokládat, že v době, kdy se rozhodli jít hledat své štěstí na moře, byli Skandinávci už staletí obeznámeni s námořní plavbou. Vždyť je vychoval život na moři, trvající týdny a měsíce, na otevřených lodích, jež bychom dnes nazvali spíše čluny a jež posádkám neposkytovaly na drsných a bouřlivých mořích zvláštní ochranu. Je také jisté, že tento život vychoval ze Skandinávců obzvlášť houževnaté, tvrdé a energické lidi, že se stali dobrými bojovníky. Ale ani to nám ještě nevysvětluje velkě úspěchy těchto mořeplaveckých skupin nad největšími křesťanskými říšemi, jejich stále nová vítězství nad Anglosasy, Franky, Saracény, Finy, Slovany a Řeky. Důvod, proč opouštěli svou vlast, spočíval snad v tom, že na otcovském dvoře mohl hospodařit vždy jen jeden syn; mladší si tedy museli hledat půdu jinde. Ale na cesty se vydávali nejen mladší synové, nýbrž i majitelé statků, kteří si chtěli zachovat svou nezávislost, když se i ve Skandinávii počaly rýsovat první sjednocovací snahy, a když se vynořili ze zástupů vlastníků, až dosud zhruba stejně silných, první králové. Ti nepoddajní, vzdorovití raději opouštěli svůj majetek, než aby sklonili svou šíji. To je motivem severských vojenských plaveb, s nimiž se stále setkáváme, a tento motiv se sympaticky odráží od románské lačnosti po zlatě.

Taktické výhody mořeplavby

K těmto pohnutkám přistupoval ještě další faktor, totiž možnost realizace. Vždyť Normané — takto byli brzy zváni — měli nad jinými národnostmi velkou převahu nejen vo-

Nejdůležitější objevné a obchodní plavby

Vikingů od 9. do 11. století

jenskou, ale i dopravními prostředky. Podobně jako v druhém století před naším letopočtem patřila všechna vítězství národům používajícím válečné vozy, protože tato technika byla jiným národnostem ještě neznámá, měli Vikingové k dispozici své malé ploché čluny, rychlé a bezhlučné prostředky dopravy, jež jim skýtaly mnohé rozhodující výhody.

Vikingové mohli pro svůj útok zvolit místo, odpovídající jejich plánům. Byli schopni urazit rychle po moři i největší vzdálenosti.

Narazili-li náhodou na silný odpor, zajistily jim lodi rychlý a bezpečný ústup. Porazili-li však v námořní bitvě odpůrce, poskytovaly jim lodi možnost využít průlomu a proniknout do vnitrozemí, i když řeka nebyla v konkrétním případě příliš hluboká. Díky lodím se staly loupežné výpravy zvlášť výnosnými, neboť Vikingové při nich mohli odvážet nejen zlato a zboží, ale i otroky, kteří tehdy představovali velmi žádaný obchodní artikl. Mohli vzít s sebou i vlastní zraněné lidi, což zase naopak posilovalo bojovnost mužů.

V době, kdy silnice Římanů upadaly a dálkové cesty byly sjízdně jen s velkou obtíží, měly námořní národy proti pevninským Evropanům ohromné výhody. Byli to jejich příslušníci, kteří se zasloužili o pohyb ve středověkém světě. Jako první překonávali vzdálenosti, které dělily severní Evropu od Středomoří, východní Evropu od světového moře. Vikingové byli v žoldnéřských službách kavkazských a byzantských armád. Arabští kupci se vždy znovu dostávali do Baltského moře. Jižní Itálie a Sicílie byly střídavě arabské či normanské a v západní Francii, v Anglii, na Islandu, v Grónsku a Rusku vznikaly státní útvary, jejichž horní vrstvu tvořili Vikingové.

Dědicové Římanů?

Je jen přirozené, že odvážné cesty Normanů pronikly v mnoha bodech za hranice známého světa do neznáma nebo že málo známé oblasti s polobájnými obrysy změnily v prozkoumanou zemi. Nebyli sice rovnocenní Římanům organi-

začním talentem, ale přece jen se jim blížili a v jistém smyslu dokončili to, co Římané začali. Kde Římané v důsledku svého charakteru nedostáli svému úkolu — na mořích a v neschůdných dálavách severní a východní Evropy, tam se plně uplatnila převaha vikingských mořeplavců, tam dovršili kulturní dílo Římanů; tím, že vytvářeli státy, projevovali překvapující schopnost přizpůsobivosti lokálním tradicím — ochotně splývali s podrobenými domorodými kmeny.

Ruský vnitrozemský oceán

Největší zemí, do níž se Vikingové vydali na výzkum a výboj, je Rusko. V oné době je obývalo na severu finské, uprostřed slovanské a na jihu různé polokočovné národnosti, jež se jen místy spojovaly ve státní útvary: ve stát Chazarů mezi Černým a Kaspickým mořem, v říši Bolgarů při střední Volze, či v městské státy, jež se vytvořily kolem některých starých obchodních center, jako například okolo Kyjeva. Všechny tyto malé státy byly ve velmi proměnlivém a často vzájemném nepřátelském vztahu, což byla situace, které dobyvační objevitelé vždy dovedli využít.

Nestorova kronika

„Nebylo mezi nimi jednoty, pravdy a spravedlnosti," praví stará a ctihodná kronika okolo roku 862 a pokračuje: „Jeden rod povstával proti druhému, vznikal vnitřní nesvár a počali se navzájem potírat. A tu se mezi sebou usnesli: zvolíme si knížete, jenž by nám vládl a nás soudil. A šli přes moře k Varjagům . . . a Čudové *(Finové)*, Slované, Krivičové a Vesové pravili k Varjagům: ‚Naše země je velká a úrodná, ale není v ní pořádek; pojďte a vládněte nám jako knížata.' A vydali se na cestu tři bratří se svými rody a vzali s sebou jiné Varjagy a přišli ke Slovanům. Nejstarší z nich — Rurik — se usadil v Novgorodu, druhý — Sineus — u Bílého jezera a třetí — Truvor — v Izborsku."

Nestor výslovně uvádí, že Varjagové byli ve švédské vlasti nazýváni Rusy nebo Ruotsi *(veslaři)*, a proto se oblast kolem Novgorodu jmenovala nadále Rusko. Najdeme-li v arabských a židovských cestopisech oné doby jméno Rus, pak se tím nemíní Rusové v dnešním slova smyslu, nýbrž pobaltští Vikingové. V tom je třeba do jisté míry vidět představy kyjevského mnicha, o nichž se často pochybovalo. Přesto však nelze chápat celý historický proces tak, jak nám jej líčí neznámý kyjevský mnich, zvaný tradičně Nestorem. Varjagové jistě nečekali, až budou zavoláni; třeba přišli na pomoc některému z bojovných kmenů a pak si podrobili nejen nepřítele, ale i spojence. Zavolali-li je do země, pak pravděpodobně jen jako válečníky (jako takoví byli známí po celé Evropě), a nikoliv jako vládce. Na to se ale Varjagové ptali právě tak málo jako později Španělé, Portugalci nebo Angličané, když zasahovali za podobných okolností.

Pro malé loďky Vikingů byly široké, pomalu tekoucí ruské řeky přímo ideálním prostředím. Celá tato nesmírná země mezi Finským zálivem a Azovským mořem má jen jedinou vyvýšeninu, jež by stála za zmínku, a tou je Valdajská vrchovina o nadmořské výšce tří set čtyřiceti sedmi metrů. Tato vrchovina však nevytváří žádnou přehradu, nýbrž je obklopena splavnými řekami, a mezi Baltským a Černým mořem se rozprostírá Evropa jako široký plochý hřbet, dosahující na nejvyšším místě severně od Kyjeva jen sta metrů nad mořem. To má dvojí význam:

Zvláštnosti ruských vodních cest

Zaprvé tu mohli Vikingové plout i proti proudu řek, veslovat snadno vzhůru, pokud to hloubka vody dovolovala.

Za druhé se tam, kde vodní cesta končila, naskýtaly skoro vždy po krátkém transportu po souši možnosti dalšího použití lodí, a to jiným směrem. Ruské vodní předěly totiž nesahají do výšky věčného sněhu, jako je tomu u Alp nebo Karpat, nýbrž jsou často sotva patrné, například když jediná velká bažina přijímá více řek, jež z ní opět vytékají, nebo když

řetěz jezer a bažin vytváří téměř nepřerušené lodní spojení mezi Bílým a Kaspickým mořem.

V době, kdy se Varjagové plavili po ruských tocích nahoru a dolů, žili podél břehů řek už dávno lidé. Vždyť i Římané našli v Gallii a Germanii obyvatele a také Cortés a Pizarro narazili na lidi. Zdá se také, že obyvatelé starých slovanských měst u velkých řek byli svým způsobem života na vyšším kulturním stupni než sem pronikající vousatí muži ze severu. Nezapomeňme, že jižní Rusko už tehdy existovalo jeden a půl tisíciletí v dosahu černomořských řecko-římských kulturních středisek, že Skytové a Gótové tuto kulturu ochotně přejímali a předávali Slovanům. A proto Vikingové v bohatých obchodních městech poměrně rychle uvykli blahobytnému životu. Podléhali cizokrajnému půvabu skytsko-slovanských žen a dívek, plodili spousty dětí, jež už měly nefalšovaná slovanská nebo také řecká jména.

Pro poznání země však domorodí obyvatelé nevykonali tak dlouho nic, dokud nevytvořili Varjagové ze severu a Arabové z jihu spojení s evropským kontinentem, popřípadě se Středomořím.

Teprve zpráva o výpravách Vikingů vyburcovala učený svět. Mužové ze severu se dostali na svých lodích z Baltského moře k Bolgarům na Povolží, žijícím tehdy tam, kde dnes leží města Kazaň, Uljanovsk a Ufa. Po proudu Volhy pak pluli k Chazarům a učinili si jejich židovsko-turecký státní útvar poplatným. Ohrozili dokonce pobřeží Černého moře a císařské město Byzanc. Nebylo tedy dost důvodů pro domněnku, že Evropa je ostrovem, obklopeným kol dokola vodou?

Svědectví Arabů

„V zemi Slovanů se nalézá sladkovodní moře," píše ještě v desátém století učený arabský cestovatel Abú'l Hasan al-Mas'údí (zemřel roku 956), „do něhož vjíždějí lodi ze severu a jehož proud teče na jih. Mají ještě druhé moře, tekoucí od západu k východu a spojující se s třetím mořem, které přitéká

z kraje Bolgarů; *(Slované)* mají velké množství řek, zejména na severu jejich země. Nemají však moře, jehož voda by byla slaná."

„Moře" tekoucí od západu k východu je Volha, jež se na hranici říše Bolgarů spojuje s Kamou a teče pak směrem na jih. Baltské moře Mas'údí zřejmě zahrnul mezi „sladkovodní moře" spolu s velkými řekami, a to pro jeho malý obsah soli. Přitom pojem moře lze vysvětlit z velikosti lodí plujících po Volze. Rozdělení vody a pevniny ve východní Evropě bylo tedy i Arabům, nejlepším geografům oné doby, ještě neznámé a Vikingové při své dobyvatelské plavbě k slovanským městům tu nepochybně vkročili na panenskou půdu.

Obchod s otroky ve východní Evropě

Jak se utvářel další osud dobytých oblastí i dobyvatelů samotných, to nám prozrazuje zcestovalý severoafrický otrokářský obchodník Ibrahím Ibn Jakúb. Byl pravděpodobně Žid a hledal v pohanské části Evropy, kde obchod s otroky dosud vzkvétal, světlovlasé dívky pro své zákazníky v Tunisku a Alžírsku. Ve svém díle píše:

„Země Slovanů se rozprostírá od Černého moře až k severnímu oceánu. Kmeny ze severu *(tj. Vikingové)* se zmocnily několika slovanských kmenů a nyní bydlí všichni společně; neboť Slované se skládají z velmi mnoha kmenů . . . Obecně jsou Slované statečným a útočným lidem a nebýt jejich rozdrobenosti . . . žádný lid na světě by se s nimi nemohl měřit silou. Obývají městy a potravinami nejbohatší země světa. Provozují zemědělství a své živobytí si opatřují dovedněji než mužové ze severu. Své zboží posílají po vodě i po souši na sever až do Skandinávie a na jih až do Cařihradu. I největší kmeny Seveřanů, bydlících mezi Slovany, mluví nyní slovansky, protože se se Slovany smísily."

Ještě sedm set let vládli potomci Varjagů v zemi, kterou na svých člunech objevili a svými zbraněmi porobili. Když přišli, byla země orientovaná na středomořský prostor, země meziobchodu mezi pásmem kožešinové zvěře a vzkvétajícími

mohamedánskými oblastmi na východním okraji Středomoří Varjagové prolomili závoru na severu, pronikli na jih a založili tak velký koloběh obchodu mezi přístavními městy pobaltských Slovanů a slovanskými městy na Dněpru. Spolu s Araby se stali zprostředkovateli dopravního styku, který prastaré řecké vztahy k Pobaltí znovu aktivizoval. Mořeplavecký duch veslařů ze Švédska *(Ruotsi)* objevil dlouhou obchodní cestu, na níž ležela kvetoucí města: Haithabu *(nedaleko dnešního Šlesviku v dánsko-německém pohraničí)*, Vineta *(při ústí Odry)*, Truso *(na místě dnešního Elblaku v polském Mazursku)*, Birka *(ve východním Švédsku nedaleko Stockholmu, v chráněné poloze u jezera Mälarského)*, Seeburk *(u pozdější Libavy na lotyšském pobřeží)*, Narva *(mezi Finským zálivem a jezerem Pejpus, do něhož ústí řeka Velikaja)*, Novgorod na řece Volchov, Smolensk *(na vodním předělu mezi Západní Dvinou, Volchovem a Dněprem)*, Kyjev na Dněpru a mnoho jiných. Co Vikingové v západní Evropě ukořistili, to se ziskem prodávali na evropském Východě, a doprava probíhala právě touto cestou. Co Arabové nemohli odbýt v Benátkách či Janově, protože tam považovali jejich lodi za pirátské, to se dostávalo cestou Vikingů k Baltskému moři a přes Bardowiek *(u dnešního Lüneburgu)* do Svaté říše římské. Válečníci i kupci objevili okliku, cestu v týlu Evropy, která byla nejkratší cestou mezi moři — a jinak než po vodě se za oněch dob ještě zboží transportovat nedalo.

Nejúspěšnější objevitel

Uvěříme-li Nestorově kronice, pak nejúspěšnějším ze všech objevitelů byl Rurik, neboť jeho synové a jejich potomci si udrželi nad objevenými oblastmi nadvládu déle než kterýkoliv jiný conquistador. Když v noci z 6. na 7. leden 1598 zemřel po dlouhé nemoci duševně chorý car Fjodor Ivanovič, skončili v Rusku Rurikovci vládu po třech čtvrtích tisíciletí, od ruského starověku až na práh ruského novověku, od dob Karla Velikého až do Shakespearovy éry . . .

Nekonečná rovina mezi Baltským a Černým mořem právem dostala název „pevninský oceán" a Varjagové si jistě nemohli stěžovat na nedostatek dobrodružství, když své dračí lodi kormidlovali tímto oceánem. Přesto se vlastní osud Vikingů naplnil na jiném oceáně, který podle Platónova bájného ostrova nazýváme Atlantským. Tam byl jejich pravý osud, protože na tomto širém a osamělém moři mohli zůstat věrni sami sobě, dokonce až příliš věrni, protože se s nikým nesmísili ani na liduprázdném Islandu, ani v ledových pustinách Grónska, jako tomu bylo v Apulii, na Sicílii, v Normandii nebo v Rusku. Protože pak můžeme zjistit, jak dlouho v nich zůstal objevitelský elán živý, jak mořeplavecký duch učinil grónské kolonisty vytrvalými a jak odvážnými ještě všichni zůstali, když z jejich těl už dávno síla vyprchala.

Začalo to Haraldem Krásnovlasým

Tragická historie vikingských výprav na západ začala asi oním knížetem Haraldem, jenž pro svou světlou hřívu dostal příjmení Krásnovlasý. To nás ladí trochu podezíravě, pokud se týká jeho původu — jeho otec se totiž jmenoval Harald Černý. Zdá se však, že právě tento problém podnítil Haralda Krásnovlasého k výjimečným činům. V roce 872 si podrobil u Hafrsfjordu malá norská knížata, bojující o svou samostatnost. O dva roky později, v roce 874, přijel na Island norský velkostatkář (dalo by se říci i šlechtic) Ingolfr Arnarson se svou čeledí a po něm následovaly další rody, které se obávaly Haralda Krásnovlasého nebo které se mu nechtěly podrobit.

I když máme pro počátky osídlovací historie jasné důkazy, je až dodnes nejisté, kdo vlastně Island spatřil první, kdo jako první vkročil na jeho půdu.

Svou rozlohou o přibližném průměru čtyř set kilometrů představuje Island mezi Evropou a Amerikou ve světovém moři poměrně malý a opuštěný ostrov; k tomu ještě přistupuje okolnost, že podnebí při severním polárním kruhu a cel-

kový charakter severního moře k výzkumným cestám nikterak nelákají. Kdyby Island ležel ve Středomoří nebo před jeho branami v Atlantiku, byl by už bezpochyby objeven Féničany nebo mořeplavci z megalithické kultury. Díky své poloze v severním moři je však jednou z mála oblastí země, o nichž se alespoň přibližně ví, kdy tam přišli lidé a odkud pocházeli. Snorri Sturluson, zavražděný svým politickým protivníkem roku 1241, měl dost času k tomu, aby nám zaznamenal, opsal, seřadil a přiblížil norský a islandský poklad bájí a pověstí, a tím se stal nesmrtelným. Ve svém díle Landnamabok nám podává zprávu: „V knize O duchu času *(De ratione temporum)*, kterou napsal mnich Beda, je zmínka o ostrově, jenž se nazývá Thule, a v knihách se praví, že leží šest dní plavby na sever od Británie; tam, jak praví Beda, není v létě noci a v zimě dne . . . proto se domnívají učení mužové, že ostrovem Thule může být míněn jen Island.

Svatí mužové na Islandu

Kněz Beda zemřel . . . 735 let po vtělení Páně a více než sto let předtím, než byl Island osídlen Seveřany, už tam byli lidé, kteří dostali později od Seveřanů jméno Pappa, což znamená tolik jako kněží. Tito muži byli křesťany a má se za to, že na Island přišli přes moře od západu, neboť když odpluli, byly nalezeny irské knihy, zvony, berly a ještě další předměty, z nichž bylo patrno, že to byli lidé ze západu. To bylo objeveno na východě ostrovů, na Papey a Papyli. A v anglických knihách je zmínka o tom, že v té době mezi těmito zeměmi *(Anglií a Islandem)* existoval dopravní styk."

Beda Venerabilis *(tj. Ctihodný)* je jednou z nejvýznamnějších autorit středověku a byl by vynikajícím důkazem toho, že na britské půdě již v rané době dobře znali Island. Beda žil od roku 674 do 735 a jeho spisy existují ve spolehlivých vydáních (oproti životopisu biskupa Ansgara, který už před osídlením Islandu Seveřany byl obeznámen s misijní činností ve všech severských oblastech; veškeré zmínky o Islandu byly však do životopisu vsunuty teprve dodatečně, v opisech z je-

denáctého století). Ale co Beda píše o Tyle či Thule, souhlasí bohužel nápadně s údaji, jež lze najít v antických zeměpisných knihách už z dob Pythea z Massilie, a učený Beda tyto staré prameny přirozeně znal. A tak nám jako odpověď na otázku, kdo asi byli první lidé na Islandu, zbývá jen druhý díl zprávy Snorriho Sturlusona; je však zato tím informovanější.

Mužové, které drsní rebelové z Norska nazývali krátce kněžími, mohli pocházet jen ze země, jež už přijala křesťanství, a pohled na mapu nás přesvědčí o tom, že jako mateřská země této rané křesťanské kolonie přichází v úvahu pouze Irsko. Tam existoval od poloviny pátého století klášterní život a v šestém století byl tento ostrov přímo misijním centrem pro severní a střední Evropu. Irsko sice leželo jižně od Islandu, pro Vikingy přicházející z Norska ale na západě (podobně jako Irové nazývali Vikingy „Ostmany", a nikoliv „Normany"). Pro irské mnichy ovšem ještě na Islandu nebylo práce, to znamená, že nemohli nikoho obracet na křesťanskou víru. Z četných jiných pramenů však víme, že mnohý odlehlý ostrov byl pro Iry tím, čím byly ve Středomoří pouště, v Gruzii horské jeskyně, totiž kýženým útočištěm, umožňujícím život v osamělosti, v největší chudobě, bez světského rozptylování.

Jiné staroislandské prameny hovoří o tom, že tito křesťané odešli, tedy že se nalodili, protože nechtěli žít pohromadě s pohany. Z toho ovšem nelze usuzovat, že by je snad Vikingové byli vyhnali; spíše tomu bylo tak, že snad ona malá skupina mnišských poustevníků byla předmětem posměchu drsných válečníků. Je ale nabíledni, že přes svůj starogermánský řád a právo působil jistě pohanský způsob života na Iry rušivě, takže se obávali o spásu své duše a raději se navrátili domů.

První obeplutí Islandu

Ještě před klimatickým zhoršením ve čtrnáctém století byl Island silně zalesněn a první norští zvědové vyprávěli pravé divy o lákavém ostrově s horkými prameny. Jeden ze špehů —

jmenoval se Gardar a byl prý rodilým Švédem — obeplul nově objevený ostrov a podal důležitý důkaz o jeho ostrovním charakteru. I Vikingové měli pro tento čin patřičné uznání, neboť ve starých spisech nalézáme příležitostně pro Island název Gardarsholm.

V poslední čtvrtině devátého století pak začalo osídlování Islandu. Pohnuté dějiny Skandinávie způsobily, že na malý ostrov daleko v Atlantiku se stěhovali noví a noví lidé a konečně byl Island tak zalidněn, že se sám mohl stát odrazištěm pro další výzkumy.

Mapa severní polokoule naší Země nám zřetelně ukazuje, že Island leží mezi kontinenty jako mateřská loď. Pro každou zaoceánskou plavbu měl proto neobyčejný význam, neboť pro mračné vodní pláně, mlhy a bouře byla v oněch zeměpisných šířkách navigace neporovnatelně obtížnější než ve Středomoří (kde lodní plavba značně dlouho hledala cestu od ostrova k ostrovu). Island je zhruba na poloviční cestě mezi ostrovy Faroery, které byly vždy prosté ledu a kde proto často přistávaly lodi, a Grónskem; přitom každá plavba z Islandu na západ nutně končila u grónského pobřeží. Ano, blízkost Grónska dokonce byla pro výzkumné cesty jakousi zábranou, neboť často se takový průzkumník octl u nepřístupného a skalnatého grónského pobřeží a tam zahynul.

Jak se stal Erik Rudý objevitelem

Teprve když jeden z podnikavých Islanďanů našel čas na systematický průzkum, byl odhalen rozdílný pobřežní charakter Grónska. Tímto průzkumníkem byl Erik Rudý, sedlák z Haukadalu, ležícího v jednom ze západních islandských zálivů. Tento Erik byl pravděpodobně násilné povahy — převzal zřejmě mnoho nevyřešených sporů po otci a dědovi, a když nakonec toho zabíjení bylo přespříliš, byl se svými nejbližšími rodinnými příslušníky a čeledí vypovězen na tři roky z Islandu. Jeho budoucnost na Islandu nebyla právě růžová; i po návratu z vyhnanství ho čekal život mezi od-

půrci a závistníky. Proto hledal systematicky možnost, jak začít znovu. Všichni islandští mořeplavci znali z doslechu útesové břehy na západ a severozápad od svého ostrova; byly od Islandu vzdáleny sotva pět set kilometrů. Byla to tedy pouze otázka vytrvalosti a houževnatosti dostat se k obyvatelným břehům na jižní a západní části Grónska; a tuto houževnatost Erik Rudý měl.

V prvních měsících roku 982 byl dán do klatby. Landnamabok, jedinečný pramen pro dějiny islandského osídlení, k tomu poznamenává:

„Erik vybavil loď v zálivu, u něhož byl jeho dvůr... Pravil svým přátelům, že hodlá hledat zemi na druhé straně skalnatých ostrůvků, jež spatřil Gunnbjôrn, syn Ulfa Krakese, západně od Islandu. Utěšoval své přátele, jejichž pozice byla jeho odchodem citelně oslabena, a slíbil jim, že se vrátí, jakmile najde zemi."

Byl tedy pevně přesvědčen o tom, že najde zemi, a tato jistota se také projevuje v intenzitě jeho hledání. Erik Rudý musel zkoumat fjord za fjordem. Když konečně přijel do jižních a jihozápadních oblastí Grónska, jejichž podnebí zmírňoval Golfský proud, strávil zřejmě několik měsíců v zálivech přicházejících v úvahu; jinak by se ani nedala vysvětlit nejvýš uvážená bolba přistání a rozdělení půdy v Grónsku.

Obsazení země v Grónsku

Vlastní obsazení nastalo teprve tehdy, když se Erik Rudý mohl po uplynutí doby vyhnanství vrátit bez nebezpečí na Island. Nelze je tedy časově klást před rok 985. Náš pramen — Landnamabok — o tom praví:

„Mužové, kteří to jistě vědíl, říkají, že oného léta vyjelo z Breidafjordu *(na západním Islandu)* do Grónska pětadvacet lodí. Ale jen čtrnáct lodí dosáhlo cíle. Některé byly zahnány zpět na Island, jiné se potopily ve vlnách. Bylo to čtrnáct nebo patnáct zim předtím, než křesťanství přišlo na Island *(v roce 1000)*."

Vynikajícím druhem Erikovým na druhé plavbě byl sedlák

Herjúlf, jehož syn Bjarni jako mořeplavec a obchodník získal značný majetek a také dobré znalosti britských a skandinávských břehů. Erik a Herjúlf se stali náčelníky obou grónských osad. Erik si vybral fjord, chráněný proti studeným větrům vysokým horským hřbetem, který poskytoval značně velké plochy pastvin. Herjúlf se usadil dále na jihu. Jeho vesnice Severní osada dostala jméno Vestri byght *(Západní osada)*, jižní Eystri byght *(Východní osada)*, což bylo později příčinou mnoha záměn, protože obě osady ležely na mírném jihozápadním pobřeží Grónska.

Další historie této kolonie je poznamenána staletým bojem s nepřízní krajinných a klimatických poměrů, vedeným s neuvěřitelnou vytrvalostí. Nás zajímá jen do té míry, že se stala podnětem k dalším výzkumným cestám. Pokusíme se však přece osvětlit obtíže, jež se bílým Evropanům ze severu v těchto ledových dálkách stavěly v cestu při jejich boji s polárním světem a nakonec i s Eskymáky.

Na život na pobřeží, na chov dobytka na sporých lukách fjordů a na dlouhé zimy byli mužové Erika Rudého zvyklí z Islandu a ze své norské vlasti. To všechno jim hrůzu nenahánělo. Půdy využívali stejným způsobem jako doma. Vikingové z Islandu chtěli nepochybně žít především jako sedláci. Kdyby se byli chtěli stát rybáři a lovci jako Eskymáci, nebyli by se usadili tak hluboko ve fjordech.

Ale sedlák potřebuje dům a stáj, potřebuje dříví na topení, dřevo a železo na nářadí, a konečně také pole, na nichž lze něco pěstovat.

Východní a Západní osada

Dnešní obyvatelé Grónska chovají především ovce a kozy, nejskromnější domácí zvířata; koně nebo skot tam takřka nenajdete. Ze soudobých zpráv a nedávných vykopávek se však dovídáme o velkých stájích v západním Grónsku, z čehož lze soudit, že nejbohatší majitelé, tedy Erik Rudý a později také biskup z Gardaru, měli až sto kusů dobytka. Za doby svého rozkvětu, na konci dvanáctého století, měla

Východní osada sto devadesát dvorců a dvanáct kostelů, Západní osada devadesát dvorců a čtyři kostely. Dohromady tehdy v Grónsku žilo asi deset tisíc Evropanů; počet Eskymáků, žijících severně od Vikingů, je neznámý. Dnes obnáší počet Eskymáků, míšenců a Evropanů dohromady asi třicet pět tisíc lidí; ti však už nežijí výlučně z výrobků země, neboť vzdušná doprava rozhodujícím způsobem zlepšila situaci v zásobování.

Sedlák a námořník

Nelze připustit, že by Erik Rudý byl přehlédl tak závažné nedostatky země, jako je nedostatek stavebního dřeva a chlebovin. Někteří badatelé jej líčili jako sedláka, který jen málo rozuměl stavbě lodí a jemuž tedy zakrslé břízy a vrby trpasličího vzrůstu dostačovaly jako zásoby dříví. Tato teze je stěží udržitelná. Islanďan, který dlouhá léta křižuje severními moři, který tak uvážlivě prozkoumává cizí břehy a vždy dokáže najít cestu zpět na Island, takový muž je — také — námořníkem. Vikingové totiž byli obojím. Erik asi spíše předpokládal, že se mu podaří vypěstovat alespoň ječmen a stavební dříví že přiveze z tehdy ještě silně zalesněného Islandu. Jisté však je, že chléb a pivo z ječmene patřilo k velkým vzácnostem v Grónsku, že se objevovaly na stole jen o svátcích nebo tehdy, když přistála loď z Islandu, Anglie nebo Norska.

Bylo proto pro kolonii těžkou ranou, když se roku 1261 dostala pod nadvládu norské koruny. Monopolní nárok na obchod s Grónskem, uplatňovaný norskými králi, se jen pomalu prosazoval. Když však nakonec skotští a angličtí mořeplavci přece jen přestali jezdit a dodávat, bylo Grónsko úplně odkázáno na Norsko, ale to bylo příliš malé, příliš slabé a nemělo asi ani zvláštní zájem na tom, aby udržovalo pravidelný a životně důležitý styk s Grónskem.

Za stavebním dřevem

Tyto obtíže přivedly zřejmě už velmi záhy grónské Vikingy na myšlenku dovézt naléhavě potřebné zboží nikoliv z Evropy, ale odjinud. Cožpak nevedla Gunnarova mlhavá zpráva

o útesových březích k objevení Grónska? Proč neměli hledat onu zemi, kterou Bjarni Herjúlfson spatřil zdálky při své plavbě do Grónska? Bjarniho už známe. Je to onen zdatný kupec a cestovatel, jehož rodiče kolem roku 985 vyrazili s Erikem Rudým a dvěma desítkami lodních posádek do Grónska. Tehdy byl Bjarni právě na obchodní plavbě. Když se vrátil na Island, bylo mu řečeno, že jeho rod odešel s Erikem do nové země, kterou Erik Rudý pokřtil jménem Grônland — Zelená země. Bjarni se poradil se svými lidmi a pak jim oznámil (podle zprávy z *Vyprávění o Gróňanech*), že hodlá následovat Erika a ostatní.

Bjarni spatřil americké pobřeží

„Naši plavbu budou nazývat nerozumnou, neboť nikdo z nás nezná grónské moře," řekl Bjarni. Přesto však se přichystali na cestu, vypluli a plavili se po tři dny na západ, až jim Island zmizel za obzorem. Třetího dne ustal příznivý vítr, zadul severák a nastaly mlhy; brzy nevěděli, kde se octli. Tak tomu bylo po mnoho dní. Pak teprve se nebe znovu vyjasnilo, spatřili slunce a po jednom dni a jedné noci plavby spatřili pruh pobřeží.

Bjarni a jeho druhové se radili, co by to asi mohlo být za zemi. Bjarni mínil, že Grónsko to není, dal však rozkaz přiblížit se ke břehu. Brzy poznali, že je to plochá země s malými vyvýšeninami. Les sahal až těsně k vodě. Nechali pevninu po levé straně, příď obrátili k severu a plavili se dva dny. Potom spatřili znovu zemi, rovněž rovinatou a zalesněnou. Bjarni řekl, že i tato krajina může sotva být Grónskem, neboť v Grónsku — jak vyprávěl Erik na Islandu — jsou obrovské ledovce, sahající až k moři.

Jelikož příznivý vítr ustal, navrhli lodníci vylodit se zde. Bjarni však byl proti tomu. „Dovol tedy, ať alespoň doneseme palivo a pitnou vodu," prosila posádka. Ale Bjarni věděl, že na palubě je dosud všeho dost, a dal rozkaz k rozvinutí plachet. Obrátili příď směrem od pevniny, plavili se tři dny hnáni jihozápadním větrem a spatřili potřetí pevninu. Tento-

krát uviděli hory a ledovce. Krajina se však zdála být tak nehostinnou, že ani zde Bjarni nechtěl přistát. Proto nesvinuli plachty, nýbrž pluli poděl neznámého břehu, až měli dojem, že to musí být ostrov. Tu obrátili příď opět na širé moře a odpluli.

Při silném jihovýchodním větru a jen s tolika plachtami, kolik stožáry a lana vydržely, brázdili čtyři dny moře a uviděli pak zemi počtvrté. „Tak by mohlo vypadat Grónsko podle toho, co mi bylo řečeno," řekl Bjarni a dal rozkaz najít místo k přistání. Našli je na výběžku pevniny. Tam však už kotvila loď a o kousek dál našel Bjarni dům svého otce. Podle něho byl také nazván výběžek a jmenuje se Herjúlfsnes.

Bjarni a jeho rodina jsou historické osoby, to je nepochybné, a o Bjarnových dalekých plavbách se zmiňují různé spolehlivé prameny. Zda se šťastné shledání v Grónsku odehrálo tak, jak to líčí Vyprávění o Gróňanech, může být sporné. Nemožné není, neboť Herjúlfsnes byl nepochybně velmi příhodným přístavem, a přijíždělo-li se — jako Bjarni — od jihozápadu, bylo by jiné místo pro přistání sotva pravděpodobnější. V každém případě si v Grónsku ještě dlouhá léta dobírali Bjarniho pro jeho váhavost, o níž vyprávěl jednak sám, jednak jeho druhové.

Příliš odvážné hypotézy

Bjarnova cesta, při níž pravděpodobně byla poprvé spatřena americká pevnina, vyvolala v život spoustu komentářů, jejichž autoři se někdy dostali i k takovým závěrům, že se dostal až do oblasti New Yorku. Protože by byl při tom musil urazit cestu dlouhou asi devět tisíc kilometrů, jsou tyto domněnky absolutně vyloučené; v tom případě by nebyl býval na cestě několik dnů či týdnů, nýbrž mnoho měsíců. Protože i významní a kritičtí badatelé, jako Felix Genzmer, spatřují v Bjarnově zážitku zrnko historické pravdy, je nám možno vyslovit domněnku, že se se svými lidmi dostal před lesnaté severní pobřeží Newfoundlandu, od něhož musel do Herjúlfsnesu urazit asi dvanáct set kilometrů plavby; přitom se

dostal k holému Labradorskému pobřeží a možná narazil i na mohutný ledovec, pokrytý sutí z morén. To vysvětluje jejich další pozorování, pokud to ovšem nejsou vůbec výmysly.

Velký čin Leifa Eriksona

Přesto se v Grónsku tak dlouho vyprávělo o lesnaté zemi na jihozápadě, že jednoho dne — když dřeva bylo stále nedostatek — uzrálo rozhodnutí jít tuto zemi hledat. Z různých islandských a grónských rodových ság vyplývá, že vůdcem první expedice byl syn Erika Rudého, Leif Erikson. Co také bylo samozřejmější, než že syn hledal východisko z nouze, za níž by jistě mnohý přičítal vinu otci? Zdá se, že i Bjarni, který lesnatý kraj spatřil, se této cesty zúčastnil. Pravděpodobně jako vůdce, a také proto, aby konečně ze sebe smyl výtku, že nevyužil tak důležitého objevu. Podle úvah Theodora Stecha, Felixe Genzmera, Richarda Henniga a jiných je nejvěrohodnější o této expedici zpráva, která byla koncipována podle dlouholetého ústního podání ještě v samotném Grónsku. V následujících výňatcích podáváme její reprodukci; vždyť je to koneckonců dokumentární zpráva o prvním objevení Ameriky, takřka půl tisíciletí před Kolumbem:

„Leif a jeho druhové nastoupili na loď. Dohromady to bylo pětatřicet mužů. Mezi nimi byl i jeden Němec, jmenoval se Tyrkir. Vybavili loď, a když byli hotovi, vypluli. Nejprve přijeli k zemi, kterou Bjarni spatřil jako poslední. Připluli blíže, spustili kotvy a nastoupili do člunu, s nímž veslovali k pevnině. Od břehu až k ledovcům bylo všechno samý kámen a zdálo se, že země nemá lidem vůbec co poskytnout.

‚Protože jsme na tuto pevninu vstoupili, musíme jí dát také jméno,' pravil Leif. ‚Nazvu ji Helluland'."

(Helluland lze přeložit jako země s plochými kameny —, plochá země. Název se neudržel pro žádnou část Severní Ameriky, lze se však domnívat, že bylo míněno pobřeží Labradoru.)

„Nato se vrátili k lodi. Pluli dál a dostali se k jiné zemi.

Zakotvili znovu, vysadili člun a přistáli. Zde se rozprostíraly u moře bílé písečné pruhy; dále za nimi začínal les. Ale i tato krajina byla plochá a její břehy nikde nespadaly srázně do moře. Tu pravil Leif: ‚Této zemi dáme jméno, jež si zaslouží: bude se jmenovat Markland.‘ Poté veslovali rychle zpět ke své lodi.

(Markland znamená lesnatá krajina; Vikingové tedy už svého cíle dosáhli. Kdyby jejich cesta byla pouze účelová, byli by zde museli obrátit a vrátit se. Pramen neříká nic o různostech v názorech či o diskusích. Zásoba dřeva byla nalezena, úspěch zaručen, nyní tedy mohlo začít objevitelské dobrodružství!)

Pluli dva dny směrem jihozápadním dále a narazili na pevninu a ostrov ležící na sever od ní. Naložili opět čluny a obrátili příď; pluli kolem předhoří, jež se svažovalo z pevniny severním směrem do moře.

Vikingové v zálivu sv. Vavřince

(Popis se jednoznačně hodí na zeměpisné poměry v zálivu svatého Vavřince; ostrov Prince Edwarda leží severně před pobřežím Nového Skotska, předhoří je dnešní Cap Breton na stejnojmenném ostrově, který pro úzký, dnes přemostěný záliv působil asi dojmem, že je součástí Nového Skotska.)

Pluli kolem předhoří a na západ. Tam byl v té době odliv a velké mělčiny. Jejich loď narazila na dno a širé moře bylo z lodi vidět ve značné zdálenosti. Měli ale s vyloděním tak naspěch, že nečekali na příliv, nýbrž zamířili mělčinou k pevnině. Tam z jezera vytékala řeka. Když příliv zvedl jejich loď, vzali člun, zapřáhli jej před loď a veslovali směrem do řeky a pak do jezera. Tam zakotvili, vynesli spací pytle na pevninu a postavili stany. Později bylo rozhodnuto, že zde přezimují, a proto začali stavět chaty. V řece i v jezeře byl nadbytek lososů a byli větší než všichni, které mužstvo kdy předtím vidělo. Krajina zde byla tak mírná, že byli přesvědčeni, že pro dobytek nebudou potřebovat uskladňovat krmivo. Mráz nebyl ani v zimě a tráva téměř nevadla. Dny a noci nebyly délkou tak rozdílné jako na Islandu či v Grón-

sku. Slunce zapadalo za nejkratšího dne v bodě Eykt a vycházelo v bodě Dagmal.

(V posledních dvou větách je vysloveno s jistotou jen, že země ležela mnohem jižněji než Island. Astronomický údaj by mohl být velmi poučný, dokazuje nám však jen, že Vikingové prováděli jistá astronomická měření. Nedalo se bezpečně zjistit, které body horizontu se nazývaly roku 1000 Eykt a Dagmal.)

Když byli hotovi se stavbou domu, pravil Leif ke svým druhům: ‚Nyní skupinu rozdělíme. Jedna polovina zůstane doma, druhá prozkoumá bližší okolí. Půjde však jen tak daleko, aby se před nocí mohla navrátit, a bude se držet stále pohromadě.‘ Toto jistou dobu dodržovali, až jednoho večera jeden muž chyběl, totiž Němec Tyrkir. Leif měl o něj starost, neboť Tyrkir už nebyl nejmladší. Byl přítelem Leifova otce a všechny děti Erika Rudého velmi miloval. Leif se zlobil na své druhy, že Němce ponechali samotného, a proto se vypravili s dvanácti muži Tyrkira hledat.

Nedošli ještě daleko, když jim Tyrkir vyšel vstříc. Zdálo se, že je velmi rozčilen, zprvu mluvil chvíli německy a konečně řekl nordicky, takže mu porozuměli: ‚Nešel jsem daleko vpřed, a přece jsem učinil důležitý objev: našel jsem révu a hrozny!‘

Jak přišla země ke svému jménu

(Tento detail, který se ve všech vyprávěních o Vinlandu opakuje, je nepochybně historický. Také osoba Tyrkira je jistá. Je též logické, že to byl on, kdo víno našel, protože Seveřané sotva znali vinnou révu. Až to té doby pro ně byla země vína jakýmsi vysněným krajem, daleké Španělsko či Francie, odkud snad příležitostně zabloudil soudek vína do Norska. Proto dali této požehnané a mírné krajině, kterou objevili, příznačné jméno Vinland — Vinná země. V jediném slově bylo pro každého Seveřana zahrnuto vše, čeho se severu nedostávalo: slunce, v němž hrozny zrály, mírné podnebí, úrodnost.)

Když se blížilo jaro, přichystali se k odjezdu. Pokáceli stromy a jeden člun naplnili hrozny. Leif dal také této zemi jméno podle jejího charakteru: nazval ji Vinland.“

Osada Vikingů na Newfoundlandu

O této krátké americké cestě grónských Vikingů, kterou lze časově umístit někdy krátce po roce 1000, byly sotva kdy vysloveny pochybnosti; dnes je její realita naprosto jistá, neboť mezitím i archeologický průzkum získal pro ni důkazy. Za všechny hovoří nejdůležitější, totiž vikingský hrob v kanadské provincii Ontario, vědecky identifikovaný ředitelem Archeologického ústavu v Torontu Charlesem Trickem Currellym a O. C. Elliotem z Collegiate Institute v Kingstonu *(Ontario)* a datovaný do desátého století; dále je to vikingská osada na severním cípu Newfoundlandu, na jejichž vykopávkách soustavně pracuje od roku 1963 dr. Helge Ingstad; nález základů domů a nordických krbů už teď nepřipouští žádných pochybností.

Z klimatických a geografických údajů, obsažených ve zprávě o první cestě Leifa Eriksona, byly učiněny různé závěry. Pro skutečnost, že Vikingové objevili Ameriku, je však zcela bezvýznamné, zda přistáli a lovili lososy v Maine či Massachusetts u Long Islandu nebo dokonce — jak se někteří domnívají — na severní Floridě. Florida by se byla Seveřanům jevila asi tak podivuhodná, že by se byli o charakteru krajiny vyjádřili jasněji.

Bylo to tedy asi přece jen východní pobřeží mezi 40—44° s. š., kraj mezi New Yorkem a Bostonem.

Četné pozdější cesty do Vinlandu, podnikané grónskými Vikingy a Nory, dokázaly, že se svými loďmi přednostně jezdili k tomuto pobřeží, že mnohé expedice zde našly chýše dřívějších cestovatelů do Vinlandu a že ten, kdo v Norsku vyslovil jméno Vinland, měl vždy na mysli tyto zeměpisné šířky. I další plavby do Vinlandu, následující po objevení, lze spolu s první cestou považovat za objevitelské, posuzujeme-li je podle nautických prostředků oné doby. Vždyť zatímco se Leif Erikson plavil nazdařbůh na západ a pak na

nalezených březích hledal vhodná místa pro kolonii jižním směrem, museli jeho následovníci dosáhnout zcela určitého cíle, totiž místa, na němž Leif vystavěl chýše, oné malé kolonie Seveřanů, v níž se na americkém kontinentě začal rozvíjet skutečný křesťanský život.

Biskup z Grónska na cestě do Ameriky

Leif Erikson totiž přinesl křesťanství nejen do Grónska, ale i na pevninu Severní Ameriky; dnes lze považovat za jisté, že Vinland byl první buňkou křesťanství, známou všem obyvatelům Grónska. Islandské anály zaznamenávají z roku 1121, že Vinland navštívil biskup Erik z Grónska. Bohužel se však asi buď nedostal ke svému cíli, nebo sám ve Vinlandu nalezl smrt, neboť o dva roky později, v roce 1123, žádali obyvatelé Grónska Norsko o jmenování nového biskupa v Grónsku a vyslali do Bergenu muže jménem Einar Sokkison.

Ten se opravdu vrátil do Grónska s biskupem vysvěceným v Lundu. Je přirozené, že bychom o biskupu Erikovi rádi věděli víc, poněvadž se od svých četných předchůdců tak významně lišil. Ti se totiž ani neodvážili k cestě do Grónska a zůstali pod různými záminkami v Římě, jen aby nemuseli odjet na drsný sever, kde na jejich přímluvy čekalo deset tisíc křesťanů, žijících na pokraji zoufalství. Biskup Erik byl však z jiného těsta. Znal nepochybně historii vinlandské kolonie do všech podrobností, neboť v Grónsku byla hlavním tématem rozhovorů. Věděl, že Leifův bratr Thorwald našel krátce po Leifovi stejnou cestu do Vinlandu a přezimoval v Leifových chatách. Thorwaldovi lidé také vyprávěli o prvním střetnutí s Indiány (byli to asi míšenci mezi Indiány a Eskymáky a stejně jako v Grónsku je nazývali Skrälingy), o Thorwaldově smrtelném zranění a o jeho hrobě mezi dvěma kříži na mysu Grosness, právě tak jako o největší nám známé vinlandské expedici — o cestě Thorfinna Karlsefniho a jeho ženy Gudridy, kteří s sebou vzali šedesát mužů, pět žen a mnoho domácího zvířectva.

Němý obchod s Indiány

Karlsefni snad byl také prvním bělochem, jemuž se podařilo navázat obchodní spojení s Indiány. Byl to takzvaný němý obchod, jaký byl pěstován v oné době i lovci kožešin v severní Sibiři. Indiáni přinesli celé hory kožešin a posunkovou řečí za ně požadovali zbraně. Vikingové jim ovšem zbraně nedali, zato jim nabídli sýr „a od toho okamžiku nosili Skrälingové vyměněné zboží, jež dostali za kožešiny, ve svém žaludku“, to znamená, že jedli ve speciálním vikingském sýrovém restaurantu. Jeho žena tu na americké půdě porodila syna jménem Snorri, a když se expedice s bohatým nákladem kožešin vrátila do Grónska a pak ještě plula dále do Norska tu se pro všechny Seveřany v Grónsku, na Islandu a v Norsku stal Vinland známým pojmem a Karlsefni byl obecně vážen.

Byly však také nešťastné výpravy, jako například výprava vedená bratřími Helgim a Finbogim. Ti se na půdě kolonie Leifa Eriksona rovněž pokusili o své štěstí a padli za oběť krvavým intrikám. Vinu na jejich smrti měla Freydis, nevlastní sestra proslulých bratří Leifových — Thorwalda a Thorsteina. I tato zkazka dokazuje, jak těsně byly všechny cesty do Vinlandu a vlastní vinlandská kolonie spjaty s rodem Erika Rudého, objevitele a vládce Grónska.

Biskup z Gardaru, ležícího nedaleko Erikova dvorce v Brattahlidu, byl jistě pevně spjat s těmito starými, krví zpečetěnými svazky. Bylo nemyslitelné, že by se byl Vinlandu ujal Islanďan. Vinland, to byla doména těžce bojujících grónských Vikingů, a proto to bylo i úkolem biskupa z Grónska.

Útoční rudokožci

Zda se dostal biskup Erik do Vinlandu, nevíme jistě. Je možné, že i s malou kolonií, kterou navštívil, padl za oběť útočným Indiánům, jejichž nebezpečnost a útočnost vyplývá jednoznačně ze všech vikingských zpráv. A přece to asi nebyli Indiáni, kteří nesli vinu na tom, že na americké půdě nevznikla veliká a pevná vikingská kolonie a že se neudržela při životě až do nové doby, až do přistání Cabotova. Speciální výzkum, důkladně seznámený s historií Vikingů, právem po-

ukazoval na to, že tito bojovníci, vždy připravení k boji, museli na každé cestě svádět tvrdé ozbrojené půtky ať už to bylo v Anglii či ve Francii, u břehů Černého moře nebo u ústí severoněmeckých řek. Důvody spočívaly spíše v Grónsku samotném, a tak se dostáváme k poslední tragické kapitole v dějinách tak statečného objevitelského kmene.

Hroby, které byly odkryty od osmnáctého století v Grónsku nedaleko rozličných vikingských osad, otřesným způsobem ukazují, jaký konec tu osud připravil kdysi tak silnému rodu. Nedostatek nejdůležitějších základních potravin a vitamínů, trvající po staletí, spolu s nevyhnutelnými sňatky mezi příbuznými při stále se zmenšujícím počtu obyvatel odříznuté kolonie měly za následek strašnou degeneraci. V žádném hrobě nebyl nalezen muž, který by dosahoval byť jen střední tělesné výšky; ženy byly ještě menší. Kosti vykazovaly neklamné příznaky nejtěžších následků bídy a nedostatku.

Konec kolonií ve Vinlandu

Grónští Vikingové už neměli dostatek sil pro velkou kolonizační akci, na tvrdý boj s početně silnějšími Indiány. A nedostávalo se jim na takový úkol lodí, zbraní a nástrojů. Badatelé, sledující osudy vikingských osad v Grónsku, objevili lodi, jež byly umně sbity pomocí dřeva a propleteny vlákny z mroží kůže. Ze ztroskotaných lodních trupů nebo částí vraků se jako nejdrahocennější součástky zachraňovaly vždy ty, které byly ze železa. Shnilé dřevo spálili, hřebíky z popele vybrali a shromažďovali na stavbu loďstva, které existovalo na konci historie těchto osad: na loďstvo pro velký společný odjezd na západ, po letech stále intenzívnějších eskymáckých přepadů.

Zánik osad v Grónsku

V čem je třeba vidět důvod celého vývoje? Jak to, že Seveřané dokázali žít v Grónsku dvě stě let a potom ve třetím, nebo dokonce snad ve čtvrtém století své grónské existence zanikli? Jen to, že se jim nedostávalo norského a islandského přísunu, nestačí k vysvětlení. Vzhledem ke vzdálenostem, omezenému lodnímu prostoru a krátké době několika letních

měsíců, příhodných pro plavbu do Grónska, nemohlo být Grónsko nikdy zásobováno výhradně z dovozu. Také stěhování Eskymáků nám naznačuje, že poměry ve vlastním grónském prostoru se měnily. Zdá se, že pod vlivem klimatického zhoršení ve čtrnáctém století zemědělské výnosy Vikingů ve Východní osadě i v Západní osadě silně poklesly. Zřejmě už nebylo možné chovat dobytek, ačkoliv stáje, které byly při vykopávkách nalezeny, je možno nazvat pravými mistrovskými stavebními díly, které chránily dobytek proti zimě, a byly dokonce vybaveny větracími otvory. Eskymáci byli nuceni přesunout svá loviště k jihu, protože změna klimatu měla zřejmě vliv i na životní podmínky mořského zvířectva, přičemž Vikingové byli nuceni víc než předtím využívat jako zdroje potravin moře. Tak došlo k prvním větším bojům. Eskymáci nebyli příliš stateční. Jak dokazují nalezená spáleniště, přepadali s oblibou osamělé dvorce. Vikingové se semkli a nakonec se severně ležících západních osad zcela vzdali. Zda se pokusili dostat se na jih do jiné osady a přitom zahynuli, či zda se plavili přes moře na západ, aby hledali novou zemi, dostali se do Vinlandu a začali znovu, to už asi nikdy nezjistíme. Nejdůležitějším dokladem z těchto strastiplných dob je zpráva, kterou podal kněz Ivar Bardsen, poslaný do Grónska roku 1341, na norském královském dvoře o sedm let později. Ze zprávy vyplývá, že Bardsen nejprve zůstal v Herjúlfsnesu — což byl grónský zaoceánský přístav — ale už v příštím roce se vypravil na výzkumnou cestu na sever s úmyslem podívat se, co se děje v Západní osadě, kde měl sídlo také biskup.

„Z Eystri bygdhu do Vestri bygdhu je dvanáct dní plavby,“ píše Bardsen. „Všude je pustina. Ve Vestri bygdhu je velký kostel, patřící k Stensnesu. Po určitou dobu byl hlavním kostelem a sídlem biskupů. Skrälingové celý Vestri bygdh vyplenili, takže tam pobíhají jen ještě kozy, ovce, dobytek a koně, vše divoké, a u nich žádný člověk, ani křesťan ani pohan . . .“

Asi v polovině čtvrtého století tedy dobyli Eskymáci úplného vítězství nad osadou, která ležela dále na severu a byla silněji ohrožená. Jižní osada, Herjúlfsnes, se tím octla v největším nebezpečí. Po celá desetiletí takřka nečinní Norové, snažící se dokonce podvázat obchod jiných národů s Grónskem a postupující nejostřejšími tresty i proti vlastním rodákům, kteří se pokusili uchytit se v Grónsku na vlastní pěst, tak nepochopitelně vyrovnaní klidní norští vládci náhle objevili svou náklonnost k bratřím stejné víry a stejné krve ve vzdáleném severním moři. Co bylo důvodem náhlé změny? Byl to těžký mor, který leta decimoval norský lid a působil jako trest seslaný s nebes, či to byla dojemná slova, jichž použil neohrožený Ivar Bardsen, když se snažil vylíčit na královském dvoře situaci v Grónsku?

Záchranná expedice ve prospěch Grónska

V každém případě byl vydán několik let po Bardsenově návratu královský výnos, podepsaný kancléřem Ormem Östeinssonem, který měl Vikingům v Grónsku přinést spásu. Tato pomocná akce byla poslední a nejodvážnější plavbou Vikingú, o níž víme.

Norsko-švédská expedice pod velením váženého dvořana Poula Knutsona opustila roku 1355 přístav Bergen, hlavní východiště pro cesty do Grónska a na Island. Loď, kterou měli k dispozici, byla podle všeho stará, ale velmi silná, zvaná Knarre, která už tolikrát absolvovala cestu do Grónska, že by tam snad byla mohla jet poslepu; vůdce expedice vyrostl na malém ostrůvku u Bergenu a znal Severní moře od raného dětství.

Kensingtonský kámen

Od uvedeného roku nebylo o expedici už slyšet zhola nic. Teprve v lednu 1908 zveřejnil mladý americký historik Hjalmar R. Holand, pocházející ze švédské rodiny, nápis z později světoznámého kensingtonského kamene a uvedl poprvé tento významný runový památník z amerického naleziště ve spojení s Knutsonovou cestou.

Od té doby uplynulo více než půl století. Profesor Holand

zemřel, když takřka svůj celý život věnoval výlučně boji, vedenému proto, aby kensingtonský kámen a jeho nápis byly uznány za pravou vikingskou památku. Ještě Charles Marshall Smith označuje ve své knize Dobrodružství Normanů, vydané krátce před druhou světovou válkou, kensingtonský kámen za padělek a také profesor Örjan Olsen se ve svých šestisvazkových Dějinách objevů (1936) o Knutsonovi a jeho mužích nezmiňuje ani slovem.

Dnes je pravost tohoto jedinečného runového památníku nejen takřka obecně uznávána a kámen se stal ozdobou sbírky amerických starožitností — ale i vysokoškolská geografie z toho vyvodila důsledky: dr. Hermann Trimborn, řádný profesor etnografie na universitě v Bonnu, zahrnul bez jakéhokoli otazníku do první kapitoly své knihy *Eldorádu* také teorii o průběhu Knutsonovy expedice; teorie byla roku 1932 poprvé formulována Holandem a roku 1953 ještě doplněna Richardem Hennigem.

Nejodvážnější cesta Vikingů

Podle této teorie se plavil Poul Knutson se svou výtečnou expediční posádkou, vybranou z královské gardy z Bergenu, nejprve na Island a pak dále do Grónska, při čemž bylo jeho úkolem shromáždit informace o faktické emigraci jedné části Vikingů z Grónska. Na Islandu o tom tehdy asi věděli víc, než víme my dnes, jinak by nebylo možno najít v análech biskupa ze Skalholtu u roku 1342 tento záznam:

„Obyvatelé Grónska dobrovolně odpadli od pravé víry a od křesťanského náboženství vůbec. Zanechali dobrých mravů a pravých ctností a sloučili se s kmeny Ameriky. Má se totiž za to, že ony západní země leží zcela blízko Grónska."

(Název Amerika užívaný, jak známo, teprve v šestnáctém století — dá se vysvětlit tak, že staré anály ze Skalholtu byly v roce 1630 zničeny požárem a musely být pracně, zčásti jen podle paměti, rekonstruovány biskupem Oddsonem.)

Grónsko se pravděpodobně jevilo Knutsonovi tak, jak to už vylíčil Ivar Bardsen. O patnáct let později však asi bylo

ještě chmurnější, Ze skutečnosti, že ani Bardsen nenašel zabité oběti, je nutno předpokládat, že někteří Vikingové poslední a nejtěžší boj s Eskymáky a zničení Západní osady přežili, takže ještě mohli pohřbít mrtvé, a teprve pak se vydali na cestu k novým břehům.

Opěrný bod Leifsbudir

Knutson se plavil s lodí Knarre a alespoň ještě jednou větší pomocnou lodí známým kursem do Vinlandu nebo — přesněji řečeno — do Leifsbudiru, v dnešním Massachusettsu. Dostal se tam, kde Grónané postavili chýše a kde pokaždé přistávali, i když většinou jen na několik let. Tam měl přirozeně největší vyhlídku na to, že najde odpadlé křesťany z Grónska a přivede je zpět k víře, že zachrání jejich duše i těla.

Když ani tam Knutson nenašel stopu po lidech ze Západní osady, rozdělil expedici na dva díly. Jedna část zůstala v místě, které se dnes nazývá zálivem Narrgansettským a leží v jednom ze států USA — v Rhode Islandu, na poloostrově Cod. Druhá část expedice se vydala na další pátrací akci. Po obou skupinách se zachovaly na americké půdě stopy jejich přítomnosti. Mužové na Rhode Islandu, kteří tam museli dlouho čekat, vybudovali jakožto zbožní Norové kamennou rotundu, jaké se obvykle stavěly v Norsku. Dnes se rotunda nazývá Newport Tower a dlouho ji pokládali za starý větrný mlýn. Nyní však byla švédskými, norskými a americkými odborníky jednoznačně identifikována jako kopie opevněného kostela v Tunsbergu v Norsku. Americká napodobenina byla vystavěna před alespoň šesti sty lety, a tak ji lze považovat za nejstarší křesťanskou svatyni v Novém světě!

New Port Tower

Druhá, pravděpodobně početnější pátrací skupina převzala úkol obtížnější, totiž prozkoumat nekonečné břehy Severní Ameriky a najít Vikingy z Grónska. To trvalo dlouhá leta a výprava tam několikráte přezimovala, což byl vikingský obyčej, který se udržel až do čtrnáctého století. Výhodou snad bylo, že Norové i Švédové znali zvyklosti svých krajanů

a mohli bezpečně předem vyloučit některé dlouhé úseky pobřeží, nevhodné pro založení osady. Tato dlouhá plavba vedla kolem pobřeží Labradoru do Hudsonova zálivu, na předpokládanou západní stranu Vinlandu. Tam, kde pobřeží ohromného zálivu se znovu obrací k severu, si asi Norové a Švédové z Knutsonovy expedice uvědomili, že Vinland s Marklandem a Hellulandem není ostrov, byť velký, nýbrž celý světadíl ohromných, netušených rozměrů. Pluli už příliš dlouho, a proto dále nehledali, neboť by se museli znovu obrátit na sever. Je možné, že i nehostinný charakter pobřeží Hudsonova zálivu jim ukázal naprosto jasně, že tam Vikingové z Grónska nemohli najít útočiště. A tak se rozhodli pro návrat ke krajanům na Rhode Islandu pevninskou cestou s čluny po řekách. Jen malá hlídka zůstala u námořní lodi v ústí Nelsonu, zřejmě s příkazem vrátit se po určité době přímo do Grónska nebo na Island. Ostatní v pravém vikingském duchu nastoupili další cestu do vnitrozemí po velkých řekách, jež se jim nabízely jako cesty na jichovýchod.

Řada zajišťovacích kamenů

Zní to neuvěřitelně, ale je to dokázáno. Knutsonovi lidé každý večer čluny připoutávali a v severokanadské krajině chudé na vegetaci, používali k tomuto účelu velkých kamenů, opatřených rýhami, které umožňovaly bezpečné zajištění lana — podobně jako to příležitostně dělali i v Norsku mezi skalnatými ostrůvky či na severu země. Když se Hjalmar Holand svými výzkumy stal známým, když začalo jeho systematické pátrání po stopách Seveřanů v oblastimezi Hudsonovým zálivem a mysem Cod, nebyl ještě ani jeden z těchto kamenů objeven. Roku 1956 už se ve své knize Prozkoumání Ameriky před Kolumbem zmiňoval o deseti kamenech, z nichž tři objevil sám, ostatních sedm mu oznámily místní úřady, na něž se obrátil s dotazy na kameny, popřípadě na přesný popis hloubky rýh. Z těchto kamenů jasně poznáváme, kudy asi vedla šestitýdenní cesta Seveřanů meži řekou Nelsonem a horním tokem Mississippi, to dlouhé strastiplné bloudění po řekách a je-

zerech, po suché půdě i bažinami až k velké řece, jejíž tok jihovýchodním směrem *(až k dnešnímu městu La Crosse ve státě Wisconsin)* přivedl Nory k domněnce, že jsou teď na správné cestě ke svým druhům v Leifsbudiru či na mysu Cod.

Tři body této cesty jsou prokázány i bez upevňovacích kamenů:

Ústí Nelsonu, v červnu leduprostě, jehož západní břeh vede na úseku dlouhém asi dvě stě kilometrů severním směrem. Zde byl bod obratu, rokování a nového rozdělení.

Naleziště kensingstonského kamene na dřívějším jezerním ostrově, který je dnes spojen s pevninou státu Minnesota.

Naleziště balvanu ve tvaru půlměsíce, širokého sedm a půl stopy, který, jak se ukázalo, byl křesťanským oltářem, a to podle otvorů pro podpěry baldachýnu a podle dalších stop opracování. Norové ho asi použili při mariánské slavnosti 15. srpna 1362. Balvan byl nalezen na přítoku do jezera Sauk, asi dvacet námořních mil po proudu jezera Osakis, a byl pravděpodobně jednou z posledních stanic Norů, než se dostali k Mississippi.

Avšak jen jedno z těchto tří míst nám podává jednoznačnou zprávu, a to kámen z Kensingtonu, nalezený roku 1898 farmářem Olafem Ohmanem v kořenech sedmdesátiletého stromu, který obklopoval kámen v době, kdy do této krajiny ještě nepronikl bílý osadník. Nápis na kameni podle anglického překladu Hjalmara Holanda zní:

Poselství z roku 1362

„Osm Gótů a dvaadvacet Norů na výzkumné cestě z Vinlandu na západ. Tábořili jsme na dvou ostrůvcích, několik dní cesty na sever od tohoto kamene. Byli jsme na rybolovu jeden den. Pak jsme přišli domů, nalezli deset mužů zbrocených krví a mrtvých. AVM *(Ave Virgo Maria — buď pozdravena, Panno Marie)*, zbav *(nás)* zlého.

Deset našich mužů máme na moři, aby hlídali naši loď, čtrnáct dní cesty od tohoto ostrova. Rok 1362." (Tento dodatek byl vryt do okraje kamene napříč ke směru písma.)

Text nepotřebuje dalšího vysvětlování. Góty se Vikingové z jižního Švédska nazývali dlouho, to je známo i z německých dějin. Že vlastní výzkum začal až ve Vinlandu, z textu rovněž vyplývá — vždyť Vinland sám už byl objeven. Malé skalní ostrůvky na jezeře Cormorant musely každému Skandinávci připomínat jeho vlast a deset zabitých obětí bylo obětí Indiánů, kteří čekali v úkrytu, až většina mužstva vyjede na rybolov, a pak zbytek v táboře napadli. Nejisté je, zda se tu píše o jedné či více lodích, které zůstaly zpět. Šlo však pravděpodobně pouze o jednu námořní loď, kdežto pomocného člunu použili pro vnitrozemskou plavbu.

První nález tedy vzbudil pozornost a pak už se našly ve značném počtu zbraně, nářadí, a dokonce i hroby jasně nordického původu, především v oblasti mezi zálivem Hudsonovým a Velkými jezery. Spolu s kensingtonským kamenem vnesly do amerických pradějin zcela nový prvek, totiž poznatek, že nikoliv východní pobřeží, ale pobřežní kraje Hudsonova zálivu se svými říčními toky od jihu byly hlavní vstupní branou skandinávských vlivů. Dosud není zcela jasné, zda přistěhovalectví směřovalo převážně do Vinlandu či do zálivu Hudsonova. Půda Kanadského štítu, zamrzlá po dlouhou dobu v roce, poměrně řídké osídlení a nedotčenost těchto území byly pro zachování nálezů přirozeně příznivější než poměry na východním pobřeží, které má už po staletí značně pohnutou historii.

Hudsonův záliv, hlavní vstupní brána

Při pohledu na mapu lze jen těžko pochopit, proč Knutson nebo jeho lidé se při návratu neplavili z ústí Nelsonu do Jamesovy zátoky a proč se odtud nevrátili přes Nottaway a řeku Ottawu na mys Cod. Byla by to bývala cesta dlouhá asi třináct set kilometrů a byla by vedla k cíli, nikoliv do neznámých dálek amerického Jihu po vlnách Mississippi. Norové a Švédové ovšem tuto mapu neměli, mohli jen přibližně odhadovat, kde jsou, a měli přehled jen o krátkých úsecích své dlouhé cesty.

Další osudy lodi Knarre

Nevíme, zda už Einar Sokkarson se svým nákladem nosorožčích klů, kožešin a živých ledních medvědů přiměl norského krále k tomu, aby vypravil onu grónskou expedici, nebo zda to byl teprve mor či peníze na křížovou výpravu, jichž muselo být použito na účel, na který byly věnovány, a proto přišly k dobru expedice, mající za úkol přivést odpadlé norsko-grónské křesťany zpět do lůna církve. Nevíme také, zda oněch deset mužů, kteří zůstali u ústí Nelsonu a kteří jediní přežili z Knutsonovy expedice, se chtěli plavit do Norska nebo zda tam byli jen zahnáni. Jisté však je, že se loď Knarre potopila teprve roku 1369, a to cestou z Grónska do Norska, a že ve dvou norských kostelích visely ukořistěné eskymácké kajaky, pocházející z bojů mezi Eskymáky a norskou lodí s velmi slabou posádkou, jež byla ve čtrnáctém století na zpáteční cestě do Norska.

Touha po Zelené zemi

Knutsonova velká cesta je jedinou vikingskou expedicí, o níž nám islandské a grónské ságy zůstaly dlužny informace. Vypomohla tu však náhoda a přiměla kameny k řeči. A tato na slovo skoupá svědectví z dávných dob hovoří skoro výmluvněji než informovaní pěvci eposů ve Skandinávii, neboť runy jsou tvrdým jazykem krvavé středověké skutečnosti. Když Knutson na Vinlandu nebo na jezeře Cormorant zemřel, když roku 1379 vzplály boje o poslední opěrné body Vikingů v Grónsku, tu triumfovala příroda, Indiáni a Eskymáci nad neúnavnými muži, hledající zemi, nad hrdinskou a nezlomnou touhou Vikingů po skutečně Zelené zemi.

ORIENT HLEDÁ NOVÉ OBCHODNÍ CESTY

Mořeplavci ze Skandinávie, zvaní též Normané, naplňovali sever, západ a severovýchod známého světa nesmírnou aktivitou svých cest a výzkumů, častých návštěv a pravidelných zásobovacích plaveb. O celkovém rozsahu aktivity se už asi nikdy nedovíme. Co jsme o ní řekli v předchozí kapitole, je jen malou částí toho, co jsme se mohli dovědět, jen zlomkem toho, co můžeme jen tušit. Kolem pionýrských činů Bjarniho, Erika, Leifa, Thorfinna a jak se všichni jmenovali, se nakupily báje, jež nám mohou sloužit jako vodítko. Ale na nesčetné cesty, jimž se nedostalo nijaké zvláštní publicity, padá ve všech bájích a legendách jen tu a tam paprsek světla: na čilý obchod mezi Irskem a Anglií, Orknejemi, Faroery, Islandem, Grónskem a Norskem, tedy na obchod v severním Atlantiku; na plavby Baltským mořem až do Botnického zálivu, na odvážné výboje do jižního Atlantiku až před západní pobřeží Afriky. Objev Špicberských ostrovů zaznamenávají Islandské anály v roce 1194 jen dvěma slovy („Svalbard nalezen"). Odvážný výpad Vikingů z Grónska na sever, při němž se dostali až do blízkosti 75° s. š., nám hlásá lakonicky runový kámen z Kingigtorsuaku: „Erlingr Sigvatson, Björn Tordisson a Endridius Oddisson v sobotu před Prosebným dnem *(tj. 25. dubna)* nakupili tyto znaky a zaříkávali *(tj. zažehnávali)* ledovou bouři." Kingigtorsuak je malý, holý ostrůvek, ležící tři míle na sever od grónského města Upernivik v Baffinově zálivu.

Arabové a Židé

A přece to nejsou jen výkony Vikingů, nejen ony vtiskují svou pečeť středověku a staletím, která ve všech ostatních oblastech pokroku vykazovala největší mezery. Stejně čile

tu nastupují kromě Seveřanů i Arabové a Židé; čeho se jim nedostávalo na síle a odvaze, to vynahrazují znalostmi, vynalézavostí, touhou po poznání a houževnatostí. Protože zřejmě také cítili potřebu psát a hovořit o tom, co poznali, orientálním způsobem, staly se cesty Arabů a Židů pro geografickou vědu ještě významnějšími než němá bojovnost Vikingů, o níž nás informovali teprve dodatečně skandinávští pěvci hrdinských eposů.

Geografické znalosti Arabů

Zatímco se ve střední Evropě křesťanské říše pomalu konsolidovaly v krvavých válkách, zatímco církev a císař vedli jeden boj za druhým, vzkvétaly ve Středomoří po krátkém úpadku opět vědy. V pátém století duchovní život antiky uhasl. V osmém jej probudili opět mohamedánští Syřané a po nich přicházely na desítky universit mezi Córdobou a Perským zálivem zástupy arabských učenců, objevili se všichni ti moudří a snaživí učitelé starých kulturních národů, oddaných islámu: Arméni, Chorezmové, Peršané, Egypťané. Arabština se stala jazykem literatury a vědy, v ní splynulo staré vědění zemí, sahajících od Indie až po Atlantik. V Bagdádu to byly rozmanité asijské vlivy; v Córdobě španělští Židé, jejichž pomocí se novému náboženství dostalo možnosti ovlivňovat vzdělanost světa.

V tomto všeobecném duchovním vzestupu nechyběla ani geografie. Je ovšem méně známá než arabské lékařství, jehož sláva se rozšířila po celé Evropě zásluhou francouzských a italských hostujících posluchačů. Ale přesto, co bylo v křesťanské Evropě o tvaru naší Země a jejích územích známo, „zdaleka předstihovala“; Richard Hennig, autor těchto slov, ještě na vysvětlenou dodává: „Až do doby Marka Pola neexistoval nikde v Evropě úplný geografický obraz světa, jaký byl vlastní takovému Ibn Churdádbímu, Mas'údímu či dokonce velkému Idrísímu.“ Proto zcela chápeme, že jeden z nejosvícenějších monarchů evropského středověku, Hohenštauf Bedřich II., chodil do školy Arabů.

Sotva známé cestovní zprávy

V době mezi devátým a dvanáctým stoletím vznikly nejen slavné cestopisy Ibn Fadlána, al-Bírúního, Ibn Džobaira, Ibn Battuty, Abú Sa'ída a jiných, u nás bohužel takřka neznámé; vznikly však i celé itineráře (seznamy cestovních tras), podobné těm, jaké existovaly za slavných dob římské silniční sítě; dále zeměpisné slovníky, a dokonce geografické popisy jižní Arábie, dodnes těžce přístupné (od Hamdaniho). K nim se družili židovští obchodníci, často s arabskými jmény, s popisy cest, z nichž nejcennější jsou zprávy Sulejmana (o Číně a Indii), Ibrahíma Ibn Jakúba (o střední, východní a severní Evropě) a rabína Benjamína z Tudely o Předním východě.

Ne všechny cesty lze hodnotit jako objevné v geografickém slova smyslu. Všechny však přinesly výsledky, jichž by jistě ani historikové, ani etnografové naší doby neradi postrádali. Bez Arabů a Židů ve středověku bychom byli vysloveně špatně informováni o Rusku a Africe, o Indii a Číně, o pohanských částech Evropy a mnoha jiných oblastech. A zásluhy těchto národů o evropské dějiny jsou snad tak málo známé jen proto, že dosud neexistuje souhrnné dílo, nýbrž jen spousta porůznu vydaných dílčích statí.

Velcí arabští zeměpisci

Spojovací čáry mezi východním a západním duchovním centrem arabského světa, totiž mezi Bagdádem a Córdobou, probíhaly podél severního pobřeží Afriky a pevninskou Afrikou. Není proto divu, že arabští a židovští cestovatelé obrátili svou zvláštní pozornost právě k tomuto kontinentu. Je však pozoruhodné, jak důkladně jej procestovali a jak daleko přitom pronikli na jih.

Už roku 738, tedy asi sto let po smrti Mohamedově, věnoval Vahabita Ibn Munabbeh národům vnitřní Afriky svou zvláštní pozornost, přičemž ovšem — přiměřeně mož-

nostem onoho století — se týkala především národností v západním Súdánu a v oblasti kolem Čadského jezera. Ibn Munabbeh patrně těmito zeměmi cestoval, neboť zaznamenává starší zkazky o dřívějších sídlištích kmenů a podává nám tak důležitá sdělení, týkající se nejstarších postav v četných černošských pověstech.

Zlaté louky

Také Mas'údí se o dvě stě let později ve svém velkém geografickém díle *(Doly zlata a doliny drahokamů)* zabývá súdánskými kmeny a až do dnešního dne neobjasněným stěhováním ze syrské oblasti, které vedlo k založení prvních států v západní Africe *(Ghana)*. Abú'l Hasan al-Mas'údí (asi 900—956) pocházel z Bagdádu, zemřel však v Káhiře. Je jednou z největších postav mezi geografy, kteří chtěli vše vidět osobně, kteří cestovali do Asie a Afriky, pokud jim to jejich síly jen trochu dovolovaly, a pak teprve přistupovali k psacímu pultu. Má také už velmi přesnou představu o tvaru Afriky a popírá především zcela určitě existenci jižního kontinentu mezi jihovýchodní Afrikou a jihovýchodní Asií, tedy představu, která se jak známo objevuje nejen u velkého Idrísího, ale která se tvrdošíjně udržuje až do osmnáctého století.

Idrísího mapa Země

Mnohé z poznatků, jež Arabové o Africe a jiných zemích nashromáždili, se odráželo v atlase světa a v mapě Země, kterou nakreslil Idrísí na stříbrnou desku pro sicilského krále Rogera II. Na tomto díle, v němž vědění Arabů splývá s vášnivou cestovatelskou krví Normanů, pracoval patnáct let. Učený arabský knížecí syn, původem z Ceuty, a vzletný duch normanského potomka to společně dokázali; několik týdnů po dokončení stříbrné desky s přehledem celého světa Roger, vnuk Tankreda de Hauteville, zemřel.

Je nemožné vypočítat všechny poznatky, jež byly vtěleny do tohoto velkého díla, počínaje Knihou cest a provincií od Ibn Churdádbího, kterou napsal tento nejvyšší poštmistr v devátém století, a konče méně známým popisným mapo-

vým textem od Mohameda ibn Músá Alchwarízmího, pocházejícího ze staré chorezmické říše při Amudarji. Ještě poučnější byly zajisté ústní informace; vždyť přece arabské mince byly nalezeny na pobřeží Severního ledového oceánu stejně jako u moře Baltského a arabské tabulky s nápisy u Laponců a Ostjaků. Pro všechny tyto výzkumy byly Sicílie a dvůr vědychtivého mladého krále nejvýhodnějším střediskem, jaké si lze představit. Pravda, i král Alfréd Veliký v Anglii využil všech možností k tomu, aby se dověděl od Normanů, jak vypadá svět okolo Britských ostrovů. Vyptával se Wulfstana na Baltské moře a na svém dvoře srdečně uvítal každého zkušeného mořeplavce. Palermo přece jen však bylo tím pravým přirozeným centrem nejen východních a západních světů, nýbrž i mezi křesťanským severem a dosud zpola neznámým africkým kontinentem.

Protože Idrísí nemohl přirozeně všechny tyto znalosti dostat na jedinou světovou mapu, zhotovenou na kulaté stříbrné desce, má pro geografickou vědu větší význam jeho atlas; je to oněch třiasedmdesát mapek, označovaných dnes jako „Malý Idrísí", neboť podle arabských pramenů existovalo ještě rozsáhlejší dílo podobného druhu, jež se však ztratilo. Idrísí ovšem našel pro své dílo jméno mnohem hezčí, než je střízlivé vědecké označení; jeho název zněl: Zahrady vzdělání a útěcha duše.

Zdalipak si lze vymyslet krásnější motto? Zda kdy nějaký národ motivoval svou cestovatelskou touhu přesvědčivěji než Arabové? Není tomu ovšem tak, že by byli Arabové cestovali jen proto, aby se vzdělávali a svou duši osvěžovali, a že by Židé jen obchodovali. Arabové oné doby jsou především pojmem jazykovým, a nikoliv etnickým, a arabská věda se opírá o celou řadu starých kulturních národností kolem Středomoří. Arabové a Židé vystupují v cestovatelské době středověku až na práh patnáctého století často společně. V tomto století pak má velké pronásledování Židů za násle-

dek rozsáhlé přesuny středomořského Židovstva a tisíce židovských kupeckých rodin jsou nuceny vyklidit své staré pozice.

Kartografové z Mallorky

Nedlouho předtím, ve čtrnáctém století, vznikl k arabské mapě Idrísího na Baleárách židovský protějšek. Kartografická škola z Mallorky zhotovovala pro španělský dvůr a jiné evropské dvory mapy, z nichž nejznámějším se stal atlas, jehož autorem byl Jafudo Cresques (kolem roku 1375). Obsahuje pro nás důležité severojižní trasy obchodu s Afrikou, který byl ve vlastní Evropě dosud téměř neznámý. Normanští, arabští a židovští obchodníci ze Sicílie vytvořili první spoje se západoafrickými centry karavanního provozu — s Timbuktu, Gaem a Tagazou, a v jejich stopách pak kráčeli obchodníci z Provence, Pisy, Janova a Benátek, pokud jim to jako křesťanům bylo dovoleno.

Asi od roku 1420 bylo na Baleárách, v Portugalsku a na Sicílii jen přibližně známo, jak daleko sahá Afrika směrem na jih. Jakýsi indický mořeplavec prý na cestě z východu na západ šťastně obeplul mys Dobré naděje a přinesl do Středomoří zprávu o tom, že Afrika se směrem na jih zužuje. Rozhodně je africký kontinent na mapě světa od Fra Maura (1458—59) na jihu omýván mořem a Indický oceán je jasně uveden jako oceán — záliv světového moře — a není už — jako u Idrísího — mořem vnitrozemským, odděleným pásem pevniny. Jelikož Bartolomeu Dias dosáhl jižního cípu Afriky teprve roku 1486, tedy čtvrt století po smrti Fra Maura, čerpal zřejmě velký kartograf z indických a arabských zpráv.

Arabové přes Afriku

Z množství arabské cestopisné literatury lze jen velmi obtížně sestavit výběr. Je pro nás překvapivé, jak velký byl okruh osob, zajímajících se nejen o geografii, ale i o historii a národnosti Afriky. Maur, pocházející ze vznešené rodiny, jménem Hasan Ibn Mohamed el-Wazzan el-Zajjáti, jenž

upadl do otroctví, napsal obšírné dílo o kmenech v Súdánu a jejich osudech. Stal se tak slavným, že jeho jméno se ztotožnilo se jménem kontinentu a po svém pokřtění se nazýval Leo Africanus, Lev Africký. Byl to učenec, který kromě svého geografického díla napsal také knihu o životě arabských filosofů a který na vlastní kůži pocítil dobrodružnost své epochy, byv zajat námořními lupiči a dán darem papeži (!).

Mahmúd Kati, černoch z Timbuktu, doprovázel sonrhaiského panovníka Mohameda Askiu na jeho pouti do Mekky a sepsal Tarikh el-Fettáh, arabsky psanou zprávu o zemích a mravech jižně a severně od středního Nigeru, o městě Gau a Čadském jezeře. Zpráva byla nalezena teprve roku 1911. Líčení je v podstatě chronologické a končí dobytím těchto oblastí Marokánci.

Rovněž v Timbuktu — jež se tím představuje jako vynikající centrum duchovní vzdělanosti — vznikl o něco později Tarikh es-Súdán od Abderrahmána es-Sádího. Je to spíš kronika než vlastivědná kniha, je však zdrojem vědomostí, které přišly neobyčejně vhod učeným německým cestovatelům v devatenáctém století, především Heinrichovi Barthovi.

Universita v Córdobě

V jiném takovém centru, kde se shromažďovaly zprávy, totiž na universitě v Córdobě, působil Abdalláh Ibn Abd el-Azíz, známější pod pseudonymem al-Bekrí. Zmíníme-li se o něm jen stručně, pak je to proto, že sám nepodnikl ani jedinou výzkumnou cestu. Znalosti o Africe se k němu dostaly do Córdoby samy. Sbíral všechno a jeho zprávy, především o staré ghanské říši a o panovníkovi Tenkameninovi, vrstevníkovi Viléma Dobyvatele, jsou dnes pro dr. Kwame Nkrumaha a jeho následovníky jistě stejně důležité, jako Tacitova Germania pro Němce. O nádherném životě na ghanském dvoře píše al-Bekrí: „Dá-li král svým poddaným příležitost přednést mu stížnosti a soudí-li je, sedí v pavilónu na všechny strany otevřeném. Kolem stojí jeho koně, pokrytí zlatými pokrývkami, a za ním deset pážat, která mají v rukou

meče a štíty se zlatými rukojeťmi . . . Bránu k místu audience hlídají psi vynikající rasy, kteří se nehnou od královského trůnu; mají obojky zhotovené ze zlata a stříbra." Méně nadšeně se vyjadřoval velký Ibn Batuta; nenavštívil ovšem oblast Nigeru při své jedinečné cestě kolem světa, ale při druhé výpravě, která první jen doplňovala.

Ibn Batuta na Nigeru

První etapy jeho cesty mu zprvu působily potěšení, především město Marrakeš, jež lze podle jeho názoru srovnat pouze s Bagdádem. Možná, že touto poklonou chtěl udělat radost svému příznivci, marockému sultánovi. Rovněž Meknés s mnoha zahradami se Ibn Batutovi líbil. Dále však vedla cesta ven, do pouště, po prastarých karavanních stezkách. Padesátiletý muž se připojil ke kupcům, a než dosáhli Nigeru, podstoupil značné útrapy, trvající dva měsíce. Ale ani tam nebyl šťasten. Černou Afriku nebylo možné srovnat s Asií, kterou znal tak dobře, jako žádný cestovatel v oné době. Jeho osobě zde neprokazovali zvláštní pocty. Horko a hmyz jej trápily a jídla postrádala jakékoliv rafinovanosti, takže Ibn Batuta často dával přednost banánům a jinému ovoci.

Timbuktu se svou změtí národů učinilo ovšem i na zcestovalého muže velký dojem. Navštívil hrob arabského básníka z Granady, který v městě u Nigeru nalezl smrt, a jel dále na malém člunu až do Gaa, které v oné době bylo jistě krásnější a příjemnější než dnes. Mělo stejně příhodnou polohu jako Timbuktu a Ibn Batuta se ve městě zdržel se zřejmým zalíbením celý měsíc, aby se poté připojil ke karavaně šesti set otrokyň, s níž se dostal do města Agadés. Tam na něho čekalo poselství od marockého sultána (což dokazuje, jak dobrá zpravodajská spojení tehdy existovala) a vrátil se pak přes Saharu a hoggarskou oblast nazpět k pobřeží severní Afriky. Měl přitom štěstí, že právě cestoval během svátků ramadánu, což byla jediná doba v roce, kdy mohamedánští lupiči přerušovali podél karavanní cesty v poušti svou činnost.

Dva roky po zahájení cesty dorazil zpět do Fezu; je to poměrně krátká doba ve srovnání s jeho čtyřiadvacetiletou cestou kolem světa. Nabízí se nám tu otázka, proč tato krátká cesta přiměla tak spravedlivého a soudného muže k tak trpkým komentářům. Byl snad prostě unaven, příliš stár na útrapy, a proto nevrlý? Či pravověrného mohamedána trápilo, že spatřil v oblasti ovládané islámem tak mnohé, s čím nemohl souhlasit? Opětovně vyslovuje své rozhořčení nad lidožroutstvím, nad černochy pojídajícími zdechlé velbloudy a nad neuvěřitelnou nestoudností žen a dívek. Zatímco neshledává nic špatného v tom, že otrokyně chodí nahé, je pro Ibn Batutu, zvyklého na zahalené ženy, nepochopitelné, že se i ve městech setkává s mladými ženami, nemajícími na sobě ani hadříku.

A tak máme před sebou starou západní Afriku ve dvojím světle sobě navzájem odporujících popisů, ovšem nikoliv ve zcela stejné době, neboť Ibn Batutova cesta tudy vedla teprve ve čtrnáctém století, kdy už doba lesku Ghany patřila minulosti.

Staré hlavní město Ghany

Archeologové, snažící se vnést světlo do historie této oblasti, dlouho pátrali po starém hlavním městě Ghany, jehož nádheru vylíčil al-Bekrí. Ve starých cestopisech, pověstech a pohádkách bylo dost odkazů a byly tu i nálezy. I v západní Africe najdeme dostatek zpola zapomenutých zřícenin. Prvním badatelem, jemuž v této oblasti přálo štěstí, byl francouzský koloniální úředník jménem Bonnel de Mézières. Sledoval stopy místních pověstí, začal kopat na nenápadném místě severně od horního toku Nigeru a narazil na více předmětů, jež ukazovaly na někdejší existenci většího osídlení.

Systematické vykopávky v tomto místě — dnes se jmenuje Kumbi Saleh a leží asi tři sta kilometrů na sever od nigerského přístavu Bamako — byly zahájeny teprve roku 1939 a v dalších letech je často narušovaly války. Francouzští vědci R. Mauny — který také podstatně přispěl k prozkoumání prehistorických cest přes Saharu — a R. Thomassey předložili

své první zprávy o vykopávkách teprve roku 1950. Podle nich je zcela nepochybné, že staré ghanské královské město, popisované al-Bekrím, je totožné s městem Kumbi Saleh. Vykopané město zaujímá plochu dvou a půl čtverečních kilometrů; skýtalo prostor pro asi patnáct tisíc lidí, a bylo tedy na jedenácté století značně pozoruhodným sídlištěm (pomyslíme-li, že například Berlín to dotáhl na dvanáct tisíc obyvatel teprve roku 1500 a že ve století rozkvětu Ghany neměla větší města, jako Kolín nad Rýnem a Vídeň, o mnoho víc než dvacet tisíc obyvatel).

Vykopávky v Kumbi Salehu

Thomassey odkryl dva paláce a mešitu, našel však i spoustu nástrojů; z nálezů je patrno, jak vysokého stupně hospodářského vývoje starý ghanský stát dosáhl. To také připouští domněnku, že některé africké a asijské oblasti byly ve středověku na vyšší úrovni než dnešní státy, které poskytují peníze na pomoc rozvojovým zemím.

Příčinou tohoto dnes zaniklého bohatství byly obchod a poloha Ghany „mezi solnými ložisky Severu a zlatem Jihu“, jak lakonicky poznamenává americký znalec Afriky Basil Davidson. „Ghanský král měl právo vybírat denár zlata z každého oslího nákladu soli, jež docházela do země, a dva denáry zlata za každý náklad, který zemi opouštěl . . .“

Pro Ghanu, Mali a jiné západoafrické státy, jež se nyní opět probudily k životu, jsou al-Bekrí, Ibn Batuta, Ibn Chaldun a Leo Africanus autoritami, které stojí svým významem hned za koránem. Pro učené Araby ale byly země západní Afriky jen krajinami jako mnoho jiných, které navštěvovali, aby si učinili celkový obraz o světě.

Ibn Batutova cesta kolem světa

Nejprůkaznější pokus o takový přehled veškerého dosažitelného světa učinil Ibn Batuta, jejž historikové a geo-

grafové vyznamenávají tak krásnými čestnými tituly, jako například „arabský Marko Polo“; přitom zapomínají na to, že starší geografická věda Orientu by měla bezpochyby právo zvát Marka Pola „Ibn Batutou Evropanů“.

Jisté je, že v Ibn Batutovi máme před sebou jednoho z největších cestovatelů všech dob, muže, kterého je třeba řadit po bok největších objevitelů všech časů; vzděláním a schopností popsat, co uviděl, je však velmi často vysoko nad nimi.

Největší cestovatel arabského světa

Ibn Batuta se narodil roku 1302 v severozápadní Africe, v přístavním městě Tangeru *(dnes Tandža)*. Nejprve studoval práva, avšak už jako třiadvacetiletý mladík nastoupil svou první velkou cestu, totiž pouť do Mekky, která mu měla zajistit pro jeho povolání požehnání nebes. Pouť vedla nejprve do Mekky, ale na zpáteční cestě navštívil Mezopotámii, Persii a Sýrii. Tato cesta mu asi dodala chuti k dalšímu cestování, neboť místo aby se vrátil do Tangeru, odešel na dva či tři roky do Mekky a v bohatém městě se připravoval duševně i hmotně na velkou světovou cestu, jež se stala vlastní náplní jeho života.

V roce 1330, kdy mu bylo dvacet osm let, opustil Mekku, nastoupil na Rudém moři na loď a plul na jih, kolem obávaného mysu Guardafui až do Kilwy, kvetoucího arabského obchodního města na jihovýchodním pobřeží Afriky, proslaveném svými třemi sty mešitami; z této nádhery dnes už mnoho nezbylo — moderní Kilwa leží sice podobně jako staré město na ostrůvku jižně od Parapeta, bylo však jako přístav předstiženo Dar es-Salaamem, ležícím dvě stě padesát kilometrů dále na sever.

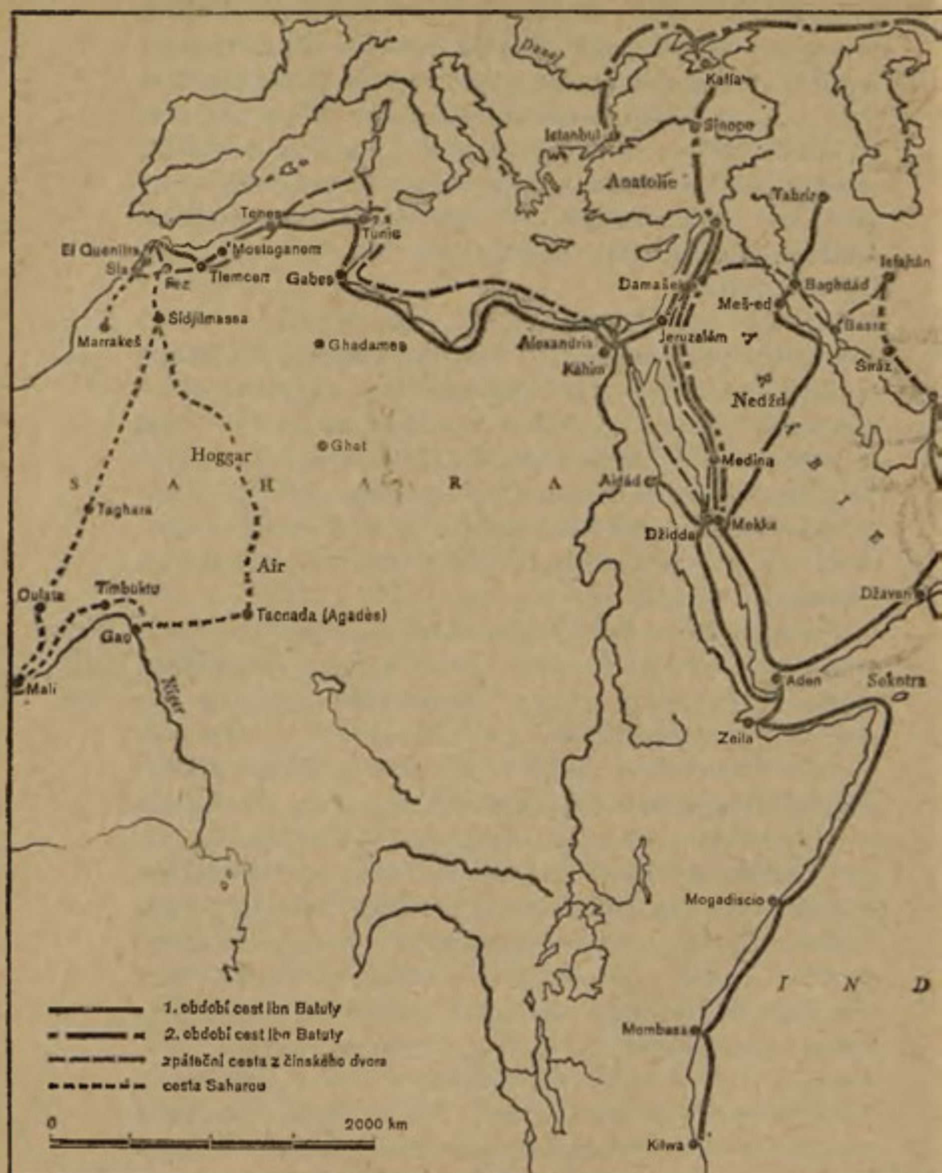
Z Kilwy se vrátil Ibn Batuta do Arábie, zdržoval se zase chvíli v Mekkce a cestoval pak přes Egypt, Sýrii a Anatolii k Černému moři. Po bouřlivé plavbě se dostal do města Kaffy na Krymu *(dnes Feodosija, na jihovýchodním pobřeží poloostrova)*, založeného Řeky, jež bylo od roku 1262 v rukou

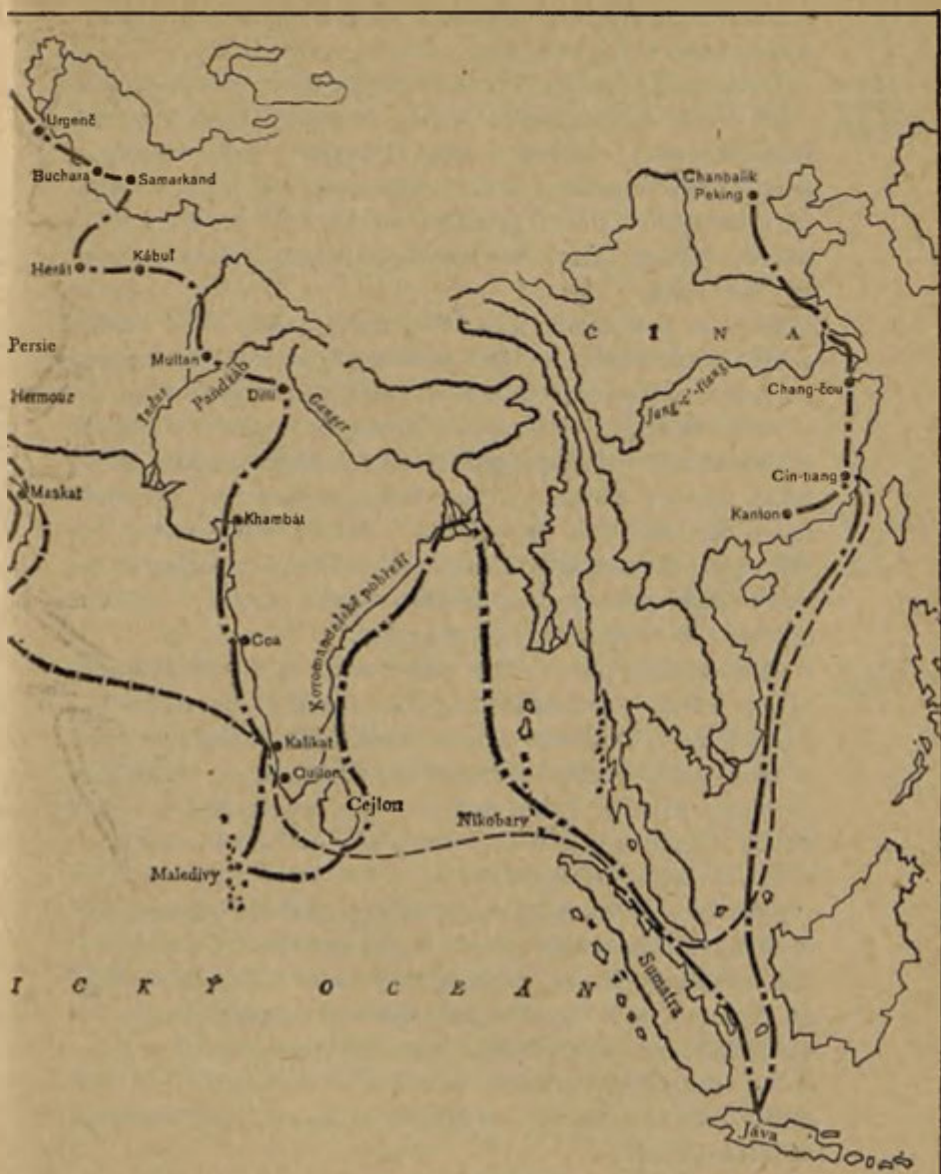
Janovanů. V tomto městě zažil Ibn Batuta jedno ze svých vzácných střetnutí s křesťanstvím (jiné se uskutečnilo na Sardinii). Slyšel znít zvony mnoha chrámů, neboť Kaffa se stala nedávno biskupským městem, a nastoupil se zřejmým ulehčením další cestu do Saraje, tehdy tatarského města, jež jako přístav na Volze na sebe vázalo čilý obchod. Cestu absolvoval podle tatarských zvyklostí ve vozíčku zastřešeném plachtou a naplnilo ho uspokojením, že se octl opět mezi svými souvěrci.

Tatarský chán Mohamed Uzbek přijal poutníka z Mekky Ibn Batutu velmi přívětivě, dovolil mu dokonce nahlédnout do serailu a Batuta se mu pak nabídl, že doprovodí jednu z manželek chánových, řeckou princeznu, na cestě do jejího rodného města Byzance *(Istanbulu)*; chán dal k tomu souhlas. Ibn Batuta sice proto odložil plánovanou návštěvu města Bolgaru, zato se však mohl účastnit jedné z oněch velmožských cest, při nichž středověký Orient uplatnil všechnu svou nesmírnou nádheru.

Princezna Bailun cestuje do Konstantinopole

Princezna Bailun byla dcerou císařovou, a proto cestovala v doprovodu pěti set tatarských jezdců, s dvěma sty mladými otrokyněmi a dvaceti pážaty. Průvod měl celkem asi dva tisíce koní, tři sta buvolů, dvě stě velbloudů a čtyři sta vozíků, z nichž většina byla určena k dopravě rozkládací mešity, jež byla na každém místě odpočinku postavena. (Protějškem této mešity byl — rovněž na ruské půdě — chrámový vagón, který dával car připojit ke každému vlaku na transsibiřské železnici, aby cestující nemusili dlouhou cestu trávit bez duchovní útěchy.) Nekonečný průvod princeznin sledoval pobřeží Černého moře západním směrem, za mnoho týdnů urazil dlouhý úsek cesty stepí k ústí Dunaje a u prvních řeckých *(východořímských)* pevností jej očekávala delegace z Byzance. V čele delegace byl princeznin bratr — následník trůnu, který přivítal hosty ze země Tatarů. Princ a jeho deset tisíc jezdců však představovali jen malou předehru nádher-

Kaffa
Sinope
Istanbul
Anatolie
Tabriz
Tenes
Tunis
El Quenitra
Mostaganem
Sla
Fez
Tlemcen
Gabes
Damašek
Baghdád
Isfahán
Meš-ed
Sidjilmassa
Marrakeš
Ghadames
Alexandria
Káhira
Jeruzalém
Basra
Síráz
Nedžd
Hoggar
Ghat
S A H A R A
Medina
Aidád
Tagharа
Mekka
Džidda
Air
Oulata
Timbuktu
Tacnada (Agades)
Gao
Mali
Niger
Džavan
Aden
Sokotra
Zeila
Mogadiscio
I N D
Mombasa
Kilwa
1. období cest Ibn Batuty
2. období cest Ibn Batuty
zpáteční cesta z čínského dvora
cesta Saharou
0
2000 km

Velké objevné cesty Ibn Batuty

ného uvítání, jehož se Bailuně a její družině dostalo v císařském městě u Bosporu.

Nelibost z pobytu mezi křesťany

Hemžení lidí se Ibn Batuty dotýkalo stejně nelibě jako znění tisíce chrámových zvonů. Obával se fanatické řecké chátry velkého města a tři dny se skrýval v pokoji paláce z obavy, že by se mu Byzantinci mohli mstít za to, že se Turci zmocnili už i poslední křižácké pevnosti, totiž Akky, při čemž bylo pobito šedesát tisíc nevinných křesťanů, mírumilovných obyvatel města.

Císař se však ukázal být velmi tolerantním. Přijal zcestovalého mohamedána velmi přívětivě, dal si podat zprávu o zemích u Rudého moře a ve východní Africe a rozloučil se s Ibn Batutou, obdarovav jej čestným rouchem a slunečníkem. S tím byla také spojena jízda městem, neboť každý takto poctěný člověk byl lidu Byzance představován císařskými heroldy. Ibn Batuta byl i nadále všude vítán. Jen přístup do chrámu Boží Moudrosti mu zůstal uzavřen; na to, aby se dožil přeměny nádherného starého chrámu v mešitu, byl jeho život přece jen příliš krátký.

Cesta do Bolgaru

Přes všechny pocty zůstal Ibn Batuta v tehdy snad největším městě křesťanského světa pouhých šestatřicet dní a vrátil se k Tatarům, ačkoliv zima byla neobyčejně tuhá a cestovatel z teplého Tangeru se musel až po uši zabalit do vlčích kožešin. Takto zachumlán se sotva hýbal, jak sám uvádí. Museli mu pomáhat na koně a na jeho vousech se tvořívaly ledové rampouchy.

Zda výlet po Volze do města Bolgaru podnikl během svého druhého či už prvního pobytu v Saraji, není dodnes zcela jasné. Kdyby však byl slavné obchodní město navštívil už před cestou do Byzance, pak by se nedalo vysvetlit, proč potom — jak například tvrdí Ørjan Olsen — plul ještě jednou po Volze.

Už od raného středověku požívalo město Bolgar u národů severu i jihu vynikající pověsti jako mohamedánské obchodní středisko

„Často jsem slyšel mluvit o Bolgaru," píše Ibn Batuta v druhém díle svého cenného cestopisu, „a chtěl jsem se tam odebrat, abych se na vlastní oči přesvědčil o tom, co mi vypravovali: že noci jsou v onom městě tak krátké a v opačné roční době opět dny ... Celkem jsem v Bolgaru pobyl tři dny. Měl jsem sice v úmyslu cestovat dál do zemí temnoty, do nichž vede cesta přes Bolgar. Bylo by to bývalo asi čtyřicet dní cesty. Dověděl jsem se, že tam jezdí v malých vozících, tažených mnoha psy. Tato země, jež prý se podobá jediné velké pustině, má totiž půdu zmrzlou a na ní prý jsou psi svými tlapkami pevnější než lidé či koně. Cestování je v těchto končinách velmi drahé, neboť kupci, kteří se tam odváží jet, musí s sebou vzít kolem sta vozů s nezbytným proviantem, s nápoji a jinou výzbrojí, protože tam nenajdete ani strom, ani rašelinu.

Obchodování v zemi temnoty

Dojedou-li cestující do země temnoty, složí přivezené zboží na předem určeném místě a odeberou se do svého stanového tábora. Teprve příštího jitra jedou s vozíky taženými psy na místo výměny a tam najdou navrstvené kupy drahocenných koží vedle svého zboží. Je-li kupec z Bolgaru s nabídkou koží spokojen, vezme je s sebou a obchod je uzavřen; v opačném případě tam ponechá zboží i kůže ležet ještě jednu noc a příštího rána pak najde zvýšenou nabídku lovců kožešin.

Tak se uskutečňují obchody v zemi temnoty. Mužové z Bolgaru říkají, že nevědí, zda obchodují s lidmi či s démony, neboť ještě nikdy žádného lovce kožešin nespatřili. Nejkrásnější kožešiny, jež takto vymění, jsou hermelíny. V Indii se platí za bezvadnou kožku až tisíc denárů; čtyři tyto denáry mají hodnotu jednoho marockého."

Cena dosažitelná v Indii tedy byla čtyřikrát vyšší než výdaje, jež měli kupci z Bolgaru se zbožím na výměnu, neboť pravděpodobně to byly především výrobky denní potřeby, jako nože, šatstvo a podobně. Škoda, že Ibn Batuta svůj

úmysl neuskutečnil. I ty tři dny pobytu v Bolgaru se nám zdají být málo na město, které už tak dávno chtěl navštívit a o němž toho tolik slyšel. Snad to byla nějaká nepředvídaná událost či nehoda, jež ho přiměla k tomu, že přerušil svůj pobyt, a tak se vzdal dalších plánů v této zemi. Jinak by si byl sotva dal ujít takovou příležitost. Ibn Batuta musel jistě během své cesty stále obchodovat (jako to tehdy činili mnozí poutníci do Mekky); jinak bychom si těžko vysvětlili nepopíratelný fakt, že mohl strávit čtyřiadvacet let svého života na cestách.

Říše Chiva

A tak tedy cestoval Ibn Batuta znovu po proudu řeky Volhy — Kaspické moře přitom zůstalo po jeho pravé straně, až se dostal do říše Chiva, nazývané též chorezmické, do jedné z kulturně historicky nejzajímavějších oblastí v islámském světě. Města této země tehdy za mongolské nadvlády zaznamenala zčásti nový rozkvět, i když čilý hospodářský a duchovní život v Buchaře, Samarkandu či Ferganě byl jiného charakteru než například v devátém nebo desátém století, v době vzniku sbírky pohádek Tisíce a jedné noci, jejichž prostřednictvím se tato města stala všeobecně známými. Přes dnešní Afghánistán cestoval Ibn Batuta do Indie. Navštívil nejprve město Dillí a zůstal tam nejméně osm, snad dokonce devět let; lze tedy předpokládat, že pomýšlel na to, usadit se v tomto městě natrvalo. Zřejmě také nabyl v cizině rychle dostatek vážnosti, neboť roku 1342 jej požádal jeden z indických sultánů, aby cestoval do Pekingu jako jeho vyslanec. Tak začala pro čtyřicetiletého Ibn Batutu cesta, jež mu vynesla srovnání s Markem Polem a byla událostmi neméně bohatá než Benátčanova odvážná výprava.

Cesta začala zajetím Ibn Batuty Indy, kteří byli dosud přívrženci staré víry a s mohamedány nebyli zadobře. (Protiklad, který po staletých náboženských sporech vedl v naší době k rozdělení velké země. Ibn Batuta byl jednou z tisíců obětí.) Obratnému muži se však podařilo uprchnout, a tak

cestoval po moři dál do města Kalikatu, jež nesmíme zaměňovat s Kalkatou; bylo na jihozápadním pobřeží Přední Indie, centrem indického a čínského obchodu mezi Afrikou, Přední Asií a Dalekým východem. Sehnat v tomto městě možnost pro přeplavbu do Číny nebylo příliš obtížné. Ibn Batuta měl však smůlu, že loď, na kterou už dopravil svá zavazadla, se potopila, a tak ztratil všechno, co měl. Sám na palubě nebyl, a tak si alespoň zachránil život. Zato se mu naskytla příležitost převzít úřad soudce na Maledivách; je to pětasedmdesát malých korálových ostrůvků v Indickém oceánu. Z vyslance se tak stal nečekaně právník, z cestovatele kolem světa znovu usedlý a vážený občan, který zastával v tomto nezdravém podnebí svůj úřad jeden a půl roku.

Jako kádí na Maledivách

Přitom se naskýtá otázka, jak vypadal jeho rodinný život. Dovedeme-li si do jisté míry představit život osamělého cestovatele uprostřed svého doprovodu, pak ale ke kádímu patří manželka, ne-li dokonce celý harém. Paměti Ibn Batutovy podávají i o tom značně otevřenou informaci s podrobnostmi, které by dnes mohly z Malediv učinit neobyčejně žádoucí turistický cíl.

„Deset dní poté, co jsme se nalodili v Kalikatu, jsme šťastně dospěli na ostrov Dibat el-Halal. Leží uprostřed četných jiných ostrovů a všechny jsou obývány hodnými muslimy. Z medu a kokosového mléka připravují jakýsi druh medoviny, který jim spolu s určitým druhem ryb, které hlavně jedí, dodává nikde jinde nevídanou sílu k souloži. Ale ani jako cizinec jsem si nemohl stěžovat. Pokud jsem žil na těchto ostrovech, měl jsem čtyři právoplatné ženy a byl jsem denně každé z nich k dispozici. Kromě toho jsem ale ještě spal s tou z mých konkubín, která byla právě na řadě — a to vše po dobu jednoho a půl roku.“ Protože z Malediv nebylo příliš daleko na Cejlon, navštívil Ibn Batuta také tento velký ostrov a nezůstalo jen při pouhé návštěvě. Vystoupil tam na Adamovu horu, tehdy nazývanou Serendib. Není to sice nejvyšší hora

na světě, jak se domníval Ibn Batuta, ba ani nejvyšší na Cejlonu, ale i tak dosahuje výše 2243 metrů nad mořem.

Otisk Adamovy nohy

„Spatřili jsme ji už z moře, ačkoliv mezi ním a naší lodí bylo ještě devět dní plavby. Za dávných dob byly do úbočí hory vtesány schody, po nichž je možno jít, a po straně jsou zatlučeny do skály železné sloupky s řetězy, jež slouží šplhajícímu jako opora. Neboť kvůli podivnému obrovskému otisku nohy navštěvují odedávna tuto horu věřící i nevěřící neobyčejně hojně. Na vysoké černé skále je prohlubeň, do níž vložil nohu praotec nás všech a vtiskl ji do skály. I Číňané přicházejí v hojném počtu, aby otisk nohy spatřili."

Z Cejlonu se vrátil Ibn Batuta opět na indický subkontinent, pobyl delší čas v různých městech pobřežní oblasti, ale cestování se nevzdal a vyrazil znovu, zřejmě z dalekosáhlým cílem. Vzal s sebou totiž všechen svůj majetek, kterého mezitím na Maledivách a Cejlonu nabyl. Tu jej postihlo další neštěstí: u malého ostrůvku, u nějž dnes lodi téměř nepřistávají, který však tehdy sloužil při plavbě jako zásobovací stanice, přepadli loď piráti.

„Vzali mi vše, co jsem vlastnil a uschoval pro případ nemoci či nouze. Oloupili mě o šaty a s nimi i o perly a drahokamy, jež mi daroval cejlonský sultán, vzali mi i šaty, které jsem měl v zavazadlech, a ponechali mi pouze kalhoty, které jsem měl na sobě."

Připomíná nám to řeč Voltairovy Candidy, neboť i Ibn Batuta přijímá veškeré zlo svého života od lidí, jež nazývá pohany (byli to ale i jinověrci), a lpí na přesvědčení, že žije v nejlepším ze všech světů a vždy v ochraně Alláhově.

V největší nouzi vypomohli staří přátelé na Maledivách a zchudlý Ibn Batuta se pak vydal do země, o jejímž levném životě mu jakýsi starý přítel vyprávěl pravé divy, totiž do Bengálska. Plavil se dvaačtyřicet dní a dorazil v pořádku do země, kterou kupci sousedního Chorasánu nazývali „pro její vedro peklem, naplněným všemi statky štěstí". Ibn Batuta

však už na Maledivách zažil tolik vedra, že se i v tomto údajném pekle jeho životní elán zase rychle probudil. Líčí nám nejen, že osm vykrmených kuřat bylo možno koupit za osmdesát feniků — tedy kuře za groš, a že tučný beran stál jen asi dvojnásobek; ale při takových cenách se zajímal, jak se zdá, především o trh s otroky, neboť píše:

Dokonalá Asura

„Viděl jsem, jak třicet loktů jemné bavlněné tkaniny prodávali za dva denáry, zpozoroval líbeznou mladou otrokyni, jež byla na prodej jako souložnice za zlatý denár. Přibližně za tutéž cenu *(dnes asi tři sta padesát korun)* jsem koupil jinou mladou otrokyni. Jmenovala se Asura a na jejím těle nebylo jediné chybičky. Jeden z mých otroků ovšem musel zaplatit dvojnásobek, protože si přál mít hezkého chlapce.“

Ale ani očividné přednosti života v levném Bengálsku nedokázaly Ibn Batutu udržet. Jeho neúnavnost jej poháněla na další kratší cesty do Chasijského pohoří a ke střednímu toku Brahmaputry, kde už tibetské a čínské vlivy byly zřetelně patrné. Tato řeka totiž vytvářela nejstarší spojení mezi tibetským hlavním městem Lhasou a Bengálským zálivem.

Do Bengálska se vrátil Ibn Batuta jen proto, aby se připravil na další cestu — jestliže jeho život nepovažujeme vůbec za nepřetržitou cestu, jen tu a tam na několik let přerušovanou. S ohledem na velehory, ležící ve východním Bengálsku, se přes všechna nebezpečí rozhodl nastoupit cestu do Číny po moři. Nevybral si však arabskou nebo čínskou loď, nýbrž čínskou džunku a po třech či čtyřech měsících se dostal v pořádku do tehdy slavného města Zaitunu, o jehož poloze výzkum dodnes nedospěl k jednotnému názoru. Uděláme však sotva chybu, umístíme-li je zhruba do prostoru dnešního Chang-čou, neboť Ibn Batutův popis se hodí se značnou jistotou na řeku Jang-c'-ťiang, která tehdy — dávno před všemi moderními dopravními prostředky — měla jako dopravní cesta ještě daleko větší význam než dnes a ústila do moře v zálivu Chang-čouském.

Přístav Zaitun „Přístav Zaitun," píše Ibn Batuta, „patří k největším na světě, ba myslím dokonce, že je největší vůbec. Viděl jsem v něm přes sto námořních džunek, nespočet malých říčních člunů. Zaitun leží u mořského zálivu, jenž zabíhá hluboko do pevniny, až se nakonec spojuje s Velkou řekou. Celý měsíc jsem se plavil proti proudu této řeky, přistávaje v poledne v té, večer v oné vesnici, abych si nakoupil zásoby."

Ibn Batuta si Čínu důkladně prohlédl, navštívil Peking a Kanton a nakonec nastoupil znovu na džunce zpáteční cestu. Protože jeho duši trápilo, že tak dlouho prodléval mezi nevěřícími, zvolil si pro svou cestu loď, jejíž majitelem byl sultán ze Sumatry a námořníci byli tudíž mohamedány. S pravou vírou však převzali malajští námořníci také bezmeznou pověru bujné orientální fantazie a uvedli našeho cestovatele do nejedné podivné situace:

„Deset dní se na nebi neukázalo slunce a naše loď pluje stále dál do neznáma. Námořníků se zmocnila nejistota a chystali se obrátit, ale ani to se jim nepodařilo. Tak jsme strávili dvaačtyřicet dní, aniž jsme mohli říci, kde jsme vlastně byli. Třiačtyřicátého dne se za svítání vynořila z nekonečného moře hora. Byla vzdálena od naší lodi asi dvacet mil a vítr nás hnal přímo k ní.

Námořníci zneklidněli ještě víc a navzájem se radili: neboť o nějaké pevnině v této oblasti moře nic nevěděli. Všichni se začali modlit, činit pokání a vyznávat své hříchy; báli se totiž, že se o neznámý ostrov roztříští. Prosili jsme všichni společně Proroka o jeho přímluvu u Alláha a dal jsem mezi kupci, kteří byli se mnou na palubě, kolovat listinu, do níž každý zapsal peněžitý dar, který byl ochoten dát, bude-li zachráněn.

Pták Noh Poté se vítr poněkud utišil, slunce opět vyšlo a současně se zdálo, jako by se pohoří pozvedlo z moře, neboť nyní viselo na nebi a pod ním se objevil široký pruh jasného světla. My cizinci jsme užasli, námořníci však si padali do náruče, pla-

kali a loučili se se životem. Na mou otázku, proč jsou tak zoufalí, odpověděli: ‚To, co jsme pokládali za horu, je ve skutečnosti pták Noh. Jakmile spatří naši loď, vrhne se na nás a pak jsme všichni ztraceni.‘

V tomto okamžiku nejvyšší nouze — byli jsme vzdáleni už jen deset mil od obrovského zvířete — vyslyšel Alláh naše prosby, poručil větru otočit se a hnal naši loď z nebezpečného směru pryč. Za dva měsíce po tomto dni jsme přistáli na Jávě . . .“

Pasti na námořníky podle Sindbáda

Považovat hradbu mraků při špatné viditelnosti za pevninu, je pochopitelný omyl, s nímž se ve zprávách cestovatelů setkáme vícekrát. Pevnina, jež za soumraku vypadala tak nadějně, často příštího rána za jasného slunečního svitu zmizela a ukázalo se, že to byla nízká vrstva mraků. Ale považovat takový shluk mraků nejprve za pohoří a nepoznat, že je to mrak, i tehdy, když už „vzlétl“, to už vrhá příznačné světlo na zmatek v myslích středověkých mořeplavců a vysvětluje nám nesčetné pověsti, strašidelné historky a úděsné povídky, které ani dnes docela nevymřely. V orientálním pohádkovém světě odpovídá pták Noh našim létajícím drakům. Není však jen jednou z mnoha nestvůr, nýbrž je svými démonickými funkcemi zosobněním zla vůbec. V nejpopulárnější mořeplavecké historii Východu v Sindbádových Lživých pohádkách — hraje přirozeně zvláštní úlohu. Kdo by kdy mohl zapomenout na ostrov, z něhož se náhle vyklube hřbet obrovité ryby, takže všichni, kteří se na ní usadili, opustili své věci a uprchli k lodi (538. noc), nebo na onu obrovskou, lesklou kopuli, po níž nic netušící Sindbád kráčí, když tu se náhle přiblíží pták Noh, aby ochránil své vejce, vejce, z něhož se pak vyklubou mláďata, která krmívá slony (544. noc).

Za takovýchto zmatků se Ibn Batuta, sám pravověrný muslim, snažil pochopit svět rozumem, kterým jsme obdařeni jako jedinou zbraní proti podobným mlhavým záhadám. Zaznamenával, srovnával, uvažoval. Nakonec se vrátil z Indo-

nésie do Indie, pobyl delší dobu ve velkém obchodním městě Kalikatu a pak si vzpomněl na vlast, k níž jej přiblížila plavba do východní Arábie. Po toulkách, trvajících dvě desetiletí, připlul konečně jako pětačtyřicátník přes Sýrii a Palestinu do Egypta. Dokončil svou velkou cestu tak, jak ji začal, totiž poutí do Mekky, a roku 1349 se vrátil domů do Maroka, do města Fezu.

Šťastný návrat do Fezu

Stejně jako jeho pozdější cesta do západní Afriky je i tato Ibn Batutova cesta svým rozsahem a literární hodnotou cestám Marka Pola přinejmenším rovnocenná; přesto ji však ještě dnes zná poměrně malý okruh zájemců.

Podíl Židů

Kapitola o arabském výzkumu světa by byla neúplná, kdybychom zde nevzpomněli příspěvku Židů. Židovští kupci často svými jmény splývali s arabskými, protože měli při svém styku s islámským Orientem přirozený zájem o nenápadnost. Jejich nezávislý rozum, jejich ostrovtip a chladný úsudek se však přece jen velmi zřetelně odráží od ostatních orientálců, kteří tehdy cestovali mezi Timbuktu a Kantonem, mezi pobaltským městem Vinetou a africkým zlatým přístavem Sofalou.

Velcí židovští cestovatelé

Jména tří z nich se vryla do historie hlouběji než ostatních: Ibrahím Ibn Jakúb, který procestoval jako obchodník otroky střední Evropu a západní Rusko, rabín Benjamín z Tudely, jehož cesty, pokud o nich víme, se vztahovaly k Arábii a Přednímu východu, a kupec Sulejman, který procestoval čtyři sta let před Markem Polem centrální Asii a Čínu a ve svých záznamech zanechal svému učenému potomku Abú Sa'ídovi nedocenitelný materiál.

Cestopis Ibrahíma Ibn Jakúba se nám bohužel nedochoval v originále, nýbrž jen v pozdějším zpracování al-Bekrího.

Bekrí, který měl sám velký zájem o geografii, čerpal pravděpodobně ze záznamů na oněch místech, která se mu jevila jako zvlášť důležitá, a vynechal naproti tomu všechno, co by nám mohlo podat informace o osobnosti cestovatele, o důvodech jeho cesty a o tom, kde cestu začínal. A tak se náhle setkáváme s Jakúbem na hranicích slovanských kmenů, jež na konci devátého století probíhaly těsně na východ od Magdeburku.

Jakúb nám podává zprávu o císaři Otovi Velikém — kterého nazývá králem Huto, o polském Měškovi a českém Boleslavu II. Z jeho setkání s císařem, který právě příliš často nepobýval v Německu, bylo možno zjistit, že Jakúbova cesta k Labi a do pobaltských zemí se uskutečnila pravděpodobně v roce 973, a to na jaře. Ačkoliv Jakúb nešetří údaji o vzdálenostech a vyjadřuje se velmi přesně, jsou jeho záznamy jistě zajímavější pro moderního středoevropského historika, než byly pro staré arabské geografy. Jakúbovo líčení nám totiž odhaluje poněkud překvapující obraz panství Slovanů, sahajícího daleko na západ, a tento obraz je ve značném protikladu s tím, co se často předkládává jinde. Město Naumburg nazývá slovansky Nubgrad — bezpochyby nikoliv z nepřátelského postoje k Němcům, ale proto, že to jméno tak slyšel — řeku Sálu Sálavou a o Praze říká:

Praha a Krakov v raném středověku

„Město Praha je vystavěno z kamene a vápna a je to největší obchodní středisko oněch zemí. Sem přicházejí z města Krakova Rusové *(tj. germánští Varjagové z Ruska)* a Slované se zbožím a přicházejí k nim ze zemí Turků mohamedáni, Židé a Turci, rovněž se zbožím a běžnými mincemi, a vyvážejí od nich otroky, cín a různé kožešiny. Jejich země je nejlepší zemí na Severu a nejbohatší, pokud se týká životních potřeb."

Abychom tyto řádky lépe pochopili, připomeňme si kapitolu o Normanech. Jakúbova zpráva je důkazem existence obchodování pohanů napříč střední Evropou, obchodu spo-

jujícího slovanská pobaltská města s velkými ruskými řekami a se severní Afrikou, Předním východem, zkrátka s arabským světem. Víme přece i z německých pramenů, například od Thietmara z Merseburku, že ve velkých přístavních městech na Baltském moři, jejichž obyvatele a šlechtu tvořili až do dvanáctého století Slované, se setkávali Arabové, Židé a normanští kupci a organizovali světový obchod, kdežto křesťanská Evropa z něho byla vyloučena. Tento obchod také vysvětluje raný rozkvět slovanských měst, jako byl Krakov, Praha, Vineta, Mikilingrad *(Meklenburk)* a jiná. Když se pak tato města později pokřesťanštila, popřípadě poněmčila, zažila zprvu těžký úpadek, a teprve až se přeorientovala z obchodu na řemeslo, dosáhla nového rozkvětu.

O Polsku podává Ibrahím Ibn Jakúb zprávu, že země Měška oplývá obilím, masem a rybami. „Vybírá dávky v ražených penězích a vydržuje z nich vojsko ... Na východě hraničí s Měškovou zemí Rusové, na severu Brusové *(tj. Prusové)*. Sídla Brusů leží u světového moře; mají vlastní řeč. Řeči svých sousedů *(tj. pobaltských Slovanů)* nerozumějí. Jsou často napadáni Rusy, přijíždějícími na svých lodích od západu."

Tak zcela přesně poznává hospodářský význam slovanských sběračů medu, polohu země Prusů mezi baltským pobřežím a polskou říší, námořní lupiče Vikingy a odlišnost pruského jazyka od jazyků Pomořanů a jiných Slovanů. Pro Varjagy v Rusku a Vikingy z Haithabu používá příznačně stejného pojmenování, totiž Rus, a z toho je jasné, že označení „Rusové" se vztahuje na název pobaltských Vikingů, jak byli zřejmě zcela běžně ve středověku nazýváni. Jeho nejdůležitějším svědectvím je však zmínka o Vinetě, protože tím Jakúb zasahuje do jedné z nejožehavějších sporných otázek geografie a historie rané doby v Německu. Zmiňuje se o „velkém městě na světovém moři", ležícím severozápadně od Polska, na druhé straně bažinaté krajiny. „Má dvanáct bran a přístav

a pro něj se tam používá velkých klád v řadách. A vedou války s Měškem a jejich vojsko je veliké. Nemají krále a nevládne jim jedinec, ale poslouchají svých starších."

Námořn pevnost Vineta

Velké klády zřejmě sloužily k uzavření přístavních bran, které tato podivná přístavní pevnost podle všeho měla na ochranu vnitřního přístavního prostoru. V nekonečné diskusi o Vinetě bylo toto místo textu právě tak jako jiné sibylské poznámky (u Idrísího, Adama z Brém a jiných) předmětem různých výkladů, jež nás tu nezajímají. Jisté je, že se tu Jakúb důkladně porozhlédl; jistě nebyl jen ledajakým bezvýznamným člověkem, jinak by ho byl nepřijal císař Otto a nebyl by měl příležitost sejít se v Quedlinburku či Merseburku s poselstvím z města Bolgaru, o jehož přítomnosti máme důkazy i v německých pramenech, takže jedna zpráva potvrzuje druhou.

Podobně jako se dostal Ibn Batuta do německých krajů jen náhodou, tak měl i Ibrahím Ibn Jakúb, jak se zdá, za cíl celou velkou slovanskou zemi a jeho pobyt v Německu se opravdu omezoval jen na místa, ležící těsně u hranic slovanských kmenů. Tím se také vysvětluje, proč existuje o starém Rusku mnohem víc arabských zpráv než například o Německu nebo dokonce o Francii. Po velkých ruských řekách a ve městech ležících na jejich březích se uskutečňovalo setkání Normanů a Arabů, ale jen Arabové o tom hovořili. Varjagové nám nezanechali žádnou ságu podobnou těm, které jsou pro historii výzkumných cest po Atlantiku tak jedinečnými prameny. Arabové, o nichž by bylo třeba se v této souvislosti zmínit, jako byli Kazvíní a především Ibn Fadlán, mají zájem spíše geografický než etnografický a pokládali se snad pouze za objevitele podivných mravů a obyčejů, nikoliv ale za učedníky Mas'údiho.

Rabín Benjamín z Tudely

Když nastoupil rabín Benjamín z Tudely svou velkou cestu, byly i jeho zájmy jen zčásti geografické. Měl v úmyslu navštívit rozptýlené židovské obce a jeho pátrání vedlo k mnoha

objevům prostě proto, že tehdy i dnes ještě existovaly a existují skryté židovské obce v nepřístupných krajích Afriky, v pustinách Arábie, u Černého moře, v Číně a jinde. Zprávy Benjamína se však rychle rozšířily především po celé Evropě, kdežto poznatky Arabů, byť značné, se dostávaly do center vzdělanosti v křesťanských státech jen ve zlomcích.

Zatímco je třeba u Ibn Batuty a jiných cestovatelů předpokládat obchodní činnost, protože si přece museli nějak vydělat na výdaje spojené s cestou, vydal se rabín Benjamín, jak se zdá, na cestu jako vyslanec skupiny zámožných Židů a sloužil tedy pouze zbožnému účelu. Že tento podnik, vyžadující vroucí náboženskou horlivost, začínal ve španělském městečku Tudele, kde o tři sta let později spatřil světlo světa nešťastný Muguel Servetus, zavražděný Kalvínem, je shoda, kterou sotva můžeme považovat za náhodnou.

Rabín Benjamín tedy vyrazil z městečka na Ebru, čítajícího jen několik tisíc duší, do světa, jehož velikost, ba nekonečnost tehdy jistě ani netušil. Zda účel cesty byl čistě náboženský či také politický, zda měl založit světovou obec židovskou nebo židovský světový stát tisíců měst, to nevíme. V každém případě mu pomáhal rozvětvený židovský obchod, pomáhalo mu těsné spojení obce s obcí a putujícímu rabínovi se všude dostávalo přátelského přijetí a pomoci.

Jeho cesta vedla zprvu přes Barcelonu a Provence do Janova. V Římě rabín s překvapením zjistil, že velký počet Židů působil u dvora papeže Alexandra III., a protože se zmiňuje právě o tomto papeži, který byl však nastolen teprve 7. září 1159, víme, že rabín strávil v Římě podzim.

Studenti ze Salerma

Odtud cestoval dál do Neapole a Sorrenta a v Salermu konečně narazil na jednu z nejskvělejších židovských obcí v Evropě, a to na šest set židovských studentů, kteří se na této nejproslulejší lékařské fakultě západního světa připravovali na lékařské povolání. Benjamín projel poloostrovem, nalodil se v Otrantu a dostal se do Korintu a Théb, kde navštívil

dvě stě židovských textilních dělníků a barvířů; na svazích Parnasu se setkal s židovskou kolonií, která dnes už jistě neexistuje: asi dvě stě židovských rolníků, plahočících se po generace na chudé půdě.

Podobně jako většina křižáků sledoval i rabín Benjamín ještě starou římskou Via Egnatia, vedoucí napříč Řeckem do Byzance. Lesk byzantského císařství Komnénovců jej oslnil stejně jako předtím poselstvo Vladimíra Svatého a po něm Ibn Batutu; rabín Benjamín směl dokonce vkročit do chrámu Boží Moudrosti s jeho tři sta pětašedesáti oltáři. Ale rabínu Benjamínovi se, jak se zdá, ve velkém městě příliš nelíbilo (jak se to o Židech tvrdí ještě dnes, pokud se týká Athén a Pirea), protože tu příliš převládal řecký živel. Židé bydlili ve zvláštní čtvrti, v Peře, jež se později stala čtvrtí Evropanů a vyslanců. Na ulicích se směli pohybovat jen pěšky, jízda na koni jim byla přísně zakázána. Přesto rabín s hrdostí zaregistroval jedinou výjimku: židovský císařův osobní lékař Salomon jezdil každodenně do paláce na koni.

Obyvatel města si cení rabín Benjamín stejně málo jako křižáci. Lid v Byzanci měl rád sváry; došlo-li však ke srážce, neprojevoval příliš mnoho statečnosti. Proto si každá strana vydržovala jakousi útočnou zálohu, složenou z cizinců. Jen vůči Židům si Byzantinci dovolovali urážky všeho druhu, a tak rabín Benjamín brzy odcestoval na Rodos a Kypr.

Synagóga s 365 okny

Přes syrská a palestinská pobřežní města se dostal do Jeruzaléma, v jehož trojitém prstenci hradeb našel zklamaný rabín jen několik stovek Židů, kteří se většinou živili barvířstvím. Jaká nádhera panovala naproti tomu v Damašku, kde pevnou rukou vládl Nur ed-Din, který založil obrovské zahrady a vystavěl dokonce vodotrysky, jež v celém městě zabezpečovaly chládek a čistotu! Zde spatřil Benjamín z Tudely tu nejpodivuhodnější synagógu ve svém životě, dům Boží, jehož tři sta pětašedesát oken odpovídalo dráze

slunce v ročních obdobích a jež byla uspořádána tak, že pohled ke kopuli udával věřícím, kolik je hodin.

Z Damašku jel Benjamín z Tudely po starých karavanních cestách do Baalbeku a Palmyry. Nedostal se tedy do žádné neznámé země, přesto však byl na svou dobu výjimkou, neboť v oněch oblastech se už po mnohá staletí nesměl ukázat žádný Evropan. Celou Sýrii i její zázemí postihlo bohužel teprve před dvěma lety silné zemětřesení, jehož otřesy zbortily i zříceniny těchto impozantních starých měst. Město Baalbek bylo nedlouho po rabínově návštěvě zpustošeno dalším, ještě silnějším zemětřesením.

Odtud vedla cesta dále do Hamy, v bibli zvané Hamath, starého města při řece Orontu, známého svými čerpacími koly, kde o dvacet let později spatřil světlo světa jeden z největších arabských geografů, totiž Abú Abdalláh Jakúb, autor prvního geografického slovníku od dob antiky.

Rabín u kalifa

Po několika cestách, vedoucích různými kraji Mezopotámie, se konečně dostal rabín Benjamín do Bagdádu, jenž sice ve dvanáctém století už nezářil svým největším leskem, jehož nádhera však přece ještě uvedla muže z Tudely v nadšení. Jeho úžas však platil především kalifovi, který kromě jazyků své říše uměl i hebrejsky a projevoval vůči Židům tolik přívětivosti a velkorysosti jako ke svým vlastním poddaným. Bagdád byl tehdy, jak se zdá, největším městem na světě, neboť i když oněch sto tisíc mešit, uváděných v pověsti, jistě nikdy neexistovalo, přece počet obyvatel udávaný dvěma milióny může souhlasit. Rabín Benjamín je jedním z mála Evropanů, kteří spatřili toto nádherné město, jeho parky a paláce na Tigridu, staré rozsáhlé bazáry, tisíce mlýnů, dvanáct tisíc karavanních stanic a všechnu tu nádheru kalifátu ještě dříve, než vpád Mongolů v roce 1258 učinil všemu konec a než vnuk Čingischána vtáhl do rozbořené metropole. Veden neustále Starým zákonem cestoval rabín Benjamín dále do Babylónu, spatřil s úděsem zbytky mohutné věže,

po níž se lidé pokusili vystoupit až k Božímu trůnu, a dostal se do Basry a k Perskému zálivu.

Až sem se dá cesta Benjamína z Tudely sledovat zcela bezpečně. Dál však už nastávají pochybnosti, na nichž má vinu sám cestovatel, který jinak své líčení podává jasně a detailně. Jestliže všechny země, o nichž mluví, navštívil sám, pak si jeho cesty nezadají v ničem s cestami Ibn Batuty a Sulejmana. V tom případě tedy asi cestoval Persií do Indie a odtud dál až do Číny. Avšak délka trvání cesty, jak ji pro jednotlivé úseky uvádí, nesouhlasí (tak například tvrdí, že cesta z Indie do Číny trvala jen čtyřicet dní). Vzhledem k délce jeho pobytů se dá těžko začlenit cesta do Číny do sedmi let, kdy byl na cestách.

Zatímco někteří badatelé předpokládají, že cestoval podél indického pobřeží, navštívil Cejlon a pak se přes Aden dostal do Etiopie a k Nilu, jsou jiní názoru, že rabín Benjamín dostal na jednom ostrově v Perském zálivu spolehlivé obšírné zprávy o Indii a Číně a ty že pak vtělil do svého díla, podobně jako to učinili i al-Bekrí, Abú Sa'íd a jiní spisovatelé té doby, z čehož ovšem dnes máme prospěch.

Teprve Aden a Nil jsou pro nás opět jistými body, jimiž prošel, a stejně tak jeho mezipřistání ve městě Massaua, tehdy velmi frekventovaném přístavě u Rudého moře, odkud rabín cestoval dál na sever.

Alexandrie, město cizinců

O Alexandrii nám rabín Benjamín podává cenný, i když pověstmi protkaný popis; zvláštní místo v něm zaujímá Faros, slavný maják v přístavu. Zázračné zrcadlo, jehož pomocí strážce majáku mohl poznat každou blížící se loď už na vzdálenost padesáti mil, prý bylo bohužel krátce předtím zničeno jakýmsi Řekem, píše rabín Benjamín. Zdalipak tomu sám věřil jako ti návštěvníci Paříže, kteří na náměstí Bastilly Bastillu marně hledají? Důležitější je však sdělení, že v Alexandrii měly své bydliště a zastoupení nejen národnosti Východu, ale i takzvaní Frankové. Mezi osmadvaceti křesťan-

skými státy, obchodujícími s Alexandrií, se výslovně zmiňuje o Dánsku a o několika německých zemích. Staré normanské námořní spojení tedy ještě ani na sklonku dvanáctého století nebylo přerušeno, a to už Němci začali vystupovat na scénu.

Přes Sicílii, Řím, Alpy a Verdun se vrátil rabín Benjamín k řece Ebru a zemřel ve svém rodném městě v roce 1178. Návrat domů přežil jen o pět let. Velká cesta byla nejen vrcholem jeho života, ale i jeho naplněním, podobně jako Roger II. zemřel několik týdnů po dokončení atlasu Idrísího a jako Jafudo Cresques skončil svůj život nedlouho po vydání slavné Katalánské mapy z roku 1375.

Pověst o Ahasvérovi

Za několik let po smrti rabína z Tudely vznikla v různých zemích, kudy cestoval, zhruba ve stejnou dobu pověst o Ahasvérovi, o věčně putujícím Židovi. Když v šestnáctém století vyšly v Cařihradě poprvé jeho cestopisné poznámky, měl věčný židovský poutník už dávno svou vlastní podobu a nikdo nepomyslil na to, že to mohl být rabín Benjamín, který svou sedmiletou cestou kolem Středomoří a hluboko na Východ zavdal k této představě podnět.

Kupec Sulejman v Číně

Čína, kam se asi rabín Benjamín nikdy nedostal, byla pro obecnou evropskou znalost až do objevení slavného rukopisu Marka Pola takřka neznámou zemí, i když Benátčan nebyl zdaleka prvním člověkem cestujícím do Číny.

Kupec Sulejman sepsal svůj cestopis čtyři sta let před ním, totiž roku 851. Byl to Žid z Andalusie, procestoval Přední Asii, Indii a Čínu a cítil zřejmě potřebu své dojmy zaznamenat. Byl jedním z mnoha umných kompilátorů arabské literatury. Abú Sa'íd el-Hasan, pocházející ze Sirafu u Perského zálivu, použil Sulejmana a jiných pramenů pro svou knihu Zprávy o Číně a Indii, jež je obsažnější než Sulejmanův původní cestopis, ale není tak spolehlivá.

Colbert, který nebyl jen tvůrcem francouzského loďstva,

merkantilního systému a Languedockého kanálu, nýbrž i mnoha akademií a knihoven, vyslal roku 1673 orientalistu Laîného do Cařihradu, kde bylo tehdy nejsnáze možné získat arabské rukopisy. Díky pomoci vzdělaného Žida Raphaela Levyho se mu podařilo koupit několik rukopisů, jež pak marně čekaly v Colbertových regálech, až si nadmíru zaměstnaný ministr najde čas k tomu, aby se jim věnoval. Po Colbertově smrti zůstalo vše ještě několik let při starém, a teprve roku 1718 přišel abbé Renaudot, člen Francouzské akademie, na tyto poklady a uveřejnil první překlad Sulejmanových a Abú Sa'ídových spisů. Rukopisu existujícímu pouze v pařížské Bibliothèque Nationale a nikde jinde na světě, dal také název Cesta obou mohamedánů.

Osudy jednoho rukopisu

A. T'Serstevens, který objevil nedocenitelné a neustále opomíjené záznamy a také je na základě dnešní úrovně geografických věd komentoval, se hlásí bezvýhradně k Sulejmanovi, kdežto o Abú Sa'ídovi má dojem, že před sepsáním svých Zpráv z Číny a Indie příliš intenzívně spolupracoval na sbírce Tisíc a jedna noc. Zvláště historku Ibn Wahaba, cestujícího do Číny — kterou i Hennig pokládá za pravdivou — odkazuje T'Serstevens do říše pohádek a nazývá ji historií pro povznesení muslimských čtenářů. Tím významnější je proto původní zpráva kupce Sulejmana.

Sulejman cestoval Čínou a Indií s otevřenýma očima. Nevíme, jak dlouho se zdržel v každé z obou zemí. Avšak odvažuji se tvrdit, že dnešní cestovatelé by měli značné potíže, kdyby chtěli získat podklady pro tak charakteristická sdělení o mravech, obchodním životě, právní praxi, zdravotnické péči a tak dále. Zřejmě se nepovažoval za turistu, který zapisuje nezávazně své vlastní dojmy, nýbrž cestoval za svými obchody a jeho sdělení měla být cennou pomocí pro jiné kupce.

Po několika poznámkách o rybách, s nimiž se jeho loď setkala, a o velké říši Zabedž, rozprostírající se na území

dnešního Malajska a Moluk, začíná vlastní popis Číny a Indie. Čínou rozuměl Sulejman především asijské jihovýchodní pobřežní země; vždyť severní Čína a vnitrozemí byly mongolským územím. Proto se mu Indie jevila podstatně větší než Čína, i když ne tak dobře organizovaná, pokud se týkalo veřejných zařízení. Podobně jako Gobineau, Montaigne a jiní velcí cestopisci používá Sulejman často uměleckého prostředku komparace, což činí jeho líčení pro nás obzvláště cenným.

Lidožroutství v Číně?

Mnohé z toho, co píše, znělo dřívějším staletím tak podivně, že tomu nikdo nerozuměl, jako například užívání toaletního papíru, v Číně už v devátém století zcela obvyklé, zatímco hygiena v Evropě vykazovala ještě v osmnáctém století značné nedostatky. Jiné Sulejmanovy zprávy, jeho tvrzení, že v Číně existuje lidožroutství, se ještě dnes ostře vyvracejí, ačkoliv se i u Marka Pola objevují obdobné poznámky.

„Číňané dovážejí slonovinu, kadidlo, měděné pruty a želví krunýře . . . V Číně je mnoho mezků. Kůň arabské rasy je zde neznámý, mají však jiné koně. Jsou tu také osli a velbloudi ve velkém počtu; velbloudi jsou dvouhrbí.

V Číně je velmi jemná hlína, ze které se vyrábějí vázy a nádobí, jež jsou skoro tak průhledné jako sklo; postavíme-li je proti světlu, je vidět, jak vysoko v nich dosahuje voda. Přistane-li v čínském přístavu loď ze zahraničí, zmocní se císařští úředníci všeho zboží a uloží je do skladišť. Tam je zajištěno proti každému poškození do té doby, až poslední loď v období monsunu přistane v přístavu. Pak se vybírá ze všeho zahraničního zboží císařský podíl; obnáší tři desetiny, sedm desetin se vrátí majiteli. Prvním kupcem je císař. Zaplatí nejvyšší cenu a složí ji hotově, nevládne tu ani nejmenší nespravedlnost . . .

Za pozemky nemusí Číňané platit daně; naproti tomu musí každý, kdo dosáhl osmnácti let, platit daň z hlavy. Osvobozen od ní je teprve v osmdesáti letech a pak dostává od císaře

důchod.*) Jen v Chan-fou obnáší tato daň denně 50 000 denárů *(tj. asi 7 miliónů korun)*. Mimoto si císař vyhradil monopol na sůl a na jistou rostlinu, která se rozpouští ve vodě; prodává se ve všech městech Číny ve velkém množství a nazývá se sakh. Má víc listů než jetel a je mnohem aromatičtější, je však hořké chuti. Voda se uvede do varu a rostlina se jí spaří. Je to nápoj, užitečný v nejrůznějších případech. Všechny peníze, které stát dostává, pocházejí z daně na hlavu a z monopolního obchodu solí a touto rostlinou."

Čaj a porcelán

Tím Sulejman podává — pokud lze posoudit — nejstarší zprávy o dvou výrobcích, jež jsou pro každého Evropana nerozlučně spjaty s pojmem Číny, totiž o porcelánu a čaji. Také zásada starobního zajištění každého daňového poplatníka (i když ve velmi pozdním věku) je velmi pozoruhodná, a to tím spíše, že kromě toho ještě existovala císařská zdravotní služba, i když ve velmi skromné míře.

„V Číně jsou na mnoha místech vztyčeny sloupy pět metrů dlouhé, jež jsou odshora až dolů popsány. Tam jsou zaznamenány nejčastější nemoci a jaké prostředky je nutno proti nim používat. Je-li někdo tak chudý, že si tyto prostředky nemůže koupit, zaplatí mu je stát. V každém městě jsou učitelé a písaři, kteří vyučují každého, kdo si to přeje, ve čtení a psaní na útraty státní pokladnice."

Účinnost těchto opatření nelze přeceňovat. Avšak jen fakt, že tato zařízení vůbec existovala, si zaslouží naši pozornosti, vezmeme-li v úvahu, na jakém stupni nevědomosti je ještě dodnes venkovské obyvatelstvo v některých oblastech Španělska či Itálie.

Z dějin mravů ve staré Číně

Pokud se týká mravů v Číně, je Sulejman podstatně zdrženlivější než jeho pokračovatel Abú Sa'íd, ledaže bychom předpokládali, že příslušné Sulejmanovy zprávy jsou na deseti či dvanácti listech, jež v rukopisech francouzské Ná-

* Tato poznámka je v Sulejmanově zprávě na jiném místě a byla sem vsunuta mnou. Autor

rodní knihovny chybějí. Sulejman se ovšem zmiňuje o otevřené homosexualitě, o níž píší i jiní cestovatelé do Číny, a o tom, že chlapci-pederasti považují svou činnost za povolání. Abú Sa'íd podává mimoto zprávu, že je obecně rozšířena normální prostituce a že kurtizány mají jen povinnost udat úřadu své jméno, původ, popis osoby a adresu a „tím jsou zaregistrovány jako prostitutky. Kolem krku jim dají provázek, na němž se houpe měděná destička s císařskou pečetí, a je jim vydáván jakýsi diplom, na němž je zaznamenána částka, kterou musí ročně odvádět státní pokladně a na němž se každému, kdo by se s nimi oženil hrozí trestem smrti . . . Večer pak vycházejí v pestrých šatech a vyhledávají cizince, prodlévající teprve krátkou dobu v Číně, ale i Číňany. Stráví s nimi noc a vrátí se teprve ráno. Alláhovi budiž vzdán dík za to, že jsme ušetřeni této neřesti."

Odpovídají-li takováto zařízení přibližně obyčejům v západním světě (až na trest smrti, kterým se hrozí eventuálnímu manželovi), pak je jiné hygienické opatření zajisté ojedinělou kuriozitou:

„Kromě jiných zvláštností, o nichž jsme hovořili, mají Číňané ještě ve zvyku močit ve stoje *(nikoliv vkleče, jak to činívali tehdy Arabove)*. Guvernéři, generálové a jiné vysoce postavené osobnosti přitom používají lakované rourky na obou stranách otevřené, aby si nepomočili svůj bohatý hedvábný oděv." (Abú Sa'íd)

Politika otevřených dveří

Ze všeho, co Sulejman viděl a Abú Sa'íd slyšel, shodně vyplývá, že mezi Čínou, Indií a Arábií byl provozován čilý obchod. Jeho prostřednictvím se staly postupně známé i menší Sundské ostrovy, některé ostrovní skupiny Indického oceánu, Malajský poloostrov, Formosa *(nyní Tchaj-wan)* a jiné země na hlavní trase lodní dopravy. Za Čínu se cestující nedostali, protože tomu Číňané dovedli z čistě obchodních

důvodů zabránit. Proto nalézáme ve zprávách obou mohamedánů jen velmi nejasné náznaky o Koreji a Japonsku. Sulejman jen tvrdí, že se Japonci cítí zcela závislými na císaři čínské říše a jsou prý přesvědčeni, že by nad Japonskem nepršelo, kdyby neposílali císařskému dvoru dary.

Stejně jasným je velký počet cizinců trvale se zdržujících v Číně. Existovaly pro ně pasy, ba dokonce cosi podobného, co by se dnes nazvalo průvodkou zboží, jakési císařské pojištění zahraničního zboží. Jeho smyslem bylo zabezpečení cizích obchodníků proti řádění čínských lupičů.

To byl tedy vrchol čínských kontaktů se Západem, za zřejmě silné a moudré vlády císařů rodu Tang. Tehdy nejen arabští a indičtí kupci navštěvovali Čínu, nýbrž také v přístavech na Eufratu často přistávaly čínské lodi. Ale už roku 763 došlo mezi arabskými a perskými kupci na jedné straně a Číňany na straně druhé k nepokojům, jejichž centrem bylo město Kanton. Za vlády císaře I-Cunga (859—74), který ve vnitřní politice neměl šťastnou ruku a nedokázal podvázat špatné hospodaření svých oblíbenců, došlo k rozsáhlým povstaleckým hnutím. Za velení důstojníka jménem Chuang-Čao byla vláda svržena, veřejná bezpečnost — hlavní předpoklad pro jakýkoliv obchod — se zhroutila a žádostivé pohledy početné chudiny se přirozeně obrátily na čtvrti cizinců, ve kterých si v průběhu staletí klidného obchodu vybudovaly tisíce zahraničních rodin pohodlná občanská obydlí.

Masakr mezi cizinci v roce 878 se stal jedním z rozhodujících mezníků v dějinách světového obchodu. Ať už bylo povražděno opravdu sto dvacet tisíc lidí či méně, pro arabské, perské a indické obchodníky, pro Židy, Armény a jiné, kteří byli zapojeni do tohoto obchodu, ztratilo pro budoucí časy město Chan-fou — spolu s jinými čínskými městy — jako překladiště zboží svůj půvab. Pro drahý náklad. dopravený po daleké a nebezpečné cestě po moři, neexistoval ani

jistý odbyt a kupci se necítili osobně bezpečni, a tak se východoasijský obchod zhroutil.

Masakr v Chan-fou

Vzpomínka na masakr v Chan-fou doznívá v mnoha zprávách kupců devátého a desátého století. Každý, kdo měl obchodní styky s Čínou, znal někoho, kdo přišel v Chan-fou o život, a to často strašlivým způsobem. Číňané se svým zvláštním nadáním a vynalézavostí v ukrutnostech se na každém cizinci mstili za všechno, co na nich napáchal jejich vlastní císař. Seraily arabských kupců byly ztečeny davem, jehož počet šel do statisíců, a v ulicích města se odehrály nepopsatelné násilnosti, jež jsou výsměchem toleranci, která tu vůči cizincům byla po staletí pěstována.

V budoucnu pak vykládali Arabové své lodi v Kalikatu nebo na Cejlonu, kam museli Číňané přijíždět, chtěli-li prodat své zboží a vyměnit je za arabské. Tak byl po staletí obchod s Čínou vázán na velká překladiště v Přední Indii a masakr z Chan-fou tím založil pozdější lesk přístavu Kalikatu.

Čína se nyní dostala mimo okruh pozornosti. Indie se stala bájnou zemí, ve které byly nakupeny všechny poklady, a namísto Číny, namísto císařských přímořských provincií nastoupila v představě západního světa mongolská říše se svým stabilním řádem a se svým na odiv stavěným přátelstvím vůči křesťanům. Sulejman zažil Chan-fou ještě jako město cizinců a císaře Číny řadil po bok bagdádského kalifa. V dalších staletích se počaly pomalu a téměř nesměle navazovat první styky mezi křesťany a Mongoly, které směřovaly ke zlomení arabského obchodního monopolu a současně k vytvoření přístupu do onoho vzdáleného, hustě obydleného a pro křesťany pohádkově bohatého světa.

PŘES ŘÍŠI MONGOLŮ K ZÁHADÁM ČÍNY

S křesťanským Západem se v našem líčení znovu setkáváme teprve koncem středověku v předvečer doby velkých objevů. Dálavy Ruska a světové moře vytvořily kolem Evropy pás, o jehož překonání se pokusili jen odvážní mořeplavci z nordických zemí. Na jihovýchodě a jihu vybudoval islám závoru, jakousi železnou oponu, v níž jen tu a tam zel nepatrný otvor. Za dob míru umožňovali benátští kapitáni každoročně několika stovkám poutníků do Jeruzaléma cestu do Svaté země, a to jen za vysoké poplatky mohamedánským knížatům a za stálého ohrožení saracénskými piráty.

V celém dlouhém období od pátého až do třináctého století je, jak se zdá, Evropa zaměstnána jen sama sebou. Pokud v těchto staletích vůbec najdeme několik málo výzkumných cestovatelů, pak jsou to kněží, pokoušející se proniknout do posledních pohanských oblastí. Jen málokomu se to s úspěchem podařilo. Většinou je ubili Slované a Prusové, germánské kmeny nebo Litevci a jen za zvlášť šťastných okolností se podařilo dosáhnout alespoň toho, že byly jejich mrtvoly vykoupeny, takže tito neohrožení, ale také velmi neopatrní mužové mohli být pochováni v posvěcené zemi a v pozdějších staletích uctíváni jako svatí.

Misijní cesty na východ a na jih

Všechny tyto cesty, ať už máme na mysli sv. Vojtěcha z Prahy, biskupa Ottu v Bamberku, Bruna z Querfurtu či Bernarda, prvního biskupa z Kolobřehu, mají náboženské pohnutky a pohybují se v poměrně velmi malých geografických oblastech. Nepříliš jinak je tomu u oněch misionářů, které poslal svatý František z Assisi přes Středomoří na jih. Podařilo se jim uchytit se v obchodních městech na severním

pobřeží severní Afriky, protože — jak nás informoval Benjamín z Tudely — tam činili přes zásadní nepřátelský postoj vůči křesťanům výjimku alespoň u čtvrtí cizinců. Tam požívali páteři, vystupující zřejmě jako obchodníci, oné tolerance, kterou vyžadoval hospodářský život pro svůj rozvoj. Proniknout z těchto pásem hlouběji do Afriky se však málokterý kněz odvážil. Nejjižnějším bodem, jehož dosáhli křesťanští Evropané, bylo asi nádherné město Marrakeš, v němž žily mnohé smíšené národnosti a v němž Roumiové, poddaní Byzance, vytvořili vlastní čtvrť a silnější portugalské skupiny jakýsi druh křesťanské milice.

Raymundus Lullus

Raymundus Lullus (1234—1315), pocházející z Baleár, třikrát ztroskotal na islámském obranném valu a při svém posledním pokuse (pravděpodobně proto, že nedovedl držet jazyk za zuby) nebyl jen prostě odsunut, ale tak citelně ztýrán, že podle všeho na následky svého osudného střetnutí s islámem zemřel. Podává zprávu o neznámém křesťanu, kterému se prý ukrytému mezi šesti tisíci velbloudy podařilo roku 1283 proniknout až do Tabelbaly na karavanní cestě k Tuatským oázám. Všechny ostatní styky mezi Španělskem, Baleárami a Afrikou se opíraly o zprávy neúnavných židovských kupců.

Ve východním Středomoří se Evropané vyznali lépe. V průběhu několika více či méně úspěšných křižáckých výprav se jich dostaly statisíce jednak přes Středozemní moře, jednak po souši přes Uhry, Bulharsko a Bospor do Anatolie, Sýrie a Palestiny. Poznali zemi, města a obyvatelstvo a toto poznání zaplatili zchudnutím, zraněním a nemocemi. Těžké vojenské porážky v druhé polovině dvanáctého a ve třináctém století oloupily křesťanské vůdce o naději, že ze Svaté země vytvoří trvalou součást křesťanského světa. Evropa, rozháraná vnitřními spory, dělala to, co dělá každý, kdo se cítí slabým, totiž rozhlížela se po spojencích. A ty přirozeně mohla najít jen mimo Evropu, na druhé straně

islámské závory. Každá i sebe povrchnější zpráva o bojích v Mezopotámii, Gruzii nebo perských zemích byla na Rýně a Seině, v Římě a v Londýně vítána stejně nadšeně jako třeba dnes zprávy o rusko-čínských sporech. V ohnisku nadějí stála legendární postava krále-kněze Jana, o jehož říši nemohl nikdo s jistotou tvrdit, zda je v Africe či v Asii.

Pátrání po králi-knězi

Jako všechny pověsti tak i tato o králi-knězi, jemuž císař i papež neustále posílali posly a nabídky spojenectví, skrývala v sobě zrnko pravdy nebo — přesněji řečeno — mnoho zrnek rozptýlených po celém málo známém Orientě. Tam kdysi nastoupil na trůn gruzínský král, oslnivý šestnáctiletý mladík, podobný Alexandru Velikému nebo švédskému Karlu XII., vzbudil u svého lidu nebývalé nadšení a přivodil mohamedánským vojskům těžkou porážku. Jmenoval se David II. a snadno si domyslíme, jak asi na křesťanské bojovníky ve Svaté zemi zapůsobila zpráva, že chlapecký král David s křesťanskými vojáky dobyl v týlu nevěřících velkého vítězství.

Avšak Gruzínci se dlouho netěšili ze svobody své malé země, hájené s takovou stateČností. Přišli Mongolové, Gruzie dobyli a zemi zpustošili; neustále vítězíce a šíříce hrůzu pronikli hluboko do sousedních mohamedánských zemí.

To vedlo k tomu, že Mongolové — jelikož se zdáli být odpůrci islámu — se stali spojenci papežovými a císařovými, aniž kdy o těchto dvou nejmocnějších panovnících západního světa už něco slyšeli.

Když se zprávy o moci a lesku mongolského chána tak rozmnožily, že nabyly i pro většinou špatně informovaného Evropana pevných forem, uchopil se papež iniciativy a vyslal k velkému chánovi vyslance.

Protože tam poslal poselství i francouzský král, který ve Svaté zemi utrpěl zvlášť těžkou porážku, a protože někteří podnikaví soukromníci se snažili využít příznivých dopravních

poměrů na poštovních cestách Mongolů pro své obchody, rozvinul se ve třináctém a čtrnáctém století na trasách vedoucích k velkému chánovi čilý dopravní ruch.

Páteři Carpiniové a Štěpán z Čech u velkého chána

Zbožný závod k velkému chánovi

Sérii cest zahájil Giovanni de Plano di Carpini roku 1246; o tři roky později vyjel Andreas z Longjumeau, který už předtím navštívil Přední Asii jako vyslanec Francie, k velkému chánovi do města Karakorum. Roku 1253 pak následoval další vyslanec — tentokrát papežův — Vilém z Rubruku. Brzy nato se vydal jakýsi dominikánský páter na příkaz papeže Klementa IV. hledat kněze Jana a dostal se takto pravděpodobně do Indie a Etiopie, jak vyplývá z papežské buly z 8. února 1267. Bližší podrobnosti o jeho cestách a jeho domnělém dalším působení v Etiopii nevíme a i misijní výprava dominikána Jordana ze Séveracu je zahalena v temnoty až do roku 1327, kdy byl jmenován biskupem v Bombaji. Podává také zprávu o tom, že 1. dubna 1321 zemřeli za svou víru čtyři dominikáni nedaleko Bombaje. Do téže doby spadá cesta Odorika z Pordenone z Furlanska, který podobně jako de Montecorvino — nějakou dobu dokonce současně s ním — působil v Číně jako misionář.

Tyto cesty jako mnoho jiných, jejichž průběh známe jen zčásti, jsou pro historii výzkumů jen potud významné, pokud se uskutečnily před velkými cestami tří Polů, o nichž podal proslulou zprávu nejmladší z nich, jménem Marko. Tato zpráva rázem odstranila až dosud nápadnou neznalost Dalekého východu, kterou západní svět vykazoval. Chceme-li tedy postupovat v historickém pořadí, musíme se nejprve zabývat Carpinim, pak Vilémem z Rubruku a konečně Markem Polem. (Andreas z Longjumeau nám bohužel žádný cestopis nezanechal.)

Páter Giovanni pocházel z malé vesničky Magione, ležící nedaleko Perugie u Trasimenského jezera, nazývané ve dvanáctém století Plano di Carpini. Byl jedním z prvních učedníků svatého Františka a už roku 1221, když mu bylo asi 25 let nebo o něco víc, jej poslali kázat k Němcům. Protože v té době už bylo sotva možno najít pohanské Němce, obrátil se Carpini do jiných zemí a vrátil se teprve roku 1241 do Německa agitovat ve prospěch křížové výpravy proti Mongolům. *Páter Giovanni z Magione*

Víme, s jak malým úspěchem: křížové výpravy už v té době nebyly příliš populární. Rytíři německého řádu zahájili válku proti Prusům, protože tam měli možnost získat půdu, a obranu proti mongolskému chánovi přenechali Polsku a slezskému vévodovi Jindřichu II. Jindřich padl po boku tisíců rytířů na poutním místě u Lehnice a pouze smrt velkého chána Ogotaje krátce nato donutila Mongoly — zbavené vůdce a obávající se sporů — k ústupu ze střední Evropy.

To byl nejpříhodnější okamžik k vyjednávání, a tak se roku 1245 vydali páteři Giovanni de Plano di Carpini a Štěpán z Čech na cestu z Lyonu do vzdáleného hlavního města Mongolů.

Jejich cesta je pro nás zvlášť zajímavá, protože nevedla po starých karavanních trasách Přední Asií a Íránem; pokusili se dostat k jádru mongolské říše odvážným pochodem napříč stepí. Carpini se bezpochyby rozhodl pro tuto trasu, jelikož byl z dřívějších cest obeznámen s německými a polskými kraji, a mohl tudíž doufat, že se mu u přátel dostane nejen pomoci, ale i dobré rady. Jak je nám známo ze soudobých zpráv, byl to „rozvážný, duchaplný, vysoce vzdělaný, výmluvný, obratný a velmi zkušený muž" (Salimbeni). V Německu i v Čechách se mu dostalo také nejlepšího uvítání. Král Václav I. mu doporučoval cestu Polskem a Ruskem a dal mu průvodní dopisy pro své příbuzné, kteří tam žili,

jakož i zkušeného vůdce. Václavův synovec, slezský vévoda Boleslav, předal doporučení dále na Konráda I., sídlícího v Krakově, a tam se cestovatel sešel s ruským velkoknížetem Vasilem; podal jim žádoucí informace o Tatarech, vzal je s sebou do svého hlavního města Vladimiru a postaral se o jejich doprovod do Kyjeva. „Přesto," jak píše Carpini, „jsme byli skoro neustále v nebezpečí života, neboť do těchto končin Ruska činili vpády Litevci, kdykoliv se jim zlíbilo, a Rusové, oslabeni boji s Tatary, jim nemohli klást odpor."

Deset měsíců z Lyonu do Kyjeva

V Kyjevě jim namluvili, že v zemi Tatarů už nelze používat koní, protože prý evropští koně si nedovedou pod sněhem najít potravu. Páteři tedy prodali své dobré koně — a museli proto při opětném zahájení cesty koupit za vysokou cenu nové. Až do tohoto okamžiku uplynulo mnoho času, další cesta po proudu Dněpru a tatarským územím k řece Volze však probíhala rychlostí v mongolské říši obvyklou. Cestující dostávali od stanice ke stanici čerstvé koně; museli se však neustále klanět menším knížatům a předkládat jim své ověřovací listiny, jimž nikdo nerozuměl. Ale za tři týdny se dostali k Volze, kde sídlil mocný velký Batu, vůdce takzvané Zlaté hordy, ve městě Saraji. Z Lyonu do Kyjeva, tedy přes celý západní svět, potřebovali deset měsíců, což odpovídá zhruba rychlosti deseti kilometrů za den; z Kyjeva do Saraje naproti tomu cestovali třikrát rychleji.

„Batu bydlí ve velmi nádherném prostředí," vypráví Carpini, „má kolem sebe gardu a sluhy, jako by byl sám velkým chánem. Jedna z jeho žen sedí po jeho boku na vyvýšeném trůně. Jeho bratří, synové a jiní blízcí sedí na níže postavené lavici a na podlaze vedle nich nebo za nimi sedí muži a ženy, muži po pravici, ženy po levici. Velké stany z jemného plátna kdysi náležely králi uherskému. Nikdo by se neodvážil do nich vstoupit, vyjma rodiny Batua, jestliže tak pán nenařídil." Batu si dal přeložit dopisy, povolil však další cestu jen jedné části poselstva a ostatní zadržel jako rukojmí.

„Nyní jsme opět jeli bez přestávky, neboť nám denně dávali čerstvé koně, takže jsme seděli pět až sedm hodin v sedle. Dostali-li jsme se do rozsáhlých pustin, jeli jsme i déle. Pro tyto úseky jsme měli k dispozici zvlášť vytrvalé koně... Když jsme dojeli do Kazachstánu, nedostávalo se nám často vody. Proto tu také bylo méně lidí a ruská armáda pochodující proti Tatarům v této poušti zahynula. V této krajině stejně jako v zemi, kudy jsme táhli předtím, jsme nalezli mnoho lidských kostí a lebek, rozházených po zemi... Z Kazachstánu jsme přijeli do země Bizerminů *(dnes sovětský Turkestán, jižně od Balchašského jezera)*. Lidé tu mluví kumánským jazykem, jejich náboženství je však saracénské.

Zde jsme spatřili spoustu měst, jejichž opevnění bylo rozbořeno, mnoho zničených hradů a opuštěných vesnic... Zde vládne jeden z bratří Batua, jménem Siban."

Zaniklé kultury při Aralském jezeře

Nyní se octli, bez jakékoliv možnosti opravdové orientace, ve staré kulturní zemi mezi Aralským a Balchašským jezerem, o níž jsme mluvili v předchozích kapitolách. Obraz zkázy líčený Carpiniem je důkazem toho, že Tataři neměli zájem o existující civilizace. Budovali pouze dopravní spoje, potřebné k ovládání obrovské říše, a tyto spoje byly ovšem k dispozici jen pro cesty ve veřejném zájmu. Přeživší kočovníci byli považováni za otroky a neměli žádná práva. Místa s vyšší životní úrovní, stará chorezmická města, byla tak zpustošená, že se Carpini nedověděl ani jejich jména.

Dne 16. června, tedy čtyři měsíce po odjezdu z Kyjeva, vkročili do říše Karakitajů, kterou lze situovat mezi Syrdarju a Velkou zeď, mezi Balchašské jezero a Tarimskou pánev. 22. července dorazili ke Kujukovi, který sice ještě nebyl zvolen oficiálním vládcem všech Mongolů, ale prakticky jím už byl. (Carpini a jiní nazývají Mongoly také příležitostně Tatary.) Urazit za pět týdnů dva tisíce kilometrů bylo možné jen proto, že dostávali často — i několikrát denně — čerstvé koně. Měli se totiž dostat včas ke Kujukově slavnostní volbě.

Z toho vyplývá (což také Carpini na jiném místě výslovně podotýká), že posel Batua k velkému chánovi jel ještě rychleji, Pro Carpiniho a jeho doprovod to byly namáhavé dny. Bylo o ně sice dobře postaráno, večer však už bývali tak unaveni, že nemohli ani jíst. „Potom nám dávali ráno to, co jsme měli sníst večer."

Volba velkého chána

Kujuk jim dal k dispozici stan a jednal s nimi lépe než s jinými poselstvy. Zřejmě opisy dopisů, zaslané Batuem, měly přece jen svůj účinek, neboť v rezidenci velkého chána se to hemžilo cizinci a každý z nich — chtěje si dodat vážnosti a zjednat si větší bezpečnost — tvrdil, že je vyslán některým monarchou. Všeho všudy byly v Karakorumu a v letním sídle Syr-Orda asi čtyři tisíce vyslanců.

Po volbě a několikadenním banketu byl Carpini a jeho doprovod předvolán k novému velkému chánovi. První písař Čingaj zaznamenal jejich jména a jméno papeže a pak je jako ceremoniář nahlas vyvolával.

„Když se to stalo, sehnul se každý z nás čtyřikrát či pětkrát na kolena a bylo nám naznačeno, že se nesmíme dotknout prahu." (To by bylo mělo vzápětí smrt.) „Když nás důkladně prohledali, nemáme-li zbraně, směli jsme vstoupit východní branou . . . Kujuk přijal ještě další poselstva, avšak jen málokterá z nich byla vpuštěna do stanu. Všechna poselstva s sebou přinášela množství darů, hedvábí, samet, purpurové šátky, zlatem vyšívané hedvábné pásy a kožešiny, na něž bylo radost pohledět. Darovali též velkému chánovi slunečník, posetý nesčetnými drahokamy. Jakýsi velitel z provincie mu přivedl asi padesát velbloudů s purpurovými čabrakami, na jejichž vrcholku byla upevněna sedátka pro několik mužů, jakož i četné koně a mezky s nádhernou výstrojí a zbraně, to vše jako dary pro Kujuka. Ptali se nás též, zdali nehodláme předat dary. My jsme však během dlouhé cesty skoro všechno rozdali a neměli jsme ničeho, co bychom mu nabídli. Nedaleko stanu seřadili na malém kopci asi pět set vozíků nalo-

žených vrchovatě zlatem, mimoto stříbrem a bohatým šatstvem. Tyto poklady velký chán rozděloval mezi nejvznešenější lidi svého okolí a ti opět z toho, co jim připadlo, dávali dary svým lidem."

Ogotaj byl otráven?

Carpini se pak zúčastnil procesu s favoritkou zemřelého velkého chána Ogotaje, jež byla obžalována a usvědčena z toho, že roku 1241 chána otrávila a tak donutila jeho armádu za vítězného tažení k ústupu. Žena a její pomahači byli popraveni. Carpiniovo svědectví, i když je velmi určité, je ovšem jediné, jež o této události máme. Je-li ale pravdivé, pak Evropa této ženě vděčí za mnoho . . . Po delším pobytu dostali Kujukovu odpověď na papežův dopis, který podle úsudku historiků nebyl příliš diplomatický; Innocenc IV. v něm vyčítá takřka všemohoucímu velkému chánovi masakr, který jeho vojenské oddíly způsobily. Kujuk zřejmě dost dobře nerozuměl, co od něho Řím požadoval. Carpini byl mezi čtyřmi tisíci vyslanci asi jediným, kdo nenabízel poddanství a nesliboval placení daní. A tak Kujuk (mezi jiným) papeži odpověděl takto:

„Chcete-li žít s námi v míru, musíš Ty, papeži, se svými císaři, králi a potentáty... přijet sem za mnou a vyslechnout mou vůli."

Muž, který tato slova diktoval, byl podle Carpiniova popisu „asi čtyřicetiletý až pětačtyřicetiletý, střední postavy, velmi chytrý, lišácký, vážný a ve svém chování velmi přísný. Nikdo jej nikdy nespatřil, že by se smál či něco veselého činil." Chtěl dát Carpinimu s sebou do Evropy vlastní vyslance a naznačil mu, aby o ně požádal (koneckonců byli přece v Orientě, kde takové okolky byly běžné). Carpini ve své zprávě podrobně zaznamenává všech pět důvodů, z nichž od této žádosti upustil. Ne všem je možno uvěřit; jeden však působí takřka dojemně: vyslanci by byli uviděli rozháranost západního světa a pak by byli bezpochyby velkého chána povzbudili k útoku!

Po návštěvě u matky velkého chána, která je obdarovala

kožešinami, nastoupili papežovi vyslanci zpáteční cestu.

Zpáteční cesta v zimě

„Cestovali jsme celou zimu. Často jsme museli přenocovat v pustině a sněhu, jestliže se nám nepodařilo vyhrabat nohama volné místo na spaní. Neboť široko daleko nebyly stromy, pouze plochá země. Často jsme ráno viděli, že jsme pokryti vrstvou sněhu, který na nás vítr navál. Tak jsme přišli v květnu 1247 k Batuovi a otázali se ho, co chce napsat Svatému otci. Dal nám průvodní dopisy a my jsme jej opustili. Dostali jsme své zajaté druhy v pořádku zpět a s pomocí kumánských vůdců jsme dorazili 9. června 1247 do Kyjeva. Tam se seběhlo množství lidí, aby nás uvítali. Blahopřáli nám, jako bychom vstali z mrtvých, a stejně tak tomu bylo i v jiných městech Ruska, Polska a Čech."

Carpini zvládl cestu z Kyjeva do Karakorumu a zpět za šestnáct měsíců, z nichž čtyři strávil v letní rezidenci velkého chána. Nikdo z mnoha jiných vyslanců, kupců či dobrodruhů nikdy necestoval takovou rychlostí napříč Asií, a přesto Carpini nejen vše kolem sebe pozoroval, ale prováděl dokonce i přímou špionáž. Jakýsi Rus, který jako mnoho Maďarů, Poláků a jiných Evropanů žil jako řemeslník u dvora velkého chána, podal papežovým vyslancům spoustu cenných informací. To všechno a ještě další poznatky zapsal Carpini v hlavní části svého cestopisu, ve zvláštním pojednání o „zemi Tatarů, její poloze, vlastnostech půdy a podnebí," nešetřil však ani informacemi o mravech, obydlí, náboženství, zákonech, pohřebních obřadech a panovnickém domě.

Neurčité geografické údaje

Ze všech těchto zpráv jsou nejskromnější zprávy geografické. Jsou tak neurčité, že by dnes s podobnými znalostmi každý zkoušený student zcela určitě propadl. Vrcholem je konstatování, že země „je položena v oné oblasti Orientu, kde se tento dotýká Severu . . . je zčásti velmi hornatá, jinde velmi plochá, ale všude chudá na úrodnou půdu, místy silně písečná . . ."

Jako hodnostář pověřený úřady a duchovními úkoly byl

Carpini zajisté zdatnější než jako pozorovatel. Nedokáže od sebe ani spolehlivě rozlišit muže, ženy a dívky Tatarů a kapitolu o jejich oblékání končí příznačnou větou: „Jejich pokrývky hlavy se liší od pokrývek jiných národů, takže nejsem s to podat o nich srozumitelný popis." Také zlozvyky Tatarů jsou prý tak četné, že je nelze písemně zaznamenat.

To nás však nesmí svést k tomu, abychom výkon tohoto muže posuzovali nespravedlivě nebo jej snižovali. Při jeho návratu mu bylo asi pětašedesát let, a to nám může stejně dobře vysvětlit nespornou strohost této zprávy, jako fakt, že se napsáním svých zážitků chtěl zbavit dotěrných tazatelů, kteří neměli v papežském exilu v Lyonu nic lepšího na práci než obléhat zcestovalého muže svou žvanivou zvědavostí. Carpini byl nesporně jedním z těch zdatných a skromných lidí, kteří o vlastních činech neradi pějí chválu. Bylo to asi dědictvím z doby, kdy žil v doprovodu svatého Františka nebo také důsledkem dětství, prožitého v malé, tiché umbrijské vesnici. Jeho rychlá cesta, plná odříkání, vedoucí největší stepí Eurasie, hladovění trvající dlouhé týdny a nocování ve sněhu, k tomu jeho pevnost a rozvážnost, energie a rozhled, to všechno jsou prvky pravé objevitelské životní dráhy. Přes strohost zprávy jsou jeho získané politické poznatky velmi významné. Carpini je předával při své zpáteční cestě vládcům států, jež byly především vystaveny mongolskému nebezpečí, a pro historiky je snad dnes jisté, že Carpini rozhodným způsobem přispěl k tomu, že Polsko, kolísající mezi Byzancí a Římem a přiklánějící se k řecké formě katolicismu, bylo získáno pro papeže.

Vilém z Rubruku cestuje říší Mongolů

Ve srovnání se zásluhami tohoto proslaveného muže bylo pro mladšího Viléma z Rubruku podstatně obtížnější zapsat

své jméno do historie. Pocházel z vesnice Rubruk u Calaiské nížiny. Pas de Calais byla tehdy vlámská krajina, náležející ke Svaté říši římské, a Francii připadla teprve roku 1678. Přesto měl asi páter Vilém vnitřně blíže k Paříži a francouzskému dvoru než ke všem vlámsko-germánským svazkům, vyplývajícím z jeho původu.

Roku 1248 doprovázel Ludvíka Svatého (1226—70) do Egypta a později se objevil u františkánů v křesťanské pevnosti Akkonu. Znal zřejmě onoho Andrease z Longjumeau, o jehož cestě do Mongolska víme tak málo, a byl vyslán králem Ludvíkem a byzantským císařem Balduinem II. v květnu 1253 do Karakorumu.

Pověsti kolem prince Sartacha

Důvodem k vyslání nového poselstva byla zpráva, pravděpodobně šířená Longjumeauem, že princ Sartach, jeden ze synů Batua, je křesťanem. Vidíme, že zbožný sebeklam strašil mnoho let v mozcích mocných pánů. Ani sám papež, který podněcoval a propagoval křížové výpravy, ani francouzský král, který vedl se svými vojsky válku na Východě, nebyli imunní proti vytouženému snu sevřít všechny nevěřící do křesťanských kleští. Přitom jim přece nesčetné války a boje mezi křesťanskými panovníky v Evropě ukázaly, že mongolský chán, i kdyby se skutečně přiklonil ke křesťanství, se mohl pro ně stát velmi nebezpečným.

Šetrný Ludvík dal Vilémovi z Rubruku s sebou jen málo peněz. Zdá se však, že ho Balduin vybavil oblíbenými byzantskými zlatými tolary, neboť Vilém z Rubruku nebyl tak skromným cestovatelem jako Carpini. Znal Paříž, toužil neustále dostat se zpět do tohoto města a trpěl zcela mimořádně nízkou mongolskou kulturou stolování, takže považoval za neúctu to, co bylo u Mongolů denním zvykem. Ale právě tyto příliš lidské rysy, živější temperament a zřejmý vztah ke svému vlastnímu já činí jeho záznamy živými, roztomilými a pestrými.

Začátek cesty Viléma z Rubruku byl velmi příjemný,

neboť až do přistání na poloostrově Krymu (21. května 1253) měl možnost používat všech v Evropě dostupných dopravních prostředků. Tam pak byla sestavena vlastní karavana, skládající se ze čtyř vozů a dvou otevřených kár. Kromě toho měli pět jezdeckých koní; z nich nejsilnější byl zřejmě určen pro značně tělnatého pátera. Kromě dvou kleriků doprovázel Viléma z Rubruku otrok koupený v Byzanci a tlumočník, který se stal podobně jako mnoho jiných jeho kolegů zdrojem neustálého zlobení a který uváděl vyslance často do nebezpečných situací. Káry tažené voly byly velmi pomalé. Vilém z Rubruku píše, že kdyby se byl vypravil jen s koňmi, mohl urazit cestu za poloviční dobu.

Zbytky Gótů po stěhování národů

Jedna z prvních pro nás zajímavých zpráv Viléma z Rubruku se týká gótských kmenů, s nimiž se setkal v několika pevnostech mezi Chersonem a pobřežním městem Sudakem. Zřejmě se tam zachránili před útokem Mongolů. Byli to Gótové, kteří neprožili velké tažení křesťanských gótských kmenů ve čtvrtém století (tažení, jehož vůdcem byl biskup Wulfila). Někteří cestovatelé tvrdí, že na severovýchodním a východním okraji Černého moře zjistili zbytky Gótů ještě v době před první světovou válkou. Svědectví Viléma z Rubruku je však jedním z nejurčitějších a dokazuje existenci této germánské skupiny ještě ve třináctém století.

Po třech dnech narazil Vilém z Rubruku na první Tatary a popisuje nám zevrubně jejich zvyklosti. Pastviny byly rozděleny mezi knížata. Batu a jeho synové měli hlavní podíly a vydělávali také mnoho peněz na solivarech u černomořského pobřeží, protože velká část Ruska neměla jiný zdroj soli než tento. V létě se dobytek pásl v severnějších stepích, v zimě ve stepích jižnějších, přičemž spásal bezvodé kraje tehdy, kdy sněhová pokrývka sloužila za zdroj vody pro dobytek. Tataři vždy táhli za svými stády a bydlili ve velkých silných vozech, na nichž byly postaveny teplé stany vyložené plstí. Jestliže někde rozbili tábor, umístili vozy tak, že vstup do

tábora byl na jihu a vzápětí počali rozmísťovat spoustu hrnců, mís a jiného nářadí kolem vozů.

Tatarské ženy

O tatarských ženách vypráví Vilém z Rubruku: „Všechny ženy sedí stejně jako muži na koních. Po každém boku jim visí jedna noha. Tuniku mají v bocích opásánu širokým hedvábným pásem barvy vzduchu.“ *(Míní tím asi modrou).* „Pod očima mají závoj, visící až na hruď. Všeobecně jsou ženy úžasně tlusté a za nejhezčí je pokládána ta, která má nejmenší nos. Různým malováním strašně svůj obličej znetvořují. Při porodu neuléhají do lůžka.“

Vilém z Rubruku měl bezesporu správný dojem, tvrdil-li, že v okamžiku, kdy narazil na Tatary, se dostal do jiného světa. Podobně jako předtím Carpiniho i jej ihned obklíčili, prohlíželi zvědavě jeho majetek, dotýkali se jeho výstroje a zahrnuli ho otázkami, aby nakonec, jak se ani jinak nedalo očekávat, požádali o dary.

„Dali jsme jim ze svých zásob suchary a víno. Když však vypili láhev, prohlásili, že nikdo nemůže jít domů na jedné noze, máme jim prý tedy dát ještě jednu láhev ... V této provincii žil guvernér, který byl blízkým příbuzným Batua a jmenoval se Čagataj. Pro něho nám dal císař Balduin dopisy, a proto jsme dostali čerstvé koně a voly a také dva průvodce. Během dvou měsíců, jež uplynuly od našeho odjezdu ze Sudaku až k příjezdu k Sarachovi, jsme nikdy nespali ani v domě ani ve stanu, nýbrž neustále pod širým nebem nebo ve voze. Nespatřili jsme také ani vesnici, ani zbytky staveb, jen nesčetné kumánské hroby.“

Sledujeme-li cestu Viléma z Rubruku na dnešní mapě, pak táhl přes Nogajskou step, ležící na sever od Krymu, východoseverovýchodním směrem, přepravil se tedy pravděpodobně přes řeky Doněc a Don a cestoval přes dnešní město Kalač k Volze, k níž se dostal poněkud severněji než Carpini. Hledal přece prince Sartacha; nejprve ovšem narazil na Čagataje.

Život ve Zlaté hordě

Čagataj byl jedním ze čtyř synů Čingischána, tedy strýcem mocného Batua. Nezdálo se však, že by měl nějaké mocenské choutky, protože se podřídil svému synovci a — jak líčí Vilém z Rubruku — žil jen asi s padesáti muži a velkými stády klidně, i když měl jisté sklony k bujnosti a rád žil kočovně. „Čagataj seděl na svém lůžku a v ruce měl malou loutnu. Vedle něj seděla jeho žena, a ta, myslím, si dala vyoperovat z obličeje nos, aby to odpovídalo tatarskému pojmu krásy. Tam, kde jiní lidé mají nos, neměla takřka nic. Toto místo a obočí byly nadto namalovány černavou mastí a výsledek této péče o obličej bylo možno nazvat hrozným."

Dopisy, které Vilém z Rubruku předal, poslali do Sudaku aby je tam přeložili. Mezitím táhli páteři s Čingischánovým synem stepí a Vilém z Rubruku neustále vyprávěl Mongolovi o křesťanství. Cestou narazilo poselstvo také na křesťanské Alany, kteří ovšem ze své víry už znali jen jméno Vykupitele. Byl to druhý zbytek národa ze stěhování národů, s nímž se Vilém z Rubruku setkal. Souvěrcům ze západu dali sušené maso, což našim cestovatelům dopomohlo k neočekávané svatodušní hostině.

„Maso jsme si schovali na sváteční den, neboť tu nic nebylo ke koupi ani za zlato, ani za stříbro, nejvýš za látky, a ty jsme s sebou nevezli. Dal-li některý z našich sluhů Tatarům byzantskou zlatou minci, třeli peníz mezi prsty a dali jej pak pod nos, aby podle vůně zjistili, zda to není *(snad jen)* měď. Jako jedinou potravu nám dávali kyselé kravské mléko, podezřele zapáchající. Vína byl nedostatek, voda byla koňmi znečištěna, že nebyla k pití. Kdybychom byli neměli suchary a pomoc Boží, byli bychom bezpochyby v těch týdnech zahynuli hladem."

Čagataj vybavil vyslance průvodci, dal jim kozu a několik měchů s mlékem na cestu, a tak táhli stepí dále. Liduprázdné dálavy asi naplnily našeho zbožného cestovatele válečnými myšlenkami, neboť v cestopise píše:

Rusové a Prusové

„Naproti Rusům bydlí Prusové, které si právě podrobili bratří z německého řádu. Ti by se mohli snadno zmocnit i Ruska, jen kdyby chtěli, a kdyby se Tataři dověděli, že papež proti nim rozkázal vypravit křížovou výpravu, uprchli by všichni zpět do dálek svých pustin.“

I když byla slova Viléma z Rubruku vyvrácena už za několik let velkým povstáním Prusů roku 1260, jeví se nám přesto touto i jinými poznámkami jako muž, dokonale orientovaný v mezích vědomostí a idejí své doby. Jeho důkladnou přípravu na cestu můžeme posoudit z toho, že pro řeky Don, Volhu a jiné používá antických názvů (protože jiné geografické prameny v západním světě byly neznámé) a že jeho názory na další mocenskopolitický vývoj v euroasijském prostoru naprosto odpovídaly názorům Ludvíka Svatého, jež ovšem nebyly právě příliš realistické. Zajímavé je také, že dobytí Ruska připisuje německým řádovým rytířům, ačkoliv jistě slyšel o vítězstvích Alexandra Něvského na Něvě a o bitvě na zamrzlém Pejpuském jezeře.

Vilém z Rubruku na Donu

„S námahou jsme se vlekli od tábora k táboru a dostali se konečně na svátek svaté Maří Magdalény *(22. července)* k velké řece Tanais *(tj. Don)*, dělící Asii od Evropy. Batu a Sartach na jejím břehu zřídili přívoz, který obsluhovali Rusové, aby umožnili pro poselstva a kupce přechod přes řeku. Nejprve přepravili nás, pak naše vozy, a to tak, že spojili dva čluny. Náš průvodce provedl velkou hloupost, že poslal naše tažná zvířata nazpět, a když jsme žádali od Rusů na přívozu jiná, řekli nám, že jsou Batuem pověřeni pouze službou u přívozu. *(Rozlišovali tedy zcela správně službu v mongolské přívozní stanici od služby v poštovní stanici, což Vilém z Rubruku nechtěl pochopit.)* Tak jsme tam zůstali mnoho dní a měli hodně starostí, neboť jsme si nemohli opatřit ani koně, ani voly. Teprve když se mi podařilo vysvětlit Rusům, co všechno jsme už vytrpěli pro veškeré křesťanstvo, dopomohli nám k několika volům a pohaněčům. My sami jsme ovšem museli jít dál pěšky.“

Po několika dnech pochodu se jim pak přece ještě podařilo získat koně, a tak konečně 31. července přibyli k Sartachovi. Jeho dvůr na mnichy velmi silně zapůsobil, protože Sartach se obklopil šesti ženami, z nichž každá měla vlastní dům a vlastnila dvě stě vozů. Už 1. srpna přijal Sartach poselstvo francouzského krále, které předem upozornili na to, aby se nádherně oblékIo. Tak tedy šel Vilém z Rubruku do stanu tatarského knížete v nejkrásnějším ornátě, nesa před sebou nádhernou bibli na vyšívaném polštářku a doprovázen klerikem, pohybujícím kadidelnicí. Ten ho přijal ve společnosti svých žen. Sartach se snad opravdu zajímal o křesťanství, informoval se výslovně o tom, zda bible obsahuje také evangelia (!), což ukazuje na návštěvy židovských nebo chazarských vyslanců. Z celé zprávy také vyplývá, že nestoriáni nehráli v doprovodu mongolského knížete bezvýznamnou roli.

Nestoriáni v říši Mongolů

Přesto však výsledek návštěvy nebyl uspokojivý. Když se Vilém z Rubruku vydal na další pochod, aby se seznámil také s Batuem, dal mu nestorián Kojak, Sartachův důvěrník, na cestu radu, aby už nikdy netvrdil, že je Sartach křesťanem: „Není křesťanem, nýbrž Mongolem.“ A i Vilém z Rubruku přiznává, že podle jeho názoru Sartach nepovažoval křesťany za náboženské společenství, nýbrž za lid.

„Zdali je Sartach křesťanem či není — to se neodvažuji říci. Jisté je, že nechce být takto nazýván, ba že si dokonce příležitostně dělá z křesťanů legraci. Jinak však se nezdá, že by jim nebyl nakloněn; neboť koneckonců má sídlo při křesťanské cestě ke dvoru svého otce a všichni — Rusové, Valaši, Bulhaři, Alani — musí Sartachovi předávat dary, chtějí-li k Batuovi, a milostivě je přijme. Saracéni mu naproti tomu mohou přinést sebebohatší dary, ale nikdy je nestrpí ve své blízkosti. Má též nestoriánské kněze, kteří tlukou na své dřevěné tabulky a zpívají za něj mši . . .

Tam, kde jsme narazili na Volhu, je další přívoz obsluhovaný Saracény a Rusy. Přepravují ty, kteří chtějí k Batuovi,

přes řeku, neboť sídlí na druhém břehu ... Od tohoto místa je ještě pětidenní cesta, chceme-li se dostat do Velkobulharska *(tj. do města Bolgaru)*, a já jsem se ptal sám sebe, který ďábel donesl mohamedánské náboženství tak daleko, do míst vzdálených třicet dní cesty, v pustinách, kde nenajdeme jiné město než Bolgar. A přece jsou tito Bulhaři nejhoršími ze všech Saracénů a lpí svým srdcem na Prorokovi jako sotva který jiný lid."

Ďábel, o němž mluví Vilém z Rubruku, se jmenoval Ibn Fadlán. Uskutečnil opravdu roku 922 úžasnou cestu z Bagdádu přes chorezmickou říši do Bolgaru na Volze, při čemž přezimoval v říši Chazarů. Zdalipak si Vilém z Rubruku tam při Volze uvědomil, jakou ohromnou příležitost si křesťanství vůbec a Řím zvláště daly ujít tím, že geografické vědy u nich byly dlouho popelkou a dávaly příliš jednostranně přednost teologii a filosofii a že země „daleko vzadu na Východě" byly bez bližších znalostí označovány a odbývány obecně jako Skytie? Mezi osmým a desátým stoletím padla v tomto východoevropském a západoasijském prostoru neobyčejně důležitá náboženská rozhodnutí, o nichž nám podává obšírnou zprávu i Nestorova kronika. V Kyjevě agitovali Němci pro Řím, Řekové pro Byzanc a Arabové pro Proroka. V Itilu, hlavním městě chazarské říše na Volze, přijal nikoliv semitský kmen židovské náboženství a měl pak nadále krále s nefalšovanými starozákonnými jmény. A dále na severu, v Bolgaru, zvítězilo náboženství dobře informovaných a podnikavých Arabů. Nemělo to tedy nic společného s ďáblem, ale geografií. S ní však byli i jinak tak chytří vyslanci Carpini a Vilém z Rubruku ještě za svých velkých cest na štíru.

U dvora Batua

U Batuova dvora se odehrálo všechno podobně jako v případě Carpiniově. Batu poukázal na naprosto nezbytné svolení velkého chána Mangua, vládce Mongolska, jestliže vyslanci hodlají zůstat v zemi (to znamená nevrátí-li se hned), a poslal jednoho z poselstva, kněze Gosseta, jako rukojmí

zpět k Sartachovi. Trasa Viléma z Rubruku pak probíhala stejjako Carpiniova — severně od Aralského jezera východním směrem. Po překročení řeky Ili odpočíval dvanáct dní ve městě, jež nazývá Kayak a jež nemohlo být městem Kopalem, ležícím v oblasti alatauské, či jiné místo v blízkosti Kopalu, jak se někteří badatelé domnívají. Vždyť nyní je Vilém z Rubruku od řeky na sever. V této etapě opět sbírá informace o Němcích, podobně jak to činil u krymských Gótů. To mu vyneslo u jeho posledního vydavatele a překladatele A. T'Serstevense poznámku, že přes svou zálibu v pěstěných vínech a francouzské kuchyni je zakukleným Němcem. „Dozvěděl jsem se, že v Talasu *(mezi Alatauem a Alexandrovým pohořím)*, městě to zcela blízko pohoří, jsou drženi němečtí otroci . . . U dvora chána Mangua mi pak bylo řečeno, že tito otroci byli z Talasu dopraveni ještě dál na východ, a to do města jménem Bolac, kde kopají zlato a kují zbraně, takže jsem je neviděl ani na cestě tam, ani zpátky, ačkoliv jsem — ovšem nevěda to — cestou tam míjel Bolac ve vzdálenosti pouhých tří dnů cesty.“ Soudě podle výskytu zlata asi šlo o město, ležící těsně na sever od dnešní sovětsko-afghánské hranice, snad v Tádžikistánu, a město Bolac pak bylo pravděpodobně nejvýchodnějším bodem, v němž němečtí horníci ze Slezska či Čech tvořili malou kolonii . . . Po zimním pochodu velehorami, při němž pověrčiví průvodci opětovně žádali Viléma z Rubruku, aby zažehnal démony průsmyků a propastí, se koncem prosince 1253 konečně dostali ke dvoru chána Mangua, kde zůstali až do 10. července 1254.

Dialog mezi světovými náboženstvími

Vedle menších cest spadá do této doby přes svou bezvýslednost také slavný dialog mezi nestoriány, katolíky, mohamedány a buddhisty, a to za přítomnosti velkého chána. Ještě příznačnější pro chána Mangua však je, že jeho hostiny, jak vypovídá Vilém z Rubruku, se konaly v oblacích kadidla, že nestoriáni, křesťané, mohamedáni a všichni ostatní kněží, lhostejno, které náboženství vyznávali, mu museli udělit po-

žehnání, ačkoliv jeho nejbližší okolí bylo přesvědčeno o tom, že sám nevěří v nic. Jednal tu podle primitivní, byť do jisté míry tolerantní zásady, že ať takové požehnáni přichází odkudkoliv, nemůže být nikdy na škodu. A jednoho dne za velkého nečasu rozkázal všem u dvora akreditovaným vyslancům a kněžím, aby u svých bohů vyprosili konec nečasu...

Zastával-li mocný panovník takové stanovisko, pak byly všechny naděje, že by mohl být získán za spojence, jen zbožným přáním, a to tím spíše, že Vilém z Rubruku se vystříhal hovořit o reálných věcech, jako byla vojenská pomoc; ba právě naopak, tento zájem o kýženou podporu dokonce přímo popíral, když ke dvoru chána Mangua přišel dopis prozíravého Batua, podávající mu zprávu o tomto tajném přání francouzského krále.

Ale i jiné okolnosti ztěžovaly vyjednávání, například fakt, že tlumočník Viléma z Rubruku, nepříliš schopný a bezesporu nepoctivý, se vždy opil jako první (zdali úmyslně či ne, to ponechme stranou) a že nestorián, jehož chtěl chán použít za tlumočníka, se nakonec ukázal právě takovým pijanem, jako byl jeho předchůdce. A tak Vilém z Rubruku, jemuž za první mongolské zimy namrzlo několik prstů u nohou, otázal se v červenci zcela otevřeně, zda jeho další pobyt u dvora má vůbec smysl, a chán Mangua mu 10. července 1254 povolil odjezd.

Sedmdesát dní hladu

„Cestovali jsme dva měsíce a deset dní, než jsme zase dorazili k Batuovi. Po celé cestě jsme nespatřili ani obec, ani stavení, kromě hrobů a jedné vesničky, ve které jsme nedostali koupit ani chléb. A za těch sedmdesát dní jsme si mohli dovolit jen jediný delší odpočinek, a to tehdy, když jsme nenašli čerstvé koně na výměnu. Z největší části byla naše cesta stejná jako v minulém roce. Přišli jsme v zimě a odcházeli v létě. Často jsme procházeli hornatou krajinou a jednou jsme šli čtrnáct dní úzkým údolím, v němž rostla tráva jen na březích řeky. Stalo se, že jsme po dva či tři dny neměli

k jídlu nic jiného než kumys a byli jsme ve velkém nebezpečí, že zahyneme hladem, především také proto, že jsme koně příliš unavili.“

Přes tyto neurčité údaje se T'Serstevensovi podařila dalekosáhlá rekonstrukce zpáteční cesty Viléma z Rubruku, poněvadž na jiných místech pamětí lze najít jednotlivé poznámky, jako například sdělení, že při zpáteční cestě měl Balchašské jezero po levé straně, tedy na jihu, a k Volze dorazil na mnohem severněji ležícím bodě než roku 1253.

Sledujeme-li cestu na dnešní mapě, vyplývá pak tato trasa: z výchozího kraje při řece Ili by vedla cesta dále na jih od Balchašského jezera. Vilém z Rubruku tedy asi použil ze tří možných výchozích bodů z Džungarska středního, tedy přechodu k jezeru Ala-kul, označovaného často jako vlastní Džungarskou bránu. Odtud se dostal severně od Balchašského jezera do Betpak-Daly. Toto jméno výslovně uvádí; název znamená „Step hladu“ a je pro krajinu velmi příznačný. Severním Kazachstánem a přes řeku Ural pak došel k Volze zhruba u dnešního Saratova. Cestou k Volze sledoval nějakou řeku severozápadním směrem. T'Serstevens má za to, že to byla řeka Samara. Právě tak dobře to však mohla být řeka Ural, protékající mezi dnešními městy Orskem a Uralskem skoro přesně od východu k západu.

Shledání s druhy

Na Batuově dvoře měl Vilém z Rubruku menší potíže, než dostal zpět alespoň část věcí, jež tu nikoliv zcela dobrovolně zanechal (mešní roucha a knihy). Také jeho druhové byli přešťastni, že se shledávají s Vilémem z Rubruku a že tím jsou vysvobozeni ze zajetí. Tataři se totiž už velmi urážlivě vyptávali, zda páter Gosset dovede pást koně a dojit krávy.

Od Batua neputovali k Černému moři, přes které by se stejně byl Vilém z Rubruku v zimě sotva mohl přepravit, ale po proudu Volhy ke Kavkazu. Podle jeho domnění byl vládce a král Ludvík IX. dosud v Sýrii, a proto zvolil tuto dalekou a obtížnou cestu. Neohroženost, s níž toto rozhodnutí

učinil, je obdivuhodná. Vždyť původně měl cestovat jen k Sartachovi, o němž se v Byzanci vědělo dost přesně, že sídlí na Volze, tedy nepříliš daleko od pobřeží Černého moře. Pak však z toho byla expedice do srdce Asie a na tu nestačily ani peněžní prostředky, ani vybavení. A teď, na Volze, se právě tak lehce rozhodl pro novou trasu, rovnající se malé cestě kolem světa.

První zastávkou bylo město Summerkor *(Astrachaň)*, jež se díky své výhodné poloze mezi dvěma rameny ústí Volhy udrželo osm let proti náporům Tatarů, pak však přece bylo dobyto. Také tam nalezl Vilém z Rubruku Němce. 11. listopadu dosáhl výběžků Kavkazu blízko Kaspického moře. Do tohoto kraje se stáhli před Tatary Alani, takže „z deseti Sartachových lidí je vždy zapotřebí dvou, aby hlídali východy z údolí, v nichž žijí Alani a čekají jen na to, aby mohli odehnat dobytek z tatarských stád. Mezi mořem a horami se drží také ještě saracénští Lesgové, takže Sartach nám musel dát eskortu dvaceti mužů, abychom se dostali bezpečně k Železné bráně . . . Krátce před Železnou branou jsme narazili na starou alanskou pevnost . . . tam jsme také dostali poprvé hrozny a pili víno."

Jeden a půl tisíciletí po Alexandrově výpravě se Vilém z Rubruku stále ještě orientuje podle antických zpráv o velkém makedonském králi. Bájná Železná brána byla vždy i Araby uváděna v souvislost s městem Děrbentem a měla jako prastará pevnost a obchodní centrum odjakživa výhody ze své polohy mezi pohořím a mořem, především tak dlouho, dokud hradba Kavkazu skutečně uzavírala ostatní horská údolí a průsmyky.

Přechod do biblické země

Od tohoto místa se stává Vilém z Rubruku mnohomluvným. Zde začíná antická půda, ba biblická země kolem Araratu a řeky Araxu. Přes Arménii a Anatolii táhne Vilém z Rubruku dále (přičemž se jeho cesta kříží v Erzurumu s cestou, kudy půjde o několik let později Marko Polo). Teď

cestuje pomaleji, neboť města jsou bohatší, zásobování lepší. Dostává se mu také možnosti k rozhovorům s arménskými duchovními, a tak uplynou svatodušní svátky roku 1255 (!), než se dostane ke Středozemnímu moři a nalodí v zálivu Alexandretském do Akkonu. 15. srpna, dva a čtvrt roku po jeho odjezdu z Cařihradu, lze považovat jeho cestu za skončenou. V Akkonu si odpočine a začíná pracovat na sepsání své zprávy. Uvědomí si, že všechno bylo marné. Už Sartach prohlédl jeho úmysl získat pro křížové výpravy vojenskou pomoc a chán Mangu projevil vůči všemu křesťanskému naprostou lhostejnost, ač se Vilém z Rubruku snažil ze všech sil o získání sympatií u jeho dvora, a ačkoliv navštívil dokonce chánovy ženy, o nichž sám chán soudil, že nestojí za návštěvu.

Chtěl navzdory tomu jet ještě jednou do Karakorumu? Chtěl snad po dvouletých strastech dosáhnout nového vyslání muže vyšší hodnosti, když končil zprávu slovy:

„Zdá se mi, že si lze slibovat jen málo od toho, pocestuje-li k Tatarům ještě jednou prostý mnich, jako jsem já . . . Jestliže by však papež svolil k vyslání důstojného poselství k chánovi Manguovi s biskupem v čele, byl by jistě s to zodpovědět všechny pošetilé otázky, jež ony kmeny nám křesťanům neustále kladou . . . Musel by však mít dobrého tlumočníka, snad dokonce několik, a také mnoho peněz, jichž by na cestě mohl použít."

Vilém z Rubruku upadne v zapomnění

Jeho poslední otázku nebudeme moci zodpovědět. Lidsky by však bylo pochopitelně, že vzhledem ke svým jedinečným zkušenostem, své pevnosti a prokázané odvaze vkládá tento muž naděje ve vyšší hodnosti a také v prostředky, jež by mu umožnily ztroskotanou misi snad přece jen proměnit v dílčí úspěch. Nic však neukazuje na to, že by jeho přání bylo splněno. Naopak, po svém návratu mizí Vilém z Rubruku zcela ze světových dějin, takže ani není známo datum jeho smrti, které se nám o Benjamínovi z Tudely, o Ibn Batutovi a mnoha jiných cestovatelích této epochy spolehlivě zachovalo.

V době, kdy Vilém z Rubruku sepisoval své paměti o velkém chánovi Manguovi a dlouhé cestě, narodil se benátskému kupci Niccolovi Polovi syn. Byl pokřtěn jménem benátského světce a svými cestami a záznamy o nich si dobyl tak velkou slávu, že všichni cestovatelé do Asie před ním se označují jako jeho předchůdci a všichni po něm jako jeho následovníci.

Cesty Marka Pola, které začínají rokem 1271, uzavírají epochu středověké geografie, totiž epochu nevědomosti. Od doby Marka Pola se toho v západním světě vědělo o Dalekém východě a pobřeží Indie tolik, že nadále pro všechny evropské státy existoval už jen jediný cíl, a to najít bezpečnou, i pro transporty zboží použitelnou cestu do Asie. Za stavu tehdejších dopravních prostředků to musela být cesta námořní.

Marko Polo však stojí nejen na konci západních snah o poznání Východu, poprvé také uskutečnil pevné spojení daleké čínské říše s Evropou, a tím také uzavírá dlouhou řadu čínských výzkumných cestovatelů na západ.

Čínští cestovatelé

Historická senzace, že by se jeden z nich byl dostal do Evropy (kde by na něj byli zírali jako dnes na Marťana), se však neuskutečnila. Všechny prameny, jež nám podávají zprávy o čínských vyslancích na evropské dvory, se bohužel ukázaly málo spolehlivými. Přesto však je třeba vzpomenout několika mužů, kteří udělali vše, co bylo v jejich silách, aby předešli Marka Pola, onoho Benátčana stejně důležitého pro Východ jako pro Západ; o Západě toho čínští badatelé oné doby věděli přirozeně právě tak málo, jako Carpini či Vilém z Rubruku o Východě.

Ještě roku 1178 napsal čínský geograf Ču Ku-faj: „Na druhé straně Arabského moře je země Mu-lan-pi *(Španělsko)* a tisíc jiných království a ještě dál na západ je moře, do něhož zapadá slunce a o němž nic nevíme.“ Ve třináctém století napsal

Čau-šu-kua, vrchní císařský dozorce pro námořní obchod: „Španělsko leží na západ od arabských zemí. Mezi Španělskem a Arábií je velké moře a na jeho západě jsou nikoliv arabské země ve velkém počtu. Nalodíme-li se v Alexandrii a plujeme-li na západ, připlujeme po cestě trvající sto dní do oněch zemí. Ty mají velké lodi, na něž nakládají víno, potraviny a suroviny pro své tkalcovny."

Cesta za poznáním probíhala i pro směr od východu k západu paralelně s lodní dopravou a prameny pro čínské geografy byly v podstatě totožné s prameny Mas'údího, Idrísího a všech ostatních: o informace byli žádáni mužové, kteří na svých lodích pluli jak na východ, tak i na západ.

Džunky ve východní Africe

Přesto však existují náznaky toho, že se Číňané neomezovali na pouhé vyptávání cizinců, kteří přistáli v jejich přístavech. Když prováděli McIver a po něm Caton-Thompsonová ve slavných zříceninách v Zimbabwe v Rhodesii archeologické výzkumy, narazili na čínský porcelán z rané doby Mingů (čtrnácté století) a z doby Sungů (desáté až třinácté století) a dále na mince dynastie Sungů, jež byly nalezeny také na pobřeží Zanzibaru a z nichž lze usuzovat na přímý obchodní styk bez zprostředkujícího působení Indů, i když přirozeně existovala významná indická překladiště pro obchod mezi Čínou a východní Afrikou.

Historické hranice čínského obchodu s jihovýchodní Afrikou jsou dosud vyznačeny rokem 713 a lety kolem 1480. V roce 713 byla dána do oběhu nejstarší čínská mince, nalezená v Africe. Kolem roku 1480, tedy krátce před příjezdem prvních portugalských lodí do východní Afriky, přistálo poslední čínské loďstvo v přístavu Magadoxa *(Mogadiscio, v dnešním Somálsku)*. Je to rozhodně kontakt trvající sedm století, v němž si bezesporu vytvořili alespoň čínští námořníci a kupci určité představy o západním břehu Indického oceánu.

Vzdálenosti, jež bylo možno urazit cestou po souši, nebyly

tak impozantní, ale takto získané geografické vědomosti byly pro Čínu zřejmě důležitější než dovoz ze Sofaly a Magadoxy, neboť u asijské pevniny šlo o Čínu samotnou a o její sousední země. Podobně jako Evropa zastávala dlouho geocentrické pojetí světa a Zemi považovala za střed vesmíru, tak byli i Číňané — a zvláště jejich císařové — po staletí pevně přesvědčeni o tom, že Čína je říší Středu — srdcem či pupkem světa a všechno ostatní je jen méně důležitým okolím, přidaným dílem božské milosti, aby měli Číňané o něco větší pole působnosti.

V této víře posilovalo Číňany několik skutečností: nejvyšší hory světa, ještě dnes těžko dostupné, jež obklopují Čínu na západě, jihozápadě a jihu; nekonečný Tichý oceán, omývající čínské břehy; pouště Džungarska, Mongolska a Mandžuska; nekonečná Sibiř a neproniknutelné pralesy Zadní Indie. Každý čínský výzkumný cestovatel tedy musel bojovat s předsudky, jež nebyly o nic méně hluboce zakořeněny než podivuhodnosti a báje, kolportované v západním světě o Dalekém východě.

Kdy započal čínský průzkum Západu, čímž mohl být míněn zpočátku jen čínský západ, se asi bohužel nikdy nezjistí, protože tato země nejstaršího a nejspolehlivějšího dějepisectví měla pološíleného panovníka, který roku 213 před novým letopočtem dal rozkaz k akcím, při nichž byly spáleny nesčetné staré spisy. Přesto se v jednom hrobě zachovala stará kronika, sepsaná v osmém století před novým letopočtem, podávající zprávu o čínském králi či vládci provincie, jenž podnikl expedici k pohoří Kchun-lun a k národu Se-wang-mu. Staročínský komentář k těmto spisům, k takzvaným Bambusovým knihám, praví:

„Král při své výpravě cestoval tisíc li na sever přes zem létajícího písku a tisíc li přes zemi nakupeného peří. Pak si podrobil hordy kmene Kü-an a vrátil se na východ s pěti králi jako zajatci.“

Tento král či císař, známý zásluhou velkého sinologa a geografa Richthofena, se jmenoval Mu nebo Mu-wang a vládl v 10. století před změnou letopočtu. Někteří historikové mu připisují cesty až do Egypta nebo dokonce ke dvoru královny ze Sáby, jíž se při podobných příležitostech rádi dovolávají. Richthofen sám ovšem předpokládal, že se Mu nedostal přes okrajové pohoří v okolí jezera Kuku-nor. Zdá se mi, že je blíže pravdě než zastánci tezí o cestě kolem světa, že je však zase naopak příliš vědecky opatrný. Co se myslí létajícím pískem, je snad jasné a může být odkazem na půltucet různých pouští mezi Chuang-che a Bajkalským jezerem. Peřím míní Číňané zřejmě sněhovou pokrývku a i ta je geograficky ještě velmi mnohoznačná. Zmíněné hordy však ukazují na loupežné kočovníky, kteří se zdržovali především v severních oblastech oáz, na druhé straně pouště Gobi a Tarimské pánve. Cestovat tam by bylo sice pro čínského krále naprosto možné, ale byla by to i velmi významná výzkumná cesta.

Král Mu, který rád cestoval

Po tomto císaři, milujícím cestování, následovala mezera osmi set let a v té době, chtěl-li se někdo dostat do prastarých předělů cest a do obchodních měst v severním Afghánistánu, měl k dispozici jen sporé obchodní čínsko-indické spoje přes pouště a pohoří v západní Číně.

O těchto obchodních stycích lze pochybovat právě tak málo jako o stáří čínské kultury a vynalézavost východoasijských kupců vysvítá už z velmi raných pramenů, ze starých pohádek a z odezvy u jiných kmenů. To však vlastně nebyly skutečné výzkumné cesty. K výzkumným cestám musel být v absolutistické čínské říši dán rozkaz. Byly součástí práce, kterou měl produkovat štáb vědců. Ten se v prvních staletích skládal asi hlavně z astronomů, vykladačů snů a lékařů. Víme přece, že buď v roce 2165 nebo 2137 př. n. l. byli sťati dva dvorní astronomové, protože nepředpověděli zatmění Slunce. Znalosti z astronomie tudíž byly pro dvorní učence životně důležité a měly přednost před geografií.

Rozmach za vlády císařů Chan

Teprve za vlády císařů rodu Chan, trvající čtyři sta let (206 př. n. l. až 221 n. l.), se v Číně tato hodnotová stupnice změnila, což asi souviselo se vzkvétajícím obchodem. Číňané chtěli prodávat hedvábí v Indii a zajímali se o různé ozdobné kameny, jež bylo možno nalézt ve Střední Asii. Z té doby známe misi dvorního úředníka Čang-Čchiena, plánovanou od počátku jako objevnou a výzkumnou cestu. Procestoval v letech 138—115 př. n. l. především ty západočínské oblasti, v nichž měli v rukou moc loupeživí kočovníci. Pronikl však i za tuto oblast kočovníků do Ferganské pánve, kde končí středoasijské obchodní cesty.

Už ze strohých poznámek o rané cestě císaře Mu-wanga je jasné, že kmeny nomádů, známé pod různými jmény, tvořily hlavní překážku pro spojení mezi Čínou a jinými zeměmi. Když se jak v Chorezmu (Chivě) a Indii, tak i ve vlastní Číně prosadily silnější vlády, které vytvořily organizaci příznivou pro obchod a dopravu, záviselo spojení mezi těmito zpevněnými státními útvary už jen na tom, aby kočovníci zmizeli z blízkosti obchodních cest. Z historie víme, že přes několikeré vojenské výpravy tyto pokusy neměly trvalý úspěch a že nejsevernější, četnými oázami dobře zásobená Hedvábná cesta byla neustále ohrožována nájezdy kmenů Chjung-nu a Wu-sun.

Čang-Čchien

Čang-Čchienova zpráva císaři je nejen svědectvím věrnosti — byla podána po několikaletém zajetí u kmene Chjung-nu, ale i svědectvím jeho rozhledu a pozorovacího talentu. Podávám ji zde ve výňatku, protože je jedním z nejvýznamnějších dokladů o výzkumných cestách z Východu, a protože připouští půvabná srovnání se zprávami Carpiniho a Viléma z Rubruku, jež ovšem nevyznívají vždy ve prospěch obou Evropanů:

„Když se Čang-Čchien vydal na cestu, doprovázelo ho přes sto druhů a sloužících. Při jeho návratu po třinácti letech z nich zbyli jen dva. Čang-Čchien sám byl ve Ferganě,

u velkých Jüečži *(kmen turkotatarských nomádů)*, dále v Baktrii a v Chorezmu a mimoto je mu ze zpráv známo, že v oblasti těchto států je ještě pět nebo šest jiných zemí. O všem, co viděl a slyšel, podal svému císaři zevrubnou zprávu:

„Když jsem byl v Baktrii, viděl jsem tam kusy z bambusu s dlouhými články a jemné plátno ze S'-čchuanu. Ptal jsem se, odkud zboží dostávají. Nato mi jeden muž z Baktrie pravil: ‚Naši kupci se vydávají na cestu a nakupují toto zboží v Indii.' Indie leží několik tisíc li jihovýchodně od Baktrie. Indové jsou zvyklí bydlet usazeni na venkově. Jejich osady jsou podobné osadám v Baktrii, neleží však tak vysoko a jsou proto horké a vlhké. Ve válce používá indický lid slonů. Země Indie leží nedaleko velkého moře." *Zprávy o západních zemích*

Čang-Čchien má za to, že Indie leží dvanáct tisíc li na jihozápad od Číny *(tj. asi 6500 km; vzdušnou čarou je z Pekingu do Dillí asi 4000 km, z Pekingu do Karáčí asi 5000 km)*.

Nato se Čang-Čchien stal jakýmsi zvláštním zmocněncem císařovým pro západní země. Slyšíme o stále nových výpravách na západ, a to nejen přátelských. Někdy dopadnou dobře, pak je Čang-Čchien povýšen a dostává se mu čestného titulu (Bo-wang). Jindy jsou čínská vojska rozprášena, pak čeká věrný Čang-Čchien pokorně na trest smrti a z milosti je pak pouze degradován na prostého vojína. Protože však císař s nikým tak rád nehovoří jako s ním, neboť měl bezpochyby o západní země velký zájem, brzy Čang-Čchiena znovu povýší. Je očividně podle dnešních měřítek vynikajícím znalcem; navrhuje politická opatření, provdává čínské princezny za hunská knížata, aby knížata byla spjata s Čínou a mohlo jich být použito proti sousedním kmenům; nakonec se Čang-Čchien vydává znovu na cestu.

„Císař souhlasil s vývody Čang-Čchiena a povýšil jej na velitele. Dal mu tři sta mužů a pro každého z nich dva koně, mimoto jako zásoby velké stádo skotu a ovcí a povolil mu zlato na dary, několik tisíc kusů různých tkanin a také velmi

mnoho železa. Na cestu dal Čang-Čchienovi společníka, jenž měl hodnost důstojníka a hůl císařského vyslance, aby ho Čang-Čchien mohl použít jako vyslance do jiné země. Když se dostali ke kmeni Wu-sun... rozdělili se. Čang-Čchien poslal svého průvodce do Fergany, Chorezmu, Baktrie a k Massagetům. Vůdcové z kmene Wu-sun jej doprovázeli a ukazovali mu cestu. Čang-Čchien však se vrátil s několika vznešenými Wu-suny zpět na císařský dvůr, aby tito cizinci poznali moc a velikost Číny.

Zasloužená pocta

Čang-Čchienovi byl císařem propůjčen titul Veliký politik a asi o rok později zemřel. Důstojník vyslaný do Baktrie však navázal výhodné spojení s mnoha zeměmi, které pak byly nadále počítány k Chanské říši. Cestu k nim ale razil Čang-Čchien a všichni pozdější vyslanci do nich, kteří tam chtěli vzbudit důvěru, museli používat Čang-Čchienova titulu Bo-wang, jinak by s nimi vůbec nikdo nejednal.“

Z těchto a jiných poznámek, jež z úsporných důvodů nemůžeme dále rozvádět, lze s velkou jistotou vyvodit vynikající osobnost tohoto objevitele, průkopníka a státníka; nespustil nikdy ze zřetele vytčený cíl a ještě jako starý muž, když už se zřejmě sám nemohl vydat na velkou cestu, vyškolil schopného následovníka a seznámil ho s pohraničními kmeny, takže mu poskytly volný průchod, který on sám vždy měl. S podobnou skutečností se lze často setkat i v Evropě v téže době. Některé zvlášť významné osobnosti požívají ochrany a úcty i u barbarských, někdy i nepřátelských národností. Za stěhování národů i pohané ušetřili první biskupy a nakonec i Carpinimu a Vilémovi z Rubruku se dostalo ochrany.

Uskutečnil se i Čang-Čchienův návrh provdat čínskou princeznu za knížete kočovníků, a tím ho získat za spojence. Něžná Chsi-djün musela nastoupit cestu na drsný Severozápad a z dalekých končin napsala tuto srdcervoucí žalobu:

„Tam, kde nebesa končí,
Poslali mne moji lidé,
Dali mne do ciziny králi,
Kmene Wu-sunů za ženu . . .
Mým obydlím je stan,
A stěny jsou z plsti.
Syrové maso zde musím jíst,
Kobylí mléko je mým nápojem.
Nikdy mne neopouští vzpomínka na vlast.
Krvácející srdce v mé hrudi
Chce se proměnit ve žlutého jestřába
A letět domů . . .“

Princezna z exilu

Od doby Chsi-djun nastoupilo pravděpodobně několik dalších princezen cestu ke kočovným knížatům, aby svým něžným tělem ochránily obchodní cesty čínského císaře. Ze stesku po domově se staly ve vzdálené zemi básnířkami, jako ještě v pozdějších letech Ts'ai Jen. V Kurganu, který před několika lety byl vyproštěn z věčného ledu Altajského předhůří, byly nalezeny rozličné užitné předměty z Číny: zrcadla, toaletní potřeby a podobné; sotva sloužily kočovníkům, uživatelkami byly asi cizí kněžny na dvorech kočovných knížat.

Počátek všeho hledejme u Čang-Čchiena a v obchodování. Nezůstalo však jen při něm. Od třetího století před naším letopočtem se stal buddhismus převládajícím náboženstvím v Indii, a když bylo prvního cíle dosaženo, počalo vysílání misionářů. Kašmír, Afghánistán a Turkestán, tedy země hraničící s Indií, Tibetem a Čínou, byly zachváceny novým náboženstvím a v prvním století našeho letopočtu začalo ovlivňovat i Čínu. Tím se posilovalo nové pouto mezi Indií a Čínou. Čínští buddhisté ovšem neviděli v Indii pouhou sousední zemi, ale svou náboženskou vlast, tu část světa, po níž kdysi kráčel sám Buddha.

Poutníci na Hedvábných cestách

Obchodní cesty, jež císař Cho-Ti (88—105) opatřil poštovními stanicemi a jež generál Pan Čchao zabezpečil proti nomádům, nabývají náhle nového významu. K hedvábným a nefritovým karavanám se připojují jednotlivci, na nichž je vidět, že jejich domovem jsou kláštery. Jejich smysly nejsou upřeny na zboží západních zemí či na zázraky Indie. Patří ke skupině lidí, kteří ve všech staletích podávali nejneuvěřitelnější cestovatelské výkony, kteří cestovali napříč rozháranou Evropou do Palestiny, tropickou Afrikou do Mekky. Jsou poutníky. Ve vnitroasijské nebo západočínské oblasti jich bylo během staletí jistě tisíce, i když provoz na Jižní hedvábné cestě nebyl nikdy tak organizován jako provoz s poutníky na Středozemním nebo Rudém moři. Jim vycházeli vstříc nestoriáni vypuzení ze Středomoří, jejichž hlavní putování spadá do pátého až sedmého století; o něco později to byli mohamedáni. Našla se však i svědectví pro manichejské poutníky a osady, rukopisy s nádhernými miniaturami, svědčící o tom, že uctívání Maniho, ukřižovaného roku 276, proniklo i do uzavřené Tarimské pánve. (Nakonec si lze pro křesťansko-buddhistické splynutí, jaké měl zřejmě na mysli Mani, sotva představit vhodnější kraj než tuto poušť, kde se křesťané a buddhisté setkávali.)

Všichni tito poutníci, kněží a mniši putovali a odpočívali, zakládali kláštery, vzájemně se v nich střídali a především neustále psali a psali, neboť psaní je koneckonců přednostním zaměstnáním osamělých vyhnanců a nadšenců.

V provincii Šan-si, ležící mezi Pekingem a Chuang-che, žil ve čtvrtém století našeho letopočtu mnich Fa-hien. Už jako dítě se dostal do kláštera a měl tam dostatek času na to, aby se snažil přijít věcem na kloub. A pak se rozhodl putovat do Indie, kde se chtěl poučit o pravidlech svého řádu z úst nejpovolanějších a odkud chtěl přinést do Číny další budd-

histické spisy. Co zavdalo podnět k tomuto tehdy jistě nevšednímu podniku, můžeme jen tušit: buď vnitřní spory v klášteře, jimž chtěl učinit přítrž prostřednictvím indické autority, nebo zpráva o čínské cestě indického misionáře Buddhabhadry, který přijel roku 398 po moři do Číny; pobyl tam dvacet let a později — zřejmě po Fa-hienově návratu — přeložil spolu s ním četné buddhistické spisy do čínštiny.

Fa-hien

Fa-hien se vydal na cestu v roce 399. S ním cestovali čtyři mniši, jejichž jména známe, a pravděpodobně ještě několik služebníků. Ačkoliv bezpochyby existovaly obchodní cesty, používané už před ním, a to z provincie S'-čchuanu do Barmy a Indie, použil delší a obtížnější Hedvábné cesty; z toho lze usoudit, že byla mnohem známější. Až do Lan-čou sledoval Fa-hien řeku Chuang-che, tak jako to činili všichni ostatní, kdo cestovali za stejným cílem. Odtud se obrátil na sever přes Su-čou, An-si a Tun-chuang a dál cestoval po severním svahu Altyntagu, tedy po Jižní hedvábné cestě, která ještě za dob Prževalského a Sven Hedina byla pokládána pro své dlouhé úseky pouští a písečné bouře za životu nebezpečnou.

„V této poušti je mnoho démonů. Často se zvedají horké větry, které zabíjejí cestující, jsou-li jimi překvapeni. Nejsou tu ani ptáci, ani šelmy. Kam oko dohlédne, je cesta poznamenána kostrami zdechlých mezků a také kostmi lidí, kteří tu ztratili život při pokusu projít pouští. Sedmnáct dní cestoval Fa-hien s doprovodem touto pouští, než se dostal do království Šan-šan."

Mluví se tu o „pohybující" se poušti, východně od měnícího se jezera Lob-nor, přes kterou šel dvě stě padesát let po Fa-hienovi také mnich Hiwen-cang. Ten nám vysvětluje, že kosti, které Fa-hiena tak poděsily, jsou nakupeny úmyslně, aby karavanám ukazovaly cestu. Přesto ovšem to jsou úděsní ukazatelé cesty a Fa-hien si zřejmě oddechl, když došel do města Chotanu, ležícího — ve výši čtrnácti set metrů — na

sever od několika důležitých průsmyků, a o němž jsou zmínky už v raných dobách jako o hlavním překladišti zboží mezi Indií a Turkestánem.

Zpráva o Chotanu

„Chotanská oáza je úrodná a obyvatelé města jsou šťastní a majetní. Zachovávají bez výjimky zákony Buddhovy. Je tu slyšet zbožná hudba a ve městě je asi deset tisíc mnichů, z nichž většina náleží ke škole o Širokém Voze. *(Mahajána, buddhistický směr, požadující kromě ctnosti meditaci, nezbytně nutnou k poznání.)* Všichni mniši se stravují v klášteřích. Chotanští mniši bydlí ve čtyřech od sebe oddělených obytných objektech, s branami a věžemi... Jsou tu ubytovací domy pro mnichy ze všech čtyř světových stran, kde se jim dostane všeho, co potřebují."

Aniž to Fa-hien praví výslovně, lze přesto předpokládat, že pokud se týká čtyř světových stran, nebyli tam pouze buddhističtí poutníci. Sám pobyl v Chotanu tři měsíce, zatímco někteří z jeho druhů už odjeli do Indie.

„Sedm až osm li *(tj. čtyři až pět kilometrů)* na západ od města leží klášter, mající jméno Nový chrám králův. Jeho stavba si vyžádala doby osmdesáti let a spadala do dob vlády tří králů. Je asi tři sta stop vysoký, bohatě zdobený dřevořezbami a intarsiemi a pokrytý zlatem a stříbrem... Králové šesti zemí, ležících na druhé straně pohoří Tsung *(tj. Himálaje)*, věnují chrámu mnoho drahocenností, takže jich nelze všech ani používat."

Spojení tohoto zřejmě velmi proslaveného posvátného místa s královstvími, ležícími na druhé straně Himálaje, ukazuje na podobné poměry, jaké vládly v Řecku, kde i nejodlehlejší kolonie udržovaly v Delfách své svatyně, aby tak měly zastoupení na místě nejposvátnějším. To přirozeně předpokládá stále schůdné spojovací cesty a ty vděčí za svůj vznik obchodu, který na tak mnoha místech na zemi předcházel o desetiletí, ba staletí vědomému výzkumu a vědeckému záznamu o některém kraji světa.

„Celý dlouhý měsíc jsme potřebovali k tomu, abychom přešli pohoří Tsung. Tam leží sníh, v létě jako v zimě a je tam velmi mnoho démonů, kteří ve své zlobě vyvolávají bouře a laviny kamení, víří písek a sníh, a dostane-li se někdo do sněhové bouře, musí počítat s jistou smrtí, neboť z deseti tisíců lidí sotva jeden v těchto horách běsnění živlů přežije . . .

Průchod hradbou Karakorumu

Cesta byla obtížná a nejistá. Příkré skály čněly nad námi, hluboké propasti zely po obou stranách stezky. Pohoří se zvedá nad zemí jako kamenná zeď vysoká deset tisíc stop. *(Tady je tentokrát Fa-hien ve svém odhadu příliš skromný, neboť horský řetěz Karakorumu, přes nějž přešel, dosahuje ve vrcholu K 2 výšky 8600 metrů a na tomto místě tedy ční asi patnáct tisíc stop nad údolím Indu.)* Pohlédneme-li do těchto hloubek, dostaneme závrať a nohy se nám počnou třást. Hluboko v údolí protéká řeka Indus. Před dávnými časy tu lidé vytesali cestu do skály a připevnili tam vysoké žebříky; po jejich sedmi stech příčkách lze překonat nejsráznější místa. Když sestoupil Fa-hien dolů, překročil řeku po visutém mostě, dlouhém asi osmdesát kroků. Ani Čang-Čchien, ani Kan-Jing *(tj. nejvýznačnější cestovatelé)* z doby Chan nedošli až sem."

Pokud se týká Čang-Čchiena, má Fa-hien pravdu. Veliký politik a objevitel jel přece jiným směrem. Pokud jde o Kan-Jinga, o němž najdeme v pramenech jen sporé zprávy, není o trase, kterou zvolil, až dodnes jasno. Že i Fa-hien hovoří o Kan-Jingovi, je důležitým důkazem pro jeho existenci (je někdy uváděna v pochybnost). Podle všeho jej můžeme zařadit po bok Bjarni Herjúlfsona, který sice spatřil Ameriku, ale neodvážil se vystoupit na pevninu. A proto není důležité, zda Kan-Jing se obrátil u Eufratu, v některém přístavu v Perském zálivu nebo už u ústí Indu. Svého cíle, Středozemního moře, rozhodně nedosáhl a úkol navázat styk s římskou říší nesplnil z obavy z dlouhé plavby po moři, neboť „kdo se vydá na moře, toho uchvátí melancholické myšlenky."

Fa-hien byl proti takovým myšlenkám obrněn. Nedal si nikým namluvit, aby se stal melancholickým. Sledoval Buddhovy stopy, tu objevil kámen, kde Buddha sušil svůj oděv, tam jiný, na němž stanula jeho noha, a byl přešťasten. Dva roky pobyl v Indii, opisoval cenné rukopisy a vzdělával se dál. Nakonec se vrátil domů po moři a zbytek života strávil jako všeobecně vážený muž.

Centrem obchodu a hlavním přitažlivým místem pro veškerou dopravu bylo v této oblasti už za dob Alexandra Velikého město Balkh (v Baktrii). U Cang-Čchiena se s tímto městem často setkáváme. Fa-hien hovoří o žebřících upevněných na skalách, které tam asi nedali pro poutníky, nýbrž pro obchodníky. I Fa-hienův následovník Hiwen-cang ještě navštěvuje toto slavné město, takže existují doklady o jeho alespoň tisíciletém rozkvětu.

Země Baktrie

„Země Baktrie se rozprostírá v délce asi osmi set li od východu na západ a mezi severem a jihem měří asi polovinu. Na severu tvoří hranici řeka Óxus *(tj. Amudarja)*. Hlavní město měří kolem opevnění dvacet li *(tj. 11 kilometrů)* ... Daří se tu různým plodinám a mnohým květinám. Město má asi sto klášterů a tři tisíce mnichů, kteří všichni vyznávají učení o Malém Voze. Za městem, jihozápadním směrem, leží klášter Navasangharama, vybudovaný jedním z dřívějších panovníků této země. Zde se schází mnoho učenců, kteří dříve žili na opačné straně Sněžných hor, a tito učenci v klášteře pokračují ve své nedocenitelné práci ... Nedávno složil nomádský chán Jehu stany a táhl se svým lidem k těmto klášterům, hodlaje je vyplenit. Avšak v noci před útokem se mu zdál sen. Zjevil se mu bůh Vajšravána a promluvil takto: ‚Kdo jsi, že se odvažuješ přepadnout tyto kláštery?' A pak se bůh rozmáchl svým kopím a proklál chána. Ten se probudil ve velkém úleku, nevyprávěl nikomu o svém snu, ale pospíšil k bráně kláštera a poprosil o dovolení vyzpovídat se kněžím. Než k tomu však došlo, stihla ho smrt."

Vidíme, v jaké míře se na tomto zdánlivě tak nepřístupném místě ve vnitrozemí Asie setkávali lidé z nejrůznějších krajin. Stěží kde jinde na světě nakupila příroda mezi zeměmi tak velké překážky, jako mezi Přední Asií, Indií a Čínou. Jsou to hory, které dodnes nic neztratily ze své úděsnosti, kde každoročně ztrácejí život moderně vybavení a trénovaní horolezci z Evropy. Jak se zdá, stále se tam ještě zdržují démoni, beroucí na sebe podobu sněžného muže, zvaného yeti. A přesto sem nalezly cestu tisíce lidí, dostaly se sem od nejranějších dob ze všech končin světa, upevnily ve skalách žebříky a překlenuly řeky mosty.

Znamení, v němž tito zbožní objevitelé a výzkumní kupci zdolali nebezpečí horstev, bylo pokaždé jiné. Hiwen-cang situuje buddhistickou legendu před klášter, který byl již po staletí ve staroíránském náboženství posvátným místem jako chrám ohně, a kopí indického boha proklálo chána kočovníků, kteří nedlouho potom přijali islám za své náboženství.

Tajemství asijských národů

Baktrie a Tibet, Tarimská pánev a Sněžné hory, to byla společná tajemství asijských národů, o nichž Evropa měla jen nejasné představy. I Carpini a Vilém z Rubruku se dotkli onoho středohoří na asijské pevnině — Tarimské pánve s prastarými obchodními cestami, jen po severním okraji. Prvním Evropanem, který se odvážil vrhnout se do tohoto víru národů a náboženství, který o tom všem podal přesné, věrohodné, a přece úchvatné zprávy, byl syn obchodníka z Benátek Marko Polo.

VELKÁ CESTA SVĚTEM

Benátky středověku

Začíná-li novověk Kryštofem Kolumbem, pak středověk končí dějiny objevů Markem Polem, jeho cestami a knihou. Jeho velké cestopisné dílo sice ještě není prosto pověstí a pohádek, avšak místo spekulace a učeného citátu ze starých autorit tu přece jen převládá vlastní zkušenost a vlastní názor. Je to faktografická zpráva ze světa prosvětleného rozumem, a tedy konečnou čarou pod světovým názorem a míněním spisovatelů, kteří představovali vědomosti západního světa v době středověku, a to nejen z hlediska historie objevů, ale i z hlediska historie duševního vývoje člověka.

Čtvrtá křížová výprava

Na počátku historie Marka Pola stojí jeho rodné město Benátky. S obdivuhodným umem vystihli Benátčané příhodnost historického okamžiku, připojili se ke čtvrté křížové výpravě a dobyli pro své město v prvních letech třináctého století císařskou říši, zatímco rivalové, obyvatelé měst Janova a Pisy, se po léta navzájem potírali v neplodném sváru. Když začala 8. října 1202 čtvrtá křížová výprava, dala Benátská republika výpravě k dispozici neméně než 480 válečných a dopravních lodí a měla v kapse smlouvu, zajišťující jí polovinu všech dobytých zemí a polovinu kořisti z vojenské výpravy. Protože evropští vládci sebrali pouhých 34 000 marek (marka nebyla mincí, ale asi 250 gramů stříbra), muselo spojené křižácké vojsko začít své křesťanské činy tím, že dostalo za úkol dobýt pro Benátky nazpět jadranské město Zadar. Tak se dostalo vojsko na šikmou dráhu, podlehlo lákání byzantského císaře v exilu, nabízejícího 200 000 marek

stříbra a mnoho jiného, a dobylo pro něho — a pro Benátky — s bezpříkladnou bravurou Cařihradu.

Muž, který toto všechno proti zuřivým stížnostem papežovým prosadil, který zabral veškeré křižácké vojsko pro Benátky a který nakonec se sám postavil s korouhví „města lagun“ v čelo vojska k útoku, byl čtyřiadvacetiletý jednooký dóže Enrico Dandolo. Vyřizoval si přitom s Byzancí starý účet.

Enrico Dandolo

V Cařihradě jej dal totiž císař Manuel v roce 1172 napůl oslepit; proto nyní dal dobyté město vojákům v plen.

Z kořisti nejenže zaplatili Francouzi 50 000 marek stříbra — což byl jejich dluh Benátčanům, ale i Benátky tu ukořistily 10 000 hřiven zlata, 100 000 marek stříbra a nesmírné množství drahokamů, látek, cenného zboží, otroků a podobně, kromě toho, jakou kořist si každý voják sám odnesl. Benátčané, kteří byli chytřejší než Francouzi, upřeli svou pozornost především na umělecké poklady a odeslali do rodného města všechno, co bylo možné, mimo jiné čtyři koně z pozlaceného bronzu, zdobící dodnes fasádu chrámu sv. Marka.

Na počátku třináctého století byla Byzanc — podobně jako o sedm set let později turecká říše — „nemocným člověkem na Bosporu“ a její dědictví převzala nejvýznačnější křesťanská námořní mocnost Benátská republika.

Pro dějiny objevů to znamená, že výchozí pozice, jež byly dlouho ve slabých rukou, teď připadly energické, vzmáhající se mocnosti, která všechny ostrovy, pobřeží, přístavy a obchodní spoje, zděděné po Byzanci, nejen spravovala a udržovala, ale také jich využívala pro svou dynamickou politiku. Nové velké benátské říši byly podřízeny (v dnešním označení) Albánie, Epirus, Kréta, Jónské ostrovy a většina ostrovů Egejských, Euboia, Dardanely, Marmarské moře, cařihradský arsenál s loděnicemi a třemi osminami městské oblasti a k tomu důležité body u Černého moře. Několik měst s prastarými obchodními spoji na východ bylo nyní

benátských nebo se jimi stalo v následujících letech, tak např. Sinop u Černého moře, Halab, Bejrút a Damašek v Sýrii.

V té době bylo také zavedeno spojení, jež se nám dnes jeví jako samozřejmé, totiž stálé diplomatické zastoupení u cizích států. Až do tehdy existovaly vlastně výlučně mise, delegace vytvořené jen za určitým účelem; jejich pobyt v cizí zemi netrval ovšem nikdy příliš dlouho. Stálé zastoupení se odvozuje z benátské iniciativy a svědčí bezpochyby o pevné politické koncepci v rozkvétajícím městském státě. Benátští politikové se stali v Evropě tak vysoce váženými, že malá republika musela vydat zvláštní zákon proti jejich odčerpávání; jinak by byli Benátčané jako diplomaté bývali činní pro cizí státy v takové míře, že by jejich země byla trpěla nedostatkem schopných osobností.

Tři Benátčané u chána Kublaje

Polova rodina

Takovou výraznou aktivitu pociťujeme také v osudech obchodnické rodiny Polo da San Felice. Význam a váženost rodiny má své kořeny už u Andrea Pola. Měl tři syny: Marka, Mattea a Nicola. Tam, kde se o obchodnický dům musí dělit mnoho synů, udělají mladší vždy nejlépe, pokusí-li se o štěstí v cizině. A tak Matteo a Nicolo využili politického vývoje v první polovině třináctého století a usadili se v městské části Cařihradu, kterou Benátčané získali. Staré císařské město se v několika desetiletích stalo tím, co z něj chtěl udělat starý dóže Enrico Dandolo. Bylo teď skutečným odrazovým můstkem na Východ, do nekonečných dálek Asie — a tuto realitu poznali i bratři Polové.

Toto poznání nebylo ničím geniálním — současně k němu došlo i několik stovek jiných Benátčanů — prozrazuje však jasný rozhled a sílu.

Stejně tomu bylo u zahájení výpravy obou bratří do

mongolských měst Bolgaru a Saraje, o nichž bylo v posledních kapitolách řečeno dost. Násilné pokoření země mongolskými knížaty vytvořilo stabilní poméry, jichž využilo mnoho kupců, takže v řadé mongolských center od Volhy až k Čínskému moři existovalo několik karavanních stanic a místy dokonce ubytovacích klášterů pro křesťanské cestující. Cesta bratří Polů do těchto končin proběhla bez zvláštních nepříjemností. Když se však chystali na zpáteční cestu, vypukly menší válečné půtky, a proto bylo radno použít cesty oklikou. Místo, aby cestovali domů od Kaspického moře západním směrem, obrátili se do chorezmských zemí a dostali se do starého obchodního města Buchary, jež se právě zotavovala ze zpustošení Čingischánem (1219). V Buchaře se oba Benátčané setkali s větším poselstvem chána Hulagua, jednoho z Čingischánových vnuků; poselstvo se ubíralo k mongolskému velkému chánovi. Tuto výhodnou cestovní příležitost si Polové nedali ujít, připojili se k poselstvu a po známých karavanních cestách se bezpečně dostali ke dvoru velkého chána Kublaje.

V této souvislosti tu budiž řečeno několik slov o tomto pozoruhodném potomku celé řady tvrdých válečníků, neboť nakonec to bylo z velké části i zásluhou chána Kublaje, že Marko Polo z řady cestovatelů do Asie tak významně vynikl.

Osobnost chána Kublaje

Kublaj se narodil roku 1214 a pokračoval v dobyvatelské tradici svého dědečka Čingischána vpádem do Číny; po smrti Mangua nastoupil roku 1259 na trůn v Karakorumu. Po celý život směřovala jeho aktivita do Číny a to jej přivedlo do podstatně těsnějšího kontaktu s existujícími starými kulturami, než by tomu bylo v případě, kdyby byl vedl válku v eurasijských stepích. Podrobil si také Tibet a Zadní Indii a stal se nakonec buddhistou — neboť byl jedním z mála mongolských chánů, kteří měli k podrobeným zemím upřímný vztah, kteří se jimi zabývali i duchovně a usilovali o překonání

vojensky poražených států i v oblasti duchovní. Přes velké vojenské úspěchy budoval existenci své říše nejen na zdařilých loupežných výpravách, ale snažil se vychovat z Mongolů rolníky a řemeslníky, tedy povznést je z jejich kočovného života. A svou vlastní rezidenci — jakkoliv to bylo nebezpečné pro jeho velkou říši — přeložil z centrálně ležícího Karakorumu dále na východ, do starého podivuhodného města Pekingu, jež Marko Polo nazývá Kambaluk.

Chán Kublaj přijal oba bratry velmi přívětivě, věnoval jim dlouhé hodiny rozhovorů a konečně je roku 1266 vyslal do Říma k papeži. To je také přivedlo do rodného města Benátek a Nicolo Polo mohl sevřít do náruče svého syna, který se narodil krátce před jeho příjezdem do Cařihradu nebo po odjezdu z něho (kolem roku 1251).

Obtížná volba papeže

Poněvadž osmnáct kardinálů, radících se ve Viterbu o nástupci papeže Klementa IV., se nemohlo po tři roky dohodnout, nebylo ani bratřím Polům možné předat papeži poselství, a tak uplynulo tolik promarněného času, že se už obávali, že je velký chán bude považovat za liknavce. Dali si potvrdit, že v současné době papež není a že učinili vše, co bylo v jejich silách, aby splnili svůj úkol, a vydali se do Akkonu. Na cestě je však stihla zpráva o volbě nového papeže, k níž konečně došlo. Řehoř X., nový velký pastýř, jim dal s sebou dary a dopisy pro chána Kublaje, a jen dva mnichy místo požadované stovky učitelů náboženství a sedmera svobodných umění. Ale i ti se vrátili už z Arménie, octnuvše se v bojích o města Sis a Ajas, a vyklidili tak pole oběma bratřím, kteří našli posilu jen v mladíku Markovi.

Snad však právě to bylo pro ně šťastnou hrou osudu. Stárnoucí mongolský císař pojal náklonnost a důvěru k mladému Evropanovi. Svým svěžím rozumem dokázal Marko Polo to, nač už starý Carpini a jiní ctihodní cestovatelé nestačili: naučil se různým jazykům v mongolské říši a stal se tak pro chána Kublaje cennou a spolehlivou pomocnou silou, jíž

monarcha používal tím raději, protože sám už nepodnikal tak časté a daleké cesty jako v minulých letech.

Po sedmnáct let, jež strávil ve východní Asii, měl Marko Polo na onu dobu jedinečnou příležitost cestovat po obrovském geografickém prostoru jako zvláštní zplnomocněnec neomezeného panovníka. Takovou možnost neměl ani Kolumbus či Cortés, ani Pizarro či Almagro; ti všichni ničili to, co měli poznat, a vybudovali nový svět namísto světa, který měli objevit. Co by nám byl mohl vyprávět Cortés, kdyby byl působil sedmnáct let u dvora v Temixtilanu jako důvěrník Aztéků? Jak vděčné by byly světové dějiny Almagrovi, když by byl sedmnáct let studoval vnitřní život říše inků a pak nám o tom podal zprávu!

Na dlouhou dobu je Marko Polo posledním v řadě těch, kteří dychtí jen po vzdělání, chtějí sloužit poznání a pravdě; takoví se pak s mladistvou radostí ze světa, později pak s mužným nadšením pro dobrodružství chápou dané příležitosti, aby nám podali obraz světa, který bychom jinak byli sotva poznali, obraz nezkalený krví a nepřátelstvím, dobyvačností a panovnickými rozkazy.

Druhá cesta

Protože poměry v Malé Asii byly nejisté, zvolili Polové pro druhou cestu poněkud delší a asi také obtížnější trasu. Měla však výhodu, že byla alespoň do Baktrie bezpečná. Vedla po proudu Tigridu a dál po moři až do Hormuzu a odtud přes Persii do Balkhu; pohybovala se tedy vždy v oblasti starých karavanních cest a vyhýbala se stepním oblastem na sever od Kavkazu, které byly neustále zmítány kmenovými nepokoji. Baghdád spatřil Marko Polo několik let po zničení podivuhodného města vojskem Hulagua. Píše: „Středem protéká velký proud, po němž vozí kupci zboží do Indického moře. Vzdálenost je pro zákruty toku udávána sedmnácti dny cesty. Než se *(tj. kupci)* vydají na moře, při-

jedou k městu zvanému Balsara *(tj. Basra)*, v jehož sousedství jsou háje palmových stromů, jež plodí nejlepší datle na světě. V samotněm Bagdádu se vyrábějí zlatem protkané hedvábné látky, dále damašek a samet, zdobený figurami zvířat. Téměř všechny perly, přicházející z Indie do Evropy, se propichují a zasazují na tomto místě. Lze zde studovat mohamedánské zákonodárství, dále magii, fyziku, astronomii a fyziognomii. Bagdád je nejdůstojnějším a největším městem, jež se nalézá v této části světa."

Pustošivá činnost Tatarů (Mongolů) je i na další cestě hlavním motivem líčení a je třeba jen litovat toho, že Marko Polo tyto staré kulturní země v Přední Asii nepoznal v době jejich rozkvětu. Ale dokud vládli kalifové, nebyli by křesťanští kupci mohli těmito krajinami projíždět, což je tedy začarovaný kruh, dokazující nám, jak se lidé sami okrádají o krásy Země tím, že mezi svými státy budují náboženské a rasové přehrady . . .

Spisovatel Marko Polo

Jako pravý cestopisec se projevil Marko Polo v tom, že nám neváhá předkládat jednu historku za druhou. V tom se obráží vliv jeho téměř dvacetiletého pobytu na Východě. Je přirozené, že všechny pověsti a zkazky, které nasbíral, nejsou pravdivé, ale nejsou proto o nic méně zajímavé, jako například neobyčejně příznačná historická anekdota o chánovi Hulaguovi, který najde po dobytí Bagdádu věž plnou zlata. Má z toho sice radost, dá si ale předvést podrobeného kalifa (pána města tak bohatého na umění a vzdělanost) a odsoudí ho k trestu smrti hladem proto, že zlato nevydal na bagdádskou armádu. Jasněji mohly být sotva protikladné síly třináctého století konfrontovány.

Pozorovací talent Marka Pola však neustále prozrazuje syna starého města lagun, mladého kupce, jehož pohledu unikne velmi málo z toho, co je příznačné pro život a funkci města či země: „Opustíme-li Kirman *(v Karmanii, v jihovýchodní Persii)* a cestujeme-li tři dny, přijedeme do pouště,

rozprostírající se na sedm dní cesty. Jestliže ji urazíme, dostaneme se do Kobinamu *(Kúhbonán, mezi Jazdem a Kirmanem)*. Během tří prvních z oněch sedmi dní najdete jen zřídka vodu a ta trocha vody je ještě nadto nasycena solí, zelená jako tráva a tak ohavné chuti, že jí nelze použít k pití. Napijete-li se jen trochu, hned působí průjmy a tentýž účinek má sůl získávaná z vody. Proto ti, kteří cestují pouští, si musí vzít s sebou zásobu vody. Dobytek trýzněný žízní však vodu pije, načež se ihned dostaví průjem. Během tří dnů neuvidíte ani jedno obydlí, všechno je pusté a nenajdete tu ani dobytek, protože tu není krmiva."

Dlouhý odpočinek v Balkhu

Tyto průjmy asi Marka Pola řádně oslabily, neboť už v Balkhu, do něhož se dostane brzy po průchodu Persií, propuká ona horečka, která tři Benátčany zdrží v tomto městě plný rok. Jsou to přestávky, jež si dnes už nedovedeme představit, tehdy však zřejmě skoro všichni cestující s nimi počítali. Ve středověku bylo totiž možno cestovat jen s jistou dávkou fatalismu a každý mohl pokládat za štěstí, dosáhl-li vůbec cíle. Pobyt nicméně umožnil všem třem aklimatizaci a Marko se v hojně navštěvovaném karavanním městě mohl teprve správně zaměřit na střední Asii a začít také s prvními jazykovými studiemi.

Zatímco Ibn Haukal a Idrísí ještě toto město a jeho budovy květnatými slovy vychvalují až do nebe, poznamenává Marko Polo: „Dříve bylo ještě významnější, ale bylo Tatary, kteří zčásti budovy zničili, několikrát velmi těžce navštíveno. Mělo mnoho paláců z mramoru a velká náměstí, jež ovšem lze spatřit už jen ve zpustošeném stavu." (Čingischán dal roku 1220 veškeré obyvatelstvo města, které se nebránilo, nýbrž vyšlo vojsku vstříc s dary, svými vojáky pobít.)

Z Balkhu vedla cesta přes náhorní plošinu Pamíru a Marku Polovi se ulehčilo, když měl horečnaté nížiny za sebou.

Výstup k horským průsmykům

„Na vrcholcích hor je vzduch tak čistý a léčivý, že ti, kteří bydlí ve městech dole v údolí, se okamžitě odeberou nahoru,

jakmile jsou stiženi horečkou... Po třídenním pobytu pak dosáhnou opět zdraví. Marko Polo *(mluví o sobě většinou ve třetí osobě)* ujišťuje, že tento účinek zakusil na své vlastní osobě... U žen vyšších tříd lze *(zde)* najít zvláštní druh oděvu. Nosí totiž pod pasem jakýsi druh kalhot, na něž spotřebují podle svých prostředků osmdesát nebo šedesát loktů jemné bavlněné tkaniny, kterou skládají do nesčetných záhybů, aby zvětšily objem svých boků. A ty, které mají nejplnější boky, jsou pokládány za nejkrásnější.“

Marko Polo, jeho otec a strýc, táhli z vysoko položené krajiny, kde znovu po delší dobu odpočívali, zcela zotaveni dál hustě obydlenou zemí kolem řeky Pjandž, pravého přítoku Amudarji, který délkou i významem předstihuje hlavní řeku. Pjandž se vine z pamírské náhorní plošiny do roviny a je přirozenou cestou k průsmykům vedoucím do Východního Turkestánu.

„Dvanáct dní vede cesta přes vyvýšenou rovinu, jež se nazývá Pamer, a protože po celou dobu nenarazíte na obydlí, musíte se předem zaopatřit vším potřebným. Tak veliká je výška hor, že v blízkosti jejich vrcholů není vidět ptáků, a jakkoli se to zdá mimořádné, byli jsme ujišťováni, že oheň, který se zapálí, pro ostrý vzduch nedává stejné teplo jako v nižších krajích a při přípravě jídla nemá tak silnou působnost.“

V době, kdy souvislost mezi tlakem barometru a teplotou varu vody ještě nebyla obecně známa, zapůsobila poznámka toho druhu na současníky jistě stejně fantasticky a pohádkově jako vyprávění o slunci, které při cestě ze západu na východ bylo napravo od lodi, nebo zprávy o jasných nocích na Dalekém severu.

„Když se urazí tato cesta dvanácti dnů,“ pokračuje Marko Polo, „musí se putovat ještě čtyřicet dní stejným směrem, přes hory a údolí neustále se střídající, překračovat mnoho řek a luk, aniž spatříme obydlí či zeleň. Proto je třeba všechny

potraviny brát s sebou... I uprostřed nejvyšších z těchto hor bydlí divoký, zlý a modlám oddaný kmen, živící se zvěří, kterou složí na lovu, a odívající se jejími kůžemi.“

Překročení Pamíru

Cestovatelé po Pamíru označují zemi těchto zřejmě ještě primitivních loveckých kmenů kupodivu jako království a dávají mu jméno Beloro (*Marko Polo*) nebo Bolor (*Hiwen-cang*). Čínský poutník, který zemi navštívil šest set let před Benátčanem, zaznamenává důležitý detail, že se v horách dobývá zlato, a tím nás přivádí k domněnce, že v kraji ležely také zlaté doly chána Mangua, jejichž provoz podle svědectví Viléma z Rubruku zajišťovali sem zavlečení němečtí horníci. Zdá se, že drsnost podnebí a primitivnost obyvatel v zemi ovlivnila i mnichy, neboť Hiwen-cang jim vystavuje špatné vysvědčení, že prý „nevykazují velkou píli při studiu a často přestupují předpisy“.

Kašgar

Přesto však už tu byli cestovatelé nedaleko sestupu z hor. Již jen několik dní je dělilo od úrodné roviny kolem Kašgaru. V tomto městě se Polové setkali kromě mohamedánů i s nestoriánskými křesťany. Ti vyprávěli různé zázračné historky o obrácení Mongolů, tak jak se tehdy tradovaly po celém Orientě. Zřejmé nepřátelství mezi Mongoly a mohamedány, pustošení nejvýznačnějších islámských měst vojsky Čingischánovými si totiž malé křesťanské obce nestoriánů nedovedly vyložit jinak, než jako božský zásah, jako nevysvětlitelnou, tajnou sympatii mocných chánů vůči náboženství západního světa.

Kašgar bylo nejen dočasnou rezidencí vlastní malé říše, kterou Marko Polo procestoval v pěti dnech, ale bylo především městem, v němž se Severní a Jižní hedvábná cesta od sebe oddělovaly, přicházelo-li se od západu, nebo se zase spojovaly, vycházelo-li se z Číny. Od té doby, co čínští císařové měli dostatek moci, aby zabránili vpádům bojovného kočovného kmene Jüe-čži do prostoru Kašgaru, se město stalo překladištěm prvního řádu mezi Čínou, Předním východem

a Přední Indií — což je role, kterou si zachovalo dodnes, ve věku sin-ťiangské autostrády. Marko Polo líčí město jako velmi lidnaté a špinavé. Dnes má asi 80 000 až 100 000 obyvatel. Tehdy nebylo asi o mnoho menší, neboť svá nejhorší leta zažilo město teprve po totálním zpustošení na počátku šestnáctého století.

O dalším městě, Jarkandu, poznamenává Marko Polo pouze, že bylo bohaté na všechny potraviny, že obyvatelé byli pilní řemeslníci a dále podivné zjištění, že tu pitná voda vyvolává zvlášť mnoho nemocí (oteklé nohy, strumu).

Chotan V nejvýznamnějším městě při Jižní hedvábné cestě — Chotanu — se protínají cesty Marka Pola a Fa-hiena. Ale kolik toho muselo staré město od té doby vytrpět! Fa-hien a Hiwen-cang je popisují jako středisko buddhismu. Kolem roku 400 tu žilo tři tisíce mnichů; o dvě stě let později už jich bylo pět tisíc. To však byl také vrchol jeho buddhistického rozkvětu a už v osmém století obléhal město Kutaiba Ibn Muslim — prý po pětadvacet let — a vylil si na něm nastřádaný vztek. Co zbylo ze starých budov, to srovnal se zemí Čingischán roku 1220. Avšak po půl století Marko Polo nadšeně píše:

„Všechno, čeho je zapotřebí k lidskému životu, se tu najde v největší hojnosti. Vyrábí se tu také bavlna, len, konopí, obilí, víno a jiné věci. Obyvatelé vlastní statky, vinohrady a četné zahrady. Živí se obchodem a řemeslem, nejsou však dobrými vojáky." Což jim lze sotva po tak zlých zkušenostech zazlívat.

Po pochodu pouští, dlouhém více než čtyři sta kilometrů, se Polové dostali do města Čerčenu, jež bylo kdysi v důsledku obchodování s polodrahokamy z nedalekého naleziště do jisté míry významné a jež po staletí vzkvétalo jako průchodní stanice obchodu hedvábím. Ale už Marko Polo naznačuje, že neklidné časy obyvatele při těchto starých obchodních cestách tvrdě postihly. Přitáhl-li nepřítel, ubil každého, koho našel; přišel-li přítel, odehnal jim dobytek. Jakou volbu tedy měl

sedlák z Čerčenu? Blížil-li se prašný mrak, prchali staří i mladí do pouště k tajnému místu s vodou.

„Z téhož důvodu ukrývají plodiny *(polní)* po žních do děr pod pískem a každý měsíc vybírají jen takovou zásobu, jakou potřebují k životu. Nikdo také kromě nich nezná místa, na něž se utíkají, protože stopy jejich nohou jsou okamžitě zaváty větrem." Je to život pod hrozbou meče a pouštní vítr je milosrdnější než lidé: ochraňuje totiž prchající. Lupiči a vojáci pronásledují i ty nejchudší a seberou jim všechno, čeho snad nabyli od posledního přepadu. Nedivíme se tedy, že Sven Hedin v kdysi vzkvétajícím Čerčenu nalezl už jen pět set rodin, v Chotanu jen polovinu obyvatel ze šťastnějších staletí. Všude na světě se obyvatelstvo množilo. V prastaré průchodící oblasti — v Tarimské pánvi, kterou bychom mohli považovat za dobře chráněnou, obyvatelstva ubylo — a důvodem nebyla poušť, ale válka, nejistota, nespravedlnost a politické převraty. Jak vysoké by asi musely být hory, aby ochránily zemi před nenasytnou touhou sousedů po majetku?

Pouští Lop

Mezi Čerčenem a jezerem Lop-nor museli Polové projít pouští Lop. Fa-hien a Hiwen-cang nám ji vylíčili ve strašných barvách. Generál Li-kuang-li tu roku 103 n. l. ztratil celou armádu, protože pro ni nemohl opatřit ani vodu, ani potravu. Je to poušť démonů, která i Sven Hedinovi ještě působila mnoho potíží. Za doby Marka Pola pravděpodobně zasypal písek město Čaršlik, neboť toto město v líčení cesty od západu k východu chybí. Místo toho je tu zmínka o městě Lop, jež o několik desítek let později, poté, co jím prošel Marko Polo, bylo pohlceno pohybujícím se jezerem (Lop-nor) a jeho přívalem vody. Tento kraj na východním okraji Tarimské pánve, rozsáhlé solné bažiny mezi dalekými horami, trosky v poušti, ukazatelé cest z kostí podél karavanní cesty, to vše je i pro dnešního cestovatele stále ještě záhadou. Sven Hedin podává zprávu o tajuplných úmrtích, Prževalskij zde slyšel nevysvětlitelné hlasy. Čiré a bystré řeky, protékající

kolem Čerčenu, brzy mizí v bezedných bažinách kolem Lopnoru a řeky, jež jsou příliš velké, aby mohly zmizet, mění náhle bezdůvodně svůj tok.

Před Velkou zdí

Máme dojem, že si Marko Polo přímo oddechl, když se před ním konečně po třicetidenním pochodu vynořilo město Su-čou, západní brána do Velké zdi; město, kterým začíná vlastní Čína, kde se lid zabývá rolnictvím a kde konečně končí široké pásmo kočovníků a drobných obchodníků. Ve snaze dostat se rychle se svou zprávou až sem nám Benátčan zamlčuje některá města, jež určitě navštívil, poněvadž byla na jeho cestě: Tun-chu-ang, vyskytující se už v raných čínských zprávách o cestách do západních zemí, a dále důležité karavanní město An-si, v němž se Hedvábné cesty rozdvojují. Zde mohl čínský či turkestánský kupec volit, zda má na západ pokračovat dál po Severní nebo po Jižní hedvábné cestě. Severní trasa vede přes Chami (o němž se Marko Polo zmiňuje, jež však sám nenavštívil), Turfan, Karašahr a Kuču do Kašgaru; jižní trasu jsme právě popsali. Mezi Lop-norem a městem Karašahrem na Severní cestě existovalo dlouho velmi frekventované příčné spojení, jež vedlo podél řeky Tarimu a jehož bylo možno použít vždy tehdy, tekla-li řečištěm řeka.

Ačkoliv moc mongolského velkého chána sahala až k Tigridu a v mocenských poměrech tedy nenastala žádná změna, pociťuje přece Marko Polo velmi výrazně, že teprve zde, v Su-čou, stanul na čínské půdě a vkročil do nového světa. O této zemi, ovládané před Mongoly kmenem Tangutů, se vyjadřuje velmi obšírně, neboť tam strávil téměř rok, „jelikož si to vynutily poměry“, tedy zřejmě z důvodů bezpečnostních. Ukázalo se, že tato cesta byla podstatně delší a obtížnější než klasická cesta Džungarskou bránou. Ta by však byla nepřinesla tolik výhod, protože chán Kublaj nesídlil v Karakorumu, ale v Pekingu.

Jak se zdá, využili cestovatelé roku klidu k tomu, aby oznámili velkému chánu Kublajovi svůj příchod.

Poslal jim vstříc posly, důstojníky a průkazy a to poslední část jejich cesty značně urychlilo. Marko Polo ještě nalézá čas k tomu, aby nás informoval o jakési dílčí čínské říši, spravované potomkem kněze Jana a ležící asi nedaleko dnešního Richthofenova hřebenu. Vlastní poslední úsek cesty — mezi Kublajovým letním sídlem v Šang-tu a Pekingem — zcela pomíjí a místo toho zevrubně popisuje, jakým byl mongolský chán velkolepým mužem.

Zprávy o dějinách Mongolů a o jejich mravech byly pro vrstevníky Marka Pola něčím zcela novým. Zeměpis vzdálených zemí, sled pouští a pohoří, to tehdy nebylo zdaleka tak přitažlivé jako to, co Benátčan vyprávěl o téměř neomezené moci vzdáleného vládce.

Doplňování harému

S roztomilou směsí věcné vážnosti a radosti z líčení popisuje Marko Polo Evropanům křesťanského pozdního středověku nejen to, co všechno chán Kublaj dokázal a jaká zařízení v obrovské říši zavedl, ale píše také o tom, jak se pro chána Kublaje každoročně vybírají nejhezčí a nejvkusnější dívky, „souložnice, jež jsou přiváděny pro jeho použití z tatarské provincie jménem Ungut *(Kungurat)*. Do tohoto kraje vysílá každý druhý rok nebo také častěji, podle toho, jak se mu zlíbí, své úředníky, kteří pro něj . . . vyberou čtyři až pět set nejvybranějších mladých dívek . . . Po zevrubném vyšetření každé jednotlivé dívky, to jest jaké má vlasy, postavu, obočí, ústa, rty a jiné rysy, stejně jako pokud jde o celkovou harmonii jednotlivých částí těla, označí jejich hodnotu v karátech, například šestnáct, sedmnáct, osmnáct, dvacet či víc karátů . . . Jakmile tyto dívky představí chánovi Kublaji, provede se nový výběr, načež si chán ponechá dvacet či třicet dívek do svého lůžka. Dívky jsou zprvu předány dvorním dámám, jejichž povinností je pozorovat je bedlivě v noci, aby zjistily, zda nezatajily nějakou nemoc, že spí klidně, nechrápou, mají čistý dech a jsou prosty všeho nepříjemného pachu po celém těle. Prošly-li touto přísnou zkouškou, rozdělí je do skupin

po pěti, z nichž každá skupina slouží tři dny a tři noci v soukromém pokoji Jeho Veličenstva a musí vykonat každý úkol, jenž je jim uložen. Po uplynutí této doby jsou vystřídány další skupinou . . .. a tak úřad obsluhy u Jeho Veličenstva vykonávají jen tato mladá děvčata.“

Messer Milione

Citovali jsme zde tuto část Polova cestopisu proto, že patří k místům, která velkému cestovateli vynesla nemálo posměchu a pamfletů. Jestliže ještě dlouho po Polově smrti při žádné maškarní slavnosti města lagun nesměl chybět Messer Milione, postava mluvky, podobajícího se svým zevnějškem Markovi Polovi, pak vinu na tom mají právě zprávy o chánu Kublajovi. Benátčané považovali tyto zprávy, jak se zdá, méně za dojmy z cesty jako spíše za erotické fantazie.

Nic by však nebylo nespravedlivějšího než podobné tvrzení. Už z líčení arabského světa víme, že díky svobodnějšímu obchodu, většímu sklonu ke vzdělání a cestování a díky zvláštnímu obchodnímu nadání svých národností Orient v mnohém převyšoval evropský středověk. Ani nevzdělaní rytíři, ani klášterní mniši nemohli při svých malodušných hádkách soutěžit s ostatním světem, s Afrikou, Arábií a Asií. A velký chán Mongolů měl v Číně přirozeně takové možnosti luxusního a velkorysého života, jaký Itálie poznala teprve v době renesance, ostatní Evropa pak ještě později. Byl to přirozený důsledek jeho světového panství, že chán Kublaj takto žil. Cítil se vládcem nad největší částí známých zemí a věděl, že se před ním třesou i státy dosud neporobené. Podobně jako on mohli žít o tři sta let později i Habsburkové, když „nad jejich říší slunce nezapadalo“, oni ovšem byli věřícími křesťany.

Přesto však se nám chán Kublaj uprostřed vší nádhery nejeví jako povýšenec. Marko Polo (i svědectví dějin) nás nenechává na pochybách o tom, že na nejžádoucnější trůn středověku se dostal panovník zvlášť nadaný. V záři jeho moci mohl Marko cestovat jeden a půl desetiletí po Číně, směl do-

konce několik let sám vládnout jedné provincii a poznal snad dokonce část dnešní Barmy a Jün-nanu, tedy část Zadní Indie.

Jeden z cílů jeho cesty se stal pro jeho další osudy zvlášť důležitý a pro nás představuje snad nejzajímavější pasáž z celého obsáhlého cestopisu. Byl to velký přístav Chang-čou, ležící tehdy ještě na jednom z ramen při ústí řeky Jang-c'-ťiangu.

Nebeské město

Za své jméno Quinsay (*tj. Nebeské město — toto jméno mu dává Marko Polo*) vděčilo okolnosti, že bývalo sídlem dynastie Sung, kterou Mongolové zbavili moci. „Je to jméno," jak praví, „kterého si zaslouží před všemi městy světa, pro svou velikost a krásu a také pro kratochvíle, radost a rozkoš, jež tam najdeme, takže obyvatelé skutečně mohou věřit, že jsou v ráji . . . Podle obecného odhadu měří jeho obvod sto mil. Ulice a kanály jsou velmi široké, jsou tam mimořádně rozsáhlá tržiště, poněvadž se tam musí vejít nesmírné množství lidí . . . Říká se všeobecně, že počet mostů, velkých i malých, obnáší přes dvanáct tisíc. Mosty vedoucí přes hlavní kanály a spojující nejvznešenější ulice mají tak vysoké a s takovým uměním vybudované oblouky, že pod nimi mohou proplouvat lodi se stožáry."

Benátky Východu

Marko Polo tedy svým krajanům líčí jakési super Benátky, převyšující město lagun na Adrii nejen velikostí a nádherou, ale i objemem námořního obchodu, veřejnou i soukromou hygienou a nakonec i nabídkou kurtizán (jež Benátkám vynesly obzvláštní titul slávy, a proto také Marko Polo z opatrnosti vůbec neudává počet quinsayských kurtizán).

Zde v Chang-čou také měl Marko Polo příležitost pohlédnout se po staré císařské Číně. V nádherném paláci města si dal líčit, jak žil císař, než ho Mongolové zbavili moci. Nestoriánskému kostelu v Chang-čou naproti tomu věnuje Marko Polo jen několik slov. Jen se o něm zmiňuje a hned přechází k pozoruhodnému líčení všeobecné přihlašovací po-

vinnosti pro cizince a k proslulým údajům o příjmech velkého chána, při nichž se každému evropskému monarchovi sbíhaly sliny v ústech.

Návrat Marka Pola

Nádherné časy však netrvaly věčně. Marko Polo byl sice ještě mlád, ale jeho otec a strýc nikoliv, a především: velkému chánovi se blížila sedmdesátka a bylo třeba počítat s tím, že brzy zemře. A v době, kdy cestovatelé byli už tři roky na cestách, se muselo myslit alespoň tři roky dopředu. A tak, když se Marko Polo vrátil ze svých radostiplných cest do Pekingu zpět, našel otce i strýce tvářící se stále starostlivěji. Oblíbenec Marko, kterého velký chán nejvíc miloval, si měl u něho vyprosit dovolení k návratu do vlasti; chán Kublaj však zůstal vůči podobným prosbám hluchým. Nechtěl nikoho ze tří mužů pustit. Nabízel jim, že jim zdvojnásobí jejich majetek. Ptal se, co že prý mají v ubohé Evropě na práci. A tak to probíhalo měsíce a roky, až se konečně naskytla příležitost.

Jedna z princezen měla být dopravena do Indie. Cesta po souši byla velmi obtížná a nebezpečná a světoběžník Marko Polo v příhodném okamžiku navrhl v hovoru plavbu po moři. Viděl prý v Quinsay a v Zaitonu lodi a hovořil s muži, kteří přijeli z Indie, a dokonce ještě z větších dálek. Existují prý velké lodi, cesta je naprosto bezpečná, i pro veškerý doprovod nejvýš pohodlná.

Těžké loučení

Starý vládce se bránil, nechtěl ztratit nikoho z přátel; viděl ale asi i sám, že Marko Polo chce odejít, a ukázal se velmi noblesním vůči intrikám organizovaným proti Markovi. Dva tucty lodí dovezly princeznu, tři Poly a doprovod přes Jávu do Indie. Byly to lodi, jaké dosud svět neviděl, a k jejich vybudování asi dala podnět Markova fantazie. Měly mnoho kabin, byly rozděleny ve vodotěsné komory, na palubě byly

záchranné čluny. A služebnictvo bylo tak početné, že po dobu pětiměsíčního odpočinku na Sumatře postavili pevnosti s valy a příkopy, v nichž naši cestovatelé i s princeznou byli zcela bezpečni před divokou zvěří a polodivokými lidmi.

Trvalo to jeden a půl roku, než Benátčané princeznu odevzdali v Indii. Se zlatými průvodními listy, jak bylo zvykem v oblasti mongolského panství, se dostali Polové velmi bezpečnou cestou domů. Cesta na Západ vedla každý rok jinudy, podle toho, jak kde zuřila válka. Onoho roku byla severní trasa bezpečnější, takže se Polové vrátili do sféry benátské moci přes Rudé moře a malou křesťanskou rezidenci Trapezunt.

V Benátkách — jak vypráví pověst — je prý už nikdo nepoznal. Jejich cestovní oděv ze surové vlny, vousy, vyhublé, opálené tváře byly všem cizí a v rodinném domě Polů, v paláci na Via San Giovanni Christosomo se uvelebili příbuzní, kteří odmítali dům vyklidit. Tu prý tři cestovatelé rozpárali švy svého oděvu a před očima užaslých přítomných nakupili malé hory drahokamů — neboť jedině touto formou bylo možno odvézt získané obrovské bohatství poměrně bezpečně do vlasti. A nato teprve nastalo všeobecné objímání a rozpačitý odchod těch, kteří jim nechtěli uvěřit.

Dobrodružství ve vlasti

Nuže, ať už tomu bylo jakkoliv, pro Marka Pola návratem domů dobrodružství ještě neskončila. S novými poctami, jimiž jej rodné město zahrnulo, a s velením, jež převzal, se stal účastníkem námořní bitvy proti Janovu, při níž byl Marko Polo zajat. Ale války mezi italskými republikami už asi nebyly tak zlé jako ještě před sto padesáti lety. S Markem Polem zacházeli jako s milým bratrancem, kterého je třeba nutit mírným násilím k tomu, aby se delší dobu zdržel. Jeho cesta jej proslavila; vznešení Janované ho navštěvovali ve vězení a vzhledem k této milé zvědavosti našel brzy východisko, k němuž došel i Carpini: všechno, co zažil a nač se ještě pamatoval, nadiktoval do pera hbitému Pisánci, a to zřejmě

francouzsky. Brzy nato však následoval italský a latinský překlad; byl to nejobsažnější cestopis, jaký kdy západní svět spatřil, a proto mu také lidé jaksi nechtěli uvěřit. Po desítkách let rozpačitého váhání se nakonec v dalším století stala tato nádherná kniha opravdu populární, razila si cestu do zemí, jež tak naléhavě potřebovaly její znalosti. Ještě na Polově smrtelném loži zapřísahali přátelé velkého vypravěče, aby se odřekl svých lživých báchorek a vešel na věčnost prost vší viny. Řekl-li však někde něco nepravdivého, pak to bylo nevědomky nebo omylem, jako je například záměna dvou čínských řek, jež mu byla prokázána, nebo záměna některých časových údajů vlády mongolských knížat. Jinak však jeho obraz zůstává vábnou vidinou, skvoucí se ve svém celku, okouzlující v detailech.

Vliv Polovy knihy

Když se v patnáctém století přenesla objevitelská horečka ze Západu na celou Evropu, stala se líčení a srovnání Marka Pola, jím udávaná čísla a popisy čínských měst nejmohutnějším motorem nového hnutí. Pátralo se po říši velkého chána, a nikoliv po Americe, o níž nikdo nic nevěděl a jež nikoho nelákala. Zajímali se o říši s nádhernými městy, bohatstvím, množstvím lidí, kteří všichni budou kupovat a prodávat; říši, od níž byla Evropa odříznuta islámem. Marko Polo vytkl cíl, jenž působil silněji a byl přitažlivější než kněz Jan. K tomuto cíli teď Evropa hledala cestu.

NOVOVĚK

DOBA VELKÝCH OBJEVŮ

Rozhodující změna v objevných cestách a ve všem, co s nimi souvisí, nastává v patnáctém století. Posuzujeme-li události s časovým odstupem, pak v nás všechno, co se událo v tomto a následujícím století, vzbuzuje dojem, jako by náhle šlo do tuhého, jako by vše, co bylo možno zaznamenat o cestách, objevech a zprávách, bylo pouhou přípravou na tento historický okamžik, na vlastní století objevů. S tím souvisí osudový dojem, že Arabové, Číňané a evropští mniši byli objeviteli v nejčistším slova smyslu, kdežto hrdinové objevitelské éry v zásadě dobyvateli, lupiči zmocňujícími se cizích území a v nejlepším případě dobrodruhy, kteří se nespokojovali zážitkem a získanými vědomostmi, nýbrž usilovali o to, aby si nahrabali co největší majetek a objevené oblasti porobili.

Křesťané přišli pozdě

Takový dojem máme však jen tehdy, snažíme-li se vyčlenit dějiny objevů z obecných dějin států; podobné chápání dějin je sotva omluvitelné pro středověk, pro novověk pak už vůbec není. Už od dob velké římské říše existovala totiž řada větších či menších dobyvatelů. Spokojovali se jen zčásti konsolidací svých říší (jako například Karel Veliký); většina z nich pořádala téměř nezakrytě nájezdy na cizí území s loupeživými úmysly. Ovládnout tyto země natrvalo se muselo dříve či později ukázat nemožným. Jak Atilla, tak i Čingischán, tlupy Džajezida a Timur se svými vojsky prováděli velmi důkladně totéž, co v patnáctém století Cortés a Pizarro. Dobyli kultivované kraje, zničili kulturu tamějších národů a zotročili obyvatelstvo. Když ovšem Španělé a Portugalci, Francouzi a Angličané začali dělat totéž, bylo už na bezstarostné loupežení dost pozdě.

Podrobnosti mongolských dobyvatelských akcí snad nám dosud unikají, zato zcela jasně vidíme všechny nelidskosti a zločiny, napáchané na druhé straně Atlantiku křesťanskou a evropskou conquistou. A poněvadž se většina amerických zemí, porobených v šestnáctém století, už zase v devatenáctém století osvobodila, zůstala vzpomínka na porobu a její bližší okolnosti v Peru, Ecuadoru, Mexiku a jiných státech v živé paměti a bylo ji možno snadno znovu oživit. Eurasijské státy naproti tomu ztratily samostatnost už za mohamedánských dobyvatelů, po nich následovali ještě Mongolové a carská vojska. Říkám to proto, aby mi nebylo špatně rozuměno, budu-li v této a další kapitole truchlit nad zeměmi starých amerických kultur. Čtenář jistě stejně jasně vycítil mou lítost nad zánikem Bagdádu či chorezmských měst.

Daleká cesta od Jindřicha Plavce k Vascovi da Gamovi

Neznámý Atlantik

Éru objevů bychom mohli do jisté míry nazvat také obdobím objevů atlantských, protože namísto staletých snah o prozkoumání Indie a Dalekého východu po souši nastupuje rozhodný pokus dostat se do oněch zemí cestou přes Atlantský oceán, až dosud téměř neznámou. Je snad proto správné pokládat za začátek nového období den, kdy se konečně otevřela cesta přes Atlantik; tím dnem je 21. srpen 1415. Tehdy portugalský princ Jindřich a jeho starší bratří složili svému otci k nohám dobytou Ceutu. Všechny další dobyvatelské pokusy sice ztroskotaly, mohamedáni zůstali v Tandže, ale malé Portugalsko se nevzdalo a rok co rok vysílalo dvě nebo tři lodi na průzkumné výpravy podél západního pobřeží Afriky; chtěli se dostat muslimům do týlu. Neboť zatímco na východě sahala velká bariéra až k hranicím mongolské říše, rozprostírala se na západě mořská říše nikoho, náležející všem mořeplavcům.

Muž, který si v patnáctém století vysloužil přízvisko Jindřicha Plavce, se sotva kdy plavil po otevřeném Atlantském oceánu, ani neprožil rozhodující úspěchy po boku svých kapitánů a kormidelníků. Přesto však byl oním velkým, prozíravým mužem, vlastním motorem snah, využívajících všech možností malého státu a vyzývajících Španělsko, věčného konkurenta Portugalska, k plodné soutěži.

„Pomněme, co to znamená," píše Hennig, „když bohatý princ se s téměř fanatickou horlivostí zakousne do myšlenky rozluštit záhady kolem neznámých částí světa. Pětačtyřicet let svého života ... tráví řešením tohoto problému, věnuje úkolu své celé značné jmění a bohaté příjmy jako velmistr řádu Kristova a nepřetržitě financuje námořní plavby, desítky objevných cest, až se svojí štědrostí dostane do finančních obtíží. Byl to právě princ Jindřich, kdo vlastně svému národu a celému lidstvu ukázal cestu do Indie a do Ameriky." *Bohatý princ...*

Kdo si vytkl tak vysoké cíle, musel být bez předsudků. Křesťanský princ také využil bohatších geografických vědomostí arabského světa bez jakýchkoli skrupulí, což by se jinak prostému smrtelníkovi mohlo snadno stát osudným. Jeho pomocníci a rádci pocházeli z Cařihradu, odkud je vyhnala hrozivá blízkost Turků, nebo z Córdoby, kde měli možnost naslouchat u pramenů arabské moudrosti. Pocházeli však také z Afriky, jako maurští kupci, kteří upadli v Ceutě do portugalských rukou a jichž se mladý dobyvatel ihned jal vyptávat na všechno, co až dosud mohamedáni tajili: na cesty a poměry v zázemí přístavů v severní Africe.

Princ musel podstoupit boj s omezeností svých krajanů, mnohem obtížnější však bylo překonat jejich nerozhodnost; uvědomíme-li si, že po nepřetržitém čtyřiačtyřicetiletém úsilí se portugalské lodi nedostaly ani k rovníku, pak se s podivem tážeme, proč to prince nedovedlo k zoufalství. Co mu však zbývalo? Nemohl se stát „princem-plavcem" jiného

národa, jako později Cabot, Kolumbus nebo Magalhães. Byl Portugalcem a musel si ze svých Portugalců vychovat mořeplavce a vštípit jim důvěru v sebe sama, v infanta.

Kolem mysu Bojadoru

Princ Jindřich vybavil větší počet lodí před pobřežím severní Afriky do kapverdských bojů a důvodem nebyla jen kořist, ale i snaha po tom, aby si jeho poddaní zvykli na tyto vody. Přesto však trvalo dvanáct let, než konečně obepluli mys Bojador, legendární hranici všech cest na jih.

Tento mys, ležící na 26° s. š. u pobřeží dnešní Španělské Sahary, představuje i pro moderní plavbu nemalé překážky, a to pro nebezpečné proudění, špatnou viditelnost a daleko do moře vybíhající skalní útesy. Že tyto obtíže byly často úspěšně zdolány — Féničanem Hannem, Janovanem Vivaldim, Kataláncem Jayme Ferrerem — to princ Jindřich věděl; jeho lidé tomu však nevěřili.

„Jak se kdy dostaneme přes tuto hranici?“ ptali se podle svědectví Azurary, který sloužil u prince jako kronikář.

„Jaké výhody může mít infant ze ztráty našich duší a našich životů? Je přece zřejmé, že jednáme jako sebevrazi. Země je tam stejně písčitá jako v Libyjské poušti, kde nejsou studny, stromy ani zelená tráva. A moře je tam tak mělké, že i ve vzdálenosti míle od pobřeží není hlubší než sáh. Proudění je tam tak silné, že by se lodi odtud nikdy nevrátily.“

Výchova ke statečnosti

Proti tomu bylo možno činit jen jedno: princ Jindřich posílal ty, kteří se navrátili, tak dlouho do téže krajiny, až se nakonec vrátili s úspěchem. Stačí jen uvést jednotlivé etapy, ve střízlivé řeči dat jsou tím nejlepším důkazem houževnatosti princova boje, jeho trpělivosti a vytrvalosti.

Roku 1433 (podle Olsena teprve 1434) se dostal Gil Eannes k mysu Bojadoru, vysadil čluny a prozkoumal pobřeží, zda není obydleno. Nenašel však ani stopy po osídlení a do Portugalska odtud přivezl jen rostliny.

Baldaia u Ria de Oro

Roku 1436 vyplul Alfonso Gonçalves Baldaia od mysu jižním směrem, hlavně asi proto, aby pátral po stopách

osídlení. Při ústí zdánlivé řeky (Rio de Oro) se zapletl do krátké potyčky s beduíny a po vydatném úlovku tuleňů v tamějších vodách se vrátil opět zpět.

Roku 1441 vypluli dva mladí důstojníci Antonio Gonçalves a Nuño Tristão na lov tuleňů. Přistáli jižně od řeky Rio de de Oro a zajali několik domorodců. Mezi nimi byl muž vznešeného původu, který se dorozuměl s arabským tlumočníkem výpravy. Když se přiblížilo několik stovek ozbrojených domorodců, nastoupil Gonçalves zpáteční cestu do Portugalska, kdežto Tristão se plavil dál. Dosáhl předhoří, jež nazval Bílým mysem (Cabo Blanco).

Brzy nato došlo k další cestě Gonçalvesově k ústí Rio de Oro, neboť vznešený Maur naznačil, že výměnou za sebe a jiné dva zajatce dostanou dvojnásobný nebo i trojnásobný počet černochů.

„Tehdy dlel v Lisabonu šlechtic ze dvora římského císaře Bedřicha III., který projevil přání vyznamenat se v nebezpečných dobrodružstvích a především zažít na moři velkou bouři. Infant mu dal svolení k tomu, aby Gonçalvese doprovázel. Při plavbě zažili tak strašný orkán, že oba skoro přišli o život. Maurského šlechtice vysadili nedaleko řeky Rio de Oro. Maurové jim za něj nabídli deset černochů z různých krajů a mimoto dostal Gonçalves trochu zlatého prachu, štít a mnoho pštrosích per." (Azurara)

Po Gonçalvesovi následoval kapitán zvaný Lançarote, *Zelené podhoří* který se nespokojil jen tuleni, ale pochytal na ostrově před Rio de Oro 235 Maurů a přivezl je do Portugalska v tak bídném stavu, že Azurara je ve své zprávě soucitem celý bez sebe. A protože se dalo v Africe něco získat, začaly se tedy cesty nápadně množit, takže důležitého zeměpisného bodu, jakým je Zelený mys (Cabo Verde), dosáhlo více mořeplavců. Nejpověstnějšími z nich byli Lançarote, Diniz Dias a Cadamosto. Jindřich Plavec zemřel roku 1460 a naštěstí se nedožil toho, jak velké objevitelské dobrodružství bylo

zkomerciováno, jak portugalský král dal všechny objevitelské licence bohatému obchodníkovi, který se musel za práva na bohaté zisky zavázat k tomu, že bude každým rokem průzkum prodlužovat o sto mil dál k jihu.

V letech 1470 a 1471 byly objeveny ostrovy São Tomé a Fernando Póo. Leží, jak ukáže pohled na mapu, ve velkém Guinejském zálivu v těch místech, kde mořeplavci nemohli poznat pravou podobu Afriky. O východní Africe se jim mezitím dostalo informací z arabských pramenů; v té době už bylo také známo, že východní pobřeží Afriky se jižně od mysu Guardafui obrací stále víc na západ, jak dokazuje mapa světa od Fra Maura z roku 1459. Nevyřešena tu tedy byla jen otázka, jak daleko na jih je třeba ještě po dosažení rovníku plout, aby se dosáhlo jižního cípu Afriky.

Byl to tedy rok 1470, kdy se v Portugalsku zrodila myšlenka na atlantskou námořní plavbu do Indie? To už bude asi sotva možné zjistit, protože nic nelze sledovat obtížněji než zrod myšlenky. Je možné, že princ Jindřich Plavec měl na mysli Indii, když posílal své kapitány na jih. Všechny údaje o zeměpisných poměrech jižně od rovníku, jež bylo možno nalézt v arabských pramenech, jistě také znal. Ale že by mu od počátku tanula na mysli námořní cesta do Indie, je nutno považovat za velmi pochybné. Kdyby tomu tak bylo, byl by se asi sotva spokojil s průzkumem poměrně malých dílčích úseků prováděným jeho kapitány po dlouhá leta a nebyl by asi tak trpělivě pracoval na probádání rozsahu malého území v oblasti ústí Rio de Oro. Cíle, po dlouhou dobu tak vzdáleného, bylo dosaženo teprve osmadvacet let po princově smrti, šedesát sedm let po zahájení objevných cest.

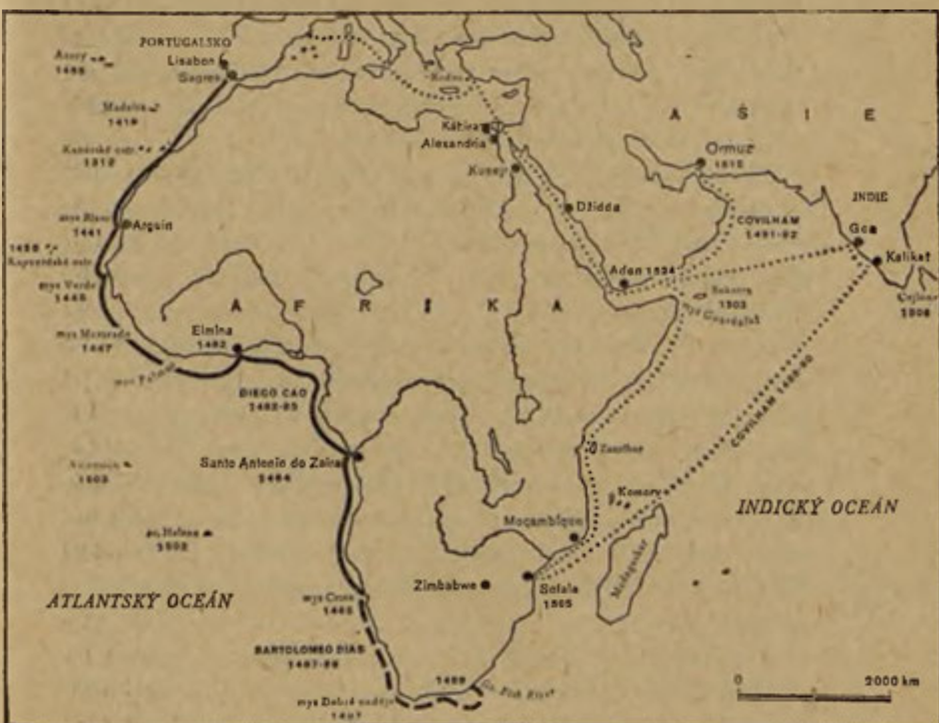
Martin Behaim z Norimberka

Roku 1481 vyplula malá portugalská skupina lodí na průzkumnou cestu na jih od rovníku. Velel jí Diego Cão a na palubě byl také mladý norimberský učenec Martin Behaim. Po několika týdnech už tato expedice dosáhla krajů na rovníku, vybudovala tam pevnůstku a vyrazila pak podél pobřeží

dále na jih. Při plavbě bylo objeveno ústí řeky Konga, což Cão pokládal za tak důležité, že se zřejmě brzy nato vydal na zpáteční cestu a v dubnu 1484 byl v Portugalsku pasován na rytíře.

Roku 1483 či 1486 podnikl Diego Cão novou průzkumnou plavbu, při níž se dostal daleko na jih. Prozkoumal celé pobřeží dnešní Portugalské západní Afriky (Angoly) a dosáhl téměř obratníku K~zoroha v prostoru Velrybí zátoky.

Od mysu Frio až k Velrybí zátoce se však pobřeží Afriky obrací zcela zřetelně na jihovýchod, a protože si mezitím portugalský král opatřil mapu světa od Fra Maura, převládal

Objevné plavby Vasca da Gamy

v Portugalsku v důsledku zpráv Diega Cãa názor, že Afrika už je prakticky obepluta a atlantská námořní cesta do Indie vlastně nalezena. To vyneslo Diegovi Cãovi velkou slávu, dostalo se mu poct i peněžní odměny — současně to však bylo důvodem k tomu, že na portugalském dvoře nikdo nevěřil v jinou, snad kratší cestu do Indie, v námořní cestu přes Atlantik a okolo Země do krajin velkého chána.

Muž z Janova

Muž, který tuto fantastickou cestu po moři zcela vážně navrhoval a svými mapami a memorandy bombardoval královský dvůr, vzbuzoval pramálo důvěry. Pocházel z jednoho z italských měst, nevraživě pošilhávajících po portugalském počínání, a měl jméno, které nikdo neznal: Cristoforo Colombo, či ve zdvořilostním latinském znění Columbus. Takové jméno snad bylo vhodné pro knihomola, nikoliv však pro mořeplavce a objevitele, jemuž by Portugalsko bylo ochotno svěřit loď nebo dokonce celou flotilu!

Ale už roku 1487 si král Jan II. mohl blahopřát k tomu, že vsadil na jižní cestu do Indie. Bartolomeu Dias se dostal nejen k mysu Dobré naděje, ale plavil se ještě navíc tak daleko na východ, že nabyl jistoty, že obeplul skutečný jižní cíp Afriky. Pozoruhodný však není jen výkon a rok jeho uskutečnění, ale i Dias sám, neboť už patří k druhé generaci mořeplavců, kteří sice nepoznali prince Jindřicha osobně, ale v níž jeho sémě teprve vzklíčilo. Čteme-li, s jakou bázní a opatrností proplouvali první portugalští kapitáni okolo mysu Bojadoru, a jak odvážně, ba sebevědomě křižuje Dias Atlantik jižně od mysu Dobré naděje, jak vyráží hned na východ, hned na sever, neustále dál do neznáma, pak si uvědomíme, že je to člověk jiného ražení a že nyní, po dlouhém přípravném úsilí, nastává doba žní.

Z několika nepřesností v datech, jež najdeme v nejstarších portugalských kronikách, vznikly v posledních letech pochybnosti o tom, zda Dias vyplul teprve roku 1487 či zda tehdy už objevil mys Dobré naděje. To je však otázka, které

je sotva třeba věnovat zvláštní pozornost. V každém případě je rok 1487 rokem nejintenzívnějších a rozhodujících portugalských snah. Král Jan si uvědomil, že nastala doba vhodná k zahájení průzkumu Afriky od západu i východu. Úspěchy Diega Cãa jej povzbudily k tomu, že poslal nejen Diase po moři, ale i Affonsa de Paivu a Pera da Cavilhãa (Covilhama) po souši; měli v převlečení za kupce prorazit „mohamedánskou obruč" a přinést do Portugalska zprávy o Indii a východní Africe.

Odvážná cesta Cavilhãova

Paiva zemřel už v Egyptě, kde snad zůstal vzhledem ke svému špatnému zdravotnímu stavu; jinak o jeho smrti nic bližšího nevíme. Cavilhã se dostal po moři přes Aden do Goy, odtud plul opět do Afriky, vylodil se snad v Sofale a po dlouhé plavbě křížem krážem v prostoru arabské mořeplavby připlul do Egypta, kde už svého druha a přítele na cestách nezastihl naživu. Zde asi napsal dopis králi Janovi, který se nám bohužel nedochoval. Dopis doručil jistý židovský kupec do Lisabonu; v něm Cavilhã naléhavě prosil portugalského monarchu, aby se vší energií pokračoval v afrických průzkumech. Vždyť teď poznal, jaký čilý hospodářský ruch panuje v Indickém oceáně a v jeho okolí a jaká příležitost se tu Portugalsku nabízí. Dopis skutečně do Portugalska došel a Cavilhã na něj dostal dokonce odpověď; obsahovala rozkaz, aby teď po průzkumu indických vod splnil původní příkaz a navštívil křesťanského panovníka etiopské říše. Cavilhã splnil, co mu jeho král přikázal. Kolem roku 1492, tedy v roce Kolumbově, se asi dostal přes Rudé moře do Zeily a odtud cestoval dál k sídlu neguše Eskendera.

V etiopském zajetí

Byla to Cavilhãova poslední cesta, neboť se mu přihodilo to, čeho Marko Polo zůstal ušetřen. Neguš, který jej přátelsky přijal, zemřel, než Cavilhã mohl Etiopii opustit, a jeho nástupce Naut neměl zájem ani o Portugalsko, ani o Cavilhãa. Je pravděpodobné, že s ním sice nenakládali špatně, vždyť byl koneckonců vyslancem, ale odepřeli mu povolení k od-

jezdu. Druhé poselstvo, které se dostalo roku 1515 k negušovi, mělo u Nautova syna právě tak málo štěstí jako Cavilhã u otce. Statečný rádce krále Jana, neúnavný cestovatel pro portugalské zájmy v Indii a Africe, zemřel v Etiopii, aniž znovu spatřil svou vlast. Jeho dopis s přiloženou mapkou však král Jan dostal a svěřil jej muži, který dovršil dílo Diega Cãa, Cavilhã a Diase, totiž kapitánu Vascovi da Gamovi. V Cavilhãově dopise našel potvrzení toho, co Dias předpokládal jako velmi pravděpodobné: „Pojedou-li portugalské lodi podél západního pobřeží Afriky a dosáhnou jižního cípu světadílu, pak dostavše se k tomuto cípu musí ve východním *(tj. Indickém)* oceáně vplout na směr do Sofaly a k Měsíčnímu ostrovu *(tj. Madagaskaru)*."

Vzpoura v Indickém oceáně

„Jelikož však celé mužstvo bylo velmi vyčerpáno a velkými bouřemi vystrašeno, bylo slyšet nářky, že už je málo potravin a je třeba se vrátit. Od zásobovací lodi byli skutečně velmi vzdáleni a všichni se obávali, že zahynou hladem, neobrátí-li. Říkali, že objevů už je dost a přinesou králi především velkou novinu o tom, že se pobřeží náhle obrací jiným směrem, což by znamenalo, že obepluli velký mys. Teď je prý důležité mys objevit."

Tak píše João de Barros ve svém slavném díle Da Asia o Bartolomeovi Diasovi a jeho lidech. Dias chtěl pokračovat v cestě, chtěl objevit Indii. Jeho mužstvo ho však připravilo o slávu, které se dostalo jiněmu.

Rod Gamů, k němuž onen šťastlivec náležel, nepatřil k vysoké portugalské šlechtě; měli však svou tradici. Estevam da Gama zastával vysoké úřady u dvora i ve správě a byl vybrán za velitele objevitelské flotily, která měla vyplout po návratu Bartolomea Diase. Zemřel však dříve, než k tomu mohlo dojít, a čest, s níž byla spojena i naděje na velké jmění, přešla na Estevanovy syny Paola a Vasca.

Psal se rok 1496 a v korunní radě Portugalska vyvstala zřejmě opozice proti královým africkým výpravám. Portu-

galsko bylo malou, nikoliv hustě obydlenou zemí. Po sedmdesát let vyplouvala loď za lodí do Afriky a těch několik opěrných bodů u afrického západního pobřeží nadto pohltilo značné sumy, aniž se zatím dostavil zisk, který by stál za řeč. Současně působily objevy Španělů zmatek v myslích Portugalců. Kolumbus objevil řadu velkých ostrovů a přísahal každému, kdo byl ochoten jej vyslechnout, že za nimi leží země velkého chána — a na své objevy potřeboval bezpochyby méně času než Diego Cão na svou plavbu k Velrybí zátoce.

Král však zůstal pevným, zpráva Cavilhãova rovněž přispěla svým dílem a příklad Kolumbův ukázal, jak nebezpečné jsou zmeškané příležitosti. U Kolumba tuto příležitost zmeškali — podruhé se to nesmělo stát.

Start Vasca da Gamy

A tak obdržel zdravý a svobodný Vasco da Gama ve věku osmdvaceti let v lednu 1497 vrchní velení nad flotilou s příkazem objet jižní cíp Afriky a proniknout do Indie. Flotila se skládala ze čtyř lodí: ze dvou silných expedičních lodí, které se jmenovaly Gabriel a Raphael a jimž veleli Vasco, popřípadě Paolo da Gama; dále patřila k flotile mohutná zásobovací loď, kterou měli v půli cesty spálit, a lehká průzkumná loď, karavela Berrio. O počtu členů posádek nejsou prameny jednotné. Franz Mümmerich, nejlepší znalec v této oblasti, předpokládá mužstvo o celkovém počtu 148 lidí.

Kdyby byli tito lidé věděli, že se z nich s vlastí shledá pouhých 55, byli by asi sotva vypluli. Oni však jen věděli, že se jim dostává cti, sklidit po sedmi letech příprav nejvyšší objevitelskou slávu, totiž úspěšně vykonanou plavbu do Indie. 8. července 1497 zvedli kotvy. Až ke Kanárským ostrovům je vyprovodil Bartolomeu Dias. Na Kapverdských ostrovech se ukázalo, že je nutno některé lodi opravit — pak však srpnem počínaje, zbyl už jen a jen oceán.

Deníky očitých svědků

Nejméně dva muži vedli o této památné plavbě záznamy: jeden z duchovních, doprovázejících výpravu, jménem João

Figueira, a jeden námořník z posádky Raphaely, jehož jméno se nám nedochovalo. Podle portugalských vědců, kteří se domnívají, že komplikovanými závěry zjistili jeho jméno, to byl Alvaro Velho, a tak se toto jméno stalo po Gamovi nejdůležitějším z celé expedice, neboť zpráva domnělého Velha se nám jako jediná zachovala. Figueirovy záznamy známe jen z pozdějšího vyhodnocení jeho údajně roztrhaného a jen ve volných listech existujícího deníku.

Podle tohoto nejdůležitějšího pramene dosáhla výprava 25. listopadu, tedy po čtyřapůlměsíční plavbě Mossel Bay. Tento záliv leží asi dvě stě padesát námořních mil východně od Kapského Města a tam také byla spálena zásobovací loď. Přeložení zásob si vyžádalo pobytu třinácti dnů, takže o vánočních svátcích byli teprve u Natalu (této okolnosti vděčí tento kraj za své jméno).

„Odtud jsme pluli bez mezipřistání tak dlouho po širém moři, že jsme už neměli pitnou vodu a jídlo jsme připravovali jen ze slané vody. K pití jsme dostávali jen jednu pintu denně, takže jsme nezbytně museli někde přistát. Jednou ve čtvrtek — bylo to 11. ledna — jsme měli v dohledu řeku, a tak jsme u břehu spustili kotvy.“ Bylo to pobřeží mezi Lourenço Marques a ústím řeky Limpopo.

Dále se plavili podél nepříliš pohostinného pobřeží dnešního Mosambiku severním směrem, vzdálili se však v Masansanské zátoce asi dost daleko od pevniny, jinak by se nedalo vysvětlit, že se ani nepokusili přistát v Sofale. Z toho, jak se zdá, vyplývá, že Cavilhã, jehož zprávu Vasco da Gama znal, zaznamenal jen jméno přístavu Sofaly, neudal však jeho přesnou polohu, ačkoliv tam přece sám byl. A tak narazili na pevninu teprve tam, kde se pobřeží Afriky přesunuje dál na východ, severně od hlavního ústí Zambezi, u ramene Quelimane.

„Dívky jsou krásné napohled“

„Jedno pondělí ... jsme měli v dohledu nízkou krajinu s velmi vysokými a hustými lesy, a když jsme se k ní při-

blížili, spatřili jsme ještě řeku s širokým ústím. Protože bylo nutno zjistit, kde jsme, spustili jsme kotvy a vpluli jednoho čtvrtečního večera do ústí. Berrio tam kotvila už od minulého dne *(24. 1.)*.

Země je plochá a bažinatá, s rozsáhlými lesy, poskytujícími ... mnohé plody; těmi se živí obyvatelé. Jsou to černoši pěkné postavy a chodí nazí až na kousek bavlněné tkaniny k zakrytí ohanbí; náčelníci nosí hadříky poněkud větší. Dívky jsou krásné napohled, ale probodávají si na třech místech rty a prostrkávají si jimi ohnuté cínové tyčinky. Lidé měli z našeho příjezdu velkou radost a přivezli nám ve člunech všechno možné ... Po dvou či třech dnech ... k nám přišli dva náčelníci ... na návštěvu. Byli tak vybíraví, že nic z toho, co jsme jim dali, nepovažovali za zvlášť cenné. Jeden z nich měl na hlavě turban s hedvábnou ozdobou, druhý čapku ze zeleného atlasu. Byl s nimi mladý muž, o němž ve své posunčině oznámili, že je zdaleka. Vyprávěl, že už viděl lodi tak velké, jako jsou naše. Z těchto náznaků jsme měli velkou radost, protože se nám zdálo, že se už brzy dostaneme tam, kam jsme chtěli.“

Během zhruba jednoměsíčního pobytu u Quelimane onemocnělo mnoho námořníků a vojáků zřejmě některou z tropických nemocí, jimiž je horká a vlhká nížina při Zambezi známá. Kurděje (jak se domnívá Hümmerich) nepřicházejí v úvahu, protože Velho hovoří o množství plodů, a již tehdy všichni mořeplavci věděli, že takzvanou lodní nemoc lze nejrychleji a nejlépe vyléčit čerstvým ovocem a zeleninou. Přes onemocnění nazvali objevitelé řeku „Proudem dobrých znamení“, čímž bezpochyby mínili zřetelné náznaky kultivovanosti.

Sledujeme-li cestu na mapě a srovnáme-li ji s měřítkem, mohou se nám vzdálenosti zdát nikoliv právě ohromující. Pro plachetnice to však byly téměř nekonečné dálky. Podél celého západního a jihovýchodního pobřeží Afriky se mořeplavci

stále setkávali pouze s nahými černochy a nespatřili nic, co by ukazovalo na bohatství, obchod, vzkvétající města, o nichž mluvily všechny zprávy o Indii. Blazeovaní černošští náčelníci byli tedy nikoliv zlým, nýbrž dobrým znamením a turban prozrazoval sice vliv islámu, ale i blízkost hledané země.

První konflikty

Brzy nato došlo k prvním konfliktům. Pět týdnů, které Vasco da Gama strávil u Quelimane, stačilo asi k tomu, aby muslimové varovali ostatní pobřežní města. To se ukázalo už ve městě Mosambiku, kde se Portugalci stali podezřelými svým přílišným vyptáváním na dva zajaté křesťany a mimoto projevovali příliš velký zájem o zemi kněze Jana (pod tímto názvem byla v Africe známa etiopská říše).

Proto jim Arabové nic neřekli o nalezišti zlata v prastaré důlní oblasti kolem pevnosti Zimbabwe, ležící dnes v troskách, a nalhávali jim cosi o zemi zlata na severu, zřejmě aby je přiměli k odjezdu. Je to naprosto typická metoda: nevítaného vetřelce zrazují a úmyslně mýlí falešnými informacemi; tato technika byla právě tak dobře známa řeckým kupcům jako Peršanům a Arabům. Zdá se, že Vasco da Gama příliš diplomaticky nepostupoval, ale přece jen cítil, že je něco ve vzduchu, nečekal na lodivoda, jehož zadrželi na pevnině, zvedl kotvy a v posledním okamžiku unikl z pasti. Šest arabských lodí, které chtěly zablokovat výjezd, se dostalo mezi velké portugalské lodi a loď Berrio a po prvních dělových salvách se daly na útěk.

„Tato návštěva v prvním orientálním přístavu dokázala objevitelům zcela bezpečně jeden fakt," usuzuje Hümmerich z Velhovy zprávy, „a to ohromnou převahu jejich lodí nad těžkopádnými, z lýkových provazů upletenými sambuky Arabů, kteří se úzkostlivě vyhýbali používat železných hřebíků při stavbě lodí, a to na základě staré asijské pověry o Magnetové hoře . . . Jinak však používali mořeplavci onoho pobřeží janovské magnetické střelky stejně jako Portugalci, dovedli velmi dobře používat námořní mapy i kvadrantu a v určování

polohy na širém moři dokonce Portugalce předstihovali."

Zrádný lodivod

Pak došlo ke sporům s lodivodem. Ten podal Vasco da Gamovi falešné údaje o jakési skupině ostrovů. Tím uvedl lodi do nebezpečí a byl za to zbičován. Na paměť této události dostal nejjižnější ostrov ze skupiny Querimba jméno Ilha do açontado (ostrov Bičovaného).

Po takových zkušenostech se všechny naděje upínaly na město Mombasu, o němž Vasco da Gama předpokládal, že strpí uvnitř svých zdí i křesťany. Mužstvo trápené kurdějemi toužilo po delším pobytu na souši, a tak zklamání bylo všeobecné, když se ukázalo, že ani krásná Mombasa jim není nakloněna, a když proti nim poslala těžce ozbrojené muže. Došlo k vyjednávání, přičemž se vědomě snažili vlákat Portugalce do přístavu tím, že jim slibovali koření a čerstvé potraviny.

„Když jsme v úterý *(10. 4. 1497)* zvedli kotvy, abychom vjeli do přístavu, velitelská loď se nechtěla otočit a najela zádí na dno. Nato jsme znovu zakotvili. Když Maurové přítomní na lodi viděli, že nejedeme dál, uprchli v bárce a lodivodi, které jsme vzali s sebou v Mosambiku, se vrhli do vody a byli Maury vzati na bárku. K večeru téhož dne dal velitel mučit dva Maury zadržené na palubě a ti vypověděli, že bylo plánováno přepadení lodi, jakmile vjedeme do přístavu."

Nestoriáni v Mombase

I když uvítání nebylo právě nejlepší, přesto se Velhovi Mombasa velmi líbila; zvláště jej upoutala čilá lodní doprava a pevnost u vjezdu do přístavu (která naštěstí dostala první děla teprve o osm let později!). Křesťané, s nimiž se Velho setkává v tomto a v jiných městech v Africe a Asii, jsou, jak se později ukázalo, takzvaní indičtí křesťané, tedy nestoriáni, i když nelze zcela vyloučit možnost, že tam na Dalekém jihu byli trpěni etiopští či arménští křesťané jako obchodní partneři muslimů. Teprve v Melinde došlo k přátelským nebo alespoň přívětivějším kontaktům. Vasco da Gama

přesto však odolal všemu lákání a nevkročil na pevninu. Když konečně dosáhl svého cíle a našel pro cestu přes Indický oceán lodivoda, zásobil lodi na poslední dlouhou etapu své cesty a 24. dubna opustil Melinde. Bylo to první město, kde se Portugalcům nepřihodilo nic nepříjemného, a tak slíbili, že na zpáteční cestě se opět staví a vezmou s sebou šejkova vyslance k portugalskému králi.

Příjezd do Kalikatu

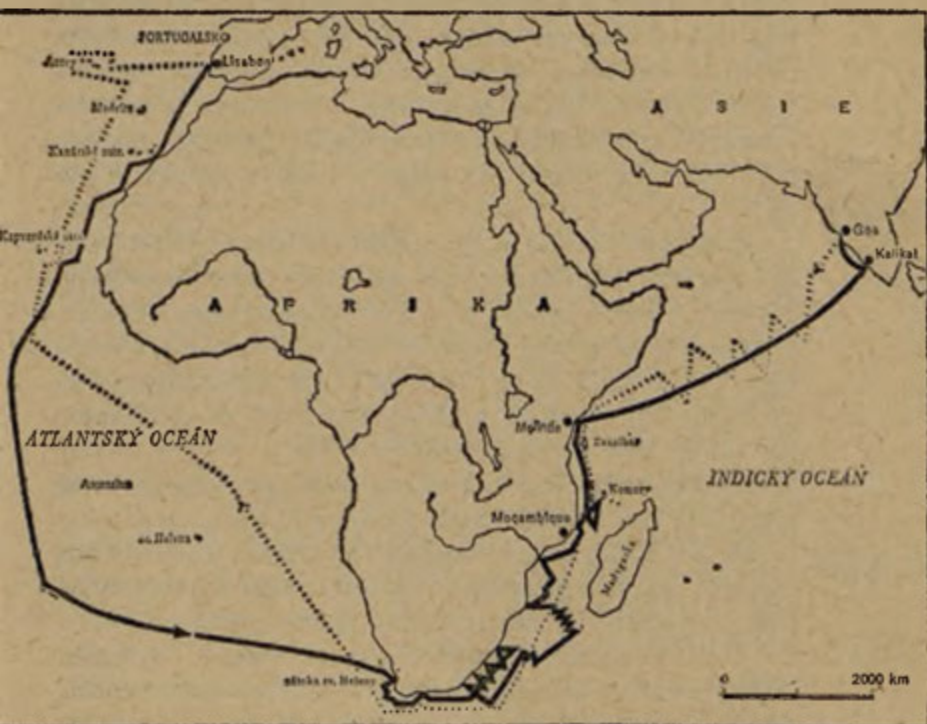
Podporováni jarním monzunem urazili celou cestu z východní Afriky do Kalikatu ani ne za čtyři týdny. „Spustili jsme kotvy při pobřeží ve vzdálenosti asi jedné a půl míle od pevniny. Odtud k nám připluly čtyři bárky a lidé chtěli vědět, kdo jsme. Řekli nám také jméno města a ukázali nám je. Na druhý den přijeli znovu a velitel poslal jednoho z vypovězených do Kalikatu. Ti, s nimiž jel, jej odvedli do domu, kde bydlili dva Maurové z Tunisu, a ti mluvili kastilštinou a janovštinou. První pozdrav, který na něj vykřikli, byl: ‚Čert tě vezmi! Kdo tě sem přivezl?‘ Pak se ptali, cože pohledáváme v takové dálce, a on jim odpověděl, že kapitán hledá křesťany a koření. Nato se Maurové ptali, proč král kastilský, král francouzský a benátská signorie neposílají vyslance . . .“

Malý Starý svět

Po nekonečné cestě přes Atlantik, kolem bouřlivého mysu Dobré naděje se náhle svět stává opět malým. O Indii toho věděli Portugalci velmi málo, o to víc toho věděli v Indii o Evropě, o králích a republikách; při svých vědomostech se jistě podivili, že právě malé Portugalsko našlo zadní dvířka, jimiž se mohou i křesťanské státy vplížit do obchodu s Indií, to znamená do obchodu s kořením.

V květnu 1498, tedy dříve, než mohli Španělé něco začít se svými objevy, našel Vasco da Gama Indii. Cesta byla nová, sjízdná, patřila zatím jen Portugalcům — co si mohli přát více? To, co teď začalo, už nebylo objevování, nebylo to

však o nic snazší. Města Kalikatu nemohli dobýt jako nějaké černošské vesnice; nemohli tu ani zarazit hraniční kámen a prohlásit, že území teď náleží Portugalsku. Nikdo ve vzkvétajícím, hustě obydleném městě, které se dovedlo distancovat i od muslimů, by něco takového nebral vážně. Mnohým nebezpečím a sporům, jež potom následovaly, by se byli mohli Portugalci vyhnout, kdyby byli lépe informováni. Vasco da Gama, mladý, energický, ale zřejmě také prudký kapitán, nebyl vhodným partnerem při vyjednávání s orientálci, a také — jako Carpini nebo Vilém z Rubruku — neměl s sebou vhodné dary. Už v předsíních kalikatského rádži si dělali

Vasco da Gama hledal a objevil námořní cestu do Indie

legraci z jeho bavlněných látek a stříbrných nádob, takže darovat je nemělo smyslu. V Indii, chudé na zlato, platilo jen a jen zlato, jež po staletí přiváželi Arabové ze Sofaly...

Geografické bádání tedy slavilo úspěch, portugalskému králi z toho však ještě nekynula naděje na výnosný obchod s Indií. Zboží, jež Evropa mohla nabídnout, rádžu příliš nelákalo. Jak prohlásil, byl by ochoten měnit popřípadě své koření za plátno, zlato, stříbro a korále. Za neustále se opakujících útoků, za nimiž ovšem byli skryti spíše Arabové než Indové, opustila flotila 5. října Indii. Předtím ještě na palubu Portugalců propašovali špióna. Ukázalo se, že je to polský Žid, který se dal pokřtít, přijal Gamovo jméno a přišel asi na chuť výzkumným cestám, neboť se s ním v kronikách oněch let neustále setkáváme, takže do jisté míry můžeme tohoto Gaspara da Gamu oprávněně považovat za prvního cestovatele kolem světa; protože se dostal s Cabralem dokonce do Brazílie, byl oproti Ibn Batutovi o jeden světadíl ve výhodě...

Ukázalo se, že říjen je pro plavbu Indickým oceánem nejvýš nepříznivým měsícem; je to měsíc, kdy se mění monzuny. Portugalci museli bojovat proti bezvětří nebo naopak s protivětrem a za tři měsíce plavby ztratili tolik vojáků a námořníků, že v lednu 1499 už Vasco da Gama neměl nikoho, kdo by byl dovedl vypočítat jejich polohu. A tak se musel plavit jen za dne, aby neminul Melinde!

Přátelsky nakloněný šejk tohoto města jim poslal čerstvé potraviny, pro mnohého však pomoc přišla už pozdě.

Smutný návrat domů

Dne 31. 1. najela loď Raphael na mělčinu a musela být zapálena, protože pro tři lodě už nebylo dost mužstva. V té době byl bratr Vasca da Gamy těžce nemocen. Zemřel v srpnu 1499 několik týdnů před návratem domů — v Angře, malém městě na azorském ostrově Terceira. V polovině září připlul Vasco da Gama do Lisabonu, přes své úspěchy hluboce zarmoucen.

To, co po první Vasco da Gamově cestě následovalo, patří už spíše do historie kolonialismu než do dějin objevů. Jeho cesta však představuje důležitý mezník v dějinách geografie, dopravy a obchodu. Je to pozdní, ale proto neméně významný triumf první křesťanské iniciativy v oblasti obchodu s Východem. Až dosud to byli jen jednotliví evropští kupci, jednotliví vyslanci, jednotliví obchodní špióni. Vzájemným soupeřením si křesťanské státy svazovaly samy ruce.

Tak vystoupil Evropan v Orientě v nové roli — i když před tím už tam vystupoval též. Objevením pravidelně použitelné námořní cesty obcházející oblast islámu umožnili Portugalci křesťanskému kupci kontakty s Východem na široké frontě a ve zcela nových měřítcích, protože teď za ním stála moc státu. Až dosud tu byla Evropa zastoupena v podstatě řeckými a židovskými jedinci, jak to dokazuje svědectví Ibn Churdádbího: „Židovští kupci hovoří persky, řecky, arabsky, franckými jazyky, španělsky a slovansky. Cestují ze západních zemí do východních a naopak, tu po souši, tu po vodě. Ze Západu přivážejí kleštěnce, otrokyně, chlapce, hedvábí, kožešiny a zbraně. Vyplouvají z francké říše na západní moře a plují do Faramy *(kdysi kvetoucí město při ústí Nilu)*; odtud putuje jejich zboží na hřbetech zvířat do Colzomu *(u Suezu)*. Pak se nalodí na moři Východu a plují do Hidžázu a Džiddy, odkud dosáhnou Sindu, Indie a Číny. Na zpáteční cestě s sebou berou jako náklad mošus, aloe, kafr, skořici a jiné orientální výrobky . . .“ Tak tomu tedy bylo v desátém, ba už v devátém století, neboť Ibn Churdádbí zemřel roku 912. Bylo tomu tak však už jistě v dřívějších dobách, neboť Kosmas zvaný Indikopleustés (*tj. Cestovatel do Indie*), který své geografické dílo sepsal už kolem roku 550, našel na Sokotře a na Malabarském pobřeží křesťanské obce; v koloniích na ostrovech hovořili řecky. Řekové a křesťané podlehli přesile islámu. Zdá se však, že židovský obchod se naproti tomu udržel bez

Řecká kolonie Sokotra

větších škod a udržoval spolu s ojedinělými Armény hospodářské spojení mezi Franky a Orientem.

Toto dlouhé období plíživých cest bylo teď u konce. Lepší lodi, lepší děla a obecný rozmach západního světa díky jeho duchovnímu osvobození za humanismu umožnily Evropě znovu účast na těchto prastarých hospodářských vztazích.

Kolumbus objevuje Nový svět

Objevil-li Vasco da Gama nový přístup ke staré Indii, podařilo se Kolumbovi objevit Nový svět, ačkoliv on sám jej považoval za východní pobřeží Starého světa. Nebylo tomu tak, jak se domníval; v posledním desetiletí patnáctého století nebyla Indie objevena dvakrát, objevena byla dvojí Indie. Ještě v okamžiku velkého osvícení, kdy se náhle mlha nevědomosti rozplynula, ulpíval na nových pravdách jakýsi šalebný závoj a měnil jejich obrysy. To nové, totiž dvojkontinent Ameriky, už bylo tady. Bylo však třeba ještě deseti let po jeho objevení, než oslněný zrak poznal souvislost jeho třpytných břehů.

Ten, kdo tomu věřil nejméně, byl Kolumbus sám. Jako by nemohl unést velké štěstí. A jeho pronikavá víra v Indii s výstřelky budícími soucit a někdy i úsměv, by stála za samostatné zkoumání, kdyby nebyla pouze jednou za záhad, jež nám tento velký člověk ve své svéhlavosti, svém štěstí i neštěstí ještě stále předkládá k rozluštění,

Nejistý původ

Záhady začínají už jeho zrozením. Problém, o jehož řešení se pokoušely stovky více či méně učených autorů, spočívá v tom, „že Colón sám se neoznačuje za Janovana v žádné z listin, jež jsou nesporně psány jeho rukou, i když sám o sobě toho napsal mnoho.“ (Madariaga) Z knih, jichž používal, vyplývá, že rozuměl italsky. Z glos v knihách zase vysvítá, že kastilskou španělštinu pokládal za svůj mateřský jazyk

a v latině dělal chyby, typické pro Španěly, a nikoliv pro Italy. Jelikož v rámci této knihy nelze sledovat ani část známých hypotéz, sledujme nejobsáhlejší, nejinformovanější Kolumbovu biografii a řekněme se Salvadorem de Madariagou: „Všechny tyto předpoklady připouštějí jen jediný závěr: Cristoforo Colombo byl Janovanem, jehož italština nebyla vzorná, jehož jazyk a kultura byly kastilské... Colombové byli španělští Židé, kteří se usadili v Janově. Věrni zvyklostem své rasy si zachovali řeč rodné země." Ve století největšího pronásledování Židů, jaké kdy bylo před Hitlerem, s sebou tento původ přinášel různé zábrany a mnohá nebezpečí. Proto v dobách své slávy zahaloval Kolumbus svůj původ do oblak tajemství, nepřijal španělské jméno (Colom), protože se tak jmenovaly stovky kastilských Židů, nýbrž nazýval se Cristobal Colón a dbal vždy toho, aby o jeho křesťanství nebylo žádných pochybností. Historik Bartolomé de las Casa který znal Kolumba z častého důvěrného styku, potvrzoval křesťanství svého přítele tak nápadně a zároveň tak opatrně, že i z toho je možno vyvodit jeho nekřesťanský původ.

Jean Amsler ve svých Dějinách objevů v době renesance končí tyto diskuse sympatickým závěrem a poukazuje na Středomoří jako na starou kolébku národů, v níž se arabsko-španělští, sicilsko-tunisští a dalmatsko-španělští míšenci objevují a opět mizí jako korzáři, vůdcové flotil, obchodníci s otroky, kněží a městští tyrani — a všichni dohromady mají společné všechno, co je příznačné i pro židovského ligurského mořeplavce Kolumba: energii a touhu po dobrodružství, vytrvalost a dychtivost, velkorysost a neupřímnost, fantazii a dar řeči — a tím tuto otázku ukončíme.

Mládí v Janově

Podle soudních listin se Kolumbus narodil asi mezi lety 1448 a 1451 a prožil jednak ve vlastním Janově, jednak na jeho předměstích mládí, poznamenané finančními potížemi a z nich vyplývajícími právními spory. Brzy odešel na moře — to bylo přirozené východisko v rodině, jež měla tři syny a po

pronájmu přízemí domu měla vymezený prostor jen několika pokojů v prvním poschodí. Čilý duch mladého muže neshledával patrně námořnické povolání za dost přitažlivé. Ve volných chvílích se mladý námořník učil latině a trochu také astronomii, a snad právě proto se nikdy nestal pravým, plnokrevným námořníkem — jako například Pinzonové, druhové jeho slávy. Přesto Kolumbus vykonal daleké plavby nejen, jak později sám říká, ke všem známým cílům tehdejší mořeplavby, ale i daleko na sever. I jeho dlouho sporná cesta do Thule je dnes prokázána a zprostředkovala jistě Kolumbovi možnost seznámit se s ostrovy Faerskými, Islandem a dokonce malým ostrovem Jan Mayen, ležícím mezi Islandem a Špicberkami.

Tuto cestu pravděpodobně Kolumbus podnikl z Lisabonu a sem se také roku 1477 vrátil. Do stejné doby spadá i první zřejmý dar štěstěny v jeho životě, totiž sňatek s Filippou Moniz Perestrello, dívkou, jež mu umožnila svazek s dvěma vlivnými šlechtickými rodinami.

Sňatek umožňuje styky

Už ve dvanáctém století byli Monizové guvernéry. Perestrellové pocházeli sice z Itálie, z jejich rodiny však vyšli v portugalském království známí preláti a vysocí úředníci a Cristobalův tchán měl jako dědičný kapitán ostrova Pôrto Santo ve skupině Madeiry zvlášť těsný vztah k mořeplavbě na Atlantiku a ke všem objevným cestám v těchto zeměpisných šířkách. Byly to i tyto podněty spolu s jeho vědychtivostí, jež vedly k tomu, že se Kolumbus po dlouhá leta zabýval rozsáhlou příslušnou literaturou, a nadto spoustou starých a nových spisů, z nichž bylo sice možno čerpat méně faktů, zato více domněnek, méně informací, více však nadějí a představ.

Rozhodující dokument, který Kolumba nakonec podnítil k činu, se mu však dostal do rukou prostřednictvím dvou osobních lékařů krále. Byl to dopis, který napsal florentský lékař, geograf, astronom a fyzik Paolo Toscanelli králi Alfonsu V. o jakémsi portugalském duchovním. V tomto dopise, který

Kolumbus četl a z něhož si snad dokonce pořídil opis, Florenťan mimo jiné psal:

„... zasílám tedy Vašemu Veličenstvu vlastnoručně zhotovenou mapu, na níž jsou zaznamenána Vaše pobřeží a všechny ostrovy, od nichž počíná cesta stále na západ, jakož i místa, k nimž se musíme dostat, a jak daleko je třeba se odchýlit od pólu nebo od rovníku a ... a po kolika mílích se musíme dostat k oněm místům, jež vlastní největší množství všeho koření a drahokamů.

Dopis Toscanelliho

A neračte se tomu divit, že místa, kde je koření, nazývám západní oblastí, i když jsou obecně označována jako východní; neboť je tomu tak, že plavbou stále na západ po dolní polovině Země *(myslí se tím jižní polokoule)* se najdou právě ony kraje, stejně jako po pevnině, kráčíme-li horní cestou stále na východ."

Idea plavby na západ

Myšlenka cesty na západ nebyla pro Kolumba ničím novým. Nebyl to Toscanelli, který ji jako první mladému muži vsugeroval, muži, který na ostově Pôrto Santo nad naplaveným dřívím a nad četnými vylhanými námořnickými historkami upadal do stále hlubších snů. Avšak mapa Toscanelliho mu přece jen poskytla první představu o vzdálenosti k oněm břehům, o vzdálenosti, o níž v Cristobalových oblíbených knížkách existovaly ty nejprotichůdnější údaje. Kolumbus znovu a znovu počítal, vyčetl z jakési apokryfní prorocké knihy ujištění, které musí nutně každého objevitele povzbudit, že totiž Země se skládá ze šesti dílů pevniny a jen jednoho dílu širého moře, a tím se velikost Země, udávaná Ptolemaiem a Toscanellim, ještě více zmenšila.

Tak si lze vysvětlit obrovskou důvěru, s níž roku 1483 předstoupil před despotického Jana II. Svůj cíl — Indii — si pečlivě rozvrhl, znal jeho etapy: Indii, dále říši velkého chána, a konečně Zipangu. Věděl také, že ostrovy — jež dnes nazýváme Japonskem — leží před říší velkého chána na východě. Tyto údaje přece mohl pozorný čtenář zcela jasně vyčíst

z díla Marka Pola. Přesto však stanul před mocným monarchou v roli mladého blázna, a to nikoliv pro cestu na Západ. Na tu pomýšlel Jan II. od té doby, co se zabýval vládními záležitostmi. Ale důvodem byly osobní požadavky, které si Cristobal (tehdy se ještě nazýval Cristovão) přál mít splněny v případě, že jeho návrh bude přijat. Chtěl být pasován na rytíře se zlatými ostruhami, dostat titul Dona a stát se po objevení velkoadmirálem Atlantského moře. Požadoval desetinu všech příjmů, jež by koruna z nově objevených oblastí získala, a nadto právo zúčastnit se osminou nákladů a zisků na kterékoliv expedici do těchto zemí.

„Nikdo až dosud ani později neprojevil před portugalským králem tak nepřiměřená přání," píše Madariaga. „... Colonovi bylo tehdy třicet dva let, dostal se sice jako mořeplavec do všech končin, kam bylo v oné době možno se dostat, ale byl koneckonců přece jen mladým cizincem, ženatým s mladou Portugalkou z dobré ... rodiny a doporučen hebrejským osobním lékařem královým."

Přesto král předal nadšence třem vysoce postaveným odborníkům, před nimiž se fantastická geograficko-teologicko-historická stavba omezeného světa rychle zhroutila. Znali zprávy portugalských mořeplavců z Atlantiku, výpočty ploch od Cadamosta, Diega, Gomeze, Santarema a všech ostatních a věděli o velikosti moří a kontinentů. Proti jejich úsudku nemohl Kolumbus ničeho namítat.

Protože roku 1484 zemřela také Janovanova mladá žena, nic ho už v Portugalsku nepoutalo, a proto se obrátil do Španělska. Pro člověka hodlajícího se stát objevitelem to bylo zoufalé rozhodnutí, neboť Portugalsko bylo tehdy ve všem, co se týkalo atlantské plavby a iniciativy při objevech, daleko v předstihu před Španělskem, Francií a Anglií, a to zásluhou prince Jindřicha Plavce. Svou netrpělivost a pýchu si odpykal Kolumbus sedmi lety čekání. Roku 1491 pomýšlel na to, že odejde do Francie; konečně se mu náhodou dostalo pří-

mluvy mnichů z kláštera Santa Maria de la Rabida v jihozápadním španělském hrabství Niebla, které se značně intenzívně podílelo na portugalských obchodních cestách do západní Afriky.

Pomoc z La Rabidy

Mniši z La Rabidy nebyli právě odborníky, ale přece jen znali všechno, o čem se hovořilo v nedalekém Palosu v souvislosti s problémem cesty na západ. Seznámili ho se starými vypravěči pohádek žijícími v kraji i s námořníky z doby prince Jindřicha. Ale nejen s nimi, nýbrž také s astrologem Fray Antoniem de Marchenou, který požíval zvláštní důvěry královniny, a s Martinem Alonsem Pinzonem, nejbohatším rejdařem v Palosu, který nadto byl ještě výborným námořníkem. Pinzon se stejně jako Kolumbus zajímal o nové země ležící na druhé straně moře. Jeho zájem však nebyl živen žádným apokryfním prorokem, ale italským kosmografem, s nímž mluvil teprve roku 1490 u příležitosti své pouti do Říma.

Pinzon z Palosu

Madariaga, který nazývá Kolumba Donem Quijotem, vidí v Pinzonovi konečně nalezeného Sancho Panzu. Pinzon byl však něčím více. Znamenal po letech snění, kdy se fakticky neudálo nic, ale vůbec nic rozhodujícího, první možnost realizace, neboť chtěl-li Pinzon něco podniknout, nepotřeboval k tomu ani krále, ani královnu — měl lodí dost a celý Palos se stovkami námořníků mu byl k dispozici.

Kolumbus se však dlouhým čekáním stával stále trpělivějším a v mnoha vyjednáváních stále opatrnějším. Šlo mu nejen o lodi, ale i o záruky: o záruku poct, úřadů, výnosů a lesku pro své potomky a to všechno mu mohl zaručit jen opravdový král, a nikoliv „král paloský“.

V této pevné jistotě, v touze po uskutečnění všeho, lze vidět jeden z nepopíratelně geniálních rysů jinak tak protikladného charakteru. Ani španělští suveréni Isabella a Ferdinand se zřejmě tomuto dojmu neubránili, když Kolumbus tvrdošíjně předkládal své neslýchané požadavky. A když byl nepokrytě odmítnut, zamířil podruhé nezviklán do Francie. Tu Isabella

dala na přímluvu příznivců Janovana, mezi nimiž byl asi nejvlivnější baron Luis de Santangel, správce králova majetku, a Kolumba zavolala zpět. Její rozhodnutí zřejmě ulehčil Santagelův závazek, že sám zapůjčí peníze na náklady, jež měla hradit koruna. A tak došlo 17. dubna 1492 k podpisu kapitulací ze Santa Fé *(západně od Granady)*; tehdy už byl Kolumbus přesvědčen, že má prakticky nová území v kapse.

12. květnem, kdy jako vítěz opouští Granadu, začíná jeho vlastní objevná cesta. Výchozím bodem je poslední maurské město na španělské půdě, podobně jako kdysi Portugalci vyjeli z dobyté Ceuty. Není to křížová výprava, neboť nikdo neměl v úmyslu podrobit si velkého chána. Je to však pokračování svaté války jinými prostředky. Nad ní vlají korouhve křesťanských králů a za ní plápolají hranice inkvizice.

Španělsko je velké . .

Zprvu všechno ukazuje i v Palosu na bouři. Od doby, co má Kolumbus v kapse rozličné královské dekrety, zaručující mu lodi, výzbroj a podporu úřadů, se domnívá, že se obejde bez Martina Alonsa, muže, jehož samozřejmá, klidná a mužná autorita vede nervózního Janovana k pochybám o vlastní důstojnosti. Smlouva uzavřená s Pinzonem je zrušena, Kolumbus se k ní nevrací a předkládá vlastní návrhy. Ale Španělsko je velké a král daleko a nikdo nezná muže planoucího zraku, který se jmenuje don Cristobal Colón. Všichni naproti tomu znají Martina Alonsa Pinzona, ať jsou z Huelvy či Mogueru. Ve svém zoufalství nad pasívní resistencí nechce Kolumbus uznat, že se námořník při cestě do neznáma nemůže svěřit komukoliv, dává si otevřít žaláře a hodlá vyjet do Nového světa s temnými existencemi. Tu však mniši z La Rabida znovu zasahují, smíří Kolumba s Martinem Alonsem a tak jej uchrání chyb, jichž se později dopustí Magalhães a jichž tak trpce lituje.

Od okamžiku, kdy Pinzonové opět stojí za Kolumbem, po-

stupuje vše jako na drátkách. Počne se shánět mužstvo, až je konečně pohromadě devadesát námořníků, potřebných pro plavbu. Skupinu dalších třiceti mužů tvoří Kolumbovi přátelé, zvědavci a dobrodruzi od dvora. Rozdělí je na tři lodi, z nichž nejméně dvě koupil Pinzon, třetí Pinzon s králem společně. Jejich jména jsou všechno, jen ne slavnostní; není to přece expedice koruny (i když to Kolumbus předstírá), ale zcela soukromý podnik mužů z Palosu, a proto zůstanou zachována i původní jména lodi — Pinta, Ninã a Maria Galante, i když pro třetí admirálskou loď vybere Kolumbus jméno Santa Maria. Ale důležitější než tato jména jsou jména důstojníků, mužů, jimž svěřuje lodi; jsou to nejzvučnější jména této epochy: Kolumbus sám jako šéf flotily a velitel Marie Galanty, Martin Alonso Pinzon jako kapitán Pinty, jeho bratr Yanez Pinzon — pozdější objevitel jihoamerické pevniny až k ústí Amazonky — jako kapitán lodi Niña. Také kormidelníci — zvaní piloti — jsou známí lidé: kartograf a astronom Juan de la Cosa na lodi Kolumbově, Francisco Pinzon na Pintě a Alonso Niño, který stojí na lodi Niña po boku mladšího Pinzona. Všichni kormidelníci jsou spolumajiteli lodí, na nichž jedou. Tak pevně každý muž v Palosu věří v Pinzona, v moře, v zemi na západě . . . 2. srpna 1492, v den stanovený dekretem pro velký odchod Židů ze Španělska, dá Kolumbus rozkaz nastoupit na lodi a sám vstoupí na palubu. Vše je připraveno, už dávno by bylo možno vyplout. Kolumbus však čeká, aniž udal důvod, až do východu slunce příštího dne. Nemůže přece říci, že 2. srpen je v jeho očích nešťastným dnem, kdy se Židé postí, aby vzpomněli rozboření Jeruzaléma, dnem, o němž všichni Židé vědí, že každé dílo v něm počaté musí skončit špatně. *Lodi*

Poškození vesel na Pintě zláká Kolumba k dalšímu pokusu zbavit se Martina Alonsa Pinzona. Ten však dá na ostrově Gran Canaria loď opravit a rychlou plachetnicí naváže opět spojení s ostatními loďmi, křižujícími mezi ostrovy a hledají- *Kolumbus a Pinzon*

cími náhradní loď. 6. září se příď s konečnou platností obrátí na západ, a když ráno 9. září zmizí z dohledu poslední pevnina na východě, je odvážný pokus o nalezení západní cesty zahájen. Abychom mohli tento pocit znovu vyvolat, musíme se oprostit od oněch čtyř a půl století, v nichž se Amerika na všech mapách stkví v plném lesku, a nadto si musíme uvědomit, jaké představy asi vzbuzuje nekonečné moře u mužů, kteří od raného dětství neustále na moře hleděli. A tímto okamžikem snad Kolumbus nejen přerůstá sama sebe, ale i Martina Alonsa Pinzona. Kapitáni z Palosu jistě odvahou nikterak za Janovanem nepokulhávají a až do opuštění poslední známé země požívali také větší důvěry. Teď však začíná všechno to nevysvětlitelné a záhadné, co se podle pověrčivých námořníků nemůže zdařit bez tajných vědomostí. A ty zcela

Kolumbovy cesty přes Atlantik

logicky předpokládají spíše u tajemného cizince, který vystupuje tak panovačně a používá tak podivných slov, než u Martina Alonsa Pinzona, jehož dům a manželku, bratry a příbuzné všichni dobře znají. Kolumbus se dovídá o důvěře mužů; jejich pochybnosti ho ani na okamžik neudivují, vždyť dokázal svými velkými slovy obrátit na víru mnohem informovanější pochybovače u dvora. Na stovce pověrčivých myslí námořníků si Kolumbus vyzkouší magickou sílu svých starých snů. Nehovoří o tom, co je, ale o tom, co bude. Nalézá vysvětlení pro všechno nové, stává se mágem a všichni se ocitají v jeho osidlech. Přitom zřejmě sám tak docela nevěří v to, co jim říká. To prozrazují jeho opatření utajit vzdálenosti, které urazili, a jeho fantastické výklady všech přírodních jevů, jež vykládá vždy jako příznaky, že pevnina je nedaleko, a to už v době, kdy měli za sebou teprve třetinu cesty.

Železná ruka a sametová rukavice

25. září, devatenáctý den po odjezdu z Kanárských ostrovů, se už Kolumbus horlivě radí s Pinzonem o otázce, zda by už měli narazit na pevninu. A to jsou teprve na poloviční cestě. O den později dochází k prvním stížnostem mužstva. Kolumbus ví ze své korzárské doby, jak rychle se mužstvo na moři dovede zbavit neoblíbeného kapitána. Znervózní a obrací se na Martina Alonsa Pinzona o pomoc. Odpověď rejdaře z Palosu je proslavená, protože z ní mluví odvaha a rozhodnost, bez nichž si úspěch takové expedice nelze ani představit. „Pane,“ píše Pinzon, „nechť Vaše Milost pověsí nebo hodí do moře půl tuctu těch chlapů. A nemůžete-li se k tomu rozhodnout, přijdu se svým bratrem a uděláme tu práci za Vás. Flotila, jež vyplula na příkaz tak vznešených osob, se nesmí vrátit s nepořízenou!“ Martin Alonso Pinzon měl dost času na to, aby prozkoumal Kolumbův charakter. Píše-li, „a nemůžete-li se k tomu rozhodnout, pak . . .“, potom ví, co tím míní. Tato krátká výměna poselství byla často komentována. Nic nového k tomu nelze dodat. Madariaga spatřuje zázračný recept „ve spolupráci železné ruky Martina Alonsa se same-

tovou rukavicí Colonovou.“ Co by však byla platná na oceáně sametová rukavice, kdyby nebyl všem případným vzbouřencům znám fakt, že na Pinzonových lodích nebudou žádné vzpoury, že je tam však dost ráhen, na nichž mohou viset povstalci na Marii Galantě?

Pinzonova druhá iniciativa

Druhý důležitý Pinzonův zásah do historie expedice se odehrává 6. října. „Této noci,“ píše kronikář las Casas, „pravil Martin Alonso, že je správné pokračovat v cestě na západ, ale otočit se přitom trochu na jihozápad. Admirál nebyl téhož názoru, a když Martin Alonso řekl, že je třeba to učinit, chtějí-li narazit na Zipangu, prohlásil admirál, že tento ostrov mohou beze všeho minout i za cenu nebezpečí, že budou muset plout o něco dále přímým směrem; že je v každém případě lepší zamířit nejprve k pevnině, a pak teprve hledat ostrovy.“

V dějinách neexistuje mnoho případů, jež by byly podivnější než tento rozhovor. Muži hovoří o Zipangu, ležícím tisíce námořních mil dále na východ, a přece má každý z nich svým způsobem pravdu v tom, co říká. Jihozápadní kurs, který navrhoval Martin Alonso Pinzon a který nakonec Kolumbus schválil, je za několik dní přivede přímo k Bahamským ostrovům. Přímý západní kurs, který chce zachovat Kolumbus, aby nemusel ustoupit Pinzonovi, by byl flotilu přivedl přímo k pobřeží pevniny, k útesům a bažinám, mělčinám a horečnatým džunglím na Floridě, kde o několik let později zahyne bídně čtyři sta mužů Narvaeze až na čtyři . . .

12. října 1492

To ovšem v onu noční hodinu neví ani Pinzon, ani Kolumbus, ale muž z Palosu je přece jen předvídavější. Větří ostrovy, prosadí změnu kursu a ušetří expedici osud stát se jednou z tuctu neslavných objevitelských výprav, které se marně pokoušely o pusté břehy Severní Ameriky. Naproti tomu se ukáže, že pevnina, kterou spatří v prvních hodinách 12. října z přídě Pinty námořník Rodrigo či Rodriguez, je dravým a opravdovým splněním snů námořníků; břeh s jem-

ným pískem, stromy, v jejichž větvoví skřehotají papoušci, a v čiré mělké vodě hnědí lidé, nemající ani zbraně, ani oděv.

„Admirál a Martin Alonso Pinzon s bratrem Vincentem Yanezem ... přistáli v ozbrojeném člunu. Admirál uchopil královskou korouhev a každý z obou kapitánů prapor, jaké vozí s sebou na lodích jako signalizační vlajky ... Na pevnině nalezli zeleně stromy, mnoho vodstva a plody různého druhu. Admirál zavolal oba kapitány a ostatní, kteří s ním vstoupili na pevninu ... a vyzval je za svědky toho, že před nimi všemi ... obsazuje uvedený ostrov pro krále a královnu, jejich velitele. A ihned je obklopilo mnoho domorodců ostrova“. (Lodní deník Kolumbův v jediném zachovaném, poněkud zkráceném znění, zpracovaném Bartoloméem de las Casasem.)

Sen a skutečnost

Tím objevná plavba skončila a začíná vlastní objevování. Kolumbova hvězda, která vzešla po vyplutí od Kanárských ostrovů, opět zapadá. Srovnejme to, co dělá, s postupem jiných admirálů, jako byl Vasco da Gama, Almeida, Albuquerque, a hned se nám ukáží meze jeho schopností. Po jeden a půl desetiletí čekání, odmítání, marných pokusů došel svého cíle. Je to jistý pud sebezáchovy, jestliže se zdráhá pochybovat o tomto cíli, pluje-li od jednoho ostrova ke druhému a prohlásí-li největší z nich — Kubu — za pevninu. A náhle jako by už nic nedal na Marka Pola, který přece líčil zemi velkého chána docela jinak. Avšak ani samy ostrovy, ať už jsou to Zipangu či nejsou, nejsou před jeho zraky koloniální říší. Zaměstnávají především jeho fantazii, sny o blahobytu a hospodářském využití. Nevidí ani jejich obyvatelstvo, hovoří však o něm jako o zvěři, jež se počítá na kusy, a je od počátku rozhodnut pro otrokářský obchod, aby zvýšil výnosy objevené země.

Kdyby se to všechno dostavilo později, při druhé nebo třetí cestě, kdy záležitosti správy nabyly převahy nad objevováním, mohli bychom to Kolumbovi odpustit. Avšak obchod s otroky

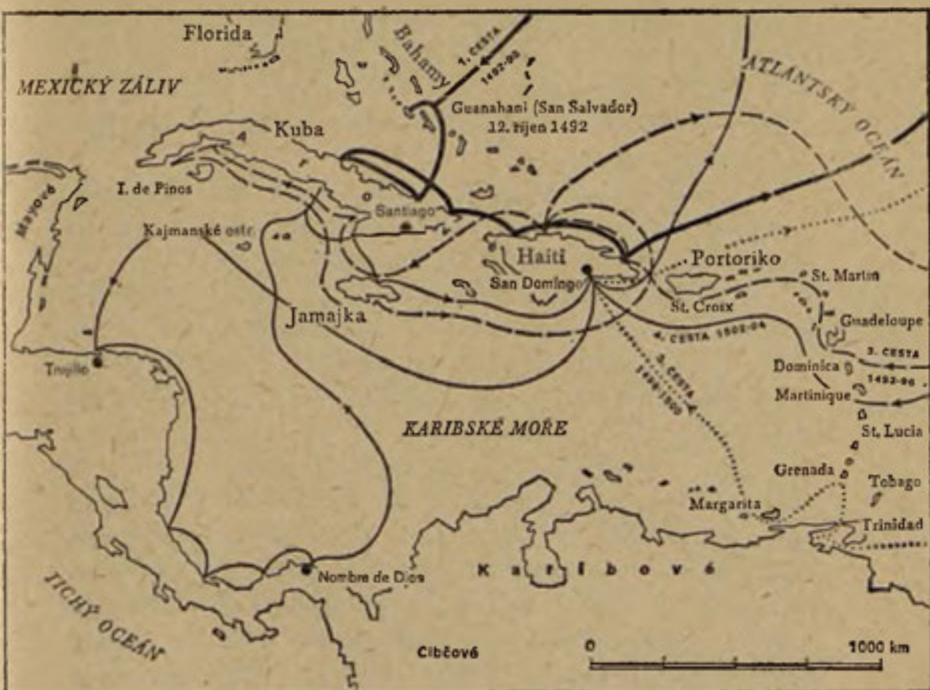
je jeho první myšlenkou. Objevuje se už na stránkách deníku z října 1492 a důvěřivost domorodců je tu zaznamenána jako jistá známka toho, že „jim lze snadno poroučet a přimět je k tomu, aby činili, co je považováno za nutné".

Při první cestě je založena jediná osada, a i ta vzniká jen náhodou a na náhodném místě, protože Maria Galanta z nepozornosti uvízne při klidném počasí před ostrovem Haiti na mělčině a zbývající malé lodi nestačí na zpáteční transport celého mužstva. Vzhledem k velikosti posádky, čítající pouhých čtyřicet mužů, by byli museli pevnost Navidad bezpodmínečně založit na jednom z malých ostrovů, a ne právě na Haiti, jehož obyvatelstvo, jak se ukázalo, bylo zvlášť divoké, ba dokonce lidožroutské.

6. února 1493 se podaří, a to rovněž náhodou, opětné spojení flotily, skládající se už jen ze dvou lodí. Martin Alonso Pinzon, rozzlobený bezplánovitostí admirálovou, se vydal s Pintou na samostatnou výzkumnou plavbu a má na palubě tolik zlata, že z něho může admirálovi nabídnout 900 pesos. Kolumbus však je tím tak rozzuřen, že přejmenuje dokonce řeku, které Martin Alonso dal své jméno, na Rio de Gracia a uklidní se teprve tehdy, když Martin Alonso — který je svým svévolným jednáním v neprávu — admirálovi připomene zásluhy bratří Pinzonů o uskutečnění expedice.

Bouře na zpáteční cestě

Kurs zpáteční cesty vede z Haiti severovýchodním směrem a byl bezpochyby s Pinzonem domluven, jinak by se byly Pinta a Niña nebyly mohly setkat na místě, ležícím tisíc kilometrů severněji než kurs, který sledovali na cestě tam. Brzy nato se dostanou do bouře, která lodi zase od sebe oddělí. Je nemožné udržet kurs; teď je rozhodující zachránit životy. Posádky slibují poutě, mše, dlouhé modlitby a všechno to, co dělají námořníci v zoufalé naději, že tím lze živly usmířit. Zvlášť zle je na tom Niña, protože admirál Kolumbus zapomněl naložit do prostoru v kýlu zátěž „kvůli mnoha věcem, jež bylo nutno obstarat na klikatých cestách mezi ostrovy".

Kolumbus při křižování ostrovy v Karibském moři

Celá historie objevu je sepsána na pergamenu, zabalena do voskového plátna, pevně uzavřena do soudku a hozena do moře.

Když se bouře pomalu uklidňuje, vynoří se dva ostrovy. *Nebezpečná pouť* Vyslaný člun se vrátí se zprávou, že jeden z nich je Santa Maria, nejjižnější ostrov souostroví Azor, portugalské výsostné území. Proto je sice projevem zbožnosti, ale zbožnosti velmi neopatrné, že už zde chtějí uskutečnit slíbené poutě a vyšlou polovinu posádky napříč ostrovem k horskému kostelíčku. Je samozřejmé, že je Portugalci ihned zajmou. Dlouhé vyjednávání o jejich propuštění je vzhledem ke stálému mohutnému

vlnobití velkým nebezpečím pro loď s poloviční posádkou, neboť Santa Maria nemá přístav. Konečně 24. února jsou opět všichni pohromadě a zdrávi na palubě, a jelikož nebylo možno opatřit zátěž, nastoupí zpáteční cestu na lodi stále ještě nebezpečně se kolébající.

3. března se jejich plachty roztrhají na cáry, ale už příští den se vynoří charakteristické, Kolumbovi dobře známé skalisko Cintra a klidný záliv ústí Teja jim poskytne útočiště.

Portugalsko dovede prohrávat

Portugalsko nevede se Španělskem válku, avšak jejich klíčící rivalita v koloniální oblasti už k válce nemá daleko. Přesto uskuteční Kolumbus své pochopitelné přání ukázat se v celém svém novém lesku právě zde, kde měl ženu a dítě, kde ho zná celé město a kde se ví o odmítnutí, jehož se mu dostalo. Poněvadž nalezl zemi, je také skutečně admirálem, tak to slibují listiny a to uznává i velký Bartolomeu Dias, jehož mohutná válečná loď kotví vedle bouří poznamenané lodi Niña. A tak 9. března předstoupí Kolumbus před portugalského krále, uvítán všemi příslušnými poctami. Pro krále jsou zprávy o nových objevech důležitější než malá loď, kterou mohl bez obtíží zabavit. Tak se projevuje Portugalsko v této historické hodině jako partner, který dovede prohrát, a 15. března 1493 může Niña bez dalších obtíží přistát v Palosu. Když za několik hodin přistane i Pinta, je radost úplná a vděčnost převeliká, neboť bouře zuřila po dlouhé týdny a zničila před západním pobřežím Evropy mnoho lodí.

Smutní byli jen rodinní příslušníci oněch čtyřiceti mužů, kteří zůstali v osadě Navidad, i když ještě nevěděli, jak strašný konec byl této malé skupince osudem určen. Byli prvními z mnoha Španělů, kteří půdu Nového světa skropili vlastní krví, a než vzešla setba a než objevy Janovana se staly samostatnými silnými státy, uplynulo několik staletí.

Co nevěděl Kolumbus, to věděli vládci Portugalska a Španělska. Už po prvních zprávách o objevech vystrojili několik flotil. Loďstvo admirálovo mělo při druhé plavbě místo

pouhých tří lodí sedmnáct a desítky portugalských válečných lodí hledaly lodi španělské. S Diasem, Vascem da Gamou a Kolumbem vzplálo v několika málo letech závodění, které vedlo stále k dalším plavbám, k novým objevům a k prvním bojům bělochů o nadvládu nad barevnými.

S rychlostí na tuto dobu neuvěřitelnou byla koncipována a uskutečněna první rozhodnutí. Spěšní kurýři projížděli nejen Španělskem a Portugalskem, ale pluli i přes Středozemní moře a brzy narážely vlny nového sporu i na zdi paláců papeže. Už 4. května, dva měsíce po příjezdu lodi Niña do Lisabonu, vydal papež Alexander VI. bulu Inter caetera divinae, určenou španělským Veličenstvům, v níž se mimo jiné praví:

Dělení světa

„Po znovuzískání uvedeného království jste vyslali milovaného syna Christophora Colomba s loďmi a muži . . ., aby pečlivě prozkoumal tak vzdálené a neznámé pevniny a ostrovy za dosud nepřeplutým mořem. A tito mužové konečně nalezli s pomocí Boží zcela vzdálené ostrovy, a dokonce pevniny . . . na nichž pokojně žijí četné národy, chodíce nazí a nepojídajíce maso, které se zdají být dosti schopnými, aby pochopily katolickou víru . . . Abyste svobodněji a odvážněji zvládli tak veliký úkol, rozhodli jsme z vlastního popudu a na základě bezpečné znalosti a apoštolské moci takto: všechny ostrovy a pevniny, jež jsou a ještě budou objeveny, západně a jižně od čáry vedoucí od severního k jižnímu pólu, a která leží od ostrovů obecně známých pod jménem Azory a Kapverdy, ve vzdálenosti jednoho sta mil *(asi 600 kilometrů)* západně a jižně, pokud nebyly skutečně obsazeny jiným křesťanským králem či knížetem do posledního času vánočního, darujeme a předáváme My . . . Vám, Vašim dědicům a potomkům na věčné časy".

Ze všech objevů na druhé straně Atlantiku (o nichž ještě budeme mluvit) mělo jen objevení Tichého oceánu, chronolo-

gicky poslední, bezprostřední zpětný vliv na události, jež se mezitím odehrály v prostoru staré lodní plavby mezi Afrikou, Indií a Malajským souostrovím.

Manuel Šťastný

Když jsme ve svém líčení opustili Portugalce, vrátil se právě Vasco da Gama s úspěchem ze své první cesty do Indie. V Portugalsku nastoupil po Janovi II. Manuel I., jemuž dějiny přisoudily přízvisko Šťastný. Byl jedním z mála evropských vládců, jejichž jméno znaly i černošské kmeny v Africe. Říká se, že mu bez vlastní námahy spadlo do klína to, co jeho předchůdci s úsilím trvajícím celá desetiletí připravovali: že sklízel koncem století to, co bylo od obsazení Ceuty neúnavně zaséváno. Na tom je mnoho pravdy. Nesmíme však zapomenout na obtíže, jež stály v cestě vytvoření křesťanské koloniální říše ve Starém světě, v Indii, Přední Asii a arabské východní Africe. Zde totiž objevitelé nebyli bílými bohy, ba nebyli ani objeviteli. Velkého Vasca da Gamu oslovili v jazyce jeho země, a když odjížděl, měl na palubě polského Žida, který byl v Indii dávno před ním. Portugalce neobklopovala žádná svatozář, jež by zakryla jejich slabiny. Od prvního okamžiku byli považováni za nepřátele a jen málokdy měli příležitost poštvat dva své protivníky proti sobě, jako to učinili Cortés a Pizarro. Teď však zkrátka pro iberské mocnosti uhodila historická hodina. Za nového rozmachu reconquisty, s hrdostí posledních rytířů vystoupili i proti Maurům kolem Indického oceánu, proti nimž bojovali už ve Svaté zemi a na Iberském poloostrově, a tak po zdánlivých objevech (přesto to však byly objevy nových námořních cest) následovaly dobyvatelské boje a zakládání prvních pevných osad.

Admirálové a guverněři

Portugalsko tehdy naštěstí disponovalo dostatečným počtem nadprůměrně schopných mužů. Dokazuje to už řada objevitelů, jako byli Cão, Dias, da Gama a Cabral, po nich následovali oba Almeidové a Affonso de Albuquerque, dobyvatelé velkého formátu, bez nichž by se byl tento odvážný

pokus sotva podařil. V těchto vynikajících, v pravém smyslu hrdinských velitelích se výrazně projevila nová síla západního světa, v renesanci znovu získaná převaha starých kulturních národů nad Orientem.

Don Francesco de Almeida se stal roku 1505 prvním portugalským vicekrálem v Indii a zajistil pro svou zemi důležitá města Kalikat, Kananor, Mombasu, Kilwu a jiná. Jeho syn Lourenço dobyl díky své statečnosti 17. a 18. března 1506 skvělého vítězství v námořní bitvě nad spojenou flotilou arabských a indických vládců z Kalikatu, byl však roku 1507 zákeřně zavražděn. Almeida zůstal ještě v úřadě do doby, dokud nepomstil svého syna rozbořením města Dabulu a dobytím důležitého přístavu Diu *(na poloostrově Kathiawaru, severozápadně od Bombaje)*. Přístav Diu — jako kořist odvetné války — je jednou z asijských država, které zůstaly až do roku 1961 v rukou Portugalců. Almeida svého syna přežil jen o tři roky; na zpáteční cestě do Portugalska přistál nedaleko mysu Dobré naděje a padl v šarvátce s domorodci.

Jeho následovník Affonso de Albuquerque zdaleka nedosahuje lidských kvalit Almeidových. Pustil se však do díla s nesmírnou energií. Roku 1500 dobyl Goy, 1511 Malakky — velmi důležité pro obchod s kořením — a Cejlonu. Dva úspěchy jsou víc než všechny ostatní akce dokladem pro jeho jasný strategický rozhled, a to obsazení malého ostrova Sokotry a dobytí ostrovního města Ormuzu před perským pobřežím. Sokotra, měřící 3500 km², je teplý ostrov s bujnou vegetací a byl znám už Řekům pod názvem Dioskorides. Leží dvě stě třicet kilometrů východně od mysu Guardafui, před vjezdem do Rudého moře, a měl už odedávna zvláštní význam pro plavbu mezi Arábií a Indií. Podobnou důležitost měl už po staletí Ormuz, ovládající výjezd z Perského zálivu do Indického oceánu, a tím veškerou lodní dopravu mezi přední Asií a Indií. Pokus Albuquerquea o dobytí pobřežní pevnosti Adenu na jihozápadním výběžku Arábie

byl jedním z mála neúspěchů, jichž se tento muž musel dožít.

Odvaha a smrt Fernãa Magalhãese

Despotické charaktery, k nimž místokrál patřil, jsou často špatnými znalci lidí. Rozhled, zdatnost a neohroženost podřízeného kapitána Magalhãese ho jen dráždily, odpor kapitána na zasedání Nejvyšší válečné rady v Cochinu, svědčící o jeho rozumnosti a informovanosti, neupozornil Albuquerquea na to, že se mu tu nabízí nadmíru schopný muž pro větší úkoly. Nepříjemného důstojníka, majícího vždy po ruce pádné argumenty, odsunul při první příležitosti do Portugalska a dal mu s sebou tak špatný posudek, že ho král propustil ze svých služeb jen s malou pensí. To se stalo roku 1512 a Magalhãesovi bylo tehdy dvaatřicet let.

Odchod a nová kariéra

Za pět let se se zkušeným koloniálním důstojníkem, který bojoval na všech frontách v Indickém oceánu, shledáváme v Seville, rušném středisku španělského obchodu s Amerikou, odedávna soupeřícím s Lisabonem. Bohatý sňatek sjednává Magalhãesovi prostředky a styky a známost s Juanem Arandou jej uvede v kontakt s americkými záležitostmi; v Seville je ovšem dosud nazývají „indickými“. Věžovitá stavba, v níž tyto úřady mají sídlo, se jmenuje Casa de las Indias.

Arandovi předloží Magalhães plán, který je ještě šílenější než Kolumbův: dosáhnout „ostrova koření“ cestou přes Atlantik západním směrem, přímou západní plavbou kolem celé Země. Ještě šílenější než Kolumbova myšlenka je plán proto, že Magalhães už přece o Americe ví, poněvadž roku 1518 jsou už objeveny a známy nejen Kuba, Haiti a stovky menších středoamerických ostrovů, ale i pobřežní úseky Kanady a Labradoru, dlouhé části středoamerické pevninské

šíje a pobřeží Venezuely, Brazílie, a dokonce záliv Ria s pobřežním krajem, navazujícím na něj jižním směrem. Ať plul na západ kdokoliv, každý objevil zemi — což to mohla být náhoda? Což Amerigo Vespucci z toho neusoudil, že země ležící mezi Labradorem a zálivem Ria není největší ostrovní skupinou světa, ale jediný souvislý nový kontinent, o němž dosud nikdo nic netušil?

Rozhodnutí Karla V.

Dostat se přes tento kontinent do Indie — na to pomýšlel i Kolumbus. Tehdy však ještě nikdo nevěděl o všech pobřežích, jež se z Atlantiku v příštím čtvrtstoletí vynořila. Že se Magalhãesovi přece jen podařilo získat pro tento plán nejen Arandu, ale i opatrného císaře Karla V., a tím získat rychleji než všichni ostatní objevitelé podporu nejvyšší, má ovšem svůj zcela zvláštní důvod. Velké říše staroamerických kultur ještě nejsou objeveny; hospodářský význam nalezených západoindických území je ještě nejasný; ukazuje se však, že výdaje na objevitelské podniky jsou velmi značné. Že si Portugalsko svým proniknutím do vnitra obchodu s Indií, do bezprostředního sousedství „ostrovů koření“ zvolilo lepší los, je ve Valladolidu stejně jako v Seville veřejným tajemstvím. Kdyby byl Magalhães přišel jen o dva roky později, kdy už došly první zprávy z Mexika — snad by byl Karel V. váhal. Ale takto věnuje tomuto bezpochyby vážnému, zdatnému a zkušenému koloniálnímu kapitánovi tak veliký zájem, že je to pro dvorní úředníky až překvapující. Povolí mu velkorysou podporu a stále novými osobními rozkazy mu umožní, že Magalhães — nazývající se nyní po španělském způsobu Magellan — může 20. září 1519 zahájit z přístavu Sanlúcar de Barrameda svůj velký podnik.

Muž a pět lodí

Magalhães má pět lodí, a to Trinidad a Antonio, každou s pětapadesáti muži posádky, Concepción a Victorii s padesáti muži a malou loď Santiago, která se čtyřiceti muži má sloužit především jako průzkumná loď. Většinu mužstva tvoří cizinci, Portugalci, kteří kryjí Magalhãesovi záda, ale i různé

podezřelé živly jiných národností, neboť v sevillském klevetivém hnízdě mají námořníci zvláštní čich pro to, zda se plavba vyplatí nebo zda se při ní riskuje jen život, a proto se nedali ani za dobrý žold nalákat na Magalhãesovy lodi. Možná, že zjistili — což snad ani posádkám nebylo známo — že Magalhães nakládá potraviny na dva roky, když přece kdekdo v Seville ví, že i poloblázen Kolumbus potřeboval pouhých deset týdnů k přeplavbě oceánu! A kromě toho viděli, jak Magalhãesovy lodi vypadaly, než byly opraveny a alespoň do jisté míry použitelné — že to byly staré, částečně ztrouchnivělé čluny, jimž žádný křesťan nesvěří svůj život, nemusí-li to bezpodmínečně být. Tři dobré lodi místo pěti špatných, to by bylo lepším řešením.

Ale na tom se nedalo už nic změnit, a proto z toho bylo třeba vyzískat, co se dalo. Že to Magalhães dokázal, bylo mezitím dějinami a jeho životopisci potvrzeno. Avšak stejně tak je dnes jasné, že to mohl mít mnohem snazší. K tomu přistupovalo ještě od prvopočátku dvojí nebezpečí: jedním byli Portugalci, kteří měli v Seville přirozeně špehy a mohli si domyslet, že experta Magalhãese nenasadí na plavbu do španělské Střední Ameriky; na podobné úkoly měli dost šlechticů španělských. Portugalsko tedy muselo předpokládat, že objednaná plavba bude namířena proti jeho vlastním zájmům, a Magalhães musel počítat s tím, že ho jeho bývalí krajané někde napadnou. Proto když opustil Kanárské ostrovy, otočil na jih, jako by měl v úmyslu plavit se do Afriky, a teprve když se dostal z dohledu, obrátil se jihozápadním kursem, kterým se musel dostat do Jižní Ameriky.

Druhé nebezpečí bylo mnohem větší a tomu se Magalhães nemohl žádnou změnou kursu vyhnout: byla to malá skupinka španělských šlechticů, kteří dříve zastávali na různých lodích vysoké velitelské funkce a od počátku viděli v Portugalci muže, jehož jim neprávem postavili v čelo. Magalhãesův nepříliš uctivý, někdy snad dokonce hrubý způsob chování

asi tyto protiklady ještě prohloubil, a to pak vedlo k nejvážnějším vnitřním krizím expedice, ke vzpourám, rozsudkům smrti, a dokonce k popravě.

Už při cestě přes Atlantik, to znamená na počátku celé akce, se objevují první roztržky, především s viceadmirálem Cartagenou, velitelem lodi Antonio. Dostaví se však také první velké bouře a ukáže se, že lodi mají při vlnobití špatnou stabilitu, příliš pomalu se zvedají a mužstvu se dostalo nedostatečného námořnického výcviku.

Viceadmirál v okovech

Po bouři následuje dlouhé období bezvětří a dešťů, jež trvalo dva měsíce. Při strašně malém prostoru, jejž skýtá malá loď, působí nečinnost na námořníky značně nepříznivě a popichuje Španěly proti Portugalcům. Doutnající Cartagenova nenávist propukne v okamžiku, kdy Magalhães viceadmirála před ostatními pokárá. Stalo se to při jedné z porad důstojníků. Španěl tasí meč, Magalhães je však připraven a dá jej uvrhnout pro vzpouru do želez; na krátký čas byl dán dokonce do klády, jako by byl prostým námořníkem. Po jmenování nového kapitána lodi Antonio se Cartagenovi nakonec přece jen dostane rytířské vazby.

Koncem listopadu nebo začátkem prosince, asi po sedmdesáti dnech plavby, se před nimi vynoří ploché pobřeží se silným příbojem. Je to Brazílie. Magalhães se dostal k jejímu východnímu výběžku v zeměpisné šířce Recife. Tady není co objevovat, neboť jeden z Magalhãesových důstojníků v této části Ameriky už strávil celé čtyři roky. Nálada mužstva se však přece jen pozvedne, lidé projevují zájem o zřejmě dobromyslné domorodce, dochází k několika výměnným obchodům. A když se nahé hnědé dívky vyšplhají na lodi a nabízejí se námořníkům, chtějíce odměnou malé dárky, je proti tomu Magalhães stejně bezmocný jako ostatní důstojníci. Pokouší se využít přestávky k přesnému určení místa. Podobně jako Kolumbus si však i on musí přiznat, že představy, s nimiž se vydal na cestu, nikterak nesouhlasí se

skutečností na druhé straně oceánu. Kromě toho se ukázalo, že hnědá děvčata pro některé muže přišla příliš pozdě: sesazený viceadmirál a jeden z důstojníků lodi Victoria spolu žijí v homosexuálním poměru. Důstojníka odsoudí k smrti a popraví a krátce nato lodi vyplují. Objevná cesta pokračuje.

Kdo zná dějiny období plachetnic, ví dobře, že za takové provinění by byl mohl Magalhães dát popravit desítku či více lidí. Malé lodi měly podobný účinek jako vězeňské cely a Magalhãesovo mužstvo se přece skládalo ze všelijakých ničemů, kteří byli v podobné situaci jistě nebezpečím i pro ostatní. Magalhães to jako zkušený kapitán věděl. Bylo provinění důstojníka pouhou záminkou? Byl jako důvěrník viceadmirála pomýšlejícího na pomstu nebezpečný?

Je to jeden z mnoha problémů této největší ze všech objevných plaveb a už ho asi nikdy nebude možno objasnit, neboť deník Andrease de San Martina se ztratil a deník mladého Itala Antonia Pigafetty je jen nesoudná a nekritická glorifikace generálkapitána, podléhající všemu bájnému a podivuhodnému, co se o plavbě vykládalo; příliš zřetelně z něho vyplývá, že Pigafetta mnohé z toho, co se odehrálo v jeho nejbližším okolí, vůbec nepochopil.

Zoufalé hledání průjezdu

A teď začíná enervující plavba podél pobřeží a zoufalé hledání průjezdu. Magalhães tvrdošíjně trvá na přesvědčení, že celá americká bariéra je řetězem ostrovů, řada velkých ostrovů, a tak vjíždí do každého zálivu, do každé sebemenší zátoky. Vzorek vody však s sebou vždy přináší zklamání: chutná brakicky nebo sladce, je to voda říční, nepochází z jiného oceánu. Velký oceán na druhé straně však musí existovat, neboť na východ od Moluk se rozprostírá svou modří do nekonečné dálky; to Magalhães ví naprosto přesně. Na západ od španělské koloniální říše, na druhé straně úzké šíje, kterou Balboa prošel za pouhé tři týdny, leží tento oceán stejně nekonečný, modrý a klidný.

S oklikami, které dělali, jen aby nevynechali jediný záliv, je to plavba podél pobřeží, měřící asi sedm tisíc kilometrů, plavba, kterou zprvu příznivě ovlivňuje Brazilský proud, pak zase brzdí studený proud Falklandský. Mezitím si i nejhloupější námořník uvědomil, že generál nevlastní tajnou mapu, na níž by byl zakreslen průjezd. Každý, kdo mu jednou podal kbelík se sladkou vodou, jeho zklamání poznal. Zklamán může být jen ten, kdo doufal a musí doufat dál, kdo to neví . . .

Vzpoura v Patagonii

Zimní bouře vžene malé loďstvo do přírodního přístavu San Juliánu, ležícího v Patagonii, v malém holém zálivu s úzkým vjezdem. Nikdo tu nechce přezimovat. Každý vůdce expedice, který by byl vybaven dobrými mapami a jasným plánem, by si byl vybral kraj severnější a pohostinnější, aby ušetřil zásoby. Magalhães však nechce obrátit, snižuje příděly a za několik dní má na krku vzpouru, ke které se připojí tři z pěti lodí. Jen malá loď Santiago zůstane kapitánovi věrná.

V zoufalé situaci jedná Magalhães bezohledně a prohnaně. Grandi, kteří se spojili proti němu, mají moc. Jeho jedinou výhodou je, že není grandem, má jasnou mysl a dá méně na etiketu. Pošle rozhodného muže ke kapitánovi Victorie, protože leží trochu stranou. Zatímco důstojník ještě dočítá poselství, prořízne mu Magalhãesův posel ukrytou dýkou hrdlo a loď je obsazena a vzata do vleku menším člunem. Teď je to tři ku dvěma ve prospěch generála. Jeho lodi zatarasí výjezd. Loď Antonio se pokusí pod ochranou noci o výjezd; je rozstřílena a obsazena. Za svítání pak přijde na řadu Concepción a vůdce vzpoury viceadmirál Cartagena se vzdá.

Magalhães ví, že bude potřebovat každého muže, a proto dá mužstvu milost. Ale chráněnec sevillského biskupa Gaspar de Quesada zemře katovským mečem, jímž musí mávnout jeho vlastní sluha Molino; jiné dva, které se Magalhães

neodváží popravit, vysadí na pustém pobřeží, když po několika týdnech loďstvo opět vypluje. Jsou to Cartagena a kaplan de la Reina, který ještě po potlačení vzpoury se pokusil získat pro viceadmirála podporu mužstva.

Pochod hladu Ohňovou zemí

Přesto však pobyt v zálivu San Julián nevyplňují jen neradostné zážitky. Magalhãesův nejvěrnější kapitán Serrão, jehož loď při jedné z průzkumných plaveb ztroskotala, dokáže najít cestu zpět do přístavu, a to zasněženou patagonskou krajinou za doprovodu jen jediného černošského sluhy. Černoch zemře vyčerpáním, Serrão se však ze smrtelných útrap zotaví a účastní se hned slavnosti, kterou na jeho počest Magalhães vystrojí.

Když znovu vyplují, zjistí, že ukončili přezimování předčasně. Ve Falklandském proudu plují ledové kry, vítr je mrazivý. Od domorodců při zálivu San Julián se nedověděli nic. Potácející se obři a tupé ženy s visícími ňadry o žádném průjezdu nevěděli. Co tedy zbývá? Hledat nové místo k přistání.

Najdou je při Riu Santa Cruz na 50° j. š., dvě stě padesát kilometrů na sever od průjezdu, který se dodnes jmenuje průliv Magalhãesův. Ve vzdálenosti dvou dnů plavby před cílem zůstává Magalhães trčet jako muž, který ve tmě uklouzne, hledá oporu a po celou noc visí s posledními silami za ruce, ačkoliv jeho nohy jsou jen metr nad zemí. Bylo-li zapotřebí důkazu pro to, že Magalhães neměl vhodnou mapu — ani od Behaima ani od jiného geografa, kteří prý to všechno už dávno znali — zde je důkaz!

29. března 1520 dosáhli zálivu San Julián, 26. srpna řeky Santa Cruz (na jižní polokouli bylo tehdy zimní období), a teprve 18. října plavba pokračuje. Příležitost k doplnění proviantu byla na obou místech, kde se odpočívalo, nevalná a neustále děravé lodní trupy měly za následek, že velká část proviantu se zkazila. Co ještě zbylo, postačí tak na tři, nejvýš čtyři měsíce.

Ale už 21. října, v den sv. Voršily, tři dny po vyplutí, se vynoří skalnatý mys a za ním jeden ze zálivů, které žádný námořník nemá rád, protože vlnobití prozrazuje mělčiny a útesy. Mají zde znovu dát lodi v sázku a možná některou zase ztratit, jako tomu bylo před několika týdny s lodí Santiago? I Magalhães váhá, ale žádný pokus nesmí zůstat nevyužit. Vždyť právě teď to může být jediný průjezd kontinentem, který se táhne od pólu k pólu. Vyšle proto dvě lodi k prozkoumání zálivu. Ačkoliv bouře ztěžuje jakékoliv manévrování a činí je nebezpečným, změní Magalhães kurs. Nárazy větru je ženou strašlivou silou do zálivu mezi skaliska. Námořníci vrhají vyčítavé pohledy na generálkapitána. Nikdo z těch, kdo zůstali na širém moři a s námahou udržovali svou pozici ve vlnobití, nevěří, že černá skaliska prokleté země ještě kdy vydají lodi Antonio a Concepción.

Bloudění mezi černými skalisky

„Obě lodi v zálivu," píše Pigafetta ve svém deníku, „byly vichřicí vháněny stále hlouběji dovnitř. Už mysleli, že se roztříští o skalnaté břehy, když tu náhle spatřili otvor, do něhož vpluli. Sledovali tuto cestu a dostali se do dalšího zálivu, z něhož úžinou vpluli do jiné zátoky. Spokojivše se s tím otočili, aby Magalhãesovi přivezli co nejdříve slibnou zprávu. Byli na cestě dva dny. Než se opět objevili před našimi tvářemi, domnívali jsme se už, že v bouři ztroskotali. Když jsme spatřili na pevnině stoupat kouř, viděli jsme v tom znamení, jež nám dali ztroskotaní kamarádi. Avšak téměř v témž okamžiku připluly obě lodi se vzdutými plachtami a vlajícími prapory ze zálivu směrem k nám. Zazněly salvy z děl a radostný pokřik hlaholil přes vodu . . ."

Magalhãesův průliv

Je to úžina, ležící mezi vysokými skalními stěnami, kde vládne často bezvětří. Tato cesta brzy zase ztratila pro námořní dopravu význam, protože plachetnice raději pluly kolem mysu Hoornova, což neznamená delší cestu, jestliže se už při zahájení plavby přes oceán k němu namíří kurs. Teprve za existence parníků se Magalhãesova průlivu zase

více používá. Jezdí tu lodi s nákladem ledku, které plují do jihochilských přístavů a chtějí ušetřit vysoké poplatky za průjezd Panamským průplavem.

Pro Magalhãese to však představuje veliký okamžik, spíš hodinu uvolnění než triumfu. Vždyť přece dosud není na „ostrovech koření". Rudolf Baumgardt vylíčil ve své knize o Magalhãesovi průjezd vskutku jako básník. A je to také opravdu den, kdy lidstvo přerůstá samo sebe; vykonalo něco téměř nadlidského.

„Velkolepá alpská krajina v krátkém jaru polárních oblastí obklopuje loďstvo kulisami své panenské čistoty. Mohutné hory vystupují z vln ační až do mraků, ledovce se nepřístupně třpytí v modrém, jiskřivém sněhovém poli, stíny neproniknutelných pralesů pokrývají svahy jako kilometry dlouhé pavučiny ... Je to vznešený majestát přírody, jež z nekonečna tvoří nekonečno. Avšak tato příroda se podrobila jen s nechutí a bez ustání hněvivě hrozí. Vetřelci, ve svých karavelách tak nepatrní, menší než hmyz ve srovnání s mohutnými příkrými masívy, se lekají. Nepřetržitě to tu v kotli hlučí a hučí, syčí a hřmí. Neustále tu sklouzávají zprvu pomalu, pak ... rozsahem a rychlostí narůstající laviny do moře, voda vře, vystřikuje na břehy."

Jestliže až do tohoto okamžiku potřeboval Magalhães především energii a sebedůvěru, teď je zapotřebí více. Bez vnuknutí, bez předtuchy touto změtí fjordů a úskalí nelze proniknout. Poněvadž je to však hodina zkoušky, kapitán se sám překonává a současně i ovládá. Na průjezd dlouhý šest set kilometrů potřebuje sedmadvacet dní, každé měření hloubky se zapisuje, každý úsek umožňující plavbu se zjišťuje, a to ve prospěch těch, kdo přijdou po něm — vždyť se neusiluje pouze o objevení nové vodní cesty, ale o další možnost jejího použití.

Loď Antonio se vzdává

Na opačné straně poloostrova, který se dnes jmenuje Brunswick a na němž je chilské město Punta Arenas, začíná

dvě stě kilometrů dlouhá západní část Magalhãesova průlivu s nepříznivými větry. Znovu a znovu odbočují na jih, jihovýchod a jihozápad nové zálivy. A ty všechny musí být prozkoumány. Ti, kteří zůstávají na místě, musí čekat dlouhé dny v nejistotě, přičemž si krátí dlouhou chvíli jen lovem sardelí. Pro toho, kdo se chce s Magalhãesem rozejít, je spleť ostrovů, poloostrovů a fjordů jako stvořená. Této příležitosti využije loď Antonio pod velením Mesquity, nevrátí se z jedné průzkumné plavby a vydá se na zpáteční cestu domů se všemi zásobami, jež se vešly do jejího prostorného břicha a jež nebyly určeny jen pro Antonia. Zpráva o tom zastihne Magalhãese skoro v témže okamžiku, kdy člun vyslaný z jeho lodi hlásí poslední mys a širé moře. Není to jen jedna trpká kapka, která kalí jeho triumf, ale celý pohár. Magalhães však přece neobrátí. A tak se první zpráva o jeho úspěchu dostává do vlasti prostřednictvím vzbouřenců — o jeho úspěchu a o tom, co se událo v temném zálivu San Julián. Vzbouřencem nebyl Mesquita, nýbrž Gomez, zdatný kormidelník, který by byl, nebýt Magalhãese, jistě schopen vést expedici sám. Jiný by asi také sotva našel průlivem cestu zpět. Gomez ji však nalezne, pluje severním směrem hledat Cartagenu a de la Reinu — mohli by totiž vzbouřencům z lodi Antonio zachránit krk — avšak nenajde už nikoho.

O šest měsíců později jsou Gomez a jeho mužové už ve Španělsku a před vyděšenými dvořany odhalí hrůzostrašnou historii o velitelově svévoli a krutosti. Magalhães tu není, jemu se nemůže nic stát. A proto španělské nejkřesťanštější Veličenstvo dá zatknout Magalhãesovu ženu, i když je po porodu mrtvého dítěte velmi oslabena, a postaví ji i se synem pod zahanbující dozor s odůvodněním, že musí být zabráněno jejich útěku do Portugalska.

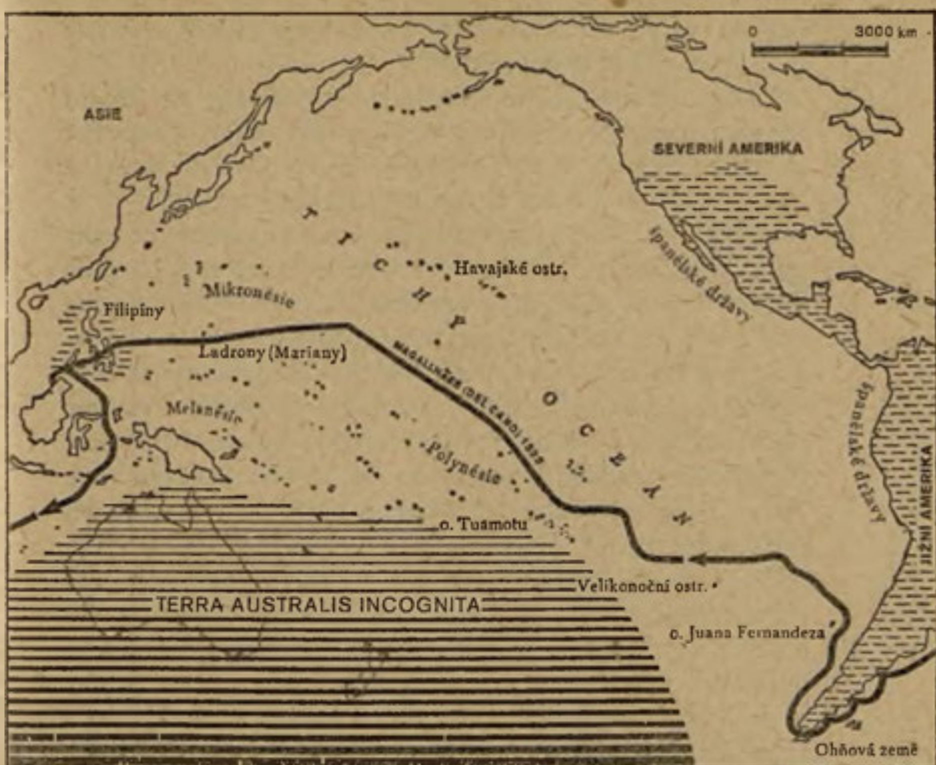
Možná, že bylo štěstím, že Magalhães sám zůstal ušetřen vyšetřování před neinformovanými úředníky španělských kanceláří. Snad mu chtěl osud, který tomuto muži nebyl

nijak příznivě nakloněn, něco vynahradit, když dopustil jeho smrt na Filipínách.

Šťastná plavba ostrovním rájem

Cesta k ráji je v každém případě cestou utrpení, neboť flotila, smrsknuvší se na tři lodi, má smůlu, že se plaví právě nejosamělejšími dálkami Pacifiku, oceánu, v němž by se byla mohla bez potíží plavit na západ — od jednoho ostrova ke druhému. „Na tomto moři jsme se plavili tři měsíce a dvacet dní, aniž jsme požili jakoukoliv čerstvou potravu," píše Pigafetta. „Suchary, které jsme jedli, byly už pouhým práškem . . . smíchaným s červy, a nadto znečištěným krysami, takže to nesnesitelně zapáchalo. Voda . . . byla rovněž znečištěna a páchla. Abychom nezemřeli hladem, byli jsme dokonce nuceni jíst pásy z hovězí kůže, jimiž bylo velké ráhno ovinuto na ochranu lan. Tyto . . . kousky kůže byly tak tvrdé, že jsme je museli máčet až pět dní v mořské vodě, aby trochu změkly. Pak jsme je opékali na uhlí, abychom je mohli pozřít. Často jsme byli dokonce v situaci, že jsme museli jíst piliny, a i krysy, jakkoli jsou pro lidi odporné, se staly tak vyhledávaným pokrmem, že se platilo až půl dukátu za kus."

První přerušení v nekonečné pustině poskytnou Ladrony — ostrovy zlodějů *(dnes zvané Mariany)*. Magalhães jim dá toto jméno ze zlosti, protože primitivní domorodci, kteří nedovedou rozlišovat, co je moje a co tvoje, napadnou lodi jako kobylky a námořníkům zesláblým kurdějemi prostě seberou všechno, co není přibito. Nedbaje na úpěnlivé prosby nemocných, kteří spatří plody na vrcholcích palem, chce generál znovu vyplout. Myslí si asi, že kde je jeden ostrov, tam musí být i jiné; teprve když jsou prosby stále úpěnlivější a na lodi hrozí vzpoura, dá rozkaz, aby příští den za svítání byla zahájena trestná expedice. Chatrče překvapených domorodců se rozplynou v plamenech, část věcí ukradených předchozího dne je znovu získána, čluny mohou být naplněny zásobami. Bránice se proti hejnu útočících kanoí vyrazí lodi na další plavbu západním směrem.

První přeplutí Tichého oceánu

Pigafetta a žraloci

Po deseti dnech se jim naskytne příležitost k odpočinku na neobydleném ostrově. Vylodí všechny nemocné, Pigafetta studuje rozličné výhody kokosových palem a v den odjezdu se v myšlenkách zabývá rajským ostrovem tak intenzívně, že přitom náhle spadne do vody, přímo do hejna žraloků. V posledním okamžiku jej vyloví. Tento zážitek uvede jinak hodného kronikáře ještě ve větší zmatek. Vidí teď všude samé zázraky, líčí ostrovy, na nichž si mužové ucházející se o ženy

věší na varlata zvonky, a hovoří o ostrovech Amazonek, kde se ženy dávají oplodnit větrem.

Pro Magalhãese je důležitější, že domorodci, na něž tu a tam narazí, už nejsou tak plaší, že čile veslují s kanoemi k lodím; zřejmě tu už znají cizince a s pochopením přikyvují, ukáže-li se jim hrstka koření, jako hřebíček, pepř, zázvor a jiné. Moluky už tedy nemohou být daleko, ba měly by tu už vlastně být. Ale velké ostrovy, které se nyní před nimi vynoří, jsou Filipíny a kmenoví náčelníci se zde nazývají králi. Vítají Magalhãese mísami vepřového masa a džbány plnými palmového vína, a ačkoliv je Velký pátek, dovolí si kapitán spáchat velký hřích. Vyhladovělý není jen on, ale i jeho posádka, a tak jedí a pijí, co hrdlo ráčí a ostrovy prvního skutečného osvěžení po tak dlouhé plavbě pak dostanou jméno Lazarské ostrovy. To jméno jim ovšem zůstane jen dvaadvacet let.

Zlato těžené na Luzonu se pro ně stává pokušením, ani ne tak pro kapitána jako spíše pro jeho lidi. A proto se tu zdrží, i když to ještě nejsou „ostrovy koření", seznamují se se všemi malými králi a předvádějí jim moc Španělska. Setkají se tu se Siamcem, který na této skupině ostrovů naložil na loď zlato a otroky, a poznávají stále nové vesnice mezi palmami, obce, v nichž se zlato nepovažuje za nic zvlášť cenného a kde dívky „jsou velmi pěkné a téměř tak bílé jako Evropanky, a ačkoliv jsou už dospělé, přesto chodí zcela nahé."

A pak se Španělé zapletou do sporů s mazanými vládci ostrovů. Chtěje prokázat králi ostrova Cebu, který právě přijal křesťanskou víru, laskavost, podnikne Magalhães trestnou výpravu na ostrůvek Matan, ležící před ostrovem. Král a tisíc jeho poddaných jej následují jako diváci. Neuvidí však očekávané vítězství Magalhãesovo, jsou svědky jeho smrti.

Zbytečná oběť

Magalhães má s sebou jen devětačtyřicet mužů, divoši byli asi třicetkrát až čtyřicetkrát silnější a velmi neohrožení.

Po počáteční převaze španělských zbraní se ostrované přizpůsobí neznámému protivníkovi. „Zpozorovali," píše Pigafetta, „že jejich rány nám nepůsobí žádné škody, jsou-li mířeny na hlavu nebo na tělo; ty totiž chránila naše výzbroj. Zamířili tedy šípy, oštěpy a kameny jen na naše nohy, a to v tak soustředěném útoku, že se pod ním náš odpor zhroutil. Naše střelné zbraně zůstaly na šalupách, které se pro mělčiny nemohly dost dobře přiblížit. Ustupovali jsme tedy pomalu a stále bojovali, až jsme stanuli v mělké vodě, jsouce od šalup vzdáleni na dostřel kuše. V tom okamžiku ostrované své útoky zesílili, vrhali na nás neustále oštěpy a rány soustředili na generála, který jim byl znám. Tomu přitom spadla dvakrát přílba s hlavy, avšak neustoupil a my jsme mu stáli ku pomoci, seč nám síly stačily. Nerovný boj trval už několik hodin, když tu se jednomu z ostrovanů podařilo zasáhnout oštěpem čelo generála. Magalhães jej proklál svým vlastním oštěpem, byl však příliš otřesen, aby jej opět vytáhl, a tak místo toho sahal po svém meči, ale pro zranění paže jej nevytasil dost rychle. Sotva to zpozorovali ostrované, vrhli se všichni na něj a jeden z nich mu zasadil šavlí tak mocnou ránu na levé stehno, že generál upadl dopředu na obličej. V témž okamžiku se na něj hnědí vrhli a tak skončil náš vůdce, naše hvězda, naše útočiště. Ještě když upadl a nepřátelé se na něj užuž vrhali, obrátil se k nám, aby zjistil, zda máme vyhlídku na to, že se dostaneme na čluny."

Podle Pigafettova svědectví se psal 27. duben 1521. Kromě Magalhãese padlo sedm Evropanů a čtyřicet jich bylo více či méně zraněno. Novým generálkapitánem byl zvolen Duarte Barbosa. Myšlenka to byla dobrá, neboť byl Magalhãesovým švagrem. Nebyl sice právě nejschopnější a od té doby, co spatřil dívky z Cebu, ztratil úplně hlavu a šikanoval každého, o němž se domníval, že jeho dobrodružství donášel Magalhãesovi, teď už mrtvému. A tak na sebe další katastrofa nedala dlouho čekat. Barbosa s důstojníky

přijme z ješitnosti pozvání na pevninu. Serrão jej varuje, ale Barbosa se chce vytáhnout svou novou hodností. Byla to však léčka a po několika hodinách jsou všichni mrtví. Námořníci zbaveni vůdců vytáhnou v panice kotvy a nepokusí se ani vykoupit Serrãa, kterého domorodci dovlekli na pobřeží, chtějíce za něj jako výkupné děla.

Expedice bez vůdce

Zánik expedice je krutou tragédií, jež jasně dokazuje, jak velice byl celý podnik odkázán na jediného muže, na Magalhãese. Jeho vedení šalup bylo proti výslovným instrukcím španělského krále. Ve vzniklé situaci už se nepokračuje ve výzkumné cestě, teď usilují o záchranu holých životů. Posádky už nejsou dostatečně silné, Concepción je tedy vyprázdněna a spálena. Teď už brázdí vlny jen Trinidad a Victoria. Noví kapitáni se jmenují Carvalho a Spinoza; o nautice toho oba mnoho nevědí. Zoufalce, hledající jen ostrov, na němž by svůj život o pár let prodloužili, zachrání odvaha prostého námořníka jménem Juan Campos. Vesluje sám k malému ostrovu, přinese odtud vodu a zásoby a — což je ještě důležitější — přivede lodivody, kteří znají cestu k Borneu.

Del Cano přejímá velení

Tam hrozí nové nebezpečí, protože Carvalho ztratí nervy, když do přístavu přijede osm velkých džunek. Zaútočí na ně a uvede tím do nebezpečí španělské poselstvo, které ještě dlí u rádži. Španělé se však vrátí na malém člunu. Obklopeny nepřítelem proplouvaly obě lodi změtí ostrovů. Carvalho ztratil na Borneu syna (ačkoliv byv podplacen klenoty chtěl zachránit jen jeho a ostatní zanechat na pevnině); teď se už nestará o nic a skoro vůbec neopouští kajutu, kde dlí obklopen několika javanskými dívkami. A tak je pro Baska del Cana snadné zbavit ho velení; expedice má opět vůdce. Zajatí Malajci prozradí směr, kterým leží Moluky — ty byly totiž cílem celé neblahé plavby, jenže se na to zapomnělo.

Víc než půl roku uplynulo od Magalhãesovy smrti, když konečně lodi našly „ostrovy koření“, zdroj bohatství.

Magallhãesova přítele a bývalého druha ve zbrani Francisca

Serrãa tu už nenajdou. Portugalci před několika měsíci muže, který pro ně získal a spravoval Moluky, otrávili, aby nemohl vydat „ostrovy koření“ svému příteli Magalhãesovi. Oba zemřeli tak krátce po sobě, ve stejných vodách, jako by byli pokrevnými bratry. Novým pánem souostroví je sultán z ostrova Tidore, který Španěly přivítá přívětivě.

Obchod s kořením doznal zde během staletí značného rozmachu. Na břehu stojí velká skladiště. Podobně jako ještě dnes chmel a mnoho jiných zemědělských produktů se tu všechno prodává v dražbě. Španělé mají naspěch a nabízejí vyšší ceny než Siamci, Číňané, Malajci či Indové. Portugalci naloží své lodi; del Cano totiž větří nebezpečí, hrozící od všech konkurentů. Odplouvají spěšně domů.

Zdá se, že všechno probíhá dobře. Vtom však mužové z lodi Trinidadu, temné elementy z Triany, kteří usilují jen o dívky z „ostrovů koření“ a o snadný život, vynesou zákeřně poslední triumf a starou loď navrtají. Když Victoria, plně naložená a bohatě zásobená potravinami, vypluje, nemůže ji Trinidad následovat, neboť je zatížena vniklým bahnem; je z ní vrak.

21. prosince 1521 padne na dlouhé námořní cestě poslední rozhodnutí. Lodi se od sebe odloučí. Victoria schopná plavby využije příznivých pasátových větrů k plavbě kolem Afriky mezi portugalskými pozicemi. Trinidad má za Spinozova velení plout po opravě do Střední Ameriky; tam pak chtějí dopravit náklad pevninskou cestou přes šíji.

Návrat po třech letech

6. září 1522, skoro tři roky po vyplutí flotily, přistane Victoria v Sanlúcaru. Na palubě má ještě osmnáct ušpiněných mužů, horečkou a věčným pumpováním vody pološílených, pro něž vlast připravuje věnce a jež historikové (a to právem) srovnávají s Argonauty . . . Trinidad se tak daleko nedostane. Portugalské válečné lodi ji zajmou, mužstvo až na čtyři, kteří se později vrátí domů, zahyne v krutém žaláři Portugalce Antonia de Brita.

Hanba a nenávist na jedné straně, zoufalství, naděje, neštěstí i štěstí v pestré směsi na druhé straně. Ve významném století stály národy poloostrova, který se právě teprve osvobodil od Maurů, proti sobě. Co všechno mohli vykonat, kdyby byli jednali společně! Portugalci se však považovali za majetníky a ve Španělích viděli soupeře, který se chtěl dodatečně vplížit do jejich domény a podílet se na výnosném obchodě s kořením, aniž na sebe vzal těch sedmdesát roků obětí, které za sebou měla portugalská mořeplavba. Byl to boj o mrzkou mzdu za dlouholeté úsilí a boj byl tak zarytý, že krátké fáze, kdy u nich vítězil rozum, byly stále vzácnější. Veliký Španěl Colón — neboť tento Žid byl Španělem přes svůj janovský původ — a velký Portugalec Magallhães — neboť jím byl přes své španělské loďstvo — stojí dnes bok po boku ve své velikosti, jež se nedá měřit na vahách.

Co následuje po objevu . . .

Byli rozenými objeviteli, měli schopnost předvídat, byli naplněni netrpělivostí, neschopni spravovat pro svůj neklid, neschopni umírněnosti pro svou posedlost, bez níž by zase byli ničeho nedosáhli. Nikdy by nebyli dokázali to, co pak přišlo po objevech, totiž dobývání, poroba, vykořisťování bájných zemí ve prospěch státní pokladny, a proto to obstarali jiní. Ty historie obdařila zvučným jménem, v němž se jiskří zlato i krev — nazývá je conquistadory.

CONQUISTADOŘI A KORZÁŘI

Mezi návratem Kolumbovým z první objevné plavby a vydáním první papežské buly o rozdělení světa je rozdíl jen několika měsíců. Také druhá objevná cesta velkého Janovana skončila imponujícím úspěchem, takže ještě roku 1493 vedl sedmnáct lodí přes Atlantik. A 7. června 1494 byla mezi Portugalskem a Španělskem uzavřena smlouva; znamenala geografické rozdělení objevů a měla zajistit jejich mírové, nerušené vykořisťování.

Tvrdošíjné bloudění v Karibském moři

Ale mezi rokem objevení Nového světa a prvním obeplutím Jižní Ameriky Magalhãesem leží víc než čtvrt století a stejná doba dělí první dějství obsazení pevniny Kolumbem od vstupu Španělů do Mexika. Vypadá to téměř tak, jako by i Španělé museli nejprve absolvovat učební leta, podobně jako Portugalci v desetiletích následujících po dobytí Ceuty. Ale vlastním důvodem nevysvětlitelného prodlení je pravděpodobně sám Kolumbus, admirál a místokrál, jenž musel při všech objevných akcích dostat přidělenu hlavní roli, a přece se vždy znovu vracel na Haiti a Kubu, tak dlouho, až mu byl přístup na ostrovy výslovně zakázán. Na druhé cestě objevil zase jen ostrovy, protože se pídil po každém výskytu zlata, místo aby zjednal přehled o geografických poměrech kolem prvních osad. Jezdil sem a tam mezi Jamajkou, Kubou a Haiti a ani na třetí cestě, vedoucí na Trinidad a před ústí Orinoka, se ještě neseznámil s velkou pevninou ležící na jihu Karibského moře. Při čtvrté cestě mu v dalších plavbách po ostrovech zabránily již uvedené zákazy. V září 1502 narazil na pobřeží dnešního státu Hondurasu a po nějakou dobu hledal průjezd do vlastní Indie. Brzy se však vzdal svého úsilí a v Cristo-

balském zálivu před Jamajkou ztroskotal. Když Kolumbus 21. května 1506 zemřel, ztratil už dávno předtím všechny naděje. Šťastné období prvních objevů uplynulo; vlny nadšení, četná loďstva, radost z událostí z roku 1492 nevedly k dobytí koloniální říše, podobné té, jakou si vybudovali Portugalci v Africe a Indii.

Do tohoto období spadají objevné cesty, jež teprve vytvářely nezbytné doplňky k náhodným nálezům Kolumbovým. Zúčastnili se jich vynikající kapitáni, jako Vicente Yañes Pinzon (jeho starší bratr bohužel brzy po návratu z první objevné cesty zemřel) a Portugalec Cabral. Význační kosmografové, jako Juan de la Cosa a Amerigo Vespucci, výsledky přísně vědecky zhodnotili. Mezi třetí Kolumbovou cestou a jeho smrtí bylo kartograficky zachyceno pobřeží Jižní Ameriky od Venezuely na severu až k zálivu Rio de Janeiro.

Caboto – otec a syn

Tento nový, zřejmě velký jižní kontinent zapůsobil na evropské vědce i na veřejnost mnohem silněji než to málo, co bylo známo o objevech obou Cabotů, otce a syna. Janovan Giovanni Caboto, který žil od roku 1477 v Bristolu, vyplul na příkaz krále Jindřicha VII. v květnu 1497 z Anglie na západ a 24. června 1497 dosáhl pobřeží Labradoru, tedy americké pevniny, a prohlásil je za anglický majetek. Protože i on byl přesvědčen o tom, že našel zemi velkého chána (jenže právě v jejích nehostinných severních oblastech), nedal jinak a vyjel roku 1498 znovu k Severní Americe a Newfoundlandu; plul podél amerického pobřeží Severní Ameriky až k mysu Hatteras (Severní Karolína). Jeho syn Sebastian, účastník obou cest, hledal dále severním směrem a roku 1517 objevil Hudsonův záliv.

Asi roku 1509 se kromě objevných plaveb projevovala tendence zaznamenávat nejen pobřeží a mysy, ale pronikat i do vnitra objevených zemí. Příčinou toho byla jednak touha

po zlatě a jiných cenných horninách, jednak geografické úvahy. Neboť neexistoval-li průjezd, bylo možno další pronikání uskutečnit jen po pevnině, a nikde přece nebylo psáno, že objevitelé musí používat výhradně lodí. Protože všechny břehy, u nichž přistáli — uprostřed i na jihu kontinentu — byly obydlené, staly se všechny výpravy po pevnině ozbrojenými expedicemi a jejich cílem bylo uzemí dobýt a vtělit je do španělské (ve východní Brazílii portugalské) koloniální říše. Boj, vítězství a obsazení se pro vůdce těchto výprav staly brzy důležitějšími než vlastní objevování, a z toho důvodu je historie nazývá podle španělského výrazu pro dobytí conquistadory.

Osudy conquistadorů

Začalo to poměrně malými expedicemi; ukázalo se, že nejskromnější se ještě nejspíše vyplatily. Alonso Niño, jeden z kormidelníků Kolumbova roku 1492, získal jedinou plavbou k severnímu pobřeží Jižní Ameriky celé jmění. Alonso Hojeda se naproti tomu pokusil zachytit se s třemi sty muži u zálivu Darien. Vynikající geograf Juan de la Cosa, který podnik financoval, možná tušil, že tam na jihu mu kyne budoucnost. Nepředvídal však svou smrt, svůj strašlivý konec na stromě jako terč indiánských otrávených šípů. Hojeda brzy nato zemřel v nemocnici chudý jako kostelní myš a Nicuesa ztratil mezi lety 1509 a 1510 sedm osmin svého mužstva a celé jmění. Jen poměrně malé dobyvatelské výpravy, jako byla expedice Diega de Velasqueze, při níž si podrobil Kubu, měly úspěch.

Hojedovy a Nicuesovy neúspěchy byly velkým poučením pro mladého španělského venkovského šlechtice, který se účastnil tažení na Kubu jako polní písař mocného Velasqueze. Jmenoval se Hernando Cortés, narodil se roku 1485 na otcovském statku u Medellínu v jihozápadním Španělsku a jako mladý muž vkročil roku 1504 na půdu Nového světa, na Haiti. Odporná nová nemoc, s níž některé indiánské ženy obšťastnily dobyvatele, jej na několik let ochromila, takže se v historii objevuje teprve sedm let po svém vylodění, a to jako od-

daný sekretář mocného muže, jehož však brzy v mnoha směrech předčí.

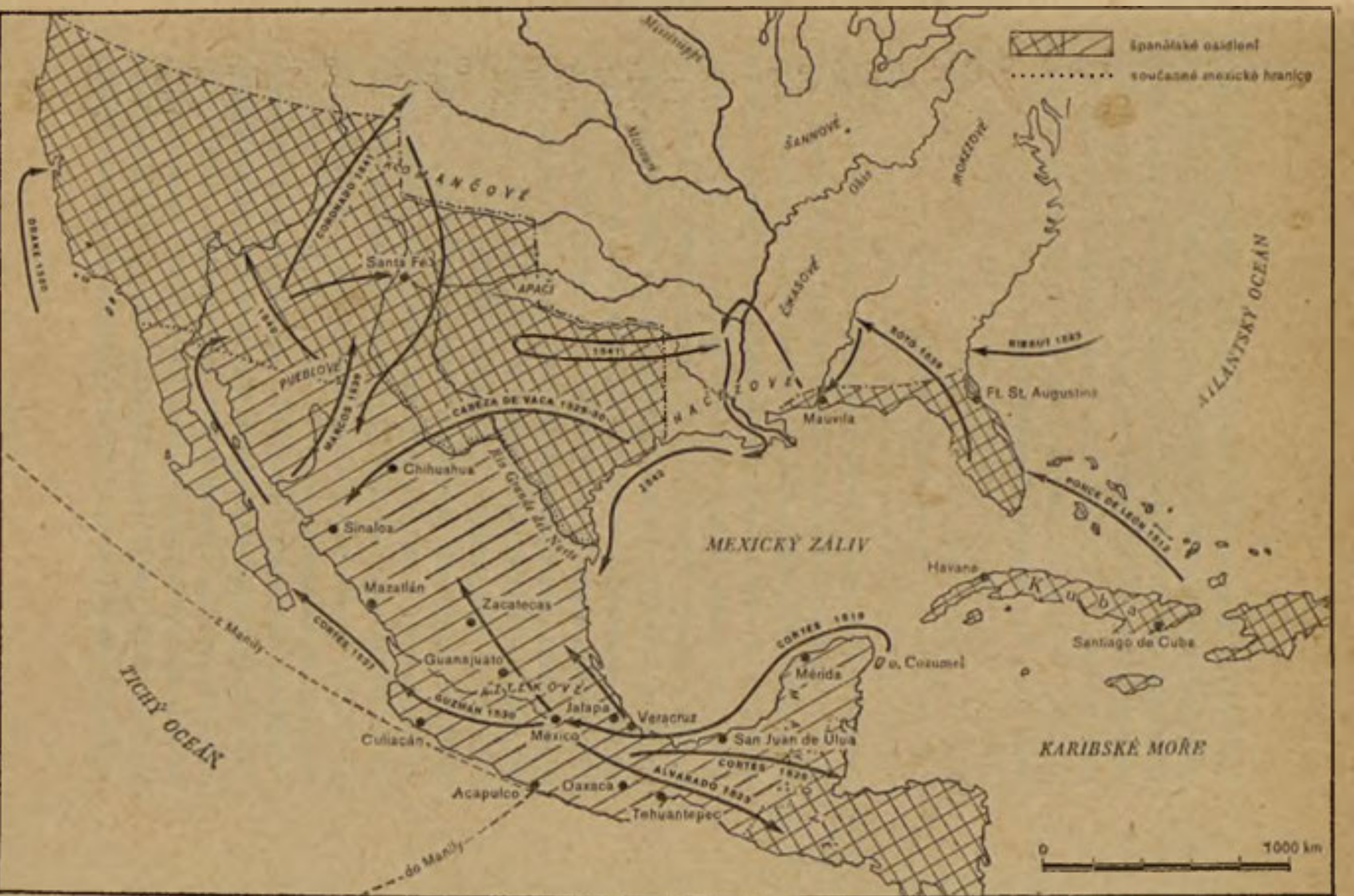
Dva neúspěšné pokusy

Cortés byl ještě neznámým úředníkem na Haiti, když expedice Francisca Hernandeze de Cordoby bídně ztroskotala pod šípy Indiánů. Z nedaleké pevniny přivezla pouze zprávu o velkém městě u moře, jež má kamenné domy a bylo nazýváno Velkou Káhirou (asi proto, že nebylo obýváno křesťany). Zažil z největší blízkosti přípravu pro yucatánskou expedici Juana de Grijalvy, při níž obsadil ostrůvek Cozumel, obeplul Yucatán a spatřil zasněžené hory Mexika — a viděl návrat expedice, jež navázala kontakt s vyslanci Montezumy a přivezla spoustu zlata, dokonce šest zlatých indiánských sekyr. Protože výprava byla příliš malá, museli se vzdát dalšího dobývání konečně objevené pevniny a velkých říší ve vnitrozemí.

Když byla vypravena druhá, mnohem větší expedice do území objeveného Grijalvou, ležícího západně od „bohatého ostrova" *(byl to poloostrov)*, nastal okamžik, na který podle svědectví Madariagy Cortés čekal trpělivě osm let, i když nikoliv nečinně. Znamenala bezpochyby největší příležitost, jakou kdy před sebou měli všichni ti dobrodruzi, potulující se po Haiti. Konečně byl na správné adrese; bylo tam zlato, byla tam města a rezidence, neboť Indiáni hovořili o svém císaři. Kdo se zde chopil příležitosti, ten mohl nastoupit dědictví po neúspěšné rodině Colónově a stát se pánem Nového světa.

„Cortés měl přirozeně ty nejlepší vztahy k sekretariátu guvernéra Velasqueze," píše Madariaga. „Ano, jednou z nejvýznačnějších vlastností jedinečného muže bylo, že byl s každým na dobré noze." Tak se mu dostalo nejen vrchního velení nad expedicí, ale i písemného příkazu „ve velmi dobrém inkoustu (jak se vyjádřil soudobý kronikář Bernaldez Dias) zcela tak, jak to Cortés mít chtěl."

Tím se mu otevřela cesta do země, jíž snad podle všech

Španělská expanze v Severní Americe

zpráv bylo možno dobýt snadněji než džungle Darienu; tam zdatný Nuñez de Balboa potřeboval na pouhých sto kilometrů doby tří týdnů, než spatřil pacifické Jižní moře a obsadil zemi pro Španělsko. Balboa byl mrtev, zpráva o jeho stětí, jež měl na svědomí jeho soupeř Davila, se právě dostala na Haiti. Pevnina s císařskou říší a Jižní moře ležící za ní byly před Hernandem Cortésem volné.

Cortés dobývá císařskou říši

Legenda o bílém bohu

Zastávky na jeho válečném tažení proti Mexiku se čtou jako souvislá podivuhodná historie; když v noci smutku při překotném útěku Španělů z Montezumova hlavního města zdánlivě na okamžik triumfují zákony skutečnosti, obrátí nezlomný Cortés během několika týdnů list, táhne znovu k městu lagun, buduje lodi a tentokrát vítězí s konečnou platností. Než v naší krátké historii objevů zachytíme nejdůležitější okamžiky této dobyvatelské výpravy, je třeba si položit otázku, které se dosud žádný životopisec Cortésův nevyhnul, totiž jaké byly důvody pro podivně nerozhodný postoj jeho indiánského protivníka, který se jen pomalu měnil z nejhlubší úcty snoubící se s bázní v nepřátelství a který se změnil v neúprosný, obezřetný odpor proti Španělům, když už bylo pozdě. A tak jsme se dostali k historii o bílých bozích, jež byla dlouho považována za obyčejnou námořnickou báj; při bližším studiu indiánských pramenů se však ukázalo, že je důležitou faktografií.

Neúplná svědectví vykopávek nám říkají, že v 9. století „se ve středním Mexiku objevila pod vedením jakéhosi indiánského Čingischána válečná horda Nahuů, ničící vesnice a města (Disselhoff)“. Nahuové, patřící k indiánské jazykové skupině ze severu, se setkali v Mexiku s národy majícími vyšší kulturu a osvojili si ji. Teprve po smrti dobyvatele se mu

narodí syn, který otcovo dílo dovrší a uskuteční opravdový kulturní vzestup. Princ, pocházející prý ze smíšeného manželství s příslušnicí porobeného národa, je nám znám z obrazu, vtesaného do skály. Pod ním lze vyčíst datum jeho narození, jež bylo také součástí jeho jména: Ce Acatl (*tj. jedna roura*), převedeno do našeho letopočtu je to rok 947.

Princ zvítězil nad usurpátory objevivšími se za jeho dětství a stal se velkým reformátorem svého lidu i v oblasti církevní. Přívrženci starých bohů však pravděpodobně získali převahu a princ byl nakonec vyhnán. Jeho strana jej zařadila mezi bohy, dala mu jméno Quetzalcoatl a očekávala od té doby v každém „roce roury" (opakující se každých dvaapadesát let) návrat svého milovaného pána a boha.

Rok návratu

Je jen nesporné, že mezi 947, rokem narození Quetzalcoatla, a 1519, rokem přistání Cortése, uplynulo 572 let či jedenáctkrát dvaapadesát roků. Pro Indiány nanejvýš senzační zjev velkých lodí, bílých vousatých mužů, cizích zbraní, koní, cizokrajných oděvů a tak dále se k návratu quetzalcoatlovského roku hodil tak překvapivě, že to císař Montezuma nemohl považovat za náhodu. Od mládí byl zdatným válečníkem, prokázal však už při převzetí státní správy jasný sklon k mysticismu a byl vzhledem k různým předchozím znamením a vzhledem k vylíčené shodě pevně přesvědčen o tom, že vypuzený bůh se ve své plné síle vrací, aby nastoupil *(opět)* vládu. Nebyl přece bohem v křesťanském slova smyslu, ale bohem — králem, a co tedy mohl jiného chtít než Montezumův trůn?

Že napůl nadzemský, bojující a krev prolévající bůh se mnohem lépe hodí k aztécké tradici než k raným křesťanským misionářům, na to zapomínají všichni ti, kdož vidí v bílých bozích irské mnichy a jsou stoupenci této teorie. Podobně jako se Irové dostali bez jakýchkoliv pochyb na Island a *(snad)* i do Severní Ameriky, tak se mohli dostat v době velkých irských poustevníků-mořeplavců do Střední Ameriky.

Jak bylo řečeno, je to hypotéza a zdá se, že se bez ní obejdeme. Ještě fantastičtěji vypadá teorie, kterou roku 1961 uveřejnil Pierre Honoré; v ní věhlasný etnograf, skrytý pod tímto pseudonymem a zabývající se leta průzkumem evropských vlivů v Jižní a Střední Americe, tvrdí se vší vážností:

Antický most lidských společenství přes oceán?

„Vyspělé kultury Starého i Nového světa na obou stranách Pacifiku vykazují — pokud se týká státního zřízení, světového názoru a umění, náboženského rituálu, symboliky a vědomostí kněží — podobnosti, jež jsou takové, že je nelze vysvětlit vývojem, navzájem na sobě nezávislým.“ Až sem Honoré například souhlasí s uznávaným amerikanistou Waltrem Krickebergem. Dále však vyvozuje: „Proč tedy bychom nemohli předpokládat, že ve druhém tisíciletí před naším letopočtem dosáhli krétští, snad i féničtí mořeplavci břehů Ameriky?“ Honoré v této souvislosti poukazuje nejen na podobnost krétského písma se starým písmem ve Střední Americe, ale také na svůj objev starých kamenů z oblasti Amazonky, na nichž byly hlavy skotu (jenž Indiáni před Kolumbem neznali) vedle písemných znaků, jež ukazují obrácené velké B našeho latinského písma nebo krétskou „dvojitou sekyru“. Mezi srovnávanými obrazovými motivy jsou si některé nápadně podobné, jako například Kráčející jaguáři z chrámu Jitřenky v Tule *(v Mexiku)* a Lví vlys z Priniasu, uložený v muzeu v Heráklionu *(na Krétě)*.

Jakkoliv je tato otázka přitažlivá, nelze zde o ní diskutovat. Vzhledem k námořním výkonům při plavbě do Puntu a především k fénickým plavbám není vyloučeno, že bylo dosaženo i Ameriky. Četli jsme, že už při svém pokusu o obeplutí Afriky se Portugalci skutečně dostali jednou do Brazílie (Cabral) a jednou skoro do Brazílie (Vasco da Gama při své první plavbě). Právě tak tomu mohlo být u některého vrstevníka nebo předka Hannonova. Méně pravděpodobné je, že se památka na bělocha z dávných dob udržela přes všechny na sobě navrstvené americké kultury až do dob Cortésových.

Amerika je přece ve svém vývoji nesporně mnohem později na řadě než Evropa a prožívala — jak bylo mezitím radiokarbonovou metodou prokázáno — v krétském období, tedy, před rokem 1200 př. n. l. — své archaické kulturní období, s prvními počátky keramiky. To by zase svědčilo pro návštěvu bílých bohů v pozdější době, tedy pro irské mnichy z šestého až devátého století. Za jejich dob totiž existovaly v Jižní a Střední Americe už organizované společenské jednotky, jež by byly s to takovou návštěvu zaznamenat.

Jisté je — tolik lze po krátké úvaze s dobrým svědomím tvrdit, že v Montezumovi a v části jeho lidu byla představa o vracejících se bílých bozích tak hluboce zakořeněná, že jeho rozumovou reakci na přistání cizích ozbrojených sil zcela ochromila.

Technika velkých dobyvatelů

Když Cortés v únoru 1519 vyrazil z Kuby, měl vcelku k dispozici čtyři sta Španělů, dvě stě Indiánů, k tomu ještě dvě desítky jezdců a čtrnáct malých děl s obsluhou, tedy vojsko ani ne o sedmi stech mužích, rozdělených na jednácti malých lodích. Od počátku sledoval politiku, jež mu jediná mohla zajistit úspěch: snažil se navázat s co největším počtem indiánských kmenů přátelské mírové vztahy a získat je za spojence. Že už na ostrově Cozumel bez váhání obětoval váženého důstojníka, jen aby mohl vrátit Indiánům několik jejich lidí, je známkou toho, že Cortés byl informován o vnitřním uspořádání říše, kterou chtěl dobýt. Aztécká říše byla totiž vším jiným jen ne státem s pevnou strukturou. Skládala se z pevné a krutě prosazované centrální státní moci — z pánů ve městě Temixtitanu a kmenů, které do města odevzdávaly pravidelné dávky zboží a lidí.

Na první z poplatných kmenů narazil Cortés už nedaleko pobřeží. Byli to indiánští náčelníci z města Tabasco se svými lidmi. Cortés je porazil díky neobvyklému zjevu svých

jezdců a vymínil si na nich poplatek zvláštní hodnoty, totiž dvacet otrokyň; jedna se jmenovala Marina, byla dcerou náčelníka a hovořila jak aztécky, tak i pobřežním dialektem. Cortés sice měl ve svém vojsku muže, který předtím žil u Indiánů jako otrok a naučil se tam jejich řeči; ale teprve Marina umožnila Španělům vyjednávat s vyslanci Montezumovými.

Doña Marina

I ti nejstřízlivější historikové jsou zajedno v tom, že Marina, kterou už první zprávy vždy nazývají doňou (paní) Marinou — byla mimořádnou ženou. Z pouhé žárlivosti byla pro harémové intriky odstraněna z Mexika a prodána na pobřeží. Cortés, velký znalec žen, odevzdal tento cenný dar zprvu svému favoritovi, kapitánu Puertocarrerovi, avšak brzy nato si ji vzal k sobě. Zřejmě jej opravdu milovala, stála mu vždy věrně po boku a porodila mu také syna. Cortés se s ní po pěti letech rozešel a provdal ji za důstojníka jménem Juan Xaramillo. Syn, jehož Marina Cortésovi porodila, se později stal jako don Martin Cortés rytířem řádu sv. Jakuba.

Cortés pokračoval v cestě podél pobřeží na severozápad, až k ostrůvku San Juan de Ullos. Tam se Španělé znovu vylodili, uvedli dělostřelectvo v palebné postavení, ale jejich setkání s prvními vyslanci Montezumovými bylo zpočátku naprosto přátelské. Montezuma poslal bílým bohům dary a pokrmy, mezi jiným i otroka určeného k zabití. Cortés nevyhověl této přátelské výzvě, ale účastnil se jejich hostiny a hodoval ve shodě s Mexičany; už při této příležitosti se (díky Marině) dověděl mnoho důležitého o velké říši na náhorní planině.

Založení Veracruzu

Ačkoliv záliv neposkytoval pro lodi příliš dobré kotviště, založil Cortés na pobřeží pod ochranou ostrova město a dal mu název Veracruz. Se založením města nemohl otálet, protože jedině město s vlastním soudnictvím mělo možnost samostatné existence. Cortés se dal jmenovat generálem-

kapitánem a byl nyní na Velasquezovi zcela nezávislý a odpovědný jen královské autoritě v dalekém Španělsku. Všechny lodi zničil — což se mu mohlo stát snadno osudným — námořníky zařadil do vojska a získal tak i cenný materiál pro výzbroj. Ještě podstatnější však byly už od počátku přátelské vztahy k tlustému indiánskému náčelníkovi z Cempoalu, města ležícího poblíž pobřeží. Zde žili Totonakové, nárůdek rozdělený asi na třicet vesnic a těžce strádající pod nadvládou Aztéků. Když Cortés překonal jejich strach z Aztéků a poslal Montezumovy výběrčí daní k jejich císaři s prázdnýma rukama zpět, získal tím cenného spojence, který znal cesty a dodal nosiče, ba i pomocné oddíly.

Tyto oddíly Cortés velmi naléhavě potřeboval, když se utkal se statečným kmenem Tlascalů. Měli totiž nejen početní převahu, ale nadto rozdělili armádu šikovně na dvě jednotky, a když Španělé nic netušíce pronásledovali ustupující předvoj Indiánů, octlo se náhle před nimi čtyřicet tisíc Tlascalů, což bylo bezpochyby nepříjemné překvapení.

Sparťané náhorní plošiny

V tomto okamžiku hrozilo Cortésovi úplné zničení a nebylo o nic menší než v pověstné noci smutku. Současně to však posílilo Cortésovo přesvědčení, že nalezl v Tlascalech — kteří byli mezi kmeny na náhorní plošině považováni za Sparťany — ideální spojence proti Aztékům. Poněvadž však tito spojenci zatím ještě nepomýšleli na to, že obětují srdce Španělů svým bohům a z jejich těl si připraví slavnostní hostinu, bylo třeba vyvolat v táboře Indiánů vnitřní spor a bylo zapotřebí statečného bojového umění Španělů k tomu, aby bylo dosaženo vítězství, v něž tehdy sami sotva věřili.

Přesto bylo na španělské straně pětapadesát mrtvých, což byla dobrá desetina celého malého vojska. Mnoho koní bylo zraněno, několik i zabito a ukázalo se, že protivník má dobré

vedení, je statečný a početně silný. Je jasné, že v této situaci někteří Cortésovi druhové očekávali to, co až dosud vždy činili jiní conquistadoři, byl-li odpor domorodců příliš silný: rychle sebrat, co se sebrat dalo, především otroky, potraviny a zlato, a obrátit se zase ke svým lodím. Cortés však čekal příliš dlouho na příležitost, v retrospektivě lze dokonce říci, že by byl bezpochyby raději padl, než aby dal rozkaz k ústupu. V tomto okamžiku však byla důležitá nejen jeho odvaha, ale i jeho diplomatické schopnosti. Vyjednával mezi vyslanci Montezumovými a vládci z Tlascaly suverénně a cílevědomě tak dlouho, až Tlascalové nemohli udělat nic jiného než nabídnout mu bezpodmínečnou poslušnost.

První pokus

Jeho vjezd do hlavního města Tlascalů byl triumfem. Připravili mu uvítání jako mocnému spojenci proti Aztékům. Město samo Cortés v dopise králi líčí jako větší, silnější a lidnatější než stejně výstavná maurská Granada „v době dobytí", tedy před svým pádem a španělskou porobou. Cortés tam pobyl dvacet dní a využil doby nejen k poznání Tlascalů, ale mnoha rozhovory a vzorným chováním španělských vojáků se mu dokonce podařilo získat jejich opravdové přátelství.

Když Cortés táhl 13. října 1519 dál, šla za ním celá armáda Tlascalů, i když její síla neobnášela 100 000 mužů, jak udává Cortés; bylo by totiž obtížné ji zásobovat a ještě obtížnější udržet ji na uzdě. Proto je generálkapitán poslal až na šest tisíc mužů zpět.

Masakr v Cholule

Cesta do Méxica vedla přes Montezumovo spojenecké město Cholulu, i když Tlascalové věděli o jiné cestě, po níž by byl Cortés procházel jen přátelským územím. Nechtěl mít zřejmě v zádech silného protivníka. Když však postupoval k dobytí hlavního města, upadl — ač varován — do pasti. Protože aztěčtí vyslanci poznali na vlastní oči španělskou převahu v otevřené polní bitvě, naplánovali přepadení španělských ubikací v Cholule. Jakási dáma ze společnosti cho-

lulských Toltéků, chtějíc zachránit paní Marinu pro jejího syna, prozradila Cortésovi aztécko-toltécký válečný plán; generál udeřil dříve, než zrada mohla být uskutečněna. Došlo k často diskutované řeži v Cholule, jíž se zúčastnili Tlascalové s nemenší horlivostí než Španělé. Cortés sám udává počet mrtvých jen v prvních dvou hodinách číslem třiceti tisíc, takže je nutno mluvit nikoliv o boji, nýbrž o pravé řeži. V menším měřítku to už praktikoval ve vesnicích kolem Tlascaly; v Cholule se však tato stránka jeho charakteru projevila nejsilněji.

Při výstupu na kouřící sopku Popocatépetl objevil španělský důstojník přístupovou cestu pro pochod na hlavní město a po ní k němu vyrazili s pouhými dvěma tisíci indiánských spojenců. Z horské cesty spatřili Temixtitan — město lagun — a jiná města ležící pod nimi a zářící bíle ve slunečních paprscích. Tím se uskutečnilo poprvé to, o čem od dob Kolumbových tolik Španělů snilo. 8. listopadu pak stanuli proti sobě na široké hrázi vedoucí do města císař Montezuma a Hernando Cortés.

Pro oba to byl velký okamžik, pro chladného Španěla stejně jako pro indiánského císaře. Cortés stanul na vrcholku svého života a dostal se mnohem dále než kterýkoliv křesťanský vojevůdce kdykoli před ním. Montezuma, jejž leta absolutistické vlády přeměnila v mystika, spatřil konečně před sebou bytost, na kterou tak dlouho čekal, boha-vládce, jehož převaha byla zřejmá. Všechno, co mu kněží a astrologové radili, se v tomto okamžiku rozplynulo. Žádné lidské oběti nemohly zabránit tomu, aby bílý bůh nevtáhl do Temixtitanu. Byla jen jediná možnost, a to sloužit mu a čekat na to, co určí. Ať to zní sebepodivněji, Montezumovo hodnocení nové situace, v níž se octla jeho vláda a stát, bylo lepší a také správnější než Cortésův odhad možností v tomto střetnutí. V Montezumově víře bylo místo pro bílé bohy; ve víře Cortésově nebylo nejmenšího prostoru pro pohanského

císaře, lidské oběti, lidožroutství jako rituál, zkrátka pro jakoukoliv, byť jen dočasnou křesťansko-aztéckou koexistenci. Cortés od počátku viděl v Montezumovi jen rukojmí ze všech nejžádoucnější, a tak nepoznal, že by právě pro početně slabé dobyvatelské vojsko bylo mělo větší význam přátelsky si naklonit vládce dobře fungujícího mocenského státu.

Už 17. listopadu — devět dní po prvním střetnutí — provedl Cortés pod nicotnou záminkou svůj plán a zmocnil se Montezumy. Cítil se pak tak bezpečným, že dokonce opustil opět México s úmyslem zneškodnit vojsko, jež vyslal kubánský guvernér, aby potrestal odbojného vojevůdce. Cortés v překvapivém útoku zvítězil, ohnivými slovy přivedl nové příchozí na svou stranu — mohl jim ovšem snadno slibovat bohatství, protože to nejtěžší už měl za sebou — a vrátil se do Temixtitanu *(Méxica)*.

V pasti

Zde našel hrozivou situaci, na níž jeho početně slabá posádka měla stejný podíl viny jako neschopnost sebeovládání španělského velitele Alvarada. Hrozilo nebezpečí, že se město uprostřed lagun pro ně změní v žalář. Útoky na paláce, v nichž Španělé bydlili, byly stále nebezpečnější, takže v noci na 1. červenec 1520 bylo nutno odvážit se výpadu. Vedl přes hráz, jež byla osmkrát překlenuta mosty. Aztékové všechny spálili. Příprava útoku byla úžasnou ukázkou Cortésovy strategie, jež jinak nebývala silnou stránkou conquistadorů. Při bojích v posledních dnech byli skoro všichni Španělé více či méně těžce zraněni a Cortés sám vykonal pravé divy statečnosti. Nouzově ovázaní, zemdlení vojáci si ještě za poslední noci naložili na záda své podíly z Montezumových nesmírných pokladů a pak se probíjeli přes hráz; kde byly proluky, tam propluli, tonuli pod vahou svých vaků nebo padali v boji proti Indiánům vyrojivším se v kanoích. Tak tu zahynulo šest set Španělů; jen čtvrtina bělochů se tedy za-

chránila. Ti, kteří ve zmatku na hrázi uprchli zpět do paláce, brzy nato zemřeli strašlivou smrtí na obětních oltářích aztéckých kněží.

Věrnost Tlascalů

Po sedmidenním pochodu podobajícím se spíše útěku se museli polovyhladovělí a totálně vysílení Španělé postavit k boji proti pronásledovatelům. Pravděpodobně by byli všichni vyhlazeni, kdyby nebyl Cortés včas rozpoznal a vlastní rukou nevybojoval polní znak nepřátel. Druhou šťastnou okolností byla věrnost Tlascalů, kteří ochraňovali poražené spojence proti dalšímu pronásledování Aztéků, ačkoliv by byli snadno mohli Španěly zničit. Ano, Cortés se musel dokonce dovědět, že Tlascalové jednomu kapitánovi jménem Paez, kterého zanechal vzadu jako svého místodržitele, nabídli sto tisíc bojovníků pro případ, že by se rozhodl toto pomocné vojsko vést do Temixtitanu. Paez však jednal typicky conquistadorsky a vypočítal si, že po smrti Cortése a jeho důstojníků by se stal hodnostně nejvyšším důstojníkem; proto nabídnutou pomoc mnoha nabubřelými slovy odmítl. Cortés nato dostal záchvat zuřivosti, který jej tak schvátil, „že mu muselo být operováno jeho zranění na hlavě. Uvážíme-li stav tehdejší chirurgie, můžeme v tom vidět nejsmrtelnější ze všech nebezpečí, jež kdy tento statečný muž musel podstoupit.“ (Madariaga)

Nechyběly ani hlasy, radící v oněch dnech k návratu, alespoň do Veracruzu nebo raději na Kubu. Cortés však věděl, že by tím byl sice nepochoval šance Španělska, své vlastní však zcela určitě. Vítězství nad bílými bohy zvýšilo útočnost Aztéků a té by byli podlehli i Tlascalové, a to tím spíše, že i u nich zastávala část lidí postoj indiánského spojenectví proti bělochům. Zcela pochybné také bylo, zda by byl Cortés po svém neúspěchu a vzhledem k nepřátelskému postoji mocného Velasqueze dostal ještě jednou velení. Proto vytrval, posílil své vojsko přísunem z lodí, nespokojence propustil na Kubu a budoval brigantiny pro útok na Temixtitan po vodě.

Současně studoval terén, dobyl postupně všechny strategicky důležité výpadové silnice a ovládl tak šest měsíců po svém útěku z Temixtitanu celé území mezi východním pobřežím a sopkami — novou výpadovou cestu. Postaral se však především o vojenský výcvik Tlascalů, aby je mohl v dalších bitvách lépe vést a úspěšněji nasazovat.

Druhé tažení do Mexika

30. prosince stanulo Cortésovo vojsko na okraji náhorní plošiny. V únoru obsadili jeho vojáci město Tetzcuco, ležící na velké laguně před hlavním městem. Při dobývání Itztapalapy došlo ke krveprolití podobnému v Chochule. Ukázalo se, že i vycvičení Tlascalové se dali ještě nesnadno ovládat. Brigantiny, které dal rozložit a jejichž díly neslo patnáct tisíc Tlascalů, se dostaly v pořádku k laguně a vlastní obléhání začalo. Španělům pomáhalo, že Aztékové se vždy snažili dostat své zajatce živé, aby je mohli obětovat (to zachránilo i samotnému Cortésovi život). Mnoho Indiánů naproti tomu už vlastnilo španělské meče a dovedlo s nimi i zacházet.

Vůdce aztéckých oddílů se jmenoval Guatemociu. Vymyslel si systém vlajkových znamení, jimiž dirigoval svá vojska a strategickým uměním a statečností si podle úsudku historiků nijak s Cortésem nezadal. Není tedy divu, že došlo k dlouhotrvajícím bojům se střídavým úspěchem, kdy si Španělé museli vybojovat obtížný terén píď za pídí a dům za domem, než 13. srpna 1521 mohli nastoupit k poslednímu útoku. Nesčetné domy byly srovnány se zemí, na ulicích se kupily mrtvoly. Cortés sám udává počet mrtvých v jediném dni číslem patnácti tisíc.

Smrt Guatemocina

Je možno věřit Cortésovi, že si takový konec nepřál, a to ne proto, že ve svých dopisech o tom psal císaři Karlovi, ale proto, že se považoval nejen za dobyvatele této země, ale i za prvního správce nyní rozbořených měst. Měl vždy na mysli budoucnost, jež bude následovat po objevu a dobytí.

Ještě než porazil Guatemocina, prováděl měření a zakreslování země. Postaral se o to, aby byl učiněn konec vraždění a řádění Tlascalů a u všech spojenců dosadil za své důvěrníky vážené muže z indiánských knížecích rodin, nikoliv Španěly. Nadto zuřila mezi Indiány strašná epidemie neštovic, zavlečená sem černošským vojákem, a čím déle boje trvaly, tím víc mrtvoly v Temixtitanu nebezpečí nákazy zvyšovaly.

Vzhledem ke všem Cortésovým charakterovým přednostem, jež v těchto týdnech a měsících prokázal, nás bolestivě překvapuje, že dal zajatého Guatemocina nejstrašlivějším způsobem mučit, aby se od něho dověděl o úkrytu pokladů, které Indiáni Španělům při útěku v minulém roce sebrali. O této pohnutce není pochybnosti, nebylo to pouhé rozhořčení nad obětováním mnoha Španělů na oltářích Temixtitanu. Až na tento jediný nedostatek nám však veškeré Cortésovo jednání po dosaženém vítězství dokazuje, že byl nejschopnějším Španělem v této epoše; dokazují to výzkumné výpravy k Tichému oceánu, správní opatření ještě jím samotným zahájená a obsáhlý vládní program, který odeslal v říjnu 1524 císaři a který byl prost všech iluzí o vlastních krajanech, ale plný správných hodnocení Indiánů a možností jejich použití.

Ani Cortés nebyl ušetřen boje, který obvykle následoval po každém dobytí, totiž zápasu o jeho uznání korunou. Zdá se však, jako by jej velikost činu i při této příležitosti vyzvedla vysoko nad ostatní conquistadory, z nichž mnozí sotva věděli, co vlastně dobyli. Měl mnoho přátel, avšak neméně nepřátel, a když roku 1528 opouštěl Mexiko, věděl, že všechno, co mu poskytne císař, mu nebude moci vynahradit vládu nad dobytou zemí.

I ve Španělsku zůstal Cortés vždy spjat s Mexikem. Soukromá akademie, skládající se z duchaplných mužů a scházející se v jeho domě, vždy projednávala témata, jež lze vyložit jako pokusy o zvládnutí nové skutečnosti. I Cortésova závěť,

pořízená roku 1547, je svědectvím tohoto sepětí: svůj velký pozemkový majetek s 23 000 indiánskými zemědělskými dělníky a titul markýze z Oaxacy odkázal Cortés svému synovi narozenému z nemanželského spojení s Indiánkou Marinou; také ostatní legitimní i nelegitimní děti bohatě obdařil a věnoval velký kapitál na stavbu nemocnice, konventu a university pro domorodce Nové Hispánie. Neexistuje jiný španělský objevitel a dobyvatel, o němž by se dalo říci něco podobného, a to jasně ukazuje na césarský rys tohoto muže, na paralelu, vyplývající z mnoha zastávek jeho života.

Španělé v Andách

Pizarro z Trujilla

Jako by století chtělo s úlekem něco ubrat z toho, co dalo tomuto jedinci, postavilo těsně vedle něho jednu z postav, kterou lze označit jen za negativní veličinu: Francisca Pizarra, dobyvatele Peru.

Také Pizarro byl z Estremadury. Spatřil světlo světa v městečku Trujillo, ležícím v oblasti Sierry de Guadelupe, a byl legitimním synem kapitána. Jeho matka podporovala Franciscovy plány do budoucnosti tím, že s třemi jinými muži přivedla na svět další tři syny, takže čtyři Pizarrové vytvářeli už malé jádro skupiny.

Francisco po několik let pásl sedlákům na sieře malá stáda vepřů. Když toho měl dost, odešel do Sevilly a jako dvaadvacetiletý se poprvé objevil v bojích na Haiti a Kubě. Psal se rok 1510. Cortés byl tehdy mladým úředníkem, obchod s černošskými otroky do Ameriky právě začínal, velké staroamerické říše nebyly ještě nalezeny. Pizarro, který se ničím nevyučil, šel cestou všech rytířů štěstěny a připojoval se tu k tomu, tu k onomu conquistadorovi. Jistá vrozená inteligence jej přitom vždy stavěla po bok silnějšího, takže byl tím, kdo

vydal odvážného Nuñeze de Balboy do rukou protivníka. Avšak teprve roku 1524 našel muže, kteří mu zčásti penězi, zčásti svým talentem umožnili realizovat vlastní dobyvatelskou výpravu na severozápadní pobřeží Jižní Ameriky.

Tři nerovní druhové

Společně s mnichem Hernandem de Luquem a s mimořádně nadaným rytířem Diegem de Almagrem pronikl Pizarro směrem k dnešnímu Ecuadoru tak daleko, že se na obzoru rýsovala pro něho výnosná expedice. Když si tím byl už jist, odjel Pizarro zpět do Španělska a podařilo se mu získat královské svolení k expedici do oněch krajin. Almagro, který několikrát svým přísunem zachránil první expedici a činil přípravy pro pozdější podniky, byl tehdy už prakticky z akce vyloučen.

Ve Španělsku hovořil Pizarro se slavným Cortésem a požádal ho o radu. A Cortés podle svých zkušeností radil, aby se bezpodmínečně co nejrychleji zmocnil osoby vládce území, jichž chtěl dobýt, pak že lid sám už nebude dělat příliš mnoho potíží.

Cortés správně rozpoznal archaicko-absolutistickou strukturu starých amerických států. Když se Pizarro v září 1532 zmocnil po masakru v Caxamalca krále inků Atahualpy, zhroutil se správní systém velké říše, přizpůsobený božskému vládci, jako by byl smrtelně ochrnut. Ano, Pizarro se cítil tak silným, že dal dokonce uškrtit krále, kterého zatím držel v zajetí jako rukojmí, ačkoliv jeho lid sebral požadované ohromné výkupné — velký sál plný zlata a zlatého náčiní. V zápase, který vypukl v dobyté obrovské říši o nadvládu, dal Pizarro svého starého pomocníka a druha Almagru popravit. Sám brzy nato zemřel pod ranami Almagrových přívrženců. I jeden z jeho bratří skončil na šibenici a jen Hernando Pizarro, dobyvatelův nevlastní bratr a zeť, se dočkal pozdních poct a titulu markýze de la Conquista.

Záhada kolem dobyvatelských zisku

Stejně tak jako říše inků se stala i říše Aztéků ve svém pozdním období, ve strnulosti své moci a svých vládců, obětí

nejen energických dobyvatelů, ale i své vlastní duchovní izolace, své víry ve svět božského království mimo Ameriku, který už dávno neexistoval. Dokud stáli Španělé ještě jako malá hrstka proti hrozivé moci těchto států, byli nanejvýš považováni za duchovní, nikdy však za materiální nebezpečí. A když státní moc Aztéků a inků nebyla už hrozivá, nedostávalo se těmto státním útvarům pružnosti vést dál pravou vlasteneckou válku ve vnitru země. Lze považovat za jisté, že kdyby byl dnes učiněn pokus o dobytí jednoho ze států v Kordillerách, narazil by na větší obtíže, než tomu bylo u Pizarra, který někdy velel sotva více než třem stům mužů; italsko-etiopská válka roku 1935 dokázala, že hory a džungle mohou i moderním zbraním připravit mnohou porážku.

Ve Španělsku a v chudých ostrovních koloniích v Karibském moři vyvolaly úspěchy Cortésovy a Pizarrovy po desetiletích bídy a zklamání, porážek a ztrát na lidských životech novou vlnu nadšení. Z mateřské země došly posily nových kolonistů a dobrodruhů, zkušení i méně zkušení rytíři se dávali na pochod na sever i na jih. Ale také z dobytých mexických a peruánských oblastí byly přes dosažené hranice podnikány stále nové výpravy.

Ze spousty jmen a osudů lze vyzvednout jen některé, i když téměř každý z osudů by vyplnil samostatný román, a když se zdá, jako by dějiny v tomto půlstoletí byly vyprodukovaly všechna dobrodružství, která předtím byla jen náplní rytířských románů středověku. Mnohé se nám dokonce zdají ještě neuvěřitelnějšími než conquistadorům samotným. Víme přece, že mnohé z oblastí, o které byl veden dobyvatelský boj, jsou dodnes oblastmi, kam míří expedice, že i letadly a motorovými čluny byly prozkoumány jen úzké pruhy pobřeží při velkých řekách v Jižní Americe.

Jen málo žen drželo krok

Jsou to dějiny mužů a pro muže, v nichž se ženy objevují jen zcela ojediněle: Kastilanka jmenující se Maria de Estrada se ve zdraví dostala z Temixtitanu, když odtud Španělé

museli uprchnout; Inez Suarezová byla neohroženou družkou conquistadora Pedra de Valdivii, když se roku 1540 vypravil z města Cuzca na jih, aby se zmocnil země Araukanů, jež se dnes nazývá Chile. Valdivia však neměl úspěch, protože Indiáni měli ve svém čele Lautara, náčelníka velké inteligence, rozhledu a schopnosti, a byli tak udatní, že působili Španělům velké potíže. Teprve roku 1792 se jim podařilo zcela si je porobit, ale už roku 1810 se stala země nezávislou.

Avšak i v osudech mužů se neustále objevují pohádkové rysy a neuvěřitelné momenty. Sami ovšem těmto představám věřili, neboť když byla objevena dvě pohádkově bohatá království, proč by neměla existovat ještě další zlatá města v hlubinách pralesů, v dálkách stepí, uprostřed vysoko se tyčících hor? Je přirozené, že tyto dohady byly živeny Indiány, kteří ve své chytrosti dětí přírody se brzy dopídili, oč vlastně cizí dobyvatelé usilovali. Stačilo, aby ukázali zemdlenému, napůl zdivočelému a vyhladovělému španělskému kapitánovi zlatou náušnici, aby mnohoznačně zamrkali a pak někam ukázali a už do údů bělocha proudila nová síla. Hned pak opouštěli kmen, který si právě podrobili a šli hledat vlastní Zemi zlata, Stříbrné hory, Sedm měst či indiánského vládce, který byl tak svatý, že se jeho těla nesměl dotknout oděv, a proto se poválel nahý ve zlatém prachu a vládl jako zlatý muž — el Dorado. El Dorado neznamenalo nic jiného než pohádku o nových královských šatech, které vůbec neexistovaly. Aby však na to přišli, bylo třeba hledat, a to dlouhá leta.

První cesta napříč Jižní Amerikou

Při těchto pokusech se podařila španělskému kapitánovi Franciscovi de Orellanovi roku 1542 poprvé cesta napříč Jižní Amerikou. Vypravil se s Gonzalem Pizarrem z Quita *(v Ecuadoru)*, u řeky Napo se osamostatnil a jel s šedesáti druhy po ní až k Amazonce a pak po veletoku k jeho ústí. Přitom ovšem neustále viděli jen zcela nepronikutelné pralesy, a když

se jednou Orellana při hledání potravy příliš vzdálil od břehu řeky, zahnala ho indiánská náčelnice Conori vzápětí ozbrojenou silou nazpět. Orellana, který sám byl nebezpečně zraněn, dal nato řece jméno Amazonka. (Jiný výklad vychází z indiánského slova Amassona, což znamená tolik jako ničitel člunů, tento význam byl bělochy falešně uváděn v souvislost s jakousi říší amazonek.)

Jiná velká řeka — Paraná — měla razit cestu Mendozově výpravě z roku 1535 do nitra Jižní Ameriky. Mendoza byl dvořanem bez zkušeností v Americe, takže iniciativa brzy přešla na zdatného Juana de Ayolase a jeho kapitána Dominga Martineze de Iralu. Zatímco Ayolas se všemi svými lidmi zahynul kdesi v Gran Chacu, vybudoval Irala při řece Paraná za podpory mírumilovných indiánských rolníků kolem města Asunción vzkvětající kolonii. Dobrý vztah mezi oběma rasami se vyvinul proto, že Irala nebránil svým lidem žít jak chtěli, každému povolil sedm až osm indiánských žen a nevyvíjel zvláštní misionářskou horlivost. „Tyto ženy," jak píše Ulrich Schmiedel, „jsou velmi krásné a velké milovnice, velmi příchylné a jak se mi zdá, velmi vášnivého těla." A ve srovnání s hrozným hladem na pobřeží, kde Španělé nepohrdli ani masem z těl oběšenců (!), se Asunción jevil mnohému jako ráj, v němž se dobře žilo.

Eldorado

Do jisté míry úspěšní byli při hledání Země zlata jen muži, kteří se vydali do hornaté Kolumbie, kde bojovalo proti sobě několik malých, ale poměrně vysoce vyvinutých indiánských států. Žádný z nich ovšem zdaleka nedosahoval velikosti říše inků či Aztéků. Protože však oblast Čibčů byla posledním zlatým pokladem celého kontinentu, zamířili do ní dobyvatelé zhruba ve stejnou dobu ze tří stran. Z Quita, tedy z jihu, přišel Sebastian de Benalcazar, z východu Nicolaus Federmann, polní hejtman kupeckého rodu Welserů z Augšpurku, a ze severu — od pobřeží — španělský právník Jimenez de Quesada. Tomu se poštěstilo najít starou Solnou stezku

vysokohorských Indiánů. A tak z počtu devíti set mužů se jich dostalo alespoň sto šedesát do oblasti Čibčů, kteří se po krátkém odporu vzdali. Federmann musel kvůli nepřátelskému sousednímu guvernérovi pochodovat oklikou z Cora *(východně od Maracaiba na pobřeží Venezuely)* k řece Apure, přičemž bylo třeba překonat obtížný horský řetěz. Pak pokračoval přes llanos k Metě, a konečně se dostal na jaře 1539 ledem a sněhem na východních Kordillerách, horskými průsmyky a přes propasti do oblasti Čibčů, kde ho přivítali vojáci Quesadovi.

Prázdná Severní Amerika

Stejně nepochopitelná jako pustina džungle se conquistadorům jevila prázdnost obrovského severoamerického kontinentu. A zde, kde přece musely existovat říše a města, jistě větší a bohatší zlatem než samo Mexiko, došlo k téměř šíleným výpravám Španělů všemi směry. Španělé v tomto úseku dějin byli zřejmě neúnavní a neohrožení.

Také toto dobrodružství začalo Cortésem. Porazil totiž Panfila de Narvaeze, kterého za ním poslal guvernér na Kubě, a poražený conquistador — zřejmě žádný velký hrdina — se navrátil na Kubu, aby se pokusil o štěstí někde jinde. Jeho další expedice ztroskotala na severním pobřeží Mexického zálivu a Narvaez se zachránil za cenu svých lidí, kteří z větší části zahynuli na pobřeží Texasu. Několik jich zůstalo na živu jako otroci Indiánů, mezi jinými felčar jménem Cabeza de Vaca, který uprchl z otroctví a — ohlašován od jednoho kmene ke druhému jako zázračný doktor — prošel bez újmy jihem dnešních Spojených států amerických. Konečně po šesti letech se dostal ke Kalifornskému zálivu; tam roku 1536 narazil na španělskou hlídku a mohl se vrátit do světa bělochů.

Hernando de Soto

Ačkoliv tento muž byl vpravdě povolán k tomu, aby zničil španělské iluze o Severní Americe a skutečně se o to ze všech sil snažil, přece na jeho slova nedali. Tak se v květnu 1539

na západním pobřeží Floridy vylodilo značně silné španělské vojsko se vším, co bylo zapotřebí k založení osad, včetně domácího zvířectva. Vojsku velel Hernando de Soto, jeden z nejneústupnějších, nejodvážnějších a nejvytrvalejších conquistadorů.

Pocházel podobně jako Cortés a Pizarro z Estremadury. Už jako guvernér si získal značné zásluhy a vybudoval znovu Havanu, zničenou francouzskými piráty. Pak doprovázel Pizarra do Peru a byl jedním z mála lidí, kteří se pokusili o záchranu života krále inků. Než zemřel roku 1542 při Mississippi, procestoval dnešní státy USA Floridu, Jižní Karolínu a Severní Karolínu, Alabamu a dále oblast při Mississippi a Missouri, přezimoval při řece Arkansasu, a teprve tam se vzdal svého velkého plánu.

Jeho následovník Pedro de Alvarado vedl jeho oddíl dále. Při nekonečném marném hledání legendárních Sedmi měst cestoval napříč východní částí dnešního Texasu a nakonec nastoupil zpáteční plavbu přes Mexický záliv. Byl to tak obrovský pochod, že by byl býval mnohem významnější pro dějiny objevů než pro vývoj španělské koloniální říše — kdyby byli už conquistadoři a jejich mužové ctižádostiví procestovalou zemi také dovedli popsat a poznané řeky zaznamenat na mapách.

Pirátští kapitáni na dalekých plavbách

Velké zklamání Sota, Mendozy, Orellany, Valdivii — a jak se všichni jmenovali — objevitelskou horečku nikterak neutlumilo; přenášela se jen dále, na jiné skupiny lidí: na vlastní geografy, kteří na základě různých zpráv kreslili první mapy Nového světa, a na anglické, francouzské a holandské mořeplavce; ti využili map k tomu, aby dohnali zpoždění, které tu jejich země měly.

Od počátku šestnáctého století zasahují do průběhu španělských koloniálních dějin zprvu jen jednotlivé lodi Francie, ale i Anglie a Nizozemska. Když Cortés poslal roku 1522 do Španělska loď bohatě naloženou ukořistěným zlatem, stříbrem, keramikou, pestrými koberci a jinými cennostmi, podařil se francouzskému korzárovi Fleurymu tučný lov: poklady Aztéků brzy ležely před užaslým francouzským králem Františkem I., který byl všemi krásami příliš nadšen, než aby je vydal Karlu V. Také před Kubou rozvíjeli francouzští korzáři svou činnost a roku 1616 nedobyl španělskou osadu São Tomé nikdo významnější než Walter Raleigh. Po jeho dřívějších návštěvách v Severní a Jižní Americe to byl jeho poslední pokus o volný, dobrodružný život a už roku 1618 to zaplatil životem . . . Byli však také korsáři, kteří měli víc štěstí než básník a dvořan, oblíbenec a revolucionář Raleigh. Zřejmě proto, že byli jiného ražení, tvrdší, prostší, nezlomnější, a tudíž spíše schopní pokračovat v díle, započatém conquistadory.

Fleury a Walter Raleigh

Začalo to celým hejnem francouzských kaperských kapitánů, kteří přišli svým krajanům v severní Brazílii na pomoc, když podpora Indiánů proti Portugalcům nestačila. Indiáni a Francouzi si přitom tak dobře rozuměli, že Hans Staden, pocházející z Homburgu v Hessensku, byl nucen spřátelit se s francouzským obchodníkem, chtěl-li uniknout obvyklému osudu zajatých Portugalců, že by jej totiž snědli. Také na Floridě založili Francouzi osady. Ale podobně jako kaperské lodi se omezovaly na malé, odvážné výpady, tak se ani Francouzům nepodařilo založit v jihoamerické a středoamerické oblasti natrvalo významnější osady.

Neúspěchy Francouzů v Brazílii a na Floridě

Angličané měli to štěstí, že jim tehdy vládla energická královna, netrpící zvláštními předsudky. Její záliba v prastaré mužné činnosti jejích námořních lupičů šla tak daleko, že

Alžběta I.

alespoň jednomu z nich — už uvedenému siru Walterovi Raleighovi — věnovala určitou dobu své srdce. Ostatním dodávala odvahy, pomáhala jim výzbrojí a ochraňovala je proti žádostem Španělů o jejich vydání a hrozbě trestů.

Malou skupinku zvlášť zdatných kapitánů — jichž bylo, jak se zdálo, škoda pro pouhé pirátské plavby — pověřila výzkumnými úkoly, i když se u všech plaveb úspěchů nedočkala. Willoughby, Chancellor a Durfort při výzbroji svých lodí využili rady Sebastiana Cabota. Roku 1533 vypluli daleko k severu do Bílého moře, směrem na Archangelsk. Durfort a Willoughby se pokusili přečkat zimu v rusko-laponském pohraničí, zahynuli však se všemi lidmi; Willoughbyův deník — nalezený ruskými rybáři — končí lednem 1554. Chancellor však navázal příštího jara spojení s Rusy a poslal svého kormidelníka Burrougha dokonce až k pobřeží při Pečoře — při této plavbě mu byli ovšem nápomocni domorodí lodníci. 15. června 1554 se dostal až na Novou Zemi a tím zahájil řadu mořeplavců, kteří se v dalších desetiletích zasloužili o tuto prastarou, i když obtížnou obchodní cestu a o její obnovení. Po něm následovali francouzský Vlám Jean Sauvage z Dieppe, Holanďan Cornelius Nay a plavci k Špicberkům Heemmskerck a Barents.

Frobisher a Hudson v Arktidě

Do stejných ledových zeměpisných šířek se odvážil sir Martin Frobisher z Yorkshiru. Po svém prvním startu roku 1576 se však obrátil nikoliv na východ, nýbrž na západ. Dostal se do Grónska a objevil hluboký záliv, který pokládal za průplav vedoucí na západ. Jelikož bylo až roku 1862 dokázáno, že to je pouze hluboký záliv Baffinův, vynesl mu objev zprvu velké pocty. Jeho postavení u panenské královny nebylo oslabeno ani tím, že nazval část západního Grónska Frislandem a pak pod slibným názvem Nová Anglie ji složil k nohám své královny. Jako pravý muž, jenž se neobává ani omylů, zemřel na zranění, jež mu přivodili obránci bretaňské pevnosti Crozonu.

Opravdový, i když nepříliš daleko vedoucí průliv našel na své poslední cestě Henry Hudson. Byl to vytrvalý a odvážný mořeplavec, který v letech 1607—1608 hledal na grónském východním pobřeží, před kterým měli i Vikingové respekt, až k 73° s. š. — tedy až za Scoresbysund a ostrov Jan Mayen — průjezd do Číny. Tuto myšlenku uskutečnilo teprve v dnešní době několik leteckých společností na linkách přes severní pól do Tokia. Při poslední plavbě si však Hudson zřejmě nevybral pro své mužstvo vhodné lidi: v Hudsonově zálivu se jeho drsní chlapi vzbouřili. Nevysadili ho však někde na pobřeží severní Kanady, nýbrž ho s několika jeho věrnými posadili do malého člunu, který v bouřlivém severním moři neměl vyhlídky na záchranu. S ním zemřel i jeho syn (asi roku 1611).

Rovněž John Davis ze Sandrigde v Devonshiru se odvážil k východnímu pobřeží Grónska, chtěje najít průjezd. Dal kousku země příznačné jméno Desolationland (*Opuštěná země*), obeplul jižní špičku velkého ostrova a zkusil to na jeho západní straně znovu, což mu vyneslo čest, že je tam dnes Davisův průliv. V pochopitelné touze po teplejších zeměpisných šířkách doprovázel roku 1591 piráta-gentlemana a nevyléčitelného marnotratníka Cavendishe do jižní části Atlantiku. Povaha korzára z Oxfordu však asi starému mořskému vlku z Devonshiru nevyhovovala, neboť jeho flotilu opustil a objevil se svou lodí Falklandské ostrovy, jež jsou dodnes předmětem sporů mezi Argentinou a Velkou Británií. Protože se mu jižní vody i nadále více zamlouvaly, následovaly teď rychle po sobě tři plavby do Východní Indie. Jeho fregata se sice jmenovala Tiger, nakonec však vklouzla do pasti, kterou ji nastražili čínští piráti: Před ostrovem Bintangem u Singapuru spatřili lodníci Tigeru džunku, jež byla zdánlivě v nebezpečí ztroskotání. Britové se přiblížili, spustili žebříky a pomohli domnělým trosečníkům žluté pleti na palubu. Když se všichni dostali na palubu Tigeru, vytasili zpod svých mokrých

Piráti na džunkách zabíjí Johna Davise

blůz dlouhé malajské dýky a vrhli se na nic netušící Angličany. Bylo to 29. prosince 1605; od té doby ještě mnohý statečný kapitán přišel tímto způsobem o loď i život.

Rovněž Francis Drake pocházel z Devonshiru, jemu však sotva mohli piráti na džunkách připravit podobný osud. Zprvu se plavil ve vodách Afriky a roku 1567 dostal svou první vlastní loď, zvanou Judith. Přečkala dokonce v neporušeném stavu porážku, kterou britské lodi pod velením Hawkinse utrpěly před mexickým přístavem Veracruzem. Zatímco starý pirát John Hawkins vydechl duši na ostrově San Juan de Ulloa, unikl Drake s jizvou v obličeji a kulkou v noze — což Španělům až do konce svého života neodpustil. V letech 1572—73 se vrátil na místo své porážky a způsobil Španělům a přístavním městům Španělů velké škody. Ale i to bylo pouhou přípravou pro velký podnik, totiž pro dlouho utajované obeplutí celé Jižní a Severní Ameriky — jež se ovšem nezdařilo, ale bylo opakováním Magalhãesovy cesty kolem světa.

Velká cesta Francise Draka

Francis Drake vyplul 15. listopadu 1577 z Plymouthu s pěti loďmi. Své loďstvo rozšířil o několik ukořistěných lodí před pobřežím Brazílie, přičemž získal ještě navíc zkušeného kormidelníka Nuňu da Silvu. Před Patagonií však musel dvě menší expediční lodi a ukořistěnou loď zvanou Maria spálit a posádku lodí rozdělit na zbývající. Za šestnáct dní (v srpnu až září 1578) se zdařil průjezd průlivem Magalhãesovým, ale bouře u tichomořského pobřeží zahnaly loďstvo do útesů. Malá Marigold se potopila a Elizabeth — podobně jako Magalhãesův Antonio — využila spleti fjordů, odloučila se od flotily a vrátila se domů.

Tři dny odpočíval Drake s jedinou lodí Pelicanem u bezútěšného ostrova, potom však měl kořistník jinak tak klidné, nepřítelem neohrožované západní pobřeží Jižní Ameriky

před sebou volné. Nebyly to objevy, když před Valparaisem ukořistil 25 000 pesos ve zlatě a nato proměnil Pelicana v Golden Hind (*Zlatá laň*). To však už patří k námořnickému životu Francise Draka stejně jako jeho šíleně odvážná plavba k neznámému přístavu Callao se sedmnácti spícími loďmi, nebo ukořistění lodi Cacafuego s třinácti bednami plnými stříbrňáků, šestadvaceti tunami stříbra v prutech, osmdesáti hřivnami zlata . . . celoroční výtěžek nelidské nucené práce v dolech u Potosí.

Protože Drakova loď byla už tak zatížena kořistí, že se udržela nad vodou jen takovými prostředky, jako byly prázdné sudy a jiné vzduchové polštáře, rozhodl se pro návrat, který měl vést cestou Frobisherem právě objevenou. Drake však už na 42° s. š. — tedy ještě na zcela přívětivém pobřeží dnešního Oregonu — tušil, že jeho krajan Frobisher nic pořádného neobjevil a rozhodl se pro návrat přes Tichý oceán kolem Afriky. Protože se z chování domorodců dalo soudit, že se k těmto břehům až dosud nedostali žádní běloši, přistál Drake před změnou kursu v malém zálivu (severně od dnešního města San Francisco) a upevnil na nízkém sloupku měděnou tabulku, na které zafixoval svou lenní smlouvu s indiánskými náčelníky a zemi svěřil péči anglické královny; tabulka byla nalezena teprve roku 1938. Asi v polovině roku 1579 opustil Drake pohostinné břehy severní Kalifornie, zdržel se na Molukách jen pro krátký výměnný obchod, protože koření bylo pro jeho loď menší zátěží než jeho protihodnota ve stříbře, a 12. prosince zase odplul. Před Celebesem ztroskotal, podařilo se mu však loď zachránit a opravit. Plymouthu dosáhl obvyklou cestou 26. září 1580 jako první kapitán, který obeplul Zemi na téže lodi.

Sir Francis zakončuje éru

Chladná Alžběta potřebovala několik měsíců na to, aby si ujasnila, jak by měla odvážného Brita přivítat. Nejprve byl přinucen odevzdat část svého lupu, pak však přece jen zvítězilo nad výhradami obecné nadšení. V dubnu 1581 vstoupila

královna na palubu slavné pirátské lodi a pasovala Francise Draka na rytíře. O tři roky později už měl své křeslo v parlamentě. Roku 1585 vedl britské loďstvo do Západní Indie, roku 1588 porazil společně s lordem Howardem loďstvo Armadu, poslanou proti Anglii španělským králem Filipem.

Tím skončilo století, které začalo objevením mysu Dobré naděje a před jehož začátkem stál velký čin Kolumbův, a tímto stoletím skončilo také období iberských objevitelů, mořeplavců a conquistadorů, a to nejen Drakem, i když také jím. Podobně jako on poznalo mezitím mnoho Britů a Holanďanů, Němců a Francouzů nové objevené části světa, a to byl také počátek velkého využití všeho nového, co se náhle na světě objevilo: byl to společný úkol všech národů, kteří dali této věci k dispozici své nejlepší duchy.

UČENÍ OBJEVITELÉ A PROFESOŘI NA VELKÉ CESTĚ

Když portugalský král Jan II. odmítl Kolumbovu nabídku, že ukáže portugalským lodím západní cestu do Indie, pak při tom asi působila i obava, že takovou námořní trasu přes Atlantik budou velmi brzy používat i ostatní námořní národy Evropy. Cesta kolem Afriky totiž zprvu vedla podél portugalských břehů a byla z portugalských skupin ostrovů před severozápadním pobřežím Afriky snadno kontrolovatelná.

Západní cestou sice nebyla objevena vlastní Indie, ale takzvaná Západní Indie a ohromná masa země Severní a Jižní Ameriky, ležící severně a jižně od tohoto ostrovního světa a úzkého pevninského mostu. Král Jan II. se toho už nedožil, ale jeho následovníci na něj jistě často vzpomínali, když už v prvních desetiletích 16. století nastal skutečný frontální útok Evropy na nový kontinent, který směřoval z geografických a politických důvodů spíše do Severní Ameriky než do Jižní.

Angové z Dieppe

Po cestách Cabotů následovala nejprve anonymní invaze portugalských, baskických a bretaňských rybářů, kteří se plavili každoročně přes severní Atlantik k vodám Newfoundlandu, bohatého rybami. Vyjížděli začátkem jara, bohatě zásobemi solí, obnovili na svých newfoundlandských opěrných bodech chatrče, které si předtím vystavěli, usušili na vzduchu ryby, jež ulovili, a přivezli je nasolené domů. Informace, které přinesli o cizích pobřežích a kmenech, se shromažďovaly v domě velkého rejdaře Anga v Dieppe, jehož rodina nakonec tak zbohatla, že si mohla dovolit pomstít se za zajetí jedné lodi velkým útokem celé flotily na Azory. Byla to leta, kdy Francouzi po tuctech zajímali portugalské a španělské

obchodní lodě a vyznali se velmi dobře i v prostoru při ústí Hudsonu *(tedy v dnešním státě USA New York)*. K založení prvních francouzských osad došlo však teprve za Jacquese Cartiera, pocházejícího z malebného přístavního městečka Saint-Malo. Získal v Brazílii mnoho zkušeností, přivezl si odtud hnědou dívku a ve čtyřiceti letech byl pro své znalosti slavnou místní osobností; tehdy jej František I. pověřil vedením objevné cesty do Severní Ameriky.

Jacques Cartier ze Saint-Malo

20. dubna 1534 vyplul s dvěma loďmi. 10. května přistál už v zálivu Bonavista na Newfoundlandu. Opatřil si zásoby na ostrůvku, kde se to hemžilo přímořským ptactvem, a plul průlivem Belle-Isle dále. Na poloostrově Gaspé vztyčil kříž, vyhlásil obsazení země Francií a unesl do Francie dva náčelníkovy syny, které našel úplně zpité ohnivou vodou. Že starý náčelník strpěl na svém území kříž teprve tehdy, když ho bohatě obdarovali, ukazuje na to, že se už dříve seznámil s bělochy (jak to ještě dnes tvrdí baskičtí rybáři). František I. byl Cartierovými prvními skromnými úspěchy nanejvýš spokojen a vyslal jej po roce na další plavbu.

Začala 19. května 1535. Účastnilo se jí i několik odborníků z ministerstva financí, dále astronom, lékař a lékárník s botanickými znalostmi. Cartier plul stejnou cestou, pronikl však hluboko proti proudu řeky svatého Vavřince a doplul 2. října k indiánské vesnici Hochelaga, vzdálené asi dvě stě kilometrů od ústí. Poznal tam pěstování kukuřice a podlouhlé domy Indiánů, chráněné palisádami, dále tabák, zálibu Indiánů v nepřátelských skalpech a věčné nepřátelství mezi jednotlivými kmeny. Ještě důležitější však bylo, že během dlouhé a tuhé zimy objevil indiánský nápoj ameda, kterým se rudokožci chránili před kurdějemi. I mnoho Cartierových mužů se tímto nápojem překvapivě rychle uzdravilo.

Hoře, tyčící se za Hochelagou, dal jméno Mont Royal, z čehož později vznikl Montreal, první zárodek francouzské oblasti v Kanadě. Do té doby však uplynulo ještě mnoho let,

a když roku 1557 Cartier zemřel na mor, byl skoro stejně zapomenut, jako se zapomnělo na jeho nepříliš vydatné objevy, o nichž podal francouzskému králi zprávu.

Champlain zakládá Quebec

Zásluhu na značném rozšíření znalostí měl teprve Samuel de Champlain, učený mořeplavec či mořeplavecký učenec, jeden z mužů stojících na hranici mezi dobrodružstvím dálek a dobrodružstvím poznání, kterým geografické vědy vděčí za tak mnohé.

Spící Brouage

Champlain pocházel z městečka Brouage, o kterém dnes už nikdo nic neví a jež zaniklo, když roku 1586 byl za války proti La Rochelle jeho přístav zasypán — přístav, který býval kdysi druhým největším ve Francii . . . V mrtvém, jen asi stovkou lidí obývaném bloku domů se dosud uprostřed mohutných valů ukazuje dům, v němž Champlain spatřil světlo světa. Leží nedaleko jiného domu, přiznejme, že hezčího, v němž krásná Maria Manciniová musela žít ve vyhnanství, poněvadž mocný kardinál Mazarin nepřál její lásce k Ludvíku XIV.

Z tohoto malého světa se tedy Champlain vymanil, zprvu do světa vědy, který mu otevřel farář malého námořnického kostela s ozdobnými lodními figurkami a starými pomníky, pak však také do světa zbraní a náboženských válek, takže už při své první plavbě do Mexika měl značné zkušenosti. Po jeho návratu a podané zprávě jej přijal Jindřich IV., jeden z nejinteligentnějších králů, kteří kdy dosedli na francouzský trůn. Champlain se stal královským geografem, dostal roční plat a roku 1603 vyjel z Honfleuru přes Atlantik s novou expedicí, jež měla sloužit i obchodu kožešinami. „Tím začalo velké dobrodružství, jež mělo trvat třicet let a bylo přerušováno jedenácti plavbami z Kanady do Francie," píše Pierre-

-Jacques Charliat z Akademie francouzského námořnictva — a nijak tím nepřehání.

Během těchto třiceti let se stal královský geograf, důstojník a mořeplavec prvním Kanaďanem a vzal na sebe všechny důsledky, jež takový pionýrský život s sebou přináší. Velkou pomocí mu přitom bylo, že už v nejtěžších začátcích v sobě objevil lásku k zemi a jejím obyvatelům. I když bylo romantickým omylem dívat se na Indiány jako na potomky kdysi kultivovanějšího národa, které je teď třeba vrátit k zemědělství a rekultivovat je, byly vztahy mezi Champlainem a Kanadou zato tím nezkalenější; byla to láska na první pohled. Způsobila, že objevitel, dobyvatel a guvernér Champlain o své obrovské říši hovořil tak něžně jako sedlák o svém sadu u domu.

Malá obchodní stanice Quebec

Roku 1608 získal Champlain pro své nové osady monopol na obchod kožešinami a založil Quebec, zpočátku jen malou obchodní stanici, vedle starého indiánského města Stadacony, jež navštívil už Cartier. I jeho spojenectví s Hurony a Algonkiny lze hodnotit jako pokrok, i když to byl začátek nepřátelství s Irokézy. Další desetiletí bohužel ukázala, že si Britové svým spojenectvím s Irokézy získali na svou stranu z indiánských kmenů nejmocnější.

Champlainův druh Etienne Brulé prozkoumal se skupinou Huronů oblast Velkých jezer a hlavní tábor založil v místě dnešního Toronta. Brulé je prvním z řady velmi mladých badatelů, kteří se zcela přizpůsobili životu Indiánů, přijali jejich mravy i charakter a brzy zmizeli z dohledu svých bílých přátel a velitelů. O tomto zdatném mladém Francouzovi víme proto jen velmi málo. Později přešel k Angličanům a Irokézům a roku 1633 skončil u mučednického kůlu svých bývalých přátel Huronů. Angličan Henri Kelsey — tehdy ještě mladší než Brulé — dosáhl z Hudsonova zálivu jezera Winnipegu. Dokázal, že Indiáni v této oblasti přestali obchodovat s francouzskými stanicemi, a prozkoumal oblasti Saskat-

chewanu, obývané Indiány, a přitom nikdy nevystupoval jako jejich nepřítel. Bohatě obtížen kožešinami nalezl zpáteční cestu k Hudsonovu zálivu a vrátil se k bělošskému způsobu života. Kelsey byl mužem, který Francouzům odčaroval obrovské zázemí, z něhož lovci kožešin zásobovali nákupní kanceláře při řece svatého Vavřince. Ale Severní Amerika byla přece tak nekonečně rozlehlá!

Už od roku 1667 pobýval v Kanadě Cavelier de la Salle, pocházející z Normandie. Jako syn bohatého obchodníka s kožešinami se nejprve zajímal jen o obchod s kůžemi, ale podobně jako Champlain odvrhl vzhledem k nesmírným možnostem Nového světa všechny výhrady a předsudky a upsal svou duši zcela lesům, prériím a řekám dosud neznámé Severní Ameriky. Dostat od Indiánů bezpečné informace nebylo tak jednoduché, neboť podobně jako všechny jiné kmeny, Serery počínaje, si přáli, aby obchod nebo alespoň meziobchod zůstal v jejich rukou. Bílý muž měl zůstat tam, kde byl, oni mu kůže přinesou. Aby si pro ně chodil sám, to bylo proti ujednání. *K Otci vod*

Když začal Salle hledat „velkou řeku Jihu", o níž slyšel vyprávět, měl na mysli vodní cestu, jež se stala skutečností teprve ve dvacátém století, totiž splavné spojení mezi zálivem svatého Vavřince přes Velká jezera s Mississippi.

Takové spojení mu totiž mělo dát možnost zpeněžit i levnější buvolí kůže, které při transportu pevninou slibovaly příliš malý zisk. S třiadvaceti Francouzi a asi se stejně tolika Indiány jako nosiči vyrazili roku 1682 od Michiganského jezera. Horský řetěz, který cestou na jih překročil, protíná dnes průplav, spojující Chicago s řekami Illinois a Mississippi, což je důkazem, jak prozíravým Salle byl.

Od Illinois vplula expedice do Mississippi a plavila se pak po proudu až k ústí, jehož dosáhla 9. dubna 1682. I když

si nemyslíme, že Salle byl vůbec prvním člověkem, který se po řece plavil tak daleko, byl jistě prvním bělochem, kterému se to podařilo. Neboť Norové a Švédové, kteří roku 1362 popsali kensingtonský kámen a jež bylo možno sledovat podle jejich připevňovacích kamenů až do Minnesoty, při Mississippi beze stopy zmizeli a nikdo už o nich ani v náznacích neuslyšel.

Salle jednal tak, jak by jednal v podobné situaci každý Evropan v sedmnáctém století. Pokřtil řeku jménem velkého ministra Colberta, prohlásil zemi u ústí formálně francouzským územím a pak se vrátil do Evropy, kde Ludvík XIV. vedl na Rýně o pár čtverečních kilometrů tak nákladné války, že si získání několika miliónů čtverečních kilometrů na opačné straně oceánu už nemohl dovolit. A Colbert, vysoce vzdělaný ministr, který by byl Sallovy objevy po zásluze ocenil, zemřel krátce před badatelovým příjezdem.

Počátky Louisiany

Přesto však Colbertův syn pomohl vybavit novou expedici a v červenci 1684 opustil Salle se čtyřmi loďmi přístav starého hugenotského hnízda La Rochelle, střežený mohutnými věžemi. Plul od jihu proti toku Mississippi a založil pevnost Saint Louis. Pevnost nemá nic společného se stejnojmenným městem, avšak snad dala jméno dnešnímu státu USA Louisianě. Neudržela se ovšem dlouho; první pevná osada New Orleans vznikla teprve roku 1718.

Salle viděl v zemi u Colbertovy řeky budoucnost Francie. Podrobil ji nepřetržitému zkoumání západním směrem (chtěl najít spojení se Španěly) i na severovýchod, aby ohrožené pevnosti při řece zajistil pomoc z francouzských državve Kanadě. Při druhé strastiplné cestě, vedoucí zaplavenými nížinami při řekách, stihl Salla osud mnoha badatelů: stal se totiž očitým svědkem zločinu a vrahové, znající jeho smysl pro poctivost, zastřelili i jej.

Salle usiloval bezpochyby o správnou věc a pokoušel se ji uskutečnit. Chtěl najít vnitrozemské spojení mezi francouz-

skými oblastmi v Kanadě a Mexickým zálivem. Mexiko bylo ještě stále středem všeho koloniálního dění v Americe. Řeka Mississippi, na níž bylo jen málo peřejí a vůbec žádné vodopády, měla jako dopravní cesta v sedmnáctém století neobyčejně velkou cenu. Měla hospodářský a strategický význam, jaký by dnes sotva měla hlavní železniční trať spolu s dálnicí, a bylo možno předvídat, že všechny kraje, ležící při jejích březích, lze kolonizovat mnohem rychleji než ostatní území ve vnitrozemí. Vlastníce Velká jezera, řeku svatého Vavřince a Mississippi, ovládali Francouzi území, jež bylo větší, hodnotnější a bylo snáze využitelné než britská koloniální území Virginie mezi divokými Apalačskými horami a bažinaté pobřeží Severní Karolíny. Sallovy cesty proto alarmovaly všechny ostatní zájemce o americkou zemi, především Angličany a Španěly.

Smrt při řece Platte

Století bylo však stoletím Francouzů a Španělé stejně jako Angličané nedosáhli významnějších objevných úspěchů, jež by bylo možné srovnat s výsledky Champlainovými či Sallovými. Španěl zvučného jména Don Pedro de Villasur se vypravil s řadovou armádou ze Santa Fé, založeného už roku 1609, z jednoho z nejstarších významných měst na území dnešních Spojených států amerických. Chtěl se dostat k Missouri a vytvořit španělskou závoru západně od Mississippi, aby bylo možné před Francouzi chránit alespoň oblasti u Tichého oceánu — tedy zemi, kterou Španělé považovali za předmostí svých koloniálních objevů. Ale Don Pedro se nedostal daleko. Při řece Platte, severovýchodně od dnešního města Denveru, přepadli Španěly Pawneeové a potomci conquistadorů si tu museli uvědomit, že to pro ně v Jižní Americe dopadlo mnohem lépe; tady nezůstal naživu ani jeden muž z výpravy.

Francouzům, a to jmenovitě bratřím Malletovým, se na-

proti tomu podařilo projít od řeky Platte pohořím k Rio Grande *(Velké řece)*, i když s velkými obtížemi a jen s pomocí indiánských vůdců, znalých všech průsmyků. Při druhé etapě stejným územím se však ztratili a zůstali nezvěstnými.

Couture mění fronty

Angličané tehdy vysílali příslušníky jiných národností s úkolem získat v boji s Francouzi terén. Dostali na svou stranu Sallova druha Jeana Coutura, muže, který byl spřátelen se všemi indiánskými kmeny při Mississippi. Zpřístupnil britskému konkurenčnímu obchodu oblast řeky Savannah, pohoří v Tennessee a Kentucky, kraje, v nichž až dosud provozovali obchod jen Francouzi. Tím se ovšem země nestala britskou; v řetězu válek ji museli Francouzům odnít a v průběhu bojů jim pak nezůstala od Kanady až do Louisiany ani čtvereční míle země, kterou jim jejich odvážní badatelé objevili a prozkoumali.

Ještě neuplynulo ani sto let od Sallovy smrti, když Spojené státy americké už prosadily svou nezávislost a Anglie ztratila nejen území uloupené Francouzům jižně od Velkých jezer, ale i staré kolonie Roanoke a Virginii, založené už Waltrem Raleighem.

Od nynějška začal nový vlastník sám prozkoumávat svůj dům a nahlížet do jeho posledních neznámých koutů. Byla to tvrdá a zdlouhavá práce, velká doba amerických pionýrů, lovců kožešin, honáků dobytka, obchodníků s kožešinami a mnoha, přemnoha osadníků, kteří se pomalu posunovali na západ, a nakonec zdolali i Skalné hory. Ale v Louisianě, kolem New Orleansu a v jiných státech amerického Jihu se až do dnešního dne udrželo něco z toho, co vnesli do země francouzští kolonisté. Objevujeme tu směs těchto prvků s prvky kreolskými, pocházejícími z malých francouzských kolonií kolem Karibského moře, které se stále udržují ve farmářských rodinách starého Jihu. Francouzská Amerika velkých badatelů není zapomenuta, klesla jen o půltón níž a stále se

ozývá, když Erskine Caldwell nebo Truman Capote, William Faulkner nebo Thomas Wolfe, Tennessee Williams nebo George Washington Cable píší o své vlasti.

Kromě Francouzů vystupují v Jižní Americe jako nově příchozí na scénu především Němci. Oba velké národy stojí sotva kde jinde tak těsně bok po boku jako při průzkumu tohoto kontinentu, objeveného jinými, jehož břehy byly dávno známé, kdežto vnitrozemí ještě dlouho zůstávalo neznámé. Známe tu dlouhou řadu německých a francouzských jmen, mezi nimiž se příležitostně objeví i Angličan, Holanďan či Brazilec: La Condamine a Alexander von Humboldt, Aimé Bonpland, L. W. von Eschwege, Auguste de Saint-Hilaire, Maxmilian von Wied-Neuwied, d'Orbigny, Castelneau a jiní.

Závodění mocností

Nikde nebylo závodění mocností v Severní Americe sledováno pozorněji než ve vládních kancelářích v Lisabonu a Madridu. A čím hlouběji pronikali do Severní Ameriky Francouzi, Britové a Holanďané, tím žárlivěji se před těmito národy uzavírala Jižní Amerika, zvaná Ibero-Amerika. Pedro Teixeira, který se asi sto let po Orellanovi plavil po Amazonce, avšak směrem od východu k západu, byl portugalské národnosti.

Polygamistickou kolonii Asunción v oblasti kmene Guaraní vystřídal stát jezuitů. S nimi se však Španělům do země nastěhovala síla, jež by jim byla téměř přerostla přes hlavu. Páteři pronikající neohroženě do divočiny rozšířili brzy svou misijní oblast od And až k Atlantiku, založili čtyřicet pevně uspořádaných misionářských okrsků a nejen pokřtili 200 000 Indiánů, ale — což bylo obtížnější — přiměli je k usedlému životu a užitečné práci.

Zvláštní slávu si svou činností v oblasti Amazonky vydobyl jezuitský páter Fritz. Bránil domorodce proti obchodníkům s otroky a nakreslil mapu Velké řeky a oblasti kolem ní;

tato mapa byla po dlouhou dobu nejlepší, která existovala.

Spor vědců o teorii zploštění Země na pólech si vyžadoval měření na různých bodech zemského povrchu, a tak přišla na řadu i Jižní Amerika. Z Quita se rozjela na cestu napříč Jižní Amerikou expedice, bohatě oplývající učenými muži; podobná výprava by pro prosté objevné úkoly nikdy nebyla vypravena. V jejím čele stál mladý, vysoce vzdělaný důstojník jménem Charles-Marie de La Condamine, přítel velkého Voltaira. Doprovázeli ho botanikové, hydrografové, astronomové a námořní inženýr a v Quitu se mu nabídli do služeb dva španělští důstojníci. Ačkoliv se jejich peruánští průvodci ve vnitrozemských vysokohorských lesích příliš nevyznali, přece La Condamine překonal Andy. Nesčetné malé pyramidy, nakupené při měření, které věrný důstojník vesměs opatřil jménem Ludvíka XV., byly ovšem Španěly zase odstraněny, sotva se k nim obrátil zády, avšak velká mramorová tabule, do které dal vtesat výsledky pozorování, unikla jejich pozornosti a je dodnes uchována v jezuitském kostele v Quitu. Vzhledem k podobným nepřátelským projevům a různým nedobrovolným zastávkám se v expediční skupině začaly projevovat povážlivé „rozkladné jevy" (což je mezi učenci obvyklý výraz pro vzpoury, s nimiž jsme se v posledních kapitolách tak často setkávali). Hydrograf se vrátil do Francie a astronom se povýšil na španělského královského kosmografa a oženil se v Limě. Botanik musel pomáhat v Quitu při potírání úporné epidemie, jeden z učenců byl zavražděn, dva další onemocněli duševní chorobou . . .

Deník pátera Fritze

La Condamine se však nevzdal. Od okamžiku, kdy pohlédl z vrcholů And dolů do pobřežní roviny, se do země okamžitě zamiloval. Za svého dlouholetého pobytu v Quitu studoval staré prameny a nové badatelské výsledky a 11. května 1743 se konečně vydal na expedici, aby pořídil první vědecký geografický záznam Amazonky. Měl předem možnost prostudovat tajný archív jezuitů, okopírovat deník pátera Samuela Fritze

a seznámit se s jeho velmi podrobnou mapou. V osadě Borja na Amazonce jej přijal jakýsi jezuitský páter, který mu předal další mapy a opatřil mu čluny s vesly. Při ústí řeky Huallagy, kde se Amazonka ještě jmenuje Maraňon, se shledal La Condamine se svým přítelem donem Pedrem Maldonadem, který si stejně jako La Condamine „vzal do hlavy plout cestou do Evropy podél Amazonky . . . Po překonání mnoha nebezpečí a velkých útrap se mu podařilo dorazit šest týdnů přede mnou do laguny . . . Cestou prováděl kompasem a gnomónem měření, aby pak mohl určit přítok řeky Pastaza" (k ní se La Condamine sám nedostal, přátelé však takto spolupracovali).

Oba cestovatelé využili s pravou badatelskou zvídavostí každého okamžiku dvouměsíční cesty po Velké řece. Ať to byl černý, pryskyřičný jed na indiánských šípech, který neutralizovali pouhým cukrem, či gumovník, spojení Orinoka s Amazonkou, o němž Indiáni často páterům vyprávěli — to vše bylo zaznamenáno, zakresleno či jinak uchováno. A 19. září 1743 už byli v městě Pará, kde začínala pravidelná lodní doprava.

Odysea Isabelly de Godin

Krátce po La Condaminovi celou dlouhou cestu napříč kontinentem absolvovala i žena, a to Isabella de Godin, rozená de Grandmaison y Bruno, jež si vzala za manžela příslušníka La Condaminovy expedice. Nebyla to sice objevná cesta, ale přesto výkon nesmírně energie, jenž si zaslouží našeho uznání. O několik let později se Jean Godin z různých důvodů usadil při dolním toku Amazonky a poslal své ženě loď a dopisy. Dopisy se ztratily, ale protože je četlo tolik lidí, jejichž rukama prošly, dostala se k Isabelle zpráva, že na ni na horní Amazonce čeká loď. Na cestu se vydala v nosítkách, které jí její otec koupil od Indiánů. To, co prožila, si lze jen stěží představit: deště v džungli, bahno, osamělost,

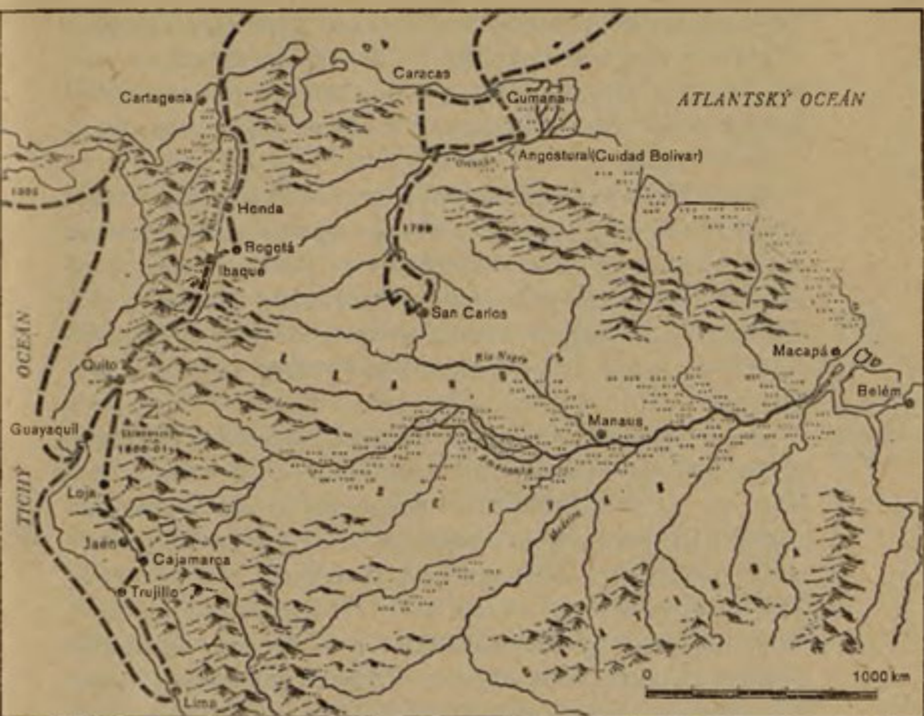
neštovicemi vylidněné vesnice místo očekávaných pomocných stanic, uprchlí veslaři, laviny kamení a peřeje v řece Pastaza. Jedna z jejích služebných zemřela, jiná v pomatení smyslů vběhla do lesa a už se nevrátila; nato zemřeli oba její bratři. Věrný sluha našel jejich mrtvoly, poté co paní Godinová opustila tábor, hodlajíc si proklestit mačetou cestu džunglí, a rozšířil mezi Quitem a Cayenne zprávu o smrti statečné ženy. Nezemřela. Obula si sandály mrtvého, našla ještě několik hadříků, jež mohla obléci a šla neustále dál, až narazila na několik Indiánů. Přemluvila je, aby jí pomohli. Mluvila totiž kromě španělštiny a francouzštiny také řečí kečua, což byl starý společný jazyk Indiánů v severní části Jižní Ameriky. V lednu 1770 se tak dostala k první misijní stanici při Amazonce, když jí předtím Indiánka darovala sukni, neboť vyčerpaná mladá žena v té době už neměla prakticky nic na sobě. Nelze se divit, že po takových dobrodružstvích se od Jižní Ameriky odvrátila a roku 1773 se se svým mužem vrátila do Francie.

Tehdy už byl La Condamine slavným a všeobecně váženým mužem. Nedal si však ujít příležitost, aby svého starého přítele a jeho statečnou ženu neuvítal na nábřeží v La Rochelle . . .

Cesty Alexandra Humboldta po světě

V džunglích Amazonky

Charles de La Condamine ani jeho přátelé netušili, že statečná Isabella měla v džunglích řeky Amazonky spolutrpitelku, bezejmennou Indiánku, jež se však přesto stala nesmrtelnou. Misionáři z oblasti mezi Amazonkou a Orinokem jí odňali děti s úmyslem dát je vychovat křesťansky. Mladá Indiánka si však pro ně došla a chtěla je přivést zpět. Dostalo se jí výprasku a byla odvezena ve člunu daleko od stanice. Probíjela se po mnoho dní pralesem, našla znovu

Cesty Alexandra Humboldta v Jižní Americe

své děti a unesla je. Nato chytili celou rodinu, ženu napůl ubili a vysadili při řece Atabapo, přítoku Orinoka; to bylo tak daleko od misijní stanice, že neměla ani ponětí o tom, kterým směrem by své děti měla hledat. Tu se ztýraná žena vyšplhala na skálu a skočila do řeky. Od té doby se skála u Indiánů nazývá Matčinou skálou a historka je vypravována každému cizinci zavítavšímu do tohoto kraje. Jeden z nich nato ve svém deníku poznamenal: „Po člověku v těchto pustinách zbude sotva stopa; v názvu této skály nám však zůstává zachována... památka na mravní zvrácenost *Manatčí skála*

našeho pokolení, vzpomínka na kontrast mezi ctností divochů a barbarstvím mravných lidí. Zde žije památka na oběť bigotnosti a surovosti bídných lidí, kteří se nazývali sluhy božími, kteří lásku k bližnímu kladou ve svých přikázáních na první místa."

Muž, který to napsal, byl pruský baron, který hledal v doprovodu francouzského botanika legendární spojení mezi Amazonkou a Orinokem. Jmenoval se Alexander von Humboldt a dokončil průzkum velkých transkontinentálních systémů řek, zahájený Francouzi pod vedením La Condaminovým, lze-li u podobných úkolů vůbec hovořit o dokončení.

Humboldt a Forster

Bratří Wilhelm a Alexander Humboldtové podávají vzácný příklad stejných zděděných vlastností a stejně velkého nadání, jež se ale u Wilhelma orientovalo na duchovní vědu a státnictví, kdežto z Alexandra učinilo přírodovědce a světového cestovatele. Alexander von Humboldt, jenž nás v této souvislosti zajímá, se narodil roku 1769 v Berlíně, studoval ve Frankfurtu nad Odrou, Berlíně a Göttingenu různé přírodovědné obory; brzy začal s exkursemi, po kterých následovaly delší cesty. Nejsilnějšího podnětu se mu dostalo od Georga Forstera, s nímž se ještě setkáme jako s průvodcem Jamese Cooka. Forster zaměřil Humboldtův zájem na mimoevropské země a ovlivnil snad nejdokonalejšího, nejvýraznějšího zástupce typu učenců-cestovatelů, jimiž se Němci v osmnáctém a devatenáctém století na průzkumu naší Země v tak vynikající míře podíleli.

Významné jsou už Humboldtovy výzkumy na Urale, ·· altajské oblasti a v Džungarsku; avšak cesty do Jižní Ameriky v letech 1799 a 1804, živené mohutným mladistvým nadšením, byly přece jen vyvrcholením jeho životního díla. Je třeba si při tom uvědomit, jak úzkostlivě se Jižní Amerika vůči světu uzavřela; La Condamine musel vést nekonečné procesy kvůli měrným pyramidám; když Humboldt odjížděl

ze Španělska, seděl už významný geograf Alexander Malaspina přes čtyři roky v žaláři, ačkoliv neprovedl nic jiného, než že vyměřoval jihoamerické pobřežní vody, a v těchto pohnutých letech španělské inkvizice byl každý přírodovědec od počátku podezřelý jako jakobín. Přesto se Humboldtově diplomatické obratnosti podařilo naklonit si takřka všemohoucího státního tajemníka d'Urquija, jehož průvodní dopisy se neminuly účinkem ani u španělských místokrálů v Jižní Americe.

Záhada Orinoka

Humboldt a Bonpland pluli z přístavu La Coruña do Venezuely a odtud pronikli na území Orinoka. Nalezli vodní předěl mezi Orinokem a Amazonkou a zjistili, že v americkýcłh povëstech možno najít zrnko pravdy: řeka Casiquiare odbočuje u Tematamy *(v jižní Venezuele)* od Orinoka a vtéká do Ria Negra, jednoho z nejmohutnějších přítoků Amazonky. Tím byla prokázána tato vzácná bifurkace řeky.

Neméně důležité bylo objevení prehistorické jeskyně v Ataruipé, v níž nalezl svůj hrob celý předkaribský kmen. Humboldt a Bonpland nalezli přes šest set koster, kromě toho urny s držadly ve tvaru hadů a krokodýlů; mnoho koster bylo vybíleno nebo rudě zbarveno a impregnováno zvláštní pryskyřicí odolávalo působení vody. Humboldt, který měl ve svém indiánském člunu velmi málo místa, pokaždé, když chtěl otevřít nějakou bednu, musel nejprve přistát; chtěl však vzít s sebou alespoň jednu z koster — a ta jediná se při transportu do Evropy s lodí potopila.

Vodní předěl byl rozcestím i pro badatele. Měli se vrátit na sever nebo měli plout po proudu řeky? Jako pravý badatel se Humboldt rozhodl pro méně prozkoumané Orinoko a dobře učinil, neboť Portugalci už na pruského barona čekali, aby ho uvrhli pro špionáž do vězení.

Ačkoliv oba přátelé jen s bídou unikli desítkám nebezpečných situací, nevrátili se ještě do Evropy, ale pronikli cestou podél řeky Magdaleny do Bogoty. Cesta nebyla tehdy o nic lepší než za dob, kdy zde Quesada ztratil 750 ze svých

900 mužů. Humboldt tu však nalezl tolik stop po starých amerických kulturách, o nichž tehdy ještě nebylo téměř nic známo, že chtěl tento geografický prostor někdejšího kmenového svazu Čibčů určitě poznat. V Bogotě, odlehlé rezidenci jednoho z místokrálů — ostatní sídlili v Buenos Aires, Limě a Méxicu — byli badatelé přijati velmi srdečně, v čistém horském vzduchu vypudili z těla horečnaté výpary z nížin řek a porovnali své botanické výzkumy s proslulými sbírkami domorodého botanika Mutiho.

V Kordillerách

Humboldta to stále popohánělo dále do Peru. Opustil hornatou kolumbijskou zemi jižním směrem, poněvadž ze severu byla jen velmi těžko přístupná, a cestoval po vražedné cestě, kterou kráčeli Benalcazar a jeho vojáci. „Je považována za nejobtížnější cestu v Andských Kordillerách," psal později Humboldt ve svých Pitoreskních pohledech. „Je to hustý, zcela neobydlený les, kterým nelze projít ani v nejlepším ročním období rychleji než za deset či dvanáct dní . . . Cestovatel se zaopatří . . . zásobami na celý měsíc, protože se velmi často přihodí, že . . . je rozvodněnými vodopády odříznut, takže se nemůže dostat dolů ani na straně ke Cartagu, ani na straně k Ibaqué . . . Stezka přes Kordillery je tak úzká, že její průměrná šířka neobnáší víc než 30 až 40 centimetrů a je většinou podobná otevřenému, do skal vytesanému ochozu . . . Protože jen málo majetných osob je v tom podnebí schopno jít pěšky nepřetržitě patnáct až dvacet dní za sebou po tak obtížných cestách, dávají se nosit lidmi, kteří mají na zádech uvázanou židli, poněvadž při současném stavu stezek by bylo nemožné jet po nich na mezcích."

Tak se Humboldt seznámil s carguery, nosiči lidí, kteří za nepatrnou odměnu dopravovali cestující přes hory a byli velmi často bez milosti ponecháni na cestě, zachvátila-li je slabost. Tyto dojmy — stejně jako otrokářství v dolech Jižní Ameriky a na plantážích Kuby — podstatně přispěly k utváření Humboldtových humanitních idejí.

Mezi Bogotou a Quitem byli badatelé na cestě čtyři měsíce, z toho osm týdnů téměř denně až na kůži promočeni prudkými dešti — a to ve výškách až 3500 metrů! V Quitu sice oficiální uvítání nebylo tak srdečné jako v Bogotě, ale markýz de Salvalegre jim pohostinně nabídl svůj dům k delšímu pobytu na zotavení, jehož oba badatelé měli velmi zapotřebí.

Sotva se jim však síly poněkud navrátily, už se začal Humboldt zajímat o všechno, co kolem sebe viděl, především ovšem o sopečnatý charakter celé krajiny, která teprve pět let před Humboldtovou návštěvou byla postižena silným zemětřesením. Chtěje prozkoumat sopky a jejich krátery, začal Humboldt podnikat řadu výstupů na vrcholky, jež jeho jméno proslavily i v kruzích, které se jinak o jeho vědeckou práci nezajímaly. Poněvadž se španělští majitelé půdy a dolů nikdy zvlášť nezajímali o hory a Indiáni se pověrčivě vyhýbali hranici sněhu, byli Humboldt a Bonpland vždy odkázáni sami na sebe: na předběžný průzkum pomocí dalekohledu a na štěstí, jež je ovšem při každém prvním pokusu o zdolání hory důležitým faktorem.

První výstup v Andách

Po prvním zdařilém pokusu o zdolání Pichinchy, hory vysoké jako Mont Blanc, se odvážili zlézt obávanou horu Cotopaxi, vysokou zhruba 6000 metrů, jež nadto byla činnou sopkou. Pokusy o výstup na Antisanu *(5756 m)*, Ilinicu a Tunguraguu *(5087 m)* byly spíše tréninkem pro nejtěžší úkol, pro výstup na Chimborazo *(6310 m)*, jež bylo tehdy pokládáno za nejvyšší horu světa.

„O výstup na horu jsme se pokusili z její jihovýchodní strany," líčí Humboldt ve svých Malých spisech, „a Indiáni, kteří nám měli sloužit za průvodce, z nichž se však jen několik jedinců dostalo až ke hranici věčného sněhu, nám rovněž doporučovali tento směr cesty. Shledali jsme, že Chimborazo je obklopeno velkými plošinami ležícími stupňovitě nad sebou. Nejprve jsme prošli přes Llanos de Louisa, pak jsme došli po nepříliš příkrém stoupání v délce asi 5000 stop

na náhorní plošinu Sisgun ... *(odtud)* se stoupá dosti příkře až k malému alpinskému jezeru *(Laguna de Yana-Cocha)*. Až tam jsem jel na mezku a sestupoval jen tu a tam, abych se svým druhem panem Bonplandem sbíral rostliny ... Vrchol Chimboraza se nám ukázal na několik okamžiků. Protože předchozí noc napadlo mnoho sněhu, sesedl jsem z mezka ...

Zpráva o Chimborazu

Barometr ukazoval, že jsme se dostali teprve do výše 13 500 stop *(4100 m)* ... Stezka se stále zužovala a byla stále příkřejší. Všichni domorodci až na jednoho nás ve výšce 15 600 stop opustili. Všechny naše prosby i hrozby byly marné. Indiáni tvrdili, že trpí dušností víc než my ... S velkou námahou a trpělivostí jsme se dostali výše, než jsme doufali, protože jsme byli většinou úplně zahaleni v mlze. Skalní hřeben byl často široký jen osm až deset coulů *(20—26 cm)*. Po levé straně byl sráz pokryt sněhem, jeho povrch se zdál být mrazem jakoby skelný. Tenký ledový povrch měl sklon asi 30 stupňů. Po pravé straně náš pohled shlížel do úděsné propasti hluboké 800 až 1000 stop, ze které kolmo vyčnívaly holé skály ... Po hodinovém opatrném šplhání byl skalní hřeben méně srázný, mlha však bohužel zůstávala stejně hustá. Nyní jsme postupně začínali trpět velkou nevolností. Nutkání ke zvracení bylo spojeno se závratěmi a to bylo mnohem nepříjemnější než dýchací potíže. Dásně a rty nám krvácely ... Vrstvy mlhy se náhle jaksi roztrhávaly. Opět jsme jednou na chvíli spatřili věžovitý vrchol Chimboraza, a to zcela blízko. Byl to vážný, velkolepý pohled. Naděje, že dosáhneme kýženého vrcholu, naše síly znovu oživila. Skalní hřeben ... se poněkud rozšířil. Jistým krokem jsme spěchali kupředu, když tu najednou jakási údolní propast o hloubce asi čtyř set stop a průměru asi šedesáti stop postavila našemu podnikání nepřekonatelnou překážku ... Propast nebylo možno obejít. Dosáhli jsme výše 18 096 pařížských stop *(5877 m)*." (Podle dnes převládajícího názoru ovšem Humboldt dosáhl pouze výšky 4413 m.)

Do takové výšky se tehdy nedostal žádný běloch na světě. La Condamine se vzdal na téže hoře o tisíc metrů níže; Boussingault a Hall, ale i Alphons Stübel, který má na svém kontě několik prvních výstupů v Andách, přišli po Humboldtovi, jeho výšky však nedosáhli. Teprve Edward Whymper spolu s Jean-Antoinem a Louisem Carrelem zdolali roku 1880 Chimborazo.

Teprve Whymper měl úspěch

Po dlouhém pobytu v Ecuadoru se oba badatelé obrátili do známějších krajů, totiž na Kubu a do Mexika — vždyť také byli méně geografy a snažili se spíše prozkoumat koloniální oblasti botanicky, geologicky a etnologicky. To dokazuje dlouholetá práce s vyhodnocením všech nálezů a pozorování. Humboldt se však s nadšením podjal i jiných přírodovědných úkolů, tak například výzkumu různých plynů (ve spolupráci s Gay-Lussacem) a organizace pozorovacích stanic pro výzkum zemského magnetismu (s Gaußem). Vším tím, jakož i svými statisticko-politickými studiemi byl Humboldt, který odvahou a podnikavostí se vyrovnal pirátům-objevitelům, mnohem více než pouhým objevitelem. Usiloval vždy o všechno a jako jeden z posledních mužů s opravdu universálním vzděláním viděl na každém kroku do neznáma také mnohem více než kdokoliv jiný. Když Alexander von Humboldt roku 1859 zemřel, dala pařížská Akademie věd razit pamětní minci, na níž byl oslaven jako největší učenec století, a v mnoha částech světa na něj upomínají horstva a ledovce, mořské proudy, řeky a zálivy.

Cookovo obeplutí světa

Když Alexander von Humboldt na západním pobřeží Jižní Ameriky poprvé spatřil Tichý oceán, vzpomněl si na muže, který je dnes mnohem méně známý než Humboldt, a přesto má s významnějším badatelem tak mnoho společ-

ného. Byl to cestopisec Johann Georg Adam Forster, který by se byl možná stal druhým Humboldtem, kdyby mu byl osudem dopřán delší život. Doprovázel už svého otce do Ruska a Anglie a Johann Reinhold Forster jej vzal také s sebou, když se mu dostalo čestného úkolu doprovázet slavného Jamese Cooka na jeho druhé cestě do Jižního moře.

Cookovy cesty představují v dějinách objevů stěžejní událost osmnáctého století. Jsou pozdním pokusem o zacelení obrovské mezery, jež ještě zela v geografických vědomostech, totiž nejistota o skutečných poměrech na jihu velkých vodních ploch, na jihu Atlantského a Tichého oceánu. Nejen Forster otec a syn, ale i britští, francouzští, holandští, španělští a belgičtí učenci a mořeplavci se zúčastnili desítek expedicí, které v dosud neznámé části Země chtěly najít velký pátý světadíl.

Jižní moře přichází do módy

Jižní moře, jak to vyjádřil Hans Plischke, přišlo do módy podobně jako v dalším století Afrika a v první třetině dvacátého století Střední Asie. Bylo také už na čase, aby se objevitelé věnovali Pacifiku, neboť ještě stále bylo možno spočítat na prstech ruky lodi, jež jím propluly. Kromě cestovatele Francise Draka a Holanďana Oliviera van Noorta to byli především španělští mořeplavci, kteří se pokusili o vytvoření spojení mezi španělskou Západní Indií a španělskými Filipínami a kteří nakonec také objevili námořní trasu bez nepříznivých větrů. Objevy, k nimž přitom došlo, byly však více méně náhodné. Roku 1528 přistál Alvaro de Saavedra při plavbě z Mexika na Nové Guineji. Roku 1567 objevil Alvaro Mendana de Neira při plavbě z Peru Šalomounovy ostrovy a o třicet let později ostrovy Marquesy. Pedro Fernandez de Quiros, Abel Tasman, Roggeveen, Carteret, Bougainville a jiní objevili další ostrovy a souostroví a to vše zdánlivě potvrzovalo domněnku, že v oceáně musí existovat také velké pevninské bloky. Mnoho mořeplavců tuto pevninu předpokládalo jižně od mysu Hoorn a Willem Janszoon z Amsterdamu ji roku 1605 také opravdu spatřil, když zakotvil

v severoaustralském zálivu Karpentarském, aniž tušil, kde je. Země se však jevila tak málo lákavá, že zase odplul. Když pak ještě londýnský geograf Alexander Dalrymple, bratr slavného právníka, všechny tyto zprávy a neurovnané výsledky shromáždil ve své pozoruhodné knize, ve které existenci velkého jižního kontinentu považoval za zcela nepochybnou, tu bylo konečně všem zasvěceným lidem jasné, že se musí něco stát.

Námořnictvo Velké Británie a slavná Royal Society se poohlížely po námořníkovi, který by byl současně dobrým kapitánem i nadaným objevitelem, a nalezly jej v osobě podporučíka Jamese Cooka. Měl za sebou už několik dalekých cest a roku 1759, aniž projevil strach před děly Quebecu, vyměřil pro britské loďstvo dolní tok řeky svatého Vavřince. Dalrymple byl sice hluboce uražen, že vedení expedice, jejímž duchovním otcem byl, nebylo svěřeno jemu, zvítězil však jeho britský smysl pro slušnost: mladému námořnímu důstojníkovi dokonce odevzdal pečlivě vypracovaný plán systematického průzkumu Jižního moře.

Za výsledky prvních dvou Cookových plaveb do Jižního moře — třetí měla jiný cíl — lze vděčit z velké části pečlivému plánování v učencově jizbě; tímto plánem také Cookovy expedice převyšovaly nesčetné jiné plavby do tohoto širého, nepřehledného prostoru. I po materiální stránce byla první expedice velmi dobře připravena a disponovala na palubě štábem vědců vynikající úrovně.

Cookovo vyplutí

Cook vyplul 26. srpna 1768 z přístavu Plymouthu, objel mys Hoorn a 10. dubna 1769 přistál na Tahiti. Tam se výprava zdržela několik týdnů a prováděla astronomická pozorování. Cook využil volného času k prozkoumání okolních ostrovů. Potom zamířili k Novému Zélandu, který vytvářel okraj velké jižní záhady. Tasman sdělil, že je tam velká pevnina; jak velká, ještě však nikdo nevěděl. Cook se svou malou, břichatou, pomalou, ale stabilní lodí, poháněnou

párou brázdil trpělivě pobřežní vody obou ostrovů, z nichž se skládá Nový Zéland, a zakresloval obrysy ostrovů na mapu, jež si později vyžádala jen detailní korektury. Zamířil i k Austrálii a plul podél východního pobřeží kontinentu až k dlouhému, severovýchodně předsunutému bariérovému útesu. Tam utrpěla loď Endeavour nebezpečnou trhlinu, takže obeplutí velké země nemohlo být dokončeno. Přesto ještě projel Cook Torresovou úžinou a tím objasnil poměry na severu, totiž ostrovní charakter Nové Guineje. Poněvadž se vracel zpět přes Batávii a kolem mysu Dobré naděje, uskutečnil opravdové obeplutí Země a přitom podobně jako Drake nevyměnil loď.

Rok ve vlasti

Dne 11. června 1771 se Cook vrátil domů a 13. června 1772 už zase vyplul. Protože nechtěl, aby úspěch byl ohrožen tím, že by měl k dispozici jen jednu loď, trval na přidělení druhého plavidla. Jeho malá flotila teď zahrnovala loď Resolution jako vlajkovou loď a Adventure pod vedením kapitána Furneauxe. Při plavbě doprovázeli Angličana Forsterové otec a syn.

Trasa byla plánována daleko odvážněji než při první plavbě, jako by byl chtěl zdatný mořeplavec předtím pouze vyzkoušet své síly. Proti všem zvyklostem plul proti pasátům, tedy východním směrem, obeplul Afriku jižně a střetl se na 67° j. š. s prvním pobřežním ledem u Antarktidy. Obrátil se na sever, směrem na Kergueleny, jež objevil roku 1772, tedy jen několik měsíců před Jamesem Cookem francouzský mořeplavec Kerguelen-Trémarec. Ostrovy byly jen zčásti vyměřeny, jelikož se ukázalo, že jsou neobývané a málo lákavé. Dále vedla plavba na východ, na Nový Zéland. Přitom se Adventure ztratila z dohledu; poněvadž však bylo místo setkání dohodnuto, nedal se tím Cook nijak zdržet a zamířil znovu na jih, až do blízkosti Antarktidy. V červnu 1773 vypluly lodi opět z Nového Zélandu a dosáhly společně Tahiti.

Před pěti lety navštívil ostrov Bougainville a pokřtil jej pro dokonalou přirozenost jeho obyvatel, kterou ovšem považoval za nemravnost, jménem Nová Kythera, protože na Kytheře, slavném řeckém ostrově, prý sama bohyně Afrodité vystoupila z moře nahá a ve vší kráse. Přirozeně že to nedopadlo jinak ani s nejmladším z cestovatelů, osmnáctiletým Georgem Forsterem, který podlehl kouzlu hnědých dětí přírody, podobně jako po něm Paul Gauguin, Jack London, Somerset Maugham a mnoho jiných; Forster do svého deníku nadšeně napsal: „Dívky sice měly nepravidelné rysy obličeje, avšak krásné, velké oči, vesměs velmi živé; mimoto nenucený úsměv a neustálá snaha líbit se nahrazovaly nedostatek krásy tak dokonale, že naši námořníci jimi byli zcela okouzleni a nejlehkomyslnějším způsobem na světě odkládali košile a šaty, aby se zalíbili svým novým milenkám. Nevyumělkovaná prostota jejich kroje, jenž ponechával krásně formovaná ňadra, paže a ramena nepokryté, jistě přispěla k tomu, že naši lidé vzplanuli. A pohled na takové nymfy, které hbitě plavaly hned v té, hned v oné svůdné póze kolem lodi, nahé, jak je příroda stvořila, byl ovšem více než dostačující k tomu, aby zcela zmátl rozum, který snad ještě námořníkům k ovládnutí vášní zbýval.“

Okouzlení na Tahiti

Protože ani kapitán Cook své vášně neovládl, ale vykonal při svém hledání jižního kontinentu ještě jednou velkou okliku, mohli lidé z lodi Resolution slavit po osmi měsících na Tahiti velkou slavnost na počest shledání.

„Dokud bylo ještě světlo, byly zraky všech pevně upřeny na tuto královnu tropických ostrovů,“ píše Forster, který na tomto úseku cesty se právě zotavoval z těžkého onemocnění. „Také já, i když mé síly byly velmi slabé, jsem vylezl na palubu, abych se pokochal alespoň pohledem na krajinu . . . Ráno jsem se brzy probudil a jakou rozkoš mi tu poskytl nádherný pohled! Zdálo se mi, jako bych nádhernou krajinu, ležící přede mnou, ještě nikdy neviděl . . . Lesy na horách

byly oděny čerstvou zelení odstupňovanou v rozmanitých odstínech; malé kopce se tu a tam rovněž zelenaly v novém jarním hávu . . ., ale zvláště roviny zářily všemi ozdobami mladých luk. Všechno mi zkrátka připomíná Homérovo líčení Kalypsina očarovaného ostrova."

U ledové bariéry

James Cook plul tak lehkomyslně, že se mu ztratila jeho druhá loď — Adventure. Její zdatný kapitán ji však v pořádku dopravil do Anglie. Cook, ačkoliv byl teď opět odkázán jen sám na sebe, se však nestal opatrnějším, nýbrž hledal s jedinečnou odvahou i nadále Terra australis *(Jižní zemi)*, pevninu objevenou Dalrymplem a jinými u pracovního stolu. 30. ledna 1774 dosáhl na 71° nejjižnějšího bodu, na nějž se až dosud dostal mořeplavec, plavil se však ještě jižně od mysu Hoorn do antarktických vod, snášel útrapy cesty podél nekonečných ledových polí a vzdal se teprve tehdy, když celé jeho mužstvo ze stálého požívání soleného masa a sucharů tak onemocnělo, že se pro obsluhu lodí nedostávalo pomocných rukou. Obrátil se proto na sever směrem k Anglii.

Druhá Cookova cesta je bezpochyby jeho největším výkonem. Abychom ji mohli správně hodnotit, musíme si vzít na pomoc mapu jižní polární oblasti. Na ní se jeví cesta lodi Resolution jako svéhlavý klikatý věnec, obepínající téměř celou Antarktidu. Cook zamířil i přímo k ledu a zkoumal jej, což bylo pro zúčastněné učence často spojeno se značným nebezpečím. Vytrvalost, jakou při celém ohromném podniku projevoval, lze srovnat jen s Magalhãesovým urputným bojem o průjezd do Tichého oceánu a zaslouží si tím větší úcty, protože i Cook sám už začal trpět strádáním a nedostatky dlouhé plavby a před přistáním na Velikonočním ostrově přetrpěl těžký žlučníkový záchvat. Na jeho opětovný návrat na Tahiti, který mu mnozí školometští geografové sedící doma u pracovních stolů vytýkali jako zbytečnou ztrátu času, je třeba pohlížet jako na jakousi zotavenou, kterou si kategoricky žádalo především mužstvo. Vždyť měli ještě před sebou

obeplutí poloviny zeměkoule, než mohli přistát v britském přístavu, a právě proto si dovolili ještě odpočinek na rajském ostrově.

Dva kontinenty místo jednoho

Výsledek dlouhé cesty byl z každé stránky senzační. Mýtus o Jižní zemi nebylo už možno udržet, velká pevnina mohla být pouze ledem pokrytá čepička pólu a nemohla mít žádnou cenu pro koloniální zájmy. Tasmánie, dříve Van Diemenovy země, se Adventure dotkla na jejím jižním cípu. Její horlivý kapitán Fourneaux se tam však nezdržel dlouho, což by byl Cook udělal, aby zjistil jednoznačně ostrovní charakter nové země. Především však nebyly dálavy Tichého oceánu tak strašlivě prázdné. Cook svými křivolakými cestami zaplnil mapu nesčetnými líbeznými ostrovy.

Protože dosud neexistovala fotografie, měli kresliči a malíři na palubě plné ruce práce. Obrazy, které přivezli domů, podávaly pak žasnoucím vrstevníkům první představu o divech Jižního moře — ovšem v klasicistním vkusu 18. století, takže na obrazech Williama Hodgese je sice příroda na Tahiti zobrazena ve vší nádheře, avšak hnědé dívky se pohybují ve vodě jako řecké najády a muži jsou zahaleni v široké tógy.

Cook byl na cestách tři roky a osmnáct dní a za celou tu dobu zaznamenal na lodi Resolution pouze čtyři ztráty na životech, což nejen dokazuje jeho péči, ale i změnu v obecných podmínkách lodní plavby ve srovnání s klasickou dobou objevů.

Cookův konec

Že tento rozumný, uvážlivý muž musel zemřít ubit ranami kyjů několika domorodců, je stejně tragické, jako byla smrt velkého Magalhãese. Cook si nepopřál dlouhého odpočinku a roku 1776 znovu vyplul s dvěma loďmi, hodlaje objevit severní průjezd mezi Asií a Amerikou, což byl úkol, který mu mohl vynést odměnu 20 000 liber šterlinků. Cesta však Cooka vábila spíše z důvodů geografických. Vedla kolem mysu Dobré naděje, Tasmánie a Tahiti, známými vodami — neboť na cestě severním směrem kolem poloostrova Koly

ztroskotalo už příliš mnoho statečných námořníků; bloudil pak podél severozápadního pobřeží Ameriky a skutečně dosáhl mořské úžiny západně od Aljašky, objevené roku 1728 Vitem Beringem. Cook tudy projel, narazil však severně od úžiny na takové množství ledu, že musel obrátit. Nyní udělal opět jednu ze svých slavných kliček (z nichž se usuzovalo, že chtěl Jižní zemi jakoby chytit do lasa), plavil se podél Kamčatky a pak zamířil na jih, na Havaj. Nicotný spor o jakýsi člun vyvolal boj, v němž 14. února 1779 nalezl smrt.

Lapérouse Co bylo ještě možno očekávat po Cookovi, to vykonal kapitán Clerke, který po Cookově smrti pokračoval ve výpravě podél Kuril a japonských ostrovů a pak Sundskou úžinou a kolem Afriky dovedl výpravu nazpět domů. Nemenší čin vykonal také hrdinský a neúnavný hrabě Lapérouse. Od roku 1785 do 1788 kroužil po mořích jako slavný Cook a dostal se až do severozápadní Kanady, plavil se potom z Monterey napříč Pacifikem do Macaa a dostal se na severu až k ústí Amuru. Na Nových Hebridách, severovýchodně od Austrálie, se jeho loď potopila a toto ztroskotání zůstalo po víc než tři desetiletí hádankou.

Národy, s nimiž jsme se až dosud nesetkali jako s mořeplavci, se v této pokročilé době objevů zapojily dobře vybavenými vědeckými výpravami, neboť svět — to nyní uznávali všichni panovníci — čeká už jen na definitivní rozdělení. Ruské a rakouské fregaty, mezi nimi vždy opět Francouzi a Holanďané, míří k rozptýleným ostrovům, k panenským břehům východní Sibiře a severozápadní Ameriky. Britové ovšem mají jiné starosti. Jim se pod rukama rozpadlo americké koloniální panství, uloupené v krvavých válkách a povstání podporované Francouzi přineslo koloniím svobodu. To je zvonění na poplach pro všechny velmoci.

V posledním desetiletí osmnáctého století si Britové vzpomenou na velký, temný kontinent, ležící před branami Evropy, se kterým zřejmě přece jen Portugalci sami nemohou být hotovi; vzpomenou si na nekonečnou Afriku, ze které znají jen pobřeží, u něhož dosud přistávali britští mořeplavci jen proto, aby zde nakoupili otroky pro Ameriku. *Znovu se myslí na Afriku*

Hospodářsky už Afrika byla součástí známého světa. V jejích přístavech bylo možno nakládat vše, co kontinent nabízel a arabští otrokáři procházeli vnitrozemím černého světadílu, znajíce naprosto přesně cesty i geografické poměry. Pouze Evropané, křesťané, zůstali žárlivě vyloučeni z tohoto světa, z tohoto domnělého ráje předkoloniální epochy, během níž černoši vytrpěli mnohem víc než v dalším století.

V období učených objevitelů měly akademie vždy první slovo. V Londýně založil sir Joseph Banks, spoluúčastník Cookovy první plavby, objevitel čedičového ostrova Staffy a president slavné Královské společnosti, společnost na „podporu objevení vnitrozemských částí Afriky". Geografická společnost v Paříži vypsala cenu 10 000 zlatých franků pro toho, kdo se dostane až do Timbuktu (cenu by byl mohl dodatečně dostat Ibn Batuta a mnoho jiných Arabů, pro křesťana však znamenala výzvu k jisté sebevraždě).

Němci se ještě tak daleko neodvážili. Roku 1683 sice dal major von der Groeben vyvěsit na pevnosti Groß-Friedrichsburg braniborskou orlici, ale osada byla později prodána Holanďanům, takže bodrý Nettelbeck, tehdy ještě otrokář, tu našel roku 1772 jen osamělého a tesknícího Hannoverčana jako zástupce německých koloniálních zájmů. *Groß-Friedrichsburg*

Nejinak se vedlo Rakušanům. Obchodní společnost, se kterou chtěl Vídeňan jménem Bartl Triangl prozkoumat možnosti ve východní Africe a v Indii, se nedostala dále než k faktorii v Cařihradu a osada založená Wilhelmem Boltsem za podpory hraběte Kounice v zálivu Delagoa *(Mosambik)*

zanikla za portugalských útoků ještě dříve, než Marie Terezie zavřela oči.

Tak měli Britové a Francouzové předstih, což zprvu neznamenalo nic jiného, než že první, kteří zahynuli, pocházeli z těchto zemí. John Ledyard převzal úkol projít od Nilu Súdánem na západ, podlehl však v Káhiře nemoci. Houghton, pronikající od západu na východ, se dostal až do Keduga při řece Gambii, kde jeho odolnost byla zdolána podnebím a útrapami. Podobně se vedlo Peddiemu, Campbellovi a Cowdreyovi, kteří podlehli u Senegalu tropickému podnebí.

Nejúspěšnějšími z těchto badatelů, kteří vesměs zaplatili za rozmnožení znalostí svým životem, byli Mungo Park, major Gordon Laing a Hugh Clapperton, jemuž se podařilo dát své deníky věrnému sluhovi, který je přivezl do Anglie;

Cesta Munga Parka

dále to byl Němec Friedrich Hornemann, který se dostal k Nigeru a roku 1801 — sotva třicetiletý — zemřel v Nupe. Francouz René Caillié, syn pekaře z Poitou, se sice dostal v přestrojení za mohamedánského žebráka do Timbuktu a ve zdraví zpět do Francie, ale následkem nesmírné námahy, kterou podstoupil, přežil návrat jen o několik let a zemřel ve čtyřiceti letech života roku 1839.

Smrt Gordona Lainga

Tato hrdinská raná doba evropského průzkumu Afriky je poznamenána trpkými zkušenostmi. První a nejnápadnější z nich byl náboženský fanatismus muslimů, kteří honili každého křesťana jako zvěř z jedné vesnice do druhé, a to v době, kdy v Evropě už dávno zvítězilo osvícenství a hranice inkvizice uhasly. Gordon Laing byl umučen, protože odmítal přijmout vyznání Alláhovo; kdyby je byl přijal, byl by dostal z „milosti" doživotní otroctví. A co musel vytrpět Mungo Park od lakotného knížete Aliho z Ludamaru, zde nelze vylíčit; je to nutno číst v jeho vlastním líčení. Caillié a Hornemann volili východisko, že se naučili arabsky, studovali korán a vydávali se za mohamedány. Oba také nebyli přes mnohé nebezpečné situace odhaleni, podlehli však zdravotním podmínkám a obecné nejistotě, ve které lupiči pouště ovládali zemi jako nepostižitelní zločinci.

Šance stoupají

Poměry se zlepšily teprve tehdy, když po napoleonských válkách evropské mocnosti znovu nabyly sil a začaly být opět pro diktátory ve vnitřní Africe určitým pojmem. Současně umožnily pokroky lékařství a chemie cestovatelům, aby se lépe vybavili léčivy, což bylo také jedním z důvodů velkých úspěchů Heinricha Bartha. V mnoha případech teď bylo možno překonat druhou hlavní potíž, totiž četná horečnatá onemocnění a otravy vodou či nezvyklou stravou. Jak podstatný byl tento vývoj, probíhající pouhých šedesát let, vyplývá z toho, že Mungo Park při svém útěku z Ludamaru nevlastnil nic jiného než Maury uštvanou herku, která byla terčem posměchu černochů, protože ji musel popohánět

před sebou; potraviny, které dostal, zaplatil odstřiženými knoflíky. Gerhard Rohlfs, odvážný a úspěšný německý dobrodruh, měl naproti tomu roku 1873 s sebou pět set speciálních beden se zásobami, a když Stanley hledal Livingstona, disponoval karavanou nosičů v počtu dvou set černochů . . .

Povinnost přežít

To nás ovšem nesmí svádět k tomu, abychom sympatizovali jen s těmi, kteří sami, bez pomoci a v neustálém nebezpečí života pochodovali k řece, kterou chtěli bezpodmínečně objevit, ačkoliv už i Římanům byla známá. Každý badatel je současně také vědcem a má nejen právo, ale i povinnost zajistit si co nejlepší výzbroj. Zůstane-li naživu a může-li později doma, ve velké knihovně, ve spolupráci s odbornými ústavy napsat o všem, co viděl, to pak přirozeně zvyšuje hodnotu jeho podniku, násobí význam jeho výsledků. Přežít znamená pro badatele nejen zachránit vlastní kůži, ale uchovat i výsledky.

Barth, Nachtigal a Rohlfs v Africe

Poněvadž nejvýchodnější cíp Afriky zaujímal po tisíciletí samostatný stát Etiopie, soustřeďovaly se snahy evropských mocností především na dvě velké oblasti Afriky: na západní část Súdánu a na vodní předěl mezi velkými řekami Nilem, Kongem a Zambezi; tyto oblasti se považovaly obecně za srdce kontinentu.

Výzkumné úkoly v Súdánu byly převážně hospodářsko-politické povahy, neboť severní a severozápadní Afrika už byla v držení jistých státních autorit a úpěla pod nadvládou mocné mohamedánské horní vrstvy, která měla ve formě sultanátů a knížectví četné opěrné body. Zde kynul bohatý obchodní zisk. I v Evropě se vědělo o starých karavanních cestách, vedoucích napříč velkou pouští k pobřeží Guineje

nebo spojující údolí Nilu s oblastí Nigeru. A v srdci tohoto prostoru leželo tajuplné Čadské jezero.

Vražda na řece Benue

Heinricha Bartha nazývali v Timbuktu a okolí Jehlovým princem, protože měl jenom šicí jehly, jež dával darem, protože v celém mohamedánském prostoru hraje, jak známo bakšiš velkou roli. Barthovi druhové Richardson a Overweg zemřeli; Eduard Vogel, vyslaný na jejich záchranu, dorazil k Čadskému jezeru a překročil řeku Benue, přítok Nigeru. Byl však 8. února 1855, asi na příkaz sultána ze starého města Wary, zavražděn. Barth se vrátil ve zdraví do Německa a od něho se britští finančníci jeho výpravy a jeho němečtí krajané dověděli, jak bohatí jsou v této části země hodnostáři, jimž lze imponovat pouze velmi cennými dary. I ten, kdo se nezajímal o geografické a etnologické výsledky Barthových cest, se nyní dověděl, že harém sultána ze země Bornu, obsahující čtyři sta žen, je složen podle rasových hledisek a že jeden ministr z oněch šířek při svém úmrtí zanechal přes tisíc otroků.

Dva studenti z Würzburgu

Tyto a podobné historky se dostaly také ke dvěma würzburským studentům, kteří měli velmi různé povahy, ale společnou velkou touhu po dálavách, která u jednoho z nich byla zabarvena dobrodružně, u druhého přece jen skrývala v podvědomí předtuchu poslání. Dobrodruh se jmenoval Gerhard Rohlfs a pocházel z Vegesacku u Brém. Druhý se nazýval Gustav Nachtigal a byl synem kazatele z Eichstadtu u Stendalu, jemuž jeho předčasně ovdovělá matka mohla jen tu a tam posílat peníze. Oba studovali lékařství, zkoušky však složil jen Nachtigal a stal se vojenským lékařem. Rohlfs odešel tam, kde se neptají na vysvědčení: stal se ranhojičem a polním lékárníkem ve francouzské Cizinecké legii. Nachtigal už záhy přečetl všechno, co publikoval Barth a co se o něm bylo možno dovědět; s účastí prožíval spolu s ním, jak kolegium německých geografů-teoretiků jednalo s mužem, který s nasazením vlastního života kartograficky zaznamenal

dvacet tisíc kilometrů afrických cest a poprvé vylíčil četné černošské a berberské národy na Sahaře a v Súdánu a do jisté míry podle pravdy popsal jejich životní zvyklosti.

Když zatrpklý Barth roku 1865 zemřel, měl už — aniž to tušil — v Rohlfsovi a Nachtigalovi dva zdatné pokračovatele svého velkého díla. Britové o něm pěli chválu, tiskli jeho díla, oceňovali jeho zásluhy. Němci na něm čile budovali dále.

Rohlfs přišel na řadu o něco dříve než Nachtigal. Po pětileté službě v Cizinecké legii přestoupil na islám a stal se lékařem u sultánova dvora v Maroku. Této jedinečné příležitosti využil k tomu, aby se zcela sžil se zemí a zvyklostmi jejich obyvatel, takže na svých cestách už nepůsobil dojmem cizince. Přesto mu už jeho první, zatím ještě krátkodobé objevné cesty k oázám v severní Africe ukázaly, jakému nebezpečí je v těchto loupežnických oblastech vystaven každý cestovatel, který nevypadal zcela chudě. Stačilo, že beduín uviděl u Rohlfse několik stříbrňáků; den nato ležel Němec krváceje z devíti ran v písku a byl by zemřel, kdyby těžce zraněného nebyli ošetřili a zachránili dva poutníci, kteří tudy šli o dva dny později. Když roku 1865 přijel na krátký čas do Německa, byl už známým cestovatelem po Africe. Prozkoumal Vádí Dra'a na úpatí Antiatlasu a dodal první mapu Tuatských oáz, v nichž se sbíhají karavanní cesty z Atlasu, Tuniska a oblasti Nigeru. Ale teprve jeho další dva podniky jej skutečně proslavily, a to cesta napříč severozápadní částí Afriky z Tripolisu až do Lagosu a dosažení oáz Kufry.

Rohlfs v Bornu

Po několikaměsíční přípravě v Murzúku byla cesta zahájena a vedla nejprve do města Kuky u Čadského jezera. Až dosud sledoval Rohlfs téměř přímočarou karavanní cestu vedoucí na jih přes Bilmu, o níž je známo, že jí cestovatelé používali už za římských dob. Sultán v Bornu se k němu choval podobně jako vůči jiným Němcům — přátelsky, takže se nejprve Rohlfs dostal roku 1867 k řece Benue a po ní

až k jejímu soutoku s Nigerem. Méně dobrodružně založený badatel by se byl spokojil zakreslením cesty od Tripolisu až k pobřeží Guinejského zálivu a byl by pokračoval v cestě po proudu Nigeru a pak do Beninu. Rohlfs však plul proti proudu řeky a naprosto neprozkoumaným pralesem země Joruba si probíjel cestu do Lagosu při takzvaném Otročím pobřeží.

Už v dalším roce přijal pozvání zúčastnit se jako pozorovatel pruského krále britské trestné výpravy proti Etiopii. Tato expedice, jak známo, nikterak nepřispěla ke slávě Angličanů, neboť neguš Theodoros, chtěje zůstat pánem ve své zemi a nechtěje se Angličanům podvolit, zvolil raději smrt.

Hned nato převzal Rohlfs nový pruský úkol, a to transport darů pro přátelsky nakloněného sultána v Bornu. Poněvadž však pravý dobrodruh nikdy nejde rád dvakrát stejnou cestou, předal tuto misi roku 1869 raději svému kolegovi dr. Nachtigalovi a sám se vydal na cestu Kyrenaikou.

Když Rohlfs zahájil svůj nebezpečný podnik, wadajskou expedici, bylo mu už sedmačtyřicet let, byl autorem mnoha cestopisů a poznal dokonce i Severní Ameriku. A přece se mu stala wadajská oblast svým nepřátelským postojem vůči všem cizincům téměř osudnou.

Vydírání, loupež a zrada

„Šli jsme tedy do Boemy, vzdálené šestnáct kilometrů," říká Rohlfs ve svém vyprávění o výpravě přes hlavní oásy Kufry, „a usadili se tam podomácku. Naše tábořiště bylo překrásné. Všude mohutné palmové háje, mezi palmami fíkovníky. Na jihu se rozprostírala . . . bujná velbloudí pastvina, stejně tak na východě, a stopy bývalého osídlení země Tibbu vytvářely tu historické pozadí. Dal jsem obehnat naše stany palmovým plotem, začal skládat zboží, zásoby a dary a zařizoval se na delší pobyt. Všechny mé krásné výzkumné plány se však neuskutečnily, protože už počínaje příštím dnem jsme se dostávali z jedné rozčilující situace do druhé, až nás po desetidenním pobytu v Boemě prohlásili

za zajaté... Od toho okamžiku mi bylo jasné, co byl za člověka Bu Guetin *(šejk suyajských beduínů, najatých jako ochranný doprovod)*. Seděl na jedné z beden v mém stanu a zvolal s významným pohledem: ‚Sedím tu na pokladech. V této bedně jsou peníze!'

Teď se v Boemě konala denně hlučná zasedání... — vždy mě neslýchaně vydírali. Chtěli, abych vyplatil příslušníkům doprovázejících Suyaů, usazeným v Kufře, tisíc tereziánských tolarů. Zdráhal jsem se přirozeně, neboť kdybych byl zaplatil, bylo by následovalo další vydírání... Možnost poslat zprávu do Bengházi neexistovala. Když se mi konečně podařilo získat jednoho muže jako posla s dopisy a bednou naturálií, odešel sice, když dostal předem zaplaceno, avšak jen naoko. Za několik dní se vrátil a tvrdil, že byl cestou zadržen... Později jsem se dověděl, že ... Bu Guetin prostě bednu vylomil, zprávy a dopisy zničil, rostliny a zvířata zahodil, kameny však ukázal svým krajanům a zvolal: ‚Vidíte ty křesťany! Přišli do naší krásné země, aby ji prozkoumali. Pohleďte na ty kameny, v nich je obsaženo zlato, a ty posílají do své vlasti, aby sem přilákali další lidi. Při Alláhovi, to se nesmí stát. Nevěřící psi nesmí podruhé poskvrnit naši zemi!' "

Rohlfsovi a jeho bílým průvodcům se podařilo utéct v dramatickém nočním útěku k počestnému kmenu, který s vražděním cizinců nechtěl mít nic společného a větší zájem než na podílu z kořisti měl na tom, aby o tom dostal písemné potvrzení. Ale všechna zavazadla expedice, přístroje, část hotových peněz, zásoby a stany musely být ponechány lupičům.

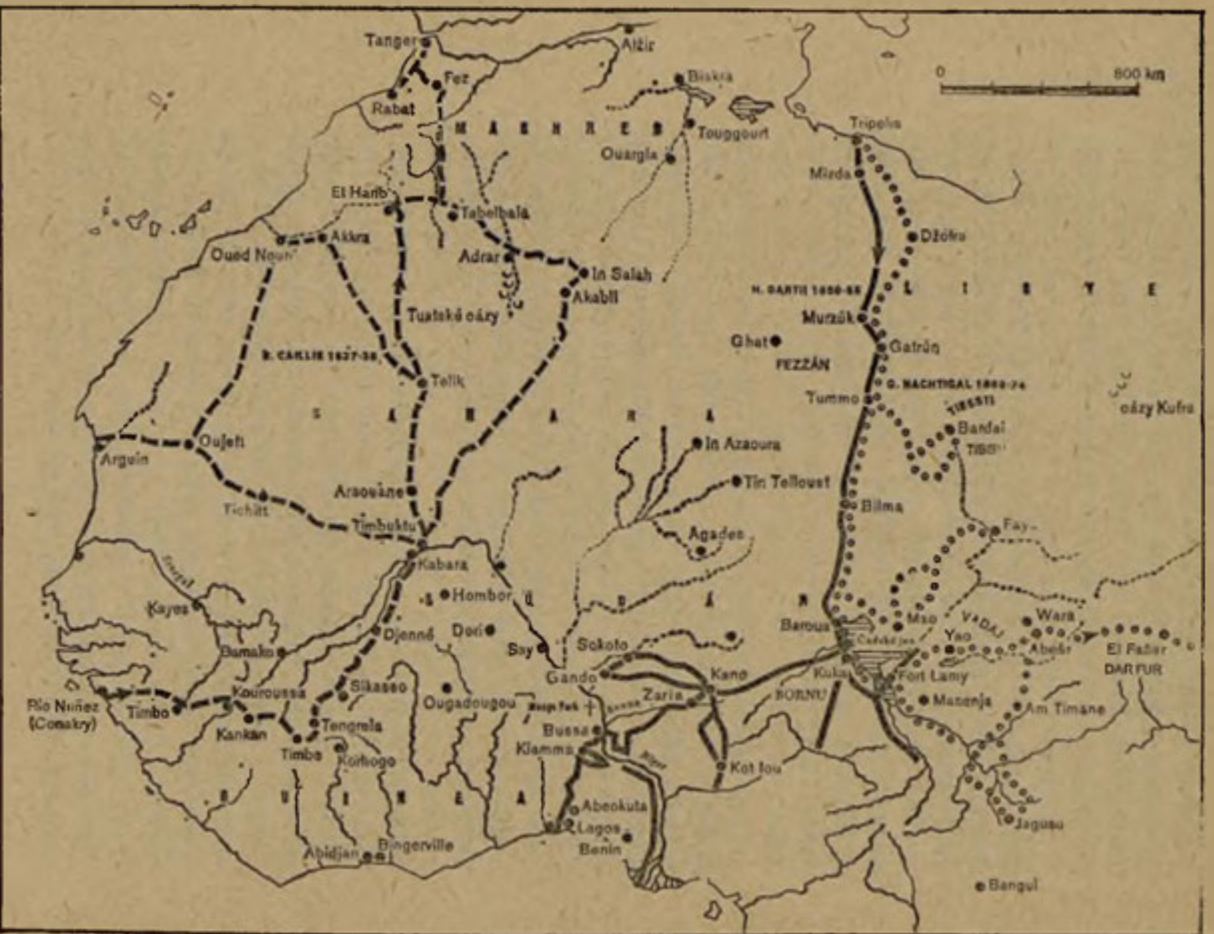
Takto postupovali beduíni ještě před devadesáti lety proti malým, očividně neškodným výpravám; jen úcta k jeho osobě, které Rohlfs, zvaný Mustafa Bej, u lupičů i zuřivě fanatických Senúsíů požíval, zachránila život jemu a jeho druhům. Rohlfs neskončil svůj život v neklidné severní Africe. Vrátil se po krátké služební době jako německý generální konzul v Zanzibaru do vlasti a roku 1896 zemřel v Bad Godesbergu.

Gustav Nachtigal navštívil severní Afriku méně z touhy po dobrodružství jako spíše ze zdravotních důvodů. Trpěl totiž plicní chorobou a v Tunisu pracoval jako lékař, aby se v teplém podnebí vyléčil. Za vnitřních zmatků v roce 1864 se neúnavný lékař a lidumil velmi vyznamenal, takže na sebe upozornil i ministerského předsedu. To jeho situaci značně zlepšilo, ale teprve roku 1867 se stal jako bejův osobní lékař hmotně skutečně nezávislým. Ani v tomto postavení se Nachtigal nijak nešetřil, zvláště když ve stejném roce postihla Tunisko velká epidemie cholery. Také roku 1868 se vrátil z Německa, kam odjel na návštěvu, nazpět do Afriky, když uslyšel o tyfové epidemii, jež vypukla v Tunisku.

Lékařem v Tunisu

Roku 1869 se vypravil z Tripolisu s dary, které mu předal Rohlfs pro sultána z Bornu, opustil však jižně od Gatrúnu známou karavanní cestu, po níž už šel Rohlfs, s úmyslem prozkoumat rozeklaný masív Tibesti, kterým probíhají vyschlá řečiště a kde se vypínají tři horské vrcholy do výše přes tři tisíce metrů. Po cestě zažil nemilé setkání s pouštními loupežníky a stejně jako Rohlfs zakusil nekonečné hádky a spory mezi přátelsky a nepřátelsky nakloněnými beduíny o osud křesťanů *(neboť takzvaní nevěřící byli považováni za psance)*.

Dlouhé týdny byla expedice zadržována. „Vedro ve stanu bylo stále nesnesitelnější a hlad stále trýznivější. Obědy či večeře . . . často odpadly, protože náklady na ně se zdály mému ochránci příliš vysoké. Hlad někdy dokonce zaháněl i spánek, který mi poněkud krátil nekonečný den. Došla-li nám přes den špinavá voda, nesměli mi sluhové zásoby doplnit a k vedru, starostem, hladu a nudě ještě přistupovala žízeň . . . A aby situace byla ještě horší, přinesli uprchlíci *(z Fezzánu)* zprávu o strašlivém zániku mé družky Alexiny Tinneové . . . Poněvadž jsme přišli spolu současně do Murzúku, pokládali badatelku, jejíž samostatnou cestu by byli

První průchody západní Afrikou

stejně nepochopili, za mou manželku, a moji přátelé se pokusili využít zprávy o jejím hrozném konci k mé vlastní záhubě . . .

V noci z 2. na 3. září měla udeřit hodina osvobozujícího útěku. Třásl jsem se rozčilením. Po půlnoci jsme začali nakládat věci na oba velbloudy. Jejich bekot pronikal všemi kostmi. Byly skoro dvě hodiny ráno, když jsme byli připraveni vyrazit. Tu Arami náhle prohlásil, že pro tuto noc je už pozdě a že musíme vyčkat příští . . . Také příští den uplynul jako předchozí a vyznačoval se jenom tím, že Aramova sestra Fatima, která se asi dověděla o tom, že chceme utéci, podrobila můj majetek bez jakéhokoliv ostychu prohlídce a vzala si, co se jí zlíbilo. O půlnoci znovu přišli naši průvodci a za hodinu jsme konečně vyrazili. Obešli jsme obec . . . a utábořili se po několika hodinách cesty na počátku kamenitého a úzkého údolí vádí Oroa". *Noční útěk*

Jsa neustále okrádán a arabskými průvodci postupně zcela vyrabován, musel Nachtigal, oslabený dlouhotrvajícím hladověním, zdolat neschůdné pohoří, jen aby si zachránil život. „Cenné vzorky minerálů a své knihy jsem musel zahodit jako zbytečnou zátěž."

Že po všech nebezpečích a útrapách se vydávali vždy znovu na cesty, vždy znovu hledali a neustále se vraceli do Afriky, lze si vysvětlit jen nezkrotnou badatelskou touhou, jež naplňovala Nachtigala a mnoho jiných. *Po otrokářské stezce*

Při své první cestě se Nachtigal v roce 1870 dostal se značnými potížemi do Bornu. Po delším odpočinku pronikl do takřka ještě neznámé oblasti Vadaje a putoval po cestě otrokářských karavan, staré tři tisíce let, přes oblasti Dar Fur a Kordofán k Nilu a dále do Káhiry. Když se roku 1875 vrátil do Evropy, byla jeho dlouhá cesta do řady zajímavých a těžko přístupných afrických zemí všeobecně známá a Nachtigal se stal slavným mužem. Na rozdíl od Rohlfse dovedl své zážitky a očitá svědectví i výborně vylíčit a nadto měl

ještě rozhled, takže jeho třídílná kniha Sahara a Súdán si může bezesporu činit nárok na výjimečné místo nejen v německé, ale i světové afrikanistické literatuře. Ani Nachtigal se nedožil vysokého věku. Pokud je tropy nepřipravily o život vůbec, pak těmto mužům alespoň zničily zdraví a je zázrakem, že Nachtigal v rozmezí deseti let po své velké cestě to všechno ještě dokázal, počínaje vyhodnocením výsledků a konče dalekými cestami do západní Afriky, jež nakonec vedly k založení německých kolonií Toga, Kamerunu a země Lüderitzovy *(zárodek dnešní Jihozápadní Afriky)*. Zemřel na moři, na lodi Möwe, 19. dubna 1885 a byl později pochován v Kamerunu.

Jeho osobností ústí epocha badatelů, jejichž cesty — podobně jako Barthovy — měly výslovně vědecký charakter, do období koloniálních pionýrů, poslaných do Afriky z Německa, Anglie a Francie zhruba současně, aby zajistili svým zemím podíl na velkém kontinentu.

Livingstone a Stanley pochodují napříč černým světadílem

Podíváme-li se na mapu západní Afriky, kde jsou zakresleny trasy nejvýznamnějších objevitelů, pak se ukáže, že karavanní cesta Tripolis—Murzúk—Bilma—Čadské jezero byla hlavní vstupní branou. Na východ od této cesty ovládl pole Nachtigal se svými odvážnými výpravami. Na jih od Čadského jezera dokázal nejvíc Clapperton a o široký prostor mezi pánví Čadského jezera a Dakarem se podělili stejně stateční a vytrvalí mužové René Caillié, Heinrich Barth a Gerhard Rohlfs s expedicemi Francouzů Monteila, Foureaua a Lamyho, které skončily teprve na přelomu století.

Země Čad střediskem

Tato pestrost tras a evropského pronikání do země Čadu byla možná jen proto, že celá oblast byla odedávna protkána pravidelně používanými karavanními cestami a že říše

Bornu při Čadském jezeře byla v rukou panovníka, nakloněného cizincům. Pomineme-li pralesy na pobřeží Guinejského zálivu, pak hlavní obtíže, jež se stavěly v cestu objevům v této oblasti, spočívaly v nebezpečí představovaném loupeživými beduíny a v nepřátelském postoji některých mohamedánských knížat a sekt vůči cizincům.

Ve východní polovině kontinentu byly poměry zcela odlišné. Nebyla tu velká poušť s karavanními stezkami a beduíny. Údolí Nilu je jednou z nejstarších kulturních oblastí lidstva a už ze spisů antických geografů máme k dispozici zevrubné popisy toku této řeky, alespoň až k oblasti Bahr-el-Ghazalu. Výzkumné cesty Georga Schweinfurtha přinesly tudíž málo nového v oblasti kartografické, zato tím víc v oblasti etnologické a botanické. Celé jeho dílo je významné především tím, že se Afrikou zabýval prakticky po celý život, svým nesmírným pokladem vědomostí dával podněty jiným badatelům a posiloval moderní německý výzkum Afriky silnějšími impulsy než kdokoli jiný.

Tibbu Tip

Hlouběji do afrického temna pronikl John Hanning Speke, který obrátil svou pozornost k prastarému problému nilských pramenů a přitom objevil znovu Viktoriino jezero. Vlastní srdce Afriky, oblast mezi velkými řekami Zambezi a Kongem, mezi Mosambikem a Kamerunem, bylo ještě zcela v rukou obchodníků s otroky, kde Tibbu Tip a jeho méně mocní kolegové znali a kontrolovali každou cestu a stezku, přepadali černošské vesnice, kdykoliv se jim zlíbilo, a s kolonami ukořistěných otroků táhli napříč světadílem, který, jak se zdálo, patřil jen jim.

Co tak často pomohlo Schweinfurthovi — totiž podpora obchodníků se slonovinou, s tím nebylo možno v této oblasti počítat. Otrokářští obchodníci tušili v každém Evropanovi, objevivším se v Africe, předzvěst svého zániku či příznaky nadcházejících potíží.

Byli to především dva muži, kteří se tím nedali odradit,

ale v neuvěřitelně odvážných expedicích táhli od jednoho moře k druhému napříč vnitrozemím Afriky, a to Skot David Livingstone a Henry Morton Stanley z Denbighu u Liverpoolu. Oba pocházeli z velmi nuzných poměrů, museli od dětství pracovat a celý svůj život s nesmírnou vytrvalostí věnovali stále novým objevným cestám.

Cestu do srdce divočiny a k srdcím primitivů otvírala bělochům za všech dob dvě povolání, a to povolání lékaře a misionáře. Kromě lékařů Rohlfse a Nachtigala je ve stejné úrovni misionář Livingstone, který se vydal do těchto končin — podobně jako později Pavel Šebesta a mnoho jiných — s úmyslem přinést duším černochů pomoc a který se stal kromě toho vynikajícím badatelem. S velkými materiálními potížemi vystudoval Livingstone teologii a už záhy projevil přání věnovat se misijní činnosti v Africe. Bylo mu však už dvacet sedm let, když stanul na africké půdě; zdálo se pak, že se dal příliš brzy upoutat a že z něho bude obyčejný misionář jako z mnoha jiných; brzy po svém příchodu do Bečuánska se totiž oženil s dcerou svého představeného Moffata.

Cesta pouští Kalahari

Plynula leta a Livingstone se nijak nestaral o objevování Afriky, ale přesto denně něco nového objevoval: povahu černochů a jejich jazyky, charakter země a život v buši. Teprve když i jeho mladá žena projevila ochotu vzít na sebe riziko dobrodružství, odvážil se opustit obvod své misijní činnosti a podnikl první cestu na sever, s ženou, třemi dětmi a dvěma přáteli. Už výsledky této první cesty byly pozoruhodné; procestoval strašnou poušť Kalahari a dosáhl jezera Ngami.

Zprávami o této cestě byly zainteresované kruhy poprvé upozorněny na jméno Livingstona. Nikdo až dosud netušil obrovskou vnitřní sílu muže, který s celou rodinou putoval pouští Kalahari, napříč pouštní stepí, rozprostírající se v prostoru miliónu čtverečních kilometrů; z nich jen stopadesát hektarů bylo obděláváno. Jen ojedinělé nádrže mají vodu

po celý rok a každá druhá díra s vodou prosycenou jedovatými solemi je pro člověka strašlivou pastí.

Na této cestě si však Livingstone uvědomil, že musí volit mezi Afrikou a rodinou. Byl to jistě nejtěžší okamžik jeho života, když zotaviv se po dlouhé nemoci převezl ženu a děti zpět do kolonie Kapska a poslal je lodí do Anglie. A pak se vrátil na sever kolonie, tam, kde začíná neznámá Afrika, přicházíme-li od jihu, tam, kde se nedávno zastavil a obrátil. Teď však byl sám, teď šlo jen o jeho vlastní síly. A tak už roku 1852 stanul u řeky Kuando, přítoku Zambezi, náležející k systému řek, jehož prozkoumání jej především vábilo.

Při hledání vodního předělu mezi systémy Konga a Zambezi se Livingstone probil severozápadním směrem pralesem v Angole; je to oblast, v níž ještě dnes ty nejlepší mapy udávají tok řek jen čárkovaně. Tam u něho znovu vypukla horečka a velmi jej trápila; v neustálém boji s nemocí konečně koncem května 1854 dosáhl portugalského přístavu São Paulo de Luanda. Horečka mu zabránila v důkladnějším prozkoumání krajů, jimiž prošel, a teď alespoň věděl, jaký veliký úkol jej čeká, a věděl také, kudy teče Zambezi nad Viktoriinými vodopády.

Plavba po Zambezi

Když se jakžtakž zase postavil na nohy, vydal se po několika měsících znovu k Zambezi, zase přes Angolu až k jezeru Dilolo. Tuto malou vodní plochu zevrubně prozkoumal a zjistil, že vodu z něho odvádí jednak Kasaj do Konga, jednak Luambo do Zambezi, to znamená jak do Atlantského, tak do Indického oceánu. Na Dilolo pak Livingstone zahájil dlouhou plavbu po proudu Zambezi, při níž se nejprve seznámil s peřejemi Chavuma a dále s Viktoriinými vodopády, jež v dnešní době lákají turisty stejně jako zříceniny Zimbabwe a vodní nádrž Kariba. Na velké vodopády připravili domorodci Livingstona slovy „mosi oa tunya“ *(zde hřímá kouř)* — a vskutku: „... ve vzdálenosti pěti až šesti mil jsme spatřili poprvé sloupy vystupujícího kouře, jako by tam

hořela velká travnatá plocha. Vzhůru stoupalo pět sloupů, jejichž vrcholy jako by splývaly s mraky. Dole byly bílé, o něco výše však stále tmavší, takže vypadaly skoro jako kouř. Celá podívaná byla neobyčejně krásná. Břehy a ostrůvky, rozseté v řece, zdobily lesní stromy rozličných barev a tvarů. V době naší návštěvy kvetlo mnoho stromů, každý měl svou vlastní fyziognomii . . .

Asi půl míle před vodopády jsem opustil člun a nasedl na lehčí s lidmi, kteří vodopády dobře znali. Plavili se uprostřed proudu a dovezli mě mezi vyčnívajícími skalami k ostrovu, ležícímu těsně na okraji propasti, do níž padala voda. Přitom jsme byli v nebezpečí, že nás proud po obou stranách ostrova strhne dolů . . . Pln bázně jsem se odvážil doplazit se až k samému okraji ostrova a tam jsem spatřil, že proud byl asi tisíc loktů široký, padal do hloubky jednoho sta stop a pak se náhle zúžil na pouhých patnáct až dvacet loktů. Vodopády nejsou ničím jiným než ohromnou trhlinou v čedičové skále, zející od pravého břehu Zambezi k levému. Byl to nejnádhernější pohled, jaký se mi kdy v Africe naskytl. Pohlédlo-li se do trhliny z pravé strany ostrova, nebylo vidět nic než hustý bílý mrak, v němž zářily dvě třpytivé duhy. Z mraků se zvedal velký sloup páry do výše až tří set stop, který byl stále hustší, zbarvil se na tmavý kouř a padal dolů jako hustý déšť, kterým jsme byli brzy promočeni až na kůži . . . Vlevo od ostrova se voda na dně pánve jevila jako bílá masa mezi tmavohnědými stěnami; jako přadeno vlny stále hlouběji ubíhala do tajuplné propasti . . . Makoloové vyprávěli, že jednou pronásledovali několik lidí kmene Batoka, kteří se nedokázali na svém útěku na pokraji zastavit a zřítili se. Spadli dolů doslova roztříštěni na kousky.“

První proniknutí napříč Afrikou

Livingstone cestoval dále, sledoval přitom stále řeku Zambezi a v květnu 1856 dorazil do přístavu Quelimane *(několik desítek kilometrů na sever od ústí Zambezi)*. Tak prošel jako první napříč africkým kontinentem — nebo byl při-

nejmenším prvním Evropanem, o němž to lze říci. Přitom objevil svou lásku k oné části Afriky, od níž si tehdy ještě nikdo nesliboval zvláštní užitek a jejíž nerostné bohatství ovšem i Livingstone pouze tušil. Cenu objevených území viděl především v dobrém zavodnění a v úrodnosti z něho vyplývající.

Teď však bylo načase vrátit se k ženě a dětem. Jeho dvouletý pobyt v Anglii byl také dobou poct, jichž se mu dostalo, a přípravou změny povolání, jež mělo napříště Livingstonovi poskytovat víc času na výzkum a víc prostředků pro jeho cesty. Britská vláda jej jmenovala konsulem v oblasti Zambezi a současně jej pověřila výzkumnou cestou do zemí, sousedících na severu s portugalským územím; hranice tu ovšem nebyla nijak pevně stanovena.

Livingstone u jezera Njasy

Už roku 1859 objevil Livingstone velké jezero Njasa, o němž arabští kupci často v Mosambiku vyprávěli. Cesta k němu nebyla nijak snadná, neboť mezi jezerem a pobřežím se tyčily k nebi hory do výše přes dva tisíce metrů; i Livingstone měl úspěch teprve tehdy, když objevil bránu, kterou tvořila řeka Šire a kudy vede dnes železniční trať Beira—Blantyre—Chipoka *(u jezera Njasy, dnes Malawi)*.

Pak však následovala leta nehod a zklamání: smrt statečné ženy, která přijela do území Zambezi, chtějíc pracovat po boku svého muže, a pak neshody s Londýnem, v jejichž důsledku byl Livingstone z Afriky odvolán.

Tentokrát potřeboval nezdolný muž čtyři roky k tomu, aby nabyl nových sil na další podniky. Teprve roku 1866 opět přistál v Zanzibaru a brzy nato stanul před ústím řeky Rowumy, u mysu Delgado, tam, kde začíná dnešní státní hranice mezi Portugalskou východní Afrikou a Tanzanií. Nedalo mu pokoje, že dosáhl jezera Njasy jen přes Mosambik. Musela přece existovat možnost dostat se k němu i kratší cestou, přímo od východního pobřeží. Byla to jeho pátá odvážná cesta a jejím výsledkem byl objev cesty, která později nabyla

V srdci černého světadílu

pro britskou koloniální politiku zvláštního významu. Po neobyčejně namáhavém pochodu přes hory dosáhl v dubnu 1867 jezera Tanganiky — za doprovodu jen několika sluhů, bez jakékoli zvláštní výzbroje. Tu zasáhli obchodníci s otroky, ohrožovali nosiče, a konečně dosáhli toho, že vyděšení černoši se vypařili se vším, co běloch v tropech potřebuje. Livingstona dělily tisíce kilometrů od pobřeží, byl zcela odkázán sám na sebe a neměl ani léků, což se pro člověka neustále bojujícího s horečkou rovnalo rozsudku smrti.

Ale řetěz jezer ve východní Africe s půvabem panenské krajiny mu učaroval. Muž, který prošel suchou stepí Kalahari do vnitrozemí Afriky, stále ještě hledal především vodu. V ní viděl záruku životaschopnosti krajiny, a proto se také stal objevitelem tak mnoha řek a jezer. Po jezeře Tanganice následovalo jezero Meru a po něm Bangweolo, ležící ve výši 1140 metrů uprostřed velkých bažin — dvě stě padesát kilometrů na východ od města Elisabethville *(nyní Lumumbashi)*, o němž se tak často mluvilo v průběhu nepokojů v Kongu; ty ovšem tehdy ještě neexistovaly.

Obě jezera patří do povodí Konga. Řetěz jezer s Tanganikou naproti tomu náleží (přes nevýznamné příčné spoje) do povodí Nilu. Když Livingstone slyšel v březnu 1869 o řece jmeném Lualaba, věřil, že je na stopě pramene Nilu, po jehož objevení výzkumníci tak velice toužili. A tak věnoval dvacet měsíců a své poslední síly pokusu najít tuto řeku. Když ji konečně objevil, zjistil, že plout po proudu řeky a zaznamenat její průběh by bylo nad jeho síly. Proto se vrátil do nejbližšího místa, umožňujícího odpočinek, a to do vesnice Ujiji na východním břehu jezera Tanganiky *(konečná stanice dnešní železniční trati z Dar es-Salaamu k Tanganice)*.

Livingstone nezvěstným!

Psal se říjen 1871 a i když se v Evropě odehrávalo ledacos závažného, zaměstnávala se světová veřejnost díky anglo-

saským novinám v miliónových nákladech panem Livingstonem, který zmizel v pralese a k němuž se britská vláda zachovala tak macešsky, s nemenším zájmem než událostmi ve Francii. Byl-li vůbec ještě naživu, tak jeho zásoby výměnného zboží a léčiv jistě už dávno byly vyčerpány. Zemřel-li, chtěla se veřejnost dovědět alespoň jistotu o jeho osudu. Tušili tu velký napínavý příběh a americký tisk byl tehdy už tak daleko, že to vycítil. New York Herald předstihl všechny ostatní listy zajímající se o Livingstona tím, že měl k dispozici schopného a energického muže, který byl mnohem víc než pouhým reportérem, a tohoto muže s celkem obyčejným jménem Stanley vyslal vydavatel James Gordon Bennett hledat stopu vytrvalého misionáře.

Stanleyovo dětství

Abychom pochopili, jak mohl Stanley dokázat, co od něho další leta požadovala, musíme si uvědomit, že prožil snad nejhorší dětský osud, který v civilizovaných státech existoval: jako nemanželské dítě chudého děvčete se dostal do jedné z oněch fackovacích institucí, jež se ve viktoriánské Anglii směly nazývat výchovnými ústavy. Po jednom výprasku, který mu uštědřil jeho jednoruký — a jak se později ukázalo — duševně chorý vychovatel — bývalý horník, chlapec z ústavu utekl.

Stanley, který se tehdy ještě jmenoval John Rowland, udělal to, co dělali všichni uprchlí angličtí chlapci: šel na moře. Na lodi však dostával výprask snad ještě častěji než u šíleného Francise, a tak, když jeho loď vyplouvala z New Orleansu, zůstal ve městě a ukryl se jako učedník u zámožného obchodníka Stanleye. „Jistě, i tato nová práce byla únavná,“ píše Stanleyův životopisec Pierre Daye, „ale v tomto krámě zapáchajícím mýdlem, syrupem, voskem a barvami se John cítí být opět člověkem.“

A teď to s ním šlo nahoru, přes všechno, co století uchystalo mladé generaci: přes válku mezi severními a jižními státy, přes Napierovu expedici do Etiopie a jiné. Stanley se vším

zocelil, potuloval se po celém světě a kromě smůly měl stejně tolik štěstí, takže poznal, že jedno i druhé patří k životu, a nabyl sebedůvěry. Především však viděl svět, od řeky Platte, kde se musel v křehké loďce skrývat před Indiány, až do Malé Asie, kde ho Turci obrali o jeho skromný majetek. Zjistil také, že existují lidé, zajímající se o to, co neohrožený Stanley prožil.

Zprvu to byly nevýznamné listy, které ho zaměstnávaly, pak se k nim připojily noviny v New Yorku. Potom následovala Etiopie, a nakonec Bennettova nabídka; to však už byl světově známým reportérem. Přesto znamenala tato nabídka i pro takového Stanleye velkou šanci.

Stanleyův podnik totiž nebylo pouhé známé hledání jehly v kupce sena. Bělocha lze bezpochyby najít v Africe snáze než mezi bělochy a Livingstone už byl i mezi černochy známou osobností. Byl-li naživu, pak jej bylo možno najít. Mohlo to ovšem trvat dlouho.

Start v Bagamaju

Pochod do vnitrozemí začal ve městě Bagamajo, ležícím proti Zanzibaru. Stanley měl s sebou výměnné zboží na dva roky, tisíce metrů bavlněných látek rozličných barev, asi dvě stě lidí, sedmadvacet soumarů — což byla karavana tak dlouhá, že se musela pohybovat do nitra Afriky v pěti etapách — vždy po jednom až dvou dnech cesty za sebou. Ačkoliv Stanley Afriku znal, přesto byl v horečnatých pobřežních nížinách postižen horečkou. Byly tu prostě zcela odlišné klimatické podmínky než v hornaté Etiopii. Musel bojovat s hmyzem, vzbouřivšími se nosiči, arabskými kupci a nemocí — a teď se ukázalo, jak vytrvalý a tvrdý byl: nejenže zbraní vyhrožoval, ale také střílel! Používal zastrašování a násilí, jako to dělali otrokáři, a po sedmi měsících věděl, že ve vesnici Ujiji čeká na smrt nemocný, starý bílý muž, nemající už ani zuby, ani výměnné zboží.

Stanley teď nešetřil ani odměnami, ani hrozbami a o týden později stanul u Tanganického jezera. Záhy mohl před-

stoupit před Davida Livingstona a potřást mu rukou s frází, jež se stala historickou: „Mr. Livingstone, nemýlím-li se?“ Zachránit Livingstona v pravém slova smyslu už nemohl. To už mu naznačil konsul Kirk v Zanzibaru. Livingstone tak velice propadl nejtemnější Africe, záhadám jejích řek a jezer, že se ve skutečnosti už ani nechtěl vrátit do Starého světa. Byl však mladšímu Stanleyovi, který pro něj podstoupil tolik útrap, vděčný z celého srdce. Čtyři a půl měsíce strávil po jeho boku a svěřil mu nejen nesmírný poklad svých afrických vědomostí, ale dal mu i něco z onoho vnitřního zanícení, bez něhož by jistě žádný badatel nezvládl všechny ty nevýslovné obtíže, s nimiž se musel potýkat. Nebyla to pouze záhada řeky Lualaby, otázka „Nil či Kongo?“. Byl to problém celé vnitřní Afriky, jednoho z posledních dosud nerozdělených prostorů světa. A novinář Stanley ovšem chápal, jak důležitá tu byla každá jednotlivá objevná cesta.

Pomoc od Tibbu Tipa

Když vyrazil Henry Stanley ke své první vlastní africké výpravě — jeho pochod z roku 1871 přece platil Livingstonovi — nebyl David Livingstone už mezi živými. Řešení dosud čekající záhady mohl tedy přinést už jen Stanley. V letech 1874—75 prozkoumal Viktoriino jezero, dostal se až k Ruwenzori a zabýval se problémem nilských pramenů. Roku 1876 začala velká cesta, kterou Livingstone sám už neuskutečnil, nekonečná plavba po proudu Konga, mezi divokými kmeny, jejichž kanoe neustále zatarasovaly cestu, s dvěma, třemi i více potyčkami denně, s boji, při nichž měl Stanley před sebou vodopády a za sebou lidojedy. A i kdyby byly kmeny méně divoké, Stanleyovi lidé by byli stejně uprchli, jen aby nemusili dále prožívat tuto plavbu smrti. Kmeny žijící při konžském ohbí byly věčně válkychtivé; i dnes se jejich problémy celý civilizovaný svět zabývá a z toho, co se tam dálo v poměrně nedávné době, si lze představit, že Stanleyovo líčení není nijak přehnané. Že se vůbec dostal tak daleko, za to vděčil zčásti muži, který

pomáhal i Livingstonovi a občas i jiným badatelům — totiž mocnému otrokáři Hamedu ben Mohammedovi, nazývanému v buši pro své nepřetržité mrkání Tibbu Tipem. Ten poskytl Stanleyovi za honorář pěti tisíc dolarů tři sta ozbrojenců a díky tomu, že měl přesné vědomosti o všech cestách v Africe, poskytl Stanleyovi neocenitelnou pomoc až k řece Kongu, kde pak cestovatel mohl nastoupit do člunů.

Velká plavba po Kongu

Plavba po proudu řeky Konga — neboť se brzy ukázalo, že Lualaba je jednou zdrojnicí Konga, tekoucího na sever — nebyla cestou v pravém slova smyslu, nýbrž ozbrojeným tažením. V hustém pralese po obou březích řeky nepřetržitě duněly válečné bubny. Stanley a jeho lidé si museli neustále probojovávat cestu; často museli útočit, jen aby mohli přistát a přenést čluny přes peřeje. 9. srpna 1877, devět set devadesát devět dní po svém startu v Zanzibaru, dosáhl Stanley města Bomy v ústí Konga. Z jeho tří set šedesáti lidí jich zůstalo na živu pouze sto padesát. Ze čtyř bělochů zbyl už jen Stanley sám. Taková byla cena za odvážný pochod od východu na západ kontinentu; taková byla cena, kterou musel Stanley zaplatit, než dosáhl tohoto vyvrcholení svého života.

Nyní i pro něho nastal onen okamžik přechodu, jemuž se v oněch letech nevyhnul žádný z vedoucích mužů-badatelů. Stanley sice neprosadil, aby Kongo dostalo jméno Livingstonovo, nepotřeboval však použít mnoha slov k tomu, aby evropským mocnostem objasnil význam vodní cesty do vnitrozemí obrovského kontinentu, dlouhé čtyři tisíce kilometrů. Belgický král Leopold II. využil jedinečné energie a nedocenitelných zkušeností tohoto ocelově tvrdého Brita, postavil ho v čelo nově založené Konžské společnosti a už roku 1879 ho vyslal s plnými mocemi znovu do Afriky.

K výzkumné práci se Stanley nedostal a jeho největší podnik, úspěšnou expedici na záchranu Eduarda Schnitzera a Casatiho nepokládají Stanleyovi přísní kritikové za dílo lásky k bližnímu, ale vidí v ní spíše zdařilý pokus o nahrání

další koloniální oblasti na okraji bohaté země Tanganiky do rukou Britů. Je to otázka, která sice před šedesáti lety vzněcovala mysli lidí, nás však dnes už nezajímá. Ze Stanleyova postoje vůči Livingstonovi, jeho mnohaletého nezkaleného vztahu k panovačnému Tibbu Tipovi — jehož dokonce jmenoval guvernérem jedné z konžských provincií — je přece nutno usuzovat na jeho silný a spolehlivý charakter, i když byl příležitostně jistě i značně bezohledný. Aby se však stal pouhým agentem, k tomu by se byl Stanley jistě nepropůjčil.

Závěr epochy

Fakt, že tak významné objevné výkony se přesto octly v pološeru politických sporů, ukazuje na konec epochy. Pro učence, misionáře, lékaře, pro všechny, kteří milovali Afriku pro ni samotnou, se začalo připozdívat. Po nich nastoupily válečné lodi, vojáci — a ti je dohnali a předehnali . . .

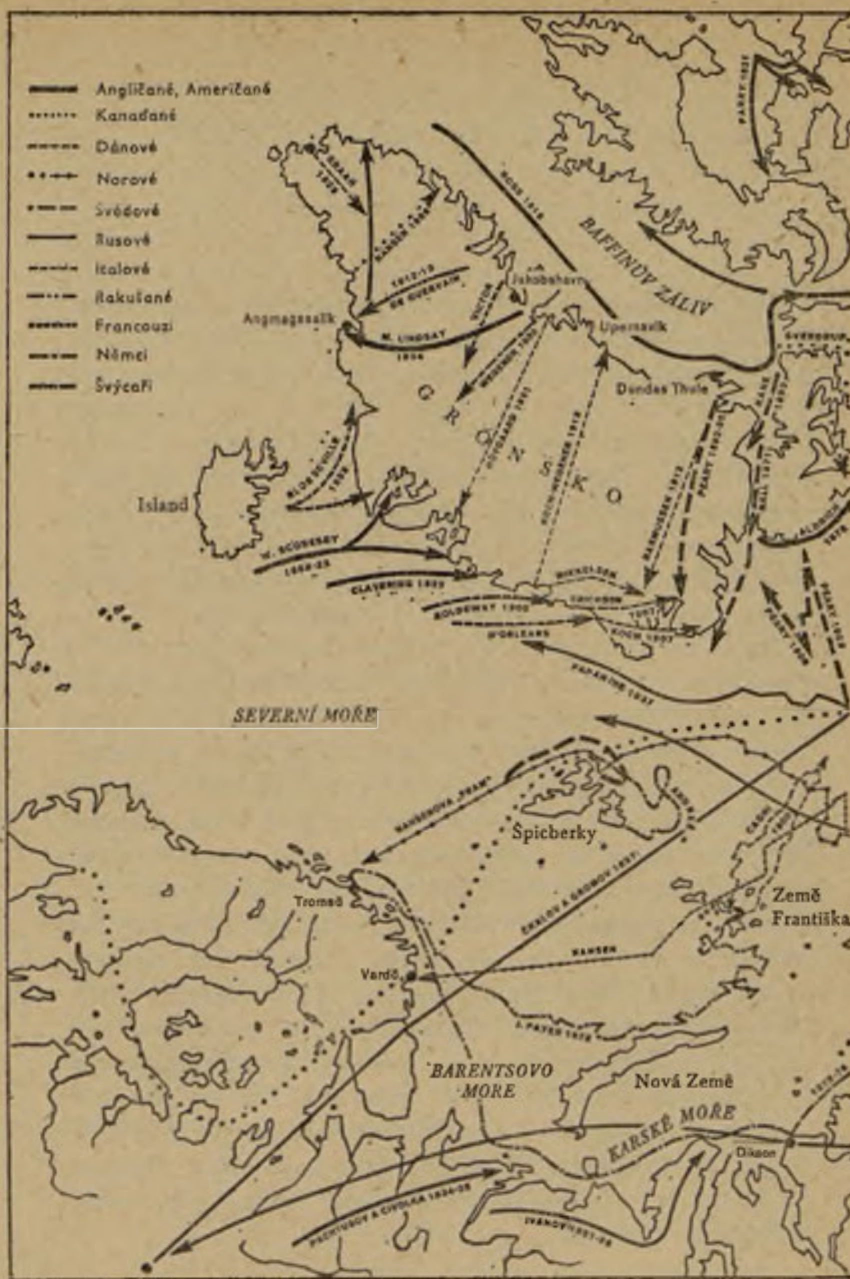
O POSLEDNÍ ZÁHADY ZEMĚ

Už cesty Jamese Cooka dávaly tušit snahu, jež se nyní projevila a jejímž cílem bylo rozšířit známý svět nikoliv jen směrem východním a západním, nýbrž také severním a jižním. Země už byla několikrát obepluta; ani vnitrozemí velkých světadílů nedávala po výpravách cestovatelů La Condamina, Humboldta, Rohlfse, Livingstona (a nezapomeňme na Marka Pola!) naděje na senzační objevy. A tak byl v poslední třetině devatenáctého století zahájen tvrdošíjný útok na severní a pak i na jižní polární čepičku Země, takže tu lze hovořit o generálním útoku objevitelů.

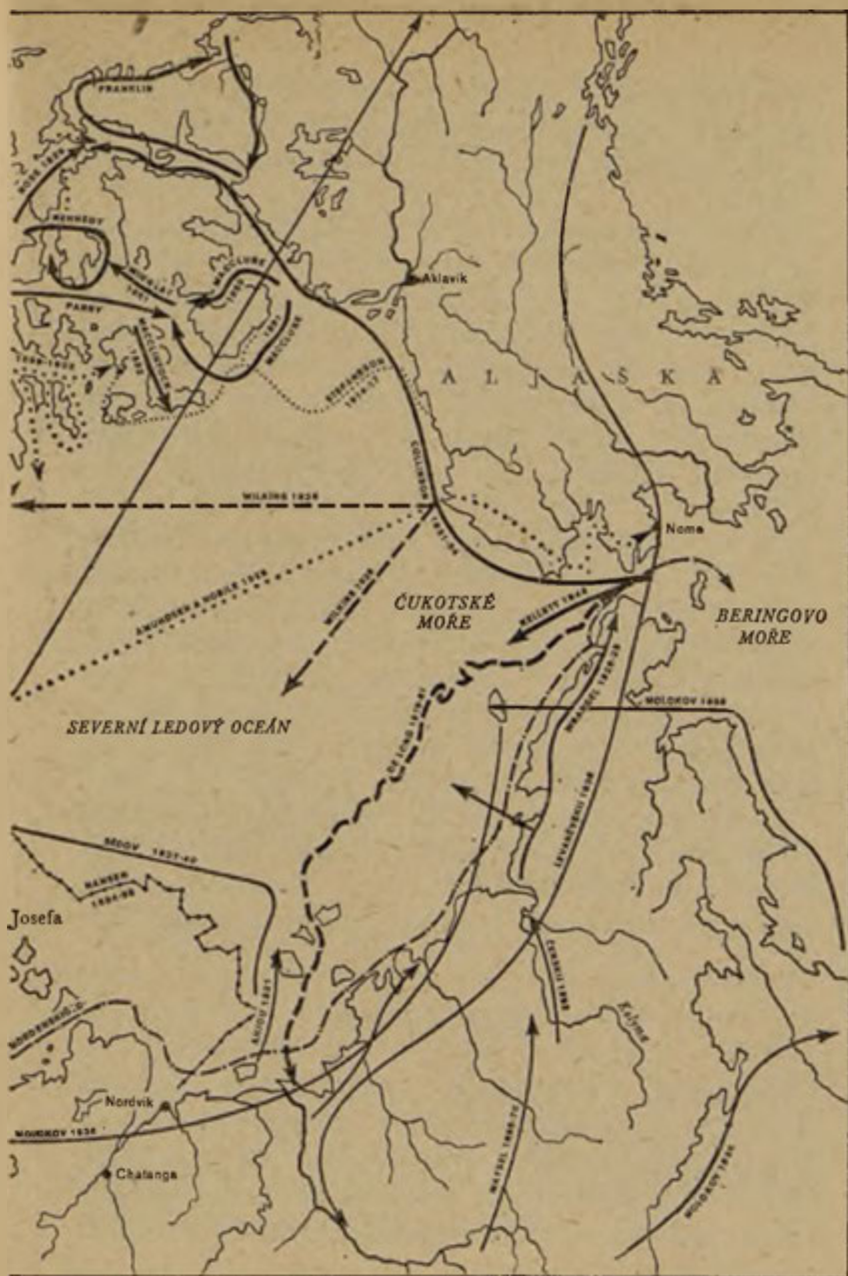
Baltové cestují pro Rusko

Na severu měly tyto cesty zvláštní charakter pro politický vývoj světa v devatenáctém století. Po napoleonských válkách se Rusko stalo téměř přes noc velmocí a na druhé straně oceánu se začaly Spojené státy americké s jistými vnitřními potížemi, ale s očividným růstem hospodářských možností konsolidovat jako další světová velmoc. Obě nové mocnosti byly zpočátku plně zaměstnány poznáním a zevrubnějším prozkoumáním a využitím vlastního obrovského teritoria.

Rusové je zahájili především prostřednictvím svého prvního cestovatele kolem světa — Adama Johanna von Krusensterna. Byl to Balt, šlechtic švédského původu, který v letech 1803—1806 upřesnil pro Rusko tak důležité geografické poměry při pobřeží severozápadní Ameriky, severního Japonska a severovýchodní Sibiře. Také jeho syn Paul se zasloužil o poznání geografie Ruska; doprovázel jakéhosi hraběte Keyserlinga na obtížné cestě po Pečoře a odvážil se dokonce do Karského moře, jež se už často před tím stalo pro mnohé mořeplavce hrobem.

Angličané, Američané
Kanaďané
Dánové
Norové
Švédové
Rusové
Italové
Rakušané
Francouzi
Němci
Švýcaři
BAFFINŮV ZÁLIV
Angmagssalik
Jakobshavn
Upernavik
Dundas Thule
G R Ó N S K O
Island
SEVERNÍ MOŘE
Špicberky
Tromsö
Vardö
Země Františka
BARENTSOVO MOŘE
Nová Země
KARSKÉ MOŘE
Dikson

MOSKVA

Nejdůležitější objevné cesty v arktické oblasti

Alexander von Humboldt procestoval Uralem, Altajským pohořím a Kirgizskou stepí. Ferdinand von Wrangel podnikl čtyři nebezpečné cesty na saních v oblasti Severního ledového oceánu.

Velký podíl badatelů z řad Němců a pobaltských Němců byl jen počátečním jevem a jeho důvodem byla vynikající role, kterou tehdy hrála universita v Dorpatu *(dnešní Tartu)*. Průběhem devatenáctého století také ruští geografové a důstojníci prozkoumali systematicky především rozsáhlá povodí sibiřských řek a tím doplnili zprávy vlastních dobyvatelů této oblasti — kozáků. Zprávy od nich docházely do Ruska nepřetržitě od sedmnáctého století, nebyly však vždy zcela průkazné.

Ataman Děžněv

Už roku 1648 projel ataman Děžněv Beringovou úžinou, dříve než se tak jmenovala. Od kozáků asi také pochází myšlenka přepravit se na Aljašku, podobně jako to dělali v prehistorické době první lidé, kteří stanuli na půdě Severní Ameriky. Alarmováni Cookovou cestou do Beringovy úžiny se Rusové obezřetně usadili na Aljašce; neprojevili však přílišnou politickou prozíravost, když roku 1867 prodali tuto zemi Spojeným státům za pouhých 7,3 miliónu dolarů.

Protože byla mezitím válka mezi obchodníky s kožešinami v Kanadě rozhodnuta ve prospěch Anglie, stáhli se Francouzi i z této části Severní Ameriky a přenechali arktické vody v podstatě Rusům, Angličanům a Američanům.

Rusové v Arktidě

Nejjasnější cíl měli Rusové: nechtěli se pokaždé plavit kolem celé Země, když posílali lodě či zboží z Petrohradu, Archangelska nebo Oděsy do Vladivostoku. Pro jejich velkou říši bylo a je polární moře neocenitelnou vnitřní dopravní linkou; podívejme se jen na glóbus a poznáme to zcela jasně.

Projekce obvyklých světových map roztahuje severní pobřeží tak velice od sebe, že krácení vzdáleností, způsobené kulovým tvarem Země, je takřka neviditelné. Předpokládáme-li, že vzdálenost z Libavy přes Suezský průplav do Vladivostoku měří dvanáct tisíc námořních mil, pak z toho vyplývá, že vzdálenost z Archangelska do Vladivostoku je po trase Severním ledovým oceánem nejvýš poloviční. Byla to proto velká událost, která vyburcovala celé Rusko, když Adolf Erik Nordenskjöld z Helsinek dosáhl roku 1875 — po menších úspěšných výzkumných cestách v Arktidě — z přístavu Tromsø ústí Jeniseje; tutéž cestu opakoval v příštím roce z Trondheimu. Přitom zjistil výhodný přírodní přístav u ústí Jeniseje. Řeka Jenisej sice ještě není nejvýhodnější z velkých sibiřských řek, ale skutečnost, že jejího ústí bylo možno dosáhnout lodí, znamenal stejně neobyčejné zlepšení dopravních možností v oblastech, kde nebylo silnic, nemluvě o železnicích. Nyní bylo možno Severní cestou dopravovat zboží do kuzněcké pánve a transportovat do Ruska suroviny z oblasti tak bohaté přírodními zdroji.

Pro Rusko a skandinávské země tím bylo dosaženo mnohého. Protože však ve Švédsku i v Petrohradě měli sklon žádat na Nordenskjöldovi prostě vše, dala švédská vláda spolu s obchodníkem Sibirjakovem k dispozici kapitál pro velkou expedici, jež se měla dostat ještě dál — totiž až k Pacifiku.

Výprava na lodi Vega

Před Chabarovou *(na severním cípu poloostrova Paj-Choj, z něhož vybíhá pohoří Ural)* byla ustavena expedice, skládající se z vlajkové lodi Vega a zásobovacích lodí Fraser, Express a Lena. Psal se 30. červenec 1878. „Počasí bylo tak nádherné, záliv zcela leduprostý, jen vítr byl velmi slabý, takže plachtoví bylo málo platné. Proto cesta ubíhala jen pomalu, a to především také proto, že jsem chtěl udržet všechny čtyři lodě pohromadě, a plachetnice Express musela být vlečena parníkem Fraser, aby nezůstávala pozadu.“

Cesty od ústí Jeniseje se účastnily jen Vega a Lena, ostatní lodi jely vzhůru po řece, aby naložily obilí. 19. srpna byl obeplut Čeljuskinův mys, vysunutý daleko na sever. Za mlhy a při malé hloubce moře se plavily kolem ústí menších řek Chatangy, Anabaru a Olenjoku. V plavbě jim bránily ledové kry, mapy se ukázaly být nepřesnými a Nordenskjöld zanechal teď vzadu i Lenu. Průlivem Laptěva se dostal ještě do Východosibiřského moře a byl už nedaleko Beringova průlivu, když Vega uvízla mezi ostrovem Koljučinem a pevninou v ledu. Několik námořních mil před východním cípem Sibiře — Děžněvovým mysem — byli nuceni přezimovat (od 27. září 1878 do 19. července 1879).

Nordenskjöldova dvousvazková zpráva o plavbě Vegy ukazuje, že dovedl využít i tohoto nuceného přerušení cesty. V malých čukotských vesnicích si dal vyprávět nejen o poměrech na pobřeží Severního ledového oceánu, ale pozoroval i čilý provoz Čukčů na saních, kteří si dokázali vždy opatřit dostatek kořalky, takže se v zasněžených pustinách mohli podle libosti opíjet. Přes menší senzace, jako byly nálezy mamutích kostí či objevení neznámé americké lodi, čekali všichni netrpělivě na den vysvobození z ledového zajetí. Po 294 dnech mohli zase pokračovat v cestě a už den nato dosáhli Beringova průlivu a obepluli Východní *(Děžněvův)* mys. 2. září 1879 přistála Vega v Jokohamě a Severovýchodní cesta, za kterou položilo život tolik námořníků, nestála Nordenskjölda ani jediného muže . . .

O Severozápadní cestu

Na severozápadě, tedy mezi nejsevernější částí Kanady a Severním ledovým oceánem, byly poměry mnohem méně příznivé. Zatímco velké toky v Sibiři omývají alespoň samo pobřeží poměrně teplejší sladkou vodou, takže se tam vždy vytvářejí kanály pro průjezd, je změť ostrovů mezi Grónskem a Kanadou bez větších vodních toků. I osídlení je tak řídké,

Alexander Mackenzie dospěl jako první americkým kontinentem k Severnímu oceánu ledovému (k Beaufortově moři); několik let poté prošel severní částí Skalních hor

že tu odpadají i nepatrné, za jistých okolností však životně důležité zásobovací možnosti, které na dnešním sovětském pobřeží Severního ledového oceánu lze přece vždy najít.

Hledání Severozápadní cesty bylo provázeno mnoha těžkými neúspěchy a stálo stovky mrtvých, ačkoliv si každá ze zainteresovaných vlád musela přece být vědoma toho, že dříve či později bude otevřen průplav ve Střední Americe, a tím že Severozápadní cesta ztratí cenu. Neboť zatímco Severovýchodní cesta má kromě dopravy tranzitní význam i pro vlastní rozsáhlé oblasti v Sibiři a je doplňována splavnými řekami, má celý sever Kanady směrem k Pacifiku nebo k Hudsonovu zálivu lepší dopravní spoje a víc přírodních cest než směrem k polární oblasti a k ostrovům při průjezdní trase.

Tento důkaz o neužitečnosti cesty však nesmí snižovat odvahu a vytrvalost mužů, kteří o průjezd usilovali už od dob starého Frobishera. Nezapomenutelný je Samuel Hearne, který se svým indiánským přítelem Montanabbeem dosáhl roku 1771 řeky Coppermine, vrátil se přes Velké jezero Otročí nazpět do civilizace a podal poprvé zprávu o velikosti země na druhé straně Hudsonova zálivu.

Franklinův neúspěch

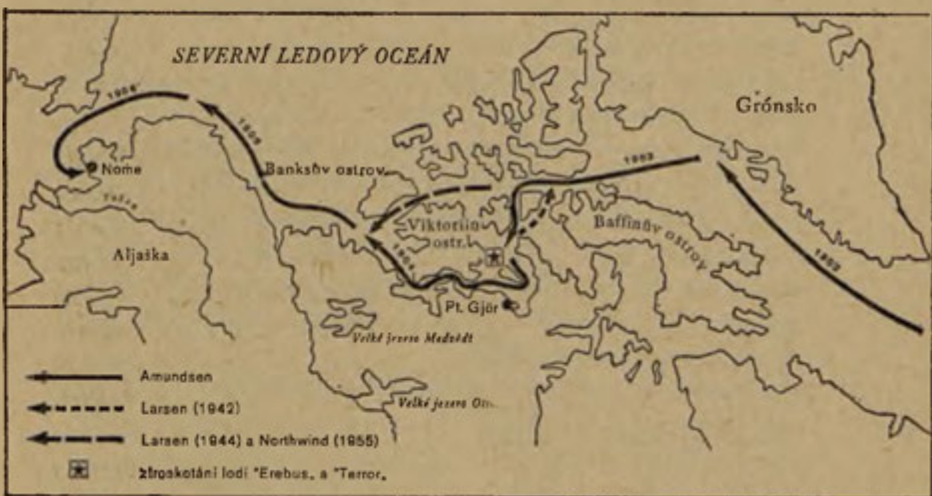
Roku 1845 vyplul sir John Franklin s dvěma loďmi strašidelných jmen Erebus a Terror Lancasterským průlivem západním směrem, stal se však obětí chybných map a ledových ker. Po dvou polárních zimách, za nichž se loď osvobodila z ledového zajetí jen na krátkou dobu, Franklin 11. června 1847 zemřel. Třetí zimu posádka zamrzlé lodě opustila a začal zoufalý pochod po ledě, při němž všech 105 mužů nalezlo smrt. S námořníky již dříve zemřelými stála expedice 130 životů a čtyřicet záchranných výprav, které se v dalších letech postupně vydávaly na cestu, stálo další životy.

Tři roky po Franklinově smrti se podařilo Irovi Robertovi Johnovi Mac Clurovi najít možnost průjezdu — nikoliv však průjezd samotný. Přesto obdržel vypsanou odměnu

10 000 liber šterlinků, byl pasován na rytíře a dostalo se mu ještě dalších britských poct, tehdy pro objevitele obvyklých. Plavil se roku 1850 na lodi Investigator od jihu Beringovým průlivem hledaje Franklina. Z Beuaufortova moře vplul do úžiny prince Waleského, a když jeho loď uvízla v ledových krách, pokračoval ve výzkumné cestě na saních až k Melvillovu zálivu, jehož předtím roku 1819 dosáhl Parry cestou z Evropy. Průchod tedy existoval, nebyl výplodem fantazie, ale teprve v dnešní době nabyl jistého významu.

Triumf lodi Gjöa

Po odvážném průjezdu Roalda Amundsena na malé lodi Gjöa v letech 1903—1906 zavládlo v těchto ledových šířkách na dobu čtyřiceti let ticho. Teprve druhá světová válka vytvořila podmínky, v nichž se plavba na Dalekém severu stala znovu přitažlivou. Kanadský policejní důstojník Larsen doplul s osmdesátitunovou lodí Saint-Roch z Vancouveru do Atlantiku a po dvou letech — v roce 1944 — se vrátil po poněkud odlišné trase. Neobyčejně příznivé ledové po-

Amundsen si vynutil průchod Severozápadní cestou

měry mu umožnily vytvořit nový rekord, totiž proplout Severozápadní cestou bez přezimování. Od té doby se příležitostně na těchto cestách objevovaly konvoje doprovázené ledoborci, přivážející do Grónska a jiných opěrných bodů NATO v Arktidě materiál. V létě roku 1955 projelo úzkými a nebezpečnými cestami 64 dopravních lodí, cestami, na nichž před sto lety zemřeli Franklin a jeho mužové smrtí badatelů.

Památná Nansenova expedice na lodi Fram

Už Amundsenova plavba na lodi Gjöa dokázala, že existuje jediný spolehlivý prostředek, který by umožňoval na delší dobu existenci v arktických životních podmínkách, a to přizpůsobit se životu lidí, kteří tam stále žili, totiž Eskymáků. Poněvadž to nedokázali, zahynuli tu před šesti sty či sedmi sty lety Vikingové z Grónska a ani Franklinova posádka nebyla by musela zemřít, kdyby nebyla zůstala na lodi tak dlouho, až úbytek sil znemožnil přeorientovat se na život mimo loď a zvládnout další cesty na saních.

Nové expediční lodi

Po mnohá staletí měla loď převažující roli jako dopravní prostředek lidstva, a proto bylo i badatelům za těžko rozloučit se s ní. Do polárního výzkumu však zasahují různá důmyslná zlepšení, mající za cíl chránit určité typy lodí proti tlaku ledu a zlepšit jejich možnosti přezimování. To všechno má ještě i dnes svůj význam, avšak dosáhnout severního pólu nebo dostat se třeba jen k některým nejseverněji ležícím cílům na lodi bylo už na přelomu století pokládáno za naprosto neproveditelné.

Přechod od jednoho technického zpusobu k druhému uskutečnil Fridtjof Nansen svou památnou expedicí na lodi Fram. Mluvit se o něm začalo již po jeho první cestě napříč Grónskem, kterou absolvoval částečně na lyžích. Znal však také výborně arktické vody, a nedalo mu proto příliš mnoho

práce získat pro svůj projekt zájem Geografické společnosti v Oslo. Výsledkem byla speciální loď, kterou led neměl rozdrtit, ale nadzvednout a jež byla vhodná i jako bezpečný úkryt pro malou expedici a mohla být hnána k pólu mořským proudem s ledovými poli.

24. června 1893 Fram vyplula. Cesta k Čeljuskinovu mysu trvala dva a půl měsíce, potom byla Fram zajata ledem a hnána pomalu k severu. Po šestnácti měsících, proběhnuvších bez zvláštních nehod, sdělil Nansen své malé posádce (třináctičlenné), že za tu dobu urazili jen asi šest set kilometrů a že je nutno zahájit druhou část expedičního programu, totiž cestu po ledu na saních. Byl to plán neobyčejně smělý, předem vylučující možnost návratu k lodi a mohl se podařit jen tehdy, vydrží-li Nansen se svými průvodci sto dní pochodu po ledě.

Za noci a v zajetí ledu

V té době sice ještě nenastal zlatý věk sportu, ale v severských zemích byl i v tomto směru o něco dále než v ostatní Evropě, a tak se Nansen a jeho dobře trénovaný druh Hjalmar Johansen tohoto pokusu mohli odvážit. Dne 14. března 1895 vyrazili s šesti sty kilogramy zavazadel. Zátěž byla rozdělena na troje sáně, tažené sedmadvaceti psy. O pětadvacet dní později, 8. dubna, si museli oba mužové přiznat, že už nemají vyhlídky na úspěch, budou-li pokračovat dále. Zarazili tedy na 86° 14’ do ledu norskou vlajku; dostali se tedy k pólu blíže než kterýkoli člověk před nimi.

Cesta zpět, dlouhá šest set sedmdesát kilometrů, probíhala velmi dobrodružně a proslavila Nansena po celém světě. Jeho střízlivě psaná kniha zážitků — Za noci a na ledě — měla světový úspěch.

Bylo překrásné jít po ledě při jarních teplotách „pouhých“ patnácti stupňů mrazu, ale velmi často také pršelo, takže šaty na nich vůbec neuschly, v ledu zely neustále nebezpečné trhliny, jež je nutily k vysilujícím oklikám. Pochodovali stále spěšněji změtí trhlin, od kry ke kře, směrem k zemi Petermannově, která měla podle tehdejšího stavu geografického

výzkumu ležet na sever od Země Františka Josefa. Avšak rakouská expedice vedená Payerem a Weyprechtem se stala roku 1873 obětí omylu, jaký se v arktických vodách přihází často: země, jež měla Nansena a Johansena vysvobodit z ledové pustiny, vůbec neexistovala!

Oba Norové nemohli zjistit, kde jsou, protože jednoho zvlášť namáhavého dne zapomněli natáhnout hodinky — a znát přesný čas bylo především pod půlnočním sluncem pro stanovení polohy neprosto nezbytné! Strašlivé nebezpečí, že projdou mezi Zemí Františka Josefa a Špicberkami a dostanou se do nekonečných prostor Barentsova moře, zprvu ochromovalo každé jejich rozhodování. Přitom nebylo široko daleko živé duše a psů jim zbývalo už jen osm. Když se dostali k velké mezeře v ledě, museli z obou kajaků zrobit pramičku a převézt na ní sáně a psy. Konečně se jim podařilo skolit tuleně, který si příliš zvědavě prohlížel jejich podivné vozidlo. Pak následovali tři medvědi — čtvrtý by byl Johansena skoro usmrtil a byl Nansenem zastřelen doslova v posledním okamžiku — a to jim umožnilo další táboření, opravu člunů pro nadcházející dlouhou plavbu a nové rozdělení zavazadel.

Konečně pevná půda pod nohama

7. srpna 1895 našli úzký kanál vedoucí k jihu a tím jeli týden, mezi stády obrovských zvědavých mrožů, až konečně 15. srpna po mnoha týdnech putování po ledových krách měli zase pevnou půdu pod nohama. „Nejprve jsme na ni vkročili velmi opatrně," líčí Johansen, „naše nohy se mazlily s pevnými žulovými kameny. A mezi nimi dokonce rostl mech a několik kytiček!"

Jeli dál a nalezli pěkný leduprostý břeh, stále však ještě nevěděli, kde jsou *(byl to jeden ze sedmdesáti ostrovů Země Františka Josefa)*. Když pak koncem srpna barometr klesal a nová ledová pole připlouvala, bylo jisté, že oba budou muset přezimovat. Dlouhé měsíce za noci a uprostřed ledu začali za poměrů, na něž byl každý Eskymák lépe vybaven než oba

badatelé, až snad na to, že neměl pušky. Lov mrožů v maličkých kajacích byl pro ně vždy životu nebezpečný. Zdánlivě pevná ledová vrstva se náhle za jihozápadní bouře rozlomila, takže mezi nimi a tábořištěm zel široký pruh bouří bičovaného moře. Útoční lední medvědi denně napadali zásoby mrožího a medvědího masa a oba mužové je museli bránit, protože v nejtěžších zimních měsících nebylo nikde volné moře, kde by bylo možno něco ulovit.

Dlouhé měsíce žili v chýši vystavěné z kamení a ledu a pokrytě mrožími kůžemi, s vývodem kouře z medvědí kůže. Neměli mýdlo, ruce si myli v medvědí krvi — až do 21. října. Po tomto dni se už neukázal ani jediný medvěd, a protože neměli ani prádlo na převlečení, byli oba muži brzy obaleni silnou vrstvou špíny. Poněvadž museli šetřit i střelivem, nedaly se zahnat dotěrně lišky, jež byly stále drzejší — až konečně 17. února opět vyšlo slunce a za měsíc nastalo polární jaro.

Kajaky jsou hnány pryč

Teď se oba mohli opět odvážit ven a začít s přípravami na velkou cestu, která je měla přivést zpět do civilizace. 19. května začal enervující, vysilující boj mezi ledovými krami a vodními proudy, přes sníh, od jednoho ostrova ke druhému. Denně visel jejich život na vlásku, propadli-li se na zrádných místech se saněmi nebo uvázli-li s kajaky mezi obrovskými plujícími krami. Nejhorší krize propukla 12. června, když se kajaky, jež bylo obtížné zajistit na okraji ledu, utrhly a daleko uplavaly, mezitím co se muži rozhlíželi po kraji z vyvýšeného místa. Nansen se musel pustit za plachetními čluny, které vítr hnal stále rychleji pryč.

„Voda byla ledová,“ píše ve své zprávě, „a plavání v šatech byla zpropadeně těžká činnost. Kajaky však pluly dál a dál, často rychleji, než jsem dokázal plavat. Bylo vůbec ještě možné je dohonit? S nimi však mizela všechna naše naděje života. Všechno, co jsme měli, bylo na palubě; nezůstal nám ani nůž. Dostat křeč a utopit se nebo vrátit se bez kajaků,

to bylo totéž... Cítil jsem však už, jak mé údy tuhnou. Ještě chvíli a bude konec. Pohyby se stále zpomalovaly, ale i vzdálenost se zmenšovala... Konečně jsem mohl vztáhnout ruku po lyži, ležící na zádi. Uchopil jsem ji, vytáhl na okraj kajaku a už jsem začal věřit, že se zachráním. Tělo však už bylo zimou tak ztuhlé, že jsem se nemohl vyšplhat do člunu. Že by přece jen už bylo pozdě? ... Dřel jsem se jako šílený a konečně se mi podařilo dostat jednu nohu na sáně, jež byly na člunu. Pomalu jsem se sunul dál a dál nahoru. Konečně jsem seděl nahoře, zcela nehybný. A v tomto stavu jsem teď měl veslovat a jet se svázanými kajaky. Než bych je rozvázal, zmrzl bych! Jen úsilovné veslování mohlo zase rozproudit krev. Nastavil jsem vesla proti větru a ve své tenké, mokré vlněné košili jsem měl pocit, jako by mnou provanul vítr... Konečně jsem dosáhl konce ledu. Johansen přiskočil a pomohl mi nahoru. Držel jsem se stěží na nohou. Strhal ze mne šaty a navlékl na mě těch pár suchých věcí, které jsme ještě měli. Pak rozložil na led spací pytel, strčil mě do něho a přikryl plachtou a vším, co měl po ruce."

Návrat na lodi Windward

Několik dní nato by se byl Nansen málem utopil, když na kajak zaútočil mrož a zubem jej prorazil. To však bylo jejich poslední dobrodružství. Už příštího dne je štěkot psů upozornil na dobře vybavenou Jacksonovu stanici, ležící na mysu Flora, na nejjižnějším cípu Země Františka Josefa. Anglická zásobovací loď Windward oba dovezla v srpnu do malého norského přístavu Vardø, ležícího při poloostrově Varangeru. Odtud se rychle rozšířila zpráva o Nansenově a Johansenově záchraně do celého světa.

Radost z vlastní záchrany kalilo jen to, že se Nansen nemohl nikde nic dovědět o své lodi Fram. Nejistota však trvala jen několik dní. Už 20. srpna, tedy dva dny po příjezdu do Hammerfestu, měl Nansen v rukou telegram, hlásící šťastný návrat lodi a 21. se všichni opět shledali v Tromsø. Když Nansen přistál 9. září ve fjordu tehdejší Kristianie *(Oslo)*,

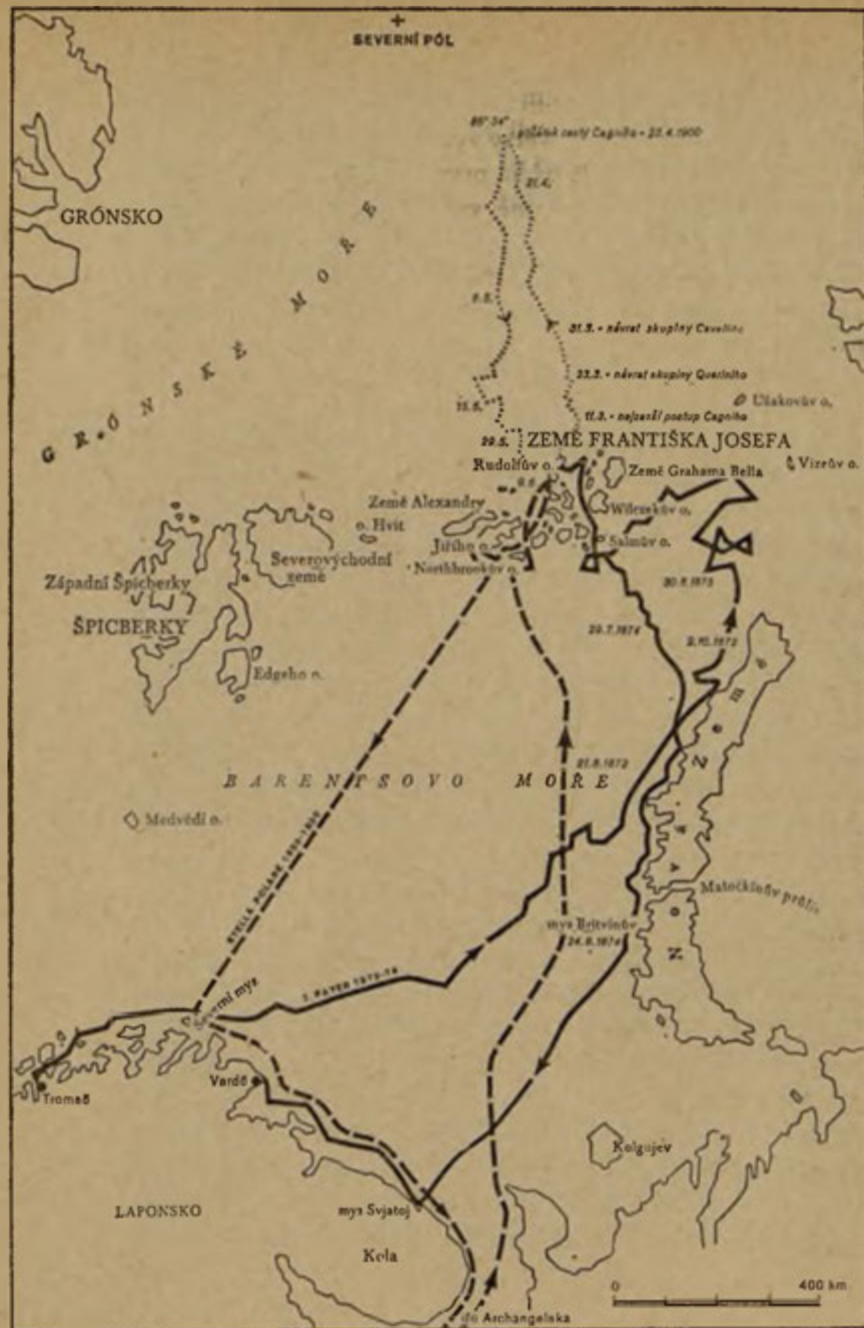
vyvěsily všechny lodi v přístavu vlajky a Fram vplula za doprovodu sto třiceti lodí. V těchto letech poznal Nansen meze svých sil. Nepodnikl už další výpravu k pólu, využil však obrovského prestiže svého jména k mnoha akcím, jež se staly světoznámými a jež mu zajistily v paměti lidstva čestné místo vedle Henriho Dunanta a Alberta Schweitzera.

Peary na severním pólu

Horským průvodcem v Arktidě

Boj o severní pól připomíná pracné, takřka míli za mílí sledovatelné pronikání Portugalců podél západního pobřeží Afriky k mysu Dobré naděje. Nansen se dostal o 320 kilometrů blíž k pólu než Američan Lockwood (jehož severský rekord ostatně překonala i Fram při své cestě Severním ledovým oceánem). Po Nansenovi pak roku 1900 následovala expedice mladého vévody z Abruzz, který podle Nansenova vzoru nejprve vyrazil s horskými průvodci z *(alpského)* Courmayeuru lodí na sever a ze Země Františka Josefa pak vysílal skupiny na saních tažených psy. Ze tří vyslaných skupin se jedna vrátila bez úspěchu, druhá zahynula a jen třetí za vedení Umberta de Cagniho dosáhla 23. dubna 1900 86° 34' s š.

Konečného vítězství však nebylo dosaženo po této trase nýbrž ze Severní Ameriky. Tam už roku 1886 pracoval na přípravách Američan Robert Edwin Peary, aby posléze uskutečnil svou teorii o tom, že v Arktidě je třeba vést eskymácký život, nechceme-li zahynout. Roku 1886 prozkoumal ostrov Disko v Davisově průlivu, v letech 1892—93 se v Grónsku zdokonalil v technice jízdy na saních s přátelil se s Eskymáky, roku 1897 založil Arctic Club: jeho úkolem bylo především sehnat pro další expedice potřebné peníze a zabránit tomu, aby snad jiný Američan nezačal ve veřejném mínění v USA konkurovat Pearymu. Tato skutečnost a některé další

SEVERNÍ PÓL
GRÓNSKO
GRÓNSKÉ MOŘE
31.3. - návrat skupiny Cavalline
11.3. - nejzazší postup Cagniho
Úšakovův o.
ZEMĚ FRANTIŠKA JOSEFA
Rudolfův o.
Země Grahama Bella
Vizeův o.
Země Alexandry
o. Hvit
Jiřího o.
Northbrookův o.
Salmův o.
Severovýchodní země
Západní Špicberky
ŠPICBERKY
Edgeho o.
BARENTSOVO MOŘE
Medvědí o.
NOVÁ ZEMĚ
Matočkinův průliv
mys Britvinův
Severní mys
Tromsö
Vardö
LAPONSKO
mys Svjatoj
Kola
Kolgujev
do Archangelska
0
400 km

okolnosti zavdaly historikům podnět k tomu, že Pearyho hodnotili hůře, než se na jeho velký výkon slušelo. Nehodláme zde tento spor řešit, i když je už na první pohled jasné, že Amundsen a Nansen jsou podstatně sympatičtějšími badatelskými typy, než byl Peary.

Úspěšný Peary

Slušnost, kamarádství, ohleduplnost nebo dokonce skromnost, to byly vlastnosti úspěšnému Pearymu naprosto cizí. Byl jako posedlý ďáblem, systematicky trěnoval své Eskymáky, jen aby nepotřeboval na své cestě bělocha. Připravoval pochod k pólu jako vojenskou operaci, a tak nakonec už mu bylo po tomto přípravném období dvaapadesát let, když přešel k rozhodujícímu útoku.

Dne 1. března 1909 vyrazily sáně z mysu Columbia, z opěrného bodu, který Peary budoval mnoho měsíců na severním pobřeží Ellesmerova ostrova. Odtud bylo třeba urazit k pólu ještě 760 kilometrů. Pochod se dál jakýmsi štafetovým systémem, vyžadujícím spoustu personálu. Peněz však měl Peary dost a Eskymáci byli levní. Jedna skupina postoupila kupředu, založila zásobovací stanici a předala výzbroj další skupině, která až k tomuto bodu pochodovala bez zátěže a vyrazila odtud na další pochod, zatímco se první skupina vrátila. Nejlepší lidé a psi se šetřili až na závěr. Peary vrátil také ještě Angličana Bartletta a teď zůstal sám s věrným černošským sluhou Hensonem a čtyřmi Eskymáky. Měl patero saní, pro každé z nich osm psů a proviant na cestu dlouhou 800 kilometrů, čili na čtyřicet dní. Peary své muže stále více popoháněl. Každý silnější pohyb moře hrozil rozervat ledový krunýř, hrozil znemožnit pochod k pólu — a Peary věděl dobře, že si ve třiapadesáti letech už nemůže dovolit další expedici vyžadující leta příprav.

Vítězství u pólu

„Poslední pochod na sever skončil 6. dubna v 10 hodin dopoledne,“ poznamenal Peary do svého deníku. „Měli jsme

za sebou pět dní pochodu z místa, odkud se vrátil Bartlett. Podle mého odhadu jsme museli být v největší blízkosti veškeré mé touhy. Začali jsme stavět tábořiště. Kolem poledne jsem v polárním táboře provedl na poledníku mysu Columbia první měření; udávalo 89°57'.

Pól byl tedy v dosahu, byl jsem však příliš vysílen, než abych mohl učinit těch několik posledních kroků. Náhle jako by na mne padla nahromaděná únava všech těch dní a nocí, spěšných pochodů, bez spánku, v neustálém nebezpečí a strachu. Byl jsem příliš vyčerpán, než abych mohl v tomto okamžiku pochopit, že se naplnil smysl mého života."

S lehkými sáněmi a s čtyřspřežím psů pak Peary odpoledne přece jen vyrazil, stanul na pólu, vypočítal polohu, pak obrátil a byl konečně vítězem. Památný snímek pořízený samospouští ukazuje Pearyho, jeho černošského sluhu a Eskymáky pohromadě. Není příliš zřetelný, ale vlajku lze dobře rozeznat. Kolem skupinky se tyčí led na „velkém hřebíku" — Tigi šu, jak Eskymáci nazývají vrcholový bod osy Země.

Zpáteční pochod probíhal ještě rychleji. Velkou pomoc jim skýtaly postavené sněhové chýše a pečlivě připravené zásobovací stanice: trasa však měla oproti předcházející — při neúspěšném pokusu v roce 1906 — především výhodu, že pevnost ledu byla poměrně konstantní a cesta neprobíhala přes ledovou tříšť.

Dne 23. dubna 1909 dosáhli znovu mysu Columbia s pevným táborem, kde Peary dopřál svým lidem první dvoudenní odpočinek, který skoro celý prospali. O několik dní později dosáhli expediční lodi Roosevelt.

Pro Pearyho však ještě všechno rozčilení neskončilo. Když 17. srpna přistál u eskymácké osady Etah v severozápadní části Grónska, aby nabral zásoby uhlí, bylo mu oznámeno, že v dubnu do Etahu přijel dr. Frederick Albert Cook, vracející se z expedice, která prý ho dovedla k severnímu pólu už roku 1908, tedy před Pearym.

Dva ošklivi Američané

Cook nebyl outsiderem. V letech 1892—93 podnikl s Pearym cesty do Arktidy, potom sbíral zkušenosti na Aljašce a v oblasti jižního pólu. Ale už tehdy se u něj objevily rozpory, když tvrdil, že jako první vystoupil na Mount Mc Kinley v Aljašce, vysokou prý 6195 metrů, což — jak se ukázalo — nebylo pravdou. Přesvědčil se o tom Hudson Stuck, když roku 1913 se svými druhy skutečně dosáhl jejího vrcholu. Cook tedy nebyl příliš důvěryhodnou osobou a byl také přímo posedlý ctižádostí, což věděli všichni, kdo ho znali. A se svou verzí by byl asi nikdy neuspěl, kdyby byl měl za protivníka Nansena, Amundsena, sportovce, jakým byl vévoda z Abruzz, nebo expedici vynikající pověsti, jako byla výprava Payerova a Weyprechtova. Ale protože se to týkalo Pearyho, který v americko-grónské části Arktidy vystupoval jako samovládce, který byl známý těmi nejneuvěřitelnějšími bezohlednostmi, o němž byly známy jeho opravdu kořistnické výpravy proti Eskymákům i bělochům a různé jiné nelidskosti, dokázal i Cook své zprávě zjednat jisté uznání, i když nebyla bez rozporů. Mnohý historik se od té doby dal vést antipatií vůči Pearymu a přiznal palmu vítězství Cookovi. Dnes ovšem máme k dispozici jednoznačné rozhodnutí Královské geografické společnosti v Kodani, ona tvrdá slova „neprokázáno“; chceme-li přispět k záchraně cti lékaře a badatele, zemřelého roku 1940, pak můžeme jen vyslovit předpoklad, že se stal obětí omylu při určení místa, obětí chyby měřících přístrojů.

Závod k jižnímu pólu

Co u severního pólu už asi nikdy nezjistíme, to se stalo u jižního pólu faktem, totiž dvojnásobné objevení, dvěma expedicemi, které dosáhly pólu tak těsně po sobě, že žádná z nich neměla možnost využít výsledků té druhé. Jejich výkon lze tudíž pokládat za naprosto rovnocenný. Byly to expedice Roalda Amundsena a Roberta Falcona Scotta v létě 1911—12.

Průzkum Antarktidy začal nedávno a už byl korunován tímto dvojím úspěchem. Ano, oba vítězové měli v podstatě jediného významného předchůdce, totiž Ira Ernesta Shackletona. Ale poněvadž dnes víme, že Antarktida je uznána jako šestá pevnina na naší Zemi, a nikoliv pouze plovoucí ledová poušť, jako je tomu u severní polární čapky, je na místě, abychom se zmínili i o mužích, kteří sice jižního pólu nedosáhli, ale dostali se alespoň k pobřeží kontinentu, pod jejímž ledem je skryt.

1. ledna 1739 spatřila po dlouhé plavbě mlhou a ledovými krami francouzská expedice — vedená Jeanem Bouvetem du Lozier a du Clesmeurem — v jižním polárním moři pevninu: asi tři sta metrů vysokou horu, která však — jak se později ukázalo — patřila ke skupině ostrovů, tedy nikoliv k pevninskému útvaru. Ostrovy dodnes nesou jméno objevitele Bouveta. Leží 1600 námořních mil jihozápadně od mysu Dobré naděje na cestě k norskému sektoru Antarktidy, k zemi královny Maud.

Ledová Jižní Francie

Podobný dílčí úspěch měl i Kerguelen-Trémarec, o němž jsme se už krátce zmínili; roku 1772 objevil ostrovní skupinu, zvanou dnes po něm *(Kerguelenovy ostrovy)*, a to na poloviční cestě mezi Kapským Městem a Adelaide, jižně od námořní dopravní trasy. Jeho první zprávy o objevu zněly velmi slibně, chtěl dokonce ostrovy nazvat Jižní Francií. Při další cestě se však přesvědčil o tom, že hluboké fjordy, sněžná pole ve vnitrozemí a osamělá poloha nepostrádaly sice romantického půvabu, ale pro osadníky nebyly vůbec přitažlivé.

Vzhledem k těmto a podobným zkušenostem a po autoritativním soudu Jamese Cooka, že totiž další objevené země budou bezcenné, zavládlo v jižní polární oblasti na dlouhou dobu ticho. Teprve v devatenáctém století, kdy severní loviště bylo v bezohledné touze po zisku vyčerpáno, vzpomněly si některé podniky na zprávy z jižních šířek. Zřejmě tam existovaly podobné klimatické podmínky

jako na severu. Musely tam tedy být i velryby, ale také tuleni, mroži a polární ptactvo. S Antarktidou to teď dopadlo podobně jako s Newfoundlandem, kam pravděpodobně baskické rybářské flotily po celá leta zcela nerušeně jezdily, až se o tomto rybářském ráji u Severní Ameriky dověděli jiní. Lovci velryb a tuleňů se přece objevovali všude, synové podnikatelů sami vyvíjeli badatelskou činnost (jak to dokazují Nordenskjöldova setkání severozápadně od Beringova průlivu a mnoho dalších pozorování výzkumných lodí). Proto se historiografie objevů v Antarktidě dnes přiklání k názoru, že u kontinentu přistály poprvé kolem roku 1820 americké, britské a ruské rybářské lodi.

Dobrodružství lodi Hero

Bezpečně prokázána je přítomnost flotily pěti lodí ze státu USA Connecticutu, jíž velel Benjamin Pendleton. Ten 17. listopadu 1820 vyslal bárku o výtlaku čtyřiceti pěti tun, které velel mladý poddůstojník Nathanael Palmer. Měl za úkol zjistit výskyt tuleňů u pevniny, kterou spatřili. Z nedávno nalezeného lodního deníku jeho bárky, jež se jmenovala Hero, vyplývá, že snad vplul do průlivu Orleanského. Při další průzkumné plavbě spatřil ještě mnoho menších ostrůvků *(dnešní Palmerovo souostroví)*, pak se však dostal do mlhy a náhle se octl mezi mohutnými válečnými loďmi, jež na jeho hvězdnatou vlajku odpověděly vztyčením ruské vlajky: Palmer se totiž dostal přímo do středu expedice cara Alexandra k jižnímu pólu. Výpravě velel baltský baron Fabian Bellingshausen, který nejen objevil malý ostrov Petra I. *(dnes norský)*, ale i zemi Alexandra I. *(dnes ostrov Alexandra I. — ukázalo se později, že je značně velikým ostrovem a od pevniny je oddělen průlivem)*.

Abychom mohli dvouletí 1820—21 jednoznačně kvalifikovat jako rok Antarktidy, uveďme ještě, že kromě Rusů a Američanů brázdili Jižní ledový oceán i Angličané. Podle britských pramenů objevil kapitán Bransfield na lodi Williams, najaté britskou vládou, 30. ledna 1820 Grahamovu

zemi *(dnes Antarktický poloostrov)* a už dříve spatřené Jižní Shetlandské ostrovy a obojí prohlásil majetkem krále Jiřího III.

Oficiální carská expedice pravděpodobně zalarmovala ostatní mocnosti. Američané a Angličané už zřejmě leta vysílali do Antarktidy rybářské flotily, neboť v polárním létě 1820—21 bylo podle pečlivých průzkumů četných palubních deníků v těchto vodách alespoň padesát lodí. Protože nikdo nechtěl Rusům přenechat ani rybolovné oblasti, ani pevninu, bylo několik velrybářských lodí spěšně vybaveno důstojníky, kteří provedli kartografické záznamy a spatřenou pevninu prohlásili za majetek svých panovníků. Spory o rozdělení Antarktidy jsou v přítomné době dohodou o zachování současného stavu mezi zainteresovanými mocnostmi spíš jen přerušené než definitivně ukončené.

Rozpoutavší se výměna názorů přilákala v létě 1821—22 do Antarktidy už dvojnásobný počet rybářských lodí. Doplatili na to hlavně tuleni, ale i některé lodi. Lodi Tula a Lively z majetku rejdařů Enderbyů ztratily téměř celou posádku na následky kurdějí. Sabrina ztroskotala v ledové bouři a stejný osud měla loď Sea-Gull, patřící k expedici Američana Charlese Wilkese.

Tvrdošíjný Wilkes

Zdá se, že tento tvrdý mořský vlk, kterého po jeho návratu postavili před válečný soud, nastínil jako první pravdivý obraz antarktického kontinentu. S vytrvalostí, jež ho stála třetinu mužstva — námořníci buď zemřeli nebo zběhli — se plavil od roku 1839 často za kritických situací mezi ledovci podél dva a půl tisíce kilometrů dlouhého pobřeží Antarktidy a zakreslil jej tak dobře, jak jen to v tehdejší době bylo možné. Před ním už ovšem v týchž vodách operovala výprava Jamese C. Rosse. Tento fakt byl později podnětem k mnoha sporům. Wilkes věděl, že se Ross při zakreslování tvaru pobřeží Antarktidy dopustil stejně mnoha chyb jako on sám a za nespravedlivé výtky se pomstil svérázným způsobem. Když totiž roku 1861 byly severní a jižní státy USA ve válce

a Angličané dali dvěma vyslancům Jihu k dispozici loď Trent, zmocnil se třiašedesátiletý Wilkes této lodi, jež se cítila pod vlajkou námořní velmoci Albionu bezpečnou, a vyslance zajal . . .

Erich von Drygalski

Oba velcí protivníci Wilkes a Ross však vykonali pro objevení Antarktidy tolik, že po jejich cestách nastala dlouhá přestávka a nehostinný kontinent téměř upadl v zapomenutí — až na předělu století opět všechny státy začaly znova: Belgičané s lodí Belgica (na její palubě byli Frederick Cook a Roald Amundsen), Němci na lodi Gauß pod velením Ericha von Drygalskiho, který se už před deseti lety zasloužil o výzkum Grónska, a švédská loď Antarctic, jejímž kapitánem byl C. A. Larsen.

Mimoto se v Antarktidě pohybovaly britské, francouzské a argentinské lodi, takže defilé zainteresovaných národů bylo téměř úplné.

Vědecký přínos neodpovídal zcela vynaloženým prostředkům, protože se některé expedice dostaly do obtíží buď pro nehody, či organizační chyby. Přesto Němci získali hodně cenných obecných poznatků — zásluhou o průzkum pobřeží Viléma II.; nazvali horu, ležící při pobřeží a měřící 371 metrů, podle matematika, astronoma a fyzika Karla Friedricha Gauße. Charcot na lodi Français vyměřil Grahamovu zemi, vybíhající do moře dlouhým poloostrovem, a muži z lodi Antarctic za velení Otty Nordenskjölda zjistili ostrovní charakter země Jamese Rosse.

Co se událo v těchto měsících a letech na lodi Gauß, především však v mužstvu lodi Antarctic, živě připomíná osudy Nansena, Pearyho a jiných badatelů ze severní polární oblasti. Že si expedice nevyžádala více obětí na životech, bylo jen proto, že Antarktida je kontinentem a že se nemohly opakovat strašlivé pochody přes rozeklaná pole ledových ker, při nichž zahynulo v ledových vlnách tolik badatelů. Rovněž velké množství tuleňů a tučňáků bylo pro mnohou

skupinu, která se odloučila od expedice, záchranou před jinak jistou smrtí hladem a před zmrznutím. Když dokonce německé expedici došlo uhlí, vytápěli loď rybím tukem a tak se jim podařilo vrátit se k nejbližší zásobovací stanici. V tomto období výzkumu jižního pólu se už objevují všechna jména, jež v dalším desetiletí sehrála v dějinách jeho dosažení významnou roli. Když se konečně obě skupiny z lodi Antarctic znovu spojily, už tu byla záchrana v podobě argentinské válečné lodi Uruguay. Vzala na palubu nejen Švédy přeživší expedici, ale založila na ostrově Pauletově zásobní skladiště pro případ, že by se další expedice octly v nouzi. Zásoby pro ně dodal mladý Angličan jménam Ernest Shackleton, který měl velký zájem o Antarktidu. Roald Amundsen se na lodi Belgica seznámil s místy svého pozdějšího velkého úspěchu a v srpnu 1901 vstoupil na místo děje Robert Falcon Scott.

Scott a jeho Discovery

První úspěchy patřily Scottovi. On a jeho muži „široce rozevřeli bránu do ledového zázemí Antarktidy“, jak výstižně píše Walter Sullivan ve své vynikající knize Mužové a mocnosti na jižním pólu. Scott měl k dispozici výzkumnou loď Discovery, speciálně vybavenou pro tento účel; kromě toho však měl ještě upoutaný balón, jehož využíval mnohem důmyslněji než nešťastný Andrée; jemu měl balón sloužit jen jako vyvýšené pozorovací místo. Od Nového Zélandu se plavil až do Rossova moře, do nejhlubšího zálivu zabíhajícího do antarktické pevniny. Záliv však není otevřený, ale zatarasený takzvaným Rossovým pobřežním ledem, vzbuzujícím dojem zasněžené pevniny mezi poloostrovem Edvarda VII. a horou Erebus, vysokou 3743 metrů.

Na úpatí kouřící sopky Mt. Erebus postavil Scott zimní tábor a na počátku jara (na nejvzdálenějším jihu to bylo 2. listopadu) zahájil pochod na saních přes ledové pláně směrem k pólu. Expedice se kromě Scotta a Shackletona zúčastnil ještě Edward A. Wilson, který byl jako pilný za-

kreslovač výrazných krajinných tvarů jako první postižen oslepením způsobeným sněhem. Pochodujíce poděl horského hřebenu na jih dosáhli 82° 17' j. š. a pojmenovali několik významnějších hor.

(K tomu budiž mimochodem poznamenáno, že jelikož si badatelé různých národností osobovali právo na geografické pojmenování, není názvosloví v Antarktidě jednotné. V současné době existují dvě hory Mount Markham, o výškách 3189 m a 4063 m, zatímco Sullivan nazývá stejným jménem třetí, vysokou 4350 m a označuje ji za nejvyšší známý vrchol v Antarktidě. Vynikající francouzský polární badatel Paul-Émile Victor naproti tomu uvádí jako nejvyšší horu v Antarktidě Mount Kirkpatrick, vysokou 4450 m. Také kolem ostrova Jamese Rosse *(v Jižních Shetlandech)* je určitý zmatek; protože se z dřívější země Jamese Rosse vyklubal také ostrov *(je ve stejnojmenném moři)*, existují teď dva ostrovy stejného jména.)

Obtížná zpáteční cesta

Scott a jeho doprovod se vzdálili od lodi 600 km a u Shackletona se začalo projevovat onemocnění kurdějemi. Dr. Wilson byl oslepen sněhem a často trpěl nevýslovnými bolestmi. A tak po hrdinném pochodu vpřed nastoupili zpáteční cestu, jsouce si vědomi toho, že jsou až dosud nejúspěšnější expedicí v Antarktidě. Zpáteční cesta se však ukázala obtížnější než pochod vpřed. Psi zahynuli buď na zkaženou potravu nebo nemocí, takže i kurdějemi trýzněný Scott a Wilson museli vléci saně, zatímco zpola mrtvý Shackleton je provázel na lyžích. Jediné to, že mohli použít na saních plachet a že vanuly trvalé a silné jižní větry, jim zachránilo život, a tak se konečně dostali k zakotvené lodi. Tam mezitím provedl důstojník Albert B. Armitage, zástupce velitele expedice, výzkumnou operaci a objevil vysokou plošinu na opačné straně pobřežních hor, která je vlastním jádrem antarktického kontinentu a dodnes ještě téměř neprozkoumaná.

V dalších letech se Shackleton pokoušel o všechno možné,

co by mohlo posloužit k ulehčení vlastního úkolu expedice. Jeho strastiplný pochod mu asi vnukl nové nápady, jež mohly zajistit, aby se nejtěžší dny jeho života už nikdy neopakovaly. Dopravil do Antarktidy poníky, protože se za rusko-japonské války roku 1905 rasa malých a vytrvalých mandžuských poníků neobyčejně osvědčila. Dopravil tam dokonce jeden z prvních automobilů, vzduchem chlazený vůz značky New-Arrol-Johnston; tento vůz byl předchůdcem motorizovaných kolon, bez nichž se dnes neobejde žádná z arktických či antarktických stanic.

Shackletonův druhý pokus

Dne 3. listopadu 1908, téměř přesně šest let po Scottově pokusu, vyrazil Shackleton opět k jižnímu pólu, zhruba ze stejného místa jako Scott. Dostal se za nejjižnější bod, dosažený v létě 1902—03, narazil na řetěz hor uzavírajících ledové pole jihovýchodním směrem a zahájil obtížnou akci, jejímž cílem bylo najít přechod mezi ledem pokrytými horami, zvedajícími se do výše 4000 m. Našel mohutný ledovec, široký 14 km a dlouhý 160 km, proti němuž je i proslulý ledovec Mer de Glace nad Chamonix o délce 14 km pouhou sněhovou skvrnou.

Po tomto ledovci tedy mohli přejít, i když k tomu potřebovali dva týdny. Při pochodu ostatně nalezli uhelné vrstvy, což je důležitým důkazem toho, že i u jižního pólu kdysi existovaly lesy. Na horním konci ledovce pak začínala rozsáhlá náhorní plošina v nadmořské výšce mezi 2500 a 2800 m, rozprostírající se daleko přes jižní pól.

Ledovec je dlouho zdržel a hodně vyčerpal a nadto ztratili ještě posledního ze čtyř poníků. Dávky potravin už museli snížit dříve a muži začali trpět značnými stavy vyčerpanosti. Každý měl omrzliny na obličeji i na těle a pól byl ještě vzdálen víc než dvě stě kilometrů. Tehdy se Shackleton s těžkým srdcem vzdal. Po přestávce vynucené sněhovou bouří se ještě posunuli o třicet kilometrů dopředu, jen proto, aby zlepšili existující rekord, a do ledu zarazili vlajku USA. Pak se dali na zpáteční cestu.

Od tohoto okamžiku měli sice před sebou zásobovací stanice a pochodovali k nim, jejich vlastní zásoby však byly menší, než předpokládali; velké zdržení měli právě na ledovci a potřeba potravin byla větší, než předem počítali, protože už neměli poníky a muži museli sáně táhnout sami. Přestože dávky byly pevně stanoveny, neobešli se bez dní, kdy se museli postit, kdy nedostali ani sušenku či lžíci sýrového prášku. Teprve když se dostali do blízkosti prvního bohatě zásobeného tábora, věděli, že jsou zachráněni.

Shackleton nalezl cestu

Shackleton neuspěl, přesto však byla jeho expedice velkým úspěchem — nejen proto, že jeho lidé se jako první dostali přes pásmo hor a přiblížili se k jižnímu pólu až na vzdálenost 182 km, ale také proto, že jiná Shackletonova skupina mezitím našla na plošině za Viktoriinou zemí jižní magnetický pól a tam ve sněhu vztyčila britskou vlajku (území dnes patří Australskému svazu). Shackleton však především nalezl cestu, vedoucí k jižnímu pólu, a teď už to byla pouze otázka organizace a vytrvalosti, aby se touto cestou člověk dostal ke konečnému cíli.

Scott a Amundsen — kdo dřív na jižním pólu?

Scott a Shackleton nejprve tuto cestu podnikli společně. Shackleton pak překonal horskou bariéru přes Beardmoreův ledovec. Bylo tedy jen přirozené, že teď zase přišel na řadu Amundsen a dovršil Angličanův úspěch. Neexistoval tu ovšem žádný psaný zákon, ale podobně jako jsou dnes vrcholky Himálaje prakticky rozděleny mezi horolezecké národnosti a jako by nikdy žádného Rakušana asi nenapadlo pokusit se o zdolání Mount Everestu, ani Brita, aby zaútočil na Nangá Parbat, tak i v prvních letech našeho století považovali Angličané ne-li celou Antarktidu, pak tedy alespoň oblasti jižního pólu za svou doménu.

Norové se — jak se zdá — naproti tomu zajímali jen o severní pól. Oslavovali Nansena, oslavovali plavbu Severozápadní pasáží, jež proslavila Amundsena, a počali se ohlížet po nových výzkumných cílech teprve tehdy, když bylo oznámeno, že Peary opravdu dosáhl severního pólu. Protože se ve stejném roce stal Shackletonův návrat krátce před cílem velkou senzací, bylo pro Roalda Amundsena jasné, že jeho plánovaná expedice nepovede severním, ale jižním směrem. Jestliže Anglosasové dobyli Nansenův severní pól, chtěli teď Norové mít úspěch na jižním.

Ať už soutěžení bylo národní či jen sportovní — bylo tomu tak stejně jako dnes: totiž že se přípravy před každým vrcholným výkonem přísně tají; nadto tajnůstkářství bylo ještě oprávněnější proto, že Scott už měl jistý náskok a delší čas na přípravu expedice, takže tajné norské přípravy vytvářely jen stejné počáteční šance.

Amundsen vyplul k jihu na staré osvědčené lodi Fram, Scott na lodi Terra Nova. V australském Melbourne předali Scottovi Amundsenovu výzvu, telegram se závažnými slovy: „Dovol, abych oznámil, že jsem na cestě k Antarktidě.“

Norové a Britové

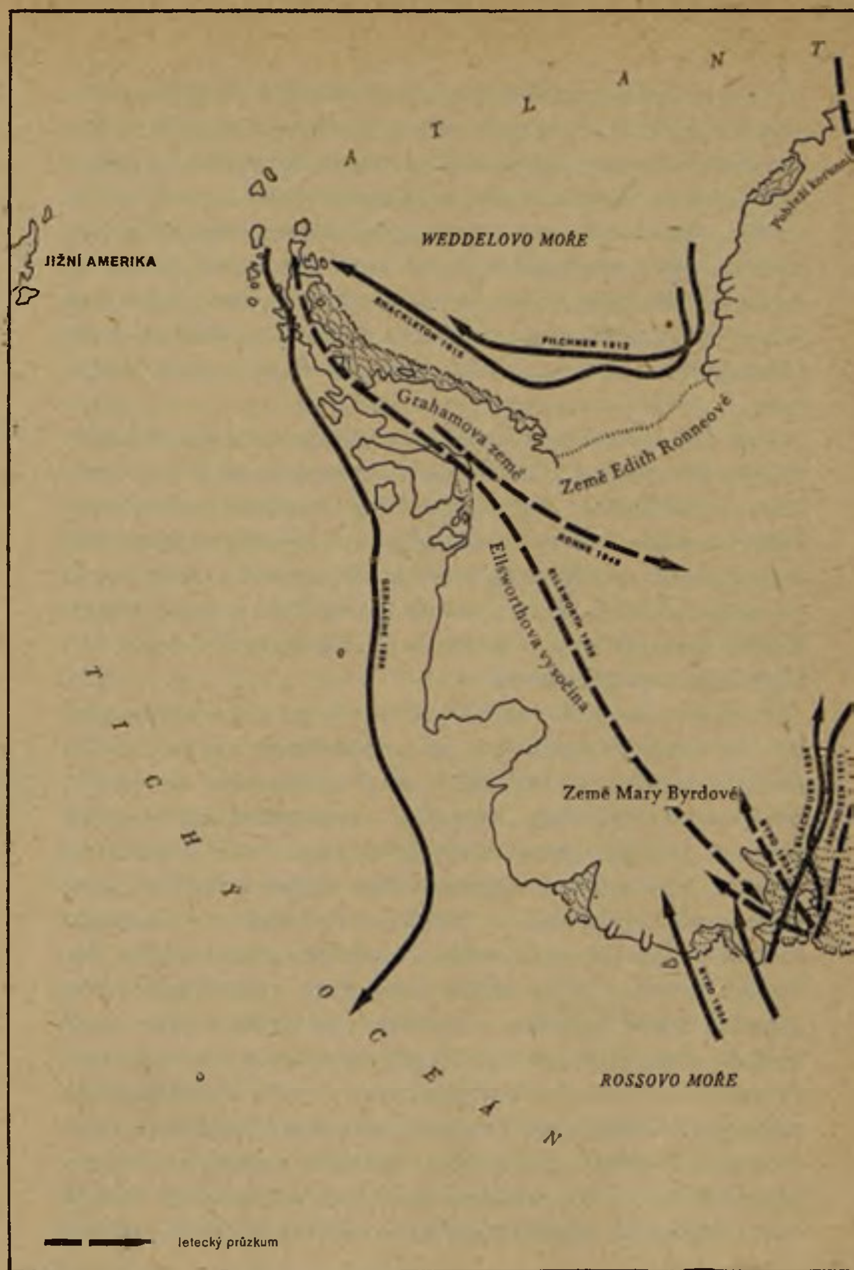
V tomto počínajícím závodění se také projevuje zásadní protiklad mezi britským a norským technickým způsobem, lze snad říci — mezi anglosaským a skandinávským způsobem myšlení. Podobně jako Shackleton chtěl i Scott jít najisto, zakalkuloval všechny eventuality a vyloučil předem nutnost, že by objevitelé museli táhnout sáně sami. Měl na palubě devatenáct poníků, třicet psů a dvě — podle jiných pramenů dokonce tři — traktorová vozidla. To ho však opět donutilo vzít s sebou specialisty pro každý z dopravních prostředků, neboť dobrý traktorista ještě nemusí být i dobrým vůdcem spřežení psů. Proto také nastaly potíže: polovina poníků zahynula, ještě než dojeli do Antarktidy; psi se ukázali být nezkrotní a jízda na lyžích byla pro Scotta tak obtížná, že si při ní přivodil dlouhotrvající vykloubení.

Norové byli naproti tomu s lyžemi srostlí a vzali si s sebou přes sto dobře vycvičených psů, s nimiž také dovedli dobře zacházet. Všechno jejich úsilí se soustřeďovalo na cíl plout co nejdále do Velrybí zátoky a pak pokračovat v cestě saněmi s málo zavazadly a mnoha psy podle Nansenova příkladu. Výhoda Norů spočívala v jejich větší zkušenosti, pokud se týkalo dlouhodobé cesty ledem a sněhem, nevýhoda pak v tom, že nemohli pochopitelně se Scottem závodit po trase Scotta a Shackletona, nýbrž museli si najít k pólu vlastní cestu.

Start přes led

Dne 20. října 1911 vyrazil Amundsen ze svého zimního tábora Framheimu; 3. listopadu opustil Scott Hut Point, starý výchozí bod Angličanů. Obě expedice pochodovaly ledovým polem kolem pohoří směrem k jihu. Amundsen měl ovšem cestu o 100 kilometrů kratší, protože Fram vjela do zálivu hlouběji. Rossův bradlový led ležel u sopky Mount Erebus severněji než u poloostrova Edvarda VII., kde byl zimní tábor Amundsenův.

Zatímco Scottovy motorové sáně po 60 kilometrech selhaly, táhli Amundsenovi psi nádherně, že už po čtrnácti dnech pochodu dosáhli 82° j. š. Obě expedice si založily potravinová skladiště; Amundsen postupoval zcela podle plánu a byl jen nucen zhotovit si sáně lehčí konstrukce, Scott a jeho mužové naproti tomu museli přetížené sáně často sami postrkovat a táhnout. Psi byli neovladatelní a kromě toho jich měli málo. Amundsen musel zdolat dvě obtíže: trhlinu, jež se náhle před nimi rozevřela a celou expedici téměř pohltila, a pohoří, přes které teprve musil hledat cestu. Tady by bylo i sebemenší průzkumné letadlo vykonalo neocenitelné služby, avšak letecká technika byla tehdy ještě mladší než Scottovy poruchové traktory. A tak se museli Norové probojovávat řetězem vysokých hor, zapřahali k saním dvojnásobný počet psů a ztratili tu značně času. Nalezený přechod byl svou výškou 3200 m položen

JIŽNÍ AMERIKA
WEDDELOVO MOŘE
Grahamova země
Země Edith Ronneové
Ellsworthova vysočina
Země Mary Byrdové
ROSSOVO MOŘE
letecký průzkum

S K Ý O C E Á N

Pobřeží princezny Marty
Pobřeží princezny Astridy
Pobřeží princezny Ragnhildy
Pobřeží korunního prince Olafa
Pobřeží prince Haralda
Země královny Maud
Enderbyova země
Kempovo pobřeží
Mac Robertsovo pobřeží
Pobřeží Larse Christensena
Americká vysočina
Pobřeží princezny Alžběty
Polární plošina
Amundsen 14. 12. 1911
Scott 18. 1. 1912
JIŽNÍ PÓL
Pobřeží císaře Viléma II.
Pobřeží královny Marie
Knoxovo pobřeží
Buddovo pobřeží
Pobřeží Sabriny
Banzareovo pobřeží
Clarieno pobřeží
Wilkesova země
Adeliina země
Jižní Země Viktoriina
Rossův bradlový led
MAWSON
BAGE 1912
MAWSON 1912
80°

I N D I C K Ý O C E Á N

Útok na jižní pól

podstatně výše než Beardmoreův ledovec. Potom však už měli nejhorší za sebou. Rozdělili velmi opatrně dávky potravin a po zdolání nebezpečné pukliny v ledovci urazili cestu přes náhorní plošinu bez větších obtíží. Dne 15. prosince 1911, ve 3 hodiny odpoledne, dosáhli jižního pólu, když už před tím — 7. prosince — zlomili Shackletonův rekord. „Zastavili jsme se a počali si navzájem blahopřát," píše Amundsen o tomto okamžiku, „a pak začala vlastní ceremonie. Rozvinuli jsme prapor a při pohledu na naše barvy jsme byli všichni dojati a vzpomínali na vlast, na tu chudou zemi, kterou tak milujeme. Nikoliv jedinec, ale my všichni jsme vetkli žerď vlajky do sněhu."

Těsné vítězství

Protože opakované měření vykázalo 89° 56' j. š., vyměřili Norové čtverec o straně dlouhé dvacet kilometrů a posunuli se ještě o deset kilometrů dopředu; tam postavili malý stan z tmavého hedvábí, vedle pak čtyřmetrový stožár. Celé území bylo na počest norského panovníka pokřtěno jménem plošina krále Haakona VII. Amundsen tu uložil ještě dopis norskému králi a pak napsal Scottovi. Nebylo to pro něho jistě snadné. Také tento dopis uložil do stanu a potom nastoupili Norové v nejlepší kondici zpáteční cestu. V té době dosáhl Scott teprve Beardmoreova ledovce. Poslední poník musel být zastřelen, sáně se psím spřežením musely 12. prosince obrátit. 21. prosince nastoupila další skupina zpáteční cestu a Scott si ponechal už jen dvoje sáně. 4. ledna obrátila ještě jedna skupina — tehdy dosáhli 87° 50' — a Scott zůstal s Wilsonem, Oatesem, Evansem a Bowersem na cestě sám. Předchozí dva měsíce už prokázaly, že muži nebyli v nejlepší kondici. Ve všech denících se stále objevují stížnosti na únavu, ačkoliv přece měli dostatek potravin a porůznu je také vyslovena domněnka, že jsou všichni jakési nemocní.

Dosud však měli ještě naději, ještě pokládali za možné, že budou na pólu první. Bowers zanechal své lyže na ledovci, ostatní je ještě měli. Tak táhli poslední sáně. „Musíme se

tam dostat stůj co stůj," poznamenává Scott v deníku 15. ledna. „Nyní mne děsí už jen možnost, že by tam totiž norská vlajka mohla vlát dříve než naše."

Velké zklamání

Den nato objevil bystrozraký Bowers jako první osudný temný bod; za několik hodin pak měl Scott v rukou Amundsenův dopis a dopis králi Haakonovi VII., který měl být podle přání Amundsena dodán králi v případě, že by se jeho expedice nevrátila ve zdraví k lodi Fram.

Scott dosáhl jižního pólu jedenatřicet dní po Amundsenovi, o sedmadvacet dní později, než ve svém plánu předpokládal. Za normálního průběhu britské expedice by se byli mohli na pólu setkat; Amundsen měl totiž až na několik mlhavých dní stále nádherné počasí a velmi dobrý rozhled. Bylo by to bývalo přijatelnější než skličující pohled na norské státní znaky, na stan, na prapor. Ze svého zklamání se už Angličané nedokázali vzchopit. Tři dny zůstali na pólu, pak nastoupili cestu zpět. Zprvu to šlo docela dobře; ale při sestupu po ledovci se Wilson a Evans zranili. Seržant Evans zemřel jako první 17. února 1912; i ostatní ztráceli naději, když v jednom ze skladišť nalezli poloprázdné petrolejové zásobníky, a Oates vůčihledě slábl. Že tehdy Scott ztratil rozvahu, dokazuje jeho pokus o zkrácení cesty bez ohledu na trasu, na níž mohli najít zásoby. 21. března, devět strastiplných týdnů po startu od jižního pólu, se naposledy utábořili, protože zuřila silná sněhová bouře. Potraviny měli ještě na dva dny, petrolej však už stačil jen na konvici čaje. „Úterý 29. března. Od 21. března neustálá vichřice od západojihozápadu a jihozápadu . . . Stále jsme se chystali pochodovat k nejbližšímu skladišti, které je vzdáleno ještě jen dvacet kilometrů. Ale sněhová bouře a vichřice to nedovolují. Nyní se musíme vzdát vší naděje. Vydržíme tak dlouho, jak budeme moci, a vůčihledě slábneme. Smrt už nemůže být daleko . . . Je to strašné. Už nemohu psát." A tímto zápisem končí deník expedice Roberta Falcona Scotta.

Atkinson z lodi Terra Nova našel v listopadu téhož roku mrtvoly svých druhů, dvanáct dopisů, jež Scott ještě napsal, a jeho deník. V posledním poselství svým krajanům uvádí Scott jako důvod svého neúspěchu na pólu a nakonec zániku celé expedice ztrátu poníků, především však nejvýš nepříznivé počasí. Ozývaly se však i hlasy poukazující na psychický moment, na to, že důvěra ve vítězství dodává sil, kdežto tuší-li sportovec porážku, jeho výkonnost, jak známo, klesá.

Rovnocenní v památce

Dnes, půl století po objevení jižního pólu, různost názorů už neexistuje. Zbyl jen obdiv nad cílevědomým objevným výkonem Roalda Amundsena, nad jeho prozíravostí, jeho schopností vést a jeho vytrvalostí. Zbyla však i úcta před rovnocenným, i když méně šťastným Robertem Falconem Scottem, statečným britským námořním důstojníkem, a před jeho druhy, kteří svou badatelskou smrtí po dosažení cíle zůstanou právě tak nezapomenutelnými jako norští vítězové.

Bílá místa na mapách mizí

Dva roky po návratu lodí Terra Nova a Fram vypukla první světová válka. Dopomohla novým dopravním prostředkům — automobilům a letadlům — překonat první technické dětské nemoci, jimiž až dosud trpěly, a s motory nastává nyní to, co nazval Paul-Émile Victor „mechanistickým" věkem objevů.

Příznačné pro něj je, že výchozí cesty pozbyly na významu a že všechny národy na celé zeměkouli mají zhruba stejné vyhlídky na úspěch. Projevuje se však také, že stroj přerůstá svou roli služebníka a pomocníka člověka a bere svůj osud sám do rukou. Jednou z prvních obětí nových metod byl sám velký Roald Amundsen, který za svůj největší triumf vděčil právě důvěře ve vlastní sílu a nad Scottem zvítězil díky

saním taženým psy. Nevrátil se z polárního ledu, když se roku 1928 vydal na pomoc ztroskotané expedici, kterou podnikl vzducholodí Ital Umberto Nobile.

Kontinenty se vzájemně přibližují. Badatelé jako Filchner a Sven Hedin, kteří si vydobyli první vavříny ve Střední Asii, se překvapivě objevují i v jiných částech světa. Horolezci z Mont Blancu se v několika hodinách přemístí do And. Alpinisté ze severní stěny Eigeru se proslavují v Tibetu a prozkoumávají Novou Guineu. Starý řád národností a výzkumných oblastí se ruší. Volbu cílů určuje pro většinu expedicí hospodářská síla, míra státních zájmů, a tím velmi často i strategické nebo mocensko-politické hledisko. Není to vždy příliš potěšující; postihuje to však už jen sklonek objevitelského věku.

Filchner a Sven Hedin

Bílá místa, jež lákala Nachtigala a jiné do Afriky, zmizela. Vodní toky ve vnitrozemí Jižní Ameriky či Afriky, tu a tam ještě na mapě vyčárkované, jsou zajímavé jen pro hydrografy. Cestovatelé-objevitelé už nepotřebují kreslit mapy, leda snad speciální mapy o rozšíření dialektů, zvyků, způsobu bydlení, národnostech.

Velká věda o poznání světa a člověka, jež přiměla Alexandra von Humboldta, Goetha a jiné zkoumat rostliny i kosti, oklepávat kameny a zároveň vyměřovat Zemi, se rozštěpila v rozsáhlý počet různých vědních oborů.

Už když v letech 1882—92 absolvoval Rakušan Eduard Glaser své úspěšné cesty po Arábii, byly v popředí jeho zájmu staré předislámské nápisy. G. B. Philby a Wendel Philips ho následovali a sir Aurel Stein cestoval z týchž důvodů několikrát Střední Asií, Mac Iver jihovýchodní Afrikou, Leo Frobenius východní a západní Afrikou, Henri Lhôte saharskými zeměmi. Eduard Seler a Georges Vaillant cestovali ve Střední Americe. Thor Heyerdahl podnikl neobyčejně odvážnou plavbu na pramici přes Pacifik, chtěje názorně dokázat pravdivost teorie o předhistorické cestě z Peru přes oceán.

Geografie v užším slova smyslu ustoupila do pozadí. Archeologie, etnografie, lingvistika a mnoho jiných vědních oborů se v průběhu posledních sta let dalekosáhle osamostatnilo a zajistilo i prostředky a muže pro vlastní expedice. Za závojem obecných vědeckých snah, kongresů etnologických, antropologických a archeologických zasedání v rámci UNESCO a Mezinárodního geofyzikálního roku se uskutečňuje přechod ke zcela nové fázi vztahu člověka k Zemi. Po letech objevů nastoupilo — na různých kontinentech v různé podobě — období jejich využití. Dnes ovšem začíná jen pozvolna a jen tu a tam na mapě světa jako bod zjistitelné období proměny objeveného povrchu Země.

Už v průběhu posledních Sven Hedinových cest bylo známo, že jeho úkolem bylo prozkoumat eventuální trasy pro stavbu silnic ve Střední Asii, a o jeho projektu eurasijské dálnice od čínského moře do střední Evropy se svého času mnoho diskutovalo. Dnes však řeky mění svá řečiště, vznikají přehrady o velikosti evropských států, pouště se probouzejí z tisíciletého spánku neplodnosti a tam, kde okouzlený Livingstone stanul v úžasu jako první běloch, vznikají obrovské vodní elektrárny s umělými nádržemi vody, jež pohltily nejen nesčetná zvířata, ale například v Egyptě i prastaré chrámy se sochami bohů.

V nehostinných ledových oblastech na severní a jižní polární čapce vládne utopický, dosud neuskutečnitelný život; vznikají nová města, jež lze srovnat s Metropolí Fritze Langa, pod silným vnitrozemským ledem, který teprve nedávno při svých expedicích s pásovými traktory prozkoumal Paul-Émile Victor. Nekonečné ulice ve štolách s umělým osvětlením a větráním tu začínají existenci, jež by na povrchu Země byla sotva možná. Podél celého sovětského pobřeží Severního ledového oceánu leží ve velkém počtu sice méně známě, ale velmi dobře obsazené meteorologické, pozorovací

a zásobovací stanice, umožňující neomezeně početné opakování Nordenskjöldovy plavby Severovýchodní cestou.

V tomto velkolepém snažení tkví ještě stále značná dávka pionýrského ducha. Výkon Richarda Evelyna Byrda by bez tohoto elánu byl právě tak nemyslitelný jako výkon Papaninův; potřebovali jej Ellsworth a Wilkins stejně jako Sedov, Čkalov či Molokov a stále ještě musí každoročně za badatelské dobrodružství platit svým životem slavní a méně slavní mužové vědy.

Dějiny geografických objevů jsou však přece jen u konce; dostaly se do rytmu, v němž už není dalšího vývoje, pouze šíleně rychlý přechod k novým zákonitostem. Je možno ještě pochopit, že Scott zemřel pro geografický bod, který za několik let po jeho smrti poprvé přeletěli v letadle a od té doby jej stále přelétávají? Že Amundsen, který přece Nansena dobře znal, letěl sám přes severní pól několik let po přítelově utrpení za noci a uprostřed ledu a že sám musel zemřít tam, kde dnes proplouvají k severnímu pólu atomové ponorky pod ledovým krunýřem Arktidy a kde pravidelné letecké linky létají se svými dopravními letadly přes „velký hřebík"?

To je tedy konec historiografie objevů; není však koncem vlastních objevů. Neboť kolik lidí z mnoha miliónů historicky bezejmenných obyvatel naší Země spatřilo na vlastní oči svět takového Filchnera a Hedina, Stanleye nebo Selera? Pro ně nyní nastala doba, kdy mohou podle svých možností znovu prožívat historii objevů. Jistěže na mnohé budou rušivě působit hotely, které stojí tam, kde ještě Barth postavil svůj stan nebo kde ubohý Mungo Park se choulil jen do svého pláště. Zato však budeme ušetřeni jedovatých šípů, pouštních lupičů, útoků Kurdů. Egyptské královské hrobky jsou dnes na programech cestovních kanceláří stejně jako Viktoriiny vodopády či zříceniny v Zimbabwe, před nimiž ještě Karl Mauch stál v uctivém obdivu. Kanada, Aljaška, Jižní Amerika čekají jen na to, aby se staly turistickými zeměmi.

Svět je objeven, a přesto bude stále co objevovat. Bude vždy pro novou generaci novým, jako byl novým pro Féničany, Římany, conquistadory a učené objevitele. Země a člověk sice zestárli, jejich setkání však zůstávají věčně mladými.

DOSLOV

Lidé obývající svou matku Zemi se vždy snažili poznat, prozkoumat a ovšem také ovládnout kraje ležící mimo hranice vlastních kmenů a národů, později kultur a států. S touto zvídavostí a snahou dobýt a podmanit si větší území, rozšířit vlastní životní prostor se setkáváme již v nejstarších zachovaných archeologických a historických památkách dávných kultur. Lze říci, že objevitelská snaha podněcovaná touhou po poznání dalekých pevnin a světových moří měla velmi často pozadí mocenskopolitických nebo aspoň obchodních zájmů. Nevznikla, jak se někdy mylně uvádí, až v době velkých středověkých zámořských objevných a výzkumných plaveb nebo dokonce v období technické civilizace dvou posledních století. Nechybíme, řekneme-li, že je tak stará, jako lidstvo samo.

Od úsvitu dějin již starověk vykazuje pozoruhodné úspěchy v odhalování tajemství vzdálených zemí a moří prostředky dnes neuvěřitelně primitivními. Zprávy o tom jsou ovšem často mlhavé a nedostatečně průkazné. Objevy dávných Egypťanů, kulturních národů Přední Asie, později Kartaginců, Řeků i Římanů ještě dnes udivují svými výsledky. Málo je v tomto ohledu známo o lidech starých kulturních oblastí Indie a Číny a vůbec nic o indiánských kulturách Střední a Jižní Ameriky.

Nejdůkladnější vědecký systém průzkumné práce o Zemi a jejích obyvatelích položili Řekové. Jejich zásluhou se toto úsilí lidí o poznání světa rozvíjelo ve dvou směrech, v nichž lze spatřovat počátek dnešní geografické vědy. První byl matematicko-přírodovědný směr, který studoval tvar, ve-

likost, rozměry Země a její postavení ve vesmíru, řešil její vztah k Slunci (položil dokonce počátky materialistického světového názoru a heliocentrické soustavy, i když se toto pojetí tehdy nepodařilo prosadit), empiricky studoval zvláštnosti podnebí, rostlinstvo a živočišstvo na třech tehdy pouze zčásti známých kontinentech Starého světa. Dopracoval se hlubokých a pokrokových poznatků, ač byl přirozeně zatížen náboženskými představami. Druhý směr historicko-národopisný se zajímal o to, kterými národy jsou různé země obydleny, jaké byly jejich osudy a jaká je jejich kulturní a hospodářská úroveň. Zprávami o cestách rozšiřoval tento směr obzory současníků a sloužil i expanzívním silám. Jeho práce, a to trvalo až hluboko do středověku, nebyla vždy dost kritická a spolehlivá. Nejednou se přejímaly neověřené zprávy nebo vyslovené výtvory fantazie.

V raném středověku staletá vláda dogmatického učení křesťanské církve přivodila hluboký úpadek antické vzdělanosti. Římskokatolická církev se vrátila k primitivní představě Země jako ploché kruhové desky, v jejímž středu je umístěno svaté město Jeruzalém. Úchylky od tohoto učení nebo i pouhé pochybnosti tehdy všemocné církevní autority krutě trestaly. Hlavní hodnoty klasické vzdělanosti však přežily v muslimském arabském kulturním prostředí a byly dále rozvíjeny bádáním i objevnými cestami. Evropané se s nimi seznámili až při křižáckých výpravách a pozdějších diplomatických a obchodních cestách napříč Eurasií až na Dálný východ. Mimořádné postavení mezi nimi zaujímá jedinečná cesta Marka Pola ve 13. století.

Zásluhou Normanů a Vikingů se od 10. století na jejich výzkumných, obchodních a válečných plavbách podstatně rozšířil obzor Evropanů na sever, západ i východ. Do známého světa bylo pojato Irsko, Špicberky, Island a Grónsko, došlo i k založení osad na severoamerické půdě. Objev nového kontinentu byl sice uskutečněn půl tisíciletí před Kolumbem,

zůstal však nevyužit. Vikingská kolonizace v Americe z neznámých důvodů zanikla. Tito Seveřané podali úžasné výkony i ve východní Evropě, jejíž obchod ovládli plavbami po ruských řekách a po Černém moři až do Byzance. Pro nedostatek písemných zpráv uchovává si toto objevitelské a kolonizační úsilí zaniklých národů mnohá tajemství.

Muslimské státy Blízkého východu nepřály obchodním stykům středomořských zemí Evropy s jižní a jihovýchodní Asií a po vpádu osmanských Turků s pozdějším dobytím Cařihradu byly zcela znemožněny. Proto začalo pracné a dlouholeté úsilí pyrenejských států dostat se do Orientu obeplutím Afriky nebo celé zeměkoule, neboť tehdy se již počal prosazovat zásluhou obrovských úspěchů řady významných hvězdářů heliocentrický světový názor. V 15.—17. století dosáhli největších objevitelských úspěchů Portugalci a Španělé a založili světové koloniální panství. Tak současně s úspěchy v poznání světa nastoupilo pro podmaněné země zlo kolonialismu, které sužovalo všechny zámořské světadíly po čtyři sta let. Ještě dnes po rozpadu kolonialismu trpí všechny rozvojové země jeho zhoubnými následky.

Obeplutí Afriky a přistání v Indii, uskutečněné Vascem da Gamou 1498, Kolumbův objev Ameriky 1492 a Magalhãesovo první obeplutí světa 1522 jsou skutečné mezníky ve vývoji politických a hospodářských poměrů celého světa. Postupně vznikaly, mohutněly, ale nakonec slábly a zanikaly koloniální říše španělská a portugalská, později nizozemská, britská a francouzská. Mnohem později se na zámořském kolonialismu počalo podílet Německo, Belgie, Itálie, Spojené státy americké a Japonsko, avšak již od půle 16. století pronikalo do severní a střední Asie Rusko. Od doby velkých objevných plaveb se těžiště obchodní a politické moci přesunulo ze Středomoří, kde bylo po celý starověk a středověk, do oceánských zemí západní Evropy, které mají lepší přístup k světovým námořním cestám. Nedozírné vodní pláně, jichž

se lidé po tisíciletí obávali a o nichž ještě do 16. století přinášely tzv. kosmografie nesmyslné a neuvěřitelné zprávy, se staly levnou a výkonnou spojovací cestou mezi všemi částmi světa. K zápasu o souši přistoupil boj o vládu nad světovými moři, v němž byla po dlouhou dobu nejúspěšnější Velká Británie, která přes 300 let ovládala největší koloniální říši na světě.

Výsledky objevných cest měly ohromný vliv na změnu světového názoru. Přivodily pokrok kartografie a rozvoj vědecké práce ve všech směrech. Zaostalý církevní geocentrický názor byl vyvrácen vědou i zkušenostmi, postupně slábl vliv nevědecké dogmatiky na myšlení a vývoj národů a nastoupilo období rozvoje techniky.

K nově objeveným pevninám přibyla v 17. století Austrálie, ale její osídlování počalo až více než o století později. Konečně počátkem 19. století byla zjištěna existence Antarktidy a získány nové poznatky o nedozírných vodních pláních Oceánie. V 19. století bylo též důkladně prozkoumáno vnitrozemí Afriky, ačkoliv první známá kultura vznikla na tomto kontinentě. Na světových mapách ubylo „bílých míst" a nápor výzkumníků se soustředil na nesmírně obtížný průzkum polárních krajin. Vrchol úspěchu v něm přinesl počátek 20. století, kdy R. C. Peary dosáhl roku 1909 severního zemského pólu a jižního v roce 1911 R. Amundsen. Tím byla objevena poslední, nejtíže dostupná část zeměkoule.

Výzkum Země a objevování nových poznatků o ní však ani dnes nekončí. Změnily se však prostředky a cíle. Nová technika dává dříve netušené možnosti výzkumníků a vědecké bádání se zaměřuje na řešení dílčích problémů a vztahů mezi nimi. Původně jednotná nauka o Zemi se rozložila do řady nově utvořených samostatných vědních oborů, specializovaných podle tří hlavních problémových okruhů, jejich dějištěm je atmosféra, hydrosféra a litosféra. Výsledky objevných cest podstatně přispěly k řešení otázek fyzické i ekono-

mické geografie v komplexitě úkolů jako výsledku součinnosti dialektické závislosti a podmíněnosti různých činitelů jak přírodních, tak společenských. Tak vyrůstá moderní geografie v průběhu řešení národohospodářských úkolů, namnoze podmíněných znalostí všech stránek přírodního prostředí, jako aktivní pomocník v rozvoji lidské společnosti. V tom tkví její hodnota a smysl a nemalým zdrojem poznatků se staly výsledky výzkumných cest, po tisíciletí shromažďované.

Seznamovat se s výsledky objevných cest, vykonaných v průběhu dlouhých věků, je pro každého poutavé a poučné. Je v tom kouzlo dálek, zajímavost jiné přírody a lidí, než jsou ti, kteří nás obklopují. Romantika neznáma přitahuje zvláště mladou generaci, ale nejen ji. Kniha dr. Hermanna Schreibera „Mořeplaci — cestovatelé — objevitelé“ (v originále Dobrodružství dálek) je při tom dobrým průvodcem. Zkušený autor přistoupil k látce novým způsobem. Řadou málo známých faktů dokládá, že kniha objevů byla otevřena již v nejstarších dobách, nikoli teprve s dosažením Číny ve 13. století a s úspěchy velkých zámořských plaveb v 15. až 17. století.

První plavci byli i objeviteli a zůstali jimi i dnešní cestovatelé a výzkumní badatelé v nejrůznějších úsecích práce. Jejich činnost je nyní rozvojem techniky podstatně usnadněna a nelze ji vůbec srovnávat s fyzickou námahou a nesnázemi, které museli překonávat jejich předchůdci. Autor se úspěšně oprošťuje od falešné romantiky a všeho zkreslování. Podává podíl jednotlivých osobností se snahou o objektivitu a nezveličuje zásluhy německých výzkumů. Až na nepodstatnou zmínku o Pavlu Šebestovi nejsou Češi v knize obsaženi. Slabě je zastoupena Střední Asie, Austrálie a nové výzkumy v polárních krajích, avšak výběr objevů a rozsah jím vymezený je nutně subjektivní, a proto může být předmětem diskuse. Spisovatel byl veden snahou, aby i v rozsahu ukázal

přibližnou rovnocennost výzkumných a objevných cest starověku, středověku a novověku.

Kniha je doprovozena řadou ilustrací, mezi nimiž jsou reprodukce cenných starých rytin a obrazů, které dosud nebyly uveřejněny. Názornost líčení podporují četné mapové náčrty hlavních tras objevných cest.

Zvolená literární forma velmi poutavě a poučně seznamuje čtenáře nejen s dobrodružnou a dramatickou stránkou cest a plaveb do neznámých končin, nýbrž i s prostředím a společenskými poměry zemí a měst, odkud vycházely, i cílů, k nimž dospěly. Nejsou nepovšimnuty ani změny, které objevy vyvolaly. Ačkoli práce spočívá na vědeckém podkladu, netrpí nezáživností ani nepřístupností. Český čtenář se v dobrém překladu seznámí s úspěšnou populárně vědeckou prací rakouského historika.

Doc. RNDr. JAROMÍR JANKA, Csc.,
pedagogická fakulta University Karlovy v Praze

ČASOVÁ TABULKA

cca 3000 př. n. l.	Lodní spojení mezi Mezopotámií a ústím Indu a mezi Krétou a pobrežím východního Středomoří
	Kultura nejstarší vrstvy hrobů v Tróji
cca 2500 př. n. l.	Domnělé vrcholné období kultury v povodí Indu
	Plavby Egypťanů do Libanonu a k východoafrickému pobřeží
	Námořní expedice do země Punt (Eritrea)
cca 2200 př. n. l.	Začátek staveb paláců na Krétě
	První Chetité v Malé Asii
cca 1700—1600	Vpád semitských Hyksů do Egypta
cca 1250	Velké etnické přesuny ve Středomořské oblasti: izraelské kmeny opouštějí Egypt, Féničané se usídlují v severní Africe a Španělsku, Filištíni pronikají do Libye, první vlny stěhujících se Etrusků dosahují Itálie a Korsiky (kolem 1000)
972—931 (nebo 930)	Král Šalomoun vládne v Jeruzalémě
od 880	Rozkvět řeckých přímořských kolonií Tartéssos a Tyrus, poněkud později založení Kartága
cca 800—730	Vrchol řecké kolonizace ve Středomoří
	Druhá vlna Etrusků a rozkvět etruských měst ve střední Itálii
609—593	Faraón Necho (stavba kanálu z Nilu přes Wádí Tumajlát k Rudému moři)
525	Kartagiňan Himilko pluje k Cínovým ostrovům (Britské ostrovy)
510	Konec etruského království v Římě
	Postup Skytů do jižního Ruska a východní Evropy (od 700)
	Tažení Dareia I. (zemřel 486) proti Skytům
cca 500—424	Život Hérodota
356—323	Život Alexandra Velikého
340	Cesta Pythea z Massilie (Marseille)
309	Římané dobývají etruskou Perusii (Perugia)
212	Římané dobývají Syrakusy; smrt Archimeda

146	Kartágo je zničeno Římany
	Řecký historik Polybios nachází zprávu kartaginského plavce Hannona o jeho odvážné výpravě
100—44	Život Gaia Julia Caesara
63 př. n. l. — — 20 n. l.	Život Strabona
5 n. l.	Plavba k mysu Skagenu pod vedením Tiberia (Římané a Frízové)
41 n. l.	Nastoupení císaře Claudia: za jeho vlády vznikají přístavy v Ostii, Claudiův aquadukt a Via Claudia Augusta
55—116	Život Cornelia Tacita
170	Geografie a světová mapa Ptolemaiova
300	Založení Ghany cizími dobyvateli světlé pleti
cca 400	Vysoce vyvinutá kultura v Andách (Tiahuanaco)
cca 450	Založení Benátek uprchlíky před vpádem Hunů do střední Evropy
530	Císař Justinián zřizuje na Sinaji východořímský vojenský tábor
cca 600	Vpád Slovanů v široké frontě od Baltu po Řecko — do oblasti Labe, východních Alp a Jaderského moře
672—678	Neúspěšné obléhání Konstantinopole Araby, jinak však velké rozšíření mohamedánské mocenské sféry po vítězství v Maroku, Alžírsku a nad Číňany u Samarkandu (751)
674—735	Život Bedy Venerabilise, jedné z nejvýznamnějších autorit středověku (De ratione temporum)
711	Po Tarikově vítězství u Xeres de la Frontera vznik arabské říše v jižním Španělsku, s nejvyšším rozkvětem umění a kultury (córdobský kalifát)
712	Arabové dobývají Sevillu
	Zničení starých písemných památek Chorezmiů (země Chiva) Kutaibou Ibn Muslimem
742—814	Život Karla Velikého
827	Arabové začínají dobývat Sicílii
cca 850	Kultura Zimbabwe v Rhodésii, stát Khmerů v Zadní Indii
851	Zpráva židovského obchodníka Sulejmana o cestě Indií a Čínou
872	Král Harold Krásnovlasý si podrobuje malá knížectví v Norsku
874	Ingolfr Arnarson vstupuje se svým rodem na Island

973	Židovský kupec Ibrahím Ibn Jakúb procestovává střední Evropu a západní Rusko
982	Erik Rudý přistává v Grónsku
cca 1000	První cesta grónských Vikingů k pevninské Severní Americe
1000—1100	Vznik říše inků v Peru přistěhovalci
1050	Rozkvět vikingského města Haithabu v Šlesvicku
1159	Rabín Benjamín z Tudely v Arábii a Přední Asii
1206—1227	Panství Čingischána, počátek mongolské nadvlády v Číně, Střední Asii a Rusku
1245	Páteři Giovanni Carpini a Štěpán z Čech odcházejí z Lyonu na cestu do dalekého hlavního města Mongolů (Karakorum)
1253	Vilém z Rubruku cestuje k mongolskému chánovi Manguovi
1271	Počátek světové cesty Benátčana Marka Pola
1279	Založení Pekingu (Cambalec) chánem Kublajem
1284	Vítězstvím nad městem Pisou získává Janov Sardinii a Elbu a stává se rozhodujícím obchodním městem ve Středomoří
1294	Založení obchodního spolku německých měst — hanzy — v Lubeku
	Smrt chána Kublaje a rozpad světové mongolské říše do dílčích států
1299	Rotterdam se stává městem a později centrem lovu a obchodu se sledi na Atlantiku
1300	Korsika připadá k Janovu
1302	Ibn Batuta, jeden z největších cestovatelů všech dob, narozen v Tandže (Tanger)
1312	Janované znovu objevují Kanárské ostrovy, již ve starověku známé a osídlené
1355	Norsko-švédská pomocná výprava pod vedením Poula Knutsona vyplouvá do Vinlandu (dnešní severovýchodní pobřeží USA)
1369—1405	Světová mongolská říše chána Timura se sídelním městem Samarkandem
	Asi od 1350 Aztékové posilují svou říši ve Střední Americe; převaha mayské kultury
1405—1459	Číňané podržují Cejlon obsazený a závislý
1434	Gill Eannes dosahuje mysu Bojador (Španělská Sahara)

1436	Alfonso Gonzalves Baldaia proniká kolem mysu Bojador a dosahuje obratníku Raka
1453	Dobytí Konstantinopole Mohammedem II. Velikým
1460	Princ Jindřich Plavec umírá
1471	Objevení ostrovů São Tomé a Fernando Póo
1481	Objevná plavba malé portugalské flotily pod vedením Diega Cãa — s učencem Martinem Behąimem (Martin de Bohemia) — při pobřeží jihozápadní Afriky
1485	Narození Hernanda Cortése
1487	Bartolomeo Dias objevuje mys Dobré naděje
8. 7. 1487	Počátek úspěšné cesty Vasca da Gamy do Indie
12. 5. 1492	První americká cesta Kolumbova zahajuje objevování Nového světa
1505	Francesco de Almeida prvním místokrálem Portugalska v Indii
1509—1547	Jindřich VIII., král anglický; založení britské námořní moci
1510	Alfonso de Albuquerque dobývá pro Portugalsko město Goa
1511	Alfonso de Albuquerque dobývá Malakku a Cejlon
1519	Cortés přistává v Mexiku
20. 9. 1519	Fernão Magalhães opouští přístav Sanlúcar de Barrameda (první obeplutí Jižní Ameriky)
1519—1556	Doba vlády císaře Karla V.
1524	Počátek dobyvatelského tažení Francisca Pizarra v Jižní Americe
1533	Španělé zavraždí Atahualpu, posledního krále inků
20. 4. 1534	Jacques Cartier vyráží na objevnou cestu do Severní Ameriky (Kanada)
1535	Expedice Pedra de Mendozy do Jižní Ameriky a založení města Buenos Aires
1542	Španělskému kapitánovi Franciscovi Orellanovi se podaří poprvé přejít napříč Jižní Amerikou, plavbou po řece Amazonce k ústí
1550—1650	Angličtí a francouzští kaperští kapitáni na světových námořních cestách
1563	Britští korsáři zajímají asi 600 francouzských lodí
1571	Námořní vítězství křižáků nad Turky u Lepanta
15. 11. 1577	Francis Drake vyjíždí s pěti loďmi z Plymouthu na kořistnou plavbu

1588	Vítězství britských královských a korsárských sil nad španělskou Armadou, konec španělského námořního panství
1593—1610	Jindřich IV. Navarrský zakládá první stupeň k vzestupu Francie v následujících staletích
1600	Založení anglické Východoindické společnosti
1602	Založení nizozemské Východoindické obchodní společnosti
	Založení nizozemské kolonie Kapska (1806 britské)
1603	Samuel de Champlain začíná se svým třicetiletým velkým dobrodružstvím (jedenáct cest z Francie do Kanady)
1619	Založení města Batavie (Djakarta) na Jávě Holanďany
1668	Mariany, Karolíny a další tichomořská souostroví pod španělskou správou
1669	První vzestup obchodního spolku německých měst — hanzy
	Benátkám Turci odnímají Krétu a Benátčané nemají tak už žádné kolonie
1682	William Penn zakládá kolonii v Pennsylvánii (dnešní stát USA) z tolerantních vystěhovalců, která vzhledem k přátelským stykům s Indiány rychle rozkvétá
1699	Mír v Karlovcích; Turci ztrácejí Uhry a Sedmihradsko ve prospěch Rakouska, které se tak stává velmocí
1703	Založení Petrohradu při ústí Něvy: Rusko počíná klást nároky na velmocenské postavení
1711	Založení státem privilegované britské Společnosti pro Jižní moře
1713	Utrechtský mír; Anglie dostává Gibraltar, Menorcu a Newfoundland
11. 5. 1743	Charles Marie de La Condamine přináší první vědecké poznatky o Amazonce
1757	Robert Clive zakládá vítězstvím u Palásí nad vládcem Bengálska britské panství v Indii
1756—1763	Sedmiletá válka anglicko-francouzská: Francie ztrácí Kanadu a indické opěrné stanice
1768—1772	Dvě plavby Jamese Cooka po Jižním moři (dvojí cesta kolem světa)
1775—1783	Severoamerická válka za nezávislost proti Anglii
1799—1804	Jihoamerické cesty Humboldtovy
1803	USA kupují od Francie Západní Louisianu

1815	Druhý pařížský mír, abdikace Napoleona I.: Anglie získává mj. Cejlon a Maltu
1820—1860	Cestovatelé Heinrich Barth, Gerhard Rohlfs a Gustav Nachtigal v Africe
1847	Hledání Severozápadní cesty Johnem Franklinem se nezdařilo
1850	Mac Clure šťastně nalezl Severozápadní cestu
1856	David Livingstone prochází jako první běloch napříč africkým kontinentem
1858	John Ranning Speke dosáhl jezera Ukerewe, které přejmenoval na Viktoriino jezero
1868	Badatelské cesty Georga Schweinfurtha při horním Nilu a jeho pramenných tocích
1871	Henry Morton Stanley odjíždí, aby nalezl pohřešovaného Livingstona
1873	Rakouská výprava vedená Juliem Payerem a Karlem Weyprechtem v oblasti Severovýchodního průjezdu (objev Země Františka Josefa)
1875	Adolf Erik Nordenskjöld v ústí Jeniseje
1876	Stanley odvážné projde napříč rovníkovou Afrikou od východu a jako první sjede řeku Kongo
1878	Tichomořská expedice Adolfa Erika Nordenskjolda vlajkovou lodí Vega
1893—1894	Expedice Fridtjofa Nansena na Framu
1898	Ostrov Guam obsazen USA
6. 4. 1909	Robert Edwin Peary dosahuje severního pólu
1911—1912	Antarktické výpravy Roalda Amundsena a Roberta Falcona Scotta
15. 12. 1911	Amundsen dosahuje jižního pólu
29. 3. 1912	Tragická smrt Scottova
1928	Roald Amundsen se nevrátil z arktické akce na záchranu Umberta Nobile (Nobilova cesta vzducholodí)
1934	Postup admirála Byrda k jižnímu pólu
1937	Let Čkalova z Archangelska přes severní pól na Aljašku

Poznámka: Pro české vydání byla časová tabulka z německého originálu upravena a nepatrně zkrácena.

DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA PRO ČESKÉ ČTENÁŘE

VŠEOBECNÁ DÍLA:

Horák Bohumil: Dějiny zeměpisu, I.—III. díl. Praha, Nakladatelství ČSAV, 1954—68
Díl I.: Starověk a středověk
Díl II.: Doba velkých objevů (15. a 16. století)
Díl III.: Novověk (od 17. století)

Bronsted Johannes: Vikingové. Praha, Orbis 1967

Cookové plavby kolem sveta. Bratislava, Osvéta 1964

Dorazil Otakar: Objevitelé nových světů. Praha, Nakladatelství Lidové demokracie 1959

Halliburton Richard: Létající koberec. Praha, Orbis 1968
Za novými světy. Praha, Orbis 1970

Heyerdahl Thor: Ve znamení Kon-Tiki. Praha, Mladá fronta 1964
Aku (Tajemství Velikonočního ostrova). Praha, Mladá fronta 1960

Janáček Josef: Století zámořských objevů (1415—1522). Praha, Orbis 1959

Kunský Josef: Čeští cestovatelé, I.—II. díl. Praha, Orbis 1961

Rackwitz Erich: Po neznámých stezkách a mořích. Praha, Nakladatelství Lidové demokracie 1964

POLÁRNÍ KRAJE:

Bártl Stanislav: Bílá pevnina (Tajemství jižní točny). Praha, Mladá fronta 1958

Běhounek František: Trosečníci polárního moře. Praha, SNDK 1966

Jefimov A. V.: Z dějin velkých ruských zeměpisných objevů. Praha, Slovanské nakladatelství 1951

Kearns William — Bewerby Britton: Mlčící pevnina (Dobývání Antarktidy). Nakladatelství Svobodné slovo 1958

Kunský Josef: Objevy polárních končin. Praha, Mikuta 1946

Mrkos — Bártl — Kostka — Praus: Naši v Antarktidě. Praha, Nakladatelství Práce 1963

Rasmussen Knud: Cesta bílým tichem. Praha, Orbis 1965

Spirin J.: Dobytí severního pólu. Praha, Svět sovětů 1952

Vodopjanov M. V.: Za polární kruh. Praha, Mladá fronta 1951

Welzl Jan: Třicet let na zlatém Severu. Praha, Mladá fronta 1968

AMERIKA:

Casas Bartolome: O zemích indijských pustošení a vylidňování. Praha, Nakladatelství Lidové demokracie 1954
Frýd Norbert: Usměvavá Guatemala. Praha, Orbis 1959
Janáček Josef: Kolumbovo dědictví. Praha, Mladá fronta 1962
Janáček Josef: Kryštof Kolumbus. Praha, Svoboda 1970
Kosidovski Zenon: Královstvo zlatých slz (Ríše Aztéků, Inků). Obzor, Bratislava 1967
Krejčí Emil: M. Cervantes. Praha, Orbis 1947
Lundkwist Nils: Sopečný kontinent (Cesta po Jižní Americe). Praha, Mladá fronta 1968
Peillard Leonce: Magelan a prvá plavba Victorie okolo sveta. Bratislava, Smena 1969
Prescott William H.: Dejiny dobytí Mexika. Praha, Orbis 1956
Stingl Miloslav: Za poklady mayských měst. Praha, Svoboda 1969
Šlechta Emanuel: Indiáni v pueblech. Praha, Melantrich 1956
Šolc Václav: Indiáni na jezeře Titicaca. Praha, Orbis 1966
Šolc Václav: Nejstarší Američan. Praha, SNDK 1968
Šolc Václav: Pod chilskými sopkami. Praha, Orbis 1969
Šolc Václav: Robinsoni z And. Praha, Olympia 1970
Vráz Enrik Stanko: V zemi zlata a Inků. Praha, Toužimský a Moravec 1939
Z cest E. S. Vráze. Praha, Bursík a Kohout 1925
Xerez František: Pravdivá zpráva o dobytí Peru. Praha, Mladá fronta 1970
Zweig Stefan: Magellan. Praha, Naše vojsko 1959

ASIE:

Aul Josef: V zemi Tamerlanově a Zarathustrově. Praha, Česká grafická Unie 1924
Batuta Ibn: Cesty po Africe, Asii, Evropě (1325—1354). Praha, SNDK 1961
Brabenec Jiří: Ohnivou stopou a na Sinaj. Praha, Nakladatelství Lidové demokracie 1966
Ceram C. W.: Bohové, hroby a učenci, Praha, SNKLU 1965
Hříbek Josef: V říši lva a slunce. Praha, Česká grafická Unie 1927
Lesný Vincenc: Indie a Indové (Pouť staletím). Praha, Orientální ústav 1931
Matoušek Vladimír: Jihovýchodní Asie. Praha, SPN 1965
Musil Alois: Pod ochranou Núriho. Praha, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské 1929
Musil Alois: V posvátném Hedžánu. Praha, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské 1929
Musil Alois: V zemi královny Zenobie. Praha, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské 1930

Musil Alois: Za Mrtvým mořem. Praha, Novina 1931
Musil Alois: Tajemná Amra. Praha, Novina 1931
Pertold Otakar: Ze zapomenutých koutů Indie. Praha, Aventinum 1927
Pertold Otakar: Vzpomínky z Ceylonu. Praha, Mladá fronta 1959
Polo Marco: Milión. Praha, SNKLU 1961
Poucha Pavel: Do nitra Asie. Praha, Orbis 1962
Poucha Pavel: Třináct tisíc kilometrů Mongolskem. Praha, Nakladatelství Svobodné slovo 1967
Scheer Maxmilian: Irák, žíznící země. Praha, Orbis 1960

AFRIKA:

Baum Jiří: Africkou divočinou. Praha, Mladá fronta 1959
Běhounek František: Na sever od Zambezi (Ze života českého spisovatele Emila Holuba). Praha, SNDK 1956
Davidson Basil: Objevení staré Afriky. Praha, Mladá fronta 1962
Häufler Vlastislav: Afrika. Praha, SPN 1957
Hlinomaz Milan: Poklady na obratníku Raka (Výprava českých egyptologů na záchranu památek ohrožených stavbou přehrady). Praha, Nakladatelství Práce 1969
Pařízek L. M.: K pralesům Libérie. Praha, SNDK 1957
Pařízek L. M.: Belgické Kongo a jeho lid. Praha, Mladá fronta 1956
Pařízek L. M.: K pramenům Nigeru. Praha, Nakladatelství Svobodné slovo 1963
Vávra J. R.: Zde jsou lvi. Praha, Československý spisovatel 1964
Vávra J. R.: Na březích Nilu, Praha, SNDK 1958
Votrubec Ctibor: Jihoafrické cesty E. Holuba. Praha, Mladá fronta 1956

Zájemce upozorňujeme ještě na Zeměpis světa: vyšly zatím čtyři svazky, pojednávající o Africe, Asii, Evropě a Austrálii s Oceánií. Vydal Orbis, Praha 1968, 1969 a 1971.

Dosti článků k této tematice je stále v zeměpisném časopise Lidé a země stejně jako ve starším časopise Širým světem.

OSOBNÍ REJSTŘÍK

OBSAH